

NETİCETÜ'L-FİKRIYYE

Çocuk Sağlığı ve Gelişimi

GEVREKZÂDE HASAN EFENDİ

TÜRKİYE YAZMA ESERLER KURUMU BAŞKANLIĞI YAYINLARI: 124

Bilim ve Felsefe Serisi : 49

Kitabın Adı : NETİCETÜ'L-FİKRİYYE FÎ TEDBİRİ VİLÂDETİ'L-BİKRIYYE
Çocuk Sağlığı ve Gelişimi

Müellifi : Gevrekzâde Hâfız Hasan Efendi (ö. 1216/1801)

Özgün Dili : Osmanlı Türkçesi

Hazırlayan : Dr. Öğr. Üyesi Şaziye Dinçer Bahadır
Ahi Evran Üniversitesi Fen - Edebiyat Fakültesi,
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Öğretim Üyesi

Son Okuma : Dr. Göker İnan, Yazma Eser Uzmanı
İsmet İpek, Yazma Eser Uzmanı

Arşiv Kayıt : İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi TY 7092

Kapak Görseli : İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi TY 7092, vr. 2^a

Kitap Tasarım : AS-64 Basın-Yayın Tanıtım

Baskı : İmak Ofset Basım Yayın
Akçaburgaz Mah. 137. Sk. No: 12 Esenyurt/İstanbul
Tel: 444 62 18 www.imakofset.com.tr / Sertifika No. 12531

Baskı Yeri ve Yılı : İstanbul 2019

Baskı Miktarı : 1. Baskı, 1500 adet

KÜTÜPHANE BİLGİ KARTI
Library of Congress A CIP Catalog Record

Gevrekzâde Hâfız Hasan Efendi
Çocuk Sağlığı ve Gelişimi, *Neticetü'l-Fikriyye*

1. Tıp, 2. Osmanlı Tıbbı, 3. Doğum ve Çocuk Hastalıkları, 4. Çocuk Eğitimi, 5. Türk Dili,
6. Gevrekzâde

ISBN: 978-975-17-4146-2

Copyright © Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı. Her hakkı mahfuzdur.

Bütün yayın hakları *Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı*'na aittir. Başkanlığın izni olmaksızın tümüyle veya kısmen, hiçbir yolla ve hiçbir ortamda yayınlanamaz ve çoğaltılamaz.

T. C. Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı

Süleymaniye Mah. Kanuni Medresesi Sok. No: 5 34116 Fatih / İstanbul

Tel.: +90 (212)511 36 37

Faks: +90 (212)511 37 00

info@yek.gov.tr

www.yek.gov.tr

NETİCETÜ'L-FİKRIYYE

ÇOCUK SAĞLIĞI VE GELİŞİMİ

(İNCELEME - METİN)

GEVREKZÂDE HASAN EFENDİ
(ö. 1801)

Hazırlayan
Şaziye Dinçer Bahadır


T Ü R K İ Y E
Y A Z M A
E S E R L E R
K U R U M U
B A Ş K A N L I Ğ I

TAKDİM

İnsanlık tarihi, akıl ve düşünce sahibi bir varlık olan insanın kurduğu medeniyetleri, medeniyetler arasındaki ilişkileri anlatır. İnsan, zihnî faaliyetlerde bulunma kabiliyetiyle bilim, sanat ve kültür değerleri üretir, ürettiği kültür ve düşünce ile de tarihin akışına yön verir.

Medeniyetler, kültürler, dinler, ideolojiler, etnik ve mezhebî anlayışlar arasındaki ilişkiler kimi zaman çatışma ve ayrışmalara, kimi zaman da uzlaşma ve iş birliklerine zemin hazırlamıştır.

İnsanların, toplumların ve devletlerin gücü, ürettikleri kültür ve medeniyet değerlerinin varlığıyla ölçülmüştür. İnsanoğlu olarak daha aydınlık bir gelecek inşa edebilmemiz, insanlığın ortak değeri, ortak mirası ve ortak kazanımı olan kültür ve medeniyet değerlerini geliştirebilmemizle mümkündür.

Bizler, Selçuklu'dan Osmanlı'ya ve Cumhuriyet'e kadar büyük devletler kuran bir milletiz. Bu büyük devlet geleneğinin arkasında büyük bir medeniyet ve kültür tasavvuru yatmaktadır.

İlk insandan günümüze kadar gökkubbe altında gelişen her değer, hakikatin farklı bir tezahürü olarak bizim için muteber olmuştur. İslam ve Türk tarihinden süzülüp gelen kültürel birikim bizim için büyük bir zenginlik kaynağıdır. Bilgiye, hikmete, irfana dayanan medeniyet değerlerimiz tarih boyunca sevgiyi, hoşgörüyü, adaleti, kardeşlik ve dayanışmayı ön planda tutmuştur.

Gelecek nesillere karşı en büyük sorumluluğumuz, insan ve âlem tasavvurumuzun temel bileşenlerini oluşturan bu eşsiz mirasın etkin bir şekilde aktarılmasını sağlamaktır. Bugünkü ve yarınki nesillerimizin gelişimi, geçmişimizden devraldığımız büyük kültür ve medeniyet mirasının daha iyi idrak edilmesine ve sahiplenilmesine bağlıdır.

Felsefeden tababete, astronomiden matematiğe kadar her alanda, Medine’de, Kahire’de, Şam’da, Bağdat’ta, Buhara’da, Semerkant’ta, Horasan’da, Konya’da, Bursa’da, İstanbul’da ve coğrafyamızın her köşesinde üretilen değerler, bugün tüm insanlığın ortak mirası hâline gelmiştir. Bu büyük emanete sahip çıkmak, bu büyük hazineyi gelecek nesillere aktarmak öncelikli sorumluluğumuzdur.

Yirmi birinci yüzyıl dünyasına sunabileceğimiz yeni bir medeniyet projesinin dokusunu öreceğ değerleri üretebilmemiz, ancak sahip olduğumuz bu hazinelerin ve zengin birikimin işlenmesiyle mümkündür. Bu miras bize, tarihteki en büyük ilim ve düşünce insanlarının geniş bir yelpazede ürettikleri eserleri sunuyor. Çok çeşitli alanlarda ve disiplinlerde medeniyetimizin en zengin ve benzersiz metinlerini ihtiva eden bu eserlerin korunması, tercüme ya da tıpkıbasım yoluyla işlenmesi ve etkin bir şekilde yeniden inşa edilmesi, Büyük Türkiye Vizyonumuzun önemli bir parçasıdır. Bu doğrultuda yapılacak çalışmalar, hiç şüphesiz tarihe, ecdadımıza, gelecek nesillere ve insanlığa sunacağımız eserleri üretmeye yönelik fikrî çabaların hasılası olacaktır. Her alanda olduğu gibi bilim, düşünce, kültür ve sanat alanlarında da eser ve iş üretmek idealiyle yeniden ele alınmaya, ilgi görmeye, kaynak olmaya başlayan bu hazinelerin ülkemize ve tüm insanlığa hayırlar getirmesini temenni ederim. Aziz milletimiz, bu kutsal emaneti yücelterek muhafaza etmeyi sürdürecektir.

Recep Tayyip Erdoğan
Cumhurbaşkanı

İÇİNDEKİLER

TAKDİM	4
ÖNSÖZ	9
KISALTMALAR	11
TRANSKRİPSİYON ALFABESİ	13
GİRİŞ	15
18. Yüzyıl Osmanlı Tıbbına Genel Bir Bakış	15
Gevrekzâde Hâfız Hasan Efendi (?-1801)	17
Netîcetü'l-Fikriyye fî Tedbîri Vilâdeti'l-Bikriyye	20
Fihrist-i <i>Netîcetü'l-Fikriyye fî Tedbîri'l-Vilâdeti'l-Bikriyye</i>	23
SONUÇ	29
Metnin Kuruluşunda Takip Edilen Yöntem	35
Dizinde Takip Edilen Yöntem	37
METİN	39
MUĞADDİME	43
EL-MAKÂLETÜ'L-ÜLÂ	46
Tezkîr-i Evvel	46
Tezkîr-i Şânî	49
Tezkîr-i Şâliş	54
Tezkîr-i Râbi'	57
Tezkîr-i Hâmis	60
Tezkîr-i Sâdis	68
Tezkîr-i Sâbi'	72
Tezkîr-i Şâmin	75
Tezkîr-i Tâsi'	78
Tezkîr-i 'Âşir	85
EL-MAKÂLETÜ'S-ŞÂNİYE	98
Tezkîr-i Şânî	107
Tezkîr-i Şâliş	113
Tezkîr-i Râbi'	116
Tezkîr-i Hâmis	119
Tezkîr-i Sâdis	124
Tezkîr-i Sâbi'	129

Tezk̄ir-i Şāmin	132
Tezk̄ir-i Tāsi‘	136
Tezk̄ir-i ‘Āşir	158
ĤĀTĪME-İ KĪTĀB	166
Tezk̄ir-i Evvel	166
Tezk̄ir-i Şānī ez-Ĥātīme	170
Tezk̄ir-i Şālīş ez-Ĥātīme	179
Tezk̄ir-i Rābi‘ ez-Ĥātīme	190
Fihrist-i Netīcetü’l-Fikriyye fī Tedbīri’l-Vilādeti’l-Bikriyye	205
KAYNAKÇA	209
SÖZLÜK - DİZİN	217

ÖNSÖZ

Yazılı her eser, yazarından okura gönderilmiş bir mektup gibidir. Mektup, sözcük seçimlerinden tutun da bahsedilen olaylara, verilen bilgilere kadar yazarına ve yazıldığı döneme dair bir yığın hususiyeti içerir. Tabii ki yalnız yazar değil; okur, okurun ne murat ile mektubu okuduğu da önemlidir. Biz bu çalışmamızda 18. yüzyılda Gevrekzâde Hâfız Hasan Efendi tarafından kaleme alınmış olan *Netîcetü'l-Fikriyye fî Tedbîri Vilâdeti'l-Bikriyye* adlı eseri inceledik.

Bu eser, tıp tarihinde kadın ve çocuk hastalıkları ile ilgili yazılmış ikinci önemli eser olma özelliğini taşımaktadır. Ama aynı zamanda Gevrekzâde Hâfız Hasan Efendi tarafından bize gönderilmiş bir mektuptur da. Zarfını açıp okumaya başladığımız zaman kendimizi 18. yüzyıl dünyası içerisinde buluruz. Bunun yanında aslında yüzyılların damıttığı geleneği bir 18. yüzyıl müellifinden okumuş oluruz. Hamile bir kadına nasıl davranılacağından tutun da, doğum öncesi yapılması gereken hazırlıklar ve doğumun nasıl gerçekleşeceği, çocuklara nasıl ve hangi isimler verileceği, çocukların nasıl beslenip eğitileceği gibi konuların yanı sıra çocuğa günün hangi saatinde hangi makamda müzik dinletileceğine kadar uzanan, bir kısmı hâlâ uygulanan, bir kısmı kaybolan bilgilerdir bunlar.

Aslında doktora tezi olarak hazırlanan bu çalışma, yeniden düzenlenmiş, inceleme bölümü bu yayıma dâhil edilmemiştir. Yalnızca sonuç bölümünde metnin imla ve ses bilgisi özellikleri ile ilgili bilgi verilmiştir. Çalışmamız giriş, metin ve dizin olmak üzere üç bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde eserin konusu, nüshaları, 18. yüzyıl Osmanlı tıbbı hakkında genel bilgi verilmiş, Gevrekzâde Hâfız Hasan Efendi ve tıpla ilgili eserleri tanıtılmış, çalışmamıza konu olan *Netîcetü'l-Fikriyye fî Tedbîri Vilâdeti'l-Bikriyye* hakkında ayrıntılı açıklamalar yapılmıştır. Aynı zamanda metnin kuruluşunda ve dizinde izlenen yol hakkında bilgi verilmiştir.

Metin bölümünde İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, Türkçe Yazmalar koleksiyonundaki 7092 numaralı nüshanın transkripsiyonlu metni hazırlanmıştır. Paragraf sisteminin esas alındığı çalışmada, varak numaraları köşeli parantez içinde, satır numaraları ise yay ayrıç içinde gösterilmiştir.

Dizin bölümünde fihrist, der-kenarlar ve metnin iç kapağı hariç metinde geçen tüm sözcüklerin alfabetik olarak sıralaması yapılmıştır. Madde başlarında, sözcüklerin metin bağlamındaki anlamları verilmiş, eğer birden fazla anlamı varsa

bunlar alt başlıklar hâlinde sıralanmıştır. Madde başları altındaki sıralamalarda önce sözcüğün yalın hâli, ardından birleşik fiil oluşturmuş şekli ve tamlamalı hâli, en sonda ise ekli hâli verilmiştir.

Hiçbir emek tek başına bir anlam ifade etmez. Böylesi uzun yolculuklarda pek çok yardımcımız olur, burada saymakla bitmeyecek kadar çok yardımcı... Hepsinin bu çalışmada emeği var. Hepsine ne kadar teşekkür etsek az. Bu çalışmamızın hazırlanmasında benden yardımlarını esirgemeyen, bana anlayışla yol gösteren hocam Prof. Dr. Nevzat Özkan'a; eserin basılması hususunda Türkiye Yazma Eserler Kurumu başkanı sayın Prof. Dr. Muhittin Macit'e ve Türkiye Yazma Eserler Kurumu Çeviri ve Yayın Dairesi Başkanı Doç. Dr. Ferruh Özpilavcı'ya; önerileriyle basım sürecini takip eden İsmet İpek ve Göker İnan'a; maddi ve manevi destekleriyle beni yalnız bırakmayan aileme; beni her daim yüreklendiren değerli eşim Hasan Hüseyin Bahadır'a teşekkür ederim. Son olarak bu çalışmayı kızıma ve onun kuşağından meraklı arkadaşlarına ithaf etmek istiyorum. Okuma zahmetine katlanan herkese faydalı olması dileklerle.

Şaziye DİNÇER BAHADIR
Kırşehir 2018

KISALTMALAR

age.	:	Adı geçen eser
AKM	:	Atatürk Kültür Merkezi
Ar.	:	Arapça
Ar. ha.	:	Arapça harf
bk.	:	Bakınız
bs.	:	Basım, baskı.
ev.	:	Çeviren
DİA	:	Diyanet İslam Ansiklopedisi
e.a.	:	Eser adı
Far	:	Farsça
Fr.	:	Fransızca
haz.	:	Hazırlayan
h.k.	:	Hadis kitabı
İbr.	:	İbranice
İt.	:	İtalyanca
İÜK	:	İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi
k.a.	:	Kişi adı
ka.a.	:	Kavim adı
Lat.	:	Latince
n.a.	:	Nehir adı
NFTVB	:	Netİcetü'l-Fikriyye fİ Tedbİri Vilādeti'l-Bikriyye
No	:	Numara
.a.	:	Özel ad
Rum.	:	Rumca
SK	:	Süleymaniye Kütüphanesi
s.	:	sayfa
S.	:	Sayı
sr	:	Sure

TDK	:	Türk Dil Kurumu
TDAY	:	Türk Dili Araştırmaları Yıllığı
TSMK	:	Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi
TTK	:	Türk Tarih Kurumu
TÜBAR	:	Türklük Bilimi Araştırmaları
TYEKB	:	Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı
y.a.	:	Yer adı
Yay.	:	Yayınları, yayını.

TRANSKRİPSİYON ALFABESİ

آ ا	ā,Ā, A,a E,e	ص	Ş,ş
ب	B,b, P,p	ض	D,d Ž,z
پ	P,p	ط	T,t
ت	T,t	ظ	Z,z
ث	Ş,ş	ع	‘
ج	C,c	غ	Ĝ,ĝ
چ	Ç,ç	ف	F,f
ح	H,h	ق	K,k
خ	H,h	ك, گ	K,k, G,g, ħ
د	D,d	ل	L,l
ذ	Z,z	م	M,m
ر	R,r	ن	N,n
ز	Z,z	و	V,v O,o Ö,ö U,u Ü,ü ū,ō
ژ	J,j	ه	H,h E,e A,a
س	S,s	ی	Y,y I,ı İ,i Ĭ,î
ش	Ş,ş	ء	A, a ’

GİRİŞ

Türk diline kaynaklık eden yazma eserler üzerinde yapılacak olan çalışmalar; dile, kültüre, bilime ait bilgilerin gün yüzüne çıkarılmasına yardımcı olacaktır. Bugüne kadar yapılan çalışmalar, genellikle dinî ve edebî metinler üzerinde yoğunlaşmıştır. Farklı konular ihtiva eden eserlerin çalışılması, Türkçenin söz varlığının tespiti ve zenginliğinin ortaya konulması açısından önemlidir.

Türkoloji çalışmalarında son derece önemli bir yeri bulunan tıp yazmaları tıp, tıp tarihi ve halk hekimliği açısından da önemlidir. Tıp yazmalarının çalışılması aynı zamanda dil ve folklor çalışmaları açısından da faydalı olacaktır.

Bu düşünceler ışığında, 1786-1789 yıllarında hekimbaşılık yapan Gevrekzâde Hâfız Hasan Efendi tarafından kaleme alınmış bir tıp metni olan *Netîcetü'l-Fikriyye fî Tedbîri Vilâdeti'l-Bikriyye* çalışma konusu olarak seçilmiştir.

Bir dilin gücünün ve zenginliğinin belirtilerinden biri de onun bilim alanındaki ifade zenginliğidir. Tıp ve dil tarihi için çok önemli bir kaynak olan tıp yazmaları, Türkçenin tıp terimlerini karşılayabilme kapasitesini göstermesi bakımından önemlidir. Bunun için her tıp yazması büyük önem taşımaktadır. Bu bağlamda Gevrekzâde Hâfız Hasan Efendi'nin *Netîcetü'l-Fikriyye fî Tedbîri Vilâdeti'l-Bikriyye* adlı eseri bilim dünyasına kazandırılmaya çalışılmıştır.

18. yüzyıla ait olan bu eser, tıp literatüründe müstakil olarak kadın ve çocuk hastalıkları üzerine yazılan ikinci eser olması dolayısıyla oldukça önemlidir. Ayrıca yazıldığı dönemin dil özelliklerini yansıtması da eserin değerini artırmaktadır. Bu doğrultuda bu eserin incelenmesiyle 18. yüzyıl Türkçesinin tıp ilmini ve tıp terimlerini ifade edebilme kapasitesi tespit edilmeye çalışılacaktır. Ayrıca bu çalışma, daha sonra yapılacak olan çalışmalara terminoloji bakımından katkı sağlayacaktır.

18. Yüzyıl Osmanlı Tıbbına Genel Bir Bakış

Osmanlı tıbbı üç farklı tıbbî sistem üzerine kuruluydu, bunlardan birincisi ve diğerlerine göre daha “bilimsel” yahut “kitabî” olanı Eski Yunan’dan devralınan humoralist tıp geleneğidir. Humoralist gelenek Ahlât-ı Erbaa denilen kan, balgam, sarı safra, kara safra dengesi üzerine inşa edilmiştir. Bu, Galenos’tan beri bilinen ve uygulanan tıbbî metottur. İkinci tıbbî sistem ise Geleneksel İslam Tıbbı ya da Nebevî Tıbb olarak adlandırılan sistemdir. Bunun kaynağını, Hz. Muhammed’in sağlık ve tedavi ile ilgili hadisleri oluşturmaktadır. Üçüncü sistem

ise geleneksel halk hekimliğidir, yazılı bir kaynağı yoktur, deneyime dayanan ve yüzyıllardır nesilden nesile aktarılan bilgilerden oluşmuştur.

Osmanlı döneminde her üç sistemden de yararlanılmıştır, önemli olan faydanın sağlanabilmesi, tedavinin hâsıl olmasıdır. Geleneksel Osmanlı tıbbı, önleyici tıp dediğimiz hastalığı çıkmadan engellemeye çalışan tıbbî yönetime büyük önem atfetmiştir. Hastalık ortaya çıktıktan sonra -cerrahî imkânlar ve insan anatomisi ile ilgili bilgiler sınırlı olduğundan- tedavisi güç olmuştur. Bu nedenle yazma eserlerde hastalıklardan korunmaya dair bilgiler verilmiştir.¹

18. yüzyıl, Osmanlı İmparatorluğu'nda batıya açılış dönemidir. Lale Devri ile batı bir model olarak kabul edilmiş, batıya benzemek için sosyal ve kültürel anlamda reformlar yapılmıştır. Bu yeniliklerin en önemlisi matbaanın kurulmasıdır.²

Bütün bu gelişmeler geleneksel Osmanlı tıbbını da etkilemiş, tıpta batıya açılış ya da modernleşme dönemi diyebileceğimiz bir dönem başlamıştır. Osmanlı tıbbının Klasik dönemi 1450-1730 arası kabul edilmiştir. 1730'dan 1827'ye kadar olan dönem ise batı tıbbını tanıma ve tercüme dönemi olarak değerlendirilmiştir.³

18. yüzyıldan itibaren Paracelsus (1493-1541), Boerhaave (1668-1738) gibi hekimlerden tercüme yapılmıştır.⁴ Ancak bunlar, sistemli bir öğrenme olmadan çok, olup bitenden haberdar olma şeklindedir. Öğrenilen bu yeni bilgiler tıbbî uygulamalarda kendine tam anlamıyla yer bulamamış hekimlik, geleneksel çizgisini devam ettirmiştir.⁵ Bu yüzyılın tercüme faaliyetleri yalnız batı dilleriyle sınırlı kalmamış, Arapça ve Farsça önemli eserler de Türkçeye kazandırılmıştır. Tokatlı Mustafa Efendi tarafından, İbn-i Sina'nın *el-Kânûn Fi't-Tıbb* adlı eseri Türkçeye çevrilmiştir.⁶

18. yüzyılın bu gelişmeleri 19. yüzyılda kurulan, geleneksel tıp eğitiminden farklı bir yöntemle eğitim veren, batılılaşmış tıp okulu Mekteb-i Tıbbiye'nin ku-

1 Miri Shefer-Mossensohn, *Osmanlı Tıbbı, Tedavi ve Tıbbi Kurumlar 1500-1700* (çev. Bülent Üçpunar), Kitap Yayınevi, İstanbul 2014, s.40-43.

2 Esin Kahya ve Ayşegül D. Erdemir, *Osmanlıdan Cumhuriyete Tıp ve Sağlık Kurumları*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Ankara 2000, s.192.

3 Ali Haydar Bayat, *Tıp Tarihi*, Sade Matbaa, İzmir 2003, s.253.

4 Erdem Aydın, *Dünya ve Türk Tıp Tarihi*, Güneş Kitabevi, Ankara 2006, s.233.

5 Adnan Adıvar, *Osmanlı Türklerinde İlim*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1991, s.135.

6 Kahya ve Erdemir, s.195. Tokatlı Mustafa Efendi tarafından yapılan tercüme ise neşredilmiştir, bkz. *Tabbîzu'l-Mathûn el-Kânûn fi't-Tıbb Tercümesi* (6 cilt), haz., Mustafa Koç - Eyyüp Tanrıverdi, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yay., İstanbul 2018.

ruluşuna zemin hazırlamıştır. Bu hâliyle 18. yüzyılı gelenek ile modernleşme arasındaki sarkaçta gidilip gelinen bir yüzyıl olarak değerlendirmemiz mümkündür.

Süleyman Efendi, Hekimbaşı Hasan Efendi, Bursalı Ömer Şifâî, Bursalı Hekim Ali Münşî, Hekim Abbas Vesîm Efendi, Tokatlı Mustafa Efendi, Hekimbaşı Suphizâde Abdülazîz Efendi ve Gevrekzâde Hâfız Hasan Efendi bu yüzyılın belli başlı müellifleri arasındadır.

Gevrekzâde Hâfız Hasan Efendi (?-1801)

1727'de İstanbul'da doğduğu tahmin edilmektedir. Kaynaklarda Gevrekzâde'nin doğum tarihi hakkında net bir bilgi yoktur. Bununla birlikte 1794'te kaleme aldığı *Dürre-i Mensûriyye* adlı eserinin ön sözünde, 69 yaşında olduğunu bildirmiştir.¹

Babasının adı Ahmed'tir. Hasan Efendi bir taraftan medrese eğitimini tamamlarken bir taraftan tıp ilmiyle meşgul olmuş ve eline geçen para ile bu alanda iyi bir kütüphane sahibi olmuştur. Hocaları arasında Kânûn mütercimi Tokatlı Mustafa ile damadı İsmail, Kâtibzâde Mehmed Refî' ve Hekimbaşı Mehmed Emin bulunmaktaydı.²

Medrese eğitimini müteakip ilmiye mensubu olarak Mekke-i Mükerreme payesine kadar yükselmiş ve bir ara Süleymaniye Tıp Medresesi'nde başhekimlik³ görevinde de bulunmuştur.

Gevrekzâde Hasan Efendi yine *Dürre-i Mensûriyye* adlı eserinde 1769-1770 yıllarında Rusya savaşında orduda başhekim olduğunu bildirir.⁴ Bu görevi sırasında orduda baş gösteren dizanteri salgınına karşı, elli yıl önce Bursalı Ali Münşî'nin ipeacuana (altın otu) bitkisini tavsiye etmesine rağmen, daha ziyade klasik İslam kaynakları ile sınırlı kalmasından dolayı başarılı olamamıştır.⁵ Bu başarısızlığından dolayı Şehsuvaroğlu da Gevrekzâde'yi doğu kültürü ve dil bilimi bakımından oldukça güçlü bulmasına rağmen, onun tıbbî nosyonunun o kadar kuvvetli olmadığını söyler.⁶

1 *Dürre-i Mensûriyye fî Tercümeti'l-Mansûriyye*, SK, Bağdatlı Vehbi, No.1489, 1b.

2 Ali Haydar Bayat, *Osmanlı Devleti'nde Hekimbaşılık Kurumu ve Hekimbaşılar*, AKM Yay., Ankara 1999, s.126-127.

3 Gevrekzâde, *Neticetü'l-Fikriyye fî Tedbîr-i Vilâdeti'l-Bikriyye*'de Süleymaniye Darü'ş-Şifâsı'nda Re'isü'l-etubbâ olduğunu belirtir. (TSMK, EH No.1837, 123a/9.)

4 *Dürre-i Mensûriyye fî Tercemeti'l-Mansûriyye*, SK, Bağdatlı Vehbi, No.1489, 1b.

5 Bayat, "Osmanlı Devleti'nde Hekimbaşılık...", s.126.

6 Şehsuvaroğlu, Demirhan ve Güreşsever, s.121.

Rusya seferinden sonra İstanbul'a dönünce etıbbâ-i hassa (saray doktorları) arasına girmiştir. I. Abdülhamid döneminde (1786)hekimbaşı Hayrullah Efendi'nin azli üzerine sertabib (hekimbaşı)olmuştur. Padişahın ölümü üzerine yerine geçen III. Selim tarafından beş ay sonra azledilerek kendisine Halep meleviyeti verilmiştir. Hasan Efendi, Halep'te Eflâkî'nin *Menâkıbü'l-Ârifîn* adlı eserini okutmuş, bir yıl kaldığı İstanbul'da bu eseri tercüme ederek III. Selim'e sunmuştur.¹

Gevrekzâde, Halep'ten İstanbul'a geldikten sonra 1799 yılında Edirne Molıası olmuştur. Bu görevinden sonra Mekke-i Mükerrerme payesine yükselmiştir. 1801 yılında İstanbul'da vefat etmiştir.² Vefat sebebi olarak kaynaklarda herhangi bir bilgi verilmemektedir. Mezarı Eyüp'te Bozcaadalı Hasan Hüsnü Paşa'nın eski hayrâtı olan dergâhın karşısında, Ataullah Mehmed Efendi Haziresi'ndedir. Kabri Boyacı Sokağı'na nâzırdır.³

Gevrekzâde ile ilgili farklı değerlendirmeler söz konusudur. Adıvar, Gevrekzâde'yi önemsememekte, üzerinde çalıştığımız eserini ise "ukalaca" bulmaktadır: "Gevrekzâde Hasan adında bir hekim eski kaynaklardan, özellikle İbn-i Sînâ'nın Kânûn'undan alarak, *Netîcetü'l-Fikriye ve Vilâdetü'l-Bikriye* adı altında, gebelerin ve çocukların hastalıklarından, süt verme, süttten kesme hâllerinden bahseden oldukça ukalaca yazılmış bir eser kaleme almıştır. Eserin 1219 tarihinde yazılan bir nüshasında (bkz. Üniversite Kütüphanesi, Yıldız, tıp, 282) çiçek hastalığından bahsedilirken aşya dair bir kelime bile yoktur. Eser, kendisinden önceki doğu kitaplarından derlenmiş olmakla birlikte o zamanlar moda olduğu üzere Avrupa'nın 16. ve 17. yüzyıl hekimlerinin adları yalan yanlış öteye beriye serpiştirilmiştir."⁴

Adıvar'da olduğu gibi açık biçimde ortaya konulmasa da Şehsuvaroğlu'nda da Gevrekzâde'ye karşı olumsuz bir yaklaşım söz konusudur: "Türk-Rus savaşı sırasında ordu hekimbaşısı iken 'ordugâhın etrafının dizanteriden Karacaahmet Mezarlığı'na döndüğünü' bildirirse de tedavi olarak hastalara sadece süzölmüş torba yoğurdunu öğütler. Ancak kendisinden yarım yüzyıl önce gelen Bursalı Hekim Ali Münşî, bu derdin kesin devası olan ipecacuanha yani altın otu

1 Recep Uslu, "Hasan Efendi, Gevrekzâde", *DİA*, İstanbul 1997, Cilt XVI, s.317.

2 Mehmet Süreyya, *Sicill-i Osmanî* (haz. Nuri Akbayar), Tarih Vakfı Yay., İstanbul 1996, Cilt 2, s.623.

3 Ahmet Hakkı Turabi, *Gevrekzâde Hâfız Hasan Efendi ve Mûsiki Risâlesi*, İstanbul 2005, Rağbet Yay., s.37.

4 Adnan Adıvar, *Osmanlı Türklerinde İlim*, İstanbul 1991, Remzi Kitabevi, s.211.

üzerine değerli bir monografi yazmıştır. Gevrekzâde'nin ondan haberi yoktur denilebilir.”¹

Ünver, yukarıda belirtilen görüşlerden farklı bir görüş öne sürmekte ve Gevrekzâde'nin devrin değerli hekimlerinden olduğunun altını çizmektedir: “Çok iyi bildiği Arapça'dan mühim çevirileri vardır. Paraselse'nin *Kimyâ-yı Tıbbî* adlı eseriyle çevirerek meşgul olmuş ve buna *Mürşidü'l-Libâ fi Terce-meti Aspagriyâ* ismini vermiştir. İbn-i Sînâmızın hocası Ebû Mansûr Hasan bin Nur el-Kamerî'nin tıptan *Gunâ ve Munâ* kitabını Türkçe'ye çevirmiş ve pratikle ciddi olarak meşgul olduğu hekimliğe ve tecrübelerine ait şahsî observasyon ve düşüncelerini not hâlinde metin arasında ve kenarlarında vermiştir.”²

Ünver, muhtelif çalışmalarında Gevrekzâde'den bahsetmektedir, bunlardan iki tanesi müstakil olarak Gevrekzâde'yi konu alır.³ Diğerlerinde ise adından yahut eserlerinden söz edilir.⁴ Ünver, dikkat çekici ve fazıl bir hekim olarak nitelediği Gevrekzâde için bir monografi hazırladığından bahsetmektedir⁵; ancak böyle bir monografiye tarafımızca ulaşamamıştır. Monografi çalışmasından Süheyl Ünver için hazırlanmış olan bibliyografyada da söz edilmemektedir. Bu bilgiler ışığında Gevrekzâde'nin eseri okunduğunda Adıvar ve Şehsuvaroğlu'nun bu yaklaşımlarında çok da haklı olmadıkları görülecektir.

Gevrekzâde, hekimliği dışında telif ve tercüme birçok eser kaleme almıştır.

Durretü'l-Mensûriyye fi Tercümeti'l-Mansûriyye: Ebû Mansûr Hasan bin Nuh'un (el-Kumrî) *Ğınâ ve Münâ* adlı iç hastalıkları ile ateşli hastalıklardan bahsedilen eserinin çevirisidir. Giriş kısmında Gevrekzâde kendi hayatı hakkında bilgi verir.

Mürşidü'l-Libâ fi Tercümeti Spagorya: Paracelsus'un Sâlih bin Nasrullah tarafından Arapçaya çevrilen eserinin Türkçe tercümesidir.

1 Şehsuvaroğlu, Demirhan ve Güreşsever, s.121.

2 Süheyl Ünver, *Tıp Tarihi Yıllığı II*, İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Yay., İstanbul 1983, s.27-28.

3 Süheyl Ünver ve Nur Tenik, “Gevrekzâde Hafız Hasan: Çocuk Hastalıkları Eserinde Şahsî Müşahadeleri”, *Türk Tıp Tarihi Arkivi*, Sayı 15, 1940, s.113-119; Süheyl Ünver ve N.F. Ayberk, “Hekimbaşı Gevrekzâde Hasan ve Risale-i Teşrihü'l-Basariye'si”, *Göz Kliniği*, Numara 5, 1944.

4 Gülbün Mesara, Prof. Dr. Aykut Kazancıgil ve Prof. Dr. Ahmet Güner Sayar, *A. Süheyl Ünver Bibliyografyası*, İşaret Yay., İstanbul 1998, s.111-221.

5 Ünver, *Tıp Tarihi Yıllığı II*, s.28.

Zübdetü'l-Kühhâliyye fi Teşrihi'l-Basariyye: Sadaka bin İbrâhim eş-Şâzelî el-Mısırî'nin göz hastalıklarına dair *Umdetü'l-Kühliyye* adlı kitabının çevirisidir.

Micennetü't-Ta'ûn ve'l-Vebâ: Abdüsselâm el-Mühtedî'nin (Hoca İlya el-Yahudî, İlya bin Abram)(16.yüzyıl başı)II. Bayezid zamanında İstanbul'da meydana gelen salgına karşı tedbir ve tedavi için görevlendirmesi üzerine Arapça olarak kaleme aldığı bu eser, yüzyıllar sonra 1795'te Gevrekzâde tarafından tercüme edilen ve eski-yeni tabiplerin bilgilerinin eklendiği bir eserdir.

Risâle-i Tıbbiyye: Kafa beyin travması¹, aksırık, soğuk algınlığı ve göz hastalıkları gibi hastalıkları konu alan bir çalışmadır.

Risâle-i Nikris²: Gut hastalığını inceleyen bir çalışmadır.

Aslü'l-Usûl Tercümeti Faslu'l-Füsûl: Ebû Abdullah Muhammed bin Yûsuf el-Îlâkî'nin *el-Fusûl fi Külliyyâti't-Tıbb* adlı eserinin tercümesidir.

Düstûru'l-Amel fi Tedbiri's-Sihha ve'l-İlel: Kalp, nabız ve ateşlenmenin sebepleri ile (pnömoniyi)akciğer iltihabını ele alan bir çalışmadır.

Risâle fi Marazi'l-İskorbüt: C vitamini noksanlığından meydana gelen iskorbüt hastalığıyla ilgilidir.³

Risâletü'l-Mûsikıyye Mine'd-Devâi'r-Rûhâniyye: Psikolojik ve bazı fiziksel hastalıkların müzikle tedavisinden ve bu tedavinin yöntemlerinden bahsetmektedir. Yalnızca musiki bilgisinin veya tıp bilgisinin müzikle tedavide yeterli olmayacağını vurgulayan müellif, bunların yanı sıra astronomi, astroloji ve şemal ilminin de bu konuda yardımcı olacağını belirtmiştir. Eserin en önemli özelliği, müzikle tedavi konusunu müstakil olarak ele alan ilk eser olmasıdır.⁴

1 Nil Sarı, "Gevrekzâde Hasan Efendi ve Kafa Travmaları Hakkındaki Bilgisi", *I. Uluslararası Türk İslâm Bilim ve Teknoloji Tarihi Kongresi*, Cilt 2, İstanbul 1981, s.47-57.

2 Rengin Bütün, "Hekimbaşı Gevrekzâde Hasan Efendi'nin Nikris Risâlesi", *I. Uluslararası Türk İslâm Bilim ve Teknoloji Tarihi Kongresi*, Cilt 2, İstanbul 1981, s.93-106.

3 Bayat, "Tıp Tarihi", s.267-268.

4 Turabi, s.89.

Netîcetü'l-Fikriyye fî Tedbîri Vilâdeti'l-Bikriyye

Geleneksel Osmanlı hekimliğinin son temsilcisi olan Gevrekzâde Hâfız Hasan Efendi tarafından kaleme alınan bu eser, tıp tarihinde müstakil olarak kadın ve çocuk hastalıklarıyla ilgili ikinci önemli eser olma özelliğini taşır. Eserin tespit edebildiğimiz nüshaları şunlardır;

İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, Türkçe Yazmalar, No. 7092

Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi, No. 5547

Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Emanet Hazinesi, No. 1837¹

Biz, çalışmamızda İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, Türkçe Yazmalar 7092 numaralı nüshayı esas aldık. Kesin olmamakla birlikte müellif nüshası olması ihtimali ve metnin iç kapağında bulunan "...Boğrâf-ı zamân ve Câlînüs-ı avândan eṭibbâ-i islâmiyyenin müdekiḳîni zümresinden re'îsü'l-eṭibbâ-i sulṭânî Gevrekzâde Efendi merhûmuñ nisvân ve şıbyâna 'arız olan emrâz ve eşkâmlarının tedbîri ve mevlüdların def'-i emrâz ve hıfz-ı şıḥhatleri için taṣnîf ve kendü kalemleriyle taḥrîr olunmuşdur..." şeklindeki not, bu nüshayı seçmemizde belirleyici olmuştur. Çalışmada diğer nüshalar gerektiğinde destek nüsha olarak kullanılmıştır, ancak söz konusu nüsha ile diğerleri arasında çok büyük bir fark yoktur.

İÜK 10a/21 naşş-ı mübîn; TSMK 9a/5 naşş-ı mübîn; SK 11a/4 nakl-i mübîn

İÜK 19b/23 tüğüyle; TSMK 18a/5 tüyüyle; SK 21a/1 tüğüyle

İÜK 20b/13 hâven-i hacerîde; TSMK 18b/17 hâven-i hacir ile; SK 21b/15 hâven-i hacerîde

İÜK 35b/5 mütevefferü'l-ḳavî; TSMK 32b/14 mütevefferü'l-ḳavî; SK 38a/17 mütevâfirü'l-ḳavî

İÜK 37a/12 üç ay mürûr itdikden şoñra; TSMK 34a/22 üç ay mürûr itdikden şoñra; SK 40a/12 üç ay mürûrundan şoñra

İÜK 56a/16 üzre; TSMK 52b/18 üzre; SK 61b/5 üzerine

İÜK 60b/4 mu'allak; TSMK 56b/15 mu'allak; SK 66a/18 müte'allik

İÜK 62a/17 olmazsa; TSMK 58a/15 olmazsa; SK 68a/9 olma

1 Kaynaklarda çoğunlukla Karatay'ın yapmış olduğu katalog çalışması esas alınmış ve bu nüshanın 1737'de kayıtlı olduğu bilgisi yer almıştır. bk. Fehmi Edhem Karatay, *TSMK Türkçe Yazmalar Kataloğu*, I-II, İstanbul 1961, s.382. Bunun yanında Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı'nda da bu nüshanın 1737'de kayıtlı olduğu bilgisi yer alır. Bu nüshanın doğru kayıt numarasına (1837)editörlüğünü Ekmeleddin İhsanoğlu'nun yapmış olduğu çalışmada ulaşılmıştır. bk. Ekmeleddin İhsanoğlu, Prof. Dr. Ramazan Şeşen, Gülcan Gündüz vd., *Osmanlı Tıbbî Bilimler Literatürü Tarihi*, IRCICA Yay., Cilt 1, İstanbul 2008, s.459.

İÜK 66a/3 milh; TSMK 61b/6 milh; SK 72a/14 melih

İÜK 68b/4 mühimm; TSMK 63b/20 mühimm; SK 74b/22 fehm

İÜK 111b/21 şovuk içmekden; TSMK 107a/3 şovuk şu içmekden; SK121a/12 şovuk şu içmekden

İÜK 133b/3 teşhîş-i mädde idüp; TSMK 128b/2 teşhîş idüp; SK 146a/5 teşhîş-i mädde idüp

İÜK 141a/22 işbu müddet-i kayd ihtirâzı; TSMK 137a/6 işbu kelâmda kayd ihtirâzı; SK 154a/10 işbu müddet-i kayd ihtirâzı

Eserin yazılış tarihi konusunda bir netlik yoktur; çünkü metnin iç kapağında ve ferağ kaydında iki farklı tarih söz konusudur. İç kapakta kitabın tarihi ile ilgili olarak “*Netîcetü’l-Fikriyye fî Tedbîr-i Vilâdeti’l-Bikriyye* sene 1209 ism-i kitâb ve târihdir (1794-1795)” notu düşülmüştür. Ferağ kaydında ise “sene işnâ-‘aşer mi‘eteyn ve elf min şevvâli’l-mükerrem (Mart-Nisan 1798)” şeklinde geçmektedir. Belki de 1798 tarihi eserin yazımının tamamlandığı tarihtir. Diğer bir ihtimal ise 1209 tarihinin telif, 1212 tarihinin ise istinsah tarihi olmasıdır.

İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, Türkçe Yazmalar No. 7092 numaralı nüsha, her varakta 23 satır olmak üzere 144 varaktan oluşmuştur. Metin içerisinde diğer varaklardaki satır sayısından farklı olarak; başlangıç sayfası 18 satır, 103a-22satır, 111a-24 satır, 111b-24 satır, 144a-14 satırdan oluşur. Talik hatla yazılmış olan eser, harekesizdir, ancak bazı sözcüklerin yer yer harekeli yazıldığı da görülür. Metinde derkenarlar da önemli bir yer tutar, burada bazen bir hastalık ya da bitki adı ve tanımı bazen de anlatılan konuyla ilgili olarak yaşanan bir olay hakkında bilgi verilmiştir. Metinde bölüm başlıkları ve kimi sözcükler kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Fihrist kısmı metnin sonunda yer alır, önce sayfa numarası sonra içerik verilmiştir.

**Fihrist-i Neticetü'l-Fikriyye fî Tedbiri'l-Vilâdeti'l-Bikriyye ve
bihi 'avni'l-lâh**

- 1 dîbâce-i enîse risâle-i vecîze
- 2 ism-i kitâb ve taq̄sîm-i maq̄âle
- 2 zikr-i iftizâş ve muq̄addime
- 3 'ilâc-ı iftizâz ve şa'ir keyfiyyât
- 4 hûkemâ 'indinde lezzât-ı dünyeviyye ve sâ'ir
- 4 el-'ilâc tazâyîki'l-ķubl
- 5 maq̄âle-i ûlâ keyfiyyât-ı ģaml ve ģâmil ve veled ve vâlid
- 6 eṭvâr-ı sitte ve ķuvvet-i muşavvire
- 8 tezkîr-i şânî eṭvâr-ı sitteniñ evķâtı
- 10 cenîniñ altı ay müddetinde tevellüdi ve sâ'ir aḫvâli
- 11 cenîniñ on ayda tevellüdi ve âfât-ı sâ'iresi
- 12 tezkîr-i şâliş şer'an cenîniñ müddet-i ģilķati
- 15 tezkîr-i râbî' ķavl-i müneccimîñ ve hûkemâ üzerine ģilķatleri
- 18 tezkîr-i ģâmis 'alâmât-ı ģabel ve delâlât-ı zeker ve ünşâ
- 19 ģâmilinîñ aş yerme keyfiyyâtı ve sâ'iri
- 20 'ilâc-ı vaḫam ya'ni aş yermeniñ tedbiri
- 21 tecribe-i faķîr ve 'alâmât-ı ģaml-i nisâ'
- 24 tezkîr-i sâdis mādde-i ģilķat-i cenîñ
- 25 mādde-i meneviyyede ricâl u nisânın keyfiyyâtı
- 28 tezkîr-i sâbi' zükûret ve inâşetiñ zikr ü beyânı
- 31 tecribe-i zükûret ve inâşet zikr ü beyânı
- 31 vaķt-i inķiṭâ'-i ṭamşda ģâmil olanların beyânı
- 32 tezkîr-i şâmin mevlüduñ vaķt-i vilâdete degin muḫâfazası
- 34 tezkîr-i tâsi' ģâmilin müddet-i ģamlinde 'arız olan emrâzları
- 35 ģâmilin çiçek ve kızamık çıkarması ve sâ'iri
- 36 tecribe-i faķîr-i pür-taķşîr der-vaķt-i ģidmet-i ṭabâbet
- 39 ģâmili ışkât-ı cenînden tedbîr muḫâfazası beyânında
- 41 tezkîr-i 'âşir ışkât-ı cenîniñ sebep ve keyfiyyâtı
- 43 esbâb-ı ģâriciyyeden ışkâta bâ'ış olan keyfiyyât
- 44 'alâmât-ı ışkât-ı cenîñ ķable'z-zuhûr
- 44 taķaddümetü'l-ma'rife li-ışkât-ı cenîñ vilâdet zikri
- 46 el-ilâc li-men' el-ışkâtü'l-vilâdet ve'l-cenîñ ģıfz
- 47 men'-i ışkât key ile tedbîr olunmaķ

- 48 Franca pâdişâhının hekîmbaşısından me'hûze terkîb-i ma'cûn
49 hâmile hâricden vaz olunacak devâlar zikrindedir
50 men'î-î ıskât-ı cenîn için olan buğlar zikrinde
51 sefûf-ı aromatiķo ve mâ'u'l-mülûk tedâbîri
51 ıskât-ı men'â için münhadir ihtikânlar tedbîri
52 ıskâtdan men' için tebhîr ve bi'l-haşşa olan aķcâr-ı mütenevvi'a
52 maķâle-i şânî mevlüduñ aķvâli
52 tezkîr-î evvel ez-maķâle-i şâniye 'usr-ı vilâdet-i hâmil zikrinde
54 'usr-ı vilâdetiñ esbâb-ı hâriciyyesi
54 hâmiliñ hîn-i vaz'da kürsîye cülûsı
54 hîn-i vaz'-ı hamlde hâmiliñ muķtezî olan aķvâl-i sâ'iresi
55 kâbil-i nâ-kâbil olmaķla 'usr-ı vilâdete bâ'îş olması zikrinde
55 'âlamât-ı 'usr-ı vilâdet ve sühûlet vaz'-ı haml zikrinde
56 taķaddümetü'l-ma'rife ve iķtizâ-yı baķiyyetü'l-vilâdet zikrinde
56 el-'ilâc vaķt-i vilâdet ve'l-ba'dehu beyânında
58 tecrîbe-i tabîb Lendânüs ve karîb-i vaz'-ı hamliñ tedbîri
59 tecrîbe-i devâ ve bi'l-haşşa ve buhûrât ve edviye-i sâ'ire
60 mücerrebât-ı fakîr-i pür-taķşîr der hîn-i tabâbet
60 tezkîr-î şânî ez-maķâle-yi şâniye sühûlet-i iķrâc-ı meşîme
61 'âlamât-ı ihtibâs-ı meşîmeniñ zikrindedir
62 taķaddüme-i ma'rife ihtibâs-ı meşîme ve 'ilâc-ı iķrâc
63 tecrîbe-i tabîb Valîtyüs li'l-meşîme ve iķrâc tedâbîri
64 tezkîr-î şâlîş ez-maķâle-i şâniye ba'de'l-vilâdet olunacak tedbîr beyânında
68 tezkîr-î râbi' ez-maķâle-i şâniye tı ı ı kundaģa şarmaķ tedbîri
70 tezkîr-î hâmis ez-maķâle ta'lîm-i umûr-ı şer'îyye ve diniyye zikrinde
72 ķurbân-ı aķiķa ve zebhîniñ zıkr ve tedbîri beyânında
73 tedbîr-i hitân ve tesmiye-i ism naķl ez-'Ömer İbnü'l-Hattâb rağıya'llâhu 'anh
74 ķavl-i peyģamberî üzre tesmiye-i ism-i eţfâl zıkr ü beyânında
74 tezkîr-î sâdis ez-maķâle-i şâniye eţfâl için murzi'a tedâbîri
76 şalla'llâhu 'aleyhi ve sellemiñ emr-i rezâ'da nehy buyurdıkları aķvâl-i şerîfe
zikrinde
76 murzi'alarda olan şürût-ı şer'îyye ve hikemiyye beyânında
78 tezkîr-î sâbi' ez-maķâle-i şâniye südüñ maķmûd ve mezmûmı ve imtiķânı zik-
rinde

- 79 tecrîbe-i fakîr-i pür-[taḫṣîr] der- eḫfâl-i ḥod beyânında
- 81 imtiḥân-ı elbân-ı murzî'a ve dâye ve sâ'iri zıkr ü beyânında
- 81 tezkîr-i şâmin ez-maḫâle-i şâniye vaḫt-i rezâ'-ı eḫfâl zikrinde
- 82 eḫfâle vâlideleriniñ rezâ'ının fevâ'idi ve ekl-i ḫa'âm 'ale' ḫa'âm keyfiyyâtı zikrinde
- 83 murzî'anıñ eḫfâle ziyâde süd virmeniñ mazarratı beyânında
- 83 tedbîr-i şarâb-ı 'asel li-hâmiş-i risâle
- 84 eḫfâle emzik virmesiniñ tedâbîr-i âlâtıyyesi zikrinde
- 85 tezkîr-i tâsi' ez-maḫâle-i şâniye eḫfâlin kelâm-ı mücmel üzre olunacak tedâbîri
- 87 eḫfâl için tedbîr olunan fenn-i müşikîniñ tafşîli beyânında
- 88 'ud ta'bîr olunan âlât-ı ğınânıñ sebep-i îcâdı zikrinde
- 90 zümre-i meşâyih-i 'izâmdan şâhib-i maḫâmât-ı 'âliyeden şudûr iden maḫâmât-ı düvâzdeh
- 91 ḥükemâ-yı ehl-i islâmdan ve aşḫâb-ı fenn-i nücümdan olan erbâb-ı müşikî beyânında
- 92 aşḫâb-ı fenn-i müşikî üzre maḫâmâtın a'dâdı zıkr ü beyânında
- 92 şeyḫ Safiyü'd-dîn ḫazretleriniñ müşikî ḫaḫkında olan kelimât-ı ma'ârif-ġâyâtı zikrindedir
- 93 ḫaḫḫ-ı müşikîde E âḫûn ilâhiniñ kelimât-ı ḫikmet âyâtı zikrinde
- 94 naġamât-ı müşikîniñ mizâc-ı eḫfâlde olan te'sîrât-ı laḫîfesi beyânında
- 94 ḥükemânıñ on iki maḫâmıñ taḫsîmi beyânında olan kelimâtın beyânı
- 96 müşikîniñ ğice ve ğündüze olan taḫsîmi zikrinde
- 97 eḫfâl-i pür-leḫâfetiñ mizâc-ı nâzik-ımtizâclarına müşikî ile olunan tedâbîr
- 98 maḫâmâtın on iki burûca olan mensûbatı zikrindedir
- 99 evḫâta taḫsîm olunan maḫâmât ve naġamât zikrinde
- 100 ba'z üstâdân-ı müşikârıñ zıkr ü beyân eyledikleri işârât zikrinde
- 100 şekl ü şemâ'il ve ḫilye-i âdemiyye münâsib olan envâ'-ı maḫâmât
- 101 ba'zı mecâlis ve maḫâfilde vech-i münâsibi üzerine olunacak aġâze
- 102 eḫfâl için müşikî ile olunacak tedbîr ve Orġanonuñ sebep-i îcâdı
- 103 ḥükemâ-i müteḫaddimîniñ müşikî-i fenniniñ sebep-i îcâdı zikrinde
- 104 tezkîr-i 'âşir ez-maḫâle-i şâniye eḫfâlin südden kesmek tedbîri zikrinde
- 104 tedbîr-i la'ûḫ li-celb-i nevmü'l-eḫfâl zikrinde
- 105 eḫfâlin zuḫûr-ı sinni ve aġdiyesiniñ tedbîri beyânında
- 107 eḫfâlin ḫareket idüp yürimege ârzü itdiġi vaḫtiñ tedbîri
- 108 eḫfâlin henüz dişleri nâbit olduġda lâzım olan tedbîri
- 109 eḫfâlin tekellüme aġâzı ve iḫtizâsına ġöre olunacak tedbîri

- 112 hâtıme-i kitâb etfâlin a'zâsına 'arızâ olan emrâz zikrinde
 112 sinn-i tufuliyyetde vâkı'a olan keyfiyyât beyânında
 113 sinn-i tera'ru' ve sinn-i gulâmiyyet ve sinn-i fetâ zıkr ü beyânında
 113 İbokrâtin Fuşûlünde etfâl için zıkr eylediği aqvâl zikrinde
 114 iktizâ hasebiyle etfâle iki vechle olunacak tedbîr beyânında
 116 tezkîr-i şânî ez-hâtıme hıfz-ı şıhhat-ı etfâl ve işâbet-i 'ayn-ı redî zikrinde
 117 'alâmât işâbet-i 'ayn-ı rediyye li'l-etfâl ve şıbyân ve tecrîbe
 119 tecrîbe-i hükemâ' li-işâbet-i 'ayn-ı rediyye zikrinde
 120 rivâyet-i hazret-i 'Osmân rağıya'llâhu ve Mişkâtü'l-Meşâbih zikrinde
 121 hazret-i Ya'kûbu'n Mışra 'azim olan evlâdlarına olan vaşıyyeti zikrinde
 121 rivâyet ehadîş-i nebeviyye şalla'llâhu 'aleyhi ve sellem der-haqq-ı 'ayn zikrinde
 122 rivâyet Enes bin Mâlik ez-hazret der-rukye ve sâ'iri zikrinde
 122 tezkîr-i şâlis ez-hâtıme etfâl ve şıbyânın derûnlarında tevellüd iden dîdân
 123 tecrîbe-i fakîr-i pür-takşîr der-vaqt-ı tabâbet
 124 esbâb-ı tekevün-i dîdân der-ebdân-ı etfâl ve şıbyân zikrinde
 125 kavli-İbokrâtin der-haqq-ı envâ'-ı dîdân zikrinde
 125 'alâmât-ı dîdân li'l-etfâl ve 'ş-şıbyân beyânında
 127 taqaddüme-i ma'rife li'd-dîdân der-vücüd-ı etfâl ve şıbyân
 127 el-'ilâc li'd-dîdân ve tecrîbe-i fakîr der-hâmiş-i kitâb zikri
 129 dîdân için 'ilâc olunmasının evkâtı der-hâmiş-i kitâb
 130 edviye-i hâriciyye li-'ilâc-ı envâ'-ı dîdân zıkr ü beyânında
 131 tezkîr-i râbî ez-hâtıme etfâl ve şıbyâna 'arız olan çiçek ve kızamık
 131 etfâlde vâkı' olan çiçek ve kızamık 'arızasının esbâbı zıkr ü beyânında
 134 el-'alâmât-ı haşbe ve cüderî ve taqaddüme-i ma'rife zıkr ü beyânındadır
 135 el-'ilâc çiçek ve kızamık tedbîri zıkr ü beyânında
 138 tecrîbe-i fakîr-i pür-takşîr der-mizâc-ı hod beyânı
 139 bağıyye-i tedâbîr-i çiçek ve kızamık zıkr ü beyânında
 140 ıslâh-ı büşürât-ı çiçek ve kızamık der-zâhir-i beden-i insâniyye
 142 kal'-ı âsar-ı cüderî ez-beden der-tedâbîr-i mücerrebe zikrinde
 144 hâtıme-i fihrist fî 10 zi'l-hicce

Metin bir giriş, iki bölüm ve bir sonuç kısmından oluşmuştur. Bekâret konusundan başlayarak, ceninin ana rahmine düşmesinden doğuma kadar olan süreç, doğum esnası ve doğumdan sonraki süreç ayrıntılı bir şekilde sırasıyla ele alınmıştır. Giriş hariç iki bölüm de kendi içinde on alt başlığa, sonuç kısmı ise dört alt başlığa ayrılmıştır.

Birinci bölümde; ceninin oluşumu ve ona ruh üflenmesi, ceninin oluşum müddetinin astroloji ilmiyle uğraşanlara göre müddeti, hamilelik alametleri, doğacak çocuğun cinsiyetinin belirlenmesi, aş erme ve tedbirleri, hamilelik döneminde yapılması gerekenler, hamilelik esnasında geçirilen hastalıklar, çocuğun zamanından önce doğması gibi konular ele alınmıştır.

İkinci bölümde; doğumun zor ya da kolay olması, doğum sonrasında uygulanacak tedbirler, çocuğun kundaklanması, çocuk doğduktan sonra uygulanacak dinî ve şer'î hükümler, çocuğa süt verecek kadının maddî ve manevî durumlarının nasıl olması gerektiği, çocuğa verilecek sütün özellikleri, emzirmenin nasıl ve ne şekilde olması gerektiği, müzik ve çocuk üzerindeki etkisi, çocuğu süttten kesme zamanı ve çocuğun diş çıkarması, yiyeceklere alıştırılması, yürümesi, konuşması gibi konular ele alınmıştır.

Sonuç bölümünde ise çocuk hastalıkları, çocuğun gelişim dönemleri, nazar, bağırsaklarda yer alan kurtlar, çocuğun çiçek ve kızamık çıkarması gibi konular ele alınmıştır.

Gevrekzâde bu eserini kaleme alırken Osmanlı tıbbının da üzerine kurulu olduğu üç sistemden; eski Yunan tıbbı (Galenosçu tıp/ humorolizm), tıbb-ı Nebvî (geleneksel İslam tıbbı) ve geleneksel halk tıbbından faydalanmıştır. Metinde açıklanan konuyla ilgili olarak gerektiğinde Yunan hekimlerinin görüşlerine ve uygulamalarına yer verilmiştir. Yine açıklanan konular, ilgili ayet ve hadislerle desteklenmiştir. Halk arasında yapılan uygulamalar ve isimlendirmeler de metinde yer almıştır. Gevrekzâde bu temeller üzerine bina ettiği eserinde, gerek kendi gözlem ve görüşlerinden gerekse zamanın ve eski hekimlerin görüşlerinden istifade etmiştir.

Gevrekzâde'nin eserinde kimi zaman Arapça ve Farsça sözcüklerden oluşan zincirleme tamlamalar kullandığı göze çarpar, ancak bu kullanımın edebî bir kaygıdan kaynaklanmadığı kanısındayız. Çünkü böyle bir kaygı taşımış olsaydı bazı sözcüklerin sadece Arapça ve Farsça karşılığını vermekle yetinirdi, oysa metinde sözcüklerin Türkçe karşılıkları da verilmiştir.

ba'de't-tağmīd ya'ni kundağa şardıktan sonra (70a/6); leben ya'ni süd (72a/10); saḥḥ-ı bedeninde ğuded ve sel' emsāli ya'ni bezeler ve urlar olmaya (78a/4); nühūz ider ya'ni harekete başlar (113b/1); murzı'alarına ya'ni süd virenlere (114b/13)

Bunun yanında yine bir hastalık ve bitki adından bahsederken ya da bir tanımlama yapılırken kullanılan sözcüklerin Arapça, Farsça, Türkçe ve Yunancadaki karşılıklarının verilmesi de dikkat çekicidir.

[131a]⁽²⁰⁾beyne'n-nās **çiçek** ismiyle ma'rūf ve meşhūr olan ⁽²¹⁾arızadır ki ekşeriyā etfāl ve şıbyānda ḥādīş olur bir illetdir ⁽²²⁾zebān-ı Fārisīde **abile** dinilüp ve lisān-ı Yünāniyyede **iksānḫimāḫ** ⁽²³⁾tesmiye iderler...

[52b]⁽¹²⁾**usret-i vilādet** ta'bīri ḥāmīl olan ḥavātīn gücüyle ve zaḥmetle ⁽¹³⁾toğurmakdan ibāret olup ve 'inde 'avāmi'n-nās **oglan** ⁽¹⁴⁾**şarplanmak** dinilüp ve lisān-ı Yünānīde **dişokiyās** tesmiye ⁽¹⁵⁾iderler...

[116a]⁽¹⁰⁾ gözi degen kişiye 'Arabda **eşve** ve zebān-ı ⁽¹¹⁾Fārisīde **şür-çeşm** ve Yünāniyyānda **vāsıkānūs** ta'bīr olunup...

SONUÇ

Gevrekzâde Hâfız Hasan Efendi'nin *Netîcetü'l-Fikriyye fî Tedbîri Vilâdeti'l-Bikriyye* adlı eseri, her varakta 23 satır olmak üzere 144 varaktan oluşmuştur. Metin içerisinde diğer varaklardaki satır sayısından farklı olarak; başlangıç sayfası 18 satır, 103a-22satır, 111a-24 satır, 111b-24 satır, 144a-14 satırdan oluşur. Talik hatla yazılmış olan eser, harekesizdir, ancak bazı sözcüklerin yer yer harekeli yazıldığı da görülür. Eserde derkenarlar da önemli bir yer tutar, bazen bir hastalık ya da bitki adı ve tanımı yapılırken bazen de anlatılan konuyla ilgili yaşanmış bir olay anlatılır.

Geleneksel Osmanlı tıbbının son temsilcisi olarak kabul edilen Gevrekzâde Hâfız Hasan Efendi'nin bu eseri, tıp tarihinde müstakil olarak kadın ve çocuk hastalıklarını konu alan ikinci önemli eserdir. Gevrekzâde söz konusu eserini kaleme alırken Osmanlı tıbbının da üzerine kurulu olduğu üç sistemden; eski Yunan tıbbı (Galenosçu tıp/ humorolizm), tıbb-ı Nebevî (geleneksel İslam tıbbı)ve geleneksel halk tıbbından faydalanmıştır.

Gevrekzâde, metinde ele aldığı konuyla ilgili olarak gerektiğinde Yunan hekimlerinin görüşlerine ve uygulamalarına yer vermiştir. Yine açıklanan konular, (çocuğa isim verme, çocuk terbiyesi, akika kurbanı ve nazar vb.)ilgili ayet ve hadislerle desteklenmiştir. Halk arasında yapılan uygulamalar ve isimlendirmeler de metinde yer almıştır. Özellikle bitki ve hastalık isimleri tanımlanırken ilgili sözcüğün Arapça, Farsça, Türkçe ve bazen Yunanca karşılıkları verilmiştir. Gevrekzâde, bu temeller üzerine bina ettiği eserinde, gerek kendi gözlem ve görüşlerinden gerekse zamanın ve eski hekimlerin görüşlerinden istifade etmiştir.

Metnimizin imlasıyla ilgili şu hususlar tespit edilmiştir:

1- Metnimizde /e/ ve /i/ ünlüsü kullanımında ikilik söz konusudur. Metinde aynı sözcüklerin hem /e/ hem de /i/ ünlüsü ile yazıldığı görülür: (ekl)itmek 21a/4, (ma'lûm)idinmek 68a/11, (hıfz)etmek 33b/9

2- Sözcük tabanı ve eklerin yazımında belirli bir kurala bağlı olmaksızın ç ve p seslerini ifade etmek için (چ), (پ) yazımlarının yanında (ج), (ب) harfleri de kullanılmıştır. Özellikle -up,-üp zarf fiil ekinin yazımında düzenli olarak /b/ (ب) harfinin tercih edildiği tespit edilmiştir: هیچ hiç 117b/14, اغاچ ağaç 107b/22 ; گلوب gelüp 73b/14, چوزوب çözüp 83b/14

3- ĩ ünsüzünün hem kef (ك)hem de üç noktalı kef (ك)ile yazıldığı tespit edilmiştir. Aynı zamanda irin sözcüğünün her iki şekilde yazılmış olması dikkat çekicidir:

ك soñ 60a/12; اريڭ iriñ 134b/9; يوڭدن yüñden 65b/6

4- Türkçe sözcüklerde aynı sözcüğün farklı yazımları tespit edilmiştir.

(ب) - (پ), (ت) - (ط), (د) - (ذ), (س) - (ص), (و) - (ؤ), (غ) - (ق), (خ) - (ح) Bu harflerin birbirlerinin yerine kullanıldıkları belirlenmiştir:

اوتوروب oturup 107b/14 ~ اوتوروب oturup 107b/17

دارلىق darlık 37a/23 ~ تارلىق tarlık 38a/8

اغصرتماق ağsırtmak 34a/2 ~ اغصرتماق ağsırtmak 59a/21

صوق şovuk 73a/21 ~ صوغوق soğuk 16b/2

ويھو uyhu 134a/14 ~ ويھو uyhu 59a/21

5- Kalın sıradan ünlülerle kullanıldığında tı (ط)ile yazılması gereken bazı sözcükler te (ت)ile yazılmıştır: يوغرت yogurt 107a/3

6- Kalın sıradan ünlülerle kullanıldığında sad (ص)ile yazılması gereken bazı sözcükler sin (س)ile yazılmıştır: سانجو sancu 119a/20, سىتما sıtma 114a/5, ساچ saç 16b/2

7- Türkçe sözcüklerde sözcük köklerinde kalınlık-incelik uyumu sağlamdır. Ancak -ken zarf-fiil eki ve -ki aitlik eki geldiğinde bu uyumun bozulduğu görülür: şoiraki 128b/21, kızlardaki 45b/19, dururken 79a/5

8- Yabancı kökenli sözcüklere gelen ekler de uyuma tâbidir, ancak bir sözcükte bu uyumun bozulduğu görülür: ғидälenmek 22a/17

9- Sözcük köklerinde düzlük-yuvarlaklık uyumu tam değildir. Bazı sözcüklerde yuvarlak ünlüler Eski Türkçede olduğu gibi yer almıştır: altun 141a/15, incü 23b/3, kendü 61a/5, qarşu 104b/15

10- Düzlük-yuvarlaklık uyumu eklerde şu şekildedir:

Düz ünlülü ekler:

+cI isimden isim yapma eki: şekerçi 111b/16, kaftancı 133a/22

-dI görülen geçmiş zaman teklik/çokluk 3. şahıs eki: buldı 122a/1, oldı 123b/13

+(y)I belirtme durumu eki: boynı 3b/19, burnı 35a/16

-(y)IcI fiilden isim yapma eki: degiriciler 121b/18, aqsırdıcı 61b/4
soru edatı mİ: oldu mı 20a/10, erkek midir 18a/11

Yuvarlak ünlülü ekler:

-Ub/-Up zarf-fiil eki: şarılıp 68a/10, gelüp 73b/14
-sUn emir eki: bilsün 138b/8, çıksun 141a/9

Hem düz hem yuvarlak ünlülü ekler:

-dI, -dU görülen geçmiş zaman teklik/çokluk 1. şahıs eki, +(U)ncI, +(U)ncU isimden isim yapma eki, -Ir, -Ur geniş zaman eki, +İñ, +Uñ, +nİñ, +nUñ ilgi durumu eki, -duğ, -dük/ dık, dik sıfat fiil eki, +ArI, +ArU yön gösterme eki, +II, +IU isimden isim yapma eki, +sIz, +sUz isimden isim yapma eki, -dIr, -dUr fiilden fiil yapma eki, -II, -UI fiilden fiil yapma eki, -In, -Un fiilden fiil yapma eki, -Ir, -Ur fiilden fiil yapma eki.

11- İlgi hâli ekinin “su” sözcüğüne yardımcı ses almadan gelmesi dikkat çekici bir özelliktir: *صونك* şunuñ 117b/11, 117b/12, 117b/13

12- +n belirtme durumu eki iyelik üçüncü kişi eklerinden sonra gelir, ancak bu ek metinde üç yerde nazal (ñ) ile yazılmıştır: *نغمه سك* neş'esin 95a/14, *سك* nağmesin 95a/15, *ساجك* saçın 113a/21

13- Şimdiki zaman ekinin sadece bir sözcükte –yor ekinin darlaştırıcı etkisi altında kalmadan kullanımına rastlanmıştır: *çıkayor* 123a/23

14- Gereklilik kipi sadece bir sözcükte “–malı” şeklinde kullanılmış, diğer yerlerde “gerek, -mağ/-mek gerek, lüzım gel-, lüzım ol-” şeklinde kullanılmıştır.

olmalıdır 55a/21, 107b/12; ihtirâz gerekdir 55a/20; meftûh olmak gerekdir 54a/21; yoqlanmağ lüzım gelse 6a/7; ictinâb lüzım olup 33a/2

15- -(y)AcAK eki hem gelecek zaman hem de sıfat fiil eki olarak kullanılmıştır. zıkr olunacağdır 8b/22, işâret olunacağdır 21b/21; zıkr olunacağ ihtilâf 25a/9, iştihâ getürecek ğidâ 40a/9

16- Zamir kökenli şahıs eklerinden II. şahıs eki iki örnekte tespit edilmiştir: *سك بلمزمى* bilmez misin 123b/3, *دلى ميسن* deli misin 123b/7

17- Arapça ve Farsça kurallara göre oluşturulmuş birçok tamlama tespit edilmiştir. Bu tamlamaların bir bölümünü hastalık ve bitki adları oluşturmuştur: *kış-rü'l-ütrüc* (ağaç kavunu kabuğu)20b/10, *cereb-i raṭb* (sulu kaşıntı)143b/6

18- Ayet ve hadisler de metinde önemli bir yer tutar. Eserin müellifi, çocuk sahibi olma, çocuğa isim verme, akika kurbanı kesme, çocuğa süt verme, çocuk terbiyesi ve nazar konusunun anlatıldığı bölümlerde görüşlerini ayet ve hadislerle desteklemiştir.

19- Metnimizden yola çıkarak oluşturduğumuz dizinde; yer adları, kişi adları, kavim adları, eser adları, nehir adları gibi özel isimler ve bk. şeklinde sözcüğün doğru şekline göndermede bulunulan madde başları dikkate alınmadan yapılan değerdendirmede sadece madde başlarının dillere göre dağılımı şu şekildedir:

Arapça 4916 madde başı % 73.351...
 Türkçe 1002 madde başı % 20.382...
 Farsça 697 madde başı % 10.399...
 Yunanca 41 madde başı % 0.611...
 Latince 9 madde başı % 0.134...
 Fransızca 8 madde başı % 0.119...
 Rumca 4 madde başı % 0.059...
 İtalyanca 3 madde başı % 0.298...
 Kökeni ve anlamı bulunamayan 22 madde başı % 0.343...

20- Sözcüklerin sıklık sıralarına bakıldığında Arapça sözcükler içinde ve (4461), dağı (711), cenin (285), ke-zâlik (266), ya'ni (237), zıkr (215), ammâ (203), vağ(i)t (187), ziyâde (170), şüret (167), ba'zı (140), eţfâl (137), beden (136), huşuş (134), mezbür (131), meşelen (124), vech (120), hâmil (119), a'zâ (118), ıf(ı)l (118), lâzım (117), miqdâr (117), ma'lûm (113), müddet (110), mizâc (108), isti'mâl (107), zuhûr (107), lâkin (105), sebep (104), mağâm (100); Türkçe sözcükler içinde ol- (4748), it(d)- (1350), ile (742), bu (673), eyle- (485), ol (440), bir (396), di- (298), imek cevher fiili (206), imdi (162), gibi (160), üzere (149), sūd (148), üzer (üst)144, sonra (135), için (138), gün (120), ay (95), bulun- (85), gel- (78), işbu (78), bul- (64), da (62), değil (61), ne (61), yine (54), kal- (51), kimesne (50), dış (48), gerek (49), buyur- (46), göz (41); Farsça sözcükler içinde ki (915), eger (303), yâhud (274), zîrâ (240), her (210), ü (226), u (132), pes (89), hâtün (75), mâder (50), reside (49), gâh (40), nâm (38), dil (36), güne (29), sâz (28), yâ (28), henüz (26), pezîr (24), güyâ (21), gerçi (21), derün (18), tîz (18), sükker (17), meger (16), râst (15)en sık kullanılan sözcüklerdir.

21- Bitki, hastalık, organ ve hayvan adlarına bakıldığında madde başı dağılımı şu şekildedir:

	Bitki adı	Hastalık adı	Organ adı	Hayvan adı
Türkçe	24	5	17	23
Arapça	121	49	26	37
Farsça	43	3	8	4
Yunanca	17	2	1	3
Fransızca	1	1	–	–
Latince	3	1	–	–
Rumca	1	–	–	–

22- Bitki, hayvan, hastalık ve organ adları gibi sözcüklerin Türkçelerinin de verilmiş olması dikkat çekicidir.

Arapça	Farsça	Türkçe
şimāḥ, üzñ	gūş	kulak
yed	dest	el
vech, sīme, sīmā, liḳā	rū	yüz
fem	dehān	ağız
‘ayn	dīde	göz
cüderī	ābil	çiçek hastalığı
feres	esb	at, beygir
eşābi‘ (parmaklar)	engüşt	parmak
esnān (dişler)	dendān	diş
cereb	–	şulu gıcık (uyuz hastalığı)
ḥasbe	–	kızamık hastalığı
baḳlatü'l-ḥamḳa	–	semiz otu
ḳar‘	–	kabak
ḥarāṭī	–	solucan
‘ankebūt	–	örümcek

23- Bazen aynı dil içinde özellikle Arapçada bir sözcüğün farklı şekillerinin kullanılması da dikkat çeken diğer bir husustur.

liḳā, vech, sīme, sīmā (yüz); ishāl, ‘amel, līnet, zereb (ishal); beden, cism, cesed, cüşse, cevḫ (beden, gövde); mer’e, ‘avrat, ‘iyāl (kadın); ‘azmü'l-‘acz, verək (kalça kemiği); lişe, menābit (diş eti); baḳar, şevr (sığır); raḥ(i)m, meşīme (döl yatağı); şimāḥ, üzñ (kulak); fu’ād, ḳalb (kalp)

24- Aynı zamanda bazı sözcüklerin halk ağzında kullanılan şekillerinin bulunması da önemlidir.

arpala- (ağızına geleni söylemek), batılmaçlık (batmak, batırılmak), çivecik dur- (bebeklerin ayak üzerinde durması), burundı (sancı, ağrı), giciş- (gidişmek, kaşınmak), kaşıklık (kaburga), oğlan şarplan- (doğumda zorluk çekmek), oğlan aş, oğlan dudagı (döl yatağı), oñul- (iyileşmek, şifa bulmak), peklik (kabızlık), şıyrıncılık (ceninin düşmesi), şoñ (döl yatağı), şulu gicik (sulu kaşıntı, uyuz hastalığı), sülpü- (gevşemek, sarkmak), tımtıma (pelteklik), ur- (ilaç, merhem sürmek, yakı yapıştırmak)

25- Anlatımı kolaylaştırmak ya da etkili hâle getirmek için Türkçe deyimler ve ikilemelerden de faydalandığı tespit edilmiştir.

etine tolı ol- (şişman, toplu olmak), dünyaya gel- (doğmak), yerli yerinde ol- (uygun, yakışır olmak), yerinden oyna- (yerinden ayrılmak), yürek oynaması (korkmak), südden kes- (emzirmeye son vermek), uykusunu al- (uykusunu tam olarak uyumak), ad ço- (adlandırmak), yüz göster- (ortaya çıkmak), göz[leri] toyo- (çok istenen bir şeyin yeterli miktarı elde edildikten sonra daha çoğunu istememek), gözi deg- (nazar etmek); cān boğazdan gelür (yemeden yaşamak mümkün değildir); aralık aralık (zaman zaman), azar azar (az az), başka başka (ayrı ayrı), boğum boğum (boğumları olan, halka halka), çok çok (aşırı derecede, çok), iplik iplik (lif lif), nice nice (çok, bir çok), yutum yutum (yudum yudum, yudumlayarak)

26- Anlatımı etkili hâle getirmek için benzetmelerden de faydalanılmıştır.

incü dānesi gibi beyāz, tarı gibi sivilce, şu gibi raķik ve peynir gibi galiz, püre yenigi gibi, kesilmiş süd gibi, āteş karşıusunda kebāb bişürür gibi, kıbarcıklar gibi, yumurta zarı gibi, yumurta sarısı gibi...

18. yüzyıl Osmanlı Türkçesi'nin önceki yüzyıllarla kıyaslandığında daha ağdalı olduğu görülmüştür. Arapça sözcüklerin sıkça kullanıldığı metnimizde, özellikle hastalık, organ, hayvan ve bitki adlarında Türkçe sözcüklerin de kullanılmış olması bize, Arapça ve Farsçanın ağırlıklı olarak kullanıldığı bir dönemde Türkçenin de önemsendiğini göstermektedir.

Metnin Kuruluşunda Takip Edilen Yöntem

1- Metinde, öncelikle eserin çeviri yazı (transkripsiyon) işaretleriyle Latin alfabesine aktarımı yapılmıştır. Aktarım esnasında Arapça ve Farsça edatların, ön eklerin ve tamlamaların yazımı konusunda İsmail Ünver'in çalışması esas alınmıştır.¹

2- Metnin aktarımında her sayfanın başında köşeli parantez içerisinde sayfa numarası ve satırların başında da parantez içinde satır numarası verilmiştir. Metinde kırmızı mürekkeple yazılmış olan sözcüklerden bazıları bold yazı tipiyle gösterilmiştir.

3- Özel isim durumundaki sözcüklerin ilk harfleri büyük yazılmıştır.

[34b] ⁽⁷⁾ olunmak mümkün degildir isterse aña Şeyh Re'is İbn-i Sînâ...

4- Metinde az da olsa, bağlamsal düzeyde kimi eksiklikleri gidermek için bazı düzeltme ve eklemeler yapılmış ve bu düzeltmeler, ilgili bölümlerin yanına köşeli parantez içerisinde verilmiştir. Metinde yanlış olarak yazıldığı tespit edilen sözcükler ya anlam ya da daha önceki yazılışları esas alınarak düzeltilmiştir.

مضرطی mażarratı 19b/18, ظنت zınnet (itmeyüp)21a/3, فاهم faħm 19a/20

5- Metin, harekesiz bir metindir. Buna rağmen metin içerisinde bazı sözcüklerin harekelendirildiği göze çarpmaktadır.

سُده süde 25b/18, مُدْرِكَه müdrike 67b/17, كَرُوب gerüp 89a/4, تَلَه teleme (peyniri) 107b/6

6- Bazı sözcükler metin içerisinde şeddeli olarak yazılmıştır, ancak aynı sözcüğün bazı yerlerde şeddesiz olarak yazıldığı da görülmüştür. Bu tür durumlarda sözcüğün önceki yazımları da dikkate alınarak bu sözcükler şeddeli okunmuştur.

قوة kuvvet 57b/5 – قوه kuvvet 26b/10 ; اولكى evvelki 39b/1 – اولكى evvelki 39b/2; كيفيت keyfiyyet 56b/5 – كيفيت keyfiyyet 26a/5

7- Bazı sözcüklerde de hemzenin yazımı konusunda metinde ikili yazım söz konusudur. Bu tür durumlarda ise metindeki yazım esas alınmıştır.

şey' 31b/12– şey 21b/4; ğıdā' 3a/7 – ğıdā 40a/10

8- Bazı sözcük ve sözcüklere gelen eklerde ünlülerin kullanımı konusunda da ikili yazım söz konusudur. Bu tür sözcüklerin okunuşunda yine metindeki yazım

1 İsmail Ünver, "Çevriyazıda Yazım Birliği Üzerine Öneriler", *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish of Turkic*, Volume 3/6, Fall 2008, s.1-46.

esas alınmıştır. Eğer ünlü kullanılmamış ise söz konusu sözcük, uyum göz önünde bulundurularak okunmuştur.

اولدوغي olduğu 29b/15 – اولديغي olduğu 33a/5; ايلدوکی eylediği 29b/7 – ايلديکی eylediği 3a/20

9- Yabancı kökenli sözcüklerdeki ünlü uzunlukları “ā, ī, ū” şeklinde metinde gösterilirken, Türkçe sözcüklerin okunuşlarında uzun ünlüler gösterilmemiştir.

آز az 8b/19, آش aş 40b/18; فطراساليون fatrāsāliyūn 64a/10, قيروطات qīrūtāt 49a/16

10- e ve i ünlüleri, metindeki şekline bağlı kalınarak (ى)ye ile yazıldığı yerlerde /i/ şeklinde; (ى)ye olmadan yazıldığı yerlerde ise /e/ şeklinde okunmuştur.

ديدكلى didikleri 88a/17– ديدوکی didüğü 26a/15; اتمهسته etmesine 55a/11, ايدهجك idecek 55a/14; اتمك etmek (ekmek)105b/4 ايتمكى itmegi (ekmeği)105a/22

11- Okunamayan sözcükler ve tespit edilen bilgi yanlışları dipnotta belirtilmiştir.

[116b] ⁽⁸⁾..... ve Eflāṭūn *Kitābu'n-Nefs*de zikir ider ki... (Bilgi yanlış: Kitabu'n-Nefs Aristo'ya ait bir eserdir, İbn-i Rüşd tarafından “Psikoloji Şerhi” adıyla şerh edilmiştir.)

12- Metinde yer alan bazı Arapça açıklama, dua, ayet ve hadisler metinde yer aldığı şekliyle gösterilmiş ve dipnotta Türkçe açıklamaları yapılmıştır.

[122a] ⁽⁷⁾..... **bu du'ayı okudu** ذالسلطان العظيم و المنّ القديم و الكلمات ⁽⁸⁾ اللهم (Ey azamet ve kudret sahibi, ey kadim kerem sahibi, nişaneleri tam olan, dualara cevap veren Allah'ım, Hasan ve Hüseyin'i cinlerin nefeslerinden ve insanların gözlerinden korusun, afiyet ve esenlik ver)

13- Metinde yer alan der-kenarlar, ait olduğu yerde dipnotta verilmiştir.

Dizinde Takip Edilen Yöntem

1- Fihrist, der-kenarlar ve metnin iç kapağı hariç metinde geçen tüm sözcüklerin alfabetik olarak sıralaması yapılmıştır.

2- Yazılışları aynı, anlamları farklı olan sözcükler, ayrı madde başı olarak verilmiştir.

(**ķoy(u)n (I)**)Koyun, göğüsle elbise arasında kalan kısım.

ķ.+undan 119b/5

ķoyun (II)Koyun.

ķ. 72b/9, 72b/10

genç ķ.+dan şağılmış 106b/18)

3- Arapça sözcüklerin müennes ve müzekker şekilleri ayrı madde başı olarak gösterilmiştir. (fâsid, fâside gibi...)

4- Harf-i cer ile oluşturulan tamlamalar, madde başı olarak verilmiştir.

(**fâsidedü'l-ķīmūs** (Ar. fâside + Yun. ķīmūs)Hazmedilmemiş yiyecekler.

aħlâṭ-ı f. 48a/5)

5- İkilemeler de ayrı madde başı olarak gösterilmiştir.

6- Madde başı durumundaki sözcükler, koyu olarak belirginleştirilmiş, isim köklerine gelen ekler için (+), fiil köklerine gelen ekler için (–)işareti konulmuştur.

(**ķalk-**

1. Ayağā kalkmak.

ķ.-a 23b/6

ķ.-maķ 23b/5

ķ.-up 54b/2, 58b/10, 122a/12

ķāmet (Ar.)Boy, endam.

ķ.+i 17b/21

ķ.+leriniñ 28b/8, 31b/13)

7- Türkçe sözcükler hariç sözcüğün hangi dile ait olduğu (Ar.), (Far.)gibi kısaltmalarla verilmiştir.

8- Kökeni bulunamayan sözcükler, parantez içinde (?) soru işaretiyle belirtilmiştir.

9- Madde başı olan sözcüklerin farklı biçimleri varsa (bk.)kısaltmasıyla diğer madde başlarına gönderme yapılmıştır.

10- Madde başı altındaki tamlamaların ve birleşik fiil gruplarının özel bir anlamı varsa bu anlam, parantez içerisinde belirtilmiş, ayrı bir madde başı olarak alınmamıştır.

(kalb (Ar.)Kalp, yürek.

ķ. 7a/14, 19a/11, 39b/13, 88b/9

hâne-i ķ.+i (gönül)93a/17

tefrîh-i ķ. (gönül ferahlığı)95b/5)

11- Madde başlarında, sözcüklerin metin bağlamındaki anlamları verilmiş, eğer birden fazla anlamı varsa bunlar alt başlıklar hâlinde sıralanmıştır.

(toğrı

1. Düzgün diş çıkarmak.

ķ. 108b/16

2. Dik durmak.

ķ.+ca 112b/14

3. Bir yöne doğru yönelmek.

ķ. 69a/2)

12- Madde başları altındaki sıralamalar şöyle oluşturulmuştur: Önce sözcüğün yalın hâli, ardından birleşik fiil oluşturmuş şekli ve tamlamalı hâli, en sonda ise ekli hâli verilmiştir.

(tulū' (Ar.)Doğma, doğuş.

ķ. 6b/22, 15b/1, 15b/5

ķ. iden 61a/18

ķ. itdikten 60a/16

ķ. ve ğurüb-ı şems 6b/22

vaķt-i ķ.-ı fecr 96b/6

muķtezâ-yı ķ.+undan 90a/9

ķ.+ından 60a/23

ķ.+una 70b/20)

NETİCETÜ'L-FİKRİYYE

Çocuk Sağlığı ve Gelişimi

METİN

GEVREKZÂDE HASAN EFENDİ

Bismi'llāhi'r-raḥmāni'r-raḥīm¹

[1b]

(¹) *el-ḥamdüli'llāhi rabbi'l-ālemīn ve'l-ākıbetü li'l-müttakīn ve'ş-şalātü* (²) *ve's-selāmü 'alā rasūlinā ve nūri kulūbinā ve tabıbi zünūbinā* (³) *Muḥammed ve 'alā ālihı ve evlādihı ve aşḥābihı ve ezvācihi küllihim* (⁴) *ecma'ın.* ²**Ammā ba'd** aşḥāb-ı zamīr-i münir-i āyine-nazir-i (⁵) şāf-nihād-ı 'arifān ve ḥāṭır-ı ḥāṭır-ziyā pezir-i ḥurşid- (⁶) nijād-ı kāmīlān cenāblarına mestūr u maḥfı ve pūşide ve (⁷) muḥbı degildir ki erbāb-ı 'ilm ü kemāl ve aşḥāb-ı faẓl (⁸) u efḍālīn ādāb-ı ḳadīm ve resm-i müstedīmle-rindendir ki her (⁹) birleri dāḥil-i ḥavza-i taşarruf ve ḥāşıl-ı meleke-i te'ellüfleri (¹⁰) olan fūnūn-ı kemālāt-dan güncāyiş-pezir-i ḥavşala-i isti'dād-ı (¹¹) zātıyyeleri mertebes-i terkīb ve te'lif ile vücūda getürdükleri (¹²) her ne ise zamān-ı sa'adet-nişān ve eyyām-ı leṭāfet- (¹³) iḳtirānlarında āsūde-i kār-fermā-yı ḥıṭṭa-i cihān ve devletmen-dān-ı (¹⁴) 'ālīşānıñ āsitāne-i sa'adet-aşiyānelerine 'arz ve (¹⁵) ihdā eylediklerine binā'en bu faḳır-i keşirü't-taḳşir-i bī-vāye ve ḳalil-i (¹⁶) biḳā'a-i kem-māye ve 'adīmü'l-istiṭā'a be-mihnet-i ülfet-i (¹⁷) dirīne-beste bu ḥāfız-ı nā-murād-ı dil-şikeste dā'ile-ri (¹⁸) daḥı üftāde vü visāde ve tefekkür ü taḥayyüle ser-nihāde ve taḳrır-i [2a] (¹) maḳāle 'adīmü'l-iḳtidār ve bī-māyegı-i bī-miḳdār “men (²) ellefe feḳad üstihdife” me'ālī āşikār iken “neye dirlerse (³) disünler tuta gör dāmen-i yār” maḳālını der-piş idüp (⁴) pes 'amme-i 'ālemiyānıñ ma'lūmı ve vazı' ü şerifin (⁵) mefhūmı olan tedābir-i mevlūd ḥaḳḳında birkaç saṭr güftār-ı (⁶) perişān ve nā-çesbān berçide-dāmān elfāz-ı nā-merbūt (⁷) ve 'ibārāt-ı nā-mazbūt cem' ve taḥrīrine irtikāb idem. (⁸) Gerçi bundan aḳdem ḥükemā-yı pişin ve eṭibbā-yı mücerreb-āyın (⁹) ḥuşuşıyla Şa'bān Efendi 'aleyhi'r-raḥme ol bābda bir kitāb-ı (¹⁰) bī-nazir te'lif buyurup aşlā ḳuşūr ḳomamış-

1 La varağında eserle ilgili şu kayıt düşülmüştür:

Netüceü'l-Fikriyye fi Tedbiri Vilādeti'l-Bikriyye sene 1209 ism-i kitāb ve tārīḥdir. Bokrāt-ı zamān ve Cālīnūs-ı avāndan eṭibbā-i islāmiyyenin müdeḳiḳini zümresinden re'isü'l-eṭibbā-i sulṭānī Gevrekzāde Efendi merḥūmuñ nisvān ve şıbyāna 'arız olan emrāz ve eşḳāmlarınıñ ted-biri ve mevlüdlarınıñ def'-i emrāz ve ḥıfz-ı şıḥḥatleri için taşnif ve kendü ḳalemleriyle taḥrır olunmuşdur. Bu risāleniñ cümleye lüzümü derece-i vücūbda oldıḡı zāhirdir min min min min 'alā bi-yedihi'l-faḳır Mır Ḥasan bin Ḥalil Paşa 'ufıye 'anhümā fi 15 n [Ramazan] sene [1]254 (fetebāreka'llāhü aḥsenü'l-ḥālīḳin 1201)estektibü li-nefsi ve li-men şa'e min ba'dı Gevrekzāde Efendi ḳalem-i muḥarrir sene [1]210 deḡale fi silk-i mülki'l-müzniḳ ilā rabbihi'l-mennān Kes-kin Efendizāde Resmī 'Osmān ḳatām-ı ḥāḳpā-yı ḥāceḡānān dīvān-ı mu'allā-erkān 'ufıye 'anhüm fi re [Rebiü'l-evvel] sene [1]218 Resmī 'Osmān sümme isteşḥābehü'l-faḳır bi-Ḥalil Efendizāde aḳlām-ı bāb-ı ḥāzret-i ser-'askeri es-seyyid Mehmed Nüredin.

2 Âlemlerin rabbi olan Allah'a hamd olsun, Allah'tan sakinanlar için hayırlı son vardır. Peygamberimiz, kalplerimizin nuru ve günahlarımızın tabibi Hz. Muhammed'e, ailesine, evladına, ashabına ve eşlerinin tamamına salat ve selam olsun.

lardır lākin ziyāde ⁽¹¹⁾ mufaşşal ve meşrūh olduğundan müṭāla'asında zihne kelāl ve hāṭırda ⁽¹²⁾ melāl lāyih olur mülāhazasıyla anlardan daḥı muhtaşar ve müfid olarak ⁽¹³⁾ zīrā maḳşūd bi'z-zāt olan izhār-ı ma'ārif ü kemālāt ve iş'ār-ı tefāhūr ⁽¹⁴⁾ ü mübāhāt olmayup ancak vesīle-i tenāsül olmak ile işbu ⁽¹⁵⁾ dünyā-yı bī-beḳāda nām u şānı bāḳī ḳalmaḳlıḡa vesīle olmak içündür. ⁽¹⁶⁾ İmdi te'kid-i 'ubūdiyyet-i ihlāş-'ünvān ve taḥrīk-i silsile-i ⁽¹⁷⁾ muşādaḳat-cünbān ünmiyyesiyle hāṭır-ı fātire lāyih ve fehmi-⁽¹⁸⁾ ḳāşıra sānih oldu ki işbu vecīze-i kem-netīcenin tezbīrine ⁽¹⁹⁾ bā'ış u bādī olan mīr-i müşterī-tedbīr ve cāvīd-i nişfet-⁽²⁰⁾ semīr ḥāzretlerinin zimmet-i 'ubūdiyyete elzem ve du'ā-yı devleti ⁽²¹⁾ key-ehemm olan zāt-ı sūtūde-şifātı şihhat-ı ebediyyeye ⁽²²⁾ ḳarīn ve evḳāt-ı fā'izü'l-berekātı şafā-yı sermediyyeye ⁽²³⁾ rehīn ola. **Pes** bu şūretde ḥükemā-yı muḥaḳḳıḳīn-i müteḳaddimīn **[2b]** ⁽⁴⁾ ve eṭibbā-yı müdeḳḳıḳīn-i müte'ahḥirīn ḥıfz-ı şihhat ve nigehdārī-i ⁽²⁾ āfiyet zımnında silk-i taḥrīre keşīde ḥuşūşıyla veled ve ⁽³⁾ vālide-i ⁽⁴⁾ fevā'id-vesā'ilden bir risāle-i keşīretü'l-fezā'il ve eşerinde ḥadd-i tasṭire resīde eyledikleri kütüb ve resā'il 'amīmetü'l-⁽⁵⁾ ḥasā'il cem' ü terkīb idüp dest-āviz-i 'ācizāne ⁽⁶⁾ ve berk-niyāz-ı faḳīrāne ola. **Binā'en 'alā-zālik** vech-i meşrūh ⁽⁷⁾ üzre ba'z kütüb-i mu'teberāt-ı tıbbiyyeden evḳāt-ı tedābīr-i ⁽⁸⁾ merzāda tecrībe-i faḳīr olan edviye-i serī'ü't-te'sīrden imlā ⁽⁹⁾ ile intihāb ve ma'rūz-ı ḥāk-pā-yı vālā-cenāb ḳılına. ⁽¹⁰⁾ Egerçi manzūr-ı nazar-ı iksīr ve sezāvār-ı āferīn degil ise ⁽¹¹⁾ daḥı 'amme-i enāma fevā'idi ve ism-i sāmī ve nām-ı kirāmīlerinin ⁽¹²⁾ tezkīrine sebep-i bādī olur ümmīdiyle bir muḳaddime ve iki ⁽¹³⁾ maḳāle ve bir ḥātımeyi ḥāvī olarak **Netīcetü'l-Fikriyye** ⁽¹⁴⁾ **fi Tedbiri Vilādeti'l-Bikriyye** ismiyle mevsüm olunup ve ol ⁽¹⁵⁾ nāmı mevḥūm ḳılındı va'llāhü'l-muvaffıḳ ve ş-şavāb ve ileyhi'l-⁽¹⁶⁾ merci' ve'l-me'ab.

Pes imdi ātīde zıkr olunacak ⁽¹⁷⁾ **muḳaddime** nisāya 'arız olan cerḥ-i 'arız 'anı'l-⁽¹⁸⁾ iftizāz zıkr ü beyānında olup **maḳāle-i ūlā** ḥāmil olanların ⁽¹⁹⁾ avārızāt ve emrāzları ve nice tezkireler zıkr ü beyānında ⁽²⁰⁾ olup **maḳāle-i sānī** daḥı mevlūduñ aḥvāl ve keyfiyyātı ⁽²¹⁾ ve anlar daḥı bir alay tezkīrīn zıkr ü beyānında olup ve ⁽²²⁾ **ḥātıme** derūn-ı em'ālarında ḥādiş olan çiçek ve envā'-ı dīdān ⁽²³⁾ ve sā'iri zıkr ü beyānında olmuştur.

MUĞADDİME

İmdi muğaddime-i risâle [3a] ⁽¹⁾nisâyâ 'arız olan iftizâzıñ¹ zıkr ü beyânında ⁽²⁾oldıysa pes iftizâz ta'bır olunan keyfiyyât² ⁽³⁾tavâ'if-i nisâdan olup ve zümre-i ebkâr-dan olan ⁽⁴⁾cevârî cümlesine iftizâz-ı bekâret ya'ni kıızlık ta'bır ⁽⁵⁾olunan hâlât izâle olunduğı vaķitlerde veca'ı 'azıme ⁽⁶⁾ve cerh vuķu'ıyla nefz-i dem ve elem-i şedîde 'arız ⁽⁷⁾olup huşuşıyla mezbûrelerin a'nâķ-ı rahmiyyeleri zayıķ ve aģııye-i bekâretleri şulb ve isti'mâl ⁽⁹⁾olunan âlât-ı każibiyye kebîr ve ğalîz olmuş ola ğâh ⁽¹⁰⁾olur ki każibiñ kiberi ĥadd-i itidâlden ĥâric ve ĥadden ⁽¹¹⁾efzûn olup mezkûre dağı bıkr huşuşunda evşâf-ı ⁽¹²⁾mezbûre üzerine olduķda iftizâz 'indinde nefz-i ⁽¹³⁾dem ve evcâ'ı 'azıme 'urûzundan mâ-'adâ cerâhat-ı kebîreye ⁽¹⁴⁾bâ'ış ü bādî olur ammâ ol cerâhat-ı mezkûr ğâhîce ħalîl ⁽¹⁵⁾olup ve indimâli yeşîr olur ammâ ğâh mübâlaĝa ile kebîr olmaĝla ĥattâ ⁽¹⁶⁾dübür ile ħublün ĥalkası berâber olup ve bir yerde müctemî' olur. ⁽¹⁷⁾İmdi bu şüretde cerh-i mezkûruñ evvel ĥudûsunda huşuşâ ⁽¹⁸⁾'aķîb-i iftizâzda 'ilâci eshel ve âsân olup ⁽¹⁹⁾ammâ eger müzmin ve müteķâvim olursa ol vaķitde 'asîrû'l-'ilâc ⁽²⁰⁾olur. Huşuşıyla ĥalka-i dübr ile ictimâ' eylediĝi vaķitlerde belki ⁽²¹⁾'ilâc-pezîr olmaz dirler.

el-İlâc: İmdi ef'âl-i mezbûreniñ ⁽²²⁾vuķu'unuñ 'aķîbinde vâcib olan oldur ki mezbûreyi ⁽²³⁾ba'z şarâb-ı kâbiz yâĥud eşyâ-i kâbîza ile taḥḥ olunmuş [3b] ⁽¹⁾mâ'îñ içine iclâs idüp ba'dehu zeyt-i infâķ ⁽²⁾ile temriḥ ideler yâĥud zıkr olunan zeyt-i infâķ ile ⁽³⁾şarâb-ı kâbizden âbzen itihâz idüp ĥâtûnı taḥt-ı sürre ⁽⁴⁾mevķi'ine resîde olunca içinde cülûs itdirüp ba'dehu ⁽⁵⁾ĝalaz ve rikķatde mutavassıṭü'l-hâl bir ünbûbe itihâz olunup ⁽⁶⁾ba'z merâhim-i mûlahḥimeler ile vaķîr ve tayyât-ı münâsibeler ile bir ĥırķa-i ⁽⁷⁾leyyineye leff idüp ve ĥâtûnuñ ħublüne idḥâl eylemek ile tedbîrini ⁽⁸⁾idüp ĥattâ cerâhatı indimâl bulmaķ 'avdet-i bekâret itmekle ⁽⁹⁾iltihâm-ı 'urûķa mâni' ola. Lâkin işbu tedbîr eşnâsında ĥareket terk ⁽¹⁰⁾olunup ve bir mu'tedil mekânda sâkin olmaķ lâzımdır eger ⁽¹¹⁾bu vaķitlerde³ ĥasbe'l-beşeriyye ħurbân ve mübâşeret murâd olunursa ⁽¹²⁾ĝâyet rıfķ ve mülâyemet ve ĥiffet üzre ĥareket olunup ⁽¹³⁾mu'amele-i 'unfiyyeden ihtirâz ideler. Ammâ eger ez-ķazâ mevzî'ci ma'ĥûde ⁽¹⁴⁾taķarruḥ ider ise⁴ ol vaķitde ibtidâ'en edviye-i müneķķiyye isti'mâl ⁽¹⁵⁾olunduĝdan soñra ħurûḥ-ı rahmiyyede muḥarrer ve masṭûr olan merâhime-i ⁽¹⁶⁾ṭyn-i maḥtûm izâfe olunmaķ ile tedbîr oluna.

- 1 **İftizâz;** bir şeyiñ mührün gidermek ma'nâsına olup ol şey gerek mektûb olup ve ger âĥer şey olsun ve bir şeyi ufadup daĝıtmaķ ma'nâsına dağı gelür, bunda işlâḥ-ı tıbbiyyedendir ki bekâreti zâ'il olan nisâ ma'nâsına her ne vechle olursa, min *Vanķuli*.
- 2 bekâret izâlesinde olan keyfiyyet baḥşı.
- 3 izâle-i bıkr 'aķîbinde taķarrüb murâd olunduĝda
- 4 mevzî'ci ma'ĥûde müteķarriḥ olursa

Pes zikir olunan ⁽¹⁷⁾vâkıfâtın ‘aķīb-i zuhūrunda münāsib olan oldur ki kifāyet ⁽¹⁸⁾ miķdārı dem-i ahāveyn ahz olunup saħķ olunduķdan Őońra ⁽¹⁹⁾baķarın ĳulaęı ardı ve boynı altında olan řan ile meshūk-ı ⁽²⁰⁾mezbūr yoęrulup merhem gibi olduķda cerāhat-ı mezkūruń ⁽²¹⁾‘uzerine vaz’ idüp ve yigirmi dōrt sā‘at terk olunmaķ ⁽²²⁾ ile bi-izni’llāh indimāl-i ĳayrıya hācet qalmaz. Ammā eger cūrĳa kebīr ⁽²³⁾olursa¹ ol vaķitlerde bayaęı cerāhate olunan ĳıyātet ve cīr [4a] ⁽¹⁾ve zūrūrāt ile mu‘alece olunup sā‘ir tedbīr ve mūdāvātı ⁽²⁾ba‘de vaz‘ü’l-ĳaml vaķt-i nifāsda ĳādīş olan cerāĳatın ⁽³⁾ ‘ilācı gibidir. Ammā eger zikir olunan keyfiyyātın vuķū‘undan ⁽⁴⁾Őońra mevķi‘-i ĳubl vūs‘atlı qalur ise² tażyķ eylemek lāzım ⁽⁵⁾olur ki zīrā ricāl ü nisāya da bu keyfiyyet ĳayrılı olup dūnyāya ⁽⁶⁾gelmekden murād tenāsül ve ‘aķībinde ĳalef qalmaķ iĳin olduęına ⁽⁷⁾binā‘en bu ise olmaz ancaķ řarafeynīń ĳüsn-i imtizāciyla olur. Bu Őüretde ⁽⁸⁾ lezāyız-i cimā‘iyye daĳı isti‘māl olunan maşādırın tażyķı ve ‘adem-i ⁽⁹⁾vūs‘ati ile olur. ĳatā ‘inde’l-ĳükemā lezzāt-ı dūnyeviyyeyi üç kısıma ⁽¹⁰⁾taķşim idüp anın biri lezzet-i ĳissiiyye, biri lezzet-i ⁽¹¹⁾ĳayāliyye ve biri daĳı lezzet-i ‘aķliyye olmuşdur.

İmdi lezzet-i ⁽¹²⁾ĳissiiyye³ olan ekl ü Őürb ve cimā‘iyyedir ki anlara lezzāt-ı ⁽¹³⁾ behīmiyye daĳı ta‘bīr iderler ki taĳşilinde ‘usret ve keşretinde mażarrat ⁽¹⁴⁾der-kār- dır. Ve **lezzet-i ĳayāliyye**⁴ daĳı mańşib u riyāsetden ⁽¹⁵⁾‘ibāretdir ki neylinde řafā ve sūrūr ve ‘azlinde ālām u Őedāyid ⁽¹⁶⁾ve zehr-i helāhilden dūndur. **Ve lezzet-i ‘aķliyye**⁵ daĳı taĳşil-i ⁽¹⁷⁾ma‘ārif ve kemālātdan ‘ibāret olup ve bununı ile sa‘ādet-i ⁽¹⁸⁾ dāreyne rāķī ve mūdāveti anlara mülāķī olmasından kināyedir. **Pes** ⁽¹⁹⁾ulü’l-ārā olanlara ĳafī ve mestūr degildir ki lezzāt-ı ĳissiiyye vü behīmiyye ⁽²⁰⁾Őüret-i zāhire- de ve mevcūd iken aşlā bir kimesne ĳayāl ve ‘aķliyye ⁽²¹⁾olan řarafa meyl ü i‘tibār eylemez. Bōyle olunca aşlā zāhiri ⁽²²⁾ve ĳā‘ibe kimesne tercīĳ eylemeyüp lezzāt-ı kevniyye ve ĳissiiyyeye raębet ⁽²³⁾ideceęi bedīhīdir. **Binā‘en ‘aleyh** cumhūr-ı eĳib- bā-yı ‘izām ittifāķ [4b] ⁽¹⁾idüp bu ma‘nāyı taĳrīr ü beyānda iltizām itdikleri ⁽²⁾ li-eclī’l-maşlaĳa ve cerbeze olmayup belki mecmū‘-ı zūkūr u ināş ⁽³⁾ve zevc ü zev- cenīń ülfet ve muĳabbetlerini tezeyyüd ve mā-beynehümāda ⁽⁴⁾olan ‘aķd ve Őevķ ve meveddetlerini ta‘ķīd idüp ve ⁽⁵⁾maĳlūkāt-ı insāniyyeyi maĳbūb-dostluķ nāmıyla irtikāb-ı ⁽⁶⁾ef‘āl-i ĳabāyiĳ ile lūĳī olmaķdan eb‘ad u ba‘īd eyleyüp ⁽⁷⁾ve zen-dostluęa řālīb u rāęīb ve taĳşil-i evlād iĳin ⁽⁸⁾ol cānibe mā‘il ü zāĳib olsunlar deyü taĳrīr ü taşīr ⁽⁹⁾eylemişlerdir. Zīrā zikir olunduęı Őüret ‘uzerine ekşeriyyā ⁽¹⁰⁾‘ā‘ife-i nisānīn

-
- 1 cūrĳa kebīr olursa
 - 2 ĳubl vūs‘atlı qalursa
 - 3 lezzet-i ĳiss
 - 4 lezzet-i ĳayāliyye
 - 5 lezzet-i ‘aķliyye

mevzi'-i ma'hüdeleri evsa' ve ba'zılarının⁽¹¹⁾ ise ebred min yaḥ-āsā şovuk olduğundan cimā'larında⁽¹²⁾ aşlā lezzet ve muḥālaḫalarında kaḫ'ā ülfet olmamağla bu⁽¹³⁾ ḫuşuş tevli'de māni' ve tenāsüle kemāl-i mażarrat ile fi'l-i⁽¹⁴⁾ münkere kāni' olmağla 'adem-i ḫabele bā'iş olması emr-i muḫarrerdir.⁽¹⁵⁾ Pes imdi böyle olunca¹ لَمْ تُؤَبِّدْ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ zarar-ı mezkūreyi⁽¹⁶⁾ def' ve fā'ide-i mezkūreyi celb için tedbīr ve 'ilācına⁽¹⁷⁾ sa'y u gūşiş eylemek vācib ve cümle ḫaḫkında şādık⁽¹⁸⁾ olur.

el-İlāc: İmdi taẓyīḫ-i ḫubl² için tertīb olunan⁽¹⁹⁾ 'ilāc min ğayri en yuḫsā olup lākin tedābīr-i mezbūrlardan⁽²⁰⁾ işbu ḫamūle ğāyet ile münāsib olmağla ol ihtiyār olundu, **şan'atı budur:** 'Üd-ı māverdī ve varaḫ-ı ās ve anzerūt⁽²²⁾ ḫaranfil ve rā-mīn her birinden üçer dirhem misk-i⁽²³⁾ hindī bir ḫīrāḫ aḫz ve saḫḫ olunup ba'de-hu şarāb [5a]⁽¹⁾ ile teblīl olunup ve bir pāre kettān bezi yāḫud bir yūn⁽²⁾ pāresini meşḫūḫ-ı mübellel-i mezbūra bulayup ḫamūlen getüreler.⁽³⁾ Bu taḫdīrce ḫublī ğā-yet ile zayyīḫ ider bir ḫayşiyet ile ki⁽⁴⁾ gūyā bekāreti fāde ider gibi olur³ yāḫud murād olunursa bu ḫamūle'i⁽⁵⁾ isti'māl ideler ki

Terkibi budur: 'Afs terki on⁽⁶⁾ dirhem faḫḫāḫ-ı adḫīr beş dirhem aḫz ve saḫḫ olunup şarāb-ı⁽⁷⁾ ḫābız ile ḫall ve 'acīn ve bir pāre ḫırḫa-i kettān içre vaz'⁽⁸⁾ ve fındık kadar şurre olunup ve ḫamūlen isti'māl ideler ki mücerrebdir,⁽⁹⁾ zīrā işbu ḫamūle hem ḫublī zayyīḫ idüp hem fi'l-i cimā'iyeyi⁽¹⁰⁾ ğāyet lezīz ider. Ve ke-zālik mü-cerribīn-i eḫibbā-i 'Acemi'n birinden⁽¹¹⁾ me'ḫūz olan devādandır ki meşelen bezri verd-i aḫmeri saḫḫ⁽¹²⁾ idüp bir dülbend pāresine vech-i mezkūr ḫadar şurre⁽¹³⁾ olunup ḫamūle ideler zamān-ı ḫalīlde ḫublī ziyāde zayyīḫ⁽¹⁴⁾ idüp ve laḫīfū' r-rāyīḫa ider ammā eger ḫublī teşḫīn⁽¹⁵⁾ idüp⁴ ve lezzet-i cimā'iyeyi⁵ ziyāde itmek için mücerreb⁽¹⁶⁾ olan devālardan murād olunursa biri budur ki zikr olunur.

Şan'atı budur:⁽¹⁷⁾ Misk ve sükker ve za'ferān 'ale's-seviyye aḫz olunup ve ba'de's-⁽¹⁸⁾ saḫḫ şarāb-ı reyḫānī ile ḫabḫ olunduğdan şonra bir pāre ḫırḫa-i⁽¹⁹⁾ kettānı işbu maḫbūḫ ile teblīl olunup ve ḫamūle iderlerse⁽²⁰⁾ ḫublī teşḫīn ve rāyīḫasını talḫīf ve lezzet-i cimā'iyeyi⁽²¹⁾ tezyīd ider.

Ve eḫibbā-i mücerribīnden menḫūldür ki Türkīde ḫurd⁽²²⁾ bağrı ta'bīr olunan şecer ki leylāḫ gibi beyāz çiçeği olup⁽²³⁾ ve ba'de-hu siyāḫca meyvesi olur, işbu meyvede olan te'sīri [5b]⁽¹⁾ edviye-i sā'irede görmedik dirler. ḫuşuşıyla saḫḫ olunup⁽²⁾ asel, emlec ile memzūcen ḫātūn maḫall-i ma'hüdesinde ḫamūle iderse⁽³⁾ 'ilāc

1 "... Allah katından olan sevab"

2 taẓyīḫu'l-ḫubl

3 bekāret gibi iden ḫarīḫ

4 teşḫīn-i ḫubl

5 lezzet-i bāh

serî'ü't-te'sîr bir devâ-i lâ-nazîr olup yâhud 'ilâc-ı merķûm ile ⁽⁴⁾lezzet-i cimâ'iyye daħı ziyâde olsun murâd olunursa mücâma'ata şürû' ⁽⁵⁾olunduğda ağzına kebâbe ve hıltîr alup ve bir müddet mażğ olunup ⁽⁶⁾ve lu'âbını kazîbe tılâ olunursa¹ lezâyiz ħuşuşunda 'acîbü't-te'sîr ⁽⁷⁾olup ve buña mu'âdil bir devâ olmaz.

Ve **ke-zâlik** işbu devâ daħı ⁽⁸⁾bî-'adîl ve 'ilâc-ı bî-mişldir ki **terķibi budur:**² Kebâbe ve hıltîr ⁽⁹⁾ve maħmûde ve zencebîl ve kıaranfil bî's-seviyye aħz olunup ba'de's- ⁽¹⁰⁾saħķ 'asel-i mürebbâ emlec ile ħalķ olunup eger bu edviye ⁽¹¹⁾ile kazîbiñ nişfı miķdârı kıadarına tılâ olunup da cimâ' ⁽¹²⁾olunursa ricâl ü nisânıñ cimâ'larına lezzet virmeķle ⁽¹³⁾ħalâvetinden bir mertebeye varır ki ħarafeyn birbirine meftûn olup ⁽¹⁴⁾ve ol erden ġayırısına istikrâh ider. İşbu terâķibiñ ta'addüd ⁽¹⁵⁾üzerine olması ħabî'at ve mizâc birbirlerine muvâfiķ olmadığı ⁽¹⁶⁾içün müte'addid olmasına bâdî olmuşdur.

EL-MAĶÂLETÜ'L-ÛLÂ:³

⁽¹⁷⁾İmdi maķâle-i Ûlâ ħâmiliñ keyfiyyât-ı ħamli ve 'avârîzâtundan ⁽¹⁸⁾olan ba'z emrâz u a'lâliñ ħudûşı bir nice tezkîr üzerine ⁽¹⁹⁾olup

Tezkîr-i Evvel

Pes ħâmiliñ ibtidâ²-i ħâlinden olan ⁽²⁰⁾keyfiyyâtı beyânında olduysa **imdi** ma'lûm ola ki raħm-i mâderde ⁽²¹⁾cenîniñ keyfiyyet-i ħilķati ve evvel tekevvün eyleyen a'zâsı⁴ ve ⁽²²⁾cesedlerinin itmâmına deġin vâķı'a olan eķvârı cenâb-ı ⁽²³⁾îzed-i mennânıñ cellet kıudretühu ħazretlerinin kıuvvet ve kıudretine kıyâsen **[6a]** ⁽¹⁾idrâķ eylemek nev'-i beşerden olanlara mümkün olmayup lâkin ⁽²⁾ekşer eķibbâ-i muħaķķıķıñıñ bî't-tecribe ve'l-istikrâ' vâķıf oldukları⁵ ⁽³⁾taħrîr ü taķrîr eyledikleri vech üzerine her ne zamân ki nisânıñ ⁽⁴⁾menîsi ile recülün menîsi müctemi' olduğda raħimde kıarâr kıutup ⁽⁵⁾ve 'uzv-ı raħim ol nuţfeyi 'aşıķâne kıabül idüp⁶ ve raħmiñ ⁽⁶⁾aġzı kıapanup ve yukarıya çekilür. Ve şol merthebe kıapanur ki ⁽⁷⁾eger mîl ile yoklanmaķ lâzım gelse daħil olmaķ mümkün olmaz ⁽⁸⁾Vaķtâ ki zıķr olunan keyfiyyetüñ vuķû'unda ħabî'at-ı 'amele ⁽⁹⁾mübâşeret eyleyüp ba'dehu kıuvve-i muşavvire taşvîre âġâz ⁽¹⁰⁾idüp ve ħilķat-i cenîñ tamâm olup ve a'zâ-i aşlıyyesi ⁽¹¹⁾tekmîl olup ve nefġ-i rûħa isti'dâd gelüp ħarekete kıudret ⁽¹²⁾gelinceye deġin altı ħavır üzerine istihâlât ve teġâyürât ⁽¹³⁾vâķi' olur ki anlara

1 tılâ-yı kıazîb

2 diġer

3 el-maķâletü'l-Ûlâ keyfiyyât-ı ħamli ve ħâmil beyânında

4 raħm-i mâderde cenîniñ ħilķati ve ibtidâ tekevvün iden a'zâsı

5 merthebe

6 nuţfeniñ raħme duġulı

eṭvār-ı sitte¹ ta'birini iderler ki bu aḳvālî ⁽¹⁴⁾ gerek şer'an ve gerek nücūmen ḳayd ve işbāt eylemişlerdir ki ol ⁽¹⁵⁾ eṭvārdan

Ṭavr-ı evvel: Raḥm-i māderde müctemî' olan iki gūne ⁽¹⁶⁾ menî taḥammür idüp ve nev'an-mā ğaleyān iktisāb eylemek ile bir ⁽¹⁷⁾ zebediyyet ya'ni köpürüp ḳaymak gibi bir hālet ḥuṣūl- ⁽¹⁸⁾ pezîr olup ve ba'ḳdehu bedende olan ḳuvve-i muṣavvirede münderice ⁽¹⁹⁾ olan rūḥ-ı nefṣāniyye ve ḥayvāniyye ve ṭabî'iyeden her birleri ⁽²⁰⁾ ol nuṭfe-i zebediyyeyi taḥrîk ve taṣarruf eylemek ile üç ⁽²¹⁾ aded nokṭa-i nefḥiyye² ḥuṣūl-pezîr olur ki anlardan her biri ervāḥ-ı ⁽²²⁾ selāsedan birine maḳarr u mesken olurlar ki anıñ biri maḳām-ı ⁽²³⁾ ḳalb, biri maḳām-ı dimāĝ ve biri maḳām-ı kebed olurlar ki **[6b]** ⁽¹⁾ bundan aḳdem zıkr olunan ervāḥ-ı selāseye maḥall u mesken olurlar. ⁽²⁾ Ve ol nokṭa-i nefḥiyyeler gūyā ḥāricde hevānıñ ḥulūl ve iḥtilāṭundan ⁽³⁾ nāṣî ba'z şularıñ fevḳinde ḥādiṣe olan ḥabāb ya'ni ⁽⁴⁾ ḳabarcıḳlar gibi olup muḥaḳḳıḳından ba'zıları nokṭa-i mezbūri ⁽⁵⁾ dört 'adet olmasını taḥḳîk idüp ve biri daḥı zıkr olunan nuḳaṭāt-ı selāseyi ⁽⁶⁾ ihāta eyleyen ğışādır ki a'zā-i cenīn işbu ğışānıñ derūnunda ⁽⁷⁾ tekmi'l-i cesedāti ider. Bu şūretde yumurṭa ḳabuĝununun iḳerüsünde ⁽⁸⁾ ğarḳî tesmiye olunan zara müṣābih olur. Bundan ṣoñra cenīn vücūdda ⁽⁹⁾ ziyāde olduḳça ğışā-i mezbūre daḥı ṣehānet ḥāşid idüp vesî' olur ki ba'ḳdehu ⁽¹⁰⁾ veledin vilādeti vaḳtinde raḥm-i māderden ba'ḳde'l-vilāde ḥurūc eyleyen ⁽¹¹⁾ meşīme bu ğışādır ki Türkīde aña ṣoñ ta'birini iderler. İboḳrā' dan ⁽¹²⁾ naḳl olunur ki raḳş iden bir ḥātūna 'ulūḳundan altıncı ⁽¹³⁾ günde sıḳt vāḳî' olmaĝla menīnī-i mezkūre gūyā yumurṭa ⁽¹⁴⁾ zarı gibi ğışā içinde maḥşūre olarak rü'yet olundu. ⁽¹⁵⁾ Bundan ṣoñra ya'ni nuḳaṭāt-ı mezkūreden ṣoñra cenīni ⁽¹⁶⁾ ihāta ider iki ğışā' daḥı olur ki 'an-ḳarīb meşīme ⁽¹⁷⁾ faşında zıkr olunacaḳdır. İmdi aṣḥāb-ı tec-ribe zıkr olunan ⁽¹⁸⁾ ğışānıñ ḥudūṣ ve zuhūrunda teşbihleri furun ve tennūra ⁽¹⁹⁾ ḥamīr vaz' olunduḳda fi'l-hāl eṭrāfında ḥādiṣ olan ⁽²⁰⁾ zara beñzedüp ve teşbih itmişlerdir lâ-kin ğışā-i mezbūrun ⁽²¹⁾ ḥuṣūl u tekevvüni ne miḳdār zamānda olur bilemeyüp āḥir ⁽²²⁾ ancak devrān-ı felekden ṭulū' ve ğurūb-ı şems münāsebetiyle ⁽²³⁾ yigirmi dört sâ'atden 'ibāretidir ol miḳdār zamānda vücūd- **[7a]** ⁽¹⁾ pezîr olmasında ḳarār virdikleri ṭavr-ı sādide zıkr olunacaḳdır. ⁽²⁾ İmdi ğışā-i mezbūr raḥimde vāḳî' fūvvehāt-ı şerāyīn ve 'urūḳ ⁽³⁾ āverde olan mevzī'ı ḥaşeneye ta'alluḳ idüp ve kendüde daḥı ⁽⁴⁾ ol fūvvehāt-ı 'urūḳa muvazī' şuḳbeler ihdāş olmaĝla raḥme gelen ⁽⁵⁾ dem-i ḥayz ve dem-i ḥayvānī ol şuḳbelerden cārī olur. ⁽⁶⁾ **Pes** bundan aḳdem zıkr olunan dört nefḥa-i minfaḥa-i nuḳaṭıyyeden ⁽⁷⁾ ikincisi cümlesiniñ vasaṭına ğavr idüp ḳalbiñ mevzī'ı ⁽⁸⁾ alaḳası peydā olup ve iḳinden biri şu'ud itmekle dimāĝın ⁽⁹⁾ mevḳi'ı 'alaḳası peydā olup ḳuvā-yı

1 nuṭfenin raḥimde eṭvār-ı sitte üzere ṭurduĝı

2 üç 'aded nuṭfenin raḥimde ḥuṣūl

nefsâniyyenin mebde'i ⁽¹⁰⁾ olur ve noqtadan biri dahı cānib-i eymene ya'ni nuqāṭatın ⁽¹¹⁾ sağ tarafına meyl itmekle kebedin mevki'-i 'alaqası olur ki ⁽¹²⁾ kuvā-yı tabī'iyye ve ervāhının mebde'i olur ve işbu nefhalar ⁽¹³⁾ yevm-i 'ulūḳdan altıncı güne resīde olunca itmām-pezīr olmağla ⁽¹⁴⁾ her biri yerli yerinde qarārdāde olurlar ammā bu üçden ya'ni ḳalb ⁽¹⁵⁾ ve dimāğ ve kebedden ḳanğısı muḳaddem ismām-pezīr olduğu için ⁽¹⁶⁾ eṭibbā miyānında ihtilāfāt-ı keşire vardır ki āṭide ol dahı zikr ⁽¹⁷⁾ olunacaqdır.

Ṭavr-ı sānī: İmdi eṭvār-ı sitteden olan ikinci ⁽¹⁸⁾ ṭavır dahı ğışā-i merḳūmda kırmızı noqtalar ḥādiş olmağla ⁽¹⁹⁾ cirmleri dahı imtidād bulup ve raḥimde mevcūd olan nuḳralara ⁽²⁰⁾ ya'ni fūvvehāt-ı şerāyīn ve 'urūḳda olan ṭamarlar berāberinde ⁽²¹⁾ ğışā-i mezbūrda dahı şuḳbeler mevcūdedir ki bundan evvel ⁽²²⁾ zikr olunmuş idi. Ol vech üzre raḥme dem-i ṭamşiyye ve dem-i ⁽²³⁾ ḥayvāniyye anlardan cārī olur ki anlardan mezkūr olan noḳta ve nefhalar [7b] ⁽¹⁾ tamām ḳan şüretine istiḥāle olur ki māddeinde vāhibü'-⁽²⁾ şuverden keyfiyyet-i ḥayāt ḳabūlüne mevcūd bulunan isti'dāda ⁽³⁾ iştidād peydā olmağın ibtidā'en sürre ya'ni göbek didikleri ⁽⁴⁾ mevki'in iḳtiżā iden hey'etine istiḥālesi maḥsüse olup ⁽⁵⁾ huşul-pezīr ola.

Ṭavr-ı sālis: İmdi üçüncü ṭavır dahı ⁽⁶⁾ 'alaḳaya mustaḥil olur ki ya'ni uyuşmuş ḳana şebih olmağla bu nev'e ⁽⁷⁾ ṭavr-ı sālis ta'bīrini iderler.

Ṭavr-ı rābī: İmdi dördüncü ṭavırda ⁽⁸⁾ muzğaya mustaḥil olur ki ya'ni laḥm ḳıṭ'asına şebih olup ⁽⁹⁾ ve bu mertebede mezkūr olan a'zā-i re'īseleler birbirlerinden ⁽¹⁰⁾ mütemeyyiz olup ve infişāle āğāz idüp ve dem-i ṭamşiyye ve ḥayvāniyye ⁽¹¹⁾ lerdan ḳıst-ı vāfire ya'ni ḥişse-i keşire mütereşşih olmağla cesed-i ⁽¹²⁾ cenīne nefsi nāṭıḳa ta'alluḳununun āsarı bedīdār olmağla başlar. ⁽¹³⁾ Ve beden-i cenīnin ḳandan maḥlūḳa olacaḳ a'zā-i laḥmiyye ve şaḥmiyye ⁽¹⁴⁾ leri iḳāmete yüz tıutup ve bu ḥālde beden-i cenīn ḥayāta isti'dād ⁽¹⁵⁾ kesb eylediği eçlden mebde-i feyyāzdan nefsi nāṭıḳanın ifāzasına ⁽¹⁶⁾ ta'alluḳı zāhir olur.

Ṭavr-ı ḥāmis: İmdi beşinci ṭavırın ⁽¹⁷⁾ dahı beden-i cenīnde ḳalbin ve 'izāmın ve 'urūḳ-ı şerāyīn ve ⁽¹⁸⁾ evride mişilli olan a'zā-i aşliyye ta'bīr olunanların tekevünleri ⁽¹⁹⁾ mütemeyyiz olup ve her birleri āḥerden mütebā'id ve şüret-i aşliyye ⁽²⁰⁾ bağlamağla başlayup ve ne olacağı ma'lūm olur. Pes bu mertebede ⁽²¹⁾ cenīnin isti'dādı ḥasebiyle züküret u ināşiyyeti ya'ni erkek mi ⁽²²⁾ yāḥud dişi mi olacağı mütebāyin olur.

Ṭavr-ı sādis: İmdi ⁽²³⁾ ṭavırın altıncısı mertebesinde beden-i cenīnde fūrū' ve uşul [8a] ⁽¹⁾ olanlar birbirlerinden munfaşıl olup ayrılırlar; ya'ni a'şāb ⁽²⁾ dimāğdan ve şerāyīn ḳalbden ve evride kebedden ve ribāṭāt ⁽³⁾ 'izāmdan mütemeyyiz olup a'zā-i sā'ireden gerek başıṭ ⁽⁴⁾ ve gerek mürekkeb cümlesi itmām bulup ve hey'et-i maḥşūşaları ⁽⁵⁾ üzre şüret-pezīr olurlar. **İmdi** eṭvār-ı sitte işbu mezkūr olan ⁽⁶⁾ keyfiyyātdan 'ibāret olup ve bunlar için ḥükemā-yı selef ve eṭibbā-i ⁽⁷⁾ ḥalef beyne-

hümâlarında dūr-ı dırâz ihtilâf vâkı'â olup ve gûne ⁽⁸⁾güne bahş idüp nihâyetde yine bunda qarâr eylemişlerdir. Murâd eyleyen ⁽⁹⁾mevki'ine mürâca'at eylesün, bu mahalde bizlere aşlâ lâzım degildir.

⁽¹⁰⁾Tezkîr-i Şânî¹

İmdi maqâle-i evvelden olan ikinci tezkîr dahı zîkr ⁽¹¹⁾olunan etvâr-ı sitte ne miqdâr vaqitde tamâm olur anı dahı fi'⁽¹²⁾l-cümle ma'lûm idinmek lâzım olmağla pes ma'lûm-ı sa'âdet ⁽¹³⁾buyurıla ki zîkr olunan etvâr-ı sitteden her biri için başka ⁽¹⁴⁾yâhüd ikisi için bir müddet taqdir ve ta'yîn olunmuşdur ki ⁽¹⁵⁾ol müddetler nefsi'l-emirde muhtelif olmayup bir şüret üzerine ⁽¹⁶⁾olmuşdur. Zîrâ fenn-i tıbbâ mübâşir olup ve sa'y ve diğkatinde ⁽¹⁷⁾olan erbâb-ı tecrîbe huşûş-ı mezbûrda cehd ü ihtimâm idüp ⁽¹⁸⁾ve her birleri bi't-tecrîbe ve'l-ımtihân müşâdefe itdikleri keyfiyyâtı 'alâ ⁽¹⁹⁾mâ hüve 'aleyhi taqrîr ve taqrîr ile 'ayân u beyân eylemişlerdir. Gerçi ⁽²⁰⁾şüretâ muhtelif zann olunur lâkin fi'l-haқиka miyânlarında ihtilâf ⁽²¹⁾olmayup ve olur ise dahı lafziyyetde olup ammâ yine ma'nâsında degildirler. ⁽²²⁾Lâkin cenîniñ zükûr u inâş olmasında² ve rahm-i mâderde meks ⁽²³⁾ü içâmetlerinde ihtilâfları vâkı' olup zîrâ bi't-tecrîbe ve'l-kıyâs [8b] ⁽¹⁾şâbit olmuşdur ki cenîn eger müzekker olursa etvâr-ı sitteniñ ⁽²⁾müddeti qalîl olup ammâ eger mü'enneş olursa keşîr olur. ⁽³⁾Zîrâ cenîn erkek halk olunacağ mādde-i menîniñ mizacı ⁽⁴⁾aqvâ ve kuvve-i aşliyye-i gârîziyyesi eḥadd olduğından bi-izni Bârîhâ ⁽⁵⁾rahimde hilkat cihetinden a'zâsınıñ itmâmı dışı a'zâsınıñ ⁽⁶⁾itmâmından muḳaddem olmağla müddetleri dahı ol müddetden qalîl ⁽⁷⁾olur. **Ve ke-zâlik** cenîn-i zükûruñ ekseriyyâ mizâcları efdal ve inâşın ⁽⁸⁾ğayr-ı efdal olduğu eçlden müddet-i ikmâllerinde ya'ni a'zâlarının ⁽⁹⁾hilkatleri tamâm olmasında dahı ihtilâf olunup hattâ peder ⁽¹⁰⁾ü mâderde ve sinn ü nemâda ya'ni bunların beden ve mizâcları ⁽¹¹⁾kuvvetde veyâ za'fda oldukları şüretde dahı menîleriniñ bu sebebden ⁽¹²⁾kuvvet ve 'adem-i kuvvetinden cenîniñ bedeniniñ itmâmında sür'at ve ⁽¹³⁾baṭî' muḳarrerdir dimişler. **Ve ke-zâlik** ekl ü şüreb cihetinden dahı ⁽¹⁴⁾zîkr olunanlar mu'teber olup aḡdiye-i gâlîze ve laṭife mişillü ve ke-zâlik ⁽¹⁵⁾fuşul ve emkine itibârında dahı dahıl muḳarrer olup meşelen ⁽¹⁶⁾faşl-ı rebî' ve belde-i cenûbiyyede sür'at işbât olunup lâkin ⁽¹⁷⁾zîkr olundığı vech üzerine her ne şüretde olur ise olsun ⁽¹⁸⁾bu huşûşda kibâr-ı mücerribîn olanlar rahm-i mâderde cenîniñ itmâmını ⁽¹⁹⁾ve hilkatiniñ ziyâde az müddeti otuz gün olup ve çok müddeti ⁽²⁰⁾kırk beş günü tecavüz eylemez didiler. Ammâ ba'zı kudemâ-yı müdekkîğin ⁽²¹⁾aṭvel-i müddet-i cenîn elli gün olduğunu dahı taqrîr eylemişlerdir ⁽²²⁾ve

1 tezkîr-i şânî; etvâr-ı sitteniñ evkâtı

2 zükûr ve inâş 'alâmâtı

onuncu ayı tecâvüz eyleyen mevlüdda zikr olunacaktır. **Ve ke-zâlik** ⁽²³⁾ba'z kibâr-ı e'tibbâ cenân-i zükûra nisbeten zamân-ı mu'tedil **[9a]** ⁽¹⁾otuz beş gün olup ve inâşa nisbeten kırk beş gün ⁽²⁾olur demişlerdir.

Bunlar ma'lûm olduğundan sonra zikr olunan ⁽³⁾e'vâr-ı sitteden **ıavr-ı evvel**: Ki zamân-ı zebediyye idi anıñ ⁽⁴⁾müddeti altı gün yâhud yedi günde olup bu müddetde rahîmden ⁽⁵⁾min-ğayri istimdâd yalnız kuvve-i muşavvireniñ taşarrufi ile olup ⁽⁶⁾bu müddetden sonra rahimde mevcûde olan 'urûk-ı evride ve şerâyîn ⁽⁷⁾ve dem-i rûhiyyeniñ cereyân ve sereyânı ile rahîm imdâda ⁽⁸⁾bed' ider. **ıavr-ı sâni**: Dağı gışâda hâtlar ve kırmızı noqtalar ⁽⁹⁾huduşunuñ zamânıdır ki bunun dağı müddeti üç gün olur ki ⁽¹⁰⁾bu müddetde gışâda şukbeler hâdiş olur ki bundan aqdem ⁽¹¹⁾zikr olundığı üzere dem-i hayvâniyye ve şamşiyeniñ duhûlüne menfezler ⁽¹²⁾aşikâr olur ve bu iki ıavrın müddetleri toquz yâhud on ⁽¹³⁾güne muntehî olur. **ıavr-ı şâlis**: Bu müddet dağı zamân-ı 'alaqa ⁽¹⁴⁾olup bunun vaqti dağı altı gün olmağla cümlesi on ⁽¹⁵⁾beş yâ on altı gün olup ammâ Şeyh gâh olur ki ıavr-ı şâlis ⁽¹⁶⁾bir gün veyâ iki gün taqaddüm ve te'ehhür ider demiş. Böyle olunca ⁽¹⁷⁾ıavr-ı şâlis intihâsına degin müddet-i 'ulûk on dört veyâ ⁽¹⁸⁾on üç gün veyâ dağı ziyâde olur. **ıavr-ı râbi'**: Bu ıavrıda dağı ⁽¹⁹⁾'alaqanın muzğaya istihâlesi eyyâmı olmağla bunun dağı ⁽²⁰⁾müddeti on iki yâhud toquz yâhud on dört yâhud ⁽²¹⁾on beş gün olur. Zîrâ Şeyh bu müddeti ibtidâ'en on gündür ⁽²²⁾didikden sonra gâh olur ki iki gün yâhud üç gün taqaddüm ⁽²³⁾idüp ve gâh iki üç gün te'ehhür ider demişlerdir. Zîrâ **[9b]** ⁽¹⁾bu müddetde zikr olundığı gibi a'zâ-i re'ise birbirlerinden infişâle ⁽²⁾âğâz eylediği zamân olup imdi işbu dört ıavrın ⁽³⁾aqall itibârları ile mecmû'-ı müddetleri yigirmi iki olup ve ekşer itibârları ⁽⁴⁾ile yigirmi ikiden otuz bir güne degin mümtedd olur didiler. ⁽⁵⁾**ıavr-ı hâmis**: İmdi bu ıavrıda dağı qalbin ve a'zâ-i basitanın ⁽⁶⁾hilkatleri itmâma reside olup ve a'zâ-i mürekkebeden dağı ⁽⁷⁾başın omuzdan yukarısı ve sâ'ir a'zâ-i mürekkebenin ⁽⁸⁾her birleri âherden mümtâz ve munfaşıl olduğu ba'z mertebe ⁽⁹⁾mahsûs olup ve mizâca zükûret ve ünüşet feyezân ve itâ ⁽¹⁰⁾ideceği zamândır ki bunun müddeti toquz gün 'add olunmağla ⁽¹¹⁾mejmû'-ı eyyâm otuz bir gün yâhud otuz iki gün ve tamâmı kırk ⁽¹²⁾güne muntehî olur. **ıavr-ı sâdis**: İmdi ıavr-ı sâdis dağı ⁽¹³⁾a'zâ-i cenâniñ birbirlerinden infişâli ve fûrû'unuñ uşlûlünden ⁽¹⁴⁾meyelânı ve e'râfinin itmâm ve tekmiñ zamânıdır ki bunun ⁽¹⁵⁾dağı müddeti dört gün yâhud beş gün 'add olunmuşdur. ⁽¹⁶⁾**Pes** bu şüretde e'vâr-ı sitteden mejmû'unuñ ekşer müddeti ⁽¹⁷⁾otuz beş gün olup ve a'vvel müddeti kırk beş güne ⁽¹⁸⁾muntehî olur ki hadd-i ekşer ile a'vvel miyânında olan ⁽¹⁹⁾tefâvüt-i eyyâm on gün olmuş olur. Ammâ Şeyh ve sâ'ir ⁽²⁰⁾kibâr-ı mücerribîn e'vâr-ı sitteden aqall müddeti otuz gün olduğu ⁽²¹⁾dağı naql olunmuşdur. Bu taqdîrce ekşer ile a'vvel miyânında ⁽²²⁾tefâvüt on beş gün olmuş olur. Bunların cümlesi ⁽²³⁾sıkt vâki' olup yâhud cihet-i

âher ile tecârib-i 'adîde [10a] ⁽¹⁾vuķû'uyla vuķûf taḥşîl olunan mevâddandır didiler.

İmdi ⁽²⁾'inde'l-eṭibbâ erkek olan cenînin tekevünleri bi-izni Ḥâlîkühâ ⁽³⁾dişi olanın tekevünlerinden muķaddem olduğı¹ müttefeķun 'aleyh ⁽⁴⁾olup nitekim bundan aķdem zıkr olunduğına binâ'en ba'z kibâr-ı ⁽⁵⁾eṭibbâ erkeğın tekevünlerinde zamân-ı mu'tedil otuz beş gün olup ⁽⁶⁾ve dişinin vaķt-i tekevünleri kırık beş gündür dimişlerdir. **Pes** ⁽⁷⁾ma'lûm-ı şerîf-i sa'âdet-redîf buyurıla ki ḥılķat-i cenîn bi-izni ⁽⁸⁾Ḥâlîkühâ eṭvâr-ı sitte-i müteğâyire 'urûzundanki otuz gün ile ⁽⁹⁾kırık beş gün miyânında olan on beş gün tefâvüti ⁽¹⁰⁾vardır. Bunların arasında cesed-i cenîn her kaņğı müddetde tamâm ⁽¹¹⁾olursa bi-emri'llâhi'l-meliki'l-ķadîr ol müddetîn zı'fında ⁽¹²⁾ya'ni bir ol ķadar zamân mürûrunda feyz-i rûḥ ve ifitâḥ-ı ķuvâ-yı ⁽¹³⁾pür-fütûḥ ifâza olunmaķ ile beden-i cenîn raḥm-i mâderde müteḥarrik ⁽¹⁴⁾olur ve işbu zamân-ı ḥareketîn taķrîben üç mişli ķadar zamân ⁽¹⁵⁾mürûr eyledikde cenîn tevellüd ider.

İmdi bu şüretde ḥılķat-i ⁽¹⁶⁾cenîn eger otuzuncı günde tamâm olursa altmışıncı günde müteḥarrik ⁽¹⁷⁾olup yüz seksan gün tamâmında cenîn mütevellid olup² 'âlem-i ⁽¹⁸⁾dünyâya gelür ki bu taķdîrce zamân-ı vilâdet altı ayda tamâm olmuş ⁽¹⁹⁾olup ve yedinci aya duḥûlünde zuhûra gelmiş olur ki ḥamliñ aķall müddeti ⁽²⁰⁾altı ay olduğına Kitâb-ı kerîm ve Ḳur'ân-ı 'azîm nâṭıķdır ki sûre-i ⁽²¹⁾kerîme-i Ahķâf-da ve ﴿وَحَمْلُهُ وَفِصَالُهُ ثَلَاثُونَ شَهْرًا﴾³ naşş-ı mübîni ⁽²²⁾anı mübeyyindir ki fuķahâ-i dîn raḥimehumu'llâḥ taḥķîķleri üzerine ⁽²³⁾reżâ'-ı veled ḥavleyn-i kâmileyn olduğı şüretde otuz ayıñ yigirmi [10b] ⁽¹⁾yigirmi dördü ışkâṭ olundukda müddet-i ḥaml için altı ay baki ⁽²⁾ķalür. Pes nisbet-i reżâ'â dâ'ir olan ahķâm-ı şer'îyye bu naşş-ı ⁽³⁾mübîn ile ma'lûm olunmuşdur.

Ammâ eger cenînin ḥılķati otuz ⁽⁴⁾beş günde tamâm olursa vech-i meşrûḥ üzere yetmişinci ⁽⁵⁾günde müteḥarrik olup iki yüz on günde mütevellid olur ki bu ⁽⁶⁾taķdîrce yedi ayda olmuş olur.⁴ Ve eger ḥılķat-i cenîn ⁽⁷⁾kırık günde tamâm olmuş olsa seksan günde müteḥarrik ⁽⁸⁾olup iki yüz kırık gün tamâmında mütevellid olur ki bu şüretde ⁽⁹⁾tamâm sekiz ay olmuş olur.⁵ Lâkin 'inde'l-eṭibbâ ve'l-mücerribîn ķatlarında ⁽¹⁰⁾ve meşhûr olduğı kıyasla sekiz ayda mütevellid olan cenîn ⁽¹¹⁾bi-emri'llâhi te'âlâ ve taķaddese eger ünsâ olursa elbette mu'ammer olmayup ⁽¹²⁾ammâ eger zeker olursa ol şüretde daḥı mu'ammer olanı daḥı nâdir ⁽¹³⁾bulunup ve mu'ammer olduğı taķdîrce daḥı eyyâm-ı ḥayâtiyyesi 'ilel ⁽¹⁴⁾ü eşķâm ile güzereñ ider dimişler-

1 erkeğın taḥalluķı dişiden evvel olduğı

2 cenînin altı ayda tevellüdi

3 "Onun (anne karnında)taşınması ile süttten kesilme süresi (toplam olarak)otuz aydır." Ahķâf 46/15.

4 yedi ayda tevellüdi

5 sekiz ayda tevellüdi

dir ve bunun sebep-i illeti ⁽¹⁵⁾in-şā'ü'l-mevlā qarīben zıkr olunur.

Ammā eger hilkat-i cenīn ⁽¹⁶⁾kırk beş günde tamām olursa toqsan günde müteharrik olup ⁽¹⁷⁾ve iki yüz yetmiş gün tamāmında mütevellid olur ki bu taqdīrce ⁽¹⁸⁾toquz ay olmuş olur.¹ İmdi bu şüretde dağı yedinci ⁽¹⁹⁾ayda cenīn eger tāmū'l-halk bulunursa kavıyyü'l-mizac olup ⁽²⁰⁾ve mu'ammer olur ki on ay tamāmında mütevellid olan cenīn gibi ⁽²¹⁾olur. Lākin rahm-i māderde meks ü ikāmeti ziyāde oldığı eçden ⁽²²⁾eger za'f țarī olursa mu'ammer olması nādir olur dimişlerdir. ⁽²³⁾Zirā zıkr olundığı şüretde olmayup da **eger** hilkati elli günde **[11a]** ⁽¹⁾tamām olup da yüz günde müteharrik oldığı şüretde üç yüz ⁽²⁾günde mütevellid olur ki tamām on ayda² olmuş olur didiler. ⁽³⁾Ve Şeyh Dāvud-ı Anțakī 'aleyhi' r-raħme *Nüzhe* 'inde hikāyet ⁽⁴⁾ider ki mu'allim-i evvel olan ve anların etbā'ı dirler ki egerçi müddet-i ⁽⁵⁾haml toquz ayı tecāvüz itmez ammā eger tecāvüz iderse 'aşire ⁽⁶⁾varır, 'aşir ise meks ü ikāmet beytidir, cenīn rahimde muħalled qalmaq ⁽⁷⁾lāzım gelür. Zirā 'aşir beyt mülküdür, meksi müceb olup ⁽⁸⁾yāħud sür'at üzere helāki bā'ış olmaq lāzım gelür ki ⁽⁹⁾zirā Mirriħ gāyet ħarāretde ve rahim gāyet tazayyuħda olup ⁽¹⁰⁾ve cenīn dağı tāmū'l-a'zā' ve keşirü't-teneffüs olmağla ⁽¹¹⁾serī'an helāki muqtezīdir dimişlerdir. Ammā abu'l-eṭibbā olan ⁽¹²⁾İboqrāt cenīniñ 'aşire bākī qalmasını tecvīz idüp şühürün ⁽¹³⁾cümlesi ħükümde birdir dimişlerdir el-ilmü 'inda'llāhi te'ālā. Lākin ekseriyyā müddet-i ⁽¹⁴⁾hilkat-i cenīn kırk beş günü tecāvüz eylediği 'inde'l-eṭibbā' ⁽¹⁵⁾i'l-mücerribīn şıħhate qarīn ve ħaķıķate rehīn oldığı şüretde ⁽¹⁶⁾tevellüd-i cenīn on ay tamāmında olması tecarib-i mezküreye ħalel ⁽¹⁷⁾virir. Meger aħvāl-i mezküre aħkām-ı yaķınıyyeden olmamaķ ile ⁽¹⁸⁾cenīniñ hilkatinde ħalel yoķdur dinilürse olur didiler.

⁽¹⁹⁾Cālīnūs'dan menķüldür ki eger mādde-i menīde olan ħarāret-i ⁽²⁰⁾ğarīziyye ruṭubet-i ħarīziyyeye ġālibe olup da cevher-i menīde ruṭubet ⁽²¹⁾az olursa hilkat-i cenīn otuz günde tamām olup zıkr-i ⁽²²⁾sābıķ üzere altı ay tamāmında tevellüd vāķi' olur. Aña binā'endir ki ⁽²³⁾yüz seksan dōrt günden muqaddem toğurmuş 'avrat görüldüğü **[11b]** ⁽¹⁾yoķdur; elbette altı ayı birqaç gün olsun tecāvüz itmege ⁽²⁾muħtācdır. Ammā eger cevher-i menīde ruṭubet ġālibe olursa ⁽³⁾bu vaķitlerde hilkat-i cenīn geç tamām olmağla vilādeti zıkr ⁽⁴⁾olundığı gibi üç yüz dōrt günde müyesser olur ki tamām on ⁽⁵⁾ay dōrt gün ider ve bundan uzun müddet-i ħaml yoķdur. ⁽⁶⁾Ammā eger cevher-i menīde ruṭubet mutavassıť ya'ni i'tidāl üzerine ⁽⁷⁾olur ise ol vaķitde tekmīl-i hilkat ve tevellüd-i cenīn altı ay ile ⁽⁸⁾onuncı ay miyānında vücūd-pezīr olur dimişlerdir.

1 cenīniñ toquz ayda tevellüdi

2 on ayda tevellüdi

Bu daħı ⁽⁹⁾ma'lûm-ı ħazâkat-rüsûm buyurıla ki bu ħuşûşlarda ümmehât ⁽¹⁰⁾ya'ni ħâmil olanlar ħesâblarında ğalať idüp yañlış zabť ⁽¹¹⁾itmiş olurlar. Zîrâ sekizinci ayda mütevellid olan cenîn ⁽¹²⁾bi'l-ittifâķ mu'ammer oldukları nâdirü'l-vuķü' olup meger bilâd-ı maħrûre- ⁽¹³⁾lerde ola. Meşelen Mışır ve Şâm ve sâ'irleri gibi ki zîrâ ⁽¹⁴⁾Mışırda ekşeriyyâ sekiz ayda mütevellid olanlar mu'ammer olup ammâ eger ⁽¹⁵⁾Mışır'ın ve mezkûr olanların ğayrısında tevellüd idenler mu'ammer olurlarsa ⁽¹⁶⁾fi'l-ħaķîķa sekiz ay olmayup belki yedinci aydır. Ancak ħâmil ⁽¹⁷⁾olan ħesâbında ğalať idüp yâħud ħamlinden bir ay muķaddem ⁽¹⁸⁾ħayzları li-illetihi muħtebes olup ba'de bir ay şoñra ħamli ⁽¹⁹⁾zuhûr itmekle sekiz ay ħesâb iderler, ammâ ħaķîķatde ⁽²⁰⁾yine yedinci ay olmuş olur dirler.

Pes imdi bu şüretde ⁽²¹⁾sekizinci ayda tevellüd iden mevlüduñ mu'ammer olmadıĝının ⁽²²⁾sebeb-i' illetinde kibâr-ı eťibbâ iki vech-i vecĥ naķl ⁽²³⁾ü beyân itmişlerdir ki anın biri te'şîr-i kevâķib ve nücûmen [12a] ⁽¹⁾olup tezkîr-i âtide ba'de ķavli'ş-şer'î'ş-şerîf beyân olunur ⁽²⁾ve biri daħı tıbbendir ki bu maħalde beyân u zıkr olunur ki imdi eťibbânın ⁽³⁾muħaķķıkları dirler ki çünki ħâmil olan ķâ'ide-i üsbü'yye üzre ⁽⁴⁾yedinci ayda cenîn kemâlin buldıĝı eclden vilâdeti yakın olduķda ⁽⁵⁾mâder-i müşfikeniñ tabî'atı bi-izni Bârîhâ ğidâ-yı cenîn olan ⁽⁶⁾dem-i tamsiyyeden ħişse-i vâfire ifrâz idüp ħâricde olacaķ ⁽⁷⁾ĝidâ' tıfı için memelere irsâl u iřâl ider ki ğüyâ eşiyânın ⁽⁸⁾ziyâfeti âsâ, cenîn tevellüd ile vücûda geldikte ğidâsını ħâzır ⁽⁹⁾bula. Bu taķdîrce lâ-meħâle cenîn henüz raħm-i mâderde iken ⁽¹⁰⁾ĝidâsına noķşân tārî olduĝında iştibâh olunmayup ve cenîn ⁽¹¹⁾ise ol ħâlde ğidâ-yı evfere muħtâc olup ve bir kısı memelere irsâl ⁽¹²⁾olunmaķla bākî kalan ile iktifâ idemeyüp ve ħâricde ihzâr olunan ⁽¹³⁾südi ve anın mişilli ziyâde ğidâyı ve teneffüs için laťif hevâyı ⁽¹⁴⁾ve tarlıķdan ħalâş ve menâşı tâlib u râĝıb olmaĝla çıķmaķ ⁽¹⁵⁾içün ħareket-i 'anîf ile ħareket ider. Eger ol vaķitte tevellüdine ⁽¹⁶⁾bir mâni' bulunmayup vücûda gelürse ķuvveti ķavî ve mâddesi ⁽¹⁷⁾vâfi bulunduĝı için şaħîĥ ve sâlim tevellüd eylemek ile ta'ayyüş ⁽¹⁸⁾idüp ve mu'ammer olur.

Ammâ eger zıkr olunan ħareket-i 'anîfe ⁽¹⁹⁾ve iztırâbdan şoñra tevellüdine bir mâni' bulunup da raħimde bākî ⁽²⁰⁾ķalır ise ya'ni mâni' ta'bîr eyledikleri meşelen ħâmilin ibtidâ-i ⁽²¹⁾ħibli olmaĝla raħminiñ tarlıĝı sebep olup yâħud fem-i ⁽²²⁾raħimde verem ħudûşundan nâşî olup yâħud bunlardan ⁽²³⁾ĝayrı olan illetden biriniñ sebebi 'ayıķ bulunup da [12b] ⁽¹⁾tevellüdine mâni' olursa cenîn iztırâb-ı mezbûr ile yerinden ⁽²⁾oynamaķ sebebinden mizâcına za'f tārî olmaĝla ħaste ⁽³⁾gibi olur. Eger bu şüret üzre sekizinci aya vâşıl olduķda ⁽⁴⁾zıkr olunan za'fı ħâlinde toĝar ise ta'ay-

1 sekizinci ayda toĝanların mu'ammerinden olmadıkları sebebi

yüş lâ-meḥāle nākış⁽⁵⁾ olup ammā eger müddeti toḡuz aya vāşil olursa ol zamānda⁽⁶⁾ za'f ve ḥareket-i ızırābdan nāşī olan ḥastelik ber-ṭaraf olup⁽⁷⁾ ve sükūn gelmek ile taşḥīḥ-i mizāc itmiş olup ḳuvāsı⁽⁸⁾ daḥı ḳaviyye olmaḡla bu şüretde toḡuz ayda tevellüd idenlerin⁽⁹⁾ ḥilḳati kırık beş günde tamām olup da toḡuz ayda tevellüd eyleyen⁽¹⁰⁾ gibi mu'ammer olurlar. Ve ke-zālik eger cenīn aşlında ḳuvā ve terkibi⁽¹¹⁾ za'f olup ve tekevvün ü nemāsi ve nühüft ü ḥareketi altı⁽¹²⁾ ay tamāmında kemāle resīde olup da yedinci ayda ḥurūc taleb⁽¹³⁾ itmekle tevellüd müyesser olursa ol mişillü mevlüduñ daḥı mu'ammer⁽¹⁴⁾ olması mercū olup ammā eger sekizincide tevellüd iderse⁽¹⁵⁾ mu'ammer olması nādir olur. **Ve'l-ḥāşıl** sekizinci ayda cenīn⁽¹⁶⁾ raḥimde ḥaste bulunduḡı için ve yerinden 'unf ile⁽¹⁷⁾ ḥareket eylediḡi eclden vaz'ı-na taḡayyür gelmek ile göbegi⁽¹⁸⁾ gerilüp ve a'zā-i sa'iresi müte'ellim olup eger ol⁽¹⁹⁾ ızırābdan soñra kırık günü tecāvüz idüp de toḡuz⁽²⁰⁾ aya bākī ḳalursa işlāḥ-ı mizāc idüp ve selāmet⁽²¹⁾ ile tevellüd ider dimişlerdir v'allāhü te'ālā a'lemü bi-ḥaḳḳikatihı.

Tezkir-i Şaliş

Fī müddeti'l-ḥilḳati ve zamāni vilādeti'l-cenīn⁽²³⁾ der-ḥükmi-şer'īl-metīn.¹ Bundan aḳdem eṭibbānıñ aḳvāli ma'lūm [13a]⁽¹⁾ olduḡdan soñra ṭaraf-ı şer'ī-ı metīn 'aleyhi'l-ḥaḳīḳa ve'l-yaḳīn⁽²⁾ ṭarafından daḥı ḥilḳat-i cenīn ve müddet-i zamān-ı vilādetleri ḥükmi-⁽³⁾ şer' üzerine vāḳi' olan kelāmlar daḥı ma'lūm-ı şer'if-i 'ināyet-⁽⁴⁾ redif buyurıla ki ḥükemā-yı muḥaḳḳıḳāından olan Muḥammed Naşr-ı Ḥocendī⁽⁵⁾ 'aleyhi raḥmetü rabbihı'l-ebedī ḥazretleri metn-i *Telvīḥ*'de buyururlar ki müddet-i⁽⁶⁾ ḥaml ekşer evḳātda ya'ni müddet-i aḳşeri altı ay olup ve yediye bāliḡ⁽⁷⁾ olduḡda tevellüd ider. Ve ekşer müddeti ya'ni müddet-i evḳāt-ı ṭavīlesi⁽⁸⁾ dört sene olur diyü taşriḥ idüp ba'dehu şāriḥ-i *Telvīḥ*⁽⁹⁾ olan kimesne Şeyḥ Re'īs 'aleyhime'r-raḥmenin *Kitāb-ı Şifāsından*⁽¹⁰⁾ naḳl idüp² ve anlar ṭarafından ḥikāyet ider idi ki bir ḥātūn vaḳt-i⁽¹¹⁾ ḥamlinden dört sene mürürunda dişleri bitmiş bir veled toḡurup⁽¹²⁾ ve mu'ammer olmuş deyü naḳl idüp ve ke-zālik yine Şeyḥ kendüsü ben⁽¹³⁾ toḡuz aydan soñra dişleri ile toḡmuş tıfl gördüm, lākin mu'ammer⁽¹⁴⁾ olmayup yigirmi günden soñra fevt oldu deyü naḳl idüp ḥulāşa⁽¹⁵⁾ müddet-i ḥamliñ dört seneyi te-

1 tezkir-i şaliş cenīninin şer'an müddet-i ḥilḳati zikr ü beyānında

2 faḳir-i pür-taḳşirīñ ibtidā-yı te'ehhülümde kerīmem on ayı tecāvüz iderek dünyāya gelüp ve birkaç sene mu'ammer oldu eger ḳazāya resīde olmasa mu'ammer olması me'mul idi lākin iki yaşında iken vālidesi dār-ı beḳāya intikāl eylemek ile 'acemī cāriye yedinde ḳalup ol sebebden ḳazāya uğratdık ḥuşuşıyla ügey ana yedine düşse Cenāb-ı ḥaḳḳ te'ālā bu mişillü ma'sūmı 'aḳılsız ḥavātūn yedine düşürmeye ya'ni işbu taḥrīrdan maḡlab on ayı güzerān eyleyen eṭfāliñ daḥı mu'ammer olmaḡ ihtimāli vardır zīrā faḳirde birkaç def'a müşāhede vāḳi' oldu yef'alu'llāhu mā yürüd.

cāvüz eylediginiñ cevāzı zamān-ı ⁽¹⁶⁾sa'ādet-iqtirān-ı hilāfet-i ḥāzret-i 'Ömerī raḍıya'llāhu 'anhda vāqı' olan ⁽¹⁷⁾vilādetiñ rivāyetini bu kelāmıların şıḥḥatini mü'eyyid olur. ﴿وَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ﴾¹

⁽¹⁸⁾Ve **ke-zālik** eṭibbā-i islāmiyyeden nice aḳāvīl-i 'adīde ve kelimāt-ı ⁽¹⁹⁾bedī'a şāhib-i şerī'at şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem ḥāzretlerinden ⁽²⁰⁾rivāyet olunan eḥādīs-i şerīfeye tevfiḳ u taṭbīḳ itmişler.⁽²¹⁾dir ki ez-cümle *Şahih-i Buḥārī* ve *Müslim*de İbn-i Mes'ūd raḍıya'llāhu ⁽²²⁾anhdan rivāyet olunan ḥadīs-i şerīfde nefḥ-i rūḥ ile murād-ı ⁽²³⁾aliyye rūḥ-ı nefsanī oldığından mā-'adā fevā'id-i 'adīdeyi **[13b]** ⁽¹⁾cā-mi' olmağla *Meşārıku'l-Envār*da mektüb olan ḥaber-i ⁽²⁾laṭif bulunduğı üzere taḥrīr olundu. قال عليه الصلوة والسلام إِنَّ أَحَدَكُمْ يَجْمَعُ خَلْقَهُ فِي بطنِ أمه أربعين يوماً ثم يكون علقَةً مثل ذلك ثم يكون مضغَةً مثل ذلك ثم يرسل إليه الملك فينفخ فيه الروح ويؤمر بأربع كلمات بكتب رزقه وأجله وعمله شقى أو سعيد فوالله الذي لا إله غيره إن أحدكم ليعمل أهل الجنة حتى ما يكون بينه وبينها إلا ذراعٌ فيسبق عليه الكتاب فيعمل بعمل أهل النار فيدخلها وإن أحدكم ليعمل بعمل أهل النار حتى ما يكون بينه وبينها إلا ذراعٌ فيسبق عليه الكتاب فيعمل بعمل أهل الجنة فيدخلها² Ve Şeyḥ Dāvud 'aleyhi'r-raḥmetü te'līf-i laṭifinde bu ḥadīs-i şerīfi ⁽¹³⁾irād eyleyüp ve işbu ḥadīs-i şerif beynehümāda olan niza'ı kaç' ⁽¹⁴⁾eyleyüp zīrā bu ḥaber-i şāhīhiñ müfādı rūḥ-ı pür-fütūḥ ibtidā'en ⁽¹⁵⁾ulūḳdan yüz yigirmi günden sonra nefḥ olunduğıdır. Eṭibbā ise ⁽¹⁶⁾ḥilḳat-i i'tidālīde olan cesed-i cenīn otuz beş günde ⁽¹⁷⁾itmām bulduğı şüretde yetmişinci günde ifāza-i rūḥ ile müteḥarrık ⁽¹⁸⁾olur dimişler idi. Bu taḳdīrce eṭibbāniñ kelāmı rūḥ-ı ⁽¹⁹⁾ṭabī'ye maşrūf olur ki raḥm-i māderde olan gıdā ve nemā ⁽²⁰⁾aña maḳşūredir. Ḳavl-i kerīm-i 'aleyhi's-şālātü ve's-selām ⁽²¹⁾﴿قُلِ الرُّوحُ مِنْ أَمْرِ رَبِّي﴾³ kelām-ı 'izzetine maşrūf olan nefsi ⁽²²⁾nāḩḩadan 'ibāret olur ki insān anıñ ile rütbe-i kemāle ⁽²³⁾resīde olmağla sa'ir ḥayvānātdan memdūḥ ve mümtāz olur. **[14a]** ⁽¹⁾

Ke-zālik ḥadīs-i şerīf-i şıḥḥat-redīfīñ tefsīr-i ⁽²⁾laṭifinde kibār-ı muḥaddiṣīñ ḥāzerātı bu nev'iyle daḩı taşrīḥ ider- ⁽³⁾ler ki ṭā'ife-i nisvāndan biriniñ raḥmine ricālden biriniñ ⁽⁴⁾nuṭfesi vāşıl olduḳda erḥām-ı nisvāna mü'ekkil olan melā'ike ⁽⁵⁾ve raḥm-i ma'ḥūdeye me'mūr olan firişte-i nūr-sirişte ⁽⁶⁾ol nuṭfeyi kefi destine alup cenāb-ı vācibü'l-vücūda ⁽⁷⁾teveccūḥ birle "yā rabbi, işbu nuṭfe maḥlūḩa mıdır

1 "O, her şeye hakkıyla gücü yetendir." Mülk 67/1.

2 Peygamberimiz (salat ve selam onun üzerine olsun)buyurdu ki: "Sizden birinizin yaratılışının başlangıcı, annesinin karnında kırk günde derlenir toplanır. Sonra ikinci kırk günlük süre içinde pıhtı hâline döner. Sonra da bir o kadar zaman içinde bir parça et olur. Daha sonra Allah bir melek gönderir ve melek, ona ruh üfler. Bu melek dört şeyle; anne rahmindeki canlının rızkını, ecelini, amelini, iyi biri mi yoksa kötü biri mi olacağını yazmakla emrolunur." (Buhārī, "Bedu'l-Halk", 6.)

3 "Ruh, rabbimin bileceği bir şeydir." İsrâ 17/85.

yoħsa degil midir”⁽⁸⁾ deyü dergâh-ı re’fet-penâh ve ħallâk-ı cihân-ı cümle-destgâha ‘arz-ı⁽⁹⁾ niyâz eyledikte eger maħlûka olmadığına işâret-i ilâhiyye⁽¹⁰⁾ şâdir olursa melek-i merķûm ol nutfeyi rahme ilkā⁽¹¹⁾ idüp bırağur ve rahim dahı anı ħârice kâzif ile iħrâc⁽¹²⁾ ider. Ammâ eger muħallaqadır deyü ol mâ-i mâddetü’l-ħayvânın şûret-i⁽¹³⁾ beşerede taşvîr ve teşkîl olunmasına işâret-i ‘aliyye şudûr⁽¹⁴⁾ iderse ol melek-i müşfik tekrâr niyâza ser-âğâz idüp⁽¹⁵⁾ “yâ rabbe’l-‘âlemîn, işbu libâs-ı beşeriyet ilbâs olunacaķ⁽¹⁶⁾ nutfeye erkek midir yoħsa dişî midir sa’id midir⁽¹⁷⁾ yâ ħud şaķî midir eceli kaç senedir ve rızķı ne miķdârdır⁽¹⁸⁾ ve vefât itdikde rû-yı zemînden ne maħalde medfûndur” deyü⁽¹⁹⁾ su’ale cür’et itmekle taraf-ı ‘allâmü’l-ğuyûbdan ümmü’l-kitâba⁽²⁰⁾ nazâr eyle deyü me’mûr olduķda ol melek levĥ-i maħfûza⁽²¹⁾ mürâca’at eyledikte ol mevlüduñ ‘ömrünü ve rızķını ve ‘amelini⁽²²⁾ ve işrini görüp bilir ve aña göre ‘amel idüp ve kaņğı⁽²³⁾ buķ’ada medfûn ise ol buķ’adan bir miķdâr toprak [14b]⁽¹⁾ aħz idüp¹ ol nutfeyi anıñla âmîħte ider. Nitekim⁽²⁾ naşş-ı kerîm ve Ķur’ân-ı ‘azîmde² ﴿مِنْهَا خَلَقْنَاكُمْ وَفِيهَا نُعِيدُكُمْ﴾⁽³⁾ kavî-i kerîmesi bu ma’nâyı mübeyindir.

Ve ke-zâlik Şahîh-i⁽⁴⁾ Buĥârî ve Müslim’de yine İbn-i Mes’ûd rağıya’llâhu ‘anh ħâzretlerinden⁽⁵⁾ rivâyet olunur ki emr-i vilâdet ħaķķında her ne kadar eĥâdîs-i⁽⁶⁾ şerîf ve eşer-i laţîf vâķı’a oldı ise zıkr olunan ve⁽⁷⁾ me’mûr olan melâ’ike-i muķarrebîn aĥvâl-i mezkûreyi gûyâ⁽⁸⁾ ħâricde bir kimesneniñ ħânesinde ba’z mühimmâtı taĥrîr⁽⁹⁾ eyleyen kâtibe teşbîh olunmuşdur ki me’mûr olduğı vech⁽¹⁰⁾ üzerine her umûri kâleme getirüp kemâ-hüve ħaķķuhu yazdıķdan⁽¹¹⁾ soñra sâ’ir ħidemât-ı bedeniyyeye me’mûr olan melâ’ike⁽¹²⁾ gürühuna sipâriş idüp ve kâğıdı alup ve götürüp⁽¹³⁾ gider. Ba’dehu aĥvâl-i mezbûre anıñ me’mûren yazdığı gibi⁽¹⁴⁾ icrâ olunur deyü kibâr-ı muħaddîşîn rıdvânü’llâhi ‘aleyhim ecma’in⁽¹⁵⁾ ħâzerâtı taşrîħ buyurmuşlardır. **Ve’l-ħâşıl** mâ naħhü fihde vârid⁽¹⁶⁾ olan eĥâdîs-i şaĥîħa gerek bu mevzî’de muħarrer ve ğayr-ı⁽¹⁷⁾ muħarrer olsun insân ve vilâdet-i insâna maħşûş⁽¹⁸⁾ olan eşer-i şerîfe³ ﴿وَمَا يَنْطِقُ عَنِ الْهَوَىٰ إِنْ هُوَ إِلَّا وَحْيٌ يُوحَىٰ﴾⁽¹⁹⁾ kavî-i kerîmesiyle

- 1 ħattâ beyne’n-nâs zâtdan biri ħilâf-ı ‘âde bir mevķi’de vefât eyledikte merĥûmuñ meger toprağı ol maħalden alınmış imiş dirler ammâ ħikmeti ne olduğı ħendân ma’lûmları degildir ve ke-zâlik yine bunuñ gibi bir kimesne ħilâf-ı me’mûl bir mevķi’de sefer idüp gitdikde nâs ta’acĥüb güne ol kimesneyi yâ şuyı yâ ħud toprağı çekmişdir deyüp şudan şıĥhat ve ‘âfiyet ile ‘avdetini murâd idüp ve toprakdan gûyâ mevîni kaşd iderler lâkin bu kelâmdan ħikmet ne olup ve ma’nâsı nedir andan ħaberleri yoķdur ve allâhü te’âlâ a’lem ve aĥkem.
- 2 “(Ey insanlar!)Sizi topraktan yarattık, (ölümünüzle)sizi oraya döndüreceğiz.” Taha 20/55.
- 3 “O, nefis arzusu ile konuşmaz. (Size okuduğı)Kur’an ancak kendisine bildirilen bir vahiydir.” Necm 53/3, 4.

muttaşif ve mıntaş olana (20)zât-ı ilâhiyyet-şifâtdan şâdir ve bâdir olmağla (21)aleyhi efđâlü'ş-şalavât ve ekmelü't-taħiyyât hazretleri (22)ahkem-i hakîmü'l-hükemâdan olduklarına binâ'en kendülerden şâdir (23)olan kelimât-ı mu'aciz-ğâyât mücerred zanniyyât [ve] vehmiyyât [15a] (1)kâbilinden olan eşhâşın kelâmlarına kıyâs olunmayup (2)ol şâdıķü'l-kavlin kelimât-ı şerîfine tevfiķ u taṭbîķ (3)oldığını 'uķalâdan olanların birisi inkâra kâdir degildir. (4)V'allâhü'l-hâdi ilâ sevâ'i's-sebîl ni'mel mevlâ fe ni'mel vekîl.

(5)Tezkîr-i Râbî

Fî müddet-i hilķat-i cenîn 'alâ kavli'l-müneccimîn:¹ (6)İmdi hilķat-i cenîn bundan aķdem ṭibben ve şer'an zıkr ü beyân (7)olundıysa işbu tezkîrde daħı kavli-müneccimîn ve te'sîr-i kevâkib-i eşer-ķarîn ile vâķı'a olan müddet-i hilķat-i cenîn zıkrinde olam. (9)Pes ma'lûm-ı sa'âdet-mefhûm buyurıla ki erbâb-ı nücûm-ı (10)şâhib- kitâbet ve ehl-i hisâb-ı hâzıķ-raqâmet olanlardan (11)hekîm-i gûşyâr ve ol feylesof-ı huşyâr kitâb-ı mücmelinde (12)bu şüretle taħrîr iderler ki cenîniñ müddet-i hilķati ve ķable'l-vilâde (13)vâķı'a olan keyfiyyeti erbâb-ı nücûm ihtiyârları üzerine (14)taķrîr eyleyüp ve iķtizâ-yı fenn üzre taħrîr iderler ki (15)her ne zamânda ki peder ü mâderiñ menîleri raķimde vâşıl (16)olduķda güyâ piñte olup pişmek için tennûruñ (17)derûnuna yapışdırdıķları ģamîr-pâre gibi olup ya'ni (18)bundan aķdem zıkr olunan mişillü eṭrafında vâķı' yumurķa zarı (19)gibi olur ki raķimde ibtidâ'en olan tağayyürâtı evveli budur ki (20)bu keyfiyyâtı bir bitürici yire toħum ekmeklige teşbîh iderler. (21)İmdi insânın daħı toħmı olan menî raķme vâşıl olduğı (22)ile zıkr olunan ģişânın zamân-ı huşûlı ma'lûm olmayup (23)ancaķ bi-ķasebi't-tecribe ve't-taħmîn yigirmi dört sâ'at [15b] (1)olmaķ üzeredir ki devrân-ı felekdin ṭulû' ve ģurûb mişillü (2)bir devredir didiler. **Pes** nev'-i beşeriyye bi-izni Ĥalîķihâ (3)ve taķaddese ķuvâ-yı nefsanıyye ve emzice-i ṭabî'ıyyeden muḥtaşşa (4)olan aħvâl ol vaķtiñ iķtizâ-i ģalî'i sebebiyle (5)ve ol vaķtiñ ṭulû' ve ģurûbı ģasebiyledir didiler. Bundan (6)şoñra müddet-i ģamlden her bir ayda seb'a-i seyyâre ve kevâkib-i (7)devvâreden biri tevelli idüp ve her birleriniñ müstevlî (8)olup ve te'sîrleri ol ayda vücûd-ı cenîniñ ģal-i (9)ṭabî'isine delîl olur deyü ittifaķ iderler.

Ve ol ģürûhuñ (10)ittifaķ ve itikâd-ı fenleri üzerine **evvelki ayda** cesed-i (11)cenîni Zühâl nâm kevķeb-i bâlâ-aḥter tevelli idüp (12)eger ol aḥter-i bâlâ-cevher ibtidâ'en ģalî'de bulunup (13)yâħud zâtında ķavî gevher bulunursa ol mevlûd vaķt-i (14)

1 tezkîr-i râbî' müddet-i hilķat-i cenîn der-ķavl-i müneccimîn ģüyende

vilâdetinde fehîm ve ‘amîkû’l-fıkr ve ‘z-zihîn ve ‘âkıbet-⁽¹⁵⁾endîş ve şâdikû’l-kavl-i meveddet ve der-pîş olurlar.

⁽¹⁶⁾**İkinci ayda** cenîni Müşterî nâm kevkeb-i sa‘d-ahteri⁽¹⁷⁾tevellî ider ki bu zamânda rahm-i mâderde mevcûd olan nuţfede⁽¹⁸⁾hümret zâhir ve hâdiş olduğı müddet olup eger⁽¹⁹⁾müddet-i merķûmda ol kevkeb-i sa‘d-ahter ħâlî-i ibtidâda⁽²⁰⁾ bulunup yâhud zâtında ba‘z mâni‘den âzâde ve kavî⁽²¹⁾olursa ol mevlûd müddet-i ‘ömründe hayyir ve fâzil ve kâmil⁽²²⁾olur.

Şehr-i şâlişde ya‘ni üçüncü ayda cenîni tevellî iden⁽²³⁾Mirrih nâm kevkeb-i naşs bâlâ-i hürâm ider ki bu vaķitde [16a]⁽¹⁾cesed-i cenîniñ a‘zâ-i re‘îsesi ya‘ni dimâğ ve kebed⁽²⁾ve kalbi birbirlerinden mütemâyiz olup ve infişâl bulduķları⁽³⁾ zamân olup ve a‘zâ-i sâ‘iresi daħı rüsûm-ı ħafıyye⁽⁴⁾ile zâhir olduķları müddetden ‘ibâretdir. Eger ol kevkeb⁽⁵⁾vaķt-i mezbûrda ibtidâ‘ ħâlî‘inde bulunup yâhud zâtında⁽⁶⁾menâhisden sâlim ve kavî-ħâl olursa ol mevlûd-ı sa‘âdet-⁽⁷⁾velûd seçi‘, kuvvet-i feci‘ ve kavî-vücûd ve miķdâm-ı reci‘⁽⁸⁾ve cerî‘ ve cesûr şâhib-i sedîd olur.

Şehr-i râbîde⁽⁹⁾ya‘ni dördüncü ayda cenîni tevellî iden Şems ya‘ni⁽¹⁰⁾kevâ-kib-i neyyirden Güneş olup kevkeb-i merķûm sâ‘ir⁽¹¹⁾kevâkib-i seyyâreye nisbeten ‘azîm ve ecrâmı kerîm ve sa‘d-ı ekber⁽¹²⁾olmağla vaķt-i mezbûrda cesed-i cenîniñ baķıyye қalan a‘zâ-i⁽¹³⁾sâ‘ireleri bi‘l-cümle zâhir ve kâmil ve ħalel-i ferc a‘zâ-i cenî-ne⁽¹⁴⁾cereyân ve rûh-ı pür-fütûh sereyân ile rahm-i mâderde ħareketi⁽¹⁵⁾nümâyân olduğı vaķit ‘inâyet-baht olup ve mihr-i⁽¹⁶⁾âlem-ârâ zamân-ı mezbûrda eger ħâlî-i ibtidâda bulunup⁽¹⁷⁾yâhud her şeyden sâlim ve âzâde olmağ ile kavî-ħâl⁽¹⁸⁾olursa ol mevlûd-ı ‘âkıbet-maħmûd selâtin-ħabî‘at⁽¹⁹⁾ve şâhib-i ķudret ve mâlik-i cür‘et ve ħurde-bîn, ehl-i şecâ‘at⁽²⁰⁾olmağla umûr-ı siyâset ve kâr-ı salħanata ‘ârif bir merd-i⁽²¹⁾kâmil ve ehl-i tedbîr olur.

Şehr-i ħâmis ya‘ni beşinci ayda cenîni⁽²²⁾rahm-i mâderde terbiye ve tevellî iden Zühre-i zehrâ ve ol kevkeb⁽²³⁾sa‘d-ı şuğrâ olup ve cenîn ol vaķt ü zamânda bedenine [16b]⁽¹⁾ğidânıñ cezb ile ihâlesi ve a‘zâsınının ‘alâ mâ-yenbağî⁽²⁾neşv ü nemâsı ve rahm-i mâderde şa‘r ya‘ni saçlarınının⁽³⁾istirsâli zamânı olup eger zıkr olunan ahter-i ferħunde⁽⁴⁾ħâlî-i ibtidâda bulunup yâhud âfât-ı civâriyyeden sâlim⁽⁵⁾ve kavî-ħâl olursa ol mevlûd-ı sa‘âdet-velûd ‘âķil⁽⁶⁾ve nazîf ve temâyül-i zînet ve zarâfet-i bedeniyye ile edîb ve ħüsn⁽⁷⁾ü bihâ ve cemâl-i bî-intihâ ve kemâl ve şekli laţîf şâhibi olur.

(8) **Şehr-i sâdis**¹ ya'ni beşinci ayda cenîni rahm-i mâderde terbiye (9) ve tevellî eyleyen 'Utârid-i şâhib-feţânet olan ahter-i (10) ehil-güster olup ve bu zamânda cenîniñ rahm-i mâder ve (11) mevâzi'-ı pür-htaarda hilkat-i cesed-i enîsi tamâm olmağla dehâ-nında (12) lisânı bi'l-kuvve tekellüme âğâza isti'dâd tamâm buldığı müddetden (13) 'ibâ-ret olup eger zıkr olunan seb'a-i seyyâreden işbu (14) 'Utârid-i şâhib-rüşd ibtidâ-i tâlî'de bulunup yâhud (15) sa'da muşkârenet ile kavî-hâl olursa ol mevlüd-ı (16) feţânet-velüd gâyet edîb ve faşîh ve kâtib-i reşîd (17) ve hoş-nüvîs ve re'y-i sedîd olur.

Şehr-i sâbi' ya'ni (18) yedinci ayda cenîne tevellî ve terbiye eyleyen Kâmer-i 'âlem-ârâ ve mâh-ı (19) felek-ziyâ olup ve bu kevkeb-i neyyir-şavletîñ fermân-ı (20) rabb-i kadîr ile 'âlem-i süflîde ya'ni arâzi'-i pür-'abîrde sâ'ir (21) kevâkib-i seyyâreye nisbeten te'sîr[i] zâhir ve nümâyân olup (22) eger kevkeb-i mezbûr tâlî'-i ibtidâda bulunup yâhud zıkr (23) olundığı gibi her hâlde kavî bulunursa mevlüd-ı kerâmet-**[17a]** (1) vedüd-ı sa'âdet-velüd umûr-ı filâhat ve zirâ'at ve ğars-ı (2) eşcâr dihkanetde 'âlim ve taqdîr-i miyâha 'ârif ve bu (3) mişillü şanâyi'de kâmil olur. Ya'ni ekin ekmek ve biçmek (4) ve bağ u bostân ve eşcâr diküp terbiye eylemek ve şular (5) icrâsınıñ tarîkını bilmek ve anlarıñ emşâli umûrda muvaffâk (6) olmak gibi şeylerde mâhir olur. Zîrâ Kâmer sâkin oldığımız dünyâ (7) göğünde olduğu münâsebet ile felegi-ne nisbeten serî'ü'l-hareke olup (8) müstevlîsi olduğu mevlüduñ tevellîsi tamâmında eger cenîn (9) müteharrik olup da rahm-i mâderden hurûc u bürûze iderse ol (10) mevlüd dünyâda ta'ayyüş idüp ve mu'ammer olur. Ammâ eger bundan aqdem zıkr (11) olundığı gibi ba'z mevânî'den nâşî tevellüd idümeyp de sekizinci (12) aya bâkî kılursa tekrâr Zühâl tevellîsine dâhil olmakla cenîn-i (13) mezbûr rahm-i mâderde dem-i câmîd gibi uyuşup ve maħalline şıkket (14) virmekle hurûc için hareket-i 'anî-fe ve şedîde ile hareket (15) idüp eger keyfe me't-tefağ zıkr olundığı gibi sekizinci ayda (16) tevellüd iderse umûr-ı mezkûreden nâşî ya'ni Zühâliñ tekrâr (17) tevellîsine dâhil olduğu eçden mevlüda kelâl gelüp ve ta'ayyüş (18) idüp mu'ammer olamaz ammâ eger tokuzuncı aya bâkî kılursa ol (19) zamân tekrâr yine Müşteri'-i sa'd-ahteri tevellîsine dâhil olup (20) ve kevkeb-i mezbûr zâtında sa'd-ı ekber ve kavîyyü's-sa'âdet olmağla ol (21) hâlde cenîn kuvve-i kavîyye ve şalâh-ı hâl iktisâb eyleyüp (22) ve kuvâ-yı ğarîziyyesi daħı kemâl bulup ve bundan aqdem eylediği hareket-i (23) 'anîfeden nâşî hâşıl eylediği za'f-ı bedeniyeyi def' idüp **[17b]** (1) şıhhat-i mizâc hâşıl itmekle rahîmden tabî'atı üzerine hurûca tâlib (2) olup eger tevellüd eylemek müyes-ser olursa mu'ammer olmaklığı (3) kâ'ide-i nücümüyyeye kıyasla ufağdır dimişler. Allâhu a'lemü bi-ħakîkati'l- (4) hâl.

1 Altıncı ay demektir, devamında beşinci ay şeklinde yanlış anlamlandırılmıştır.

Ve ke-zâlik mehere-i erbâb-ı fenn-i nücüm zikr olundığı üzere ⁽⁵⁾müddet-i hilkât-i cenîni miyânelerinde mu'teber ve meşhûr olan ⁽⁶⁾ķavâ'id-i sevâbi'yyeye rabṭ u zâbṭ kılup zîrâ aşhâb-ı ⁽⁷⁾nücüm nev'-i insânînîn ekşer aḥvâlini ḥarekât-ı felekiyye ve seb'a-i seyyârenîn ⁽⁸⁾sa'ḍ u naḥsına ḥuşûşıyla şems ü kamerîn devresine nisbet ⁽⁹⁾eyledikleri ecden bunların cümlesinin zâbṭ u ḥesâbını sevâbi' ⁽¹⁰⁾ile ta'bir eyleyüp eger gün ve eger ay ve eger yıl yedişer 'aded üzere ⁽¹¹⁾i'tibâr idüp zîrâ cenâb-ı kâdir-i muḥtârîn kudretiyle 'âlem-i ⁽¹²⁾ulvîniñ ecrâm-ı süflîde te'sîri muķarrer olmağla ecsâma te'sîriñiñ ⁽¹³⁾kemâli daḥı yedi 'adede mebnîdir ki meşelen kevâ-kib-i seyyârenîn ⁽¹⁴⁾ve bunların mensûbı olan feleklerinin 'adedi daḥı yedi olup ⁽¹⁵⁾binâ'en 'aleyh nev'-i insân raḥm-i mâderde yedinci ayda kemâl bulup ⁽¹⁶⁾ve toğ-dukdan şofra ekşeriyâ yedinci ayda dişleri nâbit olup ⁽¹⁷⁾ve yedi yaşında ibtidâ'en nâbit olan dişleri değışüp ⁽¹⁸⁾ve ikinci yedide ya'ni yigirmi bir yaşında saçı ve şakalı tamâm ⁽¹⁹⁾nâbit olup ve dört kerre yedide ya'ni yigirmi sekizinci yaşda ⁽²⁰⁾sinniniñ nemâsı ya'ni vücûdınıñ neşv ü nemâsı ol vaķte resîde ⁽²¹⁾olunca tamâm olup andan şofra bedenîñ ķâmeti ziyâde olmaz. Meger ⁽²²⁾arzına olursa ol mümkündür. Ve ke-zâlik müddet-i 'ömri daḥı üsbü' ⁽²³⁾ile i'tibâr idüp ve ḥastelik aḥvâlinde daḥı ḥümmeyât ve **[18a]** ⁽¹⁾ve sâ'ir ḥiddetli olan emrâzîñ buḥrânlarıñın aķvâsı üsbü'a ⁽²⁾mebnî olduğı aḥvâl-i buḥrânlar taḥrîr olunan mevzi'de mezkûrdur. ⁽³⁾İmdi gürüh-ı müneccimîn hilkât-i cenînde eṭvâr-ı sitteden ķaşîr ⁽⁴⁾ü ṭavîl i'tibâr olunan müddetleri ve cenîniñ ḥareketini ve üç ⁽⁵⁾mişli zamân mürûrunda vilâdetini cümle üsbü'la ḥesâb idüp ⁽⁶⁾ve yine eṭibbâdan naḥl olunan ķavâ'id-i külliyyeye mecmû'ısı muṭâ-bıķ ⁽⁷⁾gelür el-'ilmü 'inda'llâhi te'âlâ.

Tezkîr-i Ḥâmis¹

'Alâmât-ı ḥaml ve delâlât-ı ⁽⁸⁾zükûr u inâş ve'l-iḥtibâsü't-ṭams; İmdi ma'lûm-ı sa'âdet ⁽⁹⁾buyurıla ki bu mevķi'e resîde olunca cenîniñ aḥvâlinde baḥş ⁽¹⁰⁾ve taḥrîr olunup lâkin raḥimde henüz cenîn mevcûd mıdır ⁽¹¹⁾yâḥud degil midir ve olduğı şüretde daḥı erkek midir veyâ ⁽¹²⁾dişi midir yâḥud bunlarıñ biri degil de iḥtibâs-ı ṭamsdan mıdır ⁽¹³⁾ma'lûm idinmek lâzım olmağla pes nisvânîñ ḥâmil olma- ⁽¹⁴⁾ları 'alâmâtı ḥâlet-i cimâ' ve 'aķîbinde vâķi' olan ba'z keyfiyyât ⁽¹⁵⁾ile istidlâl olunur ki zîrâ bundan aķdem zikr olunduğı ⁽¹⁶⁾üzre ba'de'l-cimâ' raḥmiñ ağız kapanup ve cirmi yukaruya ⁽¹⁷⁾çekilür ve kapanması bir mertebeye varır ki raḥmiñ femi mîl ile ⁽¹⁸⁾yoķlansa mürûr-ı ḥulûl itmezler. Ol sebebden mu'zam-ı mâdde-i cenîn ⁽¹⁹⁾olan ḥayz kanı münķaṭı' olur. Ya'ni ḥârice mündefi' ola- ⁽²⁰⁾ma-

1 tezkîr-i ḥâmis 'alâmât-ı vilâdet-i zeker ve ünsâ

yup derün-ı rahme dökülür ve ba'z nisvânda dem-i hayz ⁽²¹⁾bi'l-küllüyye münkaṭı' olmayup vaqıtlı ve vaqıtsiz birkaç def'a daḥı ⁽²²⁾azar azar cārī olmaḥ vāḳı' olur ve ba'zısında ḳaṭ'ā muḥtebes ⁽²³⁾olmayup ve toḳuzuncı aya reṣīde olunca hayzını görür. Ve Şeyḥ [18b] ⁽¹⁾Re'īs ḥaml 'ale'l-ḥaml cevāzında ḥaṣbātü'l-ebdān olan ḥātūnuñ ⁽²⁾bedenlerinde şa'r ve dem ve dem-i ḥayvāniyye ve ḥarāret-i ğarīziyyeleri keşir ⁽³⁾olursa müddet-i ḥamlde eger hayz görür ise zarar virmeyüp ⁽⁴⁾zīrā bu mişillü olan nisvānıñ menī ve raḥimleri ḳavī oldığı ⁽⁵⁾ḥasebiyle cenīni düşürmekden berī olur dimişlerdir. Ammā ⁽⁶⁾bu mişillü olan ḥātūn nādır olmağla ekşeriyyā ḥālet-i ḥamlinde ⁽⁷⁾hayz gören nisvān cenīni düşürmediği şüretde ⁽⁸⁾daḥı ḥāşıl eylediği veledi za'fı'ü'l-bünye ve'l-cüşşe olmağla ⁽⁹⁾mu'ammer olması nādır vāḳı' olur didiler. Ve ke-zālik ḥamlı olan ⁽¹⁰⁾ḥātūnuñ göbeği altında bir miḳdār veca' 'arız olup ⁽¹¹⁾ve ba'zısında nādiren idrār-ı bevlede 'usret vāḳı' olup ve ekşerisi ⁽¹²⁾cimā'dan ikrāh idüp ve ictināb ider olurlar ve ol ḥінде ⁽¹³⁾taḥte's-sürre veca' ḥādīs olup ve ğaşeyān īrāş ider.

⁽¹⁴⁾**Ve ke-zālik** erkege ḥāmil olanıñ cimā'dan ictinābı dişiye ⁽¹⁵⁾olandan ziyāde olur ki zīrā ḥāmil olanlarıñ ba'zısı ⁽¹⁶⁾cimā'dan ikrāh itmez olur ki ṭabāyi'ci muḥtelife olmağla gerek zeker ⁽¹⁷⁾ve gerek ünsā olsun ḥamlı ḥālinde cimā'a meyli oldığı çok ⁽¹⁸⁾kerre görülmüşdür. Ve ke-zālik dem-i hayz muḥtebes oldığı eclden ⁽¹⁹⁾raḥimde müctemī' olup ve andan ebḫire-i rediyye ve fāsīde şu'üdiyla ⁽²⁰⁾dimāğ ve ḳalbe ıztırāb virüp ve bunlardan nāşī mi'deye ⁽²¹⁾daḥı ruṭbāt-ı fażliyye muñşabb ve müctemī' olmağla ğaşeyān ve ⁽²²⁾kerb ve ıztırāb ve şıḳl-ı beden ve kesel-i a'zā' ve baş ⁽²³⁾ağrısı ve dönmesi ve göz ḳararması ve yürek oynaması [19a] ⁽¹⁾'arız olur ki fesād-ı şehvet-i ṭabī'yye didikleri keyfiyyāt ⁽²⁾ḥādīs olur ki bu ḥālet ḥāmil olanlara nisbet ile ⁽³⁾vaḥam u viḫām daḥı dirler ki ḥā-i mühmeleniñ fetḥa veyā kesriyle, ⁽⁴⁾ārzü itmek ma'nāsına olur ki ⁽⁵⁾ḥātūnlarıñ ḥamlı ḥālinde ⁽⁶⁾ārzü idüp ve taleb eylediği nesneden 'ibāretidir. Ve fesād-ı ⁽⁷⁾şehvet ta'bīr olunan 'illetdir ki ancak ekşer ḥāalde ḥāmil olanlara ⁽⁸⁾nisbet ile vaḥam ismiyle ya'ni aş yermek ma'nāsına isti'māl ⁽⁹⁾olunmuşdur. Ve ḥātūnlarıñ ḥamlı ḥālinde ārzü idüp işbu şehvet-i ⁽¹⁰⁾ḳabīḫaları ba'zısında ikinci ayda ve ğāḥ üçüncü ayda ḥādīs olup ⁽¹¹⁾ve ba'zan ibtidā-i ḥamlinden intihāsına varınca ber-ṭaraf olmaz. Ve bu 'arıza ⁽¹²⁾sebebi bundan aḳdem zıkr olundığına göre ḳalb ve dimāğa şu'üd ⁽¹³⁾eyleyen ebḫire-i rediyye ḥīn-i 'ulūḳda hayz ḳanı muḥtebes olmağla ⁽¹⁴⁾mi'c desinde daḥı ol ḳandan ruṭbet-i fażliyye müctemī'a oldığındandır. ⁽¹⁵⁾Zīrā nisvāna 'arız olan işbu fesād-ı şehvet emrāz-ı mi'deden ⁽¹⁶⁾nāşī bir marazdır ki mi'dede mu'tād-ı ṭabī'yyeye muḥālif ḥılṭ-ı ⁽¹⁷⁾redī ictimā'ından olur.

1 ḥāmiliñ aş yermesi

el-'Alāmāt:¹ İmdi bu 'arıza-ı vaḥam⁽¹⁷⁾ ekşeriyā hāmīl olanlara 'arız olmağla ṭabī'atları bi-izni⁽¹⁸⁾ Ḥālīkūhā şifāya sā'ıye olmağla ol ḥılt-ı redīyi izāle⁽¹⁹⁾ için def ve refıne ṭaleb ve iştiyāk ider. Lākin ol daḥı⁽²⁰⁾ mu'tāda muḥālif olup ekl eylediği meşelen faḥm ve cīr ve ṭuz⁽²¹⁾ ve kil ve ṭopraq ve destī ve bardaḳ kırığı gibi şeyler olur. ⁽²²⁾Ve işbu 'illet ve 'arızaya lisān-ı Yūnāniyye kıttā tesmiye⁽²³⁾ olunup ve kıttā didikleri muḥtelifü'l-elvān bir ḥayvānıñ **[19b]**⁽¹⁾ ismi olup ba'zılar muḥtelifü'l-eşvāt bir ḥayvāndır ki ⁽²⁾andan gūn-ā-gūn şadālar zuhūr ider dimişlerdir. **İmdi**⁽³⁾ zıkr olunan 'arızā hafif oldığı evkātta hāmiliñ ṭabī'atı⁽⁴⁾ ḥumūzetli ve merāretli ve dil buran nesnelere ārzū idüp ⁽⁵⁾ammā eger mu'tādın ḥilāfı müctemī' olan ḥılt-ı redī [ve] vefret-i sevda⁽⁶⁾ mişilli şey olursa ol vaḳit de marīzīñ ṭabī'atı kömür⁽⁷⁾ ve tūrāb maḳūlesi olanlara ārzū idüp eger müctemī' olan ḥāmiz⁽⁸⁾ ise ba'zı ḳoḳmuş nesnelere iştiyāk iderler. Eger mi' de-⁽⁹⁾ sinde şafırā-i muḥḥī ya'ni yumurṭa şarısı gibi olan şafırā⁽¹⁰⁾ olursa ol vaḳit de ḡayr-ı ma'rūf olan muḥālif şeyler ārzū⁽¹¹⁾ idüp ve bu marāz nisāya maḥşūş olmayup ba'zan ricāle⁽¹²⁾ daḥı 'arız olur ki ol şüretde muṭlaḳ aña fesādü's-şehvet⁽¹³⁾ dirler. Ve İsnārṭūs nām ṭabīb dir ki² ḥavāmīle ekşeriyā⁽¹⁴⁾ vaḥam tesmiye olunan fesād-ı şehvet 'arız olmasıyla⁽¹⁵⁾ müte'ezzi ve müte'ellim ve mutazarrır olurlar. Şöyle ki egerçi⁽¹⁶⁾ ṭa'āma iştiḥā iderler; lākin şol mişillü nesnelere ārzū⁽¹⁷⁾ ider ki ol şey bi't-ṭab' ṭabī'ate münāsib ve muvāfiḳ⁽¹⁸⁾ olmayup redī ve nāmaḳūl ve mazarratı zāhir olan⁽¹⁹⁾ nesnelere olur. Meşelen ḡāh kömür ve ḡāh reml ve remād⁽²⁰⁾ ve ḡāh ḥayvānātın ba'zılarının laḥmlarına iştiḥā ve ārzū⁽²¹⁾ iderler. Ḥattā hāmīl olan ḥātūnların ḳıḡ balıḳ etini⁽²²⁾ ekl eylediklerini naḳl idüp ve ba'zılar daḥı ḳuzı⁽²³⁾ derisini tüḡüyle ḳıḡ ekl eylediklerini kendüleri **[20a]**⁽¹⁾ ta'rīf idüp ve ba'zılar daḥı laḥm-ı insāna iştiḥā⁽²⁾ ve ārzū itdiklerini daḥı manzūrımız olmuştur dirler. ⁽³⁾Egerçi ḥavāmīlden olanlar zıkr olunan mişillü nesnelere⁽⁴⁾ bilā-zarūre velā-zarar ekl iderler, lākin ekl ḥuşūşunda cenīn⁽⁵⁾ ile iştirākı oldığı ecden anlarıñ mazarratından cenīn⁽⁶⁾ lā-meḥāle ḥişşedār olmağla mutazarrır ve müte'ezzi olur. Ve ke-zālik ekl⁽⁷⁾ iden ḥavāmiliñ daḥı mutazarrır oldukları müşāhede olunmuştur.

⁽⁸⁾Eṭibbānıñ mu'temedlerinden menḳūldür ki bir ḥātūn baña kendi⁽⁹⁾ ḥaber virdi ki ḥamlım ḥālinde yigirmi raṭl miḳdārı fülful ekl eyledim⁽¹⁰⁾ didikde ben su'al itdim ki sıkṭ-ı veled vāḳi' oldı mı didim bildim ki⁽¹¹⁾ olmamış, lākin ba'de'l-vilāde ol ḥātūnda ifrāt üzerine⁽¹²⁾ dem-i ṭamş cereyān idüp ve bedende şafırā-yı raḳīḳ bākī ḳalmağla⁽¹³⁾ raḥmi müteḳarriḥ olup ba'de helāk oldı. Ve üstād İbokrāt⁽¹⁴⁾ *Şerḥ-i Fuşūl* ünde naḳl ider ki³ bir ḥamlı ḥātūna ḥamlı ḥālinde⁽¹⁵⁾ vaḥam 'arızası sebebi ile

1 'alāmāt-ı vaḥam

2 ḳavl-i İsnārṭos ṭabīb

3 ḳavl-i İbokrāt der-*Şerḥ-i Fuşūl*

reml keşîr keşîr ekl eylemiş idi. Ba'dehu ⁽¹⁶⁾aña bir su'âl-i şedîd ile veca'î mi'de ve sũ-i hażm 'arız ⁽¹⁷⁾olmağla ben aña hezâr gũne 'usret ve şũ'ubet ile 'ilâc ⁽¹⁸⁾eyledim, güçle şifâyâb oldu deyũ naql ider.

el-'İlâc:¹ ⁽¹⁹⁾İmdi zikr olunan a'râzın mu'alecâtında ve ol ⁽²⁰⁾'illetin müdâvâtında diğķat ve mülâhaza-i şadıķa ile fikr-i ⁽²¹⁾raķîķ ve te'emmül-i 'amîķ lâzım olup pes imdi bu hũşũşda ⁽²²⁾emrâz-ı mi'de fuşũlüne nazar ile mu'alecesi hũşũl-pezîr ⁽²³⁾olur. Lâkin mevķi' mülâhaza olduğı ģasebiyle lâyiķ olan [20b] ⁽¹⁾oldur ki bu maraža tîz elden evvelen nâfi' olan ģâyet tâze ⁽²⁾ve nâzik asma yaprağından 'aşr olunmuş 'uşâreden ⁽³⁾yalnız yâhud lu'âb seferceli ile isti'mâl olunup yâhud ⁽⁴⁾mayıs ayında tâze aşma yaprağından istiķtâr olunmuş ⁽⁵⁾mâdan münferiden isti'mâli bu şehvet-i fâsideyi kaç' ve tesķin ider ⁽⁶⁾ve belki şehvet-i şadıķalarını dağı itidâle getürmede nazîri ⁽⁷⁾mümkin degildir. Bu devâyı nice def'a 'ale'l-ihtiyâţ isti'mâl ⁽⁸⁾itdüreler, lâkin te'emmül ve ihtiyâţ lâzımdır ki ģattâ cen'ine ⁽⁹⁾mażarrat îrâş eylemeye ve bu rũģ dağı bu hũşũşda ⁽¹⁰⁾ģâyet mücerredir ki

Terkibi budur: Kışrũ'l-ütrũc ve kışr-ı nârenc ⁽¹¹⁾ve aşl-ı fâvâniyâ 'ale's-seviye aģz olunup miğdâr-ı kifâye ⁽¹²⁾gũlâb-ı mükerrer ile ģamr idüp ve birkaç gün meķân-ı fâtirede ⁽¹³⁾tehzîm olunup ba'dehu kũşũr ve uşũlı ile hâven-i hacerde ⁽¹⁴⁾dağķ idüp üzerine tekrâr rũģ-ı muķaddemden vaz' olunup ⁽¹⁵⁾ba'dehu taķtîr idüp vech-i münâsibiyle isti'mâl itdireler.

⁽¹⁶⁾Ve Etmũlaryũs nâm tabîb-i ģazîķ dir ki² zehâb-ı ⁽¹⁷⁾şehvetin zıddı şol 'illetdir ki ģâtũnlara 'arız ⁽¹⁸⁾olup ve ģayr-ı mu'tâd olan nesnelere ârzũ ve iştihâ ⁽¹⁹⁾ider ki aña piğâ tesmiye iderler. **Pes** bu 'illet ekşeriyyâ ⁽²⁰⁾ibtidâ-i ģamlden ikinci ayda müstevlî olmak üzere olup ⁽²¹⁾ve ol ģâldeki dem-i ģayz ģareketinden mũmteni' olup ⁽²²⁾ķaldıķda ģâmile ekli mu'tâd olan nesnelere ģarr u ⁽²³⁾ģırrife ve ģamıza olanları iştihâ itdirüp yâhud [21a] ⁽¹⁾ekli ģayr-ı mu'tâd olan eşyâ-yı ģarîbeye ârzũ ve iştihâ itdirir. ⁽²⁾Eğer ekli mu'tâd olanları ârzũ iderse münâsib olan hemân ⁽³⁾zînnet itmeyüp müsâ'ade eylemekdir, zîrâ her ne olursa olsun ⁽⁴⁾anın gibileri ekl itmekte her vaķit anda zarar olmayup hũşũşıyla ⁽⁵⁾tabî'at-ı ârzũkeş ve iştihâ ola. Ancaķ meger keşîrũ'l-miğdâr olup ⁽⁶⁾ve hũşũşıyla eslem olan şey'i ekl eylediği vaķitlerde her ne ķadar ⁽⁷⁾abeş ve rediy ve ziyâde muģâlif olan nesnelere dağı olursa ⁽⁸⁾izin virilmekte be's olmayup zîrâ ârzũ ve iştihâ ile ekl ⁽⁹⁾olunan şey bi-sũhũletihî münhażim ve munģabih olur. Ve ekşeriyyâ bu 'arızaya ⁽¹⁰⁾mũbtelâ olan ģavâmil zikr olunan mişillü ģidâları bilâ-zararin velâ-ģaģarin ol ķadar ⁽¹¹⁾ekl iderler ki ģâmil olmayanlar

1 'ilâc-ı vaģam ya'ni aş yerme

2 ģavl-i Etmũlaryus der-vaģam ism-i diğer piğâ

min-ğayri zarar ekl eyledikleri gibi olur. Ammā eger ⁽¹²⁾hāmīl olanlar bir nesneye iştihā ider ki taḥṣīli mümkün olmaya, her ne ⁽¹³⁾iderlerse idüp tedārikine sa‘y ve diḳḳat lāzımdır. Zīrā ba‘ında ⁽¹⁴⁾olan cenīne ba‘z āṣār-ı rediyye ve ‘alāmāt-ı sey-yi’eler ve nişānlar peydā ⁽¹⁵⁾olur ki ṣoñra zararını mā-fāt mümkün olmaz. Eger ārzū olunan her ne ⁽¹⁶⁾ise tedārikiyle virilürse zıkr olunanların cümlesi ber-ṭaraf olur. ⁽¹⁷⁾Yāḥud beden-i cenīne āṣār-ı rediyye ḥāṣıl olmaz ise vücūdına zarar ⁽¹⁸⁾işābet idüp ve ḥāmilde olmayacak ‘avāriż yokdur ki in-şā’allāh ⁽¹⁹⁾maḥalli geldikde ifāde olunur. **İmdi** bu mişillü mümteni‘ü’l-ḥuṣūl olan ⁽²⁰⁾nesnenin ‘adem-i tedārikinde ḥāmile cevz-i bevṵadan bir miḳdārını ⁽²¹⁾asel-i menzū‘ü’r-rağve ile rubbunu aḥz idüp isti‘māl itdireler. ⁽²²⁾Zīrā bunun gibi maḥallerde buña mu‘ādil devā olmaz, gāyet ile ⁽²³⁾mücerrebdır. Yāḥud mā-i kıṣru’n-nārenc ve şarāb-ı kıṣru’n-nārenc ve şarāb-ı [21b] ⁽¹⁾kıṣr-ı ütrüc ve şarāb-ı afsentīn mişillü devālar daḥı memdūḥ olup ⁽²⁾yāḥud bālāda muḥarrer olan tāze aşma yaprağı māddeşiyle tedbīr ideler.

⁽³⁾**Ve fakīr-i pūr-taḳṣīrīn**¹ bu ḥuṣūşlarda mücerrebi olan eger gāşeyān ile ⁽⁴⁾mürre-i şafrāya müte‘allik şey ḥurūc iderse ağaç ḳavunı ekşisinin ⁽⁵⁾sükkerīsi, sev-dāya müte‘allik şey zuhūr iderse ayva şarābı veyā mürebbāsı ⁽⁶⁾ve gülbēşeker ve şemsiyye verdiyesi ve misket elması şarābı isti‘māl ⁽⁷⁾itdirilüp ve şudā‘ ve duvār ḥādīş olursa göz ḳapaḳlarına ⁽⁸⁾ḳaranfil dühni tılā olunup yāḥud ḳaranfilden bir miḳdār kiremit ⁽⁹⁾üzerine gülab veyā ağaç ḳavunı şuyı ile sürilüp peydā olan ⁽¹⁰⁾lu‘ā-bını ḥāmiliñ göz ḳapaḳlarına ve şaḳaḳlarına ve ḳulağı içlerine tılā ⁽¹¹⁾olunmasında ‘azīm nefi müşāhede olunur. **Ammā eger** ḡayr-ı mu‘tād olan ⁽¹²⁾eşyā-i ḡarībeyi ārzū ve iştihā eyleseler ki anlar ‘asīrū’l-hazmdır. ⁽¹³⁾Ol vaḳitlerde ḡin-i iḳrīḡi ve kils ve faḥm ve reml ve bunların ⁽¹⁴⁾emşāli olan gibiler ekl olunduḳda ol ḥalde münāsib olan ⁽¹⁵⁾şābit ve ḥumūzātı maşş idici nesnelere münāsib ve muvāfiḳdır ki ⁽¹⁶⁾meşelen mercān-ı müdebber ve lü’lü-i müdebber ve ‘ayn-ı sereṭān ve ḳarn-ü’l-ıyyel-i müdebber bıṭrīḳü’l-feslāsefe ve nābü’l-filü’l-müdebber bıṭrīḳ-ü’l-feslāsefe yāḥud ḥāmiliñ mizācının iḳtizāsına göre nişāstec ⁽¹⁹⁾ve bāḳilā ve ḥummuş ve levzū’l-ḥulvūñ ḳavrulmuşu ile ilāc idüp ⁽²⁰⁾ve sār ir iḳtizāsı olanları münāsebet ile ḥāmile ‘ariz olan ⁽²¹⁾emrāzların zımnında taḥrīr ve işāret olunacaḳdır.

İmdi ⁽²²⁾bunlar ma‘lūm olduḳdan ṣoñra bu daḥı ma‘lūm ola ki aş yeren ⁽²³⁾nişānıñ² müddet-i ḥamlinde zıkr olunan ḥāletler vāḳi‘ olduḳdan [22a] ⁽¹⁾ṣoñra be-şereleri daḥı müteḡayyir olup ba‘zısının levni kümüdet ⁽²⁾peydā idüp ve gözleriniñ beyāzı daḥı şararır ve ba‘zısının ⁽³⁾levn-i beşeresi yeşil gösterüp ve ḡāḥ olur gözleri

1 tecrube-i fakīr-i pūr-taḳṣīr

2 ‘alāmāt-ı ḥaml-i nişā

çukur-⁽⁴⁾lanup ve kapaıkları kir kesb eyleyüp ve ba'zısının⁽⁵⁾nazarında hiddet ve bebeginde şafvet ve beyâzında gîlzet⁽⁶⁾olup şufret ve huzret görülmeyüp ve memelerinin uçları⁽⁷⁾siyâh olur ve ibtidâ' memelerinde katılık peydâ olup ba'dehu⁽⁸⁾gevşer. **Hulâşatü'l-kelâm** hâmilin elbette levn-i beşerelerinde tağayyür⁽⁹⁾vâkı' olup ve tabî'iden hâric âşâr-ı ğarîbe ve tağayyürât-ı⁽¹⁰⁾acîbeler muqarrer olup lâkin erkege hâmil olanda hâşıl⁽¹¹⁾olan tağayyürât dışıye hâmil olanlardan az vâkı' olur.⁽¹²⁾Zîrâ bundan aqdem zıkr olundığı gibi erkek cenînin tamâm⁽¹³⁾hilkati dışının hilkatinden muqaddem itmâm oldığı ecluden⁽¹⁴⁾muhtebes olan hayz kanı evvelen beden-i cenînin lahm u şahm⁽¹⁵⁾mişillü a'zâlarının tevellüdine maşrûfe olup her ne zamân ki⁽¹⁶⁾cenîn rahm-i mâderde hayât bulsalar ol kanın nışfını şarf⁽¹⁷⁾ve ğıdâlenmek ile zıkr olunan aş yerme 'arızası zâ'il olur.

⁽¹⁸⁾**Ve ke-zâlik** zıkr olunan hâdişelerden mâ'adâ hamle delâlet⁽¹⁹⁾eyleyen mücerrebâtdan nice 'alâmetler dağı tahrîr eylemişlerdir ki ez-cümle⁽²⁰⁾Boqrâ'ın *Fuşûl*'ünde tahrîr eylediği gibi¹ ki meşelen hamli meşküik⁽²¹⁾olan hâtûna uyku maħallinde bal şuyı nüş itdirdikleri⁽²²⁾tecribe ki huşûşıyla 'asel ezilen şu yağmur şuyı ile olup⁽²³⁾eger ol şerbet nüş olunduğda mağş hâdiş olursa hamli **[22b]**⁽¹⁾şahîh olur. Ya'ni demek olur ki şübheli olan hâtûn⁽²⁾uykusundan uyandığda eger göbeginin etrafında burundı⁽³⁾hiss iderse hâmil olup ve itmez ise degildir. İbokrâ'ı⁽⁴⁾dir ki tahrîr olunan ve olunacak balın miqdarı yâd u zıkr olmayup⁽⁵⁾ancağ âteş görmedik çig bal zıkr olunup **zîrâ** maṭbûh⁽⁶⁾olmadığı ecluden bedende olan riyaḥı tehyic idüp⁽⁷⁾ve nefh tevellüd itdirmek ile rahim munzamm olup ve bağırsağlar⁽⁸⁾dağı bi'l-müşareke şıkılmağ ile hâşıl olan riḥ cevelân⁽⁹⁾idüp ve hurûca menfez bulamayup ol ecluden mağş⁽¹⁰⁾'arız ve hâdiş olur dir. Ve Şeyḥ Re'is 'aselin miqdarı⁽¹¹⁾iki vaqıyye ya'ni yigirmi dirhem olmasını taşriḥ eyleyüp yağmur⁽¹²⁾şuyunu dağı 'asel miqdarı göstermişdir. Ve ke-zâlik⁽¹³⁾za'f-ı bâh 'ilâcında zıkr olunan rahme buḥûr virmek⁽¹⁴⁾ve şarımışağ hamüle eylemek ile dağı hamli tecribe olunur ki eger⁽¹⁵⁾ol şeylerin râyihası hâtûnuñ ağızından ve burnundan⁽¹⁶⁾zâhir olursa hâmil degildir. Ammâ bu huşûş aç karnına⁽¹⁷⁾olmağda muhtâcdır didiler. Ve ke-zâlik hamlin sîhhatini⁽¹⁸⁾kârûre ve nabız ile dağı istidlâl olunup imdi⁽¹⁹⁾kârûre cihetinden delâlet olunan hâlet ibtidâda⁽²⁰⁾hâmil olanların bevli mâ'ilege mâ'il şarı olup⁽²¹⁾ve intihâsında levni humrete meyl idüp ve bevlin içinde⁽²²⁾atılmış pamuğ gibi şeyler olup ve ba'zısının⁽²³⁾bevli şâfi ve kıvâmı güzel olmağla üzerinde tuman **[23a]**⁽¹⁾gibi şeyler olur. Huşûşıyla kârûrenin içinde habbe⁽²⁾gibi nesnelere hâdiş olup gâh yukaru ve gâh aşağı hareket⁽³⁾idüp ve eger kârûre içinde iplik gibi şeyler zâhir⁽⁴⁾

1 tecribe-i Boqrâniyye der -hamli-i nisâ'

olursa hātūn henūz cimā' eyledigine delālet ider. ⁽⁵⁾Lākin nabızdan gebelik istidlāl itmek¹ tabīb-i hāzıka ⁽⁶⁾muhtācdır ki nabzın cemī' aḥvāl ve delālātını bilmek ile hattā ⁽⁷⁾hamliñ aḥvālını daḥı bile didiler. Ammā ekşeriyā icmāl üzre dirler ki ⁽⁸⁾ḥabeliñ evā'ilinde nisvānıñ nabızları 'azīm ve seri' ve mütevāī ⁽⁹⁾olup kuvve ve za'fında mutavassıt olur. Altıncı aya qarīb ⁽¹⁰⁾olduḡda ve daḥı şoñraca kuvālarına za'f 'arız olup ⁽¹¹⁾ve ekşer zamānda nabızlarınıñ ḥarekāt ve sekenāti muhtelif ⁽¹²⁾ve perişān olur.

Ve daḥı haml ḥuşūşunda mu'teber olan ⁽¹³⁾alāmātdandır ki erkege gebe olan hātūn pür-neşāt olup ⁽¹⁴⁾ve levn-i beşeresi gökçek ve şehveti ya'ni ta'āma iştiḥāsı ⁽¹⁵⁾şahīḥ ve a'rāzı ḥafif olur. Zīrā erkek sağ tarafından ⁽¹⁶⁾mündefik olan menīden tevellüd idüp ve sağ cānib ⁽¹⁷⁾şola nisbet ḥārr olmaḡ ile menī ḳabülünde sebḳat ⁽¹⁸⁾ider yāḥud ol menī sağ tarafında olan yumurtadan ⁽¹⁹⁾mündefik olmaḡla tevellüd iden mādde-i zeker olur. **İmdi** ⁽²⁰⁾bu bābda kibār-ı eṭibbānıñ muhtārları olan aḳvāl zükūret ⁽²¹⁾ve ünūşet esbābı zıkr olunan faşılḍa taḥrīrine binā'en ⁽²²⁾erkek olan cenīn ḥareket eyledikde sağ tarafından ⁽²³⁾ḥareket idüp ve sağ memesi evvel büyür. Ve aña süd **[23b]** ⁽¹⁾şol memeden evvel cārī olup ve ḥalmeteyni ya'ni uçları ⁽²⁾kızırır ve südüñ kıvāmı ḡalīz ve beyāz olur ki hattā ⁽³⁾aynaya saḡılıp nazar olunduḡda incü dāneleri yāḥud jīve ⁽⁴⁾ḳaṭreleri gibi görünür. Ve ḥareket eyledikde zekere ḥāmil olan evvel ⁽⁵⁾saḡ ayaḡını ilerüye başup ve ḳalkmaḡ murād itdikde yine ⁽⁶⁾saḡ tarafına dayanup ḳalka ya'ni ekşeriyā sağ cānibini ḳullanur ⁽⁷⁾ve göziniñ sağ tarafınıñ ḥareketi sür'at ve şol ḥiffet üzerine ⁽⁸⁾olur. **Pes** bu mezkūrātıñ cümlesi erkeḡiñ 'alāmeti olup ⁽⁹⁾dişiyeye gebe olan hātūnuñ 'alāmātu bunların zıddı ve 'aksi ⁽¹⁰⁾olmaḡ üzre tecribe olunmuşdur. Ammā Şeyḫ Re'īs ve sā'ir ⁽¹¹⁾kibārıñ taḥḳiḳleri üzre ba'zı cenīn mezkūr oldıḡı ⁽¹²⁾şüretde daḥı li-'illetiḥi za'ifü'l-ḥilḳat olmaḡla ḳaviyyü'l-ḥilḳat ⁽¹³⁾olan cenīn-i mü'enneşe nisbet ile edille-i mezkūreden birisi ⁽¹⁴⁾i'tibāra şāliḥ olmayup ammā müzekker olan cenīn bi-izni ⁽¹⁵⁾ḥālīḳı'l-eşyā ve tebāreke ve te'ālā üç aydan şoñra ḥareket ⁽¹⁶⁾idüp ve mü'enneş olan dört aydan şoñra ḥareket ⁽¹⁷⁾eyledigi daḥı müzekkeriñ māddesinde ḥarāret ve kuvāsında ⁽¹⁸⁾keşret olmaḡla mü'enneşde māddesi ḳilletinden nāşī olduḡuna ⁽¹⁹⁾delālet ider.

Tenbīh; bu daḥı ma'lūm ola ki kibār-ı eṭibbā ⁽²⁰⁾haml ile iḥtibās-ı ṫamşın miyānını tefriḳ ve temyīz için ⁽²¹⁾'alāmāt-ı ḥamse taḥrīr eylemişlerdir. İşbu 'alāmātı

1 li-muḥarririhi: nabız ḥuşūşunda ḥāmil olan hātūnuñ ber-ḳā'ide nabzı derūnunda raḥminde mevcūde olan cenīniñ daḥı ḥareket-i nabziyesi müşāhede olunur lākin bu keyfiyyet ziyāde mahāret ve fenn-i nabızda kemāl ve diḳḳate muhtācdır ki hattā fehm ve idrāk oluna eger bu ḥālet fehm ve izān olunursa ḡayrı delīle ḳaṫā muhtāc olunmaz, fe-ḥamden sümme ḥamden.

bilmek ⁽²²⁾tabîbe ziyâdesiyle elzem ve vâcibdir ki zîrâ ba'zı nefsanî ⁽²³⁾avratlar vardır ki sırran zinâ itmek ile ve hıfyyeten mu'aniğa [24a] ⁽¹⁾ve mu'amele-i fi'liyye itmekle haml vâkı'a olup mestüren ⁽²⁾eylediği fişk u fesâd zâhire nümâyân olmasun için ⁽³⁾hakîkat-ı hâli tabîbden setr idüp gün-â-gün hîle ⁽⁴⁾ile eţibbâyı firifte itmege cehd ü sa'y iderler. Ve ihtibâs-ı ⁽⁵⁾şamş mişillü 'avâriżât yâd u zikr eylemek ile eţibbâyı ⁽⁶⁾aldadup mezer-i hayz olan devâlara tâlib olup ⁽⁷⁾ve ağızı için iltifât ve i'tibâr güne nice hud'alara ⁽⁸⁾ictisâr iderler, tâ kim cereyân-ı hayz ile ol muzğa ⁽⁹⁾bir aya sâkıf olup ve meydâna zâhir olacağ 'aybları ⁽¹⁰⁾mestüren kıala. **Pes imdi** tabîb-i kâmile lâzımdır ki ⁽¹¹⁾müteyaqqız olup ol mişillüleriñ durûğ ve hud'asına ⁽¹²⁾firifte olmaya ki zîrâ devâ-i müdirr virilmekle ıskâta ⁽¹³⁾bâ'ış olup ma'nen kâtil olmaya ki rûz-ı cezâda mes'ul ⁽¹⁴⁾olmağla sebeb-i hirmân olmaya. Bu huşuşlarda ziyâdesiyle ⁽¹⁵⁾başî-ret üzerine olmağ vâcibdir, zîrâ haml sebebiyle pezîrâ-yı ⁽¹⁶⁾hudûş iden ihtibâs-ı hayzın 'âlâmetleri vardır ki ⁽¹⁷⁾aşl olan ihtibâs-ı şamşda ol 'âlâmet yokdur. Meşelen ⁽¹⁸⁾evvelkisi, hâmileniñ beşeresinde ya'ni bedeniniñ levni ⁽¹⁹⁾aşıl levn-i tabî'isinde olup müteğayyir olmaz **ammâ** sâ'ir ⁽²⁰⁾esbâb ile muhtebes olan şamşdan levn-i beden müteğayyir ⁽²¹⁾olup şolar ve bozulup fâsid olur. **İkincisi**, ⁽²²⁾hâmileniñ ibtidâ-yı hamlinde vukû'ı mu'tâd olan a'râz vağam- ⁽²³⁾dır ki yevmen-fe-yevmen tederrüc-ile sâkin olur. **Üçüncüsü**, [24b] ⁽¹⁾hâmilede şühür-ı şelâşeden şonra hareket-i mevzi'-i ⁽²⁾cenîn zâhir olup ve hiss olunur. Meşelen hâtûnuñ ⁽³⁾esfel-i baţnına vaz'-ı yed eylesek hiss ile mevzi'-i ⁽⁴⁾cenîniñ hareketi müşâhede olunur ammâ sâ'irlerinde ⁽⁵⁾bir verem hiss olunur ise dahı belki verem-i uzimâ'iyye ⁽⁶⁾ve kalîlü'ş-şalâbe hiss olunur. **Ve dördüncüsü**, eger hâtûnuñ ⁽⁷⁾kâbilesi fem-i rahminin dâhiliyyesine lems ü mess idüp ⁽⁸⁾yapışdıkdâ te'emmül ide ki münfelik olmaya nitekim havâmilde ⁽⁹⁾me'hûzedir, lâkin serî'an şulb ve mümtedd olup veca' ⁽¹⁰⁾arız olur ki bu, 'âlâmet-i gayr-ı hamldir. **Beşincisi**, ⁽¹¹⁾havâmil ekşeriyâ ferağ u sürür üzerine olup ve emrâz-ı ⁽¹²⁾nefsâniyyede gâyet ile kalîl-i müteğayyir olur. Ammâ ihtibâs-ı ⁽¹³⁾hayz zikr olunanın 'aksi olup gâm u hüzn keşîr ⁽¹⁴⁾ve hâbs-i nefes ve mâli'hülyâ 'avâriżâtı hâdiş olup ⁽¹⁵⁾lâkin bu 'âlâmât-ı muharrereniñ mecmû'ı yine zann-ı gâlib-i hükmî ⁽¹⁶⁾kâbilinden olup ve umûr-ı yaqqîniyyeden olmadığı ma'lûm-ı ⁽¹⁷⁾ulü'l-ârâdır. Zîrâ huşuş-ı mezbûre muğayyebât-ı hamseden ⁽¹⁸⁾olmağla 'Allâmü'l-guyüb celle şânü-hu hazretleri 'ilmini kendi ⁽¹⁹⁾zât-ı pâkine maşşuş kıldığı umürdandır. Beşer anı yaqqînen ⁽²⁰⁾idrâk idemeyüp eţibbâ-yı mücerribîniñ faqağ bildikleri ⁽²¹⁾bir tecrîbe-i zanniyyedir ki gâh olur ve gâh olmaz el-'ilmü 'inda'llâhi ⁽²²⁾te'âlâ ve taqâdese.

Tezkîr-i Sâdis

Cenîniñ hilķatiniñ ⁽²³⁾ **mâddesi zikrinde olup** imdi ma'lûm ola ki mâdde-i [25a] ⁽¹⁾hilķat-i cenîni için felâsife ile eṭibbâ miyânlarında ihtilâf ⁽²⁾vâķı'a olup ammâ eṭibbâ miyânında daḥı ihtilâfât-ı 'adîde ⁽³⁾olmağla meşelen bunun gibi ki ricâlîni vücûd-ı veledde bâ'ış ⁽⁴⁾olan nuṭfesi mişillü nisvânîni daḥı nuṭfe ve menîleri olur mı ⁽⁵⁾ve oldığı şüretde ol nuṭfeleriñ mâddesi ne gûne şeyden ⁽⁶⁾mütevellid olurlar ve a'zânîni cümlesinden mi olup yâḥud ba'zî⁽⁷⁾sından mı ḥuşûl-pezîr olur ve mâdde-i cesed-i cenîni vücûd bulduğda ⁽⁸⁾ne vechle şüreyâb olur deyü beynehümâlarında ihtilâfât vâķı'a ⁽⁹⁾oldığı zikr ü beyânında olmuşdur. Ammâ zikr olunacak ihtilâf ⁽¹⁰⁾egerçi kemâ-yenbağî tetebbu' idüp ve tafşîl olunması ṭabîb üzerine ⁽¹¹⁾vâcib olmadığı müsellem ve muḳarrerdir. Lâkin her birisinde fevâ'id-i ⁽¹²⁾adîdeyi müstelzim olmağla bi'z-zarûre beyne'l-icmâl ve't-tafşîl ⁽¹³⁾taḥrîrine mübâderet olunmağa mücib olmuşdur.

İmdi ma'lûm ⁽¹⁴⁾ola ki beden-i insâniyyeniñ icrâsı ve a'zâ ta'bir olunan cüz'leri ıṣtılâh-ı eṭibbâda evvelen bi'z-zât iki kısıma münķasıme olup ⁽¹⁶⁾bir kısmına a'zâ-i müfredde ta'bir olunup ve bir kısmına daḥı a'zâ-i ⁽¹⁷⁾mürekkebe ve âliye ta'birini iderler. Pes a'zâ-i müfredde didiklerine ⁽¹⁸⁾müteşâbihetü'l-eczâ ta'birini daḥı itmişlerdir ki zîrâ anlardan murâd ⁽¹⁹⁾olan bedende vâķı' kemikler ve sînirler ve ğudrûflar ve ṭamarlar ve etler ⁽²⁰⁾ve yağlar gibi olan eczâlardır. **İmdi** a'zâ-i mürekkebe ve âliye ta'birini ⁽²¹⁾eyledikleri 'uzuvlar daḥı zikr olunan a'zâ-i müfredelerden ⁽²²⁾terķib ve cem' olunan meşelen beden-i insâniyyede olan baş ve ⁽²³⁾göğüs ve eller ve ayaklar ve bunlar mişillü a'zâ-yı müfredelerden [25b] ⁽¹⁾terķib olunan 'uzuvlar gibi pes ḳudret-i Ḳâdir-i lâ-yezâliden ⁽²⁾te'âlâ şânühu işbu zikr olunan 'uzuvlarıñ her birleri raḥm-i ⁽³⁾mâderîde mebd-i hilķatleri peder ü mâderiñ menîlerinden olup ⁽⁴⁾ba'ḍehu ol 'uzuvlarıñ neşv ü nemâları ve kiber kesb eyleyüp ⁽⁵⁾gerek zükür ve gerek inâş şüretiniñ şüret-pezîr olması ⁽⁶⁾ve her birlerine maḥşûş olan şekliñ itmâmı mâderde olan ⁽⁷⁾ḥayz ḳanından tağazzî ile müteğazzî ve neş'et eyleyüp şüret-i ⁽⁸⁾zîbâ iktisâbı zikr olunan ibtidâ' ananîni ve babanîni nuṭfeleri ⁽⁹⁾ile dem-i ṭamşiyyeden tekevvin ider. **Hâşıl-ı kelâm** a'zâ-i müfrededen ⁽¹⁰⁾olan laḥm ve şaḥm ve semînden mâ-'adâsı menîden ve itmâmı ḥayz ⁽¹¹⁾ḳanından maḥlûķa olup ve mebd-i hilķati menîden olan ⁽¹²⁾a'zâ-i müfredelere a'zâ-i aşliyye daḥı itlâķ iderler. ⁽¹³⁾**Pes** cümle a'zânîni şüretleri itmâm bulup ve cesed-i ⁽¹⁴⁾cenîni kemâ-yenbağî kemâl-resîde olduğdan soñra rûḥ-ı pür-⁽¹⁵⁾fütûḥa fâ'iz olup ve ğidâ lâzım olduğda dem-i ḥayzîni ⁽¹⁶⁾laṭîfi ile ğidâlanup ve vilâdeti ešnâsında bir miḳdârı ⁽¹⁷⁾ve doğduğdan soñra cümlesi mâderiñ memelerine şu'ud idüp ⁽¹⁸⁾süde mübeddel olmağla vaḳt-i fiṭâma ya'ni ṭfl südden

(19) kesilinceye degin zıkr olunan dem-i hayz süd olmağla (20) ğidā' olur. ﴿فَتَبَارَكَ اللَّهُ﴾
 أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ ﴿١﴾

İmdi bunlar ma'lûm (21) oldıysa bundan aqdem zıkr olunduğı vech üzre eṭibbā ile felāsifenin (22) ihtilāfı ya'ni aṣl-ı mādde-i hilkat-i ceninde cumhūr-ı felāsifeden (23) ez-cümle kebîr-i felāsife ta'bir olunan Aristodan menkûl olduğı [26a] (1) üzre nisvân için menî olmayup raḥm-i māderde cenin (2) ancak erkegin menisi ile hayz kanından şüret-pezîr (3) olur dimişlerdir. Ammā ol 'ulûm-ı riyāziyye mağlûbı olan (4) mütelâşiler nisvânın menisi olmaz didiklerinden erkegin (5) menisi daḥı mādde-i cesed-i cenin olmaz deyüp keyfiyyet-i (6) te'sîrinde birkaç vech-i nâ-müvecceh naql itmişlerdir. **Ez-cümle** bu rivāyet (7) Aristonun kendi mezhebi olmağ üzerine menkûldür ki (8) eczâ-i cesed-i cenin olan a'zânın mādresi mücerred (9) hayz kanından olup nuṭfe-i ricālîn kuvvet-i 'âkıdesi (10) olduğı cihetden ol kanın in'ikâdında te'sîri ve raḥmîn (11) hâreketini daḥı i'âneti sebebi ile eczâ-i beden olan (12) a'zâ-i aṣliyye dem-i hayzdan mütekevvin olup ve ba'de'(13) t-te'sîr ol nuṭfe a'zâ-i cenine daḥı sirāyet itmekle (14) mādde-i ervâh olur ve kıvâm-ı a'zâda nuṭfenin medhaliyyeti (15) ol cihetdendir didüğü güyâ ke-ennahu şey' hem fâ'il ve hem kâbil (16) olmaz kâ'i-delerine mürâca'at itmek ister idiler. Ve ke-zâlik (17) Aristotetbâ'ından ba'zısı daḥı nuṭfe-i recül ba'de't- (18) te'sîr ve't-ta'kid mādde-i ervâh daḥı olmayup mütehallil (19) ve fâsid olur dimişlerdir. Şeyh Re'îs Şifâ'da (20) ve *Kitâb-ı Hayvân*'dan toközuncu makâleden faṣl-ı evvelde aḥvâl-i (21) mezkûreyi zıkr idüp ve Aristonun re'yi olan nuṭfe-i (22) recül ba'de't-te'sîr mādde-i ervâh olduğı kavlini taṣriḥ itmiştir.

(23) Ammā Cālînüs nisvân için menî olduğunu vücûh-ı 'adîde² [26b] (1) ile işbât idüp ol vücûh olanın en aḳvâsı (2) budur ki evlâd ekşeriyâ anaya yâhud babaya müşâbih olurlar. Müşâbehet (3) ise elbette bir mādreden bulunmağa lâzımdır ki hattâ aṣl-ı müşâbehet (4) ola. Ol mādde ise yalnız hayz kanından olması mümkün degildir (5) ve olduğı şürette daḥı faḳaḳ anaya müşâbih olup babaya olmamağ (6) iḳtizâ ider ki zîrâ babanın hayzı olmadığı cihetden ol (7) kâziyye müsellemler olmayup evlâdda ise gâhî babaya daḥı müşâbehet (8) emr-i muḳarrerdur. Pes böyle olunca müşâbehetin aṣlı menilerden (9) olmağ lâzım geldi, ol şürette nisvânda daḥı menî olduğı (10) sâbit oldu ve ol menide kuvvet-i 'âkıde ḥuşulı daḥı lâ-büddür ki (11) hattâ veledin müşâbeheti mutaşavver ola. Bu taḳdîrce tarafeynin (12) menilerinde hem kuvvet-i 'âkıde ve hem kuvvet-i mün'âkıde mevcûde (13) olup ancak şu kadar vardır ki nisvânın menilerinde kuvvet-i 'âkıde (14) za'îf olduğuna ihticâc itmiştir. Ve ammâ

1 "Yaratanların en güzeli olan Allah'ın şanı ne yücedir." Mü'minûn 23/14.

2 Sonraki sayfanın başında da sehven mükerrer yazılmıştır.

fi'l-hakīka mādde-i ⁽¹⁵⁾müşābehēt menīye maqşūde degildir, menīden mā-⁶adā esbāb-ı ⁽¹⁶⁾adīdesi olduğu in-şā'ü'l-mevlā tekmil-i cesed-i cenīn beyānında ⁽¹⁷⁾tafşilen beyān olunmak ma'razında olunmuştur. Sāniyen, ben raḥimleri ⁽¹⁸⁾müsterḥī olan ba'zı nisānıñ vi'ā-i menīlerini ruṭubet-i ⁽¹⁹⁾meneviyye ile dolmuş olduğunu görüp lākin ruṭubet-i mezbūr ⁽²⁰⁾erkegin nuṭfesinden erṭab ya'ni raḳıḳ ve mā'ī idi dimiş. ⁽²¹⁾Şālişen, ḳocası olmayan ba'zı nisvānıñ iḥtināk-ı raḥim ⁽²²⁾didikleri 'illete müşābih ḫālet 'arız olup ba'dehu ⁽²³⁾raḥminden menī-i keşir cārī olmağla ol ḫāletde nisā-i merḳūm [27a] ⁽¹⁾cimā' lezzeti gibi 'azīm mütelezziz olup ve şıḫḫat-pezir oldu ⁽²⁾dimişdir. Rābī'an, nisvānıñ daḫı ricāl gibi iḥtilāmı olup ⁽³⁾ve taşraya menīleri seyelān idüp ve ol ḫāletde lezzet-i ⁽⁴⁾azīm bulurlar deyüp birkaç delil ile daḫı müdde'asını ⁽⁵⁾işbāt itmekle Aristo'nuñ nisvān için menī yokdur didigini ⁽⁶⁾daḫı-i 'azīm ve teşnī-i vaḫīm ile serzeniş eylemişlerdir. Şeyḫ ⁽⁷⁾Re'īs Şifā'dan maḳāle-i mezbūrede Cālīnūs'un edillesini ⁽⁸⁾naḳl eyleyüp ve Aristo tarafından olarak cümlesini tezyif ⁽⁹⁾eyleyüp ve Allāme 'aleyhi'r-raḥme daḫı *Ḳānūn* şerḫinde Şeyḫ'in ⁽¹⁰⁾olan taşriḫ-i kelām ve tezyifini naḳl eyleyüp taṭvīlāt-ı kelām-ı ⁽¹¹⁾Şeyḫ'den müfād olan Aristo nisvān için nuṭfe-i ricāle ⁽¹²⁾müşābih bir nev' ruṭubet olduğuna muḳırr u mu'terifdir ki ol ⁽¹³⁾ruṭubet elbette ḫayz ḳanınıñ ḡayrıdır, cesed-i cenīne muḫālaṭa ⁽¹⁴⁾itmekle mādde-i a'zā-i cenīn olan oldur deyü iḳrār ve i'tirāf ⁽¹⁵⁾eylemişdir. Ve nefsi'l-emrde nisvān için anlara maḫşūş ⁽¹⁶⁾eger mādde-i menī olmasa raḥimlerinde ḫusyeteyn ve mecrā-yı menī ⁽¹⁷⁾ḫilḳati ḫāşā 'abeş olmak lāzım gelür idi. Ve anlardan cārī ⁽¹⁸⁾olan ruṭubet dem-i ṭamşa muḡāyir olmasa raḥimlerine seyelān ⁽¹⁹⁾itdikde telezüz ḫāşıl itmeyüp ve belki müte'ellime olmak lāzım ⁽²⁰⁾gelür idi. Ma'-hāzā böyle olmayup zīrā ḫayz gördüklerinde ⁽²¹⁾zaḫmete giriftār olup ammā ḫīn-i cimā' da ve iḥtilāfda telezüz-i ⁽²²⁾azīm ḫāşıl iderler. **Ve'l-ḫāşıl** nisvān için daḫı nuṭfe ⁽²³⁾mevcūd olduğu muḫaḳḳaḳ ve muḳarrer olup ancak anlarıñ nuṭfeleri [27b] ⁽¹⁾ricālīñ nuṭfeleri miyānında muḡāyeret sābit olup ⁽²⁾Cālīnūs ve etbā'ından mā-⁶adā kibār-ı eṭibbānıñ muḫtārları ⁽³⁾üzre ḳuvvet-i 'āḳide nuṭfe-i ricālde ve ḳuvvet-i mün'āḳide nuṭfe-i ⁽⁴⁾nisāda bulunmağla anlarıñ raḥm-i māderde ictimā'ları ve dem-i ⁽⁵⁾ḫayzıñ anlar ile iḥtilāṭ ve imtizācı mādde-i cesed-i cenīn ⁽⁶⁾olur.

Ve bu daḫı ma'lūm ola ki eṭibbā' nefsi nuṭfede beşer-⁽⁷⁾şifāt i'tibār ve işbāt idüp anlarıñ cümlesi nuṭfe-i ⁽⁸⁾nisvānda bulunmadığı cihetden aña binā'en menī-i nisvāna ıtlāk-ı ⁽⁹⁾meneviyye mücāz olmuş olur didiler. İmdi zıkr olunan beş ⁽¹⁰⁾şifātıñ evvelisi; menīniñ levni beyāz olmaḳdır, ⁽¹¹⁾ikincisi; 'uzv-ı maḫşūşa cereyān itdiği ḫinde lezzet ⁽¹²⁾ḫāşıl olmaḳdır, üçüncüsü; zevḳ ile çıḳmaḳdır, dördüncüsü; ⁽¹³⁾māddesinde ḳuvvet-i 'āḳide olmaḳdır, beşincisi; rāyihası ⁽¹⁴⁾tal' yāḫud semen rāyihası

gibi olmaktadır. ‘Allāme’niñ taḥkīki (15)üzre kuvvet-i ‘ākide huşuşundan mā-‘adāsı nuḫfe-i nisvānda (16)mevcüde olup lākin Cālīnūs ve etbā’ı olan ruḫūbete (17)daḫı ḫaḫīkaten menī ıtlāk idüp ve ṭarafeyniñ menīlerinde (18)kuvvet-i taşvīr ve taşavvur ma‘an mevcüde olup ancaḫ ricāl (19)ṭarafında olan daḫı aḫvādır didiler. ‘Allāme-i Ḳureşī ‘aleyhi’r-raḫme, (20)“benim ‘indimde ḫaḫḫ olan nisvān için daḫı menī olduḡı (21)emr-i muḫarrerdir, lākin anlarıñ menīsi ricālın menīsi (22)gibi degildir” dimişler.

Muḫaşşal-ı kelām şol kuvvet ki bi-izni (23)Ḥālīkīhā mebbe-i taşvīrāndan şūret-pezīr ola, ol [28a] (1)kuvvetde nisvānıñ menīsini aḫvā olmaḫ üzere ḫarārdāde olmuşdur, (2)ol cihetden raḫm-i māderde ictimā‘ ve imtizāc eylediklerinde mādde-i (3)cesed-i cenīn olur. Şeyḫ Re’īs’iñ daḫı *Ḳānūn*’unda (4)kitāb-ı evvelden fenn-i evvel ve ta‘līm-i ḫāmıside olan (5)faşında taḫrīr eyledikleri üzre beden-i insāniyyede olan (6)a‘zā-i aşliyyeden laḫm ile şaḫmdan mā-‘adāsı zeker ü ünşānıñ (7)menīlerinden mütekevvīn olur. Lākin ḫükemādan muḫaḫḫıḫ Aristo’nuñ (8)ḫavli üzre zekerin menīsi penīr huşuşunda māye maḫāmında (9)olup ve ünşānıñ menīsi süd maḫāmında olmuşdur ki (10)penīr māye ile südden ḫāşıl olduḡı gibi insānıñ (11)a‘zā-i aşliyyesi daḫı zeker ü ünşānıñ menīlerinden tekevvin ider (12)didüḡi cesed-i cenīn menīyeynden mütekevvīn olup menī-i (13)zekerin daḫı bedende cüz’ini müş‘ir olur ki zīrā südi ḫoyu (14)ḫoyuldup peynir iden māye olduḡı sebebiyle ol keyfiyyet (15)penīr cirminde mevcüd olduḡı emr-i muḫarrerdir ¹﴿ذَلِكَ تَقْدِيرُ الْعَزِيزِ الْعَلِيمِ﴾ el-‘ilmü ‘ında llāhi te‘ālā ve teḫaddese. Ve bu huşuşda (17)seyyid-i veled-i ādem ve ol muḫbir-i şādıḫ-ı muḫterem şalla’llāhu (18)te‘ālā ‘aleyhi ve sellem ḫazretlerinin *الانسان خلق من اربعة عشر اشياء اربعة من الاب و اربعة من الام و ستة من خزائن الله تعالى اما الاربعة من الاب الجلد والعظم والعصب والعروق واما الاربعة التي من الام اللحم ولشحم والدم والشعرواما التي* buyurduḫları cesed-i (2)cenīnde peder ü māderin menīleri mādde-i mu‘azzama-i eczā iden (3)olduḡını müş‘ir olmaḡ-la eṭibbā-i islāmiyyeniñ delīl-i (4)ḫavī ve bürhān-ı celīlleri olmuşdur.

1 “Bu mutlak güc sahibi, hakkiyla bilen Allah’ın takdiri (düzenlemesi)dir.” Yâsin 36/38.

2 İnsan on dört şeyden yaratılmıştır. Dördü babadan, dördü anneden ve altısı da Allah’ın hazinelerindedir. Babadan olan dördü; cilt, kemik, sinirler ve damarlardır. Anneden olan dördü; et, yağ, kan ve saçtır. Allah’ın hazinelerinden olan altısı ise iştme, görme, koklama, tat alma, dokunma ve ruhtur.

Tezkîr-i Sâbi

Tekevvün-i ⁽⁵⁾ cenîniñ esbâb-ı zükûr u inâş ve cüsseleriniñ ⁽⁶⁾ kübrâ ve tûl ve **kaşrı beyânında** oldıysa imdi ma'lûm ⁽⁷⁾ ola ki cenîniñ bi-izni Hâlıkıhâ zükûret ve ünüşet ⁽⁸⁾ ve cüsseleriniñ 'izamı ve kâmetleriniñ tûl ve kaşrı ⁽⁹⁾ esbâblarınıñ bâ'is-i 'illeti beyânında bundan aqdem zıkr ⁽¹⁰⁾ olundığı vech üzre vücûd-ı tekevvün-i cenînde zükûret ⁽¹¹⁾ ve ünüşetin levâzım-ı hikmet-i ezeliyyeye muqtezâsınca bi-emri'llâhi ⁽¹²⁾ te'âlâ nev'î-i beşeriñ tenâsülü ilâ kıyâmi'd-dehr tarafeyniñ tevâlüdine ⁽¹³⁾ mebnî olmağla silsile-i benî âdem kıyâm-ı sâ'ate degin ⁽¹⁴⁾ beķâ i'fâ olundığı müstefî 'ani'l-beyândır. Ammâ bi-ḥaseb ⁽¹⁵⁾ i'l-beşeriyet ümmehâtın ba'zısından veled dâ'imâ inâş tevellüd ⁽¹⁶⁾ idüp ve ba'zısından dâ'imâ zükûr mütevellid olur ve ke-zâlik ⁽¹⁷⁾ gâh olur ba'zısından zükûr gelüp dururken ünşâ ⁽¹⁸⁾ vücûda gelür. **İmdi** müsebbibü'l-esbâbın hikmet-i bâliğası ⁽¹⁹⁾ beyânında hükemâ-i muḥakkıķîniñ bi't-tecribe ve'l-istikrâ' taḥrîr ⁽²⁰⁾ ve taḥrîr itdikleri esbâb-ı 'adîde bu vechle baş u ⁽²¹⁾ taḥt olur ki zıkr olundığına binâ'en ḥâmil olan nisvânın ⁽²²⁾ vaḫt-i velûdunda zükûret ve inâşdan birisiniñ tevellüdi ⁽²³⁾ elbette levâzım-ı beden-i insâniyyeden olduğu muqtezâ-i ḥâl-i nisâ [29a] ⁽¹⁾ olmağla 'inâyet-i kudret-i ezeliyye ile nuḫfe-i zeker mebde-i taḫvîrî ⁽²⁾ ve nuḫfe-i ünşâ mebde-i taḫavvurî olduğu eçden zekeriñ ⁽³⁾ menîsinden münderice olan kuvvet-i muḫavvire taḫvîrde ⁽⁴⁾ kendinden munfaşıla olduğu cesediñ şebîhini ihtirâ ⁽⁵⁾ itmekle cenîniñ müzekker olmasına bâdî olup ke-zâlik ⁽⁶⁾ nisânın menîsinde münderice olan kuvvet-i mutaḫavvire ⁽⁷⁾ şüret-i kabûlünde kendi munfaşıla olduğu a'zânın ⁽⁸⁾ şebîhini kabûl ve ihtirâ eyledüğü eçden cenîniñ ⁽⁹⁾ mü'ennes olmasını iḫtizâ ider. Ammâ keyfiyyet ü kemmiyyet ⁽¹⁰⁾ cihetiyle ğalebe kangı tarafda bulunursa veled zükûret ⁽¹¹⁾ ve ünüşetde zer'î ğâlib olan tarafâ müḫâbil olur. ⁽¹²⁾ **Meger** bir mâni'-i kavî zuhûr itmesiyle tabî'atlarınıñ lâyıķ ⁽¹³⁾ ve muqtezâsını icrâ itmege kâdir olamayalar. Bu ḫuşûşda ⁽¹⁴⁾ Şeyḫ Re'îs İbn-i Sînâ dirler ki veled-i zekeriñ sebebi ⁽¹⁵⁾ recülün menîsi ve ḫarâret ve nazîc miḫdârınıñ keşreti ⁽¹⁶⁾ ve cimâ'in vaḫt-i zuhra muvâfaķatı ve menîniñ sağ ⁽¹⁷⁾ cânibinden cereyânıdır ki zîrâ taraf-ı mezbûr suḫn ⁽¹⁸⁾ olmağla mādde-i menî daḫı ḫâr ve nazîc olur ve raḫimden ⁽¹⁹⁾ daḫı sağ cânibe vuşûlıdır bunların cümlesi esbâb-ı ⁽²⁰⁾ zükûrdan olmuşdur. Ke-zâlik esbâb-ı inâş daḫı ve mer'eniñ ⁽²¹⁾ menîsi zıkr olunan cihet-i mezbûrelere muḫâlif olduğu ⁽²²⁾ içündür dimişler ve sâ'ir kibâr-ı eḫibbâdan daḫı naḫl ⁽²³⁾ olunan aḫvâl-i 'adîde minvâl-i muḫarrere üzerine ḫarârdâde [29b] ⁽¹⁾ olmuşlardır. Ve ke-zâlik eḫibbâdan ba'zıları zükûret ⁽²⁾ ve ünüşetin 'illetini yalnız raḫmiñ ḫarâret ve bürüdetine ⁽³⁾ kaşır eyleyüp eger raḫmiñ mizâci ḫarâret üzerine ⁽⁴⁾ bulunursa cenîn erkek tekevvün idüp ve eger ⁽⁵⁾ bürüdet üzerine olursa dişi ḫâşıl olur ⁽⁶⁾ didiklerini vücûh-ı şettâ

ile men' itmişlerdir ki **ez-cümle** ⁽⁷⁾bir rahimde ikiz tevellüd eylediği şüretde zikr olunduğu ⁽⁸⁾vech üzere ikisi dağı erkek yâhud dişi ⁽⁹⁾olmak iktizâ ider idi. Bununı ise hâricde kerrât ⁽¹⁰⁾ile hilâfî müşâhede olunmuşdur ki biri zeker ve biri ⁽¹¹⁾ünşâ veyâ 'aksi olarak veledin tevellüdi görüldi. **El-hâşıl** ⁽¹²⁾cumhûrın muhtârları üzere cenî-niñ zükûret ve ⁽¹³⁾ünüşeti esbâb-ı hâriciyyeden kaç'-ı nazar 'illet-i ⁽¹⁴⁾müstaķile olan peder ü mâderin menîlerinden birisi ⁽¹⁵⁾kemmiyyet ve keyfiyyet cihetiyle ol birine gâlib olduğı ⁽¹⁶⁾olup hattâ eger babanın menîsi keşir ve hârr olup da ⁽¹⁷⁾ķuvvet-i fâ'iliyyesi ķaviyye bulunduğı şüretde rahmin ⁽¹⁸⁾dağı mizâcî sühûnet üzere bulunursa ananın menîsine ⁽¹⁹⁾her vechle gâlib olduğı cihetden elbette mevlüd zeker ⁽²⁰⁾olduğundan mâ-'adâ anda vâķi' olan havâşş-ı zükûret ⁽²¹⁾gâlibe olup ba'ede'l-vilâdet a'zâsının 'izamı ve ⁽²²⁾şalâbeti ve bedeninde şa'rın keşreti ve nabız ve teneffüsünün ⁽²³⁾ķuvveti ve maşallarının hârice zuhûrî gibi şeyler olup **[30a]** ⁽¹⁾ve ol mişillü veledin evşâf-ı zükûriyyeti gâlib ve ⁽²⁾her vechle zükûrdan şâdire olan ef'ali câmî' olur.

⁽³⁾**Ve ke-zâlik** ķudemâ-i etibbâdan ba'zıları eger mevlüduñ ⁽⁴⁾bi-hasebi'l-hilķat zükûret ve ünüşetine 'illet olan ⁽⁵⁾hîn-i cimâ'da peder ü mâderin menîleri sağ câniblerinden ⁽⁶⁾cârî olup da yine rahmin sağ cânibine munşabb ⁽⁷⁾olursa ol mişillü cimâ'dan mütevellid olan veled ⁽⁸⁾erkek olup ammâ eger şol tarafından cârî ⁽⁹⁾olup da rahmin dağı şol tarafına vâķi' olursa ol ⁽¹⁰⁾veled dişi olur. Eger menî babanın sağından cârî ⁽¹¹⁾olup rahmin şoluna munşabb olursa gerçi veled zeker ⁽¹²⁾olur. Lâkin mü'enneş mizâcında olur ammâ eger zikr olunanın ⁽¹³⁾'aksi olursa müzekker mizâcında mü'enneş olur dimişlerdir. ⁽¹⁴⁾Ve ke-zâlik kibâr-ı etibbâdan Ebu'l-ķâsım İbn-i Ebi Şâdık ⁽¹⁵⁾'aleyhi'r-raħme *Mesâ'il-i İbn-i Huneyn* şerhinde bu ahvâli ⁽¹⁶⁾taşrih idüp dirler ki hilķat-i cenînde ağleb ⁽¹⁷⁾olan cenîni müzekker sağ cânibinde olup ve mü'enneş ⁽¹⁸⁾şol tarafında tevellüd eylemektir. Gâhice galebe-i ķuvvet-i muşavvire ⁽¹⁹⁾mâdde-i zükûriyyetde iken hilķat-i cenîn rahmin şol ⁽²⁰⁾cânibinde bulunmak ile mizâc-ı cenînde hâreket ve yübüset ⁽²¹⁾nâķışa olup gerçi mevlüd müzekker olur lâkin nâķış ⁽²²⁾'ü'l-mizâc olur; bu keyfiyyâtın 'aksinde dağı mü'enneş ve nâķışü'l-bürüdet ve'r-ruķûbet olur deyü taķrîr ve taşrih eylemişlerdir. **[30b]**

⁽¹⁾**Ve ke-zâlik** hûkemâ-yı felâsifeden hâķim Aristo'dan ⁽²⁾naķl ü rivâyet olunduğı üzere cenînin rahm-i mâderde ⁽³⁾zükûret ve ünüşetinde riyaħ ve büldân ve fuşul-ı ⁽⁴⁾sene ve esnânın dağı medhalleri muķarrer olup ez-cümle ⁽⁵⁾riyaħ-ı cenûbiyye ki Türkide lodos didikleri rûzgâr-ı ⁽⁶⁾vahîmdir, rûzgâr-ı mezbûr vezân itdikde ebdâna rehâvet ⁽⁷⁾ve menîye riķķat virmekle nazca halel İrâş idüp ⁽⁸⁾bi-izni'llâhi te'âlâ öyle vakitlerde rahm-i mâdere işabet ⁽⁹⁾eyleyen mevlüduñ mü'enneş olmasına bâdî olup ⁽¹⁰⁾ammâ riyaħ-ı şimâli ki Türkide aña poyraz ta'bîrini eyledikleri ⁽¹¹⁾memdûh ve

rûh-efzâ rûzgâr olmağla vezân eyledikde ⁽¹²⁾ebdâna şalâbet ve harâret-i ğarîziyyeyi mücib cem'iyet ⁽¹³⁾ve mādde-i meneviyyeye nazc ve leṭâfet virmekle bi-emri'l-lâhi te'âlâ ⁽¹⁴⁾ol âvânda ya'ni ol rûzgârın vezânında işâbet-i rahim ⁽¹⁵⁾olan cenîniñ müzekker olmasına bâdî olur. Ḥattâ çobanlar ⁽¹⁶⁾ķoyuna ķoç şalıvırdıkları eyyâmdayâ riyâh-ı mezbûruñ ⁽¹⁷⁾vezânında şalıvırüp zîrâ riyâh-ı mezbûrdan ķangısı ⁽¹⁸⁾hubûb iderse tecrîbe ile âşarını müşâhede eyleyüp ⁽¹⁹⁾ve nice tecrîbe-i 'adîdeden soñra yanlarında umûr-ı yakîniyye ⁽²⁰⁾ķabîlinden olmuşdur ve kııs 'aleyhi'l-bevâkî. Ve ke-zâlik büldân-ı ⁽²¹⁾hârre ve fuşûl-ı hârrede daħı ekşeriyyâ mevlûd-ı inâş ⁽²²⁾tekevvin ve tevellûd eyleyüp ve büldân-ı bâride ve fuşûl-ı bâride ⁽²³⁾veled-i zükûr tevellûd eylediği tecrîbe olunmuşdur.

Ve ke-zâlik sinn-i [31a] ⁽¹⁾kühûlet ve şeyhûhet ve ğulâmiyyede daħı ekşeriyyâ veled-i ⁽²⁾inâş hâşıl olup ve sinn-i şebâbîde zükûr mütevellid oldığı ⁽³⁾bi't-tecrîbe ma'lûm olunmuşdur. Şeyh Re'îs, Ḥayevân-ı ⁽⁴⁾Şif'â da taḥrîr iderler ki ba'zı nâs-ı hadâşet-istînâş ⁽⁵⁾olan kimesneniñ cimâ'ından hâşıl olan ekşeriyyâ ⁽⁶⁾inâş tevellûd idüp her kaçan büüyüp mizâcı müstahkem ⁽⁷⁾olduğdayâ ol vaķitlerde tevellûd eyleyen erkek olur. ⁽⁸⁾**Ve ke-zâlik** bir hâtûn çok zamân gebe olmayup da ba'dehu ⁽⁹⁾mu'âlece ile hâmil olursa ekşeriyyâ kız doğurur dimişlerdir. ⁽¹⁰⁾Ve ba'z havâtin daħı zuhûr ve inķıṭâ'-ı hayzından ⁽¹¹⁾beşinci günde ve on güne resîde olunca vâķi' olan günlerde ⁽¹²⁾viķâ'-ı mu'âşeretden hâşıl olan ekşeriyyâ zükûr tevellûd idüp ⁽¹³⁾ve ke-zâlik beşden sekizinci güne resîde olunca vâķi'a ⁽¹⁴⁾olan viķâ'dan hâşıl olan inâş mü'eddî olup ve sekizden ⁽¹⁵⁾on birinci güne resîde olunca oldığı mu'âşeretden zükûra ⁽¹⁶⁾medâr olur dinilüp ba'dehu olanlardan hünsâ tevellûdünden ⁽¹⁷⁾vesvese olunur didikleri ğarâyibâtdan olmağlayâ li-münâsebetihi ⁽¹⁸⁾naķl ü taḥrîr olundu.

Ve ke-zâlik ba'z kibâr-ı eṭibbâ vilâdet ⁽¹⁹⁾huşûşunda tedbîr-i müteķaddimiñ te'sîr ve medḥalini işbât ⁽²⁰⁾eyleyüp dirler ki eger peder ü mâder ba'zı muşahhin olan ⁽²¹⁾şeyler isti'mâline müdâvemet itmişler ise ve ol esnâda ⁽²²⁾vücûd-pezîr olan veledleri ekşer-emirde erkek olup ⁽²³⁾ammâ eger müberred olanlara müdâvemet itmişler ise dişi [31b] ⁽¹⁾olur dimişlerdir. **Ḥattâ** ol huşûşlarda ağdiye ve edviye ⁽²⁾olarak tedâbir-i 'adîde şebt ü beyân idüp ve nice ⁽³⁾terâķib-i mütenevvi'a yazmışlardır, lâkin bu maḥalde çendân münâsebeti ⁽⁴⁾olmadığı eclden maḥalline havâle olunup taḥrîr olunmadı. Lâkin ⁽⁵⁾esbâb-ı mezkûruñ cümlesi Müsebbibü'l-esbâbın tevfiķ ve ⁽⁶⁾inâyetine maḥmûl oldığı reyb ü ğümândan müberredür. Zîrâ Cenâb-ı ⁽⁷⁾Vâhibü'l-'aṭâyâ Ḳur'ân-ı mübîninde ⁽⁸⁾﴿يَهَبُ لِمَن يَشَاءُ إِنَّا وَنَهَبُ لِمَن يَشَاءُ الذُّكُورَ﴾

1 tecrîbe-yi zükûr u inâş

2 inķıṭâ'-ı hayz 'aķîbinde hâşıl olan veledin zükûr u inâşeti beyânında

3 "... Dilediğine kız çocukları, dilediğine erkek çocukları verir." Şûrâ 42/49.

buyurmuşdur, vallâhu'l-muvaffık. ⁽⁹⁾Eger Allâhu te'âlâ tevfiķını refiķ iderse devâvî-den ṭabîbîn ⁽¹⁰⁾edviyesine te'sîrini i'ṭâ idüp ve andan maṭlab ḥuṣûl-⁽¹¹⁾pezîr olur ve illâ birininin fâ'idesi olmayup kıırı bir laķlaķa ⁽¹²⁾gibi şey' olur.

Ve ke-zâlik mevlüduñ ḥîñ-i vilâdetinde cüsseleriniñ ⁽¹³⁾izamı ve kâmetleriniñ ṭul ve kaşrı daḥı luṭf-ı Bârî ⁽¹⁴⁾ile menîleriñ keşret [ve] vefretinden ve kuvvet-i muşavvireniñ ⁽¹⁵⁾kuvvet ve za'findan yâḥud raḥmîñ 'ademü't-taḥammülünden vücûd-⁽¹⁶⁾pezîr olur ki zîrâ ba'zı raḥim miķdâr-ı ṭabî'isinden küçek ⁽¹⁷⁾olup ve ba'zı-sınının daḥı mizacı yübüset üzre olmağla ⁽¹⁸⁾cenîniñ a'zâsı tamâm ṭabî'isine müsâ'id olamayup ⁽¹⁹⁾nitekim ḥâricde daḥı bir meyveyi ibtidâ' nemâsında bir şîşe ⁽²⁰⁾içre vaz' itsele ol zarfın vüs'ati ķadar büyüdiği ⁽²¹⁾emr-i muķarrerdir ki zamânımızda ve ekşeriyâ ba'z maḥalde ağaç kavunu ⁽²²⁾ve ṭurunc ve limon vaz' olundığı görülmüşdür ki vâķı'a ⁽²³⁾muṭabıķdır. Binâ'en 'aleyh mevlüduñ a'zâsı daḥı 'aded-i [32a] ⁽¹⁾ṭabî'isinden ziyâde ve noķşân oldığı ve liķâsı ḥüb ⁽²⁾olup sîmâ-yı dil-ârâya mâlik oldığı yâḥud 'aksi vâķı' ⁽³⁾olmağla ḳabîḥü'l-manzar ve kerîḥü'l-me'ser olması daḥı mevâddının ⁽⁴⁾ķabiliyyeti ve kuvvet-i fâ'iliyyeniñ ḥîñ-i inzâl ve 'ulûķda kesb ⁽⁵⁾eylediği taşvîrde kuvvet-i muşavvireniñ ol şüret üzerine ⁽⁶⁾taşvîr eyledigine nisbet olunmuşdur. **Ve ke-zâlik** elvân-ı aḥvâlî ⁽⁷⁾ya'ni mevlüduñ beşeresi beyâz olup yâḥud siyâh-çerde ⁽⁸⁾veyâ ğayrı levnde olması aḥlâṭ-ı erbâ'anıñ ṭarafeyniñ ğalebesine ⁽⁹⁾maḥmûle olup ve esbâb-ı ḥâriciyyeden vücûd-pezîr olması ⁽¹⁰⁾zıkr olundığı vech üzre ḥîñ-i mu'āşeret ve inzâlde derûna ⁽¹¹⁾gelüp ve gözün ta'alluķ eylediği eşyâdan olur ki ol şey daḥı ⁽¹²⁾eger nîk ve eger bed her ne ğüne ta'alluķ-ı fikriyye vâķı'a olursa lâ-meḥâle ⁽¹³⁾veled de ol keyfiyyet ile vuķû'-pezîr olur. Eger bunlarıñ tafşîli murâd ⁽¹⁴⁾olunursa Şa'bân Efendi merḥûmuñ *Tedbîr-i Mevlüd* ḥaķķında taḥrîr ⁽¹⁵⁾eylediği kitâba mürâca'at buyuralar hüvallahü'l-hâdî ve'r-reşâd.

⁽¹⁶⁾**Tezkîr-i Şâmin¹**

Hâmil olan ḥavâtîniñ vech-i küllî üzerine ⁽¹⁷⁾**baṭnında olan veledini vilâdet vâķı' olunca ḥıfz u ḥırâseti** ⁽¹⁸⁾**beyânında olup** imdi ma'ûm ola ki bir ḥâtün ḥâmil oldığı beyân ⁽¹⁹⁾ve müteḥaķķıķ olduķda iķtizâ eyleyen tedbîr ve ḥıfz u ḥırâset-i ⁽²⁰⁾veled bu şüret üzerine muķteżî olur ki her ḳaçan baṭnında mevcûd ⁽²¹⁾olan cenîñ müddet ü vaķtini tamâm idince ķadar vâcib olan oldur ki ⁽²²⁾ol ḥâtün şıçramadan ve düşmeden ve ağır yük ķaldırmadan ⁽²³⁾ve raķş ve melâ'ibe-i 'anîfe itmekden iḥtirâz idüp şaķınmaķ vâcibdir. [32b] ⁽¹⁾Zîrâ umûr-ı mezkûre bundan aķdem beyân olundığı üzre ⁽²⁾meşîmeniñ raḥme iltişâķını taḥrîk eylemek ile derûnunda ⁽³⁾mev-

1 tezkîr-i şâmin; ḥıfz-ı mevlüd li'l-vaķti'l-vilâdet

cüde olan cenînin sukkûtuına bâ'îş olur. **Ve dahı** ve ⁽⁴⁾zevc ve hayr-hâhı olanlara lâyıķ olan oldur ki ol ⁽⁵⁾müddetde feraħdan mâ-‘adâ umûr-ı nefsanıyye ‘arız olacak hareket ⁽⁶⁾ve efâlden ħimâyet ü şıyânet ideler ki ol mişillü umûr-ı ⁽⁷⁾nefsanıyye altıdır ki anlara ħarekât-ı nefsanıyye ve a‘râz-ı ⁽⁸⁾nefsanıyye dahı dirler ki eşamiyeleri bunlardır. Feraħ ⁽⁹⁾ve feza‘ ve ğazab ve ğam ve hemm ve ħaceldir ki bunların ⁽¹⁰⁾her birisi beşerıyyet ħasebiyle ‘arız olduğı şüretde ⁽¹¹⁾ĥāmiliñ eţvârına tağayyür geldiği için feraħ ĩcâb ider nesne-⁽¹²⁾den ğayrı ħublânıñ nefsi ve kıvâsı ol ‘avâriż sebebiyle ⁽¹³⁾tedbîr-i cenînden fâriĝa olmağın emr-i cenîñ muħtell ve ⁽¹⁴⁾müşevveş olmağla ışkâtuına mü‘eddî olup ve baında ⁽¹⁵⁾olan veledi düşürmek vâķi‘ olur. Bâ-ĥuşuş ⁽¹⁶⁾ol umûrdan her biriniñ müfriĝı ya‘ni ĥadden ziyâde ⁽¹⁷⁾zuhûrı sukkût-ı veled degil bayağı muħlik olduğı naķl ⁽¹⁸⁾olunmuşdı. Zîrâ a‘râz-ı rûĥanıyyeniñ bedene te‘şîri ⁽¹⁹⁾zehir te‘şîrinden eşedd olup ve şafâ-yı rûĥanıyyeniñ dahı ⁽²⁰⁾virdiği kıvvet ve tarâvet ve le‘âfet bād-zehr ve tiryâķda ⁽²¹⁾bulunmadığı emr-i muķarrerdir. **İmdi** bu taķdîrce ĥâmil olan ⁽²²⁾ĥavâtine tâb-âver-i ızırâb-ı âlâm ve evĥâm ve ezâya ⁽²³⁾müciib olur keyfiyyât-ı emrâz sa‘ireden eş‘ab [33a] ⁽¹⁾olduğı müttefeķun ‘aleyĥdir.

Ve ke-zâlik ĥamli olanlar için ⁽²⁾cimâ‘dan dahı ictinâb lâzım olup **zîrâ** ħareket-i cimâ‘ıyye ⁽³⁾ile raĥimde olan cenîñ dahı ħarekât-ı mużtarıyye ile müteĥarrik ⁽⁴⁾olup ve ĝıdâsı olan dem-i ĥayziyyeyi tağyîr ve ifsâd ider ki ⁽⁵⁾bundan aķdem cimâ‘ıñ ĥublâya mazarratı olduğı kirâren ve mirâren ⁽⁶⁾zıkr olunmuş idi.

Ve ke-zâlik ba‘z ĥayzı müdirr olan ⁽⁷⁾ağdıye ve edviye isti‘mâlınden dahı ictinâb ve men‘ vâciib ⁽⁸⁾olur ki zîrâ ol mişillü ağdıye ve edviyeden her birisi ⁽⁹⁾taĥrik ve tehyîc itmekle ĝıdâ-i cenîñ dem-i ĥayzı ⁽¹⁰⁾aķıdup sukkûta mü‘eddî olur ki ol mişillü eşyâlar ⁽¹¹⁾meşelen kerefs ve ma‘denoz kendi ve kökleri ve böğrölce ⁽¹²⁾envâ‘ı ya‘ni aĥmer ve ebyazı ve boy toĥmı ve kıreniñ kendisi ⁽¹³⁾ve simsim ve türmüs ya‘ni acı baķla ve bunların eşşâli ⁽¹⁴⁾olan müdâvâ-yı müdirrâtdan ihtirâz ideler.

Ve ke-zâlik ⁽¹⁵⁾ĥâmili ĥammâmda çok eğletmekden men‘ ve ĥazer lâzımdır ki zîrâ ⁽¹⁶⁾ĥarâret-i ĥammâm iki vechle cenîniñ sukkûtuını ĩcâb ider ki ⁽¹⁷⁾meşelen birisi cenîñ ĥarâret-i ĥammâmdan nâşî hevâ-i ⁽¹⁸⁾bâride istinşâķ cihetiyle ihtiyacı olup hevâ-i ĥammâmıñ ⁽¹⁹⁾ızırâbı ħarekât-ı müz‘iciye muħtâc olmağın ol ħareketden ⁽²⁰⁾meşimeniñ bedenlerine za‘f fâri‘ olduğı ħasebiyle ⁽²¹⁾bu şüret sukkût-ı cenîne mü‘eddî olur. Ve şanıyen ĥâmiliñ ⁽²²⁾bedeninde eger aĥlât ziyâde olursa eţibbâ ol ĥâle mümteli ⁽²³⁾ta‘bîrini iderler. Pes aĥlât-ı mezbûr ĥammâmıñ ĥarâretinden [33b] ⁽¹⁾nâşî ızâbe olup erimek ile raĥimde olan ruţûbât ⁽²⁾dahı seyelân itmesi sebebiyle cenîne inzılâķ ya‘ni ⁽³⁾ķaypıncılık virmekle sukkût-ı cenîne mü‘eddî olup ⁽⁴⁾ammâ eger mümteli degil ise ruţûbât-ı beden ‘araķ ile münĥall ⁽⁵⁾olup cenîniñ ĝıdâsına

noğşân târî olmağla ⁽⁶⁾ kuvvet-i mâsikiyye ya'ni bedende hıfzı lâzım olan eşyâyı ⁽⁷⁾ tutan kuvvaya za'f gelmekle sukkûta sebep olur. ⁽⁸⁾ **Hulâşatü'l-kelâm** vaqt-i vilâdet karîb oluncaya degin ⁽⁹⁾ hamli olan hâtunları hammâmdan men' ve hıfz etmek ⁽¹⁰⁾ vâcibdir, 'ale'l-ğuşuş zamâne havâtîninini hammâmda ⁽¹¹⁾ olan harekât ü sekenâtuna ve ekl ü şürblerine ve sâ'ir ⁽¹²⁾ evzâ' u etvârlarına kıyâsla havâmile hammâma dâhil ⁽¹³⁾ olmak harâm mertebesinde olmuş olur. Һuşuşıyla ⁽¹⁴⁾ eger hammâmda başlarına kil koyacak olurlarsa a'râzî ⁽¹⁵⁾ dağı ziyâde olur ki zîrâ vaz' olunan kil sebebiyle hammâmda ⁽¹⁶⁾ bi'z-zarûre ziyâde eglenmek iktizâ ider.

Ve ke-zâlik hâmil ⁽¹⁷⁾ olanlara imtilâ dağı câ'iz olmayup zîrâ imtilâ iki ⁽¹⁸⁾ cihetden nâşî zarar ider ki biri çok yemekden ve birisi ⁽¹⁹⁾ dağı tuğmeden ki hâmil olan kendi gîdâsını fâsid ⁽²⁰⁾ itmekle cenîniñ gîdâsı dağı fâsid olur. Ve şâniyen ⁽²¹⁾ imtilâ rahmiñ mecrâlarında süde îrâş itmekle cenîne ⁽²²⁾ gîdânıñ vuşulunu men' idüp her vechle za'fa ⁽²³⁾ mü'eddî olur ki hattâ yalnız mi'deniñ imtilâsı **[34a]** ⁽¹⁾ rahme müzâhame virdiği eclden zararı emr-i muğarrerdur.

⁽²⁾ **Ve ke-zâlik** hublâyı mütevâtiren ağşırtmağdan dağı ⁽³⁾ ihtirâz idüp şakınalar ki zîrâ 'atşe-i mütevâtire rahme ⁽⁴⁾ mülâşık olan meşîmeniñ 'alâkalarını tahrik idüp ⁽⁵⁾ şarsmak ile sukkût-ı cenîne bādî olup ve kuşmak ⁽⁶⁾ dağı mü'eddî olmağla ihtirâz itmesi vâcib olan şeydendir. ⁽⁷⁾ **Ve ke-zâlik** râyihası kerîh ve müntin ya'ni murdâr ve bed қоқulı ⁽⁸⁾ eşyâ қоқmağdan dağı muğâfaza itmek lâzım olup ⁽⁹⁾ hattâ yağ mûmı söndükde fitilinden 'arîz olan bed ⁽¹⁰⁾ râyihayı istişmâm eylemek dağı ıskât-ı cenîne bādî ⁽¹¹⁾ olur didiler.

Ve ke-zâlik havâmiliñ tabî'atı iştilâ ve ârzü ⁽¹²⁾ eylediği eçîme ve eşribe ve eşyâ-i sâ'ire her ne ise ⁽¹³⁾ elbette tedârike muğtâcdır ki hattâ hâmil andan mutazarrır olmaya. ⁽¹⁴⁾ Eger ol şey muzır ise dağı tahşîl idüp miğdâr-ı ⁽¹⁵⁾ kâlil virmek vâcib olur ki zîrâ eger ârzü eylediği ⁽¹⁶⁾ şeyden men' olunur ise kuvve-i şehvâniyyesi anıñ talebine ⁽¹⁷⁾ meşğul olmağla rahminde mevcûde olan cenîniñ tedbîr ⁽¹⁸⁾ ve işlâhından fâriğa olmağla ol taleb eylediği nefsinde ⁽¹⁹⁾ zarar-ı hâşşî melhûz iken fiğdânı olan şeyiñ 'adem vuşülü ⁽²⁰⁾ ile zarar-ı 'ammı mücib olup cenîn sukkût ile mutazarrır olunacak ⁽²¹⁾ iken cenîniñ hâmili olanıñ vücûdı dağı gûne gûne mutazarrır ⁽²²⁾ olur. Fi'l-ğakîka hâmil ârzü eylediği eşyâya 'adem-i neylinden ⁽²³⁾ nâşî sıqt ve 'avârîz-ı sâ'ireniñ vukû'ını bi't-tecribe **[34b]** ⁽¹⁾ keşret üzerine görülmüşdür. Zîrâ havâmiliñ mağlûbunuñ ⁽²⁾ 'adem-i huşûlünden nâşî insâna işabet iden mazarrat ⁽³⁾ semden ve bîşden eşedd olup ve mağşûd olan ⁽⁴⁾ eşyânıñ 'alâ vefkı'l-murâd huşûlünden vücûd-pezîr ⁽⁵⁾ olan ahvâl-i behcet-me'al ve âşâr-ı şihhat-medârdan ⁽⁶⁾ birisi bir edviye-i şerîfe ve eşribe-i lağife ile tahşîl ⁽⁷⁾ olunmak mümkün degildir, isterse aña Şeyh Re'îs İbn-i Sînâ ⁽⁸⁾ tedbîr eylesün.

Tezkîr-i Tâsi'

Havâmile müddet-i hamlinde 'arız⁽⁹⁾ olan emrâz-ı mütenevvi'anın vech-i küllî üzre tedâbirî⁽¹⁰⁾ beyânında olup imdi ma'lûm-ı sa'âdet buyurıla ki⁽¹¹⁾ eger hıblâya bir hastelik 'arız olup da haml hâlinde⁽¹²⁾ mu'alece iktizâ iderse lâyıķ olan oldur ki henüz 'illet⁽¹³⁾ nedir ma'lûm olmadan ve 'illeti taħķîķ eylemeden vehle-i üladan⁽¹⁴⁾ ķan almaķdan ve Şerbet-i müshil virmekden be-ĝâyet⁽¹⁵⁾ ihtirâz idüp Őaķınalar. Ammâ meger hasbe't-ıbb ol⁽¹⁶⁾ hâtunuñ hâl-i merķûmda mevtini mücib olur bir zârûret-i⁽¹⁷⁾ azîme zuhûr eyleye ki öyle vaķitlerde zarar-ı 'ammdan zarar-ı hâşş⁽¹⁸⁾ evlâdır vefķince cenîniñ mevti ile hāmiliñ mevtinden⁽¹⁹⁾ evlâ ve elyaķ mülâhaza olunursa ol vaķitlerde faşd⁽²⁰⁾ ve ishâliñ isti'mâli tıbben vâcib olup te'hîre mesâĝ⁽²¹⁾ olmaz. Zîrâ hāmiliñ mevti cenîniñ mevtini mücib⁽²²⁾ olur ammâ cenîniñ mevti hāmiliñ mevtini mücib⁽²³⁾ degildir ve hāmiliñ bâ'is-i Őihhati ba'de nice cenînlere [35a]⁽¹⁾ maşdar olmaķ mümkündür. Bu mişillü emrâzlar ki ez-cümle⁽²⁾ hāmil olan çiçek çıkarmamış olup hamlî eşnâsında⁽³⁾ hummâ-yı cüderî zuhûr eyleyüp ve çiçek çıkarmaķ 'alâmetleri⁽⁴⁾ nümâyân olduķda ol 'illetde ķable'z-zuhûr elbette faşd olunmaķ⁽⁵⁾ vâcib olur. **İmdi** faşdın icâbına binâ'en ķan alındığı Şüretde⁽⁶⁾ çiçek maddesi ħiffet buldığı ecluden hāmiliñ selâmeti⁽⁷⁾ me'mûl olur. İsterse cenîn sâķit olsun isterse⁽⁸⁾ olmasun ihtimâldir ki düşmeye, lâkin hāmil Őihhate resîde olması⁽⁹⁾ müteħaķķık olur. Ve ba'z ceheleniñ cenîni Őiyâneten faşd itmeyüp⁽¹⁰⁾ çiçek Şedîd çıķmaķ ile bi-emri'llâhi te'âlâ hāmiliñ vefât⁽¹¹⁾ itdigi görüldi.

Eger 'illet-i mezkûr mişilli emrâz urûzundan kaç-ı⁽¹²⁾ nazar hıblâ ħuŐuşunda faşd ve ishâl emri zârûrî olup⁽¹³⁾ belki hıblânın ķan aldırup ve Şerbet içmek 'âdeti olduğı⁽¹⁴⁾ cihetden ol hıblâ olan 'âdetiniñ zamânına müşâdefe eyledükde⁽¹⁵⁾ faşd ve ishâli mücib olursa yâĥud bedeninde ziyâde⁽¹⁶⁾ imtilâ ħiss olunursa yâĥud ru'âfa ya'ni burnı ķanamaĝa⁽¹⁷⁾ mübtelâ olup veyâĥud 'uzv-ı rahmine müte'alliķ olan efvâh-ı⁽¹⁸⁾ urûķdan ķan seyelân itmege mübtelâ olup haml sebebi⁽¹⁹⁾ ile muĥtebes olmuş bulunursa yine vâcib olan faşd idüp⁽²⁰⁾ ve müshil-i ħaffî virmekle emir ve tedbîr olunmaķdır. Lâkin eşhûr-i⁽²¹⁾ selâşe vusţâda olup yoĥsa selâşe-i evvelde ve selâşe-i âĥirde olmayup⁽²²⁾ ya'ni ibtidâ-i 'ulûķdan üç ay Őoñra ola ki müddet-i haml toķuz⁽²³⁾ ay olduğı Şüretde anı üçer üçer kısmâ münķasım olduķda faşd [35b]⁽¹⁾ ve ishâliñ cevâzı ol üç kısımdan selâşe-i vusţâda olmuş⁽²⁾ olur. Meşelen evvelki üç ay ile ba'de's-sitte 'add olunan üç⁽³⁾ ayda ihtirâz lâzımdır ki zîrâ evvelki müddetde cenîniñ rahme ittişâli⁽⁴⁾ za'if olmaĝla ednâ hareket sebebi ile suķûţ ve ħurûca müteheyyi'⁽⁵⁾ olur. Ve selâşe-i âĥirede ise 'azîmü'l-cüşşe ve müteveffirü'l-ķavî olup⁽⁶⁾ ve

ğidâ-yı müteffireye dahı muhtâc olmağla faşd ve ishâl olundığı ⁽⁷⁾şüretde ğidâsına kıllet gelmekle za'f-ı qavî tārî olup ⁽⁸⁾adem-i selâmete bâ'ış olur gibi bir şey olur. Ve hattâ Cālînūs ve etbâ'ı ⁽⁹⁾işbu zıkr olunan müddeti envâ'ı meyvenin mebde-i zuhūr ⁽¹⁰⁾ve zamân-ı intihâsına teşbîh itmişlerdir ki ibtidâda ta'alluğlarının ⁽¹¹⁾za'fından ve intihâsında kemâl-i nihâyetlerinden sukûta müteheyi' ⁽¹²⁾olmağla ednâ sebebdan ekşerîsi dökülür.

İboqrât *Fuşûl*'ünden ⁽¹³⁾mağâle-i râbî'ada gebe hâtûnlara müşhil ve muqayyi' virmege bu şüret üzre ⁽¹⁴⁾beyân ider ki her kaçan hâmilin bedeninde olan ahlât hâyice ve müteharrike ⁽¹⁵⁾olup ve ol fâsid olan ahlâtı ihrâc için devâya muhtâc olduğda ⁽¹⁶⁾hamlden dört ay mürûrundan sonra yedinci aya resîde oluncaya ⁽¹⁷⁾degin devâ saqı olunup muqtezâsına göre muqayyi'e dahı cevâz virilür ⁽¹⁸⁾ve işbu müddetden muqaddem ve yedinci aydan sonra şaşınmağ lâzımdır ⁽¹⁹⁾didiler. Ve hattâ şurrâh kavlı-i mezkûrî şerh ü beyân eyledikde muqaddem ⁽²⁰⁾çiçek çıkarmağ maddesinde zıkr olundığı üzre her bâr terk-i ⁽²¹⁾istifragından mütevaqqı' olan zararını sukût zararından ziyâde ⁽²²⁾olup yâhud hâdiş olacağ zararların ikisi dahı mütesâvî ⁽²³⁾olsa şüret-i mezbûrda eger hublâ[ya] emrâzdan kulunc-ı şa'be mübtelâ **[36a]** ⁽¹⁾oldığı vaqıtde lâ-mehâle keyfe-mâ kâne istifrag vâcib olur. ⁽²⁾Zirâ ol vaqıtde eger istifrag olunmaz ise zararın ⁽³⁾vukû'ı müteyaqqın olup ve idecegi fevâ'id melhûz olur ⁽⁴⁾ammâ eger istifrag olunursa zararını mevhûm ve meşkûk ⁽⁵⁾olup ihtimâldir ki cenîn sâkıf olmayup ve kaçâ zarar ⁽⁶⁾terettüb eylemeye. Ammâ her kaçan ki istifragın zararını ışkâta ⁽⁷⁾mü'eddî olduğu mu'ayyen olursa evvelki üç ayla ahırki ⁽⁸⁾üç ay evkâtı mişilli olursa ol vaqıtlarda müşhil virmek ⁽⁹⁾câ'iz olmayup eger mu'ayyen olmazsa câ'iz olur. **Hâşılı** ⁽¹⁰⁾buña müddet-i hamlden evvelki üç ay içinde ve altıncı aydan ⁽¹¹⁾sonra havâmile li-'illetin mu'alece olunmağ iktizâ eyledikde ol ⁽¹²⁾müddetin ahvâli ve ol 'illetin izâlesi ile cenînin muhâfazası ⁽¹³⁾huşuşları mülâhaza olunup hîn-i zarûretde veledin ⁽¹⁴⁾vâlidesini muhâfaza tarîkı ile mu'alece olunur ki hattâ selâmet ⁽¹⁵⁾bula. Zirâ vâlidenin selâmet ve muhâfazası her vechle lâzım ⁽¹⁶⁾olur ki şüret-i zâhirede anın vücûdı mevcûde ve ⁽¹⁷⁾cenîninin mefkûdedir ve ne olacağı henüz ma'lûm degildir, ⁽¹⁸⁾mevcûd var iken ma'dûma diğkat hamâkat gibi mülâhaza ⁽¹⁹⁾olunur.

Ammâ eger faşd ve ishâl ile mu'alece itmek zarûrî ⁽²⁰⁾olmayup da ancak hâmilin 'âdeti yâhud ahlâtın hareketi ⁽²¹⁾ve ba'zı mertebe 'illeti iktizâ iderse ol taqdîrce ol ⁽²²⁾mişillü 'âdetin tedbîr ve mu'alesesinin terki lâzım olup ⁽²³⁾zirâ böyle yerlerde 'âdeti terk ile istifragı te'hîr itmekde **[36b]** ⁽¹⁾rahm-i mâderde cenîn emîn ve selâmet buldığı için ⁽²⁾zararını qalîl olması melhûz olup eger ahlâtı hâyice ⁽³⁾olursa dahı naız

bulunca kadar mu'alecesi te'hîr olunduğda ⁽⁴⁾istifragın virecek zararı yine ıskât-ı cenîn ⁽⁵⁾zararına bâliğ olmadığı mu'arrerdir. Zîrâ ol mişillü ahlâtuñ ⁽⁶⁾nazc buluncaya degin lâ-mehâle terki lâzım olup aña binâ'en ⁽⁷⁾havfen mine'l-ıskât ishâliñ terki evlâ olur.

Ammâ zıkr ⁽⁸⁾olunan ol iki müddetiñ miyânında ta'alluğ-ı cenîn kavî ⁽⁹⁾olduğı ecden vaqt-i mezburlarda ıskât pek nâdiren ⁽¹⁰⁾vâқи olmağla istifrag vaqt-i zarüretde tecvîz olunmuşdur. ⁽¹¹⁾Ve bu huşuşda tabîb-i lebîbiñ re'y ü tedbiri ile iktizâsına ⁽¹²⁾göre faşd dağı olunur ki **hattâ fakîr-i pür-takşirîñ** vaqt-i ⁽¹³⁾hizmet-i riyâsetinde el-yevm şehzâde-i civân-baht Sultân ⁽¹⁴⁾Maħmûd Efendimiziñ vâlide-i muhteremelerinde Emine Sultâna hâmil ⁽¹⁵⁾iken mizâclarınıñ keşret-i dem ve fuzûl-ı 'uzviyyeleriniñ ⁽¹⁶⁾kemâl-i imtilâ ve bedenleriniñ kuvvetleri ecli-çün yukarıdan nefş-i ⁽¹⁷⁾dem seyelan ve ru'af mişillü mādde-i demeviyye cereyân idüp hamllerine bir haṭa vukû'ı mülâhaza ⁽¹⁸⁾zımınıyla dördüncü ayda faşd olunup ba'de dem-i mezbür münkaṭı ⁽¹⁹⁾olup zıkr olunan seyelan-ı dem ve ba'z 'avâriız-ı rediyyeler dağı ⁽²⁰⁾ber-ṭaraf oldu. Ba'de vaqitleri şafâ-yı hâṭır ve şıḥhat-i ⁽²¹⁾vücüd ile güzêrân idüp ve altıncı ayın tamâmına qarîb ⁽²²⁾bir miqdâr dağı faşd olunmağla müddet-i hamli bilâ-'avâriız-ı rediyye ⁽²³⁾tamâm olup ve şafâ-yı hâṭır ve sühûlet ile vaz'ı hamli buyurdılar. [37a]

⁽¹⁾**Ve ke-zâlik** Şeyh Re'îs kitâb-ı şâlişin yigirmi birinci fenn ve ikinci ⁽²⁾maḳâlesinde 'aynî İbokrâṭ ve Câlînüsdan naḳl olunduğı ⁽³⁾taḥrîr eyleyüp hîn-i zarüretde üçüncü aydan sonra hîn-i vaqt-i ⁽⁴⁾zarüretde ishâl ve faşdı tecvîz eylemişlerdir. Ve bunlardan mâ-'adâ ⁽⁵⁾ol üstâd-ı küllün ifâde eylediğı fevâ'id-i celîledendir ki eger bir hâtün ⁽⁶⁾hâmil olmazdan muḳaddem kemâ-hüve haḳḳuhu ḥayzını icrâ idemeyüp ⁽⁷⁾bu vaqitlerde keyfe me't-tefaḳ hâmil olsa bundan rahmi sedd ⁽⁸⁾olup ḳapanmaḳ ile derûnunda ve havâlî-i mecârî-i ḥayziyyede ⁽⁹⁾fuzûl-ı keşire müctemi'a olmağla lâ-mehâle tenḳiye olunmağla muhtâc olur ⁽¹⁰⁾ammâ eger ihmâl olunup da tenḳiye olunmaz ise ol mişillü bayaṭ dem-i ⁽¹¹⁾ṭamsiyye şofıradan muḥdeş olan cenîni ifsâd ider. **İmdi** ⁽¹²⁾bu şüretde vâcib olan oldur ki vaqt-i hamlden üç ay mürür ⁽¹³⁾itdikden sonra hâmil-i merḳûma rıfḳla ve talîf ile mu'alece ⁽¹⁴⁾olunup ve mehâmâ-emken tenḳiye olunmağla mübâderet ve ḳublden ⁽¹⁵⁾getürmek için ba'zı münâsib edviyeler virilür. Huşuşâ ⁽¹⁶⁾eger rahmiñ ruṭbâtundan nâşî ba'z mezlaḳ olan mādde dağı ⁽¹⁷⁾olursa ol vaqitlerde tedric ile ihrâc için ḥafifü'l-edviye ⁽¹⁸⁾iḥtikânlar ve zerrâkalarıñ ḥaffi ile ḥamüle ile 'ilâc virilüp ⁽¹⁹⁾bu şüret üzerine tedric ile tenḳiye-i rahmiyye olunur dimişlerdir şekkerallâhü sa'yehüm.

Ve yine anlarıñ tedâbir-i laṭiflerindedir ki ⁽²¹⁾eger hâmile havâṭiniñ tabî'at-

ları inķibāz üzerine olursa ol vaktide hiddetli müşhil olmayup da ⁽²²⁾i'tidāl üzre müleyyin gerekdir ki hattā bağırsaqlarda muhtebes ⁽²³⁾olan sıql rahme mezāhime ve müzāhame idüp ve cenīne darlık [37b] ⁽¹⁾virüp sıql-ı mezbūruñ harāret [ve] 'afenesi cenīne ⁽²⁾sū-i mizāc irāş eylemeye. Eger inķibāz-ı şedīd müstevlī ⁽³⁾olup da telyīn-i ṭabī'at iktizā iderse ol vaktide virilecek ⁽⁴⁾sīr-i huşt ve hu'yārşenbe ve gül-i mükerrer ve şarāb-ı benefşe ⁽⁵⁾mişillü hafif müleyyinler ile telyīn-i ṭabī'at idüp ziyāde ⁽⁶⁾ķuvvetli olan müşhillerden ihtirāz idüp ammā eger ishāl-i ⁽⁷⁾ṭabī'at bulunursa bu şuret cenīne gāyet mazarratı ⁽⁸⁾olduğı eelden def ü ref'ine taķayyüd olunup meşelen ⁽⁹⁾tebāşir-i hindī ile zamğ-ı 'arabī 'ale's-seviyye aħz ve daķķ ⁽¹⁰⁾olunup elma yāhud ayva şarābları ile mezc idüp ⁽¹¹⁾vireler. Ve ke-zālik ķurş-ı tebāşir ile ayva rubbı dağı ⁽¹²⁾nāfi'dir ve işbu terkīb dağı havāmiliñ ishāllerine ⁽¹³⁾nāfi' olmağla redd ü men' ider. **Şan'atı budur:** Kuzıķulađı ⁽¹⁴⁾toğmı semiz ot toğmı ve ḥabbından ayrılmış sumāķ her birinden ⁽¹⁵⁾üçer dirhem zamğ-ı 'arabī ve kil-i ermenī her birinden birer ⁽¹⁶⁾mişķāl cümlesi aħz ile daķķ olunup elma yāhud ayva ⁽¹⁷⁾şarābları ile üçer dirhem vireler. Ve ke-zālik nār ve igde ⁽¹⁸⁾ve emrūd ve elma sevīķleri ya'ni Türkide kaķ ta'bir olunan ⁽¹⁹⁾ķuru meyveler ve ekşi fākiheler dağı nāfi'dir. Ve eger ⁽²⁰⁾ishāl ve inķibāz bulunmayup da mücerred, ṭabī'atıñ mülāyemeti ⁽²¹⁾murād olunursa vācib olan oldur ki semiz tavuķ ⁽²²⁾ve semiz kıvırcık ķoyun etiyle perverde olmuş şorbalardan ⁽²³⁾tenāvül itdirilüp tā ki ṭabī'ata i'tidāl getüre. Lākin ol [38a] ⁽¹⁾mertebe olmaya ki fesād-ı şehvet icāb eyleyüp ve hazmına ⁽²⁾halel irāş eyleye. Bu huşūşa dağı ri'āyet olunup ve ⁽³⁾ķuvvet-i hāzimesine münāsib kıyāsiyla isti'māl itdirilüp ⁽⁴⁾imtilādan ziyāde ihtirāz ideler.

Ve ke-zālik ba'zı kibār-ı ⁽⁵⁾eṭibbā ḥublānıñ telyīn-i ṭabī'atını ba'z şiyāf ve ihtikān ⁽⁶⁾itmesini terciḥ idüp ve münāsib olan tedbīr budur ⁽⁷⁾didiler. Ammā gerçi ihtikān eslem 'ilācdır lākin ihtikānıñ ⁽⁸⁾ziyādeligi em'āya imtilā virmekle bağırsaqlara tarlık ⁽⁹⁾virüp ve cenīne müzāhame virdiginden mā-'adā ihtikānda ⁽¹⁰⁾olan edviyeniñ ķuvveti ve ṭabī'atıñ anda olan taşarrufundan ⁽¹¹⁾nāşī rahme dağı sirāyet idüp cenīniñ mizācına halel ⁽¹²⁾virmeķ ihtimāli olur. Meger ki bir ṭabīb-i ḥāzıķıñ re'y ⁽¹³⁾ü tedbiri ile mu'tedil olan edviyelerden terkīb olunmuş ⁽¹⁴⁾ola, yine böyle iken elbette em'āya müzāhame virmesi bāķīdir. ⁽¹⁵⁾Ve ke-zālik şiyāfda dağı rahmiñ mevķi'-i ķaribi olmak cihetiyle ⁽¹⁶⁾te'sīr ve haleli rāci' olup imdi işbu mülāḥazalardan taḥlīş ⁽¹⁷⁾murād olunursa yine yukarıdan ba'z mütenāvilātdan evlā ⁽¹⁸⁾ve ercağı bulunmayup ol şuret ile tedbīr olunmaķ cümlesinden ⁽¹⁹⁾evfaķ ve belki aşheb olan oldur ki zīrā yukarıdan i'tā ⁽²⁰⁾olunan edviye her ne ise ibtidā'en mi'de ve nevāḥisinde eglenmek ⁽²¹⁾ile ķuvveti bir miķdār münkesir olup ve te'sīrine za'f geldikten ⁽²²⁾soñra fi'lini

icrâ ve rahme vâsıl olursa dağı şüret-i mezbürda ⁽²³⁾bilâ-zarar olarak müşil olup ve kaç'â rahne mülâhaza olunmaz. [38b] ⁽¹⁾‘Ale'l-ħuşûş ħavâmile virilen müleyyinât zıkr olundığı ⁽²⁾gibi ħafif ve laţif ve itidâle qarîb olanlar virilmek ⁽³⁾vâcib olur. **Ve ke-zâlik** ğidâları dağı ferâric ve tabâhic ⁽⁴⁾ve semek-i razrâzi ve oğlaç ve kızu etleri mişilli ⁽⁵⁾elçaf ve laţif ğidâlar olmak lâzım ola, ħuşûşıyla ⁽⁶⁾münâsib olan ekşiler ile terbiye olunmuş ola.

İbokrâtdan ⁽⁷⁾menķüldür ki eger ħâmil olanlara yevm-i ‘ulûkda ya'ni ħamli ⁽⁸⁾henüz ibtidâda birkaç günlük oldığı hengâmlarda ğidâ ⁽⁹⁾ekline iştihâ iderse sevîķ ta'bîr olunan şey ki ol ⁽¹⁰⁾ķavrulmuş buğday unundan ‘ibâretdir, ol undan tabĥ ⁽¹¹⁾olunup ve saķy olunmaķ lâzımdır dirler. Eger ol ğidâ neffâĥ olursa ⁽¹²⁾dağı yine serî'ü'l-inhizâmdır dimişler, ammâ gerçi böylece ⁽¹³⁾dimişler. Ammâ yalnız un çorbası virilmekten tavuķ şuyı ⁽¹⁴⁾ile tabĥ dağı evlâ ve elyaķdır ve ke-zâlik fevâkih ve ħubûbât ⁽¹⁵⁾ve nukûlâtdan kızıl üzüm ve tatlı ayva ve emrüd olup ⁽¹⁶⁾ve ħumûzete mâ'il olan elma ve lüffân nâri mişillü meyvelerden ⁽¹⁷⁾vireler ki zîrâ bunlar iştihâya takvîyet virmekle ekseriyyâ ⁽¹⁸⁾ħavâmile ‘arîz olan za'f-ı şehvet-i ğidâ'ıyyeyi def'e ⁽¹⁹⁾medâr-ı ķavî olurlar. Ve ke-zâlik ma'acîn envâ'ından ⁽²⁰⁾olan devâları ba'z cevârişât-ı meşhûrelerden isti'mâl ⁽²¹⁾itdirilmekdir ki ez-cümle cevâriş-i lü'lü' ve cevâriş-i verdî ⁽²²⁾ve bunlarıñ emşâli olanlar vaķt-i mezbürda ‘azîmü't-te'sşîr ve'l-ķuvâdır.

⁽²³⁾**Ve ke-zâlik** ħâmil olanlara riyâzet-i mu'tedile ile riyâzet [39a] ⁽¹⁾teklîf olunmaķ lâzım olup ve işlâĥ-ı eţibbâda riyâzetden ⁽²⁾murâd ħareketden ‘ibâret olup ħâmil olanlara ibtidâ-i emirde ⁽³⁾riyâzet-i ħafife lâzımdır ki ħattâ ihtibâs-ı ħayzdan nâşî ⁽⁴⁾bedenlerinde muĥtebes olan fâzalât mehmâ-emken taĥlîl ve taţîf ⁽⁵⁾ola lâkin ifrât üzerine olmaya ki teneffüslerine ħalel ve bedenlerine ⁽⁶⁾iltihâb ve kesel virüp ve ķuvâlarına za'f îrâş itmekle ⁽⁷⁾dağı henüz olduğundan ışkât mü'eddî olmaya. Ve ke-zâlik ⁽⁸⁾yayan yürimek ile olan riyâzetleri ğâyet ħafif ve te'ennî ⁽⁹⁾ve vücûda şıķlet virmegerek gerekdir¹ ki ħattâ mevâdd-ı bedeni esfele ⁽¹⁰⁾taĥrîk eylemeye. Ve ħâmilin elleri ve ayaķları ve bütün bedenlerini ⁽¹¹⁾âheste âheste ğamz ve delk olunmaķ ziyâde nâfi' olup fuşûl-ı ⁽¹²⁾erbâ'aya münâsib olan mâ-i mu'tedile ile ğasl olunup ve ħâb-⁽¹³⁾âlüd olacağı mefruşât ve teşe'ub itdigi melbûsâtı dağı ⁽¹⁴⁾nâ'ime ve yumuşaķ olmaķ elzem olup ve ke-zâlik ħavâmil olanları ⁽¹⁵⁾nâzile ħudûşuna mücib olan eşyâdan dağı muĥâfaza eylemek lâzımdır. ⁽¹⁶⁾Ĥattâ raĥim cânibine andan nâşî ba'z mâdde-i raţbe munşabba olmağla ⁽¹⁷⁾ızlâķ-ı cenîne ya'ni raĥimden bir şıyrınıcılık ħudûşuna bâ'ış olmağla ⁽¹⁸⁾cenîniñ raĥimden şıyrılmasına mü'eddî olmaya.

Huşuşâ nezle ⁽¹⁹⁾öksürüğü mücib olup ve su'âl İrâş eylediği zâhirdir ⁽²⁰⁾ve su'âl ise vücûdî 'unf ile şarısmağdan nâşî isķâta ⁽²¹⁾mü'eddî olur. Bu eclden iktizâ hasebiyle hâmilin başlarına ⁽²²⁾yağ sürmek dağı memnû' olur. Hâşılı hâmil olan hâtunları ⁽²³⁾isķâta sebep olan cemî' eşyâlardan şaķınmağ vâcibdir ki [39b] ⁽¹⁾ale'l-huşuş evvelki aylarda ve huşuşıyla yigirmi güne degin ⁽²⁾ale'l-huşuş evvelki haftada ola. Ve huşuşâ 'ulûğdan üçüncü ⁽³⁾güne resîde olunca ziyâde taķayyüd olunmağ lâzımdır.

Ve havâmilin ⁽⁴⁾ikinci ve üçüncü ayda yürek bulanup ve ba'zı 'avâriżât-ı sâ'ire ⁽⁵⁾ile ağız şulanup ve kuşmağ hâdişesinin zuhûrı ve yürek ve ⁽⁶⁾ve mi'desinde veca' taħaddüşi ve ba'zısında ta'am iştihâsının ⁽⁷⁾fıķdânı ve ba'zısında şehvetinin fesadı ile hilâf-ı 'âdet-i ⁽⁸⁾ekl ü şürb olan eşyanın ârzükeşligi bunların cümlesi aş ⁽⁹⁾yerme ta'bîr olunan keyfiyyâtın iktizâsından nâşî olup bunların ⁽¹⁰⁾cemî'si haml 'âlâmeti taħrîr olunan mevķi'de tafşilen beyân ⁽¹¹⁾olunmuş idi. İmdi işbu 'avâriżâtın cemî'isi havâmilin ⁽¹²⁾hîn-i 'ulûğda dem-i hayz muħtebes olduğı eclden ebħire-i fâside ⁽¹³⁾ķalb ve dimâğına şu'ud idüp ve mi'desinde dağı ol ķandan ⁽¹⁴⁾alâ tarîķi'n-nüzül ve'l-hübûţ ruḫbet-i fazliyye müctemi'a olmağla ⁽¹⁵⁾güyâ 'illet-i müstaķile gibi bir keyfiyyet 'ariz ve hâdiş olur ki ⁽¹⁶⁾cihânın eḫbbâ-yı müsta'iddânı bir araya müctemi' olup da ol 'avâriżâta ⁽¹⁷⁾tedbîr ve tedâvî eyleseler ber-ḫaraf olmayup belki bir miķdâr sükûnet ⁽¹⁸⁾gele. Mâ-dâm ki cenîn hilķatde tamâm olup ve ifâza-i rûh olunca ⁽¹⁹⁾ķadar bu keyfiyyâta mübtelâ olurlar, ba'zında az ve ba'zında çok olup vücûdunda ⁽²⁰⁾olan ahlâḫın hüsn-i mizâc ve sū-i mizâcın iktizâsına kıyâsla ol ⁽²¹⁾dağı az olup ve çok olur. Vaķt-i mezbûrda bilâ-devâ' ber-ḫaraf ⁽²²⁾olup ve ba'zısında vaz'-ı haml degin mütemadî olup def'a-i şâniyyede ⁽²³⁾hâmil olursa evvelkisinin hilâfı olup ba'zan ziyâde ve ba'zan noķşân [40a] ⁽¹⁾olur ki her huşuşı ķâ'ide taħtında mazbûţ degildir, nitekim ⁽²⁾kirâren ve mirâren zikr ü beyân olunmuş idi. Eger bu şüretde hâmilin ⁽³⁾ta'âma iştihâsı sâķiḫ olursa, ibrâm olunmayup ve ziyâde yağlı ⁽⁴⁾ve ziyâde tatlı şeyler isti'mâlinden men' ideler ki zîrâ ziyâde yağlı ⁽⁵⁾ve tatlı eşyanın keyfiyyâtı iştihâya tenbîh için fem-i mi'deye ⁽⁶⁾munşabb olan sevdâya muzâdde keyfiyyet olmağla cū'a tenbîh ⁽⁷⁾içün olan hâletini kesr itmekle suķûḫ-ı şehvete imdâd ve i'ânet ⁽⁸⁾ider. Ol cihetden ol mişillü eḫimeyi men' itmek lâzımdır ve mümkün ⁽⁹⁾olduğı meretebe şudan perhîz itdirdüp ve iştihâ getürecek ⁽¹⁰⁾ğidâ ve devâlar ile ķalbine ve fem-i mi'desine taķviyet virüp ⁽¹¹⁾ve dimâğına buħâr şu'udını men' ve def'e sa'y ideler.

Ve ke-zâlik ⁽¹²⁾müdâvât cinsinden her devâ yâḫud her ğidâ ki anlarda kuvvet-i ⁽¹³⁾ķâbîza ve ḫarâret-i laḫife ola, ol mişillü devâ ve ğidânın iştihâlarını ⁽¹⁴⁾i'âde itdirmek için bu huşuşda elma şarâbı mümessik ⁽¹⁵⁾olup ve ayva şarâbı ki sâdece ola ğâyet ile nâfi' olup ⁽¹⁶⁾ve ba'zılar edviye-i münâsibe ile muḫayyeb ķılınmasını

hıblâya muvâfaqat-ı⁽¹⁷⁾ mizâc cihetiyle tedbîr ve tedâvî iderler. Ve şarâb için seferceli⁽¹⁸⁾ ve sikencübîn-i sefercel ve benefşe ve nîlüfer şarâbları ve gül⁽¹⁹⁾ şarâbı ve gül şuyı bunların cümlesi vech-i münâsibiyle muvâfıktır.⁽²⁰⁾ Lâkin bunların her birisi emzice ve fuşûl ve büldân ve sinn⁽²¹⁾ cihetiyle kângısı münâsibdir, iktizâ-yı mizâc ve tab'â göre kângısının⁽²²⁾ taḥşîli mümkün ise anıñla tedbîr ve tedâvî idüp ve ma'âcîn-i müfreded⁽²³⁾lerden hıblâya ve fuşûle münâsebeti olanları aḥz idüp anıñla [40b]⁽¹⁾ vaḳt-i ḥâle göre hareket idüp ve ḥavâmile maṣtakî çigne-⁽²⁾ düp ve 'üd ile 'anberden ta'bîr olunan aḳrâşdan şem⁽³⁾ itdirüp ve 'üd ve nedd ve misk ve mersin yaprağı⁽⁴⁾ buḥûr ideler. Lâkin zıkr olunanların cümlesi ḥâmiliñ mizâcına⁽⁵⁾ ve fuşûle ve seneye ve bilâde muvâfıq 'amel olunmağa muḥtâcdır.

Ve ke-zâlik⁽⁶⁾ ulûḳdan üç ay tamâmından soñra yine tedbîr-i sâbıka mürâca'at idüp⁽⁷⁾ ve evvel-i faşl ve 'ilâc ile tedbîr ideler. Lâkin ol ḥuşûşda⁽⁸⁾ ḥâmiliñ gıdâsında ekşiler taḳlîl olunup musaḥḥin ve⁽⁹⁾ muraṭṭub olan aḡdiye ve edviyeler virile ki ḥattâ a'sâba⁽¹⁰⁾ ve aḡşiyeye-i cenîne ve ṭabaḳât-ı rahme temdîd virüp büyüme-⁽¹¹⁾lerine i'ânet eyleye. Ve altı ay tamâmından soñra vâcib olan⁽¹²⁾ ḥâmile ḥâtunuñ gıdâsı yağlı çorbalardan ola ki a'sâb⁽¹³⁾ ve 'aḳâlât ve aḡşiyeye-i cenîne irḥâ vire ve ol müddetde⁽¹⁴⁾ semiz tavuk ve semiz ördek gâyet ile hoş gıdâ olup⁽¹⁵⁾ lâkin be-şart-ı ân ki miḳdârı kalîl olup çok olmağla mizâcî⁽¹⁶⁾ meşḡul eylemeye, zîrâ ol vaḳitlerde ḥâmiliñ kuvâsî âherden⁽¹⁷⁾ fâriḡa olup ve emr-i cenîne meşḡul olmaḳ lâzım ve lâ-büddür.⁽¹⁸⁾ Ve nisvâna ise ol eṣnâda 'arız-ı vaḥam ki ya'ni aş yermesi⁽¹⁹⁾ ve fesâd-ı şehvet 'arızası mi'deden taḥaddüṣ eylemiş bir keyfiyyet⁽²⁰⁾ olup ve mu'tada muḥâlif ḥılt-ı redî müctemi' oldığı eçlden⁽²¹⁾ mi'deye daḡı ziyâde gıdâya müte'allik şey taḥmîl olunduğda ḥâmil⁽²²⁾ giriftârî-i meşâḳkat olduḡdan soñra rahminde daḡı cenîn müte'ellim⁽²³⁾ olacağında iştibâh olunmaz. Zîrâ ṭabî'at bi-izni Ḥâlîḳihâ şifâya [41a]⁽¹⁾ şâyi' olup ol ḥılt-ı redîniñ zıddını iştivyâḳ⁽²⁾ ider ki ol daḡı mu'tada muḥâlifdir ki meşelen kömür ve kireç⁽³⁾ ve tuz ve toprak ve destî kırığı ve bardaḳ ufağı gibi⁽⁴⁾ ve ol 'illete lisân-ı Yünânide 'kayṭaḳa dinilüp ve muḥtelifu'l-elvân bir ḥayvânın ismi imiş ki ba'zular ol ḥayvân⁽⁶⁾ fül ekl ider deyüp ve ba'zular daḡı muḥtelifu'l-eşvât⁽⁷⁾ bir ḥayvândır ki andan gûn-â-gûn şavt u şadâ şudür ider⁽⁸⁾ dimişlerdir. Ve li-küllü vechin 'illet-i mezbûr ḥâfif olduğı⁽⁹⁾ vaḳitde ḥavâmiliñ ṭabî'atları ekşi ve dil buran ve acı⁽¹⁰⁾ eşyâ arzû idüp ba'zı kibârın taṣriḥleri üzre⁽¹¹⁾ zıkr olunan mişillü mu'tada muḥâlif müctemi' olan ḥılt-ı redî⁽¹²⁾ eger mürre-i sevdâdan olursa ḥâmiliñ ṭabî'atı kömür ve toprak⁽¹³⁾ mişillülere iştivyâḳ idüp eger ḥılt ḥâmız ise⁽¹⁴⁾ koḳmuş ve müte'affin olmuş şeyler iştivyâḳ ider ki tuzlu⁽¹⁵⁾ balık ve bunlar mişillü ekli 'adem-i

1 kayṭaḳa: ala karga (19a/22, 19a/23'de kıttâ şeklinde yazılmıştır)

şâlih olan gibi ve eger yumurta ⁽¹⁶⁾şarısı gibi mürre-i şafrâ olursa ğayr-ı ma'rûf olan muhâlif ⁽¹⁷⁾eşyâ ârzü ider. Bu keyfiyet yalnız havâmile mahşûsa olmayup ⁽¹⁸⁾ba'zan ricâle dağı 'arız olur bir 'illetdir. Ol şüretde ⁽¹⁹⁾muğlak fesâd-ı şehvet mişillü 'illet olmağla anın bağşı kütüb-i ⁽²⁰⁾tıbbiyyede muşarrağ olup bu mağalde ancak bizim murâdımız havâmile ⁽²¹⁾'arız olan emrâz qavl-i küllî ile zıkr ü beyân ve 'alâmât ⁽²²⁾ve mu'alecâtını vaşf ve 'ayândır, anları murâd eyleyen mağalline nazar ideler.

(23) Tezkîr-i 'Āşir¹

Hâmil olan havâtîn rahminde mevcûde [41b]² ⁽¹⁾olduğı velediñ min-ğayri tamâm müddet dünyâya gelüp hayâtda ⁽²⁾kalmadığı zıkr ü beyânında olup imdi ma'lûm-ı sa'âdet-⁽³⁾rüsüm buyurıla ki ıskât-ı cenîn huşuşunda bâdir ve ⁽⁴⁾şadı-re olan kelâm-ı haqîkat-encâm bu şüret üzerine ⁽⁵⁾başt-ı mağâm iderler ki cenîniñ min-ğayri nazîc ve kemâlin rahimden ⁽⁶⁾vaqitsiz ĥurûc itmesine ıskât ta'bîrini idüp zîrâ mâ-dâm ki ⁽⁷⁾cenîn rahm-i mâderde helâk ola da ba'de ĥurûc eyleye, ⁽⁸⁾aña ıskât ta'bîrini itmeyüp meyyiten velüd eyledi dirler. Ammâ quble ⁽⁹⁾istikmâlü'l-müddeti min-ğayri nazc gerek ĥayyen ve ger[ek] meyyiten ĥurûc iderse ⁽¹⁰⁾'ale'l-ıtlâk aña ıskât-ı cenîn tesmiye iderler.

el-Esbâb: ⁽¹¹⁾ıskât-ı cenîniñ sebepleri yâ dâhilîdir veyâ ĥaricîdir. ⁽¹²⁾Pes dâhilî olan sebepleri dört nesneden olur ki ⁽¹³⁾meşelen aĥlâtdan ve cenînden ve rahimden ve emrâz-ı ⁽¹⁴⁾havâmilden olur. İmdi aĥlâtdan olması dağı bi'l-kemmiyye ⁽¹⁵⁾ya'ni miğdâr cihetiyle az veyâ çok olmadan olup yâĥud ⁽¹⁶⁾bi'l-keyfiyye ya'ni ĥiddet ve 'ufûnet ve anlarıñ emşâli gibidir ki ⁽¹⁷⁾zikri gelür. Pes kemmiyyeti ile ıskâta bâ'is olması yâ muĥtârınıñ³ ⁽¹⁸⁾keşretinden veyâĥud noĥşân olduğun[dan]dır ki meşelen mādde-i ⁽¹⁹⁾ğidâ'iyyeniñ kemmiyyet ve miğdârından ziyâde olmasından sıqt ⁽²⁰⁾vâkı' olur ki ĥidâ-i cenîn için olan dem keşir olup ⁽²¹⁾imtilâ-i 'urûk-ı rahim vâkı' olmağla muşabb olup ⁽²²⁾nitekim dem-i tamsı tenkıyede ĥarice redd eyledüği gibi ifrâtda ⁽²³⁾dağı cenîniñ ihtinâkına bâdî olup ve bu keyfiyetden sıqt **[42a]** ⁽¹⁾vâkı' olur. Ammâ egerçi aĥlât-ı ĥidâ'iyyeniñ kemmiyyet ve miğdârından nâşî ⁽²⁾killet ve noĥşân terettübüyle sıqt vukû'una bâ'is olur ki ⁽³⁾meşelen cesed-i cenîne müncezib olmağa şâlih olan ⁽⁴⁾ğidânın noĥşânından ve cenîniñ ifrât-ı cû'undan neş'et ⁽⁵⁾ider ola. **Pes imdi** ol killet dağı yâ irâdî olup yâĥud kerhî ⁽⁶⁾olur ki meşelen havâmiliñ

1 tezkîr-i 'āşir; ıskât-ı cenîn beyânında

2 **Tenbîh:** İtrilâl didikleri evvelki Tüirkide kuzgun ayağı ve hilâl otunuñ toğmundan bir miğdâr burna çekilse yâĥud içilse ĥamli ıskât ider ĥazer lâzımdır, nuķile min *Tuĥfeti'l-Mü'minîn*.



3 muĥtârınıñ?

za'îfî'l-mizâc olması gibi yâhud ⁽⁷⁾havâmiliñ gıdâsını taḥşîlde vüs'ati oldığı gibi yâhud ⁽⁸⁾havâmil mecmû'î gıdâlardan ikrâh ile za'f-ı kuvvet ve nefret eylediği gibi yâhud ⁽⁹⁾ğaşeyân ve kay' ile buṭlân-ı şehvet 'arız olması gibi yâhud ⁽¹⁰⁾emrâz-ı muḥtelife ve ḥummeyât-ı hâddede talṭîf-i tedbîr için diḳḳat-i ⁽¹¹⁾ḥimye gibi yâhud ru'âf veyâ bevâsîr veyâ faşd-ı keşîre sebebiyle demîñ ⁽¹²⁾istifrâğ-ı müfritesi gibi yâhud zin'ariyâ-i raḥim ve zereb-i ⁽¹³⁾em'â ve zelkü'l-mi'de gibi veyâhud zin'ariyâ 'urüzundan ⁽¹⁴⁾nâşî gıdâ-i cenîn noḳşân olup ve ḳalîlen işâl gibi. ⁽¹⁵⁾**İmdi** işbu mezkûr olan 'avârızatıñ mecmû'ı işkât-ı ⁽¹⁶⁾cenîne bâ'ış u bâdî olur, gerek irâdî olsun ve gerek ⁽¹⁷⁾kerhî. Nitekim İboḳrât-ı fâzıl *Fuṣûl*'ünün maḳâle-i ḥamsesiniñ ⁽¹⁸⁾otuz dördüncü ve kırık dördüncü faşıllarında icmâlen taḳrîr itmişdir ki ⁽¹⁹⁾pes bu sebebden ya'ni cenîniñ gıdâsınıñ ḳillet ve keşretinden ⁽²⁰⁾sâḳıt olmaḳlığı 'aceb degildir didi.

Ve ke-zâlik vücd-ı ⁽²¹⁾cenîn gâyet ile mücessem olduğundan ve ziyâde şaḳîl olduğundan ⁽²²⁾raḥim anı imsâke ḳâdir olamayup sâḳıt olur. Nitekim ekşeriyâ ⁽²³⁾şağîrî's-sinn olan havâmillerde daḫı sıḳt vâḳi' olur. Ḥuṣûşıyla [42b] ⁽¹⁾hâtûn-ı mezbûruñ zevci olan recül cesîm ve 'azîmü'l-cüşse¹ ola, ⁽²⁾anın gibilerin nesl ve toḫmı nümüvv ve 'izam iktisâb eyledikçe ⁽³⁾mevzi'î zayıḳ olmaḳla vüs'ati kifâyet itmemek ile anı ⁽⁴⁾kemâle ve itmâma işâl idemeyüp bilâ-nazc ve bilâ-kemâlin sıḳt ⁽⁵⁾vâḳi' olur. **Nitekim** İboḳrât-ı fâzıl *Kitâbü'l-Hiyel 'ale'l-Hiyel* de ⁽⁶⁾zıkr eylemişdir ve ke-zâlik raḥimde cenîniñ ta'addüdi daḫı ⁽⁷⁾ışkâta bâdî olur ki meşelen cenîn raḥimde birden ziyâde ⁽⁸⁾olup iki veyâ üç veyâ daḫı ziyâde olursa raḥim anları ⁽⁹⁾iḥâta idemeyeceği ḫaṭar-ı emr-i muḳarrerdir ki zîrâ raḥimde yük ⁽¹⁰⁾ziyâde şaḳîl olduğundan nâşî ihtimâldir ki mezkûrlar bilâ-⁽¹¹⁾nazc kemâl bulmazdan muḳaddem ḫurûc idüp elbette sâḳıt ⁽¹²⁾olurlar, aña binâ'endir ki eger cenîn tev'emân ve ziyâde keşîr ola ⁽¹³⁾lâ-meḫâle ekşeriyâ sâḳıt olurlar. Ve gâḫ verem sebebiyle sıḳt ⁽¹⁴⁾vâḳi' olur ki zîrâ raḥmiñ miḳdâr-ı vüs'ati kifâyet ḳadar ⁽¹⁵⁾olmaḳla cirminde verem ḫâdiş olduğda cenîni şâmil ve muḫîṭ ⁽¹⁶⁾ve neşv ü nemâsına ve derûnunda ḫareket

1 anıñ için her şeyde kefâ'et vâcib olup Anatóli'dan yâhud Rumeli'nden gelüp devlet ü servete taşaddî eylemiş ayu gibi kebîrî'l-cüşse bir ḫarîfe malı için nâz u na'ım ile perverde olmuş naḫîf ve za'îf yâhud şağîrî's-sinn evlâdlarını vîrüp ve ḫîn-i viḳâ'da ol mişillü kimesneden mâdde-yi meneviyye yoḡurt çanağı ṭolusu zuḫûr ider, ḫâmil olmaḳ iḳtizâ eyledikde elbette ol ḳadar meniden ve ḳavıyyü'l-beden adamdan ḫâsil olan evlâd daḫı ekşer kebîrî'l-cüşse olur, vaḳt-i vülûdunda ol ḳadar cism ile ḫurûc idemeyüp ve iderse dahi vâlidesi ṭâḳat-güddâz olduğundan vefât ider. Seyrân bunda ki mâl ararlarken mîrâşî ḫarîf ekl ü bel' ider eger evlâdı ḫayâtda ḳalursa cümlesi aña ḳalur. **Ḥulâsa** böyle bir ḫareket ziyâde şart ve taḫarrisi vâcib olan şeydendir ma'âza'llâḫ böyle bir ḫâdişe vuḳû'unda aña tabîb ne 'ilâc eylesün ve meşâyîḫ ne vechle du'â te'sîr itdirsin. **Zîrâ** mâddenîñ henüz evveli fâsiddir. Meş'alecizâde Sa'îd Beg, kerîmesi ḫaḳḳında mâl için itdüğü ef'âl-i ḳabîḫa gibi ki câriye olsa otuz kîse ider, nûr gibi kerîmesini henüz on bir yaşında iken ehrimen gibi bir dîv-sirişte virdi, aşlaḫa'llâḫü ḫâlehu.

itmesine kifâyet idecek ⁽¹⁷⁾ kadar vâsi^c olur ve mekân kesb idmediginden bi'z-zarûre ıskâta bâ'is ⁽¹⁸⁾ olur. Ve ke-zâlik rahîm ve cirm-i rahîm ifrâ^t üzerine ru^tubet ⁽¹⁹⁾ veyâ rehâvetden nâşî mürhî^t olmağla derûnunda vâki^c cenîni ⁽²⁰⁾ imsâke kâdir olamadığından ıskâta bâdî olur.

Ve ke-zâlik ⁽²¹⁾ ümmehâtın ya'ni velede vâlid olacağ havâtîniñ mizacı sebebiyle ⁽²²⁾ dahı sıkı^t vâkı^ca oldığını aşhâb-ı ulü'l-ârâ iki vechle ⁽²³⁾ beyân buyurup vech-i evvel; marâz-ı ümmehât ya'ni anaların **[43a]**¹ ⁽¹⁾ emrâzı rahîminde mevcûd olan cenîne 'amm u şâmil olmasından ⁽²⁾ neş'et itmekle ol sebebden cenîn vücûd cihetiyle za'f ⁽³⁾ iktisâb eyleyüp yâhud rahîimde me'hûze olacağ havâssı ⁽⁴⁾ bi'l-küllîyye meslûk ve ma'dûm olmağla kemâ-yenbağî a^hz idüp ⁽⁵⁾ neş ü nemâ kabûlüne ve gîdâ incizâbına kuvvet ve kudret hâşıl ide-⁽⁶⁾ mediginde bi'z-zarûre sâkı^t olur. Nitekim hummeyât-ı dâ'ire veyâ ⁽⁷⁾ dâ'imede ve marâz-ı efrenc ve sâ'ir bunlar emşâli olan emrâz-ı ⁽⁸⁾ keşîrelerden bu şûret üzerine neş'et eylediği gibi ki bu mişillü ⁽⁹⁾ emrâz-larda cenîn rahîimde feyzâb olamayup sâkı^t olur. ⁽¹⁰⁾ Vech-i şânî; emrâz-ı mezkûre ile ma'an istifrâğât-ı keşîreden ⁽¹¹⁾ yâhud harekât-ı şakîle ve şa'be-i bedeniyyeden neş'et ider. Nitekim her kaⁿğı 'uzvdan olursa olsun nezf-i dem müfri^t ⁽¹³⁾ ve envâ^c-ı ishâlât ve gâşiyi-şâ'be ve ceza^c ü feza^c ve kay-ı ⁽¹⁴⁾ müfri^t ve zahîr ve sâ'ir bunların emşâli şuglı defe ⁽¹⁵⁾ sa'y-ı küllî ve ikdâma mu'tâd marâzlardan raqabe-i rahîmiñ 'adalesi ⁽¹⁶⁾ ile şerc taqarrüb ve müşâreketi oldığı sebebden ıskât-ı cenîne ⁽¹⁷⁾ bâ'is-i kavî olur. İmdi zikr olunanlar esbâb-ı dâhiliyyeden ⁽¹⁸⁾ olanlar olup ammâ esbâb-ı hâriciyyeden ıskât ve ihtinâk-ı ⁽¹⁹⁾ cenîne bâ'is olan sebebler evvelen cenîne gîdâ-i müncezib olmağdan ⁽²⁰⁾ nâşî olup ve ba'zılarda cenîniñ nukra-i rahme irtibâtınıñ ⁽²¹⁾ inhilâlinden neş'et idüp ve cenîniñ mevt ü helâkine ⁽²²⁾ bâ'is olur. Ve ke-zâlik harekât-ı nefsanîyye şa'be ve gâam-ı müfri^t ⁽²³⁾ ve gâzab ve ceza^c ü feza^c ve sâ'ir bunların emşâli olan **[43b]** ⁽¹⁾ a'râzlar gibi ki ma'âza'llâh bunlar sebep olup rahîimde cenîni ⁽²⁾ boğup helâk ider. Ve ke-zâlik havâmiliñ gîdâya ya'ni ⁽³⁾ ekl ü şürbe hırş ve iştihâsı şedîd olup ve müşilât-ı ⁽⁴⁾ kavîyye ve şedîde isti'mâl itmek ve ke-zâlik müfettihtâ^t ⁽⁵⁾ ve idrâr hayz idici nesnelere isti'mâl eylemek bunların ⁽⁶⁾ cümlesi ıskâtı mücib olur. Ve ke-zâlik hâşşa-i nev'îyyesiyle ⁽⁷⁾ cenîni helâk idici mazarratı olan eşyâlar ki etîbbâ-i mücerribîn ⁽⁸⁾ tahrîr eylemişlerdir ki meşelen râyiha-i kerîhe-i müntine ve fâsid ⁽⁹⁾ ve rediyye olanlar huşûsıyla kândil ve mûm itfâ olunduğda hâşıl ⁽¹⁰⁾ ve müteşâ'id olan duhân-ı kerîhedir. Ve cenîn gîdâsı merfû^c ⁽¹¹⁾ ve nâkiş olmağdan rahîimde aç kalmağ ve demiñ ifrâ^t üzerine ⁽¹²⁾ olmasından gîdâsı vâşıl olmamağ huşûsâ müddet-i hamlden ⁽¹³⁾ va^kt-ı tezâyüdde ya'ni cenîn büyümeğe teveccüh eylediği va^kitde

1 esbâb-ı hâriciyyeden olan ıskât-ı cenîn

⁽¹⁴⁾ola. **Nitekim** üstād İbokrāt *Fuṣūl*’ünde naql ider ki ıṣkāt-ı ⁽¹⁵⁾cenīne bā’iṣ olan ḥarekāt-ı mütenevvi’adan gerek dāhilen ve gerek ⁽¹⁶⁾hāricen bunlardır ki bundan aḳdem ba’zısını bizler daḥı zikr ⁽¹⁷⁾eylemiş idik. Meşelen ‘aḳalāt ve ribātāt nuḳra-i raḥmīn ⁽¹⁸⁾inḥilālīne bā’iṣ olan şiddet-i riyāzet ve sıçramāḳ ⁽¹⁹⁾ve ifrāt üzre ḳuşmaḳ ve rākibe olmaḳ ve ‘arabaya binmek ⁽²⁰⁾ve arzdan ḥaml-i şaḳīl olan şey’i ref itmek ve ağır ⁽²¹⁾yük kendisine şiddetle dayanmaḳ ve düşmek ve silkinmek ⁽²²⁾ve şarşılmaḳ ve baṭna cenīni def idici ḍarbe vāḳi’ olmaḳ ⁽²³⁾ve su’āl-i şedīde ile ḥareket-i şifāk idüp ve ḳay’ ve [44a] ⁽¹⁾ishāl ve uṭās ve teşennüc ve şayḥa-i şedīde ve ⁽²⁾cimā’-ı müfriṭ ve hücum ile ḳollarından çekmek ve sā’ir ⁽³⁾bunlar mişillü nesnelere ki vāḳi’ā ola; bunların cümlesi ıṣkātā ⁽⁴⁾bā’iṣ u bādī olan ḥarekāt-ı ‘anīfelerdendir.

el-‘Alāmāt: ⁽⁵⁾İmdi ma’lūm-ı kerāmet-fuhūm buyrıla ki her ḳaçan sıḳt vāḳi’ ⁽⁶⁾olsa ol bi-nefsihi ma’lūm olan şeydendir ki rü’yet olunur. Ammā ⁽⁷⁾şol ‘alāmet ki sıḳt vāḳi’ olmazdan muḳaddem vāḳi’ ve zāhir ⁽⁸⁾olup ve ıṣkātā dāll ve müstākilen işāret ola ki meşelen ⁽⁹⁾ḥıḳveyn ve faḥzeynde ‘ādete muḥālīf bir şıḳlet ve ḥareketde ⁽¹⁰⁾baṭī’ ve teḥīr ve tenbellik ve suḳūt-ı şehvet ve nefz ve ḳaş’arīret-i ⁽¹¹⁾mükerrere ve şudā’ ḥuşūşıyla ‘aynıñ uşūlünde şudā’ ⁽¹²⁾ve veca’ vāşıl ola ve e’ālī-i baṭında ve cenīnde veca’ ⁽¹³⁾ola. Ve ke-zālīk e’ālī-i baṭında in’işār ve inḳıbāz ve şedyeyninde ⁽¹⁴⁾ya’ni memelerde batılmaḳlıḳ ve şişligi inmek ya’ni sülpümek ⁽¹⁵⁾gibi nesnelere vāḳi’ā olmaḳlıḳdır. Ebu’l-eṭibbā İbokrāt-ı fāzıl ⁽¹⁶⁾*Fuṣūl*’den beşinci maḳālesinden olaraḳ buyururlar ki eger ⁽¹⁷⁾şedyeynde ḍumūr vāḳi’ olsa ‘urūḳ-ı raḥimde ve ‘urūḳ-ı sedyeynde ⁽¹⁸⁾ḳuvvet-i ‘amme noḳşānından neş’et itmesine delālet idüp ve ⁽¹⁹⁾şedyeyniñ raḥim ile iştirāki oldığı ecluden cenīne ḥaṭar emr-i muḳarrerdendir ki ⁽²⁰⁾elbette sāḳit olur. Ve eger ba’zı esbāb-ı hāriciyyeden nāşī ⁽²¹⁾sıḳt vāḳi’ olursa ki sebebi cenīne şiddet-i ḥareket vuḳū’undan ⁽²²⁾ribātāt ve ev’iye-i dāhiliyyeye kesr ve inḥilāl lāzım olup ol ⁽²³⁾a’zālarda veca’ ile ma’an dem ve rüh a’zā-i tenāsüle nāzil [44b] ⁽¹⁾ve muṣabb olup ve anlardan şedyeyne metrük ve maḳrūc olmaḳla ⁽²⁾lā-mehāle zāmir olur ki ez-cümle ḥavāmiliñ şedyeyninde lebeniyyet müfriṭ ⁽³⁾olup ve cereyān eyleser ol keyfiyyet za’f-ı cenīne delālet ⁽⁴⁾itmekle ıṣkātından ḥavf olunur. Ve ke-zālīk yine İbokrāt’ dan ⁽⁵⁾naql olunur ki her ḳaçan bir veca’-ı lāzıme ve dā’ime ki ḥıḳveyn¹ ve ⁽⁶⁾kilyeteyn andan müte’ellim ve müte’ezzi’ olup ba’de ḳaşıḳ ve ‘azmü’l-‘aciz cānibine nāzil olup ve raḥimden daḥı ba’zı cebr ve ceḥd ⁽⁸⁾ile veca’ ola ve cenīn ḥurūc eylemeye murād ider gibi bir ḥālet ⁽⁹⁾pezirā-yı zuhūr ola, ol vaḳitde ‘ayānen ma’lūm olur ki cenīn def-i ⁽¹⁰⁾raḥim ve ıṣkātā müteheyyi’ olmuşdur. Ve ke-zālīk şol aḳşıye

1 **Ḥıḳve:** ḳalçanın üst yanı ve belin boş yeri ya’ni ḳuşaḳ ve uçḳur bağlanacaḳ mevki’iñ ismidir ki iki ṭarafına ḥıḳveyn tesmiye olunur.

(11)ve ribâât ki cenîn rahimde anlar ile mürtebi'dir, anlar veca' ile (12)münbasi't olur-
sa nüzüle delâlet idüp ke-zâlik eger (13)veca'-ı mezkûr ile ma'an rahimde şıklımağ
ve cebr yâhud dem-i şâfi (14)ve yâhud mâ'ü'l-cübne müşâbih dem ve yâhud mâ' se-
yelânı olursa (15)bu keyfiyyet ribâât ve ağşiye-i rahimîn inkisârına delâlet ider ki (16)
bunların cümlesi isķâtı mücib ve zarûrî lâzım geldigine (17)alâmâtıdır. İbokrât-ı
fâzıl *Ebdîmîkâ* nâm kitabının ikinci maķalesinde (18)ısbu zıkr olunan sıķt aķvâlini
dağı tafşil itmişdir. Lâkin tab'a (19)kelâl gelür deyü bu ķadarca işâret olundu, ziyâde-
sin murâd iden (20)ķitâb-ı mezbûra mürâca'at buyuralar.

Takaddümetü'l-Ma'rife: Pes ma'lûm-ı (21)sa'adet-mefhûm buyurıla ki gerçi
isķât-ı cenînin keyfiyyâtı (22)ve 'alâmât ve delâlâtı ĥod ma'lûm oldıysa 'alâmât-ı
mezbûrdan (23)ĥâşıl olan vaķt-i mu'ayyenesi ne zamânda oldığı ta'yîn için [45a]
(1)meşelen zuhûr-ı suķûtı ķarîb ve yâhud ba'îd olması ma'rifeti (2)beyânında olup
lâkin işbu zıkr olunacak suķût keyfiyyâtı ez-ķazâ (3)vücûd-pezîr oldığı vaķitlerde
olanların takaddüme-i ma'rifesi olup (4)ammâ eger ķaşda muķârin olarak ba'z ed-
viye ve 'ilâc ile ĥuşûl-pezîr (5)olacak suķût ise ma'âza'llâh ol ĥâlet ġâyet ile ĥaţar-ı
'azîmi (6)mücib olur keyfiyyâtdan oldığı için eţibbâ' aña bir vechle cevâz (7)virme-
digi, şâhibi ekşeriyâ ķazâ resîde oldukları için olup (8)zîrâ rahm-i mâderde ĥâşıl
olan cenîn henüz nazc-ı tâmm ile (9)kemâl bulmadan ve nâķş iken zor ile ĥurûca
âġâz itmesinde (10)elem ve ĥaţar irâdet-i tabî'iden ziyâde olup ve bu mişillü isķât-
dan (11)ĥaţar-ı 'azîm vardır. Nitekim ba'z eşmâr şâĥında nazc-ı tâmm ile (12)kemâle
resîde olduķda eger şecerinden ķoparmazlar ise kendisi (13)sâķit olup aşlâ mevķi'ine
zarar virmez ammâ nâ-resîde iken (14)mevķi'inden cebren ķoparılır ise meyve ĥâm
oldığı için (15)ekle şâlih olmayup ve telef olup ve mevķi'î dağı fesâda netîce (16)virir.
Ke-zâlik vilâdet-i tabî'ide dağı ev'iye ve ribâât ki (17)cenîn rahme anıñla mazbûta
idi, anlar mürĥî ve münĥall olurlar ve sühûlet (18)ile vilâdet vâķi' olur.

Ammâ isķâtda zıkr olunanlar münķaţı' olması (19)zarûrî olmağla vaĥîm olup ve
rahim lâ-meĥâle rahnedâr olur. Aña bina'en (20)ekşer ĥavâtîn isķât-ı cenîn sebebiyle
'uķr 'arîzasına mübtelâ olur ki zîrâ (21)vech-i mezkûr üzre inşıkâķ ve infitâĥdan nâşî
rahim elbette incinüp (22)emrâz iktisâbına müsta'idd olmağla cirmi me'ûf olur.
Ve ba'zılarında (23)nezf-i dem-i müfri't 'arîz olduğundan ġaşy ve iĥtilâţ-ı zihñ ve
[45b] (1)teşennüc ĥudûşuna bādî ve ol mişillü rüyî emrâzlara mü'eddî olmağla (2)
ekşeriyâ helâke netîce virir. Ve Aristotâlis nâm ĥekîm dirler ki (3)şol ĥâtûn ki ĥîñ-i
sıķt-ı cenînde yâhud ba'de'l-isķât baġteten (4)teşennüc müstevlî olsa ol mişillülere
ġaşy ve iĥtilâţ-ı zihñ (5)'arîz olduķda ba'dehu mevtden emîn oldukları ġörülmüş
degildir. (6)Ve bâlâda mezkûr oldığı vech üzre kibâr-ı eţibbâdan mücerribinden

birisi ⁽⁷⁾dir ki bir hātūn görmedik ki ba^cde'l-ıskāt teşennüc ola da ⁽⁸⁾helāk olmaya ve eger ol vaqıtde olmazsa daḥı zamān-ı kaşırde ⁽⁹⁾helāk olur ve eger ıskāt-ı cenīnden raḥimde fleğmoni zuhūr iderse ⁽¹⁰⁾ekşeriyā mühlkdir. Zīrā şol dem ki raḥimden 'inde'l-ıskāt ifrāt ⁽¹¹⁾üzre ḥārice seyelan itmege muhtāc idi, ma^c-hāzā ol dem ḥārice ⁽¹²⁾seyelan itmeyüp raḥme munşabb olmuş oldu. **Pes** bu ⁽¹³⁾şüretde kemā-yenbağī raḥim tenkıye olamadığından keyfiyyet-i mezbūruñ ⁽¹⁴⁾neş^cetine bādī olmuş oldu. Yāḥud ol dem-i mezbūr raḥimde ⁽¹⁵⁾mekşinden nāşī müte^caffin olmağla 'ufūnet a^czā-i 'āliyeye ⁽¹⁶⁾taşā^cuden rāci^c olduğundan envā^c-ı ḥummeyātdan muḥrika ve muzırre ⁽¹⁷⁾ve iḥtilāc-ı qalib ve veca^c-ı fu^cād ve sār bālāda zikri sebkat ⁽¹⁸⁾iden a^crāzīñ 'urūzuna bā'ış ve mü^ceddī olmasına sebeb ⁽¹⁹⁾olur.

Ve ke-zālik genç kızlardaki ibtidā ḥāmilligi ola sıkt vāki^c ⁽²⁰⁾olursa 'azī-mül-ḥaṭardır ki zīrā anlar henüz evcā^c ve ālāma ⁽²¹⁾mu^ctād ve me^clūf olmayup ve mecrāları daḥı ziyāde zayyık ⁽²²⁾olduğı ḥasebiyle 'usret ve şūbet ve ta^cab ve meşakkat ⁽²³⁾ve evcā^c ve ālāmları şiddet üzerine olup müzmin ve zamān-ı keşire [46a] ⁽¹⁾mümtedd olur. **Hulāşatü'l-kelām** her bir hātūn ki ibtidā-i ḥamlinde ⁽²⁾sıkt vāki^c ola, ba^cde her kaḅıısında olursa olsun ⁽³⁾muḥātarā emr-i muḅarrerdir. Ve ke-zālik ziyāde semīn olanlarda daḥı ⁽⁴⁾sıkt 'azī-mül-ḥaṭardır zīrā semen sebebi ile mecrāları müctemī^c ⁽⁵⁾ve munḅabız ve zayyık olduğı için çünki ol mişillü bedende ⁽⁶⁾müza-yaka-i mecrā ziyāde olduğı eclden böyle iktizā ider. ⁽⁷⁾Ve ke-zālik ziyāde lağar ve każif ve hezil olanlarda ⁽⁸⁾sıkt muḥātaralı olup zīrā ol mişillü ḥavātīniñ ⁽⁹⁾bedenleri marīza ve za^cife ve nahife oldukları için ⁽¹⁰⁾ve ke-zālik şol hātūn ki cenīni altıncı ve yedinci ⁽¹¹⁾ve sekizinci ayda ıskāt ider ise ḥaṭarnākdir. Zīrā ol ⁽¹²⁾vaqıtlerde cenīn nemā bulup 'izam ve kiber ḥāşil itdiği ⁽¹³⁾vaqıtlerdir, andan nāşī ta^cab ve 'usret ziyāde olup ⁽¹⁴⁾ve zaḥmet-i 'azīme ile ḥurūc eyler ve şol hātūn ki raḥmi ziyāde ⁽¹⁵⁾gevşek ve keşirü^c r-ruḅbet ola ekşeriyā ol mişillü hātūn ⁽¹⁶⁾bilā-ḥaṭarin velā-zararin ıskāt-ı cenīn iderler ve ekşeriyā şehr-i ⁽¹⁷⁾evvelde ıskāt idenler bi-sühületiḥi sākıt ider.

el-İlāc: ⁽¹⁸⁾Ma^clūm ola ki bu ḥuşuşuñ 'ilāci ya^cni cenīni ıskātdan ⁽¹⁹⁾muḥāfaza ve raḥimde zābt idüp 'adem-i ıskātdan 'ilācıdır ⁽²⁰⁾yohsa sākıt olacaḅ cenīni ibkā^c mā-kān ve mā-yekünü^c r-raḥm itmesinde imkān ve mecāl olmayup ve belki ol ⁽²²⁾eşnāda hātūnuñ mübtelā olduğı 'ilel ve 'avāriżlarına ⁽²³⁾tedbīr ve tedāvi olunur ki zīrā her kaḅıı emrāz ki nefsāniyye [46b] ⁽¹⁾ve lāzıme ve 'amme ola, elbette miyān-ı nāsda ol daḥı 'amm olur. ⁽²⁾**Binā'en 'alā zālik** raḥm-i māderde cenīni ıskātdan muḥāfaza ⁽³⁾itmek için ḥāşşeten ve müstaḅilen iki umūra ri^cāyet ⁽⁴⁾elzem ve vācibdir. **Evvelkisi;** emriñ evvelkisi ḥamlden ḥāric ⁽⁵⁾olan maḅalde olup **ikincisi;** emriñ ikincisi ḥaml hālinde ⁽⁶⁾olandır. Meşelen ḥamlden ḥāric olan vaqıtde ehem olan

(7)umûr ki bedende olan isti'dād-ı a'râz-ı rediyye ki (8)cenîni isķâta teheyüç itmege mu'tâdı ola anı def⁽⁹⁾ve işlâha sa'y ideler. Meşelen imtilâ-i dem ve fesâd-ı (10)kîmûs ve rahme mensûbe olan sũ-i mizâc ve emrâz-ı (11)rahîm ve evrâm ve sâ'ir bunlarıñ emşâli gibi olanlar (12)ve her kaçan ki demde ifrâṭ ve imtilâ' ola anı def⁽⁹⁾ ve rahmi (13)taẓyîķ ve mecrâ-yı mürhîyelerini münsedd itmekle cenîn (14)dâhîl-i rahimde muḥ-tenîķ olup boğılır. **Pes eger** ol (15)vechle dem-i mezbûr şâfi ve basîṭ olursa aña 'ilâc (16)ifrâṭına kıyâs ile miķdâr-ı kifâye faşd ile iḥrâc (17)olunur. Ke-zâlik fesâd-ı kîmûs daḥı yâ şafrâdandır (18)yâḥud ḥiddetli bir mâddeden ḥişsedâr olmaķla 'urûķ-ı rahmi (19)teftîḥ itdigidendir yâḥud taḇi'atı tehyîc ve taḥrîk (20)idüp kuvvet-i dâfi'aya dağdağ virmesiyle tenbîḥ (21)itdigidendir. Böyle olunca bu kerre cenîn zıkr olunan (22)aḥlât-ı zarreden birisiniñ mücâveretiyle ma'an sâķit (23)olmağı mücib olup yâḥud ifrâṭ-ı faẓalâtı bedeniyyeden [47a] (1)nâşî ki mevzi'-i üläda terâküm itmişdi. Bu şüretle (2)baṭna müzâhame ve sıķlet getürmekle rahimde daḥı cenîni (3)muḥ-tenîķ idüp suķûṭuna bâdî olur. Yâḥud mâdde-i dem (4)cümle bedende fâsid olmağla cenîne vâşıl olan ğidâ (5)daḥı fâsid ve ğayr-ı nâfi' olduğundan neş'et ider. (6)Yâḥud ifrâṭ-ı ruṭubetdir ki cenîni ḥabs itmekle (7)meskeninden men' ider. Yâḥud nuķra-i rahîm ta'bir olunan (8)adâlat-ı rahmiñ ruṭubât-ı muḥâṭıyye ile mümteîl olmasın- dan (9)neş'et ider. Ke-zâlik işbu zıkr olunan fesâd-ı kîmûs (10)daḥı faşd ile 'ilâc olun- maķ mümkin olur ammâ nâdiren (11)olup ve ḳalîlü'l-miķdâr olur.

İmdi bu ḥuşuşda (12)efḳal olan müdâvât ile 'ilâc olunmaķdır ki meşelen (13)bunda lâyıķ olan ğalîb olmuş faẓalâtı müşhilâta (14)müdâvemem ile cezb ve tenķıye eylemekdir. Ve böyle maḥallerde (15)mu'âlecât ol mişillü devâlardan aḥz ve terkîb ideler ki sũ'i'l-mizâc aḥşâ' ya'ni a'zâ-i bâṭıneye ziyâde (17)münâsib ve muvâfiķ ola ve ḥiddet-i aḥlâtı teskîn (18)idüp ve raķîķ olanını tağlîṭ idici ola. Ammâ eger (19)aḥlât-ı balğamiyye ğalîb olursa anı mu'arriķât ve (20)müdirrât ve sâ'ir anlar emşâli edviye-i muḥallil isti'mâliyle (21)'ilâc ideler. Ve ke-zâlik bu ḥuşuşlarda bi't-tecribe ve (22)bi'l-istikrâ' müşâhedemiz olan 'ilâc keyy bi'n-nâr ile¹ (23)acâyibdendir, isķâṭı men' ve def idicidir. Ammâ eger sebab-ı² [47b] (1)isķâṭ rahme ḥâşş olan 'illetlerden (2)ise meşelen ruṭubet-i müfriṭa ve ḳurûḥ ve evrâm (3)ve sâ'ir bunlarıñ emşâli olan 'illetler gibi ki anlara daḥı (4)ḥâşş olan devâlar ile 'ilâc oluna. Ve daḥı ḥaml ḥâlinde (5)ehemm olan vâcib tedbîr oldur ki bâ'is-i isķâṭ olan (6)esbâb egerçi ḥâl-i ḥamlinde olursa 'ilâcı ğâyet (7)şa'b ve 'asîr olup zîrâ ki ḥavâmil sâbîķ-ı zıkr (8)olunan gibi min külli'l-vücüh edviye ve mu'aleceye faẓl (9)ve taḥammül idemezler. Pes o taḳdîrce

1 isķâṭ-ı cenînde keyy bi'n-nâr ile tedbîr olunmaķ

2 Sonraki varakta sehven mükerrer yazılmıştır.

anlara 'ilac itmek ⁽¹⁰⁾eshel ve gūyā mümkün degil gibidir. Ammā ıskāt-ı cenīn ve haṭar ⁽¹¹⁾hayāta münṭakıl ve helāke mübeddil olmaḡdan ḡavf olunduđı ⁽¹²⁾hālide ehemmi-mühimmātdan olan oldur ki edviye ḡuṣūşunda ⁽¹³⁾ināyet ve mu'avenet-i lāzımeden ḡaṭ'ā ferāğat ve ⁽¹⁴⁾mūsāhele olunmayup belki kemā-yenbađı temyīz ve teṣḡiṣ ⁽¹⁵⁾idüp ziyāde muṭābıḡ ve muvāfıḡ mu'alecāt ile 'ilac ⁽¹⁶⁾ideler ki meşelen eger ḡāmil olanlarda imtilā ve ifrāt-ı ⁽¹⁷⁾dem ġalebesi var ise ḡuṣūşā ki müddet-i ḡāmliden ibtidā ki ⁽¹⁸⁾ilerüde ola faşd ile iḡrāc-ı dem olunur. Eger lāzım ⁽¹⁹⁾ve zārūrī olup da iḡtiyāc var ise tefahḡuş olunup ⁽²⁰⁾iki yāḡud üç def'a faşd olunur. Lākin ziyād[e] müte'emmil ⁽²¹⁾ve müteyaḡḡız olalar ki ḡattā def'aten dem-i keşīr iḡrāc olunmaya. ⁽²²⁾Nitekim münāsebetle maḡall-i sā'irede nice kerre zıkr ü beyān ⁽²³⁾olunmuş idi.

Ve ke-zālik faşd iḡtizā eyledikte ṭamarını [48a] ⁽¹⁾ḡāmileniñ küçek ve mecārī-i demi aralıḡ aralıḡ parmaḡ ile ⁽²⁾men' eyleseler tā kim ḡan şiddetle şıçradığından ervāḡ daḡı ⁽³⁾ziyāde müteḡallil olmaya ve belki demi süzmek ṭarīḡıyla iḡrāc ideler. ⁽⁴⁾Nitekim irsāl-i 'alaḡ baḡşinde ma'lūm-ı şerīfīn olacaḡdır. ⁽⁵⁾Ke-zālik eger ebdān-ı ḡavāmilde aḡlāt-ı fāsıdetü'l-kīmūs ⁽⁶⁾ġālib olursa defa'āt-ı keşīre ile müşilāt-ı ḡaffife ⁽⁷⁾isti'māline mürācā'at olunup ḡuṣūşā ki şühūr-ı ḡāmliden ⁽⁸⁾evāşıt-ı şühürda ola, ol vaḡitlerde muḡtezāsına göre ⁽⁹⁾isti'mālinde tekrār ideler. Ve eger sū-i mizāc raḡbe ve nevāziliyye ⁽¹⁰⁾ve muḡāṭiyye ve yāḡud riḡiyyeden müte'ellim ve müte'ezzi olursa ⁽¹¹⁾ol şüretde ḡaviyyü'l-mizāc olanlarda ḡimye-i mu'arriḡiyye[ye] mürācā'at ⁽¹²⁾olunur ki meşelen ḡavāmiliñ mizāc ve ḡuvālarına münāsib olan ⁽¹³⁾ḡimye ile ma'an maṭābıḡ-i ḡaffife isti'māline şürū' olunup ve her ⁽¹⁴⁾vechle ḡaffif olanları aḡz olunur. Ve eger eṣnā-i ḡāmlde ıskāt-ı ⁽¹⁵⁾cenīnden ḡavf ve haṭar melḡūz olursa ol vaḡitde ḡavābızāt-ı ⁽¹⁶⁾muḡavviyāt isti'māline müdāvemem ideler ki bi'l-ḡāşşa ol edviye ⁽¹⁷⁾ıskāta māni' ola. Ve ke-zālik ifrāt-ı cereyān-ı dem-i ṭamş beyānında ⁽¹⁸⁾zıkr olunan mu'alecāt daḡı bu bābda ziyāde enfa'dır ki meşelen ⁽¹⁹⁾bu sefūf ziyāde münāsibdir.

Terkibi budur: Ṭormentilā ⁽²⁰⁾ve kırmız üçer dirhem, maşṭakī bir bucuḡ dirhem aḡz olunup ⁽²¹⁾ve sefūf oluna; miḡdār-ı isti'māli yarım dirhemdir ve bu sefūf ⁽²²⁾daḡı ġāyet münāsibdir.

Terkibi budur: Mercān-ı aḡmer iki dirhem, ⁽²³⁾kırmız ve fevāü'l-ḡāmer¹ birer dirhem, nüşāre-i 'ac nışif dirhem, [48b] ⁽¹⁾lü'lü-i ġayr-ı meşḡub şülüş dirhem aḡz ve daḡḡ olunup sefūf ⁽²⁾oluna; miḡdār-ı isti'māli mā-sebaḡ gibidir. Ve işbu

zıkr olunan ⁽³⁾sefûfât-ı zü'l-hâşşa yalnız müferrihât-ı kalbiyyeden degildir ⁽⁴⁾belki ahlâtda olan hiddet ve hârâfeti dahı def ve izâle ider gibidir. ⁽⁵⁾Ve ke-zâlik hâmil olan her şabâh birkaç 'aded maştakîden ⁽⁶⁾isti'mâl eylese mi'desine kuvvet virüp ve tab'ını kabızdan ⁽⁷⁾men' ider. Ve ke-zâlik evkât-ı hamliñ cemî'isinde şabâhlarda ⁽⁸⁾nışf dirhem bezr-i lisânü'l-hamel-i meshûk müfreden yâ şarâb ⁽⁹⁾ile memzûcen yâhud beyz-i nîm-birşit ile veyâ meraķü'l-laħm ⁽¹⁰⁾ile isti'mâl olunursa fâ'ideden hâlî degildir.

Ke-zâlik ⁽¹¹⁾Fransa memleketinde¹ olan hâmil 'avratlara isti'mâl eyledikleri ⁽¹²⁾meshûr ve keşîrû'l-isti'mâl ve mücerreb olan devâlardan bu ma'cûn ⁽¹³⁾acâyibdir ve hekimbaşısından me'hûzdur ki, **şan'atı budur:** ⁽¹⁴⁾Sekerü'l-verd iki vaķıyye, mürebbâ ve kışr-ı ütrüc altı dirhem, helîlec mürebbâsı ⁽¹⁵⁾ve lübb-i temr yarımşar vaķıyye, mercân-ı aħmer-i meshûk ve lü'lü-i mürebbâ ve nüşâre-i ⁽¹⁶⁾ac birer dirhem aħz olunup şarâb-ı sefercel ile ma'cûn olursa ⁽¹⁷⁾miķdâr-ı isti'mâli kestâne ķadardır, müdâvemet oluna.

Ve eger hâmileniñ ⁽¹⁸⁾tabî'atı edviye-i mâ'iyyeden hazz iderse ol vaķitlerde tormantilâ ⁽¹⁹⁾maḡbûhunu sekerü'l-verd ile i'tâ ideler ki bu huşûşda 'azîmü'n-nef'dir. Yâhud her def'ada birer kaşık şarâb-ı mercân vireler. ⁽²¹⁾Ve ke-zâlik levnü'l-mercân ve levnü'l-mirrih hâcer-i hamaḡiḡos ile ķangısından ⁽²²⁾olursa her def'ada onar ķatre on iki ķatreye varınca emyâh-ı ⁽²³⁾münâsibe ile virilürse gâyet ile mü'eşsir olup yâhud 'uşâre-i [49a]² ⁽¹⁾selîmeden sükker ile yâhud selîmeyi meraķü'l-laħm ile ḡabḡ idüp nüş ⁽²⁾itdirüp 'acâyib müşâhede ideler ve bu maḡbûh dahı mücerrebdir.

⁽³⁾**Terkîbi budur:** Tormantilâ bir vaķıyye, zehr-i rummân ve verd-i aħmer ⁽⁴⁾yarımşar ķabza, selîme bir ķabza, kırmız iki dirhem aħz olunup miķdâr-ı ⁽⁵⁾ķifâye mâ-i ķarâhla nışfı ķalınca ḡabḡ ve taşfiyeden şoñra içine ⁽⁶⁾altı vaķıyye sükker-i eb-yaz hâll olunup ve şerbet idüp aħşam ⁽⁷⁾ve şabâh birer kaşık isti'mâline şürü' ideler. Ve bu cevâriş dahı ⁽⁸⁾huzzâk beyninde meshûrdur ve ḡa'mı lezîz olmağla isti'mâli esheldir ⁽⁹⁾ve kuvvet-i müleyyinesi oldığından ḡabî'atı lînet üzre ḡuta ve bedeni ⁽¹⁰⁾fâzâlâtdan emîn ider, telyînden mâ-'adâ taķviyeti dahı vardır.

⁽¹¹⁾**Şan'atı budur:** Besbâse ve sefûf cevâriş-i şandaleyn ve ⁽¹²⁾râvend ve sinâmeki ve mercân ve lü'lü' her birinden şülüş dirhem aħz ⁽¹³⁾olunup dört vaķıyye sükkeri

1 Françe pâdişâhının hekimbaşısından ışkât-ı cenîn için aħz olunan ma'cûn terkîbidir.

2 **selîme;** beyne'l-'avâm diş otı ta'bîr olunan edviyedir ki a'lâsi Girid'den gelür ki meshûrdur

mahlül-i mâ'ü'l-verd ile kı'ide üzre ⁽¹⁴⁾levhalar oluna ki her birisi üçer dirhem gele. Haftada iki defa ⁽¹⁵⁾bir dânesini münferiden yâhud merakû'l-laħm ile isti'mâl ideler ve ⁽¹⁶⁾hâricden ba'zı aklıyât ve tebħirât ve kı'rûtât ve lezûkât ⁽¹⁷⁾ve zımâdât isti'mâl ideler.

Ez-cümle her kaçan kim havâmilde ⁽¹⁸⁾evcâ'-ı kilyeteyn yâhud evcâ'-ı esfel-i baṭın vâkı' olsa bu ⁽¹⁹⁾devâyı¹ ideler ki 'acîbü't-te'sîrdir. Meşelen furundan henüz ⁽²⁰⁾çıkmuş bir etmegi iki[ye] şakḳ idüp misket şarâbına yâhud ⁽²¹⁾sâ'ir şarâbdan birine bir şey izâfe itmeksiziñ şırf olarak ⁽²²⁾baṭurup ve üzerine meshûḳ-ı қaranfil ve cevz-i bevâ zırr idüp ⁽²³⁾ısıcakla göbek üzerine vaz' ideler, 'acâyibâtıdan bir devâdır. [49b]² ⁽¹⁾Ve ke-zâlık mevzi'-i kilyeteyne daḥı merhem-i kı'nîṭîsa yâhud merhem-i ⁽²⁾şandaleynden tıla ideler veyâ kı'rûṭî uralar; ez-cümle bu kı'rûṭî ki,

⁽³⁾**Terkibi budur:** Dühnü'l-âs ve dühn-i maşṭakî birer vaḳıyye ⁽⁴⁾ve şandaleyin ve ħubukṭâvus ve aḳâkıyâ yarımşar vaḳıyye, tebaşîr ⁽⁵⁾ve verd-i aħmer ikişer dirhem, tîñ-i ermenî ve tîñ-i maḥtûm ve nüşâre-i ⁽⁶⁾'âc her birinden şülüşân dirhem, tementîñ-i mağsûl ⁽⁷⁾bi-mâ-i lisânü'l-ħamel bir vaḳıyye, şem'-i ebyaz kifâyet miḳdârı aḳz ⁽⁸⁾olunup ve âdet üzerine kı'rûṭî oluna. Yâhud bir bez üzerine ⁽⁹⁾sürüp kilyeteyn mevki'ine laşḳ oluna. Yâhud zift ⁽¹⁰⁾ve maşṭakî yarımşar vaḳıyye, lübân bir vaḳıyye ve demü'l-aḳaveyn ⁽¹¹⁾ve verd-i aħmer ikişer dirhem aḳz olunup ke'l-evvel kı'rûṭî oluna.

⁽¹²⁾Ve ke-zâlık zımâd-ı cildü'l-ħamel ve zımâdü'l-mâsikî li'l-cenîñ gibileri ⁽¹³⁾isti'mâl ideler ki işbu zımâd cümlesinden ziyâde kavî ve mücerrebdir ⁽¹⁴⁾kaşığa ve mevzi'-i kilyeteyne laşḳ ideler ki,

Şan'atı budur: Nescü'l-'ankebût ya'ni örümcek ağı iki vaḳıyye ve şa'r-ı erneb-i muħarraḳ ⁽¹⁶⁾iki dirhem, ħabâb-ı kânûn ya'ni ince elenmiş kül iki vaḳıyye, ⁽¹⁷⁾daḳîḳ-i ħınṭa bir vaḳıyye bunları beyâz-ı beyz ile yâhud dühn-i ⁽¹⁸⁾maşṭakî ile yâhud dühn-i sefercel veyâ dühn-i âs ile zımâd ⁽¹⁹⁾'amel idüp iḳtiżâ ħasebiyle isti'mâl ideler.

İmdi isti'mâl olunacak ⁽²⁰⁾zımâdât ve naṭûlâtıdan her қanğısı olursa olsun ⁽²¹⁾mevzi'-i kilyeteyne ħasbe'l-iḳtiżâ vaz' olunur ise ol mevzi'de ⁽²²⁾tûl müddet unudılup da terk olunmayup az zamânda mevzi'inden ⁽²³⁾ṭayy ideler. Pes bu ħuşûşda ṭabîbe te'emmül ziyâde lâzım olup [50a] ⁽¹⁾zîrâ havâmilde gerek zımâdât ve gerek naṭûlât tûl zamân ⁽²⁾mekş ü terk olunursa ziyâde şıḳlet ṭariye olup ve belki ⁽³⁾

1 ħâricden vaz' olunacak devâ

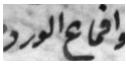
2 zımâdât-ı kilyeteyn ve mevzi'-ı sâ'ire

bir miqdâr zamândan sonra mevzî'inden def idüp kaldıralar, ⁽⁴⁾yoğsa tûl müddet güzerân idince mekşinde çok hâzer olacak ⁽⁵⁾avârizât pezîrâ-yı hüdûş olup ve çok zamân mekşinde ⁽⁶⁾hıqveynde şâbit ve mustakırr olmağla kilyeteyne sühûnet getirüp ⁽⁷⁾dermend hâtûn ba'zan hırkat-i bevlle mübtelâ olup ⁽⁸⁾yâhud kilye ve meşânesinde reml veyâ haşât zuhûrına mü'eddî ⁽⁹⁾olur, ve gâh olur bevl-i dem ihdâsına bâ'ış olmağla zararî ⁽¹⁰⁾rü'yet olunur. Anıçün tabîbîn olan kimesneniñ dîdesi ⁽¹¹⁾mekşûf ve sînesi meftûh gerekdir dirler zîrâ kemâl-i cehl ⁽¹²⁾ve tehâlükünden fâ'ide ideyim dir iken zarar itmeyeler.

Ve ke-zâlik göbege ⁽¹³⁾ve kaşığa dağı ba'zı buğular¹ ideler. Meşelen kimyon ve anîsün ⁽¹⁴⁾yarımşar vaqıyye, nescü'l-ankebût dört vaqıyye, varakü'l-âs ⁽¹⁵⁾ve cülnâr ve ıkmâ'ü'l-verd² birer kabza, aşl-ı cümçüm-i kebîr bir vaqıyye, selîme ⁽¹⁶⁾ve varakü's-serv üçer parmak, kıranfîl bir dirhem ağız olunup ⁽¹⁷⁾ve şarâb-ı sırf ile tabh idüp ve içine bir küçek sünger ⁽¹⁸⁾baırup ısıcağla a'zâ-i mezbûreye zimâd ideler ve her ⁽¹⁹⁾def'ada isti'mâl olunduğda ısıcağ olarak ideler ve bu ⁽²⁰⁾eşnâda 'avârizât-ı bedeniyye ve nefsanıyye ve harekât-ı 'anîfe ⁽²¹⁾ve mücâma'atdan ziyâde ictinâb idüp ve bu vaqitlerde râhat ⁽²²⁾üzre duralar.

Ve ke-zâlik şol nesnelere ki rahmi şiddet ile ⁽²³⁾tahrîk ve muztarib eyleye ol mişillü hareketden gâyet ile hâzer [50b] ⁽¹⁾ideler. Huşûşâ ki fi'l-i cimâ'iyye zîrâ ki 'uzv-ı rahîm ⁽²⁾vaqt-i cimâ'da madd-e-i meneviyyeyi şevk ile ağız ve kabûl ⁽³⁾itmek için açılır, huşûşıyla fi'l-i mezbûrdan ⁽⁴⁾hâşıl olan lezzât sebebiyle tekrâr yeñiden güşâde olup ⁽⁵⁾ve ağız ile cenîn hâşıl itmeklige müteheyyî' olur. Bu şüretde ⁽⁶⁾evvelki cenîn rahîimde henüz müstahkem olup ve müttekî ⁽⁷⁾ve mülteşik olmadığı eçden hareket-i mezbûrdan nâşî ⁽⁸⁾hâricce mündefi' olmağlığı emr-i muqarrerdir. Bu taqdîrce ⁽⁹⁾eger şiddet-i esbâbdan nâşî edviye-i mesbûka ve mu'âlecât-ı mesfüre ıskâta mâni' ve kabîz olmaz ise ⁽¹¹⁾meşelen bundan ağıdem zıkr olunan mu'âlecât ki anlar ⁽¹²⁾gerek dâhilden ve gerek hâricden esbâbın şiddetinden ⁽¹³⁾nâşî cenîni muhâfaza idemez ise ol şüretde zıkr ⁽¹⁴⁾olunacak tedâbir-i kavıyyeler ile mu'âvenet ve müdâvât ⁽¹⁵⁾ideler ki meşelen mücib olan esbâbın ihtilâfına ⁽¹⁶⁾kıyâs ile dâhil ve hâricden edviye-i zü'l-hâşşa ⁽¹⁷⁾isti'mâliyle hâdiş olan 'illeti def ve cenîni hıfz ⁽¹⁸⁾ideler ki meşelen evvelkisi, veca' ve mağşdır ki ibtidâ ⁽¹⁹⁾esfel-i baında ve kaşığda

1 ıskât-ı cenîn olan buğular

2  ıkmâ'ü'l-verd?

ve hıķveyn ve ‘azm-i ‘acizde ⁽²⁰⁾ve a‘zā-i ħubl tarafında zāhir olur anları teskīne ⁽²¹⁾sa‘y ideler ki gerek dāhilen edviye isti‘māl itmekle olup ⁽²²⁾ve gerek hāricden devā ve zımād laşķ olunmağla ve gerek ⁽²³⁾hareket-i riyāziyye ile olsun ħulāşa esbābın ihtilāfına [51a] ⁽¹⁾ķiyās ile zū‘l-hāşşa olanları isti‘māl ideler. Eger ⁽²⁾ışkātı tehyice sebeb olan fecācet-i ahlāt ve ⁽³⁾keşret-i riyāh olursa ki zīrā esbāb-ı dāhiliyye sebebiyle ⁽⁴⁾bu keyfiyyet keşiren vāķı‘a olur.

İmdi öyle vāķitlerde sefūf-ı ⁽⁵⁾cevārişü‘l-verd ki aromatiķo¹ ta‘bīr olunan ve rozātem denilen ⁽⁶⁾sefūf ve terkībden ‘ibāret olup andan ve küzbere ve bezr-i ⁽⁷⁾ütrücden mürekkeb olan sefūflardan virilüp ve mümkin ⁽⁸⁾olursa ‘ucleten mā‘ü‘l-mülükiden² dirler ki zīrā mā-i mezbūr ⁽⁹⁾serī‘ü‘t-te‘şīr olmađla riyāha dađı muķābil ve muķāvim olur. Ammā eger ⁽¹⁰⁾balđam ziyāde olup da ol sebebden riyāh tecemmu‘ ve terāküm iderse ⁽¹¹⁾öyle vāķitlerde şıfāķ-ı baţna musahĥhināt olan edviyelerden ⁽¹²⁾laşķ oluna ki meşelen anīsün ve bezr-i rāziyānec ve bezr-i ⁽¹³⁾ħulbe ya‘ni boy toĥmı didikleri ve zehr-i bānūnec ve zehr-i ikilīlū‘l-cebel ve zehr-i aķtī ve zehr-i usūĥūdūs ve bunlarıñ ⁽¹⁵⁾emşālınden aĥz ile bir ķise taşannu‘ idüp süĥūneti ĥālınde ⁽¹⁶⁾mevāķı‘-ı merķūme vaz‘ yāĥud kül pidesi ta‘bīr olunan ⁽¹⁷⁾nesneyi şarāb-ı şırf ile bir tābe içre taĥĥ idüp ba‘dehu ⁽¹⁸⁾bir pāre bez üzerine başt ve cevz-i bevvä ve keşnec-i meshūķ zırr olunup ⁽¹⁹⁾mevāzi‘-ı ma‘hūdeye laşķ ideler. Yāĥud tāze zebĥ ile ihřāc ⁽²⁰⁾olunmuş ri‘etü‘l-ġanem veyā şerbü‘l-ġanem ya‘ni koyunuñ iç yađı ⁽²¹⁾ısicakla laşķ ideler. Ve eger edviye-i mezkūr ile evcā‘ ⁽²²⁾teskīn ve münķaţı‘ olmaz ise ba‘zı muĥazzirāt ile terkīb ⁽²³⁾olunmuş ihtikānāt-ı musahĥhine isti‘māline şürü‘ ideler ki [51b] ⁽¹⁾meşelen şarāb-ı muvāfiķa ve ezhār-ı müsahĥhaneden ma‘mül ⁽²⁾olan ĥuķneye³ iki dirhem ķadar fulūniyā-yı Rūmīden yāĥud ⁽³⁾dört ĥabbe lodānū zamm olunup ihtikān ideler.

Ve eger veca‘-ı ⁽⁴⁾şā‘be sebebiyle yāĥud esbāb-ı hāriciyye-i şedīdeden ⁽⁵⁾nāşī dem ĥurūc ile zāhir olmağla şürü‘ eyler ise ol ⁽⁶⁾vāķitde rādī‘āt ve ‘aks-i mādde idici tedābīr ve mu‘ālecāta ⁽⁷⁾mübāşeret ideler. Meşelen ibtidā‘en e‘ālī-i a‘zāyı delk ile ⁽⁸⁾ođduĥdan soñra bir ribāt ile mevķi‘-i müvecca‘ı muĥkem rabţ ideler ⁽⁹⁾ve ba‘dehu omuz başlarına, taĥt-ı şedyeyne ve maĥall-i merāķ ⁽¹⁰⁾ve baţnıñ iki cānibine tađlīķ-i miĥceme ideler. Ya‘ni boynuz veyāĥud ⁽¹¹⁾şīşeler yapışdırup ve aralıķda ‘unf ile ayırup ⁽¹²⁾ve yine vaz‘ ideler, bu hareketiñ zıkr olunan ‘avāriżāta çoķ ⁽¹³⁾fā‘ide-i ‘azīmesi

1 sefūf-ı aromatiķo tedbīri

2 mā‘ü‘l-mülükī ya‘ni ħral şuyı ta‘bīr olunandır

3 ihtikān-ı muĥazzireler tedbīri

vardır. Ammâ eger tedbîr olunacak hâtûn-ı hâmile ⁽¹⁴⁾demeviyyü'l-mizâc olup da ve 'urûkları mümteliyye olursa ol ⁽¹⁵⁾mişillülere faşddan enfa' ilâc olmaz ki gerek ibtidâ'en ⁽¹⁶⁾alâmet olarak gerek dem zâhir olmuş olsun ve gerek ⁽¹⁷⁾zuhûr itmezden muqaddem olsun ammâ be-şarî-ı ân ki bundan aqdem ⁽¹⁸⁾zîkr olunduğı üzere hîn-i faşdda demi def'a-i vâhîde ile ihrâc ⁽¹⁹⁾ve cereyân itdirmeyüp te'ennî ile ceste ceste ihrâcına mübâderet ⁽²⁰⁾ideler. Eger seyelân-ı demi vech-i mezkûr üzerine kaç'da ⁽²¹⁾kemâ-hüve'l-merâm icrâ-yı kavâ'id olunup da fevâ'idi melhûz olunduğı ⁽²²⁾vechle kâfî olmaz ise ol vaqitlerde ba'zı kavâibizât ve muğallizâta ⁽²³⁾mürâca'at olunup anlar dağı gerek gîdâ'en ve gerek devâ'en olsun. [52a] ⁽¹⁾**Ve ke-zâlik** bâlâda zîkr olunan ma'âcin ve sefûfât gibiler ⁽²⁾ile yâhud 'uşâre-i lisânü'l-hamel ile yâhud haşhâşdan ⁽³⁾bir vaqıyyesi ahz olunup dem-i ahaveyn ile ve yâhud ⁽⁴⁾tin-i ermenî ile memzûcen i'tâ ideler. Ve hâricden dağı ⁽⁵⁾i'tâ olunacak muqavvî-i kâbirz emşâli olanlar ile buğular ⁽⁶⁾isti'mâl ideler ki **meşelen** kısr-ı rummân ve cevzü's-serv ⁽⁷⁾ve cüft [ve] bellûş ve cülnâr ve 'acemü'z-zebîb emşâlini mâ'u'd-dâreyn ve şarâb ile tabh idüp buğ ideler. Yâhud ⁽⁹⁾verd-i ahmer ve cülnârı bir kîse içre taldırup ve ⁽¹⁰⁾hamr ile tabh eyledikten sonra ısıcaqla uralar. **Ve ke-zâlik** ⁽¹¹⁾cenîni ıskâtdan hıfz için¹ rahme şaru'l-iblden ⁽¹²⁾buğûr iderlerse gâyet ile 'acâyib devâ olur ve hükemâ-i ⁽¹³⁾tabi'ıyyün bu bâbda cenîni ıskâtdan hıfz ve ⁽¹⁴⁾mesk için ta'lîkan nice nice zî'l-haşşa devâlar tahrîr ⁽¹⁵⁾eyleyüp ve medh ü şenâ iderler. Meşelen haccer-i mâlâkıti² ve ⁽¹⁶⁾hacer-i ayyûs 'unqa ta'lîk olunup ve ke-zâlik haccer-i ⁽¹⁷⁾atlas ya'ni haccerü'l-'ukâb bâzüya ta'lîk olunup ⁽¹⁸⁾ve ke-zâlik haccer-i mîknâti'sî eger sürreye rabt olunursa ⁽¹⁹⁾gâyet ile nâfi' olup ve mercân ve zümürüd ve 'azm-i iyyel ⁽²⁰⁾ve sâ'ir bunlar emşâli ki kitâblarında işâret itmişlerdir. Eger ⁽²¹⁾anlardan ba'zısını 'unqa ta'lîk olunup ve yâhud koltuq ⁽²²⁾altında götürmek gâyet ile nâfi'dir dirler. **Ve ke-zâlik** ⁽²³⁾Portuqal eţibbâsının mu'temedlerinden Zâqoţas nâm hekim-i [52b] ⁽¹⁾mâhir tahrîr idüp beyân ider ki bizim bu bâbda mücerrebimiz olan ⁽²⁾cild-i feres-i bahrdan maşnû' mınţakadır ki ya'ni deniz ayğırı ⁽³⁾didikleri hayvânın derisinden yapılmış kuşakdır ki ⁽⁴⁾ammâ eger zîkr olunanı tedârik itmek müte'assir olursa yerine ⁽⁵⁾cild-i zi'bden maşnû' ve ma'mûl mınţaka kuşanmaq sukût-ı ⁽⁶⁾cenîne gâyet ile 'acâyib ve nâfi'dir v'allâhü te'âlâ a'lem.

1 ıskâtdan men'-i cenîn için tebhîr

2 bi'l-haşşa olan ta'lîk-i ahcâr tedbîri

(7)EL-MAKĀLETÜ'Ş-ŞĀNİYE¹

Mevlūduñ aḥvālī ve keyfiyyātī ve ba'de vāzī'l-ḥaml (8)nüfesāya 'arız olan ḥālāt ve ol daḥı maḳāle-i ulā gibi (9)on tezkīri müştēmil olmağla

Tezkīr-i Evvel

'usr-ı vilādet ve teshīl-i (10)vilādet ve lāzım olan tedābīri beyānındadır.

İmdi tezkīr-i evvel: (11)Vilādetiñ 'usret ve sühūleti zıkr ü beyānında oldıysa pes (12)'usret-i vilādet ta'bīri ḥāmil olan ḥavātīñ güc ile ve zaḥmetle (13)toğurmağdan 'ibāret olup ve 'inde 'avāmī'n-nās oğlan (14)şarplanmağ dinilüp ve lisān-ı Yūnānīde diştokyas tesmiye (15)iderler. Ma'lūm-ı sa'adet buyurıla ki mehère-i eḫibbā-i mücerribīnden (16)Bernārdīnūs nām ṭabīb-i rāhib zıkr olunan 'usr-ı (17)vilādet beyānında dir ki 'usr-ı vilādetden murād olan oldur ki (18)ḥāmilde veca'-ı şedīde ve a'rāz-ı şa'be ile toğurmağdır.

(19)el-Esbāb: İmdi zıkr olunan şu'ubetiñ sebepleri (20)yā dāḫilīdir yāḫud ḥāricīdir, sebeb-i dāḫilīsi² olan (21)yā raḫimden veyā ḥavātūndan veyā cenīndendir. Pes ḥātūndan (22)olan sebeb-i 'usret daḥı ḥātūnuñ cümle a'zāsıniñ birden (23)za'findan yāḫud bi't-ṭab' bedeni aşlında za'if oldığından [53a] (1)yāḫud³ sinn cihetiyle ziyāde genç ya'ni yaşı az olmasından (2)yāḫud ziyāde fertüte olmasından ya'ni sinni az iken zī-'iyāl olamayup da ba'de vaqt-i āyis zamānına ḳarīb ḥāmil (4)olanlarıñ vāz'-ı ḥamlı 'usret üzre olur dimekden 'ibāretdir. (5)Ve yāḫud ḥātūna ḥamlı ḥālīnde emrāz işābetinden ve yāḫud cemī' (6)bedeniniñ maḫāfetinden ve hüzāl-i müfriṭeden ve ifrāt-ı ḫuşūnet-i (7)a'zāsından neş'et idüp ve yāḫud semeniniñ ğilzetinden (8)daḥı neş'et ider ki semen-i mezbūr muḳtezī olan mecrāyī daḥı (9)munzağıt ve tazyīḳ itmesini bādī olup yāḫud i'zām-ı (10)raḫmiyyeniñ sū-i şeklinden daḥı olur ki zīrā a'rec ve mu'avvecler (11)oldığı gibi yāḫud em'ālarında riyāḫ-ı keşīreden münbaşiṭ olup (12)raḫmi temdīd itmeden olup ve yāḫud 'uzv-ı meşānede ḫaşāt (13)mevcūde olup veyā emr-i ṭabī'iden ḥāric evrām vukū'uyla (14)intifāḫ-ı mecārī-i raḫmiyye oldığı gibi işbu zıkr olunanların cümlesi (15)'usr ve ḫabs idici 'avāriẓdan oldığı ḫasebiyle raḫim (16)ve ri'e ve sā'ir teneffüse ḫizmet iden a'zāları ḳabz (17)ve munzağıt ve müzdaḫim kılıcıdır. Zīrā bunlarda imsāk (18)ve ḫabs-i nefes ḫurūc-ı cenīn için mūmāna'at cidden zarūrī ve lāzımdır. (19)Ve ke-zālīk raḫim⁴ cihetinden olan sebeb-i 'usret daḥı raḫmiñ (20)emrāz-ı muḫtelifesinden nāşīdir ki ez-cümle evrām ve ḳurūḫ ve sedde (21)infilāḳ ve inziğāt gibileriñ emr-i ṭabī'iden ḥāric olan

1 maḳāle-yi şāniye tedbīr-i mevlūd ve teshīl-i vilādet

2 el-esbābü'l-dāḫiliyye li'l-'usr-ı vilāde

3 vaqt-i āyis ḫavātiniñ otuz beş yaşından soñra olan evḳātları ki evlāddan ḳalup ḳalmamağ zamānları

4 raḫim sebebiyle olan ıḫṣāt

esbâbdan ⁽²²⁾taşra olmasından neş'et idüp ve cenîn cihetinden ⁽²³⁾olan sebab-i 'usret yâ cenîniñ cevher-i aşliyyesinde olan kemmiyyetinde [53b] ⁽¹⁾ya'ni miqdârında ve şeklinde ve anıñ mülhâkı olan eşyâda ya'ni ⁽²⁾ayb ve kubbh olmağdan olur ki meşelen cenîniñ cevher-i ⁽³⁾zâtisinden olan 'ayb ki her kaçan meyyit olup yâ müte'affin ⁽⁴⁾veyâ ba'zı 'ayb u fesâd ile ma'yüb ola yâhud ba'zı ⁽⁵⁾emrâz sebebiyle za'if olmuş ola. Zîrâ za'f ve ⁽⁶⁾noqşân-ı kuvvâ-i cenîn kendünün hârice hurûcuna ve velûduna ⁽⁷⁾vefâ itmeyüp ve cenîniñ kemmiyyet ve miqdârında olan ⁽⁸⁾ayb ki vardır, anlar ile vilâdet mu'ayyen olmaz. Meşelen ⁽⁹⁾re's-i cenîn bedeninden kebîr olsa 'usr-ı vilâdet mümâna'at ve 'usret vâқи ⁽¹⁰⁾olup ve bañn-ı vâhidede cenîn keşîr olsa 'alâ sebîli'l- ⁽¹¹⁾mu'tâd tev'emânda müşâhede olunduğı gibi ki ol hâlde ⁽¹²⁾vilâdet gâyet ile 'asîr olur. Ve ke-zâlik cenîniñ vaz' ⁽¹³⁾ve şekli cihetinden olan 'usr-ı vilâdet' dağı nice vech üzre ⁽¹⁴⁾vâқи' olur ki nitekim cenîn hurûca şürü' eyledikde ⁽¹⁵⁾ricleyni ile yâhud yedeyni ile hurûc eyleye yâhud yedeyn ⁽¹⁶⁾ve ricleyni ile müteza'afâ hurûc idüp yâhud yed-i ⁽¹⁷⁾vâhîde ve ricl-i vâhîde ile hurûc eyleye. Yâhud oturduğı ⁽¹⁸⁾yeri ile yâhud bañnı ile hurûc eyleye, bu şüret ⁽¹⁹⁾fem-i rahmi kapayup 'usr-ı vilâdete sebab olur. **Ve ke-zâlik** ⁽²⁰⁾vücûd-ı cenîne mülhâk olan eşyanıñ 'usret-i vilâdete sebab ⁽²¹⁾olmağlığı meşelen her kaçan ki cenîni muhît olan gışânıñ ⁽²²⁾ziyâde raqîk olmasıyla gâyet sür'atle inhirâkıñdan nâşî ⁽²³⁾qabl-i eşnâ-i hurûci'l-veled kendinde mevcûde olan ruḡbet-i [54a] ⁽¹⁾mâ'iyye cereyân idüp gitmekle hurûc-ı cenîn vaḡtinde fem-i rahim ⁽²⁾yâbis ḡaldığından 'usret-i vilâdete bâ'is olur. Yâhud ⁽³⁾gışâ-i mezbûr ziyâde gâliz olmağla hareket-i cenînden ⁽⁴⁾bi-sühûletihî derîde olamamağla bu dağı 'usret-i vilâdet ihdâş ⁽⁵⁾ider.

Bunlar ma'lûm oldıysa **imdi** 'usr-ı vilâdetin² sebab-i ⁽⁶⁾hâricîsi umûr-ı zarûriyyeye tâbî'dir ki aña umûr-ı ġayr-ı tabî'î ⁽⁷⁾dinilüp nitekim hevâ' bârid ü yâbis ve riḡ-i şimâlîde vaz' ⁽⁸⁾haml idenlere zararlı olup zîrâ bu mişillü keyfiyyât cümle bedeni ⁽⁹⁾tekşîf idüp dem ve ervâhı a'zâ-i bâḡniyyede hurûca ⁽¹⁰⁾müteheyyi' ve ircâa mücib olup ve dâ'imâ rahme zarar-ı 'azîmi müterettib ⁽¹¹⁾olur ki huşuşıyla vaz' ⁽¹²⁾haml vaḡtinde cenîn fâtiresinden hurûc eyledikde cidden zararlı olur. **Ve ke-zâlik** ⁽¹³⁾şedîdü'l-ḡarâret olan hevâ dağı ervâhı taḡlîl idüp ⁽¹⁴⁾ve cenîni kuvvetle hârice cezb ider ve bi-ḡasebî'l-ḡuvve imtilâ' ⁽¹⁵⁾bedene te'sîr idüp ve iltihâb-ı ḡummâviyye ve fleğmoniyye teheyüç ⁽¹⁶⁾idüp kubbh ve 'asîrü'l-ḡazm olan ġıdâları ekl itmek ve yâhud ⁽¹⁷⁾gâyet ile ta'am-ı keşîre ekl eylemek ve ḡable'l-vaz' ḡavâbızât ⁽¹⁸⁾keşîren isti'mâl itmek bunlarıñ cümlesi 'usr-ı vilâdete sebab olan ⁽¹⁹⁾ef'âldendir. Zîrâ

1 'usret-i vilâdetin eş'abı olan

2 usr-ı vilâdetin esbâb-ı hâriciyyesi

mezkûrâtdan mi'ce za'îf olup ve ⁽²⁰⁾mecârî-i 'amm olan tarîkîlar münsedd olmağa bādî olur ki bu ⁽²¹⁾maħalde mevâzi'-i mezkûreler meftûh olmağ gerekdir. Ve ke-zâlik ⁽²²⁾nevm-i keşîre ve sübât-ı havâmil cenîniñ hareket ve hücumunu ba'î ⁽²³⁾itmele vilâdet-i tabî'atı ibtâl ider. Ve ke-zâlik vaz'-ı [54b] ⁽¹⁾hamle müteheyi' olan hâtûnlara vaqitsiz hareket-i 'anîfe ekşeriyâ ⁽²⁾vilâdeti ba'î idüp ve belki kalçup kürsî-i kâbiliyye cülüs-ı ⁽³⁾eyleye, bunda daħı vaqt gözetmek şürûbundandır. Hattâ re'is ⁽⁴⁾İbn-i Sînâ kürsiye vaqt-i iclâs, raħim açıldıktan ⁽⁵⁾šoñra lâzımdır dirler **zîrâ** hemân ağrı tutunca oturmayalar ⁽⁶⁾deyü tenbîh eylemişlerdir. Ve zamân-ı vaz'-ı ħamlde fâzâlât-ı ⁽⁷⁾baħın muħtebes olup nitekim mi'â-i müstaķimde sıkl ⁽⁸⁾taşallüb ve taħaccür idüp yâħud meşâned e tarîk-ı bevl muħtebes ⁽⁹⁾ve mümtelî olmağla munzağıt ve müzdaħim kıılır yâħud bevâsiriñ ⁽¹⁰⁾ziyâde infitâh ve teverrümi olacağ olur. Bunların cümlesi ⁽¹¹⁾raķabe-i raħme müzâyaka ve müzâħame virmele me-cârî'i münsedd ⁽¹²⁾idüp bu şüretle tabî'atın vaz'-ı ħamle sa'y ve iķdâmına ⁽¹³⁾bi't-ıtab' mâni' olurlar. Kâbile olana lâzımdır ki bunlar ma'lûmı ⁽¹⁴⁾olmağla eger kendiniñ elinden gelmez ise tabîbe ħaberini iħbâr ⁽¹⁵⁾ideler. Ve ke-zâlik a'râz-ı nefسانیyyeden şiddet üzre ⁽¹⁶⁾olan meşelen ħavf ve ħam ve ħazab gibileriñ ⁽¹⁷⁾cümlesi sühûlet-i vilâdeti men' ider. Ve ke-zâlik ħavâmile ekşeriyâ ⁽¹⁸⁾ħâricden vâkı'a olan sıķt ya'ni düşmek ve ħarbe ya'ni ⁽¹⁹⁾urulmağ ve cerâħat maķûlesi ekşeriyâ zarar ider. **Ve ke-zâlik** ⁽²⁰⁾vâzi'a-i ħamle mu'âvin ve mübâşir olan ħademe' ya'ni ħizmetinden ⁽²¹⁾ve şoħbetinden ve görmesinden memnûn ve maħzûz olmadığı ⁽²²⁾ba'z ħademeniñ yanında bulunması ziyâdesiyle zarar idüp ⁽²³⁾ve 'usret-i vilâdeti emr-i muķarrerdir. Meşelen bunuñ gibi ki vâzi'a [55a] ⁽¹⁾olan hâtûnı ol vaķitte ħuşuşıyla ħîn-i vilâdetde tayanmağda ⁽²⁾ve kâldırmağda ħizmet iden hâtûnlar kuvvetlü ve bahâdire ve güler ⁽³⁾yüzlü gerekdir ki hattâ ħâmil olan âzürde olmaya. **'Ale'l-ħuşuş** ⁽⁴⁾kâbile-i ħâziķa ve mâhireye muħtâcdır ki cemî' a'mâl ü ef'âlinde ⁽⁵⁾sa'y ve iķdâm üzerine ola, zîrâ ki eger mezkûren ef'âl ve ⁽⁶⁾a'mâllerinde ħaĥa iderlerse 'usr-ı vilâdete bâ'is olup eger ⁽⁷⁾zıkr olundığı vech üzre ol ħizmetde olanlardan memnûn degil ⁽⁸⁾ise 'usretde daħı ziyâde te'ķid olur. Şâħibi olan bunları muķaddem ⁽⁹⁾taħķiķ idüp ol mişillü olanları ħard ve teb'ide sa'y ve diķķat ideler. **Ve ħâh** ⁽¹⁰⁾olur ki³ kâvâbil ħavâmiliñ ziyâde sür'atle def'ine iķdâm idüp ve ⁽¹¹⁾güyâ tîz vaz'-ı ħaml eylesün deyü ħabs-i nefes itmesine cidd ü cehd ⁽¹²⁾ider, bu kerre ribât-ı cenîniñ raħme ittişâl ve iltişâķı muħkem olduğı ⁽¹³⁾eclden kuvâlarda infi'al vâķi' olmağla vilâdetinde zaħmet-keşî-

1 ħâmiliñ ħîn-i vaz'da vaqt-i cülüs-ı kürsî beyânı

2 esbâb-ı ħâriciyye 'usr-ı vilâdet vaz'-ı ħaml vaķtinde ħâmiliñ yanında ħazz itmedığı kimesneniñ men'ı beyânı

3 kâbiliñ nâ-kâbil olması 'usr-ı vilâdete bâ'is olduğı

de olur. ⁽¹⁴⁾**Ve gâh** olur ki kâbil nâ-kâbil olmağla hâtûnuñ vaż'-ı hamli idecek ⁽¹⁵⁾ zamâni olmayup cenînin nazc u kemâli vaḳti zann idüp ḳable'l-vaḳt bi-sür'atin kürsîye oturdup hürücuna sa'y idüp ḳaṭā ⁽¹⁷⁾ider. Zîrâ ma'lûmı olmaz ki cenîn henüz daḳı kemâl-i nazc ⁽¹⁸⁾bulmamış olup¹ ve vaḳt-i vilâdet olmadıḳı ecluden ba'zı ⁽¹⁹⁾kerre ev'ıye ğâyet şiddetle münḳarık ve münḳatı' olur yâḳud cenîn ⁽²⁰⁾sâḳıt olur. Ğâyet ile ihtirâz gerekir, başıret üzere ⁽²¹⁾olmalıdır.

Muḫammed bin Zekerıyyâ Râzî buyururlar ki on beş yaşından ⁽²²⁾muḳaddem gebe ḳalan hâtûndan ḳavf olunur zîrâ rahmi kûçek ⁽²³⁾olmağla elbette vilâdetde 'usret ve meşakkat muḳarrerdir dimişlerdir. **[55b]** ⁽¹⁾Ve ke-zâlik² sinn-i âyâsın müddet-i hamli-i tavîlesine yaḳın zamândaki ⁽²⁾gebe olmuş hâtûnuñ vaḳt-i 'acûzîsî³ 'olmağla öyle olan ⁽³⁾'acûz za'ifetü'l-ḳuvâ ve ḳaliletü's-şabr li'l-elem ve'l-veca' ola. ⁽⁴⁾Yâḳud ziyâde semîne olmağla ḫıfın hürüc idecek maḳallı ⁽⁵⁾ṭar ola. Yâḳud aşlında retkâ olup mevzî-i ma'hûdesi ⁽⁶⁾tîr ile açıldıḳı şüretde girih gibi açıldıḳı içündür ki ⁽⁷⁾bunların cemî'si bâ'ış-i 'usret-i vilâdet olup ve ke-zâlik ⁽⁸⁾esbâb-ı bâdiyeden olan riyaḫ-ı şimâliyye ki ya'ni boyraz rûzgârı ⁽⁹⁾vezân eyledikde ve fuşûl-ı bâride de bâ-ḫuşuş berd-i şedîd ola, ⁽¹⁰⁾bunlar daḳı 'usret-i vilâdete sebebdir ki anın için bilâd-ı bâride ⁽¹¹⁾hâtûnları ḫîn-i vilâdetde 'usret-keşide olurlar. **Ve ke-zâlik** ⁽¹²⁾fuşûl-ı ḫârre ve bilâd-ı ḫârrede istirḫâ-i a'zâ cihetinden ⁽¹³⁾daḳı 'usret vâḳı'a olup ke-zâlik 'ıtra ma'ile olup revâyiḫ-i ⁽¹⁴⁾ṭayyibe istişmâmına müdâvemet olan nisvân daḳı ḫîn-i vilâdetde ⁽¹⁵⁾'usrete mübtelâ olurlar ki zîrâ revâyiḫ-i ṭayyibeye iştiyâḳından ⁽¹⁶⁾nâşî rahimleri bâlâya müncezib olmağla 'usret-i vilâdete mücib olur. ⁽¹⁷⁾**Ve gâh** olur ki berd-i şedîdin işâbetinden daḳı ḫublânın şadr ⁽¹⁸⁾ve ri'esinde olan urûḳlarına inḳıṭâ' vâḳı'a olmağla ba'de'l-vaż' su'âl ve nefsü'd-dem ḫudûşıyla sill 'illetine sebep olur. ⁽²⁰⁾**Ve gâh** olur ki merâḳ-ı baḫın didikleri ğışânın inşikâḳına ⁽²¹⁾mü'eddî olur dimişlerdir.

1 bu vaḳitlerde mümkün olursa ḫâmili ṭabîbe 'arz ederlerse nabzının aşağıya teveccühünü iḫbâr ider

2 ya'ni ömründe ḫâmil olamamış hâtûn otuz yaşından soñra ḫâmil olursa anın vaḳtine âyâs tesmiye iderler ki zamân-ı vaż'-ı hamli ğâyet 'usret üzerine olur eger ḫalâş olursa daḳı çok zaḫmet ve meşakkate mübtelâ olur ḫattâ bundan aḳdem müneccimbaşı Musazâde efendi merḫûmuñ ḫalîlesi kendinden soñra el-yevm Ğalaṭa mollası olan Aḫışavî Meḫmed efendiye nikâḫla varup lâkin merḫûmuñ vaḳtinde evlâdı olmayup ve sinni daḳı zamân-ı iyâsa reside olduḳdan nâşî ḫâmil olduḳda müddet-i hamli münḳaziye olup ḫîn-i vilâdetinde zıkr olunduḳı üzere 'usretinden gerçi vaż'-ı hamli eyledi ammâ hem veled hem vâlidesi ḳazâya reside olup 'âzim-i dar-ı beḳâ oldılar, ma'âz-allâh.

3  şeklinde imlâ edilmiştir.

el-‘Alāmātü’l-usret ve’s-sühületü’l-⁽²²⁾vilâdet:¹ İmdi ma’lûm-ı rûsûm buyurıla ki eger ħublânîñ ⁽²³⁾vilâdet ağrısı vaqtinde vâkı‘ olan veca‘ taraf-ı pîşinde [56a] ⁽¹⁾ya‘ni önünde ‘arıza olup da kaşıklarına ve karnında zuhûr ⁽²⁾iderse bu şüretde tıflıñ vilâdeti âsân olur. Ve eger ⁽³⁾ard tarafından zuhûr idüp de şulb cânibine kâ‘il olursa vilâdet ⁽⁴⁾usret üzerine olur ki zîrâ cenîniñ mevzi‘-i ħurûcundan ⁽⁵⁾ba‘îd olduğuna delâlet ider. Bernârdînüs nâm râhib ⁽⁶⁾dir ki ‘usr-ı vilâdet bi’ n-nefs ħâmile yâĥud aña mu‘âvin olanlardan ⁽⁷⁾ale’l-ĥuşûş kavâbileden istifsâr ve istiĥbâr olunup evvelen ⁽⁸⁾her kaçan ħâtûn tûl vaqt ta‘ab ve zaĥmet vilâdetde bâķî ⁽⁹⁾ķala ki meşelen iki üç dört gün yâĥud eyyâmen keşiren ta‘ab-ı ⁽¹⁰⁾vilâdet çeke. Ammâ ki vilâdet taĥîfî bi’l-ĥaķîķa yigirmi sâ‘at ⁽¹¹⁾beyninde maĥdûd vâkı‘ olup ammâ eger ‘usr-ı vilâdet ise bunun ⁽¹²⁾aksı olduğundan eger veca‘-ı vilâdet za‘îf olup da ⁽¹³⁾tûl zamân tekerrür ide ve veca‘ daĥı bi-sür‘atin a‘zâ-i ħublden ⁽¹⁴⁾ya‘ni kaşıķdan ve fercden ve taraf-ı zahrdan mümtedd ve münbasit ⁽¹⁵⁾olursa bu ĥâlet ‘alâmet-i ‘usret-i vilâdetdir.

Taĥaddümetü’l-Ma‘rife:² ⁽¹⁶⁾İmdi ‘usret-i vilâdetiñ taĥaddüme-i ma‘rifesi bu şüret üzre pezi‘râ-yı ⁽¹⁷⁾ĥudûş olur ki eger ‘usr-ı vilâdet bi-nefsihi ‘azîmü’l-ĥaĥar olması ⁽¹⁸⁾bu vechle numûdâr olabilür ki ĥaĥar-ı mezbûr ba‘zan ĥâmilde olup ⁽¹⁹⁾ve ba‘zı kerre cenînde olur ve gâĥ olur ki ez-ķazâ ikisinde ⁽²⁰⁾ve def‘aten olmaĥla vâlid ü veled daĥı ķazâya resîde olurlar. Ammâ eger ⁽²¹⁾ĥâmil olan ĥâtûn dört gün kadar vaqt-i vilâdetde ‘usret ⁽²²⁾ve zaĥmet çekerse ya‘ni vilâdetiñ vaqt-i ‘usreti dört günü ⁽²³⁾tecâvüz iderse ĥayra ‘alâmet olmayup ol kadar ‘usretten elbette [56b] ⁽¹⁾cenîn helâk olur. Ve eger ‘usr-ı vilâdet eśnâsında ‘illet-i ⁽²⁾seyyi‘ât müstevlî olup yâĥud teşennüc işâbet iderse bu ⁽³⁾ĥâlet ekşeriyyâ helâke mücib olur. Ammâ eger ‘usret-i vilâdet ⁽⁴⁾eśnâsında ‘atâş ya‘ni ĥâmile aķsırma gelürse ol ĥâlet ⁽⁵⁾keyfiyyet-i ceyyideden olur ki nitekim İboķrâţ *Fuşûl*‘ünde zikr ⁽⁶⁾ü beyân eylemişdir.

el-‘İlâc:³ İbtidâ‘en vilâdeti ‘asîr ve ibtâl ⁽⁷⁾iden esbâbı izâle idüp ba‘de vilâdete mu‘în olan ⁽⁸⁾mu‘âlecâtı ideler ki ez-cümle evvelen nisvân ‘indinde ‘âmm olan ⁽⁹⁾budur ki ĥâtûna bir kaşıķ dârĥîn şekerlemesi yâĥud mâ-i cümletü’l- ⁽¹⁰⁾ütrüc nüş itdürüp yâĥud bir miķdâr dârĥîn ve cüz‘î ⁽¹¹⁾za‘ferân saĥķ olunup nişf dirhem kırmız ma‘cûnla maĥlûţen ⁽¹²⁾meraķü’l-laĥm ile içüreler. Yâĥud yalnız za‘ferânı meraķü’l-laĥm ile südüs ⁽¹³⁾dirhemîñ be-her sâ‘at virilüp veyâ şarâb ile vireler erbâbına ⁽¹⁴⁾göre. Yâĥud dühn-i levz-i hulv ve ĥamr-ı ebyaz ikişer vaķıyye za‘ferân ⁽¹⁵⁾ve dârĥîn her birinden on ĥabbe, ma‘cûn-ı kırmız nişf dirhem, ⁽¹⁶⁾şarâb-ı şa‘ru’l-gül⁴

1 ‘alâmât-ı ‘usret ve sühület-i vaz‘-ı ĥaml beyânı

2 taĥaddümetü’l-marife li’l-vilâdet

3 el-ilâc li ‘usr-ı vilâdet

4 şa‘ru’l-gül; baldırıķara didikleridir

bir buçuk vaqıyye aḥz ile mezc olunup teşerrüb itdüreler. ⁽¹⁷⁾Eger bu terkîb kifâyet itmez ise bundan aḳvâ ve keşîrû'l-isti'mâl ⁽¹⁸⁾ve 'azîmü'n-nef olup ve mücerrebâtıdan olanları ḳullanalar ki ḥattâ Divoryüs ḥekîm dir ki¹ bir ḥâtün toğurmaḳda üç gün ⁽²⁰⁾zaḥmet çeküp ve ol ecluden ḳavalları sâḳıt olmuş idi, ⁽²¹⁾ben aña bu meşrûbî terkîb idüp virdim. **Meşelen** müşk-i ⁽²²⁾ṭarâmşî², ıkrîṭî ve zerâvend-i ṭavîl ve zerâvend-i müdahrec ⁽²³⁾ve ḳurş-ı mürr-i şâfi her birinden südüs dirhem, [57a] ⁽¹⁾za'ferân ve dârçîn on ikişer ḥabbe, cevârişü'l-ḳırmız ⁽²⁾ve mâ-i dârçîn yarımşar dirhem, mâ-i zehr-i nârenc ve mâ-i birincâsef ⁽³⁾birer buçuk vaqıyye aḥz olunup ve birbirine mezc idüp içürdüm. ⁽⁴⁾Bir miḳdâr zamândan soñra ḥamli tehyîc idüp ve tev'em ⁽⁵⁾evlâd toğurdu ve bundan soñra nicelerde daḥı tecrîbe eyledim ⁽⁶⁾aşlâ teḥallüf eylemedi dimişlerdir. **Ve ke-zâlik** bu ḥuşûşda ⁽⁷⁾mu'âlecât-ı kimyâ'ıyyeden 'azîmü'n-nef ve seri'ü't-te'sîr olanlar bu ⁽⁸⁾bâbda ḥulâşa-i za'ferân ve dühn-i dârçîn ve dühn-i kehrübâ ⁽⁹⁾gibilerdir ki meşelen ḥulâşa-i za'ferân beş ḥabbeden altı ḥabbeye ⁽¹⁰⁾varınca dühn-i dârçîn dört ḳatreden on beş ḳatreye ⁽¹¹⁾resîde olunca ḥamr ile yâḥud meraḳû'l-laḥm ile yâḥud emyâh-ı münâsibe ⁽¹²⁾ile vireler.

İboḳrât *Fuṣûl* ünde 'aṭâs ya'ni aḳsırtma vilâdeti ⁽¹³⁾ta'cîl ve esra' ider dimişlerdir. İmdi zıkr olunan 'aṭâs ⁽¹⁴⁾bu maḥalde ḡâyet nâfi' ve enseb ve evfaḳdır ki,

Şan'atı budur: ⁽¹⁵⁾Aşl-ı ḥarbaḳ-ı ebyaz nışf dirhem, dâr-ı fülful sülüş dirhem, cünd-i ⁽¹⁶⁾bîdester beş ḥabbe aḥz olunup 'ades miḳdârı ḥâmiliñ ⁽¹⁷⁾enfine nefḥ ideler. Yâḥud bir mişḳâl ḳaşnı şarâb-ı şırf ⁽¹⁸⁾ile ḥall olunup içüreler ve vilâdeti der'aḳab teshîl idüp ⁽¹⁹⁾zuhûra getürür.

Ve ke-zâlik bu bâbda vilâdete mu'âvenet için ⁽²⁰⁾isti'mâl olunan devâ yalnız dâḥilden olmayup belki ḥâricden ⁽²¹⁾daḥı i'ânete muḥtâcdır ve ḳavâbil-i ḥâzıḳaya lâzımdır ki nice kerre ḥâmiliñ ⁽²²⁾raḥmine dühn-i süsen-i ebyaz ve dühn-i levz-i ḥulv ve dühn-i zâc ⁽²³⁾emşâli edhân ile tedhîn idüp ve esfel-i baṭna aşl-ı süsen [57b] ⁽¹⁾ve varaḳ-ı benefşec ve varaḳ-ı ḥubbâzî ve birincâsef ve bezr-i ⁽²⁾kettân ve bezr-i ḥulbe ve bâbünec ve zehr-i iklîl-i cebel maṭbûḥları ⁽³⁾olan maṭbâḥiñ emşâli ile ve bu nev' eşyâ-yı mürḥiye ile ⁽⁴⁾fâtiren bûḡ ve kimâd ideler. Eger vilâdet ziyâde şa'b olursa ⁽⁵⁾ḳuvvet ve râfi'âyı taḥrîk ve tenbîh idici ihtikânât-ı ḥârreler ile ⁽⁶⁾ḥuḳne ideler tâ ki raḥme daḥı daḡdaḡa vire ve em'alarını boşaltmak ⁽⁷⁾ile mevzi'-i raḥim vâsi' ola. Lâkin bu daḥı ma'lûm ola ki mâ-dâm ki ⁽⁸⁾cenîñ raḥimde ḥayâtda ola, bizler aña ihtikâna çendân rızâ ⁽⁹⁾viremeyiz zîrâ ihtimâldir ki cenîñ mutaẓarrır ola. Ammâ cenîniñ ⁽¹⁰⁾raḥimde fevti müteḥaḳḳıḳ olursa³ ol vaḳtde zıkr olunan devâlarıñ ⁽¹¹⁾

1 'ilâc-ı mücerreb Divoryüs ṭabîb

2 müşk-i ṭarâmşî' mınḳar otı tabîr olunan edviyedir ki dîktâmü dirler Lâtince

3 cenîñ raḥimde meyyit olursa olunacak tedbîr beyânı

aşlâ zararı yokdur. Ve ke-zâlik sürreye dühn-i kehrübâ yâhud⁽¹²⁾ merâretü'd-dî-kü'l-esved tılâ olunursa sür'at-i vilâdete gâyet⁽¹³⁾ memdüh olan devâdandır. İmdi eger 'usr-ı vilâdet cenîniñ za'f-ı⁽¹⁴⁾ mizâcından nâşî olursa ol vaqtd e hâmile mu'aviyât ve müferrihât⁽¹⁵⁾ virilmekle tabî'atına taqviyet vireler ki **meselen** hâmr-ı saħîñ⁽¹⁶⁾ ve ma'cünü'l kırmız, mâ-i dârçîn gibiler ile ve hâricden lübâb-ı⁽¹⁷⁾ hıubz ve yâhud kül pidesi ve cevz-i bevâ ve dârçîn ve kıranfil⁽¹⁸⁾ ve kırmız gibilere ma'ü'l-mülük¹ yâhud şarâb-ı fâtir reş itmekle⁽¹⁹⁾ lepîce idüp baña laşq ideler. Eger hâtünüñ parmağında⁽²⁰⁾ ba'z cevâhire müte'allik taşlu hâtemi var ise ve cevâhirden⁽²¹⁾ üzerinde nesnelere mevcüd ise² bi'l-cümle anları def idüp çıkaralar⁽²²⁾ zîrâ câ'izdir ki anlarda ba'zî hâşşa olmağla vilâdete mâni' ola.⁽²³⁾ Cevâhirde teshîl-i vilâdete mu'în olan havâşş olduğu gibi [58a]⁽¹⁾ müte'annide daħı olduğında iştibâh olunmaz.

et-Tecrîbe:³ Lendânüs⁽²⁾ nâm hekim dir ki bu sefûfi ben teshîl-i vilâdet için nice kerre⁽³⁾ tecrîbe eyledim. Aşlâ birinde teħallûf itmedi hattâ kendi hânemde ve⁽⁴⁾ etbâ'imda daħı tecrîbe eyledim ki mücerredir. **Terkîbi budur:** Dârçîn⁽⁵⁾ seyelânî hâdde ve nevvâü't-temri ve burk bunduğı her birinden⁽⁶⁾ beşer dirhem aħz olunup sefûf oluna, miqdâr-ı isti'mâlî⁽⁷⁾ bir dirhemdir. Şarâb-ı şırf yâhud hâmr-ı Bukrâñ ile isti'mâl ideler.⁽⁸⁾ Eger daħı kavî olmasını murâd iderlerse nevvâü't-temri yerine⁽⁹⁾ kurş-ı mürr-i şâfi ilhâk ideler dimiş.

Âher⁴ sefûf⁽¹⁰⁾ li-usrû'l-vilâdet Silyüs nâm hekimin ihtirâ'idır, teshîl-i⁽¹¹⁾ vilâdetde gâyet mücerredir. **Terkîbi budur:** Burk bunduğı niş⁽¹²⁾ dirhem, mürr-i şâfi-i aħmer şülüş dirhem, za'ferân dirhem, dârçîn sekiz habbe⁽¹³⁾ aħz olunup sefûf oluna. Ve bu sefûfi iki kısım idüp bir⁽¹⁴⁾ kısmını vilâdete mu'în olan eşribe ve ma'tâ-bih ile isti'mâl itdüler.

⁽¹⁵⁾Ve Şeyh Re'îs buyurur ki her kaçan hâmileniñ vaz'-ı hâmlî karîb⁽¹⁶⁾ olduğda lâyıq olan gün aşurı yâhud be-her yevm hâmmâma koyup⁵⁽¹⁷⁾ mu'tedil halvetde iclâs idüp vücüdını mâ-i fâtir ile⁽¹⁸⁾ gâsl ideler. Ve mâ-i fâtiri ziyâde döküneler ve ammâ ziyâde oturup⁽¹⁹⁾ şıkmayalar. Ve ba'de'l-hâmmâm kaşığı ve küblini dühn-i benefsec ve dühn-i bâdem⁽²⁰⁾ gibi edhân-ı mürhîyeler ile temrih ideler. Ve 'allâme-i Kureşî dir ki edhân-ı⁽²¹⁾ muzlika ile küblünden ihtikân olunmağı her vechle teshîl-i vilâdetde⁽²²⁾ münâsib ve muvâfiq buldum deyü taħrîr ider. Ve daħı benefşe⁽²³⁾ ve ha'tmî ve hıubbâzî tohumlarını miqdâr-ı kifâye mâ-i karâh ile tabh idüp

1 mâ'ü'l-mülük beyne'l-avâm kral şuyı ta'bîr olunan rûhdur

2 ihtirâz-ı havâmil ez-haly ve cevâhir hîn-i vaz'-ı hâml

3 et-tecrîbe Lendânüs tabîb

4 devâ-i diğere

5 karîb-i vaz'-ı hâmlde hâmmâm tedbiri

[58b] ⁽¹⁾hâmmâmda yâhud hâric-i hâmmâmda hıblâyı sürresine varınca içinde ⁽²⁾iclâs ideler. Bu hareket irhâya i'ânet idüp âsân vechle ⁽³⁾toğurmağa sebep olur. Şeyh Re'îs işbu zıkr olunan âbzeni ⁽⁴⁾hâric-i hâmmâmda¹ olmasını efdâl görmüşlerdir ammâ kaşığına ve zahrına ⁽⁵⁾dühn-i şibbet ve dühn-i bâbüneç ve dühn-i haṭmî temrîḥ oluna dimiş. ⁽⁶⁾Ve ğidâsı daḥı cürb ve hafif çorbalara kaşır ideler. Ve eger taraf-ı ⁽⁷⁾ṭihâlde veca' hâdiş olursa *Mir'atü's-Şifâ* şâhibinin şavâb ⁽⁸⁾gördüğü üzere her kaçan âşâr-ı vaz'-ı haml nümâyân olduğda hıblâyâ ⁽⁹⁾bir kâse semiz tavuk çorbası içireler. Ba'de bir miqdâr te'ḥîrden ⁽¹⁰⁾şoñra arkası üzerine yata, ba'de bir uğurdan kalkup sür'atle ⁽¹¹⁾yüriyeler ve eger mümkün olursa birkaç ayak nerdübân çıkup ⁽¹²⁾ve yine ineler. Birkaç def'a tekrâr itmekle ol hareketde rahmiñ ağzı ⁽¹³⁾açılıp ve kendüsi daḥı ağzını tîz tîz şolumaḥ ile teneffüs eyleye. ⁽¹⁴⁾Hattâ hevâ-i keşîre cezb itmekle cenîniñ hareketine mü'eddî ola. Kaşan ⁽¹⁵⁾fem-i rahim güşâde olduğda ol vaḳitte bir kürsiye iclâs olunup kâbile ⁽¹⁶⁾zahrından der-âğuş idüp ve elini hâmilin kublüne getürüp ⁽¹⁷⁾ve dühn-i hîrî yâhud dühn-i benefşec veyâ dühn-i bâdem ile ⁽¹⁸⁾tedhîn ideler. Eger cenîñ hurûca sür'at iderse kâbile ⁽¹⁹⁾parmakları ile hâmilin kublünü tefṭiḥe sa'y eyleye ki hurûc-ı cenîñ ⁽²⁰⁾âsân ola. Ve eger bu 'amelden evvel hâmilin kaşığına ve belini ⁽²¹⁾ve yanlarını edhân-ı mezkûre ile temrîḥ eyleseler gâyet ile ⁽²²⁾münâsibdir. Eger ğidâ iktizâ iderse semiz tavuk ile çorba ⁽²³⁾vireler. Ve eger daḥı meks iderse maṭbûḥ-ı hummuş-ı aḥmer yâhud [59a]² ⁽¹⁾maṭbûḥ-ı lübiyâ vi-reler. Eger veca'-ı ṭihâl daḥı müştedd olursa bir dirhem ⁽²⁾müşk-i tarâmşî' bir mişk-

- 1 Re'y-i Şeyh; âbzeni hâric-i hâmmâmda olmasını aña binâ'en terciḥ etmişlerdir ki derûn-ı hâmmâmda olduğda lâ-meḥâle âbzeniñ içinde mekşe muhtâc olup bedene reḥâvet gelmek için ikâmet vacibdir. Böyle olunca hâmmâmın harâreti âbzeniñ harâreti ve hâmmâmın hevâsının harâreti istinşâk-ı hâmilin derûnuna nefes alup virdikçe duḥül idüp ibtidâ'en kuvâ-yı ri'eyi teşhîn idüp ba'dehu kublî teşhîn ider ma'a hâzâ nefes alup virdikçe hâricden vâsıl olan bâd-ı nesîmin büürüdetinden nâşî ziyâdesiyle charr olan kublün harâretini ta'dîl eylemek lâzım idi bu şürette hâmmâmın derûnuna dâhil olan hevâsının harâreti kublî teşhîn itmekle kuble kâlak ve izṭrâb târî olacağında iştibâh olunmayup ve bu izṭrâbdan hâmil olan ne mertebe muṭtarib olup ve rahminde olan derdmend cenîñ ise ne rütbelerde izṭrâba dücâr olur bu taḳdîrce âbzen tedbîri münkâzî olduğda ḥazret-i Şeyhîñ kavleri üzerine zıkr olunan keyfiyyâtdan hâmilî ve cenîni ḥalâş ecliçün hâric-i hâmmâmda itmek çok zaḥmet ve meşakkâtden berî ve sâlim olmalarına bâdî ve bâ'îş olurlar aña binâ'en İbn-i Sinâ ḥazretleri hâric terciḥ buyurmuşlardır ki ḥücceti zâhir ve bâhirdir, ve's-selâm.
- 2 li- Muḥarririhî: Serây-ı hümayûnda hâmil olanlara hîn-i vaz'-ı hamilde bâdyân ile taḥl olunmuş şeker şerbeti virilmek ez-kaḍîm anların kânûn-enderünîsi -el-yevm öylelerine bir şey' nüş itdirmeyüp birkaç dilim kavun ile mâ-i bâdyân virürler 'âdet-i kânûnları bunun üzerine. Hattâ kadınlardan hâmile olduğda dârü's-sa'âde ağaları ihtiyâṭ için kavun tedârik idüp hıfz ideyorlar, min-ğayr-ı vaḳt taleb iderlerse ḥâzîr bulunsun deyü. Hattâ fakîr daḥı esnâ-yı riyâsetde bu keyfiyyet ma'lûm olduğdan şoñra tedârik idüp muḥâfaza itmege cüşîş eylemiş idim. 'Âdetleri böyle olduğu için işâret olundu,

dār bezr-i hülbe ile ṭabḥ idüp maṭbūḥdan ⁽³⁾asel ile şerbet idüp vireler, miḳdār-ı isti'mālî yüz ⁽⁴⁾dirhemdir. Yâḥud bir ḳadeḥ yâ iki ḳadeḥ şarâb-ı reyḥânî virilmek ⁽⁵⁾ daḥı taḥrîr olunmuştur. Ve ke-zâlik cünd-i bîdester ile ḥiltîden ⁽⁶⁾yarımşar dirhem aḥz olunup meraḳ-ı mezkûr ile virilmek ⁽⁷⁾gâyet enfa'dır. Ḥattâ *Mir'at-ı Şifâ* şâhibi Zekeriyâ-yı Râzî'den ⁽⁸⁾naḳl idüp dir ki sür'at-i vilâdetde devâ-i ḥiltîden ⁽⁹⁾ enfa' nesne olmaz dimişlerdir. **Şan'atı budur:** Ḥiltî ⁽¹⁰⁾nısf dirhem, sezâb-ı yâbis üç dirhem, mürr-i şâfî bir dirhem ⁽¹¹⁾aḥz olunup ba'de's-saḥḳ sefûf olunup maṭbūḥ-ı übhel ⁽¹²⁾ile mecmû'ın bir defada isti'mâl itdireler.

Kibâr-ı eṭibbâdan ⁽¹³⁾fenn-i ṭabda Şeyḥiñ üstâdı olan Ebû Mañşür Ḥasan ⁽¹⁴⁾ İbn-i Nūḥ el-Ḳamerî¹ dir ki bir ḥublâya ki ṭoḳuzuncı aydan ⁽¹⁵⁾şoñra be-her yevm 'ale'r-rîḳ üç dirhem dühn-i bâdem içürdüm ⁽¹⁶⁾ve yağlı çorbalar virdim, ağdiye-i gâlizeden perhîz itdirdim. ⁽¹⁷⁾Veca'-ı ṭihâl zuhûr itmeksiziñ vaz'-ı ḥaml eyledi ve ṭflî gâyet ⁽¹⁸⁾nezâfet üzerine vücûda geldi dimişdir. Ve ke-zâlik ⁽¹⁹⁾ḳırlangıç yuvasını şuya bıraḡup ba'de't-taşfiye ḥublâya ⁽²⁰⁾içürmek bi'l-ittifâḳ ḥavâşşındandır. Ve kündüse ile ⁽²¹⁾aḡsırtmak daḥı nâfi'dir lâkin eger ḳuvveti aḡsırmaḡa müteḥammile ⁽²²⁾degil ise ḡayrı mu'aleceye muḳayyed olalar. Ve ke-zâlik ḥavâmili ⁽²³⁾delikli kürsî üzerine iclâs idüp altından buḥûr [59b] ⁽¹⁾ile tebhîr itmek³ daḥı müsehhil-i vilâdetdir. Meşelen ḳınna ⁽²⁾ve mürr-i şâfî ve cünd-i bîdester 'ale's-seviyye aḥz ve saḥḳ ⁽³⁾olunup ba'de'l-mezc buḥûr⁴ ideler. Yâḥud zufrü'l-ḥimâr ve zufrü'l-feres aḥz olunup buḥûren bi'l-ḥaşşa müsehhil-i vilâdet ⁽⁵⁾olmak üzere tecrîbe ve taḥrîr eylemişlerdir. Ve ke-zâlik eṭibbâdan ⁽⁶⁾ba'zıları ḳışr-ı ef'â ya'ni yılan ḳavı tütütmek vilâdeti ⁽⁷⁾âsân ider dimişlerdir. Ammâ ihtimâldir ki cenîni helâk ⁽⁸⁾ide didikleri hezeyân-ı maḥmûmân ḳabilindendir, ancak ḡarâ'ib-i ⁽⁹⁾kelâmdan oldığı için taḥrîr olundu, tâ ki teshîl-i vilâdet ⁽¹⁰⁾ve selâmet-i cenîn müdâvâtı eşnâsında ol güne müzahrefâta ⁽¹¹⁾ta'arruz 'uḳalâya sezâ olmadığı ma'lûmdur. Ve eger vilâdet ⁽¹²⁾şarplandığı vaḳtde taraf-ı cenîne ri'âyet olunmadığı için ⁽¹³⁾zıkr olunan yılan ḳavı yazılmış dinildiği şüretde ⁽¹⁴⁾lâ-mehâle isti'mâline mübâderet olunup ammâ eger cevâbî ḳaydına düşilür ⁽¹⁵⁾ise yılan ḥikâyesi gibi olur. Zîrâ ol mişillü ḥuşuşlarda ⁽¹⁶⁾selâmeti me'mûl olacak ḳavî devâlar tedbîr olunmak daḥı evlâ ⁽¹⁷⁾ve elyaḳdır. Ve teshîl-i vilâdet

1 faḳîr-i pür-taḳşîriñ bundan aḳdem tercümesi ile muvaffâḳ oldığım Dürr-i Menşür gâlib ihtimâl bu üstâd-ı ma'ârif-mu'tâdîñ te'lîfi olmak gerekdir ki dibâce-yi kitâbîñ sibâḳ u sıyâḳından anı iḳtizâ ider.

2 Tecrübe-i devâyâ bi'l-ḥaşşa

3 buḥûr li-vaḳtî'l-vaz'î'l-ḥaml

4 bi'l-ḥaşşa buḥûr,

ve iħrâc-ı meşîmede¹ kısr-ı⁽¹⁸⁾ ħıyârşenberden² dört mişkâl saħk idüp içürseler⁽¹⁹⁾ fi'l-hâl maķşûd ħâsıl olur dimişlerdir. Ammâ eger yalnız⁽²⁰⁾ mâ-i qarâhla olursa fi'l-i mezbûr pezirây olmayup elbette⁽²¹⁾ eşribe-i müdirre ile teşerrübe muhtâcdır, bu ħuşûşda dârçîn⁽²²⁾ ve za'ferân daħı 'acîbü'l-fi'ldir. **et-Tecrîbe:** Muħammed bin Zekerıyyâ⁽²³⁾ Râzî dirler ki birkaç gün talaķ zahmeti çekmiş ħâtûna **[60a]**⁽¹⁾ iki dirhemini içürdüm, ol sâ'at vaz'ı-ı ħaml eyledi⁽²⁾ ve kaıı çok kerre daħı tecrîbe eyledim, aşlâ teħallûf eylemedi dimişdir.⁽³⁾ İçürmekden kaıı-ı nazar za'ferânı ceviz miķdârı ħareze ile⁽⁴⁾ ħublânın şol uyluĝuna ta'lîķ etseler bi'l-ħâşşa vilâdeti⁽⁵⁾ teshîl ve meşîmeyi iħrâc ider. **Ve ke-zâlik**³ ħacer-i⁽⁶⁾ mıkñâtişî ħublânın şol elinde tutmaķ bi'l-ħâşşa⁽⁷⁾ nâfi' dir dimişler ve ħacerü'l-ıuķâb ve ıştarek gibiler⁽⁸⁾ uyluĝuna ta'lîķ olunursa bi'l-ħâşşa şüret-i nev'ıyyesi ile⁽⁹⁾ vilâdete mu'fîn olurlar. Bunların cümlesi mücerrebât-ı faķîr daħı⁽¹⁰⁾ olmuşdur, hüve's-şâfi.

Tezkîr-i Şânî⁴

Ba'de'l-vilâdet teshîlü'l-meşîme zıkr ü beyânında olup imdi maķâle-i⁽¹²⁾ şâniyeden olan tezkîr-i şânî ba'de'l-vilâdet şon ta'bîr⁽¹³⁾ olunan ĝişânın ħurûcunuñ sühûleti zıkrinde oldıysa⁽¹⁴⁾ pes bu ħuşûşda eııbbâ-i mücerribîn 'ale'l-ħuşûş⁽¹⁵⁾ Senâritüs nâm ħekîm dir ki zühür iden vilâdet-i ta'bî'ide⁽¹⁶⁾ cenîn dünyâya tulu' itdikten şonra cidd ü cehd ideler ki⁽¹⁷⁾ ħattâ ol ĝişâlar ki cenîn raħm-i mâderde iken anlar ile⁽¹⁸⁾ mestür ve onların içinde idi, aña lisân-ı 'Arabda meşîme⁽¹⁹⁾ ta'bîr olunup ve Türkide oĝlan aşı ve oĝlan dudaĝı⁽²⁰⁾ dirler ve cenîniñ raħimde ikinci yataĝı ve maķarrı oldıĝı⁽²¹⁾ eclden ve yâħud cenîn zühürundan şonra te'âķub⁽²²⁾ itdügünden şon daħı tesmiye iderler ki cenîniñ dünyâya⁽²³⁾ tulu'ından şonra min-ĝayrı sa'y velâ-zahmet ħurûc ide gelmişdir. **[60b]**⁽¹⁾ Ammâ eger ez-ķazâ meşîme-i mezbûr raħimde muħtebes olursa⁽²⁾ der-ıaķab iħrâcına sa'y u ihtimâm lâzımdır ki zîrâ ħavf-ı⁽³⁾ azîm ve ħaıar-ı helâk vardır. Her kaıan ki etfâl sürresinden mu'allâķ olup ve meşîme'i deldikden şonra ħurûc⁽⁵⁾ ider. Ve lâkin ĝâh olur ba'de'l-vilâdet meşîme mülteşîķ ve mütteħid⁽⁶⁾ olur. Tevaķķuf ve te'eħĝür ve meķş ider ve ekşerıyyâ nüfesâya⁽⁷⁾ nefsi cenîniñ virdiĝi zahmetden ziyâde ta'ab⁽⁸⁾ ve meşâķkat ve ızırâb îrâş ider. Ve kaıan meşîme⁽⁹⁾ meķş ve tevaķķuf eylerse yâ ka'r u 'umķ-ı raħimde mülteşîķ⁽¹⁰⁾ olmuşdur yâħud gerçi andan sâlimdir ammâ ba'zı eczâsı⁽¹¹⁾ kürrüyü's-şekl ya'ni top gibi olmaĝla ħurûca mâni' olur.

1 iħrâc-ı meşîmede tedâbir-i mücerrebeler

2 et-tecrîbe kısr-ı ħıyârşenbe

3 mücerrebât-ı faķîr bi-cümletihim

4 tezkîr-i şânî ez-maķâle-yi şânî; sühûlet-i iħrâc-ı meşîme beyânında

(12)**el-Esbāb:**¹ İmdi meşîmenîñ ihtibāsının sebepleri (13)ol gışā-i mezbūruñ ziyāde şehānet ve keşāfet ve gılzeti (14)olmağla rahmîñ cidārına ve saḥḥına istihkām üzerine (15)mülāşık olup yāḥud vaḳt-i vilādetde ta‘ab-ı şedīd (16)ve zahmet sebebiyle insiyāb-ı ahlāt ve sevelān-ı ruṭūbātın (17)şeverānından nāşî müntefih olmasından neş‘et idüp (18)yāḥud ta‘ab ve ıztırāb sebebiyle ḳuvānın inḥilālinden (19)nāşî olup yāḥud ḳuvvet-i dāfi‘anın za‘if olduğundan (20)meşîmeyi ihṛac ve def‘ idemez. Yāḥud bürüdet-i hevādandır ki (21)meşîmeyi girüye ircā‘ ve ref‘ ider de fem-i rahmi sedd (22)ider. Yāḥud ba‘zı zāt-ı revāyih ve ḳoḳulu nesnelerdir ki² (23)anlardan rahm-i bālāya müncezib olur misk ü ‘anber ve ‘ıtr [61a] (1)gibi yāḥud rahmîñ bi-nefsihi bālāya meyl ve müncezib (2)oldığından neş‘et idüp yāḥud ıztırāb ve ḳalaḳ ve kerbden (3)veyā ‘avāriz-ı nefسانیyyeden ki ḥavf ve ḥüzün veyā bağteten (4)ceza‘ ü feza‘ vukū‘undan veyā ‘usret-i vaz‘-ı ḥamlden nāşî (5)ḥātunuñ kendü mevzi‘inde bākî ve şābit ve rāsih olmadığından (6)ḳābile-i ḥāzıḳa ‘amelini itmām-ı itmāma ırgürmediginden neş‘et (7)ider. Ve gāḥ olur ki tıfl ziyāde şaḳıl olmağla ‘ale’l-gāfle (8)sürreniñ inkisārından nāşî meşîmeniñ iḳerüde ḳalmasından (9)neş‘et idüp yāḥud ḳābile-i cāhileniñ ḥaḫāsından (10)neş‘et ider. Ve ke-zālik ev‘iye-i sürreyi gāyet sür‘atle (11)ḳaḫ‘ idüp ve yāḥud uşul ile sürreniñ ve rahim daḫı (12)bağteten şıḳlet-i ḥamlden firāren munzamm olup meşîme ve rahim (13)ḫaraf-ı fevḳanıye müncezib olur. Lākin bu ḥuşuşda ma‘ḳul (14)olan oldur ki sürreyi ḳaḫ‘ eyledikde tā ki meşîme ḥurūc (15)eyledikçe sürreniñ ucunı şalıvirmeyüp yāḥud ta‘ab-ı (16)vilādetiñ müddet-i medīde devāmından nāşî meşîme müntefih (17)olup şişer. Ḥattā İboḳrāt *Kitāb-ı Nisvān*’da buyururlar ki (18)gāḥ zahmet ile ṭulū‘ iden tıflın sürresi münkesir ve (19)münḳaḫ‘ olup yāḥud ḳābileniñ cehlinden nāşî rahimden (20)meşîme ḥurūc idemez. Yāḥud ḳābile sürre-i maḳṫū‘ayı şol (21)eli ile muḫkem zaḫṫ ve imsāk itmedikleri eclden ol vaḳitde (22)cirm-i meşîme mızlaḳ ya‘ni ḳaypancaḳ olmağla inzilāḳından (23)nāşî e‘ālî-i rahme müncezib olur. **Pes** eslem olan [61b] (1)oldur ki meşîme sürreden münḳaḫ‘ olmayup veled ile (2)ma‘an meşîme ḥurūc eylemedikçe sürre münḳaḫ‘ olunmaya ḫattā (3)bā‘iş-i ta‘ab olmaya ve eshel olmaḳ için ta‘iś (4)ideler ya‘ni aḳsırdıcı enfiyye şemm itdireler. Ve eger vechen (5)mine’l-vücūḫ aślā ḥurūc-ı meşîme vāḳi‘ olmaz ise ve ḳaḫ‘-ı (6)sürre daḫı müddet-i medīd uzamayup ḫattā ṭfla zarar ve

1 esbāb-ı ihtibās-ı meşîme-i eṫfāl

2 lākin rahim rāyiḫa-yı ḫayyibeden aşağı teveccūḫ idüp ve rāyiḫa-yı keriheden girüye çekilüp ma‘lūm idindigimiz böyledir yoḫsa misk ü ‘anber ve ‘ıtrdan girüye gitmez belki aşağıya iner, fe’l-yufhem.

hatar ⁽⁷⁾müncelib ve müncezib olmaya. Lâkin sürre dağı ol hayşiyet ⁽⁸⁾ile kaç olunur ki sürrenin meşîmeye mülâşık-ı cüz'iyeye ⁽⁹⁾ile zabt u rabt olmağla nüfesânın uyluğuna yığılup ⁽¹⁰⁾yâhud kâbile elinde zabt ide, hattâ meşîme 'umk-ı raħimde ⁽¹¹⁾müncezib olup gitmeye.

el-'Alâmât¹: İmdi eger ⁽¹²⁾meşîme raħimde bi-nefsihi muħtebes olursa ol hâlet ⁽¹³⁾sühûlet ile ma'lûm olur. Ammâ gâh olur ki meşîmenin ⁽¹⁴⁾ba'zı cüz-i şıgarı ve ba'zı parçaları müteferriķ olduğundan ⁽¹⁵⁾raħimde bâķi kılmağla bu şüretde bilinmesi müşkil olup ⁽¹⁶⁾lâkin diķķat olursa ma'lûm olur ki ba'de'l-vilâdet ⁽¹⁷⁾raħim anı tenķiyeye sa'y idüp ve müte'ezzî olur. Ammâ eger ⁽¹⁸⁾raħim anı ihrâcda tekâsül idüp de ħiffet üzerine ⁽¹⁹⁾hareket iderse ol vaķtde raħimde veca' ve ħarâret vuķû'ı ⁽²⁰⁾ħiss olunup ve birķaç günden sońra raħimde bir râyiħa-i ⁽²¹⁾müntine ve kerî-he pezîrâ-yı zuhûr idüp ve yuķaru ⁽²²⁾nefesinden dağı bedîdar olur. Ve ke-zâlik meşîmenin ⁽²³⁾raħimde metrûk kılması kavâbile-i ħâzıkaya ħafî degildir ki [62a] ⁽¹⁾esbâbından olup ve meşîme ne eçlden muħtebes olmuşdur sühûlet ⁽²⁾ile münkeşif idüp ve mu'ayyen olur ba'dehu a'râz-ı ⁽³⁾sâ'ireye taķviyet ve teveşşul olunur. Nitekim İbokrât-ı fâzil A'râz-ı ⁽⁴⁾Nisvân nâm kitâbında taħrîr itmişdir ki eger ol tenķiye olursa ⁽⁵⁾fi'li kâlîl zuhûr idüp ve baķı olur. İħummeyât-ı ħâdde ⁽⁶⁾ve cümle bedende veca' olmaķ ve baķında 'ale'l-ħuşuş taħte's-sürrede veca' olup ve raħimde şıķlet ve mağş olup ⁽⁸⁾güyâ ki hemân veca'-ı cenîn gibi keyfiyyât ħâdiş olur. ⁽⁹⁾Eger zıkr olunduğı gibi meşîme raħimde ta'affün itmege bed' iderse ⁽¹⁰⁾ħummâ 'arız olup ve râyiħa-i müntine zuhûr itmekle ebħire-i ⁽¹¹⁾rediyeye bâlâya şu'ud idüp ħaşeyân ve ihtinâķ ve ħaşy ⁽¹²⁾ve teşennüc ħâdiş olur.

Taķaddümetü'l-Ma'rife²

İmdi ihtibâs-ı ⁽¹³⁾meşîme ħâyetü'l-ġâye ħatarlıdur. Eger birķaç gün raħimde ⁽¹⁴⁾bâķi kılursa anda râyiħa-i müntine zuhûr idüp ħummeyât-ı ⁽¹⁵⁾ħâdde ve ħaşeyân ve ħaşy ve 'usr-ı bevl ve vürüd-ı 'urûķ ⁽¹⁶⁾ve berd-i eṫraf ve ihtinâķü'r-raħim ve şar' vâķı'a olsa ⁽¹⁷⁾bu mişillü a'râz-ı rediyelerin ħudûsı âħiri'l-emr eger mündefi' olmazsa ⁽¹⁸⁾mevte müntehî olur.

el-İlâc³ Pes imdi vech-i ⁽¹⁹⁾meşrûħ üzre meşîme-i muħtebeseyi bir an aķdem ihrâca sa'y ⁽²⁰⁾ve izâleye himmet vâcibdir ve anın taṫrîķı kavâbile-i ħâzıkânın ⁽²¹⁾re'yi

1 el-'alâmât-i ħabs-i meşîme

2 taķaddümetü'l-ma'rife li-ihtibâs-ı meşîme

3 el-'ilâc li-ihtibâsı'l-meşîme

ile ve ṭabībīn i'āneti vesāṭetiyle cezb ve iḥrāc⁽²²⁾ itmege sa'y ve diḳḳat olunur. Lākin be-ṣarṭ-ı ān ki raḥim anıfla⁽²³⁾ maḳarrından munza'ic müteḥarrik olmağla sāḳıt ve bāzī olmaya. [62b]¹ **Pes** böyle olunca mu'aṭṭisāt isti'māl eylemek ile⁽²⁾ aṭseyi taḥrīk idüp ve ol sebebden meşīmeyi raḥimden⁽³⁾ ḥārice mündefi' ider. **Ba'dehu** ṣaḳīl ve rāyiḥa-i kerīḥe ṣāḥibi⁽⁴⁾ olan nesne ile meşelen rişü'l-ḥacel ve azlāfū'l-mā'i-zü'l-müşta'il mişillüler ile ki iḥtināḳ-ı raḥimde müsta'meldir, anlar⁽⁶⁾ ile buḥūr ta'biye olup ve isti'māl ve tebḥīr ideler. Mü'ellifin-i⁽⁷⁾ efrencden Cestārūs ve İnmānyūs nāmān kimesneler⁽⁸⁾ bi'l-ḥāṣṣa nāfi' ve mücerrebirdir deyü taḥrīr iderler ki ez-cümle eger⁽⁹⁾ ḥuṣyetü'l-feresi'l-iḥṣāi'l-müceffef ya'ni inenmiş atın ḳurı⁽¹⁰⁾ ḥā-yasından meşḥūḳen isti'māli bu ḥuṣūṣa ḡāyet ile⁽¹¹⁾ nāfi'dir. Miḳdār-ı isti'māli nişf dirhemden bir dirheme⁽¹²⁾ resīde olunca 'araḳü'l-ferāric ile isti'māl olup⁽¹³⁾ bu şüret ile iki üç def'a i'āde oluna dimişlerdir.⁽¹⁴⁾ Velāndirūs nām ḥekīm daḥı dühn-i übhelden otuz⁽¹⁵⁾ ḳaṭresi 'ilāc kāfidir didi. Ve Fürsişüs daḥı⁽¹⁶⁾ esrār-ı mektümeden olmaḳ üzre taḥrīr ider ki meşelen⁽¹⁷⁾ varaḳ-ı liḡüştīḳün aḥḍar ve ṭarīden varaḳ olup⁽¹⁸⁾ şarāb-ı şırf ile 'uṣāresin 'aṣr idüp bir ḳadeḥ isti'māl⁽¹⁹⁾ ideler, mücerreb ve esrār[r]dandır dimiş. Ve ke-zālīk bu ḥuṣūṣda⁽²⁰⁾ daḥilden mu'ālece olunduğı gibi ḥāricden daḥı 'ilāc olur ki⁽²¹⁾ meşelen ba'z 'aṭūsāt ve buḥūrāt ve kimādāt ve⁽²²⁾ aṭliyat ki 'usr-ı vilādetde zıkr ü beyān olunmuş idi, bunda⁽²³⁾ daḥı isti'māl olunur ve bu bābda ve nisvān ve ḳavābil miyānında meşḥūr [63a]⁽¹⁾ ve mütevātir ve 'acībū'l-fil olan maṭbūḥdur ki isti'māl⁽²⁾ iderler.

Terkibi budur: Ḥallū'l-verd on raṭl yāḥud sekiz raṭl⁽³⁾ varaḳü'l-ḡār ve ḥabbü'l-ḡār üçer ḳabza mā'ü'l-verd istiḥrāc olunduğdan⁽⁴⁾ ṣoñra inbīḳde bāḳī ḳalan 'arziyyeden bir miḳdār aḥz olup⁽⁵⁾ mecmū'ı ṭabḥ oluna. Ba'dehu bu maṭbūḥ ile fātiren ḳaşıḳdan başlayup⁽⁶⁾ tā faḥzeyn ve sāḳeyne ve ayağ varınca kerrātıyla ḡasl iderlerse⁽⁷⁾ raḥim fetḥ olup ve meşīme ḥurūc ider. Ve eger bu maṭbūḥa zerāvend-i⁽⁸⁾ ṭavīl ve müdaḥrec ve mürr-i ṣāfi birer vaḳıyye zamm olunursa daḥı aḳvā⁽⁹⁾ olur. İşbu mu'ālecāt daḥı aḳvādır ki bu mişillü 'ilāc dest-i ḳābile-i⁽¹⁰⁾ ḥāzıḳaya cerrāḥ-ı kāmīle maḳāmında olur ki 'uzv-ı raḥme fleḡmoni ve⁽¹¹⁾ intifāḥ 'ariz olmazdan muḳaddem raḥimden rıfḳ ve te'emmül ile⁽¹²⁾ meşīmeyi aḥz ve iḥrāc ideler ki ḥattā ḥātūn cemī' 'avārız zuhūrundan⁽¹³⁾ ve mu'ālece zaḥmetinden emīn ola. Ammā eger bu vechle iḥrāc mümkün olmayup da⁽¹⁴⁾ ṭabaḳa-i raḥme ve ḡiṣāsına ḡāyet istiḥkām üzerine müteşebbiş⁽¹⁵⁾ olup da anda ta'affün itmiş olacağı olursa ol vaḳtde⁽¹⁶⁾ raḥ-

1 **liḡüştīḳün;** ḳaşem didikleri nebātdır ki Yünānīde sisāliyūs ve Türkīde ḥoros gözi didikleridir.

me munakkiyât ve câliyât ile maḥlûṭ müfeccirât-ı zerrâka⁽¹⁷⁾ idhâl eyleyeler tâ kim müte'afin olanı tadrîc ile ḳalîlen⁽¹⁸⁾ ḳalîlen şey'en-fe-şey'en ihrâc eyleye. İmdi bu münâsebetle⁽¹⁹⁾ Dondilinūs nâm hekim merhem-i baselîḳünü gâyet ile⁽²⁰⁾ medh ider ḥuşûşâ bu maṭbûḥ ile ḥall olunmuş ola. Meşelen⁽²¹⁾ varaḳü'l-ḥubbâzî ma'ca aş-lihi üç ḳabza, zerâvend-i ṭavîl ve⁽²²⁾ müdahrec altışar dirhem, bezr-i ḥulbe ve bezr-i kettân yarımşar vaḳıyye,⁽²³⁾ zehr-i benefşec bir ḳabza, bâbünec ve ḳanṭariyün-ı şaḡîr yarımşar ḳabza [63b]⁽¹⁾ aḥz olunup ḳadrü'l-kifâye mâ'ü'l-ḳarâḥla ṭabḥ ve taş-fiye oluna.⁽²⁾ Muḳayyih ve inficâr ḥuşûşunda ḳaviyyü'l-fi'l olan edhândan daḥı⁽³⁾ izâfe ve ḥalt ideler ve eger cilâ' ve ṭaḥîrde daḥı aḳvâ olsun⁽⁴⁾ dirlerse bi'l-münâsibe merhem-i mışrî yâḥud aña müşâbih olanlardan⁽⁵⁾ bir cüz'ice izâfe ve ilhâk ideler. Ammâ Farîtyūs râhib¹ (6) bu maṭbûḥ-ı mezkûrda bezr-i ḥulbe ve bezr-i kettânı birer bucuḳ vaḳıyye olmaḳ⁽⁷⁾ üzre taḥrîr ider. **et-Tecrîbe:** Ṭabîb-i mezkûr naḳl idüp dir ki⁽⁸⁾ on yaşında bir 'avrat bir oḡlan ṭoḡurdu. Ḳâbilesi meşîme⁽⁹⁾ ihrâcında bir miḳ-dâr müsâmaḥa itmekle meşîme bâlâya mürtef' olup⁽¹⁰⁾ üç gün muḥtebes oldu. Aşlâ bir 'ilâc ile ḥurûcî mümkün olmayup⁽¹¹⁾ ben aña dört ḥabbe zîbaḳu'l-ḥayât² isti'mâl itdirdim, ḳay'⁽¹²⁾ ve ishâl itdirüp mevâdd-ı fâside-i keşîre ile ma'an ol sâ'at⁽¹³⁾ meşîme ḥurûc eyledi. Ve ke-zâlik bu sefûf daḥı gâyet münâsib olmaḡla⁽¹⁴⁾ ve kirâren ve mirâren tecrîbe olunmuşdur. **Şan'atı budur:** Zerâvend-i ṭavîl⁽¹⁵⁾ ve müdahrec ve cünd-i bîdester ve ḳurş-ı mürr-i şâfi ve varaḳü'l-'ar'ar⁽¹⁶⁾ ve burḳ her birinden beşer ḥabbe aḥz olunup sefûf olunduḡda⁽¹⁷⁾ def'aten isti'mâl olunursa der-'aḳab ihrâc-ı meşîme ider.

et-Tecrîbe³ (18) Ve yine ṭabîb-i mezkûr naḳl ider ki bir 'avrata daḥı üç gün⁽¹⁹⁾ olmuş idi. Meşîmesi muḥtebes olmuş idi, ben aña şülüşân dirhem⁽²⁰⁾ sefûf-ı ḥaşıyyetü'l-ḥuşân isti'mâl itdirdim, efâl-i⁽²¹⁾ acîbesi zâhir oldu. Bir 'avrata daḥı sefûf-ı ḥaşıyyetü'l-ḥuşândan⁽²²⁾ bir dirhemini şarâb-ı sırf ile içürdüm, der-'aḳab te'sîr eyledi.⁽²³⁾ Ve nicelerde daḥı tecrîbe eyledim, ba'zısında bir sâ'at ve ba'zısında [64a]⁽¹⁾ iki sâ'at ve ba'zısında hemân ol ânda ihrâc eyledi.⁽²⁾ Ve ke-zâlik raḥimde vâḳi' olan cenîn-i meyyit ihrâc⁴ için⁽³⁾ isti'mâl olunan devâlar bunda daḥı isti'mâl olunur.

1 tecrîbe-i râhib

2 **li-muḥarririhî:** zîbaḳü'l-ḥayât zîbaḳ ve altun ile i'mâl olunmuş terkîbdir ki aña eṭibbâ miyânında penâkiyâ daḥı tesmiye iderler erbâbî 'indinde müselleme ve meşhûrdur ve kütüb-i kimyâvide muḥarrerdir.

3 tecrîbe-i diğeri

4 ihrâc-ı cenîn-i meyyite için tedbîr-i devâ

Huşuşıyla ⁽⁴⁾müşk-i tarāmşī^ç, ıkrī^ç ve dühn-i haşebü'l-bunduku'l-berri ve meşī-
 me-i ⁽⁵⁾müdebbere isti'māl olunur yāhud birincāsef-i aḥmer bir ḳabza şarāb ⁽⁶⁾ile
 ṭabḥ idüp tecerru'an ya'ni şürbünde yutum yutum nüş oluna ⁽⁷⁾ve ke-zālik zehr-i
 sūsen-i ebyaz daḥı böyledir. Yāhud merzencūş ⁽⁸⁾ve filişkūn ve ıtrilāl birer ḳabza,
 sābinā nişf ḳabza, ⁽⁹⁾anīsūn ve rāziyāne yarımşar dirhem, aşl-ı ligüş^çikūn ⁽¹⁰⁾ve aşl-ı
 fatrāsāliyūn üçer dirhem aḥz olunup mā-i ḳarāḥla ⁽¹¹⁾ṭabḥ ve iki defa tecerru' ide-
 ler. Yāhud sābinā ve birincāsef ⁽¹²⁾ve filişkūn birer ḳabza aḥz ve mā-i ḳarāḥla niş-
 fi ḳalınca ṭabḥ ⁽¹³⁾olduḳdan şoñra maṭbūḥ-ı muşaffānıñ nişf raṭlına ısıcaḳ ⁽¹⁴⁾iken
 şarāb-ı ṭayyib bir raṭl, dārĉin-i meshūk bir vaḳıyye ⁽¹⁵⁾illḥāḳ idüp ve inā-i mesdüde
 içre terk ideler. Ba'ḁehu ⁽¹⁶⁾taşfiye eyledikten şoñra altı kısma bölünüp her kısmını
 aḥşam ⁽¹⁷⁾ve şabāḥ tecerru' ideler. Yāhud ḳurş-ı mürr-i şāfi ve müşk-i tarāmşī^ç ⁽¹⁸⁾ve
 burḳ yarımşar dirhem, za'ferān ve cünd-i bīdester her birinden ⁽¹⁹⁾südüş dirhem
 aḥz ile sefūf oluna. Yāhud birincāsef ⁽²⁰⁾ve ḥulbüb ve sālūyā ve ĩrsā saḥḳ olunup
 dühn-i ḥīri ⁽²¹⁾ile ḥalṭ idüp ferzece oluna. Yāhud zerāvend-i müdahrec ve ⁽²²⁾sābinā
 ve fāşirā cümlesini mütesāviyeten aḥz idüp merāretü'l- ⁽²³⁾baḳar ve 'asel ile 'acīn
 olunduḳdan şoñra ferzece ideler. **[64b]** ⁽¹⁾Pes eger mezkūrdan daḥı ḳavī murād
 olunursa gerek maṭbūḥen ⁽²⁾ve gerek ferzece ve buḥūren 'uşāre-i ḳışşā'ü'l-ḥimār ve
 ḥanzal ve mevīzec ⁽³⁾ve ḥarbaḳ-ı esved ve 'asel ve merāretü's-sevrden olanlarıdır.
 Ve ⁽⁴⁾ke-zālik buḥūrātdan selīḥe ve sünbül ve sābinā ve birincāsef ⁽⁵⁾ve filişkūn ve
 müşk-i tarāmşī^ç gibilerden maşnū' buḥūrāt ⁽⁶⁾münāsibdir. Yāhud nebātāt-ı mezkū-
 reyī ṭabḥ idüp baṭna kimād ⁽⁷⁾ideler. Yāhud daḳīḳ-i türmüs bir vaḳıyye, afsentīn-i
 meshūk ⁽⁸⁾nişf vaḳıyye, mürr-i şāfi ve sezāb üçer dirhem merāretü's-sevr ⁽⁹⁾ve 'asel
 ile ḥalṭ idüp ve lepīce şeklinde olduḳda baṭna ⁽¹⁰⁾kimād oluna. Ve eger bu ṭarīḳ
 ile daḥı sāḳıṭ olmazsa ⁽¹¹⁾sālūyā ve birincāsef ve filişkūn ve turunc ve ḥulbüb ⁽¹²⁾
 maṭbūḥlarından maşnū' ḥuḳne-i raḥmiyye ile raḥme iḥtikān ⁽¹³⁾ideler. İmdi eger
 zıkr olunan müdāvāt ile meşīmeniñ ⁽¹⁴⁾def ve ḥurūcı mümkün olmazsa raḥme mü-
 dāvāt-ı muḳayyiḥa-i ⁽¹⁵⁾müfeccireden zerrāḳa i'māl ve idḥāl ideler ki ḥattā meşīme-i
 müdebbir ⁽¹⁶⁾müstaḥīl olup ve eczā-i şaġīreye müteferriḳ olmaḳla cüz' cüz' ⁽¹⁷⁾se-
 yelān eyleye. Lākin ba'zı edviye-i cāliye ḥalṭ olunmaḳla ⁽¹⁸⁾ve yāhud muḳarriḥ idḥāl
 olunmaḳla raḥmi taḳarruḥ eylemeye ve mā-dām ki ⁽¹⁹⁾ol devā-i zerḳ idḥāl oluna
 ki ol eşnāda anıñla bile meşīmeyi ⁽²⁰⁾def ve iḥrāc idici ve devālar ile daḥı isti'māli
 berāber isti'māl ⁽²¹⁾itdüreler, el-bāḳī hüve's-şāfi.

Tezkîr-i Şâliş¹

Fî tedbîri'l-mevlûd ⁽²²⁾ve **terbiyetihâ mine'l-mehd ile's-şabâ**. İmdi vech-i mezkûr üzerine ⁽²³⁾havâmîlîn vilâdet keyfiyyâtı vâkı'a olup ve cenîn rahm-i [65a] ⁽¹⁾mâderden 'âlem-i dünyâyâ kâdem-nihâde olduĝda meşîme huşûşı ⁽²⁾olduĝça zikr ü beyân olunup ammâ nifâs huşûşı daĝı ⁽³⁾bu kadar aĝkâmı müstelzim olup ve anların cümlesi zikr ⁽⁴⁾olunan meşîme mażarratı kadar vahîme olmayup ve kavâbile-i hâzıka ⁽⁵⁾daĝı be-her nev'ini hâtır-nişân eylediĝi cihetden rüyet idüp ⁽⁶⁾ve ekşeriyâ eţibbâyâ mürâca'at aĝall ü qalîl olduĝı iktizâsı ⁽⁷⁾olduĝı şüretde daĝı tedâbîr-i mezkûrenin 'aķîbi zımında ⁽⁸⁾pezîrâ-yı vuķû'ı sebebiyle ihtiyâc olunmayup ve ol mişillü ⁽⁹⁾aĝkâmın küllisini Şa'bân Efendi 'aleyhi'r-raĝme *Tedbîr-i Mevlûd* ⁽¹⁰⁾nâm kitabında cümlesini derc ve taĝrîr eylediĝinden tekrâr taĝrîri ⁽¹¹⁾keşret-i sevâd ve taşdı'c-i ulû'l-aĝbâr olur mülâhazasıyla ⁽¹²⁾yalnız mevlûduñ ba'de'l-vilâdet muķtezî olan hâlâtını beyne'l-icmâl ve 't-taĝşîl zikrine taşaddî olunur ki ez-cümle ⁽¹⁴⁾meşelen mevlûd vücûda geldikte evvel-emirden ne güne tedbîr ⁽¹⁵⁾lâzım olur ki ez-cümle ma'lûm-ı sa'âdet-âĝâh ve ĥavâtır-ı ⁽¹⁶⁾ehl-i intibâh ola ki her ne zamân ki fermân-ı Hudâ-yı lâ-yezâl ⁽¹⁷⁾celle şânühu 'ani's-şebîh ve'l-irtihâl te'âlâ şânühu ve 'azame ⁽¹⁸⁾bürhanühu ketm-i şahrâ-yı 'ademden 'arşa-i şahn-ı cemene bir veled-i ⁽¹⁹⁾mu'tedil-mizâc ve vücûd-ı nâzik-ımtizâc 'âlem-i şahâdete ⁽²⁰⁾kâdem-nihâde olduĝda evvelen vâcib oldur ki kâbile-i kâmile ⁽²¹⁾sürresini kaç ile tedbîrine sa'y ve diĝkâat ideler ki ⁽²²⁾meşelen mevlûd velûd eylediĝi sa'at sürre ki ⁽²³⁾ya'ni göbegini her ne şey ile kaç idecek ise [65b] ⁽¹⁾ol şey ile kâbile âheste âheste sürreyi şıĝayarak ⁽²⁾tuta ki ĥattâ içinde demden ve ruţubetden ve hevâdan ⁽³⁾bir şey kalmadıĝdan soñra kese. Lâkin ol kadar rıĝla mu'amele ⁽⁴⁾eyleye ki ĥattâ mevlûd müte'ellim olma-ya, ba'dehu dört parmak ⁽⁵⁾miķdârı yukarıdan uzunca kaç idüp ve pâk ⁽⁶⁾yünden bükülmüş ĥayt-ı laţîf ile muĝkem bağlayalar. Ba'dehu ⁽⁷⁾kaç idüp ve rabţ olunduĝdan soñra cism-i maķtû'uñ ⁽⁸⁾üzerine hâlîş zeyt yağına batmış bir parça kettân ⁽⁹⁾bezi vaz' idüp üzerinden rıĝ ile bağlayalar. Zîrâ ⁽¹⁰⁾revĝan-ı zeytde teşĥîn ⁽¹¹⁾ve taķviyet ve taĝlîl bulunmaĝla 'uzv-ı maķtû'a munşabb olan ⁽¹²⁾mevâddı taĝlîl ve mâdde-i âĝer inşâbâbını dâfi' olmaĝla serî'an ⁽¹³⁾oñulmasına mü'eddî olur. Ve kirbâs zeyti ĥıfz için olup ⁽¹⁴⁾ve kettân bezi ihtiyâr olunması tecĝîfi ve neşî ya'ni neşf idüp ⁽¹⁵⁾ruţubetli şey'i cezb etmesi olduĝı için olur ki zîrâ ⁽¹⁶⁾penbe ruţubeti kettân gibi geçmez ve ba'zı kudemâ-yı eţibbâ mevzi'-i ⁽¹⁷⁾maķtû'ı nâr ile keyy idüp ve ihrâķ olunursa rabţâ ⁽¹⁸⁾ihtiyâc qalınmaz dimişler ve lâkin fi-zemâninâ metrûk olmaĝla ⁽¹⁹⁾anı kimesne lisâna daĝı almaz. **Ez-cümle** kaç-ı sürre huşûşunda ⁽²⁰⁾kudemânın

1 tezkîr-i şâliş bade'l-vilâde olunacak tedbîr zikr ü beyânındadır

emr itdikleri tedābīrdendir ki meşelen edviyeden ⁽²¹⁾kimyon ve ‘urūkū’ş-şufr ve demü’l-aḥaveyn ve anzerūt ⁽²²⁾ve mürr-i şāfī ve uşne her birlerinden ‘ale’s-seviyye aḥz ⁽²³⁾ve saḥḥ olunduğdan şoñra kaṭ olunan mevzi-i sürreniñ **[66a]** ⁽¹⁾üzerine zırr idüp ba’dehu ma’ḥūd kirbās-ı mağmüseyi ⁽²⁾üzerine vaz’ idüp rabṭ itseler bilā-zahmet oñuldur ⁽³⁾dimişlerdir.

Ba’dehu mevlüduñ bedenini mā’ü’l-milḥi’r-raḳīḳ ⁽⁴⁾ile temlīḥe mübāderet ideler ki ya’ni ince saḥḥ olunmuş ⁽⁵⁾tuzı şuyla ḥall ve mezc idüp mevlüduñ cümle bedenine ⁽⁶⁾süreler tā ki raḥm-i māderden nāşī mevlüduñ bedeninde baḳıyye ⁽⁷⁾ķalan ruṭubet-i fażlıyye-i mürḥıyyeyi tecfif itmekle beşeresi ⁽⁸⁾şalābet olup ya’ni cümle cild-i bedenıyyesi taḳıyyet ḥāşıl ⁽⁹⁾eyleye. Ez-cümle eger mevlüd erkek olursa tuz çoḳça ⁽¹⁰⁾olup ve zamān-ı isti’mālī daḥı ziyāde olmaḳ lāzımdır ya’ni ⁽¹¹⁾ba’de’t-temlīḥ tiz ğasl olunmayup tuz ile bir zamān ⁽¹²⁾turmaḳ gerekdir. Zīrā erkek oldığı cihetden lā-mehāle ⁽¹³⁾germā ve sermāda ya’ni şıcaḳ ve şovuḳda ḥarekāt-ı bedenıyyesi ⁽¹⁴⁾emr-i zārūrī olmağla izdiyād-ı şalābet-i bedene muḥtācdır ki ⁽¹⁵⁾ḥattā mülāķī oldığı zamānda meşāḳķa şābir ola. Ammā eger mevlüd ⁽¹⁶⁾ķız olursa lāyık olan az temlīḥ olunmaḳdır ki zīrā ⁽¹⁷⁾tā’ife-i nisvānda riḳķat-i beşere ve nu’ümet-i beden ve leṭāfet-i ⁽¹⁸⁾sīmā memdūḥa oldığı eclden ķızları ba’de’t-temlīḥ tiz ⁽¹⁹⁾ğasl idüp ve erkegi ḳable’l-ğasl ḳundağa şaralar ki ⁽²⁰⁾bir gün ve bir gice ol ḥālet üzere mürür eyleyüp ba’dehu ⁽²¹⁾ğasl ideler. Ammā ba’zı kenār memleketlerde i’tibār-ı mezkūrreyi ⁽²²⁾farḳ ve temyız itmeyüp milḥ-i meşḫūķı mevlüduñ bedenine bayağı ⁽²³⁾zırr iderler ve birḳaç sâ’atden şoñra ğasl iderler.

[66b] ⁽¹⁾**Ve ke-zālik** temlīḥ ḥuşuşunda daḥı eşlaḥ olan oldur ki ⁽²⁾milḥ-i mezbūra ba’zı edviye zamm olunmaḳdır. Ez-cümle ḳudemānıñ ⁽³⁾ta’yīn eylediği üzere meşelen sāzec-i hindī ve ⁽⁴⁾ķuşṭ ve sumāk ve bezr-i ḥulbe ve şa’ter her birinden ⁽⁵⁾‘ale’s-seviyye şey-i ḳalīl aḥz ve saḥḥ olunup milḥ ile ⁽⁶⁾ḥalt u mezc olunmasıdır. Ammā ba’zılar ise ba’de’l-mezc ⁽⁷⁾ve’t-taḥlīt şı ile ḳaynadup süzdükden şoñra a’zā-i ⁽⁸⁾mevlüdi ol şı ile ğasl ve bu şüret ile temlīḥ itmegi ⁽⁹⁾ġāyet münāsib görürler. **Hulāşa** her ḳanğı tarīķ olursa ⁽¹⁰⁾olsun mevlüd temlīḥ olunduğda ağzını ve burnunuñ içini ⁽¹¹⁾tuzlamayalar, gözlerine ve ḳulaḳlarına tuzlı şı gitmekden ⁽¹²⁾ġāyet ictināb idüp şaḳınalar. Zīrā anlarıñ bedenlerini ⁽¹³⁾tuzlamaḳ ile bedenleriniñ şalābeti murād olunup ve ihtiyār-ı ⁽¹⁴⁾temlīḥe daḥı bā’iş budur ki mevlüduñ evvel emirden aḥvāl-i ⁽¹⁵⁾vilādetlerinde ḥārr ve leyyin olan mevķi’den münṭaķil oldukları ⁽¹⁶⁾eclden beşerelerinde riḳķat ve ruṭubet ve a’zālarında ⁽¹⁷⁾ḥarāret olmağla ḥāricden müşādif ve mülāķī oldukları ⁽¹⁸⁾eşyānıñ küllisi anlarıñ mütesaḥḥin ve müteberrid a’zāları olduğundan ⁽¹⁹⁾mā’adā ehviyenıñ ḥarāret

ve bürüdetinden dağı müte²ezzi⁽²⁰⁾ olurlar ki meşelen anlarıñ a'zâlarına nisbet her şey⁽²¹⁾ bârid ve şulb ve haşın olur. **Pes imdi** çünkü⁽²²⁾ mâ-i mümellağ ile iğtisâl olunduğda millî anlarıñ a'zâlarında⁽²³⁾ rahm-i mâderde müterâkim olan evsâhı teb'îd eylediginden **[67a]**⁽¹⁾ kaç^ç-ı nazar a'zâlarına takvîyet ve cildlerine şalâbet virmekle⁽²⁾ zâhırde muşîb ve mülâkî oldukları eşyânıñ ezâsından⁽³⁾ emîn olurlar. **Ammâ** mevlüduñ ağız içinde ve burnı deliklerinde⁽⁴⁾ ol taşarrufa hâcet olmadıgından mâ-adâ ol iki 'uzvuñ⁽⁵⁾ gıışaları gâyet za'îf ve rakîk olmağla temlîhe muhtâc⁽⁶⁾ degillerdir. İmdi eger mevlüduñ bedenlerinde ruşubet ve⁽⁷⁾ evsâh-ı keşîre olmağla tekrâr temlîhe muhtâc olurlarsa⁽⁸⁾ anı kâbile-i hâzika oldıgı hâlde idrâk idüp bilür⁽⁹⁾ ve tekrâr temlîh ider.

Ve ba'de't-temlîh mevlüduñ mecmû'ı a'zâsını⁽¹⁰⁾ mâ-i fâtir ile mülûhatı za'îl oluncaya degin ğasl ideler tâ ki⁽¹¹⁾ mevlüduñ cildinde hırkat u hikke mütevellid olmaya. Lâkin⁽¹²⁾ ğasl eyledikleri şu mevlüduñ bedenine elem ve ezâ virmeyecek⁽¹³⁾ mertebe ısıcağ ola ki meşelen yaz günlerinde olursa⁽¹⁴⁾ mâ-i fâtir ya'ni ılıcağ olup ve harâret ve bürüdeti müsâvî⁽¹⁵⁾ ola. Ammâ eger faşl-ı şitâda olursa yine mevlüduñ bedenine⁽¹⁶⁾ elem virmeyecek mertebe hârr olmağ evlâ ve elyağdır. Ve ba'de'l-ğasl mevlüduñ koltuklarına ve buğları arasına⁽¹⁸⁾ verd-i yâbis ve vaka'ü'l-âs saħk idüp zırr olunmağ⁽¹⁹⁾ tedbîr-i memdühadandır. Ve ke-zâlik kâbile olan hâtûn, eşâbi'-i⁽²⁰⁾ muğallemetü'l-ezfâr ile mevlüduñ da'imâ burnı deliklerini⁽²¹⁾ tenkıye idüp ayıtlayalar ve gözlerine birer ikişer kaçtre zeytül-⁽²²⁾ infâk tamladup zîrâ bu tedbîr tabakât-ı 'aynı ğasl⁽²³⁾ idüp ve cilâ virir ve dübrine dağı teflîh için hınşır **[67b]**⁽¹⁾ hınşır ta'bir olunan şerçe parmağ ile dağdağ vireler.⁽²⁾ Lâkin bu eşnâda bürüdet işâbetinden gâyet ile şiyânet⁽³⁾ lâzımdır ve üç dört gün mürü-

1 zîrâ ekşeriyyâ etfâl ve şıbyânıñ hâmmâmdan nefret idüp ve ictinâb itdikleri, dökdükleri mâ-i hâr sebebi ile bir âlây fikirsiz ahmağ tâ'ife ma'sûmuñ vücüdını kendi vücüduna kıyâs ile güyâ kirlî paçavra yıkar gibi döker mâ-i hârı, bîçâre derdmed lisânı yoğ ki amân el-emân disün; vücüdü pancar gibi olunca oğ a oğ a yıkayup ba'de'hu ğaşy gelecek mertebe olduğda nâçar olup çıkarırlar. Anası derdmedin çigeri hûn olur ammâ ne yapsun, cümlesi öyle gördüklerinden ebe kadına şâhib çıkarlar, ma'âz-allâh eger bir şey' söyleyüp ebe kadın küerse ol vaktde hemân kıyâmet kıpar. Ğayrı ol ma'sûmdan ne hayr olur, cümlesi bu itikâddadırlar, bîçâre ma'sûm hâmmâmdan ol sağy ile taşra çıkarıldıkda bād-ı nesîm kesb eylemek ile ğaşy gelüp bayılır da anı uyudu kıyâs idüp gördün mi kadınıñ, ma'sûm râhat eyledi dirler 'alimallâh degil bîçâre zebânî elinden hâlâş olup bostancı habsinden kurtulmuş gibi olduğundan nâçar olup bayılır. İmdi böylelik ile ol mişillü ma'sûm bir dağı hâmmâm ister mi, öñünden geçmesinden nefret ider yoħsa ma'sûmlar bi't-tab' sıcağ şudan maħzûz olup oynamasından memnûn olur lâkin ibtidâda bîçâreniñ gözini korqudırlar ne inşâf idüp fark iderler ve ne mülâhaza iderler. Şofıra ümmü'ş-şıbyâna mübtelâ olduğda h'âce aramağ başlarlar. Cümlesine sebep ol deñsiz ebelerdir bîçâre baba ne yapsun, ol kedere bilâ mücib ol dağı giriftâr olur. Hüdâ cümlesiniñ 'an-ğarîb hağkıñdan gele, inşâf itmeyenleriñ vücüdını şâhife-yi rüzğardan hağk ide, âmîn.

runda mevlüduñ sürresinden vaqtâ ki kaç^ç ve rabı olunan cism-i zâ'ide ⁽⁵⁾sâkıt ola. Ol vaqtde aşveb olan oldur ki remâd-ı ⁽⁶⁾veda^ç ve remâd-ı 'urķübü'l-'icl ve kils-i kışrû'l-beyz ⁽⁷⁾ve raşâş-ı muharraķ bunlardan her kaçığı olursa müfreden ⁽⁸⁾saħķ olunup ve sürre mevzi'ine zırr ideler. Yâhud şarâb-ı ⁽⁹⁾kâbız ile üzerine koyalar tâ ki tecfifleri sebebiyle ⁽¹⁰⁾ol maħall kıruyup ve serî'an mundemil ola. Bu şüretle müteķayyih ⁽¹¹⁾olmaķdan ve açılmaķdan emîn ve sâlim olur ve eşyâ-i mezkûruñ ⁽¹²⁾teshînleri ile mevlüduñ mi'desi ve em'aları taķviyet ⁽¹³⁾bula. **Ve ke-zâlik** kavâ-bile ehemm ü elzem olan umürdandır ki ⁽¹⁴⁾mevlüduñ kulaķlarını ağız ile maşş eyleye tâ ki eger kulaķlarına ⁽¹⁵⁾şu kaçmış ise maşş vâsıtası ile hârice hürüc ⁽¹⁶⁾eyleye. Zîrâ âlet-i sem^ç olan hâsse-i üznuñ aħvâli sâ'ir ⁽¹⁷⁾havâss-ı müdrike aħvâli-ne muhâlif olup zîrâ ol hâsse-i sem^ç ⁽¹⁸⁾henüz mevlüd raħm-i mâderde iken daħı müte'ellim olur. Sebebi ⁽¹⁹⁾budur ki âlet-i hiss-i sem^ç olan a'sâbları meftûhdur ve sâ'ir ⁽²⁰⁾havâssın ya'ni gözde olan başarın ve burunda olan şemmiñ ⁽²¹⁾ve lisânda olan zevķin âletleri olan a'sâblar ğışâ^ç ⁽²²⁾ile mestür ve bürilüdü ve a'zânın içle-rindedir. Ammâ ⁽²³⁾Hâlîķu'l-ķuvâ ve'l-ķadr celle şânühu hazretleri a'sâb-ı **[68a]** ⁽¹⁾üzni meķşûf ķomuş ki aña hevâ sür'atle tokunup ⁽²⁾mesmü'âtı tüz iştirmege bādî ola ol ecluden kulaĝa sâ'ir ⁽³⁾havâssdan ziyâde taķayyüd ve 'inâyet lâzımdır. Ammâ eger mevlüd ⁽⁴⁾za'ifü't-terķib ise tuza bedel varaķu'l-âs ve verd-i ⁽⁵⁾yâbis ve şan-dal-ı maķâşiri saħķ idüp ve bedenine ⁽⁶⁾zırr olunmaĝla iktifâ göstermişlerdir.

Tezkîr-i Râbi¹

Fî keyfiyeti ⁽⁷⁾taķmîti't-ıfl bi'l-ķimâç. İmdi mevlüd şihħat ü selâmet ⁽⁸⁾ile raħm-i mâderden âlem-i dünyâya ķadem-nihâde olup ve ⁽⁹⁾sürresi kaç^ç ve bedeni temlîh olunduķdan soñra ķundaĝına ⁽¹⁰⁾keyfiyyet ile şarılıp ve a'zâsı ne vechle terbiye olunup ⁽¹¹⁾ve iķtizâ eyledikde ne şekl ĝasl olunur ma'lûm idinmek ⁽¹²⁾lâzım olur ise ol huşuşda vâcib olan oldur ki ⁽¹³⁾her kaçan ıfl ķundaĝa şarılmaķ murâd olunduķda lâzım ⁽¹⁴⁾olan oldur ki ibtidâ' kâbile, mevlüduñ a'zâsını rıfķ ve ⁽¹⁵⁾mülâ-yemet ile aħz idüp ve âheste âheste nermle ⁽¹⁶⁾ĝamz iderek vücüdünde basîç ya'ni yaşşı olması vâcib ⁽¹⁷⁾olan a'zâlar ki meşelen cebhesi ve şadri ve avuçlarının ⁽¹⁸⁾içi tabanlarının altlarıdır, anların 'arîz ve düz olmasına ⁽¹⁹⁾sa'y eyleyüp ve raķîķ olması vâcib olan a'zâlar ki ⁽²⁰⁾meşelen burnı ve parmaķlarının uçlarıdır, anların daħı ⁽²¹⁾ince olmasına diķķat eyleyüp ve ke-zâlik her bir 'uzvu ki ⁽²²⁾şekli laţif ve kıvâmı i'tidâl üzerine teşķil ve aħsen-i ⁽²³⁾şüret muķtezâsı ola, anların her birlerini bi'd-de-fe'ât **[68b]** ⁽¹⁾ve mütevâliyeten dest-i nezâfet ile eţrâf engüşt-i ⁽²⁾merħamet-sirişt-i

1 tezkîr-i râbi^ç mevlüduñ ķundaĝa ķonulduĝı zıkr ü beyânındadır.

ingimâziyye-i laîfe ile ğamz eyleyüp şığayalar. ⁽³⁾Tâ ki istikâmeti gerek olan 'uzuvların mu'avvec ve i'vicacı ⁽⁴⁾mühimm olan a'zâlar müstaķîm kalmayup mevlüduñ her bir ⁽⁵⁾a'zâsından her bir 'uzvı nehc-i tabî'î ve hey'et-i lâzimesi ⁽⁶⁾üzerine müteşekkil ola. Eger nefis-i kavâbile bu huşûşda ⁽⁷⁾taķşîr ve te'hîr cā'iz görürler ise tıflıñ cüz' ve a'zâsı ⁽⁸⁾nâzik ve kemâl-i le'âfette olduğı ecluden kâbil bir şekil ⁽⁹⁾olmağla bir 'uzuv nehc-i tabî'î üzre olamaz. Nitekim Şâhidî ⁽¹⁰⁾merhûm dîbâce-i kitâbında

Beýt: Kosañ egriyile bir tâze nihâli
 ⁽¹¹⁾Büyüse toğrılur mı añla mişâli

mışdâķınca doğrı ⁽¹²⁾ıķtizâ eyleyen mu'avvec ve basî't iķtizâ iden kaşîr olur. ⁽¹³⁾**Ve ke-zâlik** be-her gün tıflıñ gözlerini yumuşak ħarîr ⁽¹⁴⁾ile yâhud anıñ emşâli yumuşak bir şey ile mesh idüp ⁽¹⁵⁾sileler ve kaşıkklarını ya'ni mevķi'-i hÿaya ve buğlarını ⁽¹⁶⁾ve mevzi'-i kilye ve meşânelerini dağı mülâyemet ile silüp ⁽¹⁷⁾ve nerm ile delk ve ğamz eyleyeler tâ ki delk-i mezbûr vâsıtasıyla def'-i fazalât ya'ni bevlîñ bedeninden infişâl ⁽¹⁹⁾ve cereyânı eshel ve âsân ola. Ba'dehu tıflıñ ellerini ⁽²⁰⁾baş idüp ve kollarını dizlerine ulaşdıralar ve ⁽²¹⁾her bir a'zâyı vech-i meşrûh üzre kemâ-yenbağı vâz' idüp ⁽²²⁾ve yerli yerine kundağdan soñra lu'f ve mülâyemet ile ⁽²³⁾kundağa şaralar. Lâkin tıflıñ erkek ile dişiniñ **[69a]** ⁽¹⁾kundağa şarılmasında muğâyeret lâzımdır ki meşelen zükûrî ⁽²⁾şardıķlarında ibtidâ'en ayaklarından başlayup ve yuķarı toğrı ⁽³⁾şaralar tâ ki a'zâ-yı 'âliyesi vâsi' ola ammâ kızları ⁽⁴⁾şardıķlarında yuķarıdan aşāđı şaralar **zîrâ** anlarıñ ⁽⁵⁾esfeli olan a'zâları kebîr olmağ aħsendir. Ve ke-zâlik başlarına ⁽⁶⁾yumuşak taķye giydirüp ve üzerine dül-bend şaralar. Ammâ ⁽⁷⁾anı da bir hoşça bağlayup tâ ki bürüdet işâbetinden ⁽⁸⁾muĥâfaza ve şiyânete sa'y ideler tâ ki tıflıñ dimâğı bürüdet ⁽⁹⁾te'sîrinden emîn ve sâlim olmağla başınıñ şekli hey'ât-ı ⁽¹⁰⁾maķbûle üzre sebât bula. Ammâ eger tıflıñ başı hey'ât-ı ⁽¹¹⁾tabî'î üzre bulunmayup ez-cümle meşelen başı müseffâ't ya'ni ⁽¹²⁾arîz olarak toğarsa bu şürette kavâbile-i ħâzıķaya ⁽¹³⁾vâcib olan anı eziyyet virmeyecek mertebe ba'zı katı ⁽¹⁴⁾şeyler bağlamağ ile şekl-i tabî'îsine getürmek kaydında olalar. ⁽¹⁵⁾Zîrâ mevlüduñ evvel-i vilâdetlerinde 'izâmları yumuşak olmağla ⁽¹⁶⁾teşekkül ve in'îfâf kabûl eylediğı emr-i muķarrer olduğı erbâb-ı ⁽¹⁷⁾tab'a katı mülâyimdir, böyle olduğda ħammâma koyup ve ğasl ⁽¹⁸⁾itmek huşûşunda dağı ihtimâm-ı tâmm vâcib olduğı mâ-lâ- ⁽¹⁹⁾kelâmdır. Meşelen yaz günlerinde mu'tedilül'-l-ħarâret ve şitâ faşında ⁽²⁰⁾dağı eziyyet virmeyecek mertebe ħarârete mâ'il şuyla ğasl ⁽²¹⁾ideler ki ħattâ bedeni bir miķdâr ħumret ve süĥûnet ħâsil ⁽²²⁾eyleye. Ğasl ve istihmâmıñ eşlaĥ evķâtı mevlüd nevm-i tavîl ⁽²³⁾ile uyķusını al-

dıktan sonra gerekdir ki hazmı dağı kemâl [69b] ⁽¹⁾bulup fazalât kalmayup ve berâziyyesi dağı mündefi' ⁽²⁾olmuş ola. Ve ke-zâlik mevlüduñ zâhir-i cildinden mündefi' ⁽³⁾olıcağ dağı hammâmda ğasl ve 'arağ-ı hafıfe ile ħurüc ⁽⁴⁾idüp zâ'il olmağla tenkıye-i tâmm hâşıl ola. Nevm-i tavîl ⁽⁵⁾ise ekşeriyyâ gicelerde hâşıl olduğundan evvel-i nehârda ⁽⁶⁾ya'ni şabâhlarda hammâma kınmak nâfi' olur. Ammâ eger tıflıñ ⁽⁷⁾bedeninde 'arağdan nâşî vesah dağı ziyâde olursa ol vağit ⁽⁸⁾günde iki üç nevbet ğasl itmek câ'iz olur lâkin şol ⁽⁹⁾şartla ki tıflıñ burnunu ve kulaklarını tedâhül-i mâ-i reşâşe ⁽¹⁰⁾ve muğâtaradan ħimâyet ü şıyânet ideler.

Hulâşatü'l-kelâm ⁽¹¹⁾tıflı hammâma kınduğda ğasl iden ħâtün ebesi ve aħeri ⁽¹²⁾ne vaz'la ħareket itmek lâzımdır ve tıflı ne tarz üzre ⁽¹³⁾ğasl olunur ve çıkardıkda ne minvâl üzre kındağa ⁽¹⁴⁾şarılar hâzıka olan ebe kadınıñ cümlesi ma'lümleridir. ⁽¹⁵⁾Şol keyfiyyet üzerine ki meşelen vağt-i ğaslda tıflı şol ⁽¹⁶⁾kolınıñ üzerine vaz' idüp sağ eliyle ğasle mübâderet ⁽¹⁷⁾eyleyüp ve a'zâsını rıfğ ve mülâyemet ile oğalar. Ammâ ⁽¹⁸⁾şol kolu ile tıflı göğsünde kucaklamış olup karnı ⁽¹⁹⁾boşda kalmış ola ve sâ'ir a'zâsını lemsde ya'ni ⁽²⁰⁾tutmada eziyyet virmeyecek mertebe mu'amele-i şefkat eyleyüp ⁽²¹⁾rıfğ ve mülâyemet ile ğasl ideler ve tıflıñ bedeninde ħumret ⁽²²⁾zâhir olduğ gibi tutmayup çıkaralar. Menâşife nâ'ime ya'ni ⁽²³⁾yumuşak olup ve ruğbeti neşf ider şey ile silüp [70a] ⁽¹⁾bir miğdar karnı üzerine örtülü yatırurup ba'dehu arğası ⁽²⁾üstüne bağı bir miğdar yüksecik olarak yaturalar. Ba'dehu ⁽³⁾tekrâr pek yumuşak şey ile silüp ibtidâ'en kındağa şarıldığı ⁽⁴⁾vağitde ne vechle ħareket olundıysa yine ol lâzım olan umûra ⁽⁵⁾sa'y ve ri'âyet olunup ol hey'ât üzerine kındağa ⁽⁶⁾şaralar ve ba'de't-tağmîd ya'ni kındağa şardıktan sonra muğaddemâ ⁽⁷⁾zıkr olundığı gibi burnuna ve gözlerine birkaç kağre zeyt-i 'azeb ⁽⁸⁾ya'ni tatlu zeyt-i infâğdan tamladalar tâ ki tabakât-ı 'aynı ğasl ⁽⁹⁾idüp cilâ vire. **Hâşıl-ı kelâm** hammâm ħuşuşunda zıkr ⁽¹⁰⁾olunan tedâbir-i müte'addideyi kibâr-ı eçibbâ ħazerâtı dağı ziyâde tağrîr ⁽¹¹⁾ve tafşil eylemişlerdir. Ammâ fî-zemâninâ ħazâ anlarıñ tağrîr ve tenbîh ⁽¹²⁾eyledikleri üzre tedbîr-i metrük ve anları tefhîm olunur kâbile, ender-i ⁽¹³⁾nevâdirden olduğına binâ'en bu kadarca tafşilen ifâde birle iş'ara ⁽¹⁴⁾ta'arruz ve mâ'adâsı terk ile iktifâ olundu v'allâhü a'lemü bi's-şavâb.

(15) **Tezkîr-i Hâmis**¹

Mevlûd için zıkr olunan umûr-ı dîniyye ⁽¹⁶⁾ve ahkâm-ı şer'iyyesi zıkr ü beyânındadır. İmdi bu mevki'e resîde ⁽¹⁷⁾olunca mevlûd için tahtîr ve zıkr ü beyân olunan kudemâ-yı hükemâ-yı ⁽¹⁸⁾pîşîn ve erbâb-ı mücerribîn etîbbâ-i müte'ahhîrîn olan zevâtîn ⁽¹⁹⁾vilâdet haqqında tahtîr ü tahtîr eyledikleri ve vaqtinde tecribe eyledikleri ⁽²⁰⁾ef'âl ve aqvâlin hülâşa-i hüsn-i tedâbîrleri olup ve mevlûd haqqında vâkı'a ⁽²¹⁾olup ve umûr-ı dîniyye ve şer'iyye ve kavlen ve fi'len icrâsı vâcib ⁽²²⁾olan ahkâm-ı şer'iyye vü Muştâfaviyye dağı erbâb-ı şerî'at-ı Muhammediyyede ⁽²³⁾olan cemî' ümmet-i Ahmediyyeye farz ve vâcib olduğu 'aqlen dağı lâzım [70b] ⁽¹⁾geldiği ecluden her bir mü'min için ma'lûm idinmesi muhtezî ⁽²⁾olup meşelen rahm-i mâderde olan cenîn 'âlem-i dünyâya kadem-⁽³⁾nihâde olduğda ber-muhtezâ-yı şer'î-i muhtâhara-i Muştâfâvî 'aleyhi ⁽⁴⁾ve 'alâ âlihi ve aşhâbihi mine'ş-şalavâti ve ezkâhâ hazretlerinin ta'yîn ⁽⁵⁾buyurdukları umûr-ı dîniyye-i müstahseneden 'ulemâ-i dîn-i mübîn ⁽⁶⁾revvağa'llâhü ervâhahüm ilâ yevmi'l-yaqîn hazretlerinin tedbîr-i mevlûd ⁽⁷⁾huşûşunda mesnûn olan ahvâli bu güne istihrâc ve tahtîr ⁽⁸⁾buyururlar ki her kaçan bir kimesne luft-ı rabbü'l-'ibâda mazhar olup ⁽⁹⁾veled vücûdiyla mübeşşer olduğda mesnûn ve müstahsen olan oldur ki ⁽¹⁰⁾zuhûrına ferah u sürûr ve neşât u hubûr hâşıl idüp kendüsüne ⁽¹¹⁾ni'met-i celîle ve elhtâf-ı seniyye olduğunu idrâk eyleye. ⁽¹²⁾Zîrâ hazret-i seyyidü'l-enâm beşîr ü nezîr-i hâşş u 'âm ⁽¹³⁾'aleyhi'ş-şâlâtü ve 's-selâm sa'âdetle ²ريح الولد من ریح الجنة buyurup ve yine haber-i âher-i meserret-eşerde نور فی الآخرة سرور و فی الدنيا سرور و فی الآخرة نور ³buyurdukları ol ni'metiñ ⁽¹⁶⁾sürûr-efzâ olduğına müjde-resândır.

Ve ke-zâlik mesnûn ⁽¹⁷⁾olan ni'am-ı mezîd-şiyemiñ biri dağı 'iyâlınden dünyâya kız evlâdı ⁽¹⁸⁾kadem-nihâde olduğda mahzûn olmayup belki evlâdının erkek ⁽¹⁹⁾olmasından ziyâde memnûn ve ferahyâb olup ol evlâd-ı ⁽²⁰⁾meyâmin-mu'tadîñ tulu'una min külli'l-vücûh mesrûr ve meymûn ⁽²¹⁾ve mübârek olduğunı fehm ü iz'ân eyleyeler ki zîrâ zamân-ı cehâletde ⁽²²⁾kemâl-i gâvâyet ve hamâkatlarından nâşî 'avratlarını kız toğurduğda ⁽²³⁾ikrâh ve teş'eüm eyleyüp derdmend vâlidesiniñ ciger-pâresi [71a] ⁽¹⁾olan kızlarını hayyen türâba defn itdikleriniñ müşrikîn ve ⁽²⁾ebter-i münâfikîniñ ol huşûşda hikâyât-ı 'acîbeleri tevâtür ⁽³⁾ile menkûldür. Hâl-lâk-ı cihân-âferin celle kudretühu 'ani'ş-şekki ⁽⁴⁾ve'l-yaqîn hazretleri kelâm-ı kadîm ve Furkân-ı Kerîminde ⁴﴿يَهَبُ لِمَنْ يَشَاءُ إِنَّاذَا وَيَهَبُ لِمَنْ يَشَاءُ الذُّكُورَ﴾ buyurdukları

1 tezkîr-i hâmis vilâdet için olan umûr-ı dîniyye ve şer'iyye zıkr ü beyânındadır

2 "Evlat kokusu, cennet kokusudur." (Taberânî, *el-Evsat*, 6:82 (5860))

3 "Çocuk dünyada sevinç, ahirette nurdur." (*Câmiü's-Sagîr*, 2:2285)

4 "Dilediğine kız çocukları, dilediğine erkek çocukları verir." Şûrâ 42/49.

(6)ol t̄āgī u bāgīleri men^c ü zecr ve nisvānıñ tekk̄ir-i nesl⁽⁷⁾ cihetiyle min vechin fazīletlerini beyāndır ki anlarıñ vilādeti yümn⁽⁸⁾ü bereketden mezkūr ve ma^cdūd olur. Hattā ibtidā⁹en evlādı kız⁽⁹⁾olan hātūnlarıñ meymeneti hākkında bu hādīs-i ‘izzet-redīf⁽¹⁰⁾ve kelimāt-ı hikmet-münīf-i hāzretten müstefād-ı şikātdandır ki⁽¹¹⁾ hāzret-i şefīk-i k̄ā’ināt ‘aleyhi aṭyebū^t-taḥiyyāt تبارکها من بركة المرأة تبارکها¹ buyurmuşlardır. Ve ke-zālik bu mazmūn-ı⁽¹³⁾müsellem daḥı ol maḥdūm-ı ber-güzīde-i ‘ālem şalla’llāhu ‘aleyhi⁽¹⁴⁾ve sellem hāzretleriniñ nişār-ı mefārīk-ı ifhām-ı ümem kıldıkları⁽¹⁵⁾le’ālī-i girān-bahā-yı meş‘arū’l-hikemden müstefāddır ki لا تکرهوا البنات سئلت الله تعالى أن يرزقني ولداً للمحمدات بلا مؤنة و رزقني البنات³ فأئی ابو البنات² (18)ya‘ni ben rabbimden zahmetsiz veled iṭāsını istid‘ā⁽¹⁹⁾eyledim baña kızlar iṭā eyledi buyurdılar. İmdi hāl⁽²⁰⁾bu minvāl üzre iken fī-zemāninā ‘avām-ı behāyim iḥtişāmdan ba‘z nesnās-ı enīsū’l-vesvās maḳūlesi olanlardan⁽²²⁾duḥter-i nīk-aḥteri dünyāya geldikde gūyā teş‘üm idüp⁽²³⁾ıyālını tekdīr ve taḥkīr ve ihānet eyledikleri ve derdmend hātūn [71b]⁽¹⁾mücrim şeklinde gūyā bir büyük ḳabāhatde bulunmuş gibi ḳocasından⁽²⁾maḥcūbe olduḡı vāḳī‘ ve ekseriyyā müşāhedemiz olduḡı ḳazīyyedir. (3)4 اللهم احفظ عبادك العائرين بك من شر الوسواس الخناس الخاسرين⁽³⁾⁴ **Ve’l-hāşıl** ‘aḳl u idrāki olanlara⁽⁵⁾küfrān-ı ni‘met-i Hudā olmak vechen mine’l-vücūh sezā degildir⁽⁶⁾zīrā ḥuşuş-ı mezbūrda ‘iyāzen bi’llāhi te‘ālā vāhibū’l-evlād⁽⁷⁾celle ni‘amāehū hāzretleriniñ hibe-i ‘aliyyesine iṭ‘at ve inḳıyād⁽⁸⁾etmemiş olur.

Pes imdi Vehhāb-ı zū’l-minen her ne iṭā⁽⁹⁾iderse muvāḥḥid-i pāk-i‘tikāda lāyık ve sezāvār olan⁽¹⁰⁾oldur ki bi-ḥasebi’t-ṭāḳati’l-beşeriyye şükrine meşḡul olup⁽¹¹⁾ḥayr-ı ḥalef olmasını istid‘ā eyleyüp ve ‘ādet-i⁽¹²⁾beşeriyye üzre sürresi ḳaç olunup ve ḡasl olunduḡdan⁽¹³⁾şoñra şardıḳları ḳımāt ya‘ni ḳundaḳ pāk ve ṭāhir⁽¹⁴⁾olup ve levni beyāz olup eger mülevven olduḡı şüretde⁽¹⁵⁾daḥı elbette şarı levnde olmaya. Ba‘dehu saḡ ḳulaḡına⁽¹⁶⁾ezān-ı şerīf okuyup ve şol ḳulaḡına iḳāmet⁽¹⁷⁾getüreler ve ol sūnnet-i seniyyeye nā’il olan mevlūddan⁽¹⁸⁾ümmü’ş-şıbyān ta‘bīr olunan marazın mürtefi‘ olduḡunu⁽¹⁹⁾İmām Ḥüccetü’l-islām şeyḥü’ş-şüyūḥ bāhirü’l-aşāle⁽²⁰⁾ve’r-rūsūḥ Ḥāzret-i İmām Muḥammed Ġāzzālī أوصلى الله الروح إلى روحه على⁽²⁰⁾şādīḳu’l-va’di’l-emīn hāzretlerinden sa‘ādetle rivāyet⁽²³⁾buyurmuşlardır ki peyāamber-i mu‘ciz-ḥiṭāb-ı muḳaddes-cenāb [72a]⁽¹⁾‘aleyhi şalāvātu’llāhi’l-‘azī-

1 İlk çocuğunun kız olması kadının bereketindedir (İbn-i Asakir).

2 Sakın kızları kerih görmeyin (istemelik etmeyin). Muhakkak ki ben kızlar babasıyım. (Bursevî, *Rûbu’l-Beyan*, Daru İhyâi’l-Turasi’l-Arabî, Beyrut ts. VIII. 342.)

3 Allah’tan geçimi kolay, meşakkatsız bir evlatla beni rızıklandırmasını istedim. O da bana kız evlatlar ihşan etti. (Bursevî, *Rûbu’l-Beyan*, Daru İhyâi’l-Turasi’l-Arabî, Beyrut ts. VIII. 342.)

4 Allahım sen utanan, çekinen kullarını hüsrana uğramış şinsi şeytanın vesveselerinden kuru.

5 Allah onun ruhuna devamlı olarak rahmet ve huzur ulaştırırsın.

zi'l-vehhâb¹ من ولد له مولود فأذن في يمينه وأقيم في يسراء رفعت عنه أم الصبيان¹ buyurmuşlardır. Huşûşâ hazret-i⁽⁴⁾ seyyidü'l-enâm 'aleyhi efdalü't-rahiyye ve's-selâm sa'adet⁽⁵⁾ ile bir mevlüda gelseler اللهم اجعل برأ و ابنة² du'ası ile cām-ı şafâ-⁽⁷⁾ baḥş ta'bırlerin miskiyyü'l-ḥitām buyurdıkları mu'tād-ı⁽⁸⁾ aqlām-ı kibār-ı 'ālī-maḳâmdır, vālide lāyıḳdır ki anı daḥı vech-i⁽⁹⁾ mezkūr üzere icrâ ideler.

Ve **ke-zâlik** tıflın gıdâsı⁽¹⁰⁾ leben ya'ni süd virilmege mübâşeretden muḳaddem temr-i Medīneden⁽¹¹⁾ bir miḳdâr pençik ideler ya'ni meşelen bir miḳdâr ḥurmâ-i mezbürdan⁽¹²⁾ çiyneyüp ba'dehu bismi'llâhi'r-raḥmâni'r-raḥim kerimesi⁽¹³⁾ ile tıflın ağzına virüp ve vālidesi daḥı vaż'-ı⁽¹⁴⁾ meme eyledikten şoñra ta'âma ḥurmâ ile yâḥud raṭb ile bed'⁽¹⁵⁾ eyleyüp ve mevlüduñ vilâdetinden yedinci günde ḳurbân⁽¹⁶⁾ zebḥ ideler ki³ 'inde'l-fuḳahâ ol ḳurbâna 'aḳiḳa ta'bırini iderler.⁽¹⁷⁾ Zîrâ 'ıḳḳa kesr ile insân ve sa'ir ḥayvân ve behâyimden⁽¹⁸⁾ toḡan mevlüduñ toḡduḳları vaḳitte cüşşelerinde⁽¹⁹⁾ mevcüd bulunan şaça ve sa'ir kıllara dirler ol⁽²⁰⁾ ecluden mevlüduñ yedinci gün tıraş olduḳda zebḥ⁽²¹⁾ olunan ḳurbâna 'aḳiḳa 'alem olmuşdur ve 'aḳiḳanın zebḥi⁽²²⁾ İmâm Aḥmed bin Ḥanbel 'aleyhi'r-raḥme 'indinde vâcib olup⁽²³⁾ ve hazret-i İmâm Şâfi'î mezhebinde sünnet ve bizim e'immemiz [72b]⁽¹⁾ ravveḥa'llâhu ervâḥehüm mezhebinde müsteḥab olmuşdur.⁽²⁾ Ke-zâlik ḳurbân-ı merḳûm erkekde lâzım olduḳı gibi kızlarda⁽³⁾ lâzım mıdır degil midir ve 'adedde daḥı müsâvî midir yoḥsa⁽⁴⁾ ne gūnedir bunda iḥtilâf olunmaḳla bu huşûşda mehere-i⁽⁵⁾ fenn-i ḥadîs olanlar taḥḳiḳ-i şaded-i mezkūrda bir rivâyet-i⁽⁶⁾ şaḥîḥa tenmiḳ ve taḥrîr itmişlerdir ki hazret-i mürsidü'l-küll⁽⁷⁾ ḥadî'l-enâm ilâ aḳvemi's-ssebîl⁽⁸⁾ عن الجارية شاة⁴ buyurmuşlardır⁽⁹⁾ ya'ni mefhûm-ı ḥadîs-i şerîf ḡulâmdan iki ḳoyun⁽¹⁰⁾ ve cāriyeden bir ḳoyun ḳurbân lüzûmunu mübeyyindir. Hazret-i⁽¹¹⁾ Şâfi'î 'aleyhi'r-raḥmetü'l-bârî ve fuḳahâdan bir cemî' daḥı⁽¹²⁾ mefhûm ḥadîs-i şerîf-i mezkûra zâhib olmuşlardır ki⁽¹³⁾ ol ḳoyunlar daḥı isterse erkek olsun isterse⁽¹⁴⁾ dişi olsun 'aḳiḳa sezâ olmaḳ üzredir dimişlerdir.⁽¹⁵⁾ Ve ke-zâlik bir cemâ'at daḥı ḡulâm ve cāriye 'ale's-seviyye⁽¹⁶⁾ olup ikisinden daḥı lâzımdır ammâ birer ḳurbân kifâyet⁽¹⁷⁾ ider dimişlerdir. İmâm Mâlik 'aleyhi'r-raḥme daḥı bu ḳavli⁽¹⁸⁾ iḥtiyâr eylemişlerdir. Ba'zı kibâr raḥimehumu'l-lâhu daḥı kızlara⁽¹⁹⁾ 'aḳiḳa lâzım degildir dimişler. **Ba'de-zîn** bu daḥı ma'lûm-ı⁽²⁰⁾

1 Kimin bir çocuḳu olur da saḡ kulaḳına ezan, sol kulaḳına kamet okursa, o çocuḳa ümmü sıbyan hastalığı (cin)zarar vermez. (Ebû Ya'lâ, *el-Müsned*, 12:150 (6780).

2 "Ey Allah'im! Bu çocuḳu iyilerden kıl ve onu İslam'da güzel yetişen bir bitki gibi yetiştir."

3 ḳurbân-ı 'aḳiḳa ta'biri beyânında

4 Akika hakıtır, oḡlan çocuḳuna birbirine denk iki koyun, kız çocuḳuna ise bir koyun (kesilir). (Ebû Dâvûd, "Edâhi", 21).

sa'adet ola ki 'ulemā-i dīn-i mübīn keşşerahumu'llāhu fi'l-'ālemīn⁽²¹⁾ 'aķīķa lüzū-
munda zebħa sezā olan koyunun şıfatı⁽²²⁾ hemān ađħıye şıfatı gibidir ki bu şüretde
ađħıyede zebħi⁽²³⁾ cā'iz olmayan ħurbānıñ 'aķīķada daħı zebħi cā'iz olmaz [73a]
(1) dimişlerdir. Ĥattā Rebi'a ve Muħammed İbraħīm et-Teymī 'aleyhi'r-raħme⁽²⁾
1 buyurmuşlardır. Bi-eyyi vechin kāne⁽³⁾ 'aķīķa lāzım olduğı
şüretde 'ıd-i ađħıyede ħurbānlıġa liyāķatı olan⁽⁴⁾ şāt ittihāz eyleyüp zebħi murād
olunduġda eger babası zebħ iderse⁽⁵⁾ اللهم هذه عقيقة ابن فلان بن فلان فعند كما بدم
ولحمها بلحمه وعظمها بعظمه وجلدها بجلده و شعرها بشعره اللهم وجعلها فداء لابني فلان بن
3 اللهم هذه عقيقة داħı şüretde daħı عقيقة فلان من التار⁽⁸⁾ dirler. Ammā cāriye⁽⁸⁾ için zebħ olunduğı şüretde daħı
2 deyüp sār zamāyiri daħı mü'enneş kıra⁽⁹⁾ at eyleyeler. Vekīl⁽¹⁰⁾ olduğı şüretde
4 فلانه بنت فلان⁽¹¹⁾ yahud هذه عقيقة فلان بن فلان⁽¹¹⁾ deyü itmām eyleyeler. Ve ba'
de'z-zebħ ħurbānıñ⁽¹²⁾ 'izāmlarını kesr itmeyüp belki maşallarından kaţ ve tefriķ
(13) idüp faħzını ya'ni bütün budını ġayr-ı maţbūħ olarak kâbilesine⁽¹⁴⁾ i'fā olunup
bāķī eczāsını daħı murād itdikleri üzre⁽¹⁵⁾ ħişşe idüp fuķarāya taşadduġ ideler. Ve
yāħud cümlesini 'uzven⁽¹⁶⁾ kaţ eyledikten şofra pişürüp maţbūħen bi'l-küllıyye
fuķarāya taķsīm⁽¹⁷⁾ ve taşadduġ eyleyeler. **Bu daħı** ma'lūm ola ki zebħ-i ħurbān
vilādetiñ⁽¹⁸⁾ yedinci ġünü yā on dördüncü ġünü yāħud yigirmi birinci ġünü ola.⁽¹⁹⁾
Eger yigirmi dördüncü ġünü olursa daħı enseb ve evlādır⁽²⁰⁾ dimişlerdir.

Ve ke-zālik mesnūn olan vilādetden yedinci⁽²¹⁾ ġün fıflıñ başını tıraş idüp şa-
cınıñ aġ[ı]rı⁽²²⁾ aķçe yāħud altun taşadduġ olunmaķdır ve yedinci ġünden⁽²³⁾ evvel
tırāş olunmaz. **Ve ke-zālik** sünnet-i şerīfe-i ħitān [73b]⁽¹⁾ daħı yedinci ġün ol-
maķ memdūħdur⁽⁶⁾ ve keyfiyyeti in-şā'allāhü'l-mevlā⁽²⁾ an-ķarīb zıkr olunur. Ve
ke-zālik isim tesmiyyesi ħuşuşunda⁽³⁾ daħı mesnūn olan ġüzel ad ħomaķdır zīrā
rūz-ı rüstāħızde⁽⁴⁾ herkes kendi ismi ile ve babası ismi ile çağrılır. Şer'an ve⁽⁵⁾
'aķlen müstaħsen olmadıġı taķdīrce ol kimsene ehl-i maşşer⁽⁶⁾ ħatında müftāzıħ

1 Bir serçe ile de olsa akika müstehaptır. (Hāris et-Teymī'den rivayet)

2 Ey Allahım bu falanın akika kurbanıdır. Bu kurbanın kanına karşı falancanın kanını ve etine karşı etini sana takdim ediyorum. Kemiklerine karşı kemiklerini, derisine karşı derisini ve saçlarına karşı yününü takdim ediyorum. Ey Allahım bu kurbanı falanca oğlumun cehennemden kurtulması için fide olarak kabul et! (Akika duası)

3 Bu, kızımın akikasıdır.

4 Bu falancanın oğlu falancanın akikasıdır.

5 Falancanın kızı falancanın (akikası).

6 lākin bu ħitān keyfiyyātu 'Arabistana maşşuş olup ve ekşerıyyā t'ife-i yehūd daħı mevlüduñ yedinci ġünü ħitān eylemege mu'tādları olup ve ehāli-i Rūm 'ulemāsı ġüyā anlara iltibās ġüne bir fi'l olur mülāħazasıyla terkini evlā görmüşlerdir. Binā'en 'aleyh şofraya te'ħir idüp ba'de iderler yoħsa nefsi'l-emrde vaķt-i mezbūrda ola idi daħı āsān olur idi. Zīrā ba'dehu ħitān keyfiyyeti anaya ve babaya ziyādesiyle ġüç olur ef'aldendir ammā 'ādet-i cihān öyle olmuşdur.

olmak iktizâ ider. Mağbûl ve münâsib olan ⁽⁷⁾zât-ı pāk ve şifât-ı hamîde-i perverdigâr-ı ‘aleme izâfeti olan ⁽⁸⁾esmâ-i celîle ile müsemmâ kılmağdır ki meşelen ricâlde ‘Abdu’llâh ⁽⁹⁾ve ‘Abdu’r-raḥman ve ‘Abdu’l-ḥalîm ve ‘Abdu’r-raḥîm ve ‘Abdu’l-fettaḥ ve ‘Abdu’l-vehhâb gibi ve nisvânda Emetu’llâh ve Hibetu’llâh ve Hediyetu’llâh gibi hattâ ḥabîb-i muḥterem şalla’llâhu ‘aleyhi ve sellem ⁽¹²⁾zamân-ı sa’âdet iktirânlarında esâmî-i ḳabilḥa ile mu’lem bulunan ⁽¹³⁾kimesnelerin isimlerini esmâ-i ḥüsnâya tebdîl buyururlar idi. Bir gün ⁽¹⁴⁾ḥuzûr-ı ḥümâyûnlarında bir kimesne gelüp ismini su’âl buyurdıklarında ⁽¹⁵⁾Aşrem dimişler didikde ⁽¹⁶⁾كراهة لهذا الاسم بل انت زرة¹ lafz-ı şerîfi ile ismini Zür’a koyup mükerrem kıldılar. Zîrâ Aşrem ⁽¹⁷⁾şâd-ı mühmele ile ḳaç ma’nâsına olmağla tefe’ülde müstaḥsen ⁽¹⁸⁾degildir. Ammâ Zür’a zamm-ı zâ-i mu’ceme ve sükûn-ı râ-i mühmele ile ⁽¹⁹⁾ḳıf’atün mine’z-zer’ ma’nâsına olmağın ḥayr ile müyesser ⁽²⁰⁾kıldılar. **Ke-zâlik** aşḥâb-ı hidâyet-intisâbdan ‘Ömer bin ⁽²¹⁾el-Ḥaḫḫâb raḍıya’llâhu ‘anhu’t-Tevvâb ḥazretlerinin bir duḫter-i ⁽²²⁾sa’d-aḫter-i pākîze-güherleri dünyâya geldikde ismini ‘Âşıye ḳoşular, ⁽²³⁾seyyidü’l-kâ’inât ‘aleyhi aṭyebü’t-taḥıyyât ḥazretleri [74a] ⁽¹⁾ismini tebdîl buyurup Cemîle ismiyle mevsûm kıldıklar ⁽²⁾daḫı mu’teberâtda maşûrdur. Ḥuzûr-ı pür-nûrlarında ol güne ⁽³⁾luḫfa mazhar olanların a’dâd ve iḫşâsı dâ’ire-i şümârdan efzûn ⁽⁴⁾idüğü muḫaḳḳağdır. Binâ’en ‘alâ zalik ba’zı tefe’ül ve teşe’ümi ⁽⁵⁾olan esmâ daḫı müstaḥsen degildir ki meşelen yesâr ⁽⁶⁾ve riyaḥ ve necîḥ ve eflaḥ ve bereket gibi ki bir âdeme tefe’ül-i ḥayr ⁽⁷⁾içün ismini bereket ḳosalar taleb olunduğda bir kimesne aña ⁽⁸⁾bereketsiz mi deyü su’âl eylese olmaz. Daḫı şüretde “lâ-bereket ‘indî” ⁽⁹⁾ya’ni bereket benim ḳatımda yoğdur demek lâzım gelür yine tefe’ül-i ḥayr ⁽¹⁰⁾bulunmaz mün’akis olur. Ve ke-zâlik zât-ı bâriye maḫşûş ⁽¹¹⁾olan isimler ile daḫı min-ğayri izâfet ad ḳomayalar, meşelen fettâḥ ⁽¹²⁾ve ḫakîm ve bâḳî ve laḫîf ve ‘alîm gibi. **Ez-cümle** Ebu’l-ḫükm ve ⁽¹³⁾Ebü ‘İsâ ve ‘Abdu’l-vezîr ve ‘Abdu’s-sultân emşâli ⁽¹⁴⁾isimlerde daḫı mümâna’at zâhir ve bâhirdir, ‘acemîñ şâḫ ḳulı ⁽¹⁵⁾ve ḥân ḳulı didikleri gibi. **Ve’l-ḥâşıl** müstaḥsen olan enbiyâ-i ⁽¹⁶⁾‘izâm ‘aleyhi’ş-şalâtü ve’s-selâm ḥazretlerinin esâmî-i şerîfeleri ⁽¹⁷⁾ile mevsûm kılmağdır. Ammâ enbiyâ-i ‘izâm ve melâ’ike esmâ-i kirâmîleri ⁽¹⁸⁾ile müsemmâ kılinan mevlûd-ı meşûdı la’n ve şetm ve taşğîr ⁽¹⁹⁾ve ihânet ve taḫḫîr câ’iz degildir şıyânet lâzımdır. Ḥuşûşâ ki ⁽²⁰⁾faḫr-i ‘âlem ḥazretlerinin ehl-i semavât ve arazîn lisânlarında ⁽²¹⁾ta’zîm ve tekrîm ile mezkûr olan ‘âlem-i muḫteremleri ya’ni Aḫmed ⁽²²⁾ve Muḫammed lafz-ı kerîmleri ile mevsûm ola. Zîrâ ḥazret-i şefîḳ-i ⁽²³⁾ümem şalla’llâhu ‘a-

1 “Hz. Muhammed, huzuruna gelen ve ismi Asrem (bereketsiz)olan bir kimsenin ismini çirkin bularak “Hayır bilakis senin adın Zür’a (bereket)dır demiştir.” (Ebû Dâvûd, “Edeb”, 69).

leyhi ve sellemîn mazāmîn-i pend-i müşfikânelerinden [74b] ⁽¹⁾ mütereşşihdir ki ¹ إِذَا سَمَّيْتُمُ الْوَلَدَ مُحَمَّدًا فَأَكْرَمُوهُ وَأَوْسَعُوا لَهُ فِي الْمَجْلِسِ وَلَا تُقْبِحُوا لَهُ وَجْهًا¹ buyurmuşlardır. Ol rivāyet-i vācibü'r-ri'āyete ⁽³⁾ binā'en tekrîmi ile taqayyüd olunup terbiyesinde lāzım olan ahvâlde ⁽⁴⁾ dahı rıfqla mu'āmele eyleyüp bî-vech āzârdan ziyāde ictināb ⁽⁵⁾ vācib olur. Ammā eger bi-ḥasebi'l-beşeriyye mu'ātebe iktizā iderse ⁽⁶⁾ muḥātabaya müsta'idd olduğu şüretde dahı ismini taşriḥsiz ⁽⁷⁾ tenbîh etmegi tecvîz eylediler. Ve ke-zâlik mevlüd çoğduğı sâ'at ⁽⁸⁾ ve yâhud ol gün ad kıomak vācib degildir. Ekşeriyâ 'ulemā yedinci ⁽⁹⁾ güne dek te'ḥîr eyleyüp ol gün 'aķıķa zebḥi ile ma'an esāmî-i ⁽¹⁰⁾ ḥasene ile müsemmā kıılmağı istiḥsân eylediler v'allāhü te'alā a'lem.

(11) Tezkîr-i Sâdis²

Mevlûduñ murzı'asının tedbîr ve ādāb ⁽¹²⁾ ve şüret-i nîk ü bedi zıkr ü beyânında olup imdi ⁽¹³⁾ dünyāya kıadem-nihāde iden mevlüd-ı sa'adet-nümûda süd virmek ⁽¹⁴⁾ için lâ-meḥāle murzı'a tedārik eylemek lāzım ve lâ-büdd olmağla ⁽¹⁵⁾ eger tıflıñ vālidesi ve eger dāyesi süd virmek muķtezî ⁽¹⁶⁾ olduķda lâyıķ olan oldur ki evvelen eger dāyesi virmek ⁽¹⁷⁾ iktizā iderse ol dāyeniñ şıḥḥat-i mizāc ve ḥazāķat ⁽¹⁸⁾ sinn ve ḥüsn-i imtizācı ve nîk-i ḥulķ ve mezāķı cihetiyle ehemm ⁽¹⁹⁾ olan ahvāli ve çoğan tıflıñ şekl-i beden ve şüret-i ⁽²⁰⁾ şıfatı ve sâ'ir lāzım olan keyfiyyātını vāķi' olan şürüt ⁽²¹⁾ ve kıuyüdünü ma'fûm idinmek vācib olur ki zîrā eger ⁽²²⁾ tıflıñ vālid ü vālidesi şervet ve yeşār şāḥibesı ⁽²³⁾ olduğı ḥāldde elbette refāhiyyete mā'ile olduğı cihetle tıflı [75a] ⁽¹⁾ kendüsi emzirmekden istiğnā idüp 'ale'l-ḥuşuş ⁽²⁾ ḥāşekiyān-ı selāḥîn-i şevket-āyîn ve pâdişāh-ı übbebet-⁽³⁾ ķarîn olanlarıñ şān u şehāmet-i āferinlerine 'adet olunmayup ⁽⁴⁾ gevher-i girān-pāyelerin āḥeriñ āğuş-ı rezā'-ı terbiyelerine ⁽⁵⁾ ḥavāle eyledikleri eclden dāye ittiḥāzı iktizā eyledüğü ⁽⁶⁾ şüretde ve yâhud velediñ vücûda getüren vālideniñ kemāl-i ⁽⁷⁾ za'findan yâ südleriniñ fesādından ve yâhud li-'illetihı tıbben mevānî'āt ⁽⁸⁾ vukû'undan nāşî kendüleri emzirmege māni' zuhûr itmekle bi-ḥasebi'z-zarûre ⁽⁹⁾ ğayrı murzı'a ihtiyār olunmak lāzım olunduğı ḥāldde lâyıķ olan ⁽¹⁰⁾ oldur ki ātî'l-beyān zıkr olunan şürüt-ı erba'ate 'aşer-i ma'düdeye ⁽¹¹⁾ ya'ni on dört şürûta muvāfiķ ve muḥābıķ olan murzı'a ihtiyār ⁽¹²⁾ ve tedārikine sa'y ideler.³

Şart-ı evvel; sinni yigirmi beş ile otuz beş ⁽¹³⁾ miyânında olmak lāzımdır ki ol müddet insānıñ sinn-i şebāb ⁽¹⁴⁾ ve şıḥḥat-i mizāc ve kemāl-i kıuvveti zamānıdır.

Şart-ı sâni ḥüsnü'tü'l-levn ⁽¹⁵⁾ ve nâ'imetü'l-beşere ve cemāle olup liķāsı ḥüb ola

1 Çocuğa Muhammed adını koyduğunuzda ona iyi davranın, meclisi onun için açın, ona yüz ekşitmeyin. (Hatib, *Târîhu Bağdād*, Daru Ğarbi'l-İslāmî, Beyrut 1422. IV. 154.)

2 tezkîr-i sâdis; mevlûduñ murzı'ası ne şüretde gerekdir anı beyān ider

3 murzı'anın şurûḫatınıñ zıkr ü beyānı

ve levn-i bedeni ⁽¹⁶⁾beyâz olup hümrete mâ'il ve kavıyyetü'l-^cun^c ve şadri vâsi^c ola. ⁽¹⁷⁾Zîrâ sühaneniñ i'tidâli ve beşereniñ zât-ı levni hasen ⁽¹⁸⁾olup da beyâz ve hümrete mâ'il olması mizâcınıñ keyfiyyet-i ⁽¹⁹⁾fâ^caliyyetinde mu'tedil olmasına ve âfâtdan selîm ve emîn olmasına ⁽²⁰⁾tâbi'dir. Kuvvet ve 'azm-i 'un^c dağı elbette bünye-i dimâğın kuvvetine ⁽²¹⁾dâldir ve şadriñ vüs'ati ve kavî olması kalbiñ kuvvetine ⁽²²⁾ve âlât-ı teneffüsün şıhhatine 'alâmât-ı vâzihadandır.

Şart-ı ⁽²³⁾**sâlis**; 'adalanıyye ve şulbetü'l-lağm olup ya'ni etine tolu olmağla [75b] ⁽¹⁾semende orta olup ve hüzdâde dağı mutavassıt ya'ni ne pek ⁽²⁾şişman ve ne pek nağîf ola ve her vechle tenâsüb-i a'zâ ⁽³⁾ile mevşûfe ve semenligi dağı olursa lağmânî olup şağmânî ⁽⁴⁾olmaya. Zîrâ lağmda harâret ekşer olmağla keşret-i leben tevli'dine ⁽⁵⁾keşret-i şağmdan eblağdır ammâ semen-i şağmânî bürüdet-i mizâcî ⁽⁶⁾muqtezî olmağla semizligi şağmânî olan murzî'atıñ südleri ⁽⁷⁾bürüdete mâ'il olduğundan mâ-'adâ nâkiş ve kalîl olmasını ⁽⁸⁾mücib olur. Zîrâ tevli'd-i leben harârete muhtâcdır ve lâğar ⁽⁹⁾dağı olmaya zîrâ lâğarı-i beden mizâcda harâret ve yübüsetine ⁽¹⁰⁾delâlet ider. İmdi vaqtâ ki harâret-i mizâc-ı murzî'a hadd-i i'tidâlden ⁽¹¹⁾tecâvüz eyleye, südleri muğayyer-i mizâc-ı tıfl olur.

Şart-ı râbî; ⁽¹²⁾hasenetü'l-ağlâk ve mağmüdetü'l-fi'âl olup gâzûb ve fâside-tü's-sa'y ve rediyyü'l-hul^c ve serî'u'l-infi'âl olmaya. Zîrâ ağlâk-ı ⁽¹⁴⁾hasene mizâcını i'tidâline ve ağlâk-ı rediyye mizâcını i'tidâliñden ⁽¹⁵⁾inhi'râfına delâlet itmekle mu-tedilü'l-mizâc ve hasenetü's-şüret olanlarıñ ⁽¹⁶⁾الظاهر عنوان الباطن fehvası üzre sîret-

- 1 **li-Muħarririhî:** Pes imdi bu dağı ma'lûm-ı sa'âdet olunacağ kâ'idedendir ki eñfâl süd virecek hâtün gerek dâye ve gerek süd ana her kim olursa elbette vaz'-ı haml iden hâtün ne şekil ve ne mizâc ve ne hey'etde ise süd viren hâtün dağı lâ-mehâle vâlidesiniñ mizâc ve beden ve şekline mu'tâbık olmağ elzem ve levzâmından olup zîrâ ol nev-nihâl semere ol şâh-ı pür-esmâriñ nev-bâvesi olup ve ol ağşândan perveriş-yâfte olmuşdur. Böyle olunca tıfl-ı mezbûra tağaddî içün süd viren dağı ol tab' u mizâca muvâfık olmalıdır ki hattâ ol ma'şûm âzürde olmayup evkâtını şıhhat ü âfiyet üzere güzerân etdire. Yoğsa kuvvetde ve bedende vâlidesinden ziyâde olduğda ol mişillünün südi dağı kuvvet cihetiyle ziyâde olur bu şürette henüz rağm-i mâderden hâlâş bulmuş ü -ı endek-rüz öyle südi havşala-ı isti'dâd-ı mi'desinde ne vechle hażm idüp ve cevârih-i a'zâsına ne şürette tevzi' ve taqsîm idebilir. Zîrâ südüñ kuvveti ve kıvâmı vasıtası ile imtilâ el virüp ve güne güne 'avârıza mübtelâ olur ammâ mizâc ve ebdân cihetiyle vâlidesine müşâbih olduğda süd kıvâm ve kuvvetde dağı aña müşâbih olmağla mizâc ve bedene muvâfık olup ma'şûm cemî' âfâtdan berî ve sâlim olur. Bu huşuş süd viren hâtün haqqında ziyâde diğkat olunacağ eñâldendir yoğsa dâyenin bedeni ve südi kuvvetli olmağlık i'tibârda olmayup vaz' iden vâlidesine mu'tâbağat şurûñdandır. Zîrâ ﴿مَنْ أَلْمَأ كُلُّ شَيْءٍ حَيٍّ﴾ ["ve diri olan her şeyi sudan meydana getirdiğimizi ..." Enbiyâ 21/30] mişdâkıncâ her berk ü şâh rûhı şudan bulur iken ziyâdece vech-i isrâf olunursa ol ağaç fersûde olup kurur ve mâ' her şeyin hayâtına mücib iken içine bir âdem ez-kazâ sâkiş olsa, helâk olur. Her şeyin ifrâtı bu şüret üzerine vücûd-pezir olur. Eñfâl ise bunun gibi olmayup ziyâde şarf-ı diğkat idecek keyfiyyâtdandır.
- 2 Dış görünüş, iç görünüşün adresidir.

dîn diyânet bilmezleri ⁽¹¹⁾ola ve illâ meger vâldesiniñ qarîbinden olmak mümkün olursa ⁽¹²⁾efđal olur didiklerine binâ'en fî-zemâninâ hâzâ imkânı olmayup ⁽¹³⁾ve murzî'ânıñ her vechle kolayı bulunmayup ve başına gelmeyen ⁽¹⁴⁾kimesneniñ çendân ma'lûm ve âgâhı olmadığından evlâda mübtelâ ⁽¹⁵⁾olanlar fî-zemâninâ 'âdet oldığı üzre ekşeriyyâ mevû'at ⁽¹⁶⁾ve menkûhâta nazar ile münâsebet bulunup ve henüz gelmiş 'acemî ⁽¹⁷⁾câriyelerden dâye itihâz olunmağdan efđal bulunmadığı ma'lûm-ı ⁽¹⁸⁾ulü'l-ârâdır.

Şart-ı sâdis; memeleri miğdâr-ı tabî'isinden ⁽¹⁹⁾küçek ve ziyâde büyük olmaya şağîr ve kebîrde vaşa'ü'l-hâl ve i'tidâl ⁽²⁰⁾üzre ola. Ammâ eger kiberi ve 'uzmı tabî'î olursa efđaldır ki südüñ ⁽²¹⁾keşretine delâlet ider lâkin fâhişü'l-'uzm ve müsterhî olmaya. Ve ke-zâlik ⁽²²⁾şalâbet ve leyyinede dahı mu'tedil olup pek yumuşak ve ziyâde katı ⁽²³⁾olmaya ki zıkr olunanlarıñ her biri i'tidâl-i mizâca münâfidir [77a] ⁽¹⁾ve belki mukteniz ve emles ola. Zîrâ iktinân-ı şedy ru'ubet-i fazliyyeniñ ⁽²⁾kılletine delâlet ider ve humret-i şedy ve cirminde vüs'at mecrâ-yı lebeni ⁽³⁾mübeyyin olur.

Şart-ı sâbi'; südleri olup imtiñân-ı leben-i murzî'a ⁽⁴⁾beyânında zıkr olundığı üzre ğidâ' ceyyide ve şâliha olur ki evşâf-ı ⁽⁵⁾hamîde ile mevşûf ola. Ya'ni kıvâm ve miğdârda ve ğilzet ⁽⁶⁾ve kıllette ve kıllet ve keşretde mutavassıt ve mu'tedil olup levni beyâz ⁽⁷⁾ve ta'mı hâlâvete mâ'il olup humûzet ve 'azûzeti olmaya ve râyihası ⁽⁸⁾şayyib ve hoş-büy ola ki zîrâ murzî'a ihtiyârında 'umde ⁽⁹⁾olan mâdde neşv ü nemâ-yı cenîñ olan süd ve südüñ ahvâlidir.

⁽¹⁰⁾**Şart-ı sâmin;** vâcibdir ki vilâdet-i murzî'a ya'ni tıfla süd ⁽¹¹⁾virecek hâtûnuñ vilâdet-i veledi ne qarîbü'l-'ahd olup ⁽¹²⁾ve ne ba'îdü'l-'ahd ola. Meşelen tıfla süd virecek hâtûnuñ ⁽¹³⁾vaz'-ı hamli süd vireceği tıflıñ vilâdetinden bir buçuk ay ⁽¹⁴⁾yâhud iki ay muğaddem olup kırk beş günden aqall ve altmış ⁽¹⁵⁾günden ekşer olmaya. Zîrâ kırk beş günden muğaddem oldığı ⁽¹⁶⁾şüretde nifâsdan hâlî olmağla mizâcı za'îf ve südi ⁽¹⁷⁾müteğayyir olup ve inkıñâ'-ı dem-i nifâs ğâliben bir buçuk ayda ve ğâyeti ⁽¹⁸⁾iki ayda tamâm olmağla mizâc-ı murzî'aya istikâmet hâşıl olup ⁽¹⁹⁾şedyinde olan südine dahı i'tidâl gelür. Ammâ iki ay mürûrundan ⁽²⁰⁾şoñra ağız-ı vilâdeti ba'îd olmağla tabî'atıñ tevîd-i lebene ⁽²¹⁾i'ânet ve 'inâyeti qalîl olmağın südi noqşân-pezir ⁽²²⁾olmuş olur, yahtemil ki kıvâmı dahı müteğayyir olup ve ğilzet ⁽²³⁾hâşıl itmiş ola. Bu ihtimâlâtıñ küllisi ziyâde kibâr olup [77b] ⁽¹⁾yâhud et-tıbbu lî'l-mülük muqtezâsınca pâdişâh ola yoğsa ⁽²⁾bu kadar iltizâm bayağı kimesne için hadd-i imkânda olmadığı cümleñiñ ⁽³⁾ma'lûmı olan keyfiyyâtdan olup lâkin cemîc ümmet-i Muhammedîñ ⁽⁴⁾başında olan hâlâtdan olmağla ahkâmını olsun ma'lûm idinmek ⁽⁵⁾lâzım olduğu ecluden baş ve işarete mücib olmuşdur.

⁽⁶⁾**Şart-ı tāsī'**; murzī'anın çoğurduğu veled erkek olup ⁽⁷⁾yāhūd erkek evlād çoğurmağa mu'tād olmuş ola. Zīrā mevlūduñ ⁽⁸⁾zükūr olması vālidesinin hārāret-i ğarī-ziyyesi vāfire ve kıvāsı ⁽⁹⁾ķaviyye olduğına delālet ider, ol cihetden dem-i tāmşları daħı ⁽¹⁰⁾naẓīc ve ceyyid olmağla südleri i'tidāle ħarīb olur. Terdīd-i ⁽¹¹⁾mezbūrdan münfehīm olan birkaç defa erkek veled çoğuran ⁽¹²⁾hātūn eger bir defa kız çoğurmuş olsa yine murzī'a ihtiyār ⁽¹³⁾olunmağla sezāvār olmuş olur.

Şart-ı āşir; müddet-i hamlı ⁽¹⁴⁾daħı müddet-i ṭabī'iyede vaẓ' itmiş ola ki bundan aħdem ⁽¹⁵⁾zıkr olunmuş idi. Zīrā müddet-i vilādet-i ṭabī'iyeye yedinci ⁽¹⁶⁾ayda yāhūd toķuzuncı ay tamāmından ōñra olmaķ üzredir. ⁽¹⁷⁾Zīrā ol ōşüretde olanda südüñ cereyānı ṭabī'ī olmağla ⁽¹⁸⁾bedeni aħlāṭ-ı fāsideden 'arī olmuş olur.

Şart-ı hādī ⁽¹⁹⁾'aşer; murzī'a veled düşürmüş ve yāhūd mu'tādetü'l-ıskāt ⁽²⁰⁾ya'ni çocuk düşürmege mu'tādı olmuş olmaya. Zīrā ol ⁽²¹⁾şüretde vāķī'a olan sıkṭa-i evlād elbette raħmīñ sū-i ⁽²²⁾mizācına delālet idüp imdi bu taķdīrce memelerin ⁽²³⁾uẓv-ı raħīm iştirāki olduğı cihetden sū-i mizāc-ı raħīm memelere [78a] ⁽¹⁾daħı sirāyet itmekle elbette südi tağyīr ve ifsād ider.

Şart-ı sānī 'aşer; murzī'anın vechinde hīlān-ı ħabīha ya'ni ⁽³⁾çoķ beñleri olmağla ħubh-ı şüret hāşıla itmiş olmayup ⁽⁴⁾ve saṭh-ı bedeninde ğuded ve selfa emşālī ya'ni bezeler ve urlar olmaya ⁽⁵⁾ve dişlerinde 'illet ve dehānında baħar ya'ni rāyīha-i kerīhe olmayup ⁽⁶⁾ṭayyibü'n-nükhe ola. Ve ke-zālik a'zāsında bir 'uẓvı nāķış ⁽⁷⁾veyā ziyāde ve müteğayyirü'l-'uẓv ve ma'yüb olmaya.

Şart-ı sālis ⁽⁸⁾'aşer; ve ke-zālik bedeninde marāz-ı efrenciyye ve rīhü'ş-şevke ⁽⁹⁾şar' ve riyāhü'l-erhām ve riyāhü'l-efrese ve şalābet-i ṭhāl ⁽¹⁰⁾gibi marāzlardan emīn ve sālim ola. Zīrā 'ilel-i mezkürenin ⁽¹¹⁾ba'zısı müfsid-i leyyin ve ba'zısı daħı müsārī ya'ni emrāz-ı ⁽¹²⁾sāriye-i vāfireden olmağla 'ilel-i mezküre ibtilāsı olan ⁽¹³⁾murzī'adan vesāṭet-i leben ile ṭıfl-ı rađī'a daħı ta'addī ⁽¹⁴⁾ve sirāyet itmek ihtimālī olmağın anın gibilerin reẓā'ından ⁽¹⁵⁾göl-i nev-bahār-ı 'ömr-i nāzenin olan eṭfāl-i nāz-perveri ve nev-şüküfte-i ⁽¹⁶⁾ğonçe-i ħurde-sālī men' ile şıyānet lāzım ve vācibdir.

Şart-ı rābī 'aşer; ve ke-zālik raħminde ve maķ'adında bevāsīr-i ⁽¹⁸⁾seyyāle olmağla ol mişillü 'uzuvlarda efvāh-ı 'urūḫdan dem ⁽¹⁹⁾seyelān itmege mu'tād eylemiş ve ifrāt üzere seyelān-ı dem-i ⁽²⁰⁾tāmşā mübtelā olan olmayup ve ibdā-i münhalletü'ṭ-ṭabī'a daħı olmaya. ⁽²¹⁾Ya'ni ishāl-i müzmineye mübtelā olmaya ki zīrā 'ilel-i mezküre ğidā-i ⁽²²⁾ṭıfl-ı rađī' olan südi taķlīl ve ifsād itmekle anın ⁽²³⁾emşālī emrāza mübtelā olan murzī'anın reẓā'ından ziyāde [78b] ⁽¹⁾ictināb lāzımdır. Ve ke-zālik inḫilāl-i ṭabī'at ya'ni yevmen-⁽²⁾fe-yevmen bedenine hüẓāl ṭarī olan murzī'anın daħı südi ⁽³⁾ķillet iktisāb eylediği eclden lebni tağayyür idüp ve fesād-ı ⁽⁴⁾ṭıfla müstel-

zim olur. İmdi eger bu mevki'ce reside olunca ⁽⁵⁾zıkr olunan on dört şartın biri evşâfından noşşân ⁽⁶⁾olup da eger murzı'a ittiḥâz olunursa tıfla süd virmege lâyıḳ ⁽⁷⁾olmayup ve mizâc-ı tıfla ğayr-ı muvâfıḳ olmağla rezâ'ından men' ⁽⁸⁾olunur deyü ittifaḳ-ı tıbb-ı şer'î ve ezkâr-ı nebevîdir, el-'ilmü 'inda'llâhi.

⁽⁹⁾Tezkîr-i Sâbi⁽¹⁾

Mevlûda murzı'a tedârik olunduğda südiniñ ⁽¹⁰⁾maḥmûd u mezmûmu-nuñ imtiḥânâtı zıkr ü beyânında olup ⁽¹¹⁾imdi mevlûda süd viren eger vâlidesi ve eger dâyesi ⁽¹²⁾her kim olursa mevcûde olan südleri keyfiyyet ve kemmiyyet ⁽¹³⁾cihetiyle ḥâliş olup ve ğidâ-yı eḫfâle şalâhiyyeti olmağla ⁽¹⁴⁾ister ihtiyâc ile muḫtâc olmağla südüñ envâ' u ešnâfi ⁽¹⁵⁾ve memdûḫ ve ğayr-ı memdûḫı evşâf beyânında eṭibbâ-yı mahâret⁽¹⁶⁾-nümün ve ḫükemâ-yı tecârib-i antimün muṭlaḳ lebeni keyfiyyet ⁽¹⁷⁾ve kemmiyyet ya'ni ḫarâret ve bürüdet ve ruṭûbet ve yübüset ⁽¹⁸⁾ve az ve çok kıllet ve keşret i'tibârıyla ta'dâd olunup ⁽¹⁹⁾ya'ni ittifaḳ-ârâ ile şayup otuz altı nev'ce taḳşim itmekle ⁽²⁰⁾ve envâ'-ı münḳasımdan memdûḫ ve ṭabî'î olan kısmını bu vechle ⁽²¹⁾ta'yîn ve terḫim iderler ki meşelen murzı'a olan ḫavâtiniñ ⁽²²⁾südüleri bu keyfiyyâtdan ḥâlî degildir ki ğalîz olup ⁽²³⁾yâ raḳîḳ ve yâḫud ikisiniñ miyânında mutavassıṭü'l-ḫâl [79a] ⁽¹⁾olurlar. Pes bu teḳâdir üzre leben-i mezkûre yâ ḳalîl ⁽²⁾olup veyâ keşir ve yâḫud beynehümâsında mutavassıṭ olurlar. ⁽³⁾İmdi bu şüretde üçü üçe zamm eyledik ya'ni ḫarb ⁽⁴⁾eyledikde toḳuz oldu. İşbu nev'den daḫı her biri yâ kerîḫü'r-râyiḫa olup veyâ olmaya bu taḳdîrce ikisi on sekiz ⁽⁶⁾olur ve işbu on sekiz nev'den daḫı her biri yâ ṭayyibü'l-eḫ'ime olup yâḫud olmaya. Ya'ni mürr ve mâliḫ ve ḫâmîz ⁽⁸⁾olmaya ki zîrâ öyle ta'mda olması mütevellid oldığı ḳanıñ ⁽⁹⁾tağayyürine delâlet ider, bu taḳdîrce südüñ envâ'ı otuz ⁽¹⁰⁾altı nev'ce bâliḡ olmuş olur. Pes envâ'-ı mezkûreden eḫḫâl ve aḫyer olan süd oldur ki bundan aḳdem ⁽¹²⁾zıkr olunduğı üzre miḳdârında mutavassıṭ ve ṭayyibü'r-râyiḫa ve lezîzü'l-ṭa'm ve müsteviyyü'l-ḳivâm ve ebyazü'l-levn olup şehânet ü riḳḳat ve kıllet ü keşretde ⁽¹⁵⁾mu'tedil ola.

İmdi işbu mezkûrda olanlardan mâ'-adâsı ⁽¹⁶⁾olan leben redî ve mezmûm ve ğayr-ı ṭabî'î olmağla ⁽¹⁷⁾mu'âleceye muḫtâc olur. Zîrâ bundan aḳdem zıkr olunduğı ⁽¹⁸⁾üzerine murzı'a ihtiyârında 'umde olan süd ⁽¹⁹⁾aḫvâlidir. Ve çok vâḳi' olur ki fitnetü's-sinn ve şaḫîḫü'l-beden olan ba'zı ḫâtûnların memeleri za'if-ü'l-mizâc olmağla südi ifsâd idüp ol süd ile ⁽²²⁾radî'î-i şîrhâra ğidâ olmaḳlığa şâlîḫ olmaz ki ⁽²³⁾ḫattâ muḫarrir-i faḳîriñ ḫalîlesinde² ḳarîbü'l-ahdda vâḳı'a [79b] ⁽¹⁾olmağla

1 tezkîr-i râbi' mevlûda virilecek südüñ nik ü bed imtiḥânı beyânındadır

2 tecribe-i faḳîr-i pür-taḳşir

maşûm bir dürlü merâret ve humûzetinden ⁽²⁾nâşî emmeyüp ‘âkıbet dâye tedâri-
kine bi’z-zarûre ⁽³⁾muhtâc olup tahtîr olunan şürû-ı mezkûreye ri’âyet ⁽⁴⁾olunarak
tedârik olunup ıfıfı emzirmege taqayyüd ⁽⁵⁾idüp dururken memelerine ez-każâ bir
mâdde munşabb ⁽⁶⁾olmağla tahtîli mümkün olamayup ‘âkıbet münfecir ⁽⁷⁾olup diş-
ledi. Bu taqđırce süde fesâd el virüp ⁽⁸⁾bir vechle tağaddî kâbil olamadığından
‘âkıbet ⁽⁹⁾süd anaya eşedd-i ihtiyâc [ve] muhtâc olunmağla bin ⁽¹⁰⁾dürlü meşakkat
ve ızırâba dūçar olarak bir kaçını ⁽¹¹⁾tedârik eylemek mümkün oldu. Lâkin südüñ
ta’addüdi ⁽¹²⁾ve mizâclarınının tehallüfi ve şâhibelerinin inâd ve eziyyeti ⁽¹³⁾sebebiyle
gerçi birkaç mâh her ne hâl ise taḥammül olunup ⁽¹⁴⁾her ne ızırâb ise gerek mâlen
ve gerek bedenlen çekildi ⁽¹⁵⁾ve ciger-pâremiz ḥâtırası için cümle ḥânemizde olanlar
pervâne-vâr taqayyüd olundu. Ammâ yavrucağ bu kadar meşakqate taḥammül ⁽¹⁷⁾
olamayup ‘âkıbet marîżan bizleri ol hâl-i hicrânda ⁽¹⁸⁾bırağup ‘azm-i dâr-ı cinân ey-
leyüp bizleri firâkıyla ⁽¹⁹⁾ḥaste-dil eyledi. İmdi dâye ve süd ana eger uyarsa ⁽²⁰⁾ne hoş
ve illâ eger muvâfiğ gelmez ise bizlerin giriftâr ⁽²¹⁾oldığına mübtelâ iderler. Hemân
cenâb-ı ḥudâvendî ḥayy-ı kâdir ⁽²²⁾celle şânühu ve taqaddese ḥazretleri tevfiğini
refiğ eyleyüp ⁽²³⁾kimesneyi evlâd için ol mişillü nâkeslerin yüzlerini [80a] ⁽¹⁾dağı
göstermeye.

Hulâsatü’l-kelâm eger ıfıfın vâldesinin ⁽²⁾südi olup da emzirmege el virirse
süd virmekte ⁽³⁾andan evlâsı olmayup egerçi kalîl u keşîr nîk ü ⁽⁴⁾bed her ne gûne
olursa olsun kendinden tevellüd iden ⁽⁵⁾veledine maḥmûde olup sâ’ir dâye ve süd
ananın üç ⁽⁶⁾ayda virecek tağdiyeyi kendi nihâlinin semeresi ⁽⁷⁾oldığı eçlden bir
ayda ḥuşûl-pezîr olup ve yaşına ⁽⁸⁾varmadan yürimege bâ’iş ve dişleri az vakitte ⁽⁹⁾
nâbit ve çiçek ve kızamık dağı selâmet ile ḥuşûl-⁽¹⁰⁾pezîr olur. Hulâşa ve ba’zı za’îf
ḥâtûnların memeleri kavıyyü’l-mizâc bulunup leben-i şâlih ve maḥmûde mütevel-
lid ⁽¹²⁾olur. Pes ol eçlden südüñ aḥvâline ihtimâm ve ⁽¹³⁾taqayyüd lâzımdır ki südüñ
redâ’eti ne cihet ile olduğunu ⁽¹⁴⁾ma’lûm idinüp aña münâsib tedâbir ve mu’aleceye
sa’y ve diğkat ⁽¹⁵⁾olunur ki ez-cümle redî olan südüñ dağı eşnâf-ı ⁽¹⁶⁾adîdesini bu
vechle naql itmişlerdir ki memdūḥ ⁽¹⁷⁾olmayan süd mâyelîğ-bihden yâ ğalîz yâḥud
rağîğ ⁽¹⁸⁾olur. Ve anlardan her biri yâ kalîl olup yâḥud keşîr ⁽¹⁹⁾olur ve ol dört kı-
sımdan dağı her biri yâ kerîhetü’r-râyiḥa ⁽²⁰⁾olup veyâ olmaz ve ol sekiz kısımdan
her biri dağı ⁽²¹⁾yâ redıyyü’r-ḥâc olup ve yâḥud ceyyidü’r-ḥâc olur, ol ⁽²²⁾ḥarîğ ile
redî olan süd dağı on altı kısım olmuş ⁽²³⁾olur.

Pes imdi bu şüretde murzî’anın südi evşâf-ı [80b] ⁽¹⁾memdūḥa ile mevşûf bu-
lunmadığı vakitte levn cihetiyle ⁽²⁾redî olduğu eger şiddet ile beyâz ve rağîğ olursa
⁽³⁾bu şüret lebenin ‘adem-i nazcına ve balğamın keşretine delîldir. ⁽⁴⁾Eger siyâh

olursa mizâcının bürüdet ve sevdâviyyetine delâlet ⁽⁵⁾ider. Eger süd yeşil zuhür iderse bu daḥı sevdânın bedende ⁽⁶⁾keşretine yâḥud ḳanıñ bürüdet cihetiyle mün-cemid olmasına ⁽⁷⁾yâḥud nazîciniñ çig ḳalmasıyla pek pişmesi ⁽⁸⁾beyninde ihtilâfına delâlet ider. Eger süd şarı zâhir ⁽⁹⁾olursa bedende şafrânın keşretine delâlet idüp eger ⁽¹⁰⁾leben kırmızı ḥudûş iderse bu taḳdîrce leben istihâ[le]sine ⁽¹¹⁾müsta'idd olan ḳanıñ lebene ihâle ve istihâlesine ve ḳuvvet-i ⁽¹²⁾muğayyireniñ 'aczine delâlet idüp ve gâh olur ki ḳuvvet-i ⁽¹³⁾muğayyireniñ 'aczi ḳan bedende gâyet ile çok olup ⁽¹⁴⁾fi'l-i tabî'ata 'işyân itmekle lebene ihâle idemediginden ⁽¹⁵⁾nâşî kendi renginde cereyân itmekle bu sebebden kırmızı ⁽¹⁶⁾zuhûr ider. Mâdde-i dem ise 'alâyiminden ma'lûm olur ki ⁽¹⁷⁾levn cihetinden mâ-'adâ râyiḥâsı daḥı tayyibe olup ekşiligi ⁽¹⁸⁾ve dil buranlıḡı olmaz ki zîrâ südüñ ḥumûzet ⁽¹⁹⁾ve 'azûzeti balğam veyâ sevdâ mişillü ḥıḷḷ-ı bâridiñ gâlebe ⁽²⁰⁾ve ziyâdeliginden olup yâḥud noḳşân-ı ḥarâret-i bedene ⁽²¹⁾delâlet ider. Ve ke-zâlik mâlih daḥı olmaya ki mürre-i sevdâya ⁽²²⁾muḥâlaḷa balğamın gâlebesine delâlet ider ve ḥamız daḥı ⁽²³⁾olmaya ki balğam-ı ḥamıza yâḥud sevdâ-i ḥamızaya delâlet **[81a]** ⁽¹⁾ider. Ve murzı'anıñ memelerinde südüñ miḳdârı ḳalîl ⁽²⁾olmayup keşîr ola ve müteşâbihü'l-'eczâ' olmaḡla muḥtelifü'l-'eczâ' olmaya ya'ni kesilmiş süd gibi olmaya ki tabî'atıñ ⁽⁴⁾fi'li müteşâbih olup ve eczâ-i mâdde daḥı nazc ḳabûlünde ⁽⁵⁾müteşâbih olmuş olur. Ve ke-zâlik ḳıvâmı daḥı mu'tedil ⁽⁶⁾olup raḳîḳ ve seyyâl olmayup ve ziyâde ḡalîz ve cübñî ⁽⁷⁾daḥı olmaya ya'ni şü gibi raḳîḳ ve peynir gibi ḡalîz daḥı olmaya ⁽⁸⁾ve köpüḡi çok olmaya ki zîrâ köpüḡüñ keşreti riyaḥa delâlet ⁽⁹⁾ider. Ve ke-zâlik gâḥice ifrât-ı ḥarâretten nâşî lebene cefâf ⁽¹⁰⁾gelüp iplik iplik gibi çıkar bu keyfiyyâtıñ 'alâmet ve ⁽¹¹⁾'ilâci tedbîr-i murzı'ada zıkr olunan mevḳî'den görüle. ⁽¹²⁾Ve ke-zâlik südüñ ḳıvâmını imtiḥân¹ ve tecribesi ol ⁽¹³⁾şüret üzerine ma'lûm idinmek lâzımdır ki meşelen südi ⁽¹⁴⁾tırnaḡ üzerine saḡmaḡ ile ma'lûm olur. Meşelen tırnaḡ ⁽¹⁵⁾üzerine süd saḡdırup ve tırnaḡı bir taraḑa egeler ⁽¹⁶⁾ve nazar ideler eger sür'atle seyelân iderse raḳîḳdir ammâ ⁽¹⁷⁾eger tırnaḡa mülâşıḡ olup da seyelân itmezse şaḥîñ ve ⁽¹⁸⁾ḡalîzdir. Ve ke-zâlik bir tecribesi daḥı südi şırça ⁽¹⁹⁾içine saḡup ve üzerine bir miḳdâr mürri mekkî ḳoyup ve ⁽²⁰⁾parmaḡ ile taḥrîk ideler, peynirli midir yoḥsa şulı mıdır ⁽²¹⁾andan ma'lûm olur, bu ḥuşuşda maḳbûl olan südde ⁽²²⁾şü ile peynirde müsâvî olmasıdır. Ve ke-zâlik bir şîşeye ⁽²³⁾ve yâḥud bir incü şadefine bir miḳdâr süd saḡup ve ḡubâr **[81b]** ⁽¹⁾işâbetinden emîn ve sâlim olan mevzî'de bir gice ⁽²⁾ḥâlî üzerine terk ideler ve şabâḥ olduḡda süde ⁽³⁾nazar ideler. Eger raḳîḳi şaḥîñinden çok bulunursa ⁽⁴⁾raḳîḳ ve mâ'î olanı redîdir ve eger 'aksi zuhûr iderse ⁽⁵⁾ke-zâlik cübñî ve ḡalîz olan redîdir ammâ eger ikisi ⁽⁶⁾

1 imtiḥân-ı leben-i murzı'a ve dâyeler

beyninde vasaṭ ve müsāvāt bulunursa muṭtedilü'l-kıvām ve ceyyid ve fāzıldır. Ve ke-zālik ḥamli insāna ⁽⁸⁾ nisbet ile müddet-i ḥamlleri ṭavīl olan ḥayvānātın ⁽⁹⁾ cümlesinin südleri redī olduğu ṭıbb-ı nebevī 'aleyhi't-taḥiyyede muşarraḥan maşṭūr ve muḥarrerdir, nazar olunup ⁽¹¹⁾ vaḳt-i iḳtiżāda diḳḳat-i tām̄m ile nazar ideler v'allā-hü a'lem.

(12) Tezkīr-i Şāmin¹

Mevlūduñ vaḳt-i rezā' ya'ni ⁽¹³⁾ emzirmesiniñ vaḳt ü zamānı zıkr ü beyānında olup ⁽¹⁴⁾ imdi murzı'anıñ keyfiyyatı ma'lūm oldıysa rezā'ın ya'ni ⁽¹⁵⁾ süd virmeniñ vaḳt ü zamānı ve emzirmeniñ mażarratı ve mümkin ⁽¹⁶⁾ olduğı şüretde kendi vālidesiniñ südi ve emzirmesi ⁽¹⁷⁾ ğāyet enseb olup zīrā vālidesiniñ südi ṭıflıñ ⁽¹⁸⁾ raḥm-i māderde iken ğıdāsı olan dem-i ṭamşın fażlasından ⁽¹⁹⁾ ve vilādetinden soñra ol demiñ cümlesinden müstaḥīl olmağla ⁽²⁰⁾ aşl-ı ğıdāsının cevherine müşābih olmağın ülfet ve ḳabüle ⁽²¹⁾ ḥāş olur. Ḥattā ināşı emzirmeniñ nef'i beyānında et-tecribe;² ⁽²²⁾ taşḫīḥ olunmuşdur ki ṭıfla 'arız olan ba'zı eziyyet-i ⁽²³⁾ mücerred anasının memesi ucunu ağzına almağ ile mündefi' olur. [82a] ⁽¹⁾ Ya'ni daḥı südüñ lezzetyāb olmadın ḥalme-i pistān-ı māder ⁽²⁾ ağzına girdiği gibi ḥafı elemi mündefi' olur. Meger veca'-ı şedīd ⁽³⁾ ola ol, şüretde biñ dürlü memeniñ ağzına alınması ile ⁽⁴⁾ ṭıfl müteselli olmaz deyü erbāb-ı tecārib naḳl ü taḥrīr iderler. ⁽⁵⁾ Ve ke-zālik ṭıflı vālidesi emzirmek her vechle istiḥsān ⁽⁶⁾ olunduğı³ ḳarārdāde olup ve cumhūr-ı fuḳahā ve eṭıbbā bunun ⁽⁷⁾ üzerine ittifaḳ eylemişlerdir. Lākin vaż'-ı ḥamli eşnāsında ⁽⁸⁾ veca'ü't-ṭalḳ ta'bīr olunan veca'-ı şedīd sebebi ile neş'et ⁽⁹⁾ iden inḥirāf-ı mizācına i'tidāl gelüp ve ol ḥarekāt-ı 'anīfe ⁽¹⁰⁾ ızṭırābından şeverān ve ğaleyān iden aḥlāṭ sākin ve ḥāmil ⁽¹¹⁾ iken bedeninde müctemi' olan fażalāt mündefi' oluncaya degin ki ⁽¹²⁾ anlarıñ ḥālet-i nifāsıdır ğayr murzı'anıñ ırzā'ına ⁽¹³⁾ taḥmīl idüp ammā ol daḥı murzı'a ittihāz olunmağā sezāvār ola ⁽¹⁴⁾ nitekim ādāb-ı murzı'a beyānında tafşīl ve tavşīf olunmuş ⁽¹⁵⁾ idi. **Hāşıl-ı kelām** eyyām-ı vilādetinden yevm-i evvel ve yevm-i şānīde ⁽¹⁶⁾ ḥālet-i şaḫīḥalarına 'avdet idinceye degin ṭıflı vālidesi emzirmek ⁽¹⁷⁾ cā'iz olmaz. Ve daḥı bu ḥuşūşda vācib olan oldur ki evvel- ⁽¹⁸⁾ emirde⁴ rezā'a iḳtişār olunduğda çok çok emzirmeyüp ḥazeren ⁽¹⁹⁾ mine'l-irḫāl günde iki def'a yāḥud üç def'a ile iktifā idüp ⁽²⁰⁾ ve def'a-i vāḫidede ṭıflıñ taḥammülünden ziyāde virmeyüp az az vireler. ⁽²¹⁾ Zīrā vaḳitli vaḳitsiz emzirirlerse yāḥud def'aten çok süd virirlerse ⁽²²⁾ ṭıflıñ

1 tezkīr-i şāmin mevlūduñ süd virilecek zamānı beyānındadır

2 et-tecribe li't-ṭıfl

3 vālidesi eṭfāli emzirmeniñ menāfi'-i külliyyesi

4 ya'ni eklü't-ṭa'ām 'ale't-ṭa'ām ḳayd-ı iḥtirāzısidir

karında temeddüd ya'ni gerilmek ve riyâh-ı keşîre hâşıl olup ⁽²³⁾ve mizâcına fütür ve kesel dağı 'arız olup ve beyâz tebevül ider. [82b] ⁽¹⁾Eger süd virenden ol güne hatâ zuhûr iderse tıflın mi'desi ⁽²⁾hiffet buluncaya degin emzirmeyüp avutmağa ve uyutmağa sa'y ideler. ⁽³⁾Eger bi'z-zarûrî emzirmek iktizâ iderse mu'tadından az emzirüp ⁽⁴⁾tedrîciyle 'âdet-i evveline getürelere. Zîrâ kibâr-ı eţibbâ-i mütekkaddimîn ve ke-zâlik ⁽⁵⁾mücerribîn-i müte'ahhîrîn idhâlû'l-ğîdâ 'ale'l-ğîdâ huşûlünü bu vechle ⁽⁶⁾tebyîn buyurmuşlardır ki gîdânın mi'dede olan hażmı altı ⁽⁷⁾sâ'atden on iki sâ'ate resîde oluncadır. Meşelen hażm-ı kâmil ⁽⁸⁾altı sâ'ati taqaddüm ve on iki sâ'ati te'şhîr itmeyüp altı ile ⁽⁹⁾on iki miyânında münhażim olup aqallı sekiz sâ'atdir ⁽¹⁰⁾deyü kayd iderler, ol kayd hażmın aqallı altı sâ'at didikleri şüretâ münâfî ⁽¹¹⁾göürinür. Ammâ **zann-ı gâlib** olan budur ki murâdları za'f-ı hażm ⁽¹²⁾ve keşret-i gîdâdan kaţ'-ı nazar aqallı altı sâ'ati geçdikden sonra sekiz ⁽¹³⁾sâ'atdir ekşerî sekiz sâ'ati te-cävüz ider demek ola, aña binâ'en ⁽¹⁴⁾on ikiye dağı imtidadı bulunur ya'ni nihâyeti ol qadardır. Kibâr-ı eţibbânın ⁽¹⁵⁾bu qavilleri bilindikden sonra eţibbâdan geçinen ba'zı cühelânın müddet-i ⁽¹⁶⁾mezküreye hażm-ı mi'dî ile hażm-ı kebedînin ikisine şarf ⁽¹⁷⁾itdikleri muţlak bilmezliklerinden nâşî olup ve hażm-ı 'urûqa ⁽¹⁸⁾dağı zamm idenlerin sözleri mücerred hezeyân qabilinden olmağla ⁽¹⁹⁾taşhîr degil istim'a dağı sezâ degildir. 'Ale'l-huşuş zamânımızda ⁽²⁰⁾lisân-ı Laţin bilürüm geçineñ mübtedî zimmiler ol lisânda ⁽²¹⁾te'lîfi olan huzzâq eţibbânın murâdlarını bilmek degil, añlamağ ⁽²²⁾dağı ellerinden ve fenlerinden gelmeyüp cümlesi fenn-i mezbûrede muhtell ⁽²³⁾ve müşevveş olmuşlardır. Cenâb-ı rabbü'l-'ibâd celle ni'amâühu bu fenn-i [83a] ⁽¹⁾celîlü's-şânın erbâbı mükerrem olmalarını müyesser eyleye, âmîn. ⁽²⁾

أنه رؤف بالعباد برّب المعين¹

Pes imdi vâcib olan ⁽³⁾oldur ki zikr olunan tedâbir-i rađî'de taşhîr olunandan ⁽⁴⁾ziyâde ri'âyet olunmağ vâcibdir ki meşelen her bir kerre süd ⁽⁵⁾virilmenin bey-ninde gîdâ-i evvel münhażim olacağ kadar ⁽⁶⁾zamân mürür eylemek lâzım olup müddet-i mezbûrun aqallı ⁽⁷⁾sekiz sâ'at olduğuna binâ'en yigirmi dört sâ'atde ⁽⁸⁾üç def'a emzirmek ile iktifâ eylemek tıfla enfa' oldığı ⁽⁹⁾hüveydâ olup bâ-huşuş âvân-ı vilâdetden evâ'il-i hâlleri ⁽¹⁰⁾ola. Zîrâ anların ol hâletde hażmları gâyet za'f oldığı muqarrerdir. ⁽¹¹⁾Lâkin zamâne nisvânının zu'm-ı fâsidlerince keşret ile emzirmekde ⁽¹²⁾nef vardır i'tikâdında olmalarıyla tıfl hareket itdikçe ve gözünü ⁽¹³⁾açdıqça ağızına meme şoqup şurâhî bardağı tâ boğazına degin ⁽¹⁴⁾süd ile taldırıp ve ba'zısı dağı mağalsız ve münâsebeatsız ⁽¹⁵⁾gîdâlar virirler. Ve ke-zâlik tıfl emdiği südüñ

1 Şüphesiz ki O, kullarına karşı çok merhametlidir ve yardım edicidir.

2 murzî'nin etfâle ziyâde süd virmenin mazarratı

ekşerini ⁽¹⁶⁾‘kay’ idüp bu keyfiyyet ile mi‘desinde bâkî kıalan dağı fâsîd ⁽¹⁷⁾olmağıla zâhîren ve bâ‘unen nice emrâz zuhûrına mü‘eddî olur. ⁽¹⁸⁾Meşelen hâlet-i mezbûr-dan ishâl vâkî‘ olup ve kıulaqlarına ⁽¹⁹⁾ve gözlerine âfet müstevlî olup ve bedeninde gün-â-gün şübürât ⁽²⁰⁾ve kıurûhât hâşıl ve hâdiş olup ve şar‘ ve ümmü’ş-şıbyân ⁽²¹⁾didikleri emrâz-ı muhtelife ‘urûzuna bâ‘iş olurlar. ¹اصح الله حالهن

İmdi Câlînûs’dan naql olunur ki bir kimesne ⁽²³⁾evlâdının şîhhatini ve her vehle tenâsüb-i a‘zâ ve hüsn-i [83b] ⁽¹⁾sîmâ ve ‘avârîz-ı bedeniyeden ‘arî ve neşv ü nemâsını istid‘â ⁽²⁾iderler ise tıflını şıba‘ ve imtilâdan ve ağdiye-i nâ-münâsibe ⁽³⁾istî‘mâlınden muhâfaza eylesün ki zîrâ e‘fâlîn ekşeriyâ vukû‘ olan ⁽⁴⁾emrâzları imtilâdan neş‘et eylediğı emr-i bedîhîdir. Ve‘l-hâşıl ⁽⁵⁾emr-i rezâ‘da ecved olan oldur ki tıfl her şabâh uykıudan ⁽⁶⁾uyandıkdâ ibtidâ’ bir miqdâr şarâb-ı ‘asel² yaladup ba‘dehu ⁽⁷⁾emzireler. Zîrâ tıflın ru‘ûbet-i fazlıyyesi teşhîn ve tahfff ⁽⁸⁾ve cilâya muhtâc olmağın kelâm-ı kâdîm-i dürer-i bârîde ³﴿فیه شفآء للنآس﴾ ile mevşûf olan ‘asel-i muşaffâdan her şabâh ⁽¹⁰⁾yaladmağ min küllî‘l-vücûh elyağ ve evlâ olmağ üzerine ittîfâğ ⁽¹¹⁾-ârâdır. **Ve ke-zâlik** murzı‘alarda vâcib olan oldur ki tıfl-ı şîr-hâra hâbdan bîdâr oldığı sâ‘at ağzına meme virmeyeler, ⁽¹³⁾belki bir miqdâr tahrik idüp yâhud kımâtıını ya‘ni kıundağıını ⁽¹⁴⁾çözüp ve beşikden kıalkdıkdan sonra vireler ki tamâm ⁽¹⁵⁾uykıusu açılmış ola. Hattâ ol mağalde kıable‘r-rezâ‘ bir miqdâr ⁽¹⁶⁾ağlaması li-‘illetin nâfi‘dir didiler. **Ez-cümle** her emzirdiğı vâkıdde ⁽¹⁷⁾huşûşıyla şabâhlarda ibtidâ’ en memesini emziren birkaç def‘a ⁽¹⁸⁾âher mevki‘e şağup ba‘dehu tıflın ağzına vireler ki zîrâ ⁽¹⁹⁾süd hâlmelerinde ya‘ni memenin başlarına kıarîb olan mağhallerde ⁽²⁰⁾tekeşşûf ve tecebbûn iden süd mündefi‘ olup girişünden hâliş ⁽²¹⁾süd gele. Zîrâ

1 Allah onların hâllerini ıslah etsin.

2 şarâb-ı ‘asel tedbîri meşelen bir ukiyye Akdeñiz ‘aseline beş altı ukiyye ma-i kıarâh ilkâ idüp ve bir tancara ile âteş üzerine vaz‘ idüp ve galeyân itdirdeler ve kıaynarken üzerine gelen rağvesini bir kefgîr ile def‘ idüp tâ ki bu e‘fâli iderek kıonılan şu gidüp yine ‘asel bâkî kıala şarâb ta‘bîr olunan bu olup ve bu a‘mâl ile ‘aseliñ levn ve ta‘mı tağyîr olup la‘ifî‘t-ta‘m ve şekerden elezz hoşbîr bir güzel şey olur eger şarâb mağâmına işbu şarâb-ı ‘aselden teşerrüb olunur ise envâ‘-ı nevâzile taқыıye-i dimâğa ve ‘ilel-i dimâğıyeniñ mecmû‘una nâfi‘ olup ve ba‘z nevâzilâtta bal şerbeti ta‘bîr olunmağ bundan ibâret olup yoğsa bayağı bakkıaldan alınup da ezilüp nüş olunan böyle olmayup ma‘âz-allâh ol mişillü ‘asel yeniden nevâziliñ nüzülüne bâ‘iş ü bâdî olur zîrâ anıñ içinde mevcûde olan köpüğüñ itmeyeceğı fesâd olmadığından ma‘adâ bäsûra ve merâka ve ifsâd-ı mi‘de ve em‘aya andan mazarratlı şey’ yoğdur ammâ içinden köptüğü vaz‘ olunan şu ve galeyân vesâtiyetiyle ber-tarâf olup fı‘l-aşl hayvânî oldığı sebeble Kıur’an-ı mübînde ﴿فیه شفآء للنآس﴾ [“onda insanlar için şifa vardır” Nahl 16/69] mağâl-ı şerîfesiniñ mâ-şadağı olup ve kıvâmını buldukdâ bir dağı fesâd bulmağ ihtimâli yoğdur meger içinde köpük veyâ şu bâkî kıalmış ola ol vâkıdde hevâ nüfüzına bâdî olmağıla fâsîd olur hattâ tiryâkıñ balı bu şüret üzerine kıvâmını bulmuşdur anıñçün fesâd kıabûl eylemez ‘âkıdde her ne kıadar çok şu ile ‘âkd olunursa ol kıadar pâk olup ve bir dağı fesâd kıabûl eylemez sebab-i fesâdı içinde kıalan köpükdür ve’s-selâm.

3 “Onda insanlar için şifa vardır.” Nahl 16/69.

meme ucunda ve aña qarīb olan maħalde bulunan ⁽²²⁾süd hārr-ı ğarīziden ba'īd olmağla ğilzet ve tecemmüd hāşıl ⁽²³⁾ider zīrā südüñ sür'atle fesād ve kabūl eylediği her vechle ma'lūmdur [84a] ⁽¹⁾yāhud leben-i mezbūr aşında raķīķ ve şāfī ve ķalīlū'l-ġidā ⁽²⁾olmağla riķķati sebebiyle ol maħalle sābık olmuş olur. Huşūşā ki ⁽³⁾leben bir 'ayb ile ma'cyüb ola, maħall-i mezbūra cereyān itmekle ⁽⁴⁾şalāhdan ba'īd olmuş olur. Bi-eyyi vechin-kān ol ğüne süd ⁽⁵⁾ġidā'iyete şālīh olmadığı zāhir ve nümāyāndır, ol ecluden ibtidā'en ⁽⁶⁾birkaç defa yabāna şağup andan şofra tıflıñ ağzına ⁽⁷⁾vireler.

Ve ke-zālik bu daħı vācibdir ki murzı'a 'inde'l-irzā' eli ile memesini āheste āheste ğamz ve 'aşr ⁽⁹⁾itmekle ya'ni hıffetle şıķuvirmekle i'ānet eyleyeler ⁽¹⁰⁾tā ki tıfl şiddet-i maşşā muħtāc olmağla emdiği vaķitlerde ⁽¹¹⁾a'zāsı müte'ellim ve müte'ezzī olmaya ya'ni şiddet-i maşş ⁽¹²⁾ālāt-ı halķ ve merī ta'bīr olunan 'uzuvların ilāmına ⁽¹³⁾bā'is olmaya. Bundan aķdem zıkr olundığı üzere ⁽¹⁴⁾murzı'anıñ südi memdūh olmadığı şüretde ⁽¹⁵⁾eger ğalīz ve kerīhü'r-rāyihā olursa ibtidā' südini ⁽¹⁶⁾bir kāseye şağup bir miķdār zamān mürürundan şofra ⁽¹⁷⁾cür'a cür'a içüreler ki zīrā hevā südüñ ğilzet ⁽¹⁸⁾ve rāyihā-i kerīhesini gidermiş olur. Egerçi ķudemā-yı ⁽¹⁹⁾mücerribīn bu huşūşı bu ğüne ta'bīr eylemişler ammā bunun ⁽²⁰⁾şüret-i keyfiyyeti budur ki murād eyledikleri südi meşelen ⁽²¹⁾meşīn ve ğuderī veyā ğayrı memeye müşābih olan bir ⁽²²⁾şey ya'ni meme başı şeklinde ālāt yapmak¹ yāhud tārīķ-ı ⁽²³⁾āher ile hāşılı emme gibi maşşı mümkün olan ālāt ile saķy [84b] ⁽¹⁾ve imtişāş itdireler dimek olur, yoħsa tıfl-ı ⁽²⁾rađī' evā'il-i hālinde taraf-ı āherden şey içmek mümkün ⁽³⁾degildir. Hālbuki tedbīr-i mezbūrī İbn-i Sīnā taħrīr eylemişdir, ⁽⁴⁾şübhesi olan kimesne *Ķānūn*'da tedbīr-i mevlūd mādδεςine ⁽⁵⁾mürāca'at ve nazar ideler. **Ammā eger** südüñ harāfeti ve şiddet ⁽⁶⁾üzre harāreti bulunursa lāyık ve vācib olan oldur ki ⁽⁷⁾'ale'r-rīķ ya'ni aç ķarnına iken emzirmeyüp belki muķaddem ⁽⁸⁾tıflıñ mizācına münāsib ğidādān bir miķdār ekl itdirdikten şofra emzireler ve emzirdiği sāt beşige ķoymayup ⁽¹⁰⁾bir miķdār lāzım olduğu ķadar gezdürüp ve ba'dehu beşige ⁽¹¹⁾ķoduķlarında taħrīķ-i laţīf ile taħrīķ ve elhān-ı müsīķī ⁽¹²⁾ile tenvīm ideler ki in-şā'allāh iķtizā eyleyen elhān-ı ⁽¹³⁾müsīķī ātīde gerek eţfāle ve gerek emrāz-ı sā'ireye ⁽¹⁴⁾müsīķī ile olunacaķ tedābīr ve mu'ālecāt faşl ve tezkīr-i ⁽¹⁵⁾merķūmda zıkr ü beyān olunur.

Ve ke-zālik eţfāle mezkūr ⁽¹⁶⁾olandan mā-'adā ehemm ve mühimmātdan olan tedābīriñ biri daħı ⁽¹⁷⁾tıfl[a] müddet-i rezā'da südden ğayrı ğidā virilmenin ⁽¹⁸⁾tārīķını daħı bildirmekdir.

Huşūşā uyķusuna ve istirāhatına ⁽¹⁹⁾ve ba'zı mertebe 'āriz olan 'iletine devā

1 eţfāle emzik ta'bīr olunan ālātıñ tedbīri ki eger ba'zan ol daħı iķtizā ider vaķitiyle

ola, zîrâ ⁽²⁰⁾reżâ'ın ya'ni tıfla süd virmeniñ müddet-i tabî'iyye ⁽²¹⁾ve 'âdetiyyesi- ni şer'an ve tıbben hâvleyn-i kâmileyn ki ya'ni iki ⁽²²⁾sene olduğu muqarrer olup ve şer'an dağı ol miqdâr ⁽²³⁾olması Qur'an-ı bâhirü'l-bürhânda ﴿وَالْوَالِدَاتُ يُرْضَعْنَ﴾ [85a] ¹أُولَادَهُنَّ حَوْلَيْنِ كَامِلَيْنِ¹ âyet-i kerîmesiyle şâbitdir. ⁽²⁾Ammâ tıbben dağı ol miqdâr-ı zamâna maqşûr olduğu aña binâ'endir ki zîrâ tıfl iki yaşını tamâm itdikde dişleri ⁽⁴⁾nâbit olup ve ekşeriyyâ a'zâları dağı şalâbet bulup ⁽⁵⁾ve vücûdı südden gay- rı ğidâyı qabûl itmege isti'dâd ⁽⁶⁾kesb idüp ve ba'zı şey' tağaddiye başlar, ol şürette ⁽⁷⁾yalnız süd kifâyet itmez olur. Binâ'en 'aleyh tıflı ol eşnâlarda ⁽⁸⁾ğayrı ta'âmlara alıdırup ba'dehu südden keserler, ol ⁽⁹⁾vaqte zamân-ı fitâm ve fişâl ıtlâk idüp ve ol ta'bîri ⁽¹⁰⁾iderler ki in-şâ'allâhu te'âlâ cenâb-ı Hâkık te'âlâ ecelden rehâ⁽¹¹⁾-yâb buyur- rurlarsa 'an-ğarîb bi-izni'llâh zıkr ü beyân olunur.

(12) Tezkîr-i Tâsi²

Etfâlin kelâm-ı mücmel üzerine olunacaq tedbîr ⁽¹³⁾ve telîfi zıkr ü beyân-ındadır ki imdi mevlüduñ iktizâ ⁽¹⁴⁾eyleyen dâyesi ve virilecek südüñ envâ'ı olduqça ⁽¹⁵⁾nîk ü bedi ve ceyyid ve maḥmûdı vech-i icmâlen zıkr ü beyân ⁽¹⁶⁾olundıysa bu tezkîrde dağı etfâlin icmâl üzerine iktizâ ⁽¹⁷⁾eyleyen tedbîri ve nevm ve yaqazaları ve beşiklerine pûşide olunan ⁽¹⁸⁾örtünün enfa' olan levni ve taḥrîk-i ḥafîf ve tağannî-i mü'eşşire ⁽¹⁹⁾ve elḥân-ı laṭîfîn etfâle lüzümü ve ba'zı muqtezi olan ⁽²⁰⁾umûrlarının beyânında oldıysa pes ma'lûm buyurıla ki ⁽²¹⁾mevlüduñ ya'ni tıflın nevm idüp veistirâhat olan ⁽²²⁾maḥalli ya'ni uyuyacaq mevki'i ve odası mu'tedilü'l-ḥevâ olup ⁽²³⁾ve ziyâde ısıcağ ve ziyâde şovuk olmayup lâkin tıflı [85b] ⁽¹⁾şovukdan muḥâfaza eylemek ısıcağdan muḥâfaza eylemeden ziyâde ⁽²⁾ehemm ü elzendir. Zîrâ ḥarâret anlarıñ mizâclarına muvâfiq ⁽³⁾olup ve ke-zâlik tıfl sāyedâr olan mevki'e ve zulmete ⁽⁴⁾mâ'il olmağla ve ziyâde rüşen olan mevâki' dağı münâsib ⁽⁵⁾degildir. Zîrâ tıflın revḥ-i bâsırası tağılmayup müctemî' ⁽⁶⁾ola ve etfâlin gözleri ziyâde zav' ve şu'â'a tâkât ⁽⁷⁾getüremeyüp mütebeddid olur, ol sebebden gehvârelerini ⁽⁸⁾siyâh yâḥud âsmâncânî örtü ile pûşide ideler. Ve ba'zıları ⁽⁹⁾aḥzarü'l-levn olmaq münâsibdir dimişler ve ba'zılar dağı ⁽¹⁰⁾âsmâncünî olması her vechle râciḥdir ki zîrâ Cenâb-ı ⁽¹¹⁾cihân-âferîn celle ni'amâühu âsmânın gör- rünmesini taqđîr ⁽¹²⁾eylediginde kemâl-i ḡudretinden bir ḥikmet dağı oldur ki

1 "Emzirmeyi tamamlamak isteyenler için- anneler çocuklarını iki tam yıl emzirirler." Bakara 2/233.

2 tezkîr-i tâsi; toquzuncı tezkîre mevlüduñ tedâbîr ve mu'alecesi zıkr ü beyânındadır.

ḥayvânâtın ⁽¹³⁾şu'â-i başarıları müteferriḳ olmasının içündür zîrâ ⁽¹⁴⁾levn-i mezbûr-
da olmasa idi umûr-ı ta'ayyüşlerine mümâna'at ⁽¹⁵⁾vâkı' olur idi didiler. **Hulâşa**
bi-eyyi vechin-kân tıflın ⁽¹⁶⁾evâ'il-i ḥâlinde beyâz örtüye vechen mine'l-vücüh
müsâ'ade ⁽¹⁷⁾yoğdur. **Ve ke-zâlik** yatduğı maḥalde daḥı gerek şalıncaḳ ⁽¹⁸⁾ve ge-
rek beşik olsun başları sâ'ir cesedlerinden ⁽¹⁹⁾yüksek olmak vâcibdir ki zîrâ re's
ve dimâğları ⁽²⁰⁾fuzûl-ı qabûlünden ba'îd olup ve fazâlât-ı dimâğıyyenin ⁽²¹⁾burnı
deliklerine inḥidâr ve nüzûli eshel ve âsân olur ⁽²²⁾ve ğıdaları olan südüñ daḥı
bi-sühûletin ka'r-ı mi'delerine ⁽²³⁾münḥadır olup ve anda istikrârına bâdî olur.
Ve ke-zâlik [86a] ⁽¹⁾her kaçan uyğudan uyandıklarında kundağını ya'ni bağını
⁽²⁾çözeler tâ ki a'zaları bağlanmağdan kırtulmağ ile istirâhat ⁽³⁾eyleyeler ve ol
ḥinde süd viren her kim ise gözlerine ikişer ⁽⁴⁾üçer қаtre süd tamladalar tâ ki
uyğu eşnâsında gözlerinde ⁽⁵⁾müctemi' olan mevâddı ğasl idüp pâk eyleye. Lâkin ol
⁽⁶⁾ḥinde kulağına süd gitmekden ğâyet ihtirâz lâzımdır ki bu ⁽⁷⁾ḥuşuşı kibâr-ı
eṭibbâ ziyâdesiyle tavşiyeye itmişlerdir. **Ve ke-zâlik** ⁽⁸⁾tıfl kundağdan çözüldükde
fazâlât-ı berâziyyesini def' ⁽⁹⁾itmek âsân olur. Ba'zı ḥâtûnlar ol ḥuşuşda ğaffet ⁽¹⁰⁾
eyleyüp kundağını çözdükleri sâ'at fazâlâtını ⁽¹¹⁾mündefi' bulmasa inḳıbâzi var-
dır kıyâs iderek tedbîrine ⁽¹²⁾sa'y iderler. Anın şıḫhati bilinmek tarîkı oldur ki
tıflın ⁽¹³⁾kundağını ḥall itdikleri ḥinde bir sâ'at miğdârı boş ⁽¹⁴⁾қoyalar, eger def'
idecegi var ise def' ider eger bundan şoñra ⁽¹⁵⁾daḥı inḳıbâz bulunursa pekligine
taқayyüd olunur.

Ve ke-zâlik ⁽¹⁶⁾lâyiğ olan oldur ki tıflın nevm ve yaқazası ḥâlinde ⁽¹⁷⁾aḥvâlini
tefaққud ve tecessüs ve tefahḥuş üzerine olalar ki eger ⁽¹⁸⁾tıflda ḥareket ve ıztırâb
ve bükâ bulunursa elbette bedeninde ⁽¹⁹⁾yâḥud nefesine bir güne eziyyet ḥâşıl ol-
muşdur ki ol elem ⁽²⁰⁾andandır ve neden olduğı taḥarrî idüp a'zâsından bir ⁽²¹⁾
'uzvuna veca' 'arîz olmağdan mı yâḥud ḥarâret ve bürüdetden mi ⁽²²⁾yâḥud қaml
ve berâğîş ve baққ ve ba'ûza emşâli müziyâtın ⁽²³⁾eżâlarından mı yoḥsa açlıқdan
mı yâḥud toқlukdan mı yâḥud **[86b]** ⁽¹⁾bundan aқdem zikri sebқat eylediğı üzre
imtilâdan ve süd ⁽²⁾mi'desinde fâsid olmağdan ve ziyâde eziyyet ve tefezzu' ⁽³⁾ḥâşıl
olmağla etfâl bundan ziyâdesiyle müte'ezzi' olur. ⁽⁴⁾**Hulâşatü'l-kelâm** tıflın neden
müte'ezzi' olduğına ma'lûm ⁽⁵⁾idinüp ve def'i ile muқayyed olalar. Zîrâ tıfl kendü-
süne ⁽⁶⁾vâkı' olan eziyyeti i'lâna қâdir olamadığından nâ-çâr ⁽⁷⁾ḥareket ve ıztırâb ve
şayḥa ve bükâ eylemesinden elbette bir şeyden ⁽⁸⁾müte'ezzi' olduğına i'lân itmekle
andan istidlâl olunur. ⁽⁹⁾**Ma'a-zâlik** taқvıyyet-i mizâc-ı etfâl için iki şey'e elbette

(10)mülâzemet vâcib olup anın biri taḥrîk-i laṭîf⁽¹¹⁾ve ikincisi kıā'ide-i mûsikî üzre tağannî ve elḥân eylemekdir ki⁽¹²⁾tenvîm-i eṭfâlde beyne'n-nisvân ve eṭibbâ-yı rindân miyânında⁽¹³⁾âdet-i câriyyedendir ki zîrâ eṭfâli taḥrîk-i laṭîf bedeninde⁽¹⁴⁾olan fuzûl-ı ğıdâ'ıyyeyi taḥlîl idüp ve ḥarâret-i ğarîziyye⁽¹⁵⁾ve aşliyyesine inti'âş idüp ve aḥlâṭın daḥı taḥallülüne⁽¹⁶⁾sebeb olmağla ṭıflın dimâğına buḥârât-ı laṭîfe taşâ'ud⁽¹⁷⁾ve irtifâ' idüp zîrâ buḥârât-ı mezbûr dimâğı ṭoldırup⁽¹⁸⁾ve mümtelî kıılmağla mûcib-i nevm-i eṭfâl olur. **İmdi** i'tidâl⁽¹⁹⁾üzerine nevm ve istirâḥat daḥı taḳviyet-i mizâc-ı bedene bâdî olmağın⁽²⁰⁾ṭıflın izdiyâd-ı neşv ü nemâsına bâ'ış olur ki zîrâ nevm-i⁽²¹⁾mu'cedilde olan ḥâlet gerek sinn-i ṭufûliyyet gerek⁽²²⁾isnân-ı sâ'irede olsun ebdân-ı insâna uyqudan⁽²³⁾ḥâşıl olan menfa'at sebebi imtidâd-ı ḥayât oldığı **[87a]**⁽¹⁾küllıyyât-ı *Ķânûn'*dan esbâb-ı sitte-i zarûriyyeden olan nevm⁽²⁾ve yaḳaza beyânında mü'ellifin-i sâ'ire daḥı tafşîl itmişlerdir. ⁽³⁾Ammâ gerekdir ki mehd-i ṭıflı 'unf u şiddet ile şalmayup⁽⁴⁾âheste âheste taḥrîk ideler, bâ-ḥuşuş 'aḳîb-i⁽⁵⁾reżâ'da yaturmuş olalar ki ḥattâ süd mi'desinde⁽⁶⁾olan ḥareket ile çalḳanup fâsîd olmaya. **Ve ke-zâlik**⁽⁷⁾elḥân-ı mûsikîniñ nefsi hayvânî ile şiddet-i münâsebeti⁽⁸⁾oldığıçün tağannî ve elḥândan eṭfâl daḥı ziyâde mütelezziz⁽⁹⁾olmağla nefslerine inbisât ve neşât ve ḥubûr ve feraḳ⁽¹⁰⁾ve sürûr virüp taḳviyet-i mizâc ve revḫa mü'eddî olur⁽¹¹⁾ve ḥüzn ve bükâ ve ğazablarını daḥı izâle itmekle nevm ve istirâḥat⁽¹²⁾ırâş idüp in'âş-ı kuvâ ve her vechle izdiyâd-ı neşv ü⁽¹³⁾nemâsına mûcib olur. Ve ḥattâ ol ešnâda eṭfâl taḥrîk⁽¹⁴⁾ve teleḥḥüni ne miḳdâr ḳabûl iderlerse aña göre ḥareket olunur⁽¹⁵⁾ve ba'ede zamân riyâzet ve mûsikîye isti'dâdı daḥı⁽¹⁶⁾ol miḳdâr ile ma'lûm olunup bilinür. **Ve ma'lûm ola ki**⁽¹⁷⁾mûsikî şanâyî-i riyâziyyeden bir 'ameldir ki anda nağamât⁽¹⁸⁾aḥvâlınden baḫş olunur ki mûsikîâr didikleri ol⁽¹⁹⁾nağamâtın âletleridir ki meşelen ṭanbûr ve 'üd ve rebâb⁽²⁰⁾ve ney ve çeng ve çeğân ve def ve sâ'ir bunların⁽²¹⁾gibi olanları aşḫâb-ı raşaddan olan ekşer ḥükemâ bizler bu⁽²²⁾elḥân ve âvâzeleri çarḫın deverânından aḫz eyledik dimişlerdir. ⁽²³⁾Ve edvâr kitâblarında maşṭûr olan oldur ki 'ilm-i mûsikî[yi] **[87b]**⁽¹⁾ḥükemâ-yı selef eflâkiñ deverânında aḫz itmişlerdir ki⁽²⁾pes on iki maḳâm ve yedi âvâze ve yigirmi dört şu'be⁽³⁾ve kırık sekiz terkîb üzre bu 'ilmi vaz' eylemişlerdir. ⁽⁴⁾Meşelen on iki maḳâm ve düvâzdeh burûc muḳâbilinde ve yedi⁽⁵⁾âvâze kevâkib-i seb'a-i seyyâre muḳâbilinde ve yigirmi dört⁽⁶⁾şu'be yigirmi dört sâ'at muḳâbilinde ve kırık sekiz⁽⁷⁾terkîb bir senede vâkı' olan kırık sekiz hafta muḳâbilinde⁽⁸⁾vaz' olunmuşdur. Ve

makâmâtdan dağı her birini birer burca ⁽⁹⁾mensüb tutup aşhâb-ı nücüm ve erbâb-ı tecârib olanlar ⁽¹⁰⁾her şeb ve rûzı seb'a-i seyyâreye mensüb olan sâ'atlerde ⁽¹¹⁾münâsebet bulunduğda ziyâde te'sîrine zâhib olmuşlardır ki ⁽¹²⁾zîrâ fenn-i mûsikî fûnûn-ı kadîmeden olup ve sebep-i menşe' ⁽¹³⁾ve icâdının ibtidâsında tafşîli bu şüret üzerine ⁽¹⁴⁾nizâm-pezîr olmuşdur ki

Tefâşil-i fûnûn-ı mûsikî: ¹ Ez-cümle ⁽¹⁵⁾ibtidâ-i mûsikî ve âlâtının icâdını bidâ'da ihtilâfât-ı ⁽¹⁶⁾keşîre vâkı'a olup lâkin kütüb-i tevârîh-i ahvâl-i selef ve muharrerât ⁽¹⁷⁾aķâvîl-i hâlkda muharrer ve mas'tûr olduğı üzre hâzret-i ebu'l-beşer-i ⁽¹⁸⁾şânî Nüh neciyyu'llâh şalâvâtu'llâhi 'alâ nebiyyinâ ve 'aleyhi's-selâmın ⁽¹⁹⁾ferzend-i dil-bendi olan Lâmek ismiyle mevsûm-ı huredmend, nâm-ı ⁽²⁰⁾üd ta'bîriyle mu'abber sâzı icâd ve ihtirâ' idüp ve nice ⁽²¹⁾dürlü âvâze ve naġamât ibdâ' ve inşâ' eylemiş olalar. Ammâ ⁽²²⁾icmâ' ve ittikân-ı hükemâ ve ittifâķ-ı âlimân-ı ġinâ bu kâvl üzerine ⁽²³⁾müttefiklerdir ki 'ilm-i edvârı hâzret-i Dâvûd nebî ve 'aleyhi't-teslîm [88a] ⁽¹⁾cenâbından münteşir ve şâyî' olup ve ihtirâ'ları olan 'üd ⁽²⁾âlâtını² âlemden naql eyledikleri âvânda ve ba'dehu nice müddet şoñra ⁽³⁾beytü'l-maķdisde mevcûd ve hücre-i pür-enverlerinde âvîhte-i vücûd-ı i'tibâr ⁽⁴⁾olmuşdı. Ba'dehu zamân-ı fitne-nişân-ı Buhtu'n-Naşr-ı zulm-ünvânda ⁽⁵⁾cây-ı ma'hûdundan nâ-bûd ve dîdeden mefķûd olup tâ ki ⁽⁶⁾eyyâm-ı 'ahd-i meserret-fercâm ve vaķt-i hubûr-ı feraġ-en-câmda ya'ni ⁽⁷⁾İskender-i Rûmî-i melikü'z-zamâna deġin gözden nihân ve dîdeden ⁽⁸⁾pinhân olup vaķtâ ki eyyâm-ı mezbûrda hükemâ-yı müteraşşidîn ve fuzalâ-yı ⁽⁹⁾mütekâmilîn zuhûr ve raşad istihrâcına ķudret şudûriyle ⁽¹⁰⁾diķķat-i hikmet ve şedd-i niķâķ-ı himmet eyledikleri eelden nisbetde ⁽¹¹⁾ķuvvet tutmaķ ile 'ilm-i merķûma riyâzet ve firâset ile hâkim olup ⁽¹²⁾zıkr olunan 'üd-ı güm-şüdeyi hey'et-i ülâsı üzerine icâd ⁽¹³⁾ve şekl-i maġşûşasına istirdâd eylediler. Hattâ üstâd-ı İskender ⁽¹⁴⁾olan mu'allim-i evvel ismiyle mevsûm ve mu'abber Aristotâlis-i ⁽¹⁵⁾hikmet-enîsîn telâmîzlerinden meclis-i hâşş-ı hikmet-iġtişâş ⁽¹⁶⁾İskender-i şâhib-hünerde 'üd ta'bîr olunan âlât-ı ġinâ ki el-yevm ⁽¹⁷⁾erbâb-ı mûsikî miyânında şanbûr didikleri sâz olmaġla âlât-ı ⁽¹⁸⁾mezbûrî nevâġt eyledikleri şübût-yâfte-i aġyâr olunmuşdur. ⁽¹⁹⁾Ale'l-ġuşuş hâķim İboķrâť ve Soķrâť-ı menâť ve Câlînûs-ı ⁽²⁰⁾hikmet-me'nûs hâzret-i İskender'in ġuzûr-ı hured-ķarârında ⁽²¹⁾ser-nüdemâ-yı sâzendekârı idiler.

1 tafşîl-i fenn-i mûsikî beyânındadır.

2 'üd ta'bîr olunan âlât-ı ġinâ el-yevm keferde yedlerinde müsta'mel olan lavta didikleri âlât olup lâkin lavtanın perdeleri olmayup ammâ anın perdeleri mevcûde olduğı için ġuyâ řanbûruñ ķışa kollısı mişillü bir âlât-ı ġinâdandır ki el-yevm ba'zılarında mevcûddur.

Ve ke-zâlik Eflâṭūn-ı zū-fünūn ⁽²²⁾daḥı zıkr olunan ʿūd-ı nağme-endüdü nevâḥt eylediği resīde-i ⁽²³⁾şihḥat-resān olup ve ḥattā ḥakīm Fīṣāğors-ı maʿārif-[**88b**] ⁽¹⁾meʿnusuñ ise fenn-i mezbūrda nice iḥtirā-ı ḥāşş-ı pür-iḥtişāşı ⁽²⁾ve sâz-ı nağme-perdâzı vardır ki ḥakīm-i merḳūmuñ ḥaḳḳında nice ⁽³⁾rivâyât-ı meşhûre ve otuz sene miḳdârı eflâkde meskûte ⁽⁴⁾oldığı naḳl olundığına binâʿen **ez-cümle** bunlardan aḳdem bir gice ⁽⁵⁾ʿâlem-i rüʿyâda¹ tebşir olunmuşlar ki in-şâʿallâhüʿl-felâḥ yarınki gün ⁽⁶⁾ʿaleʿş-şabâḥ fülân semte ʿazîmet eyle ki seniñ ṭab-ı sedâd ⁽⁷⁾ve zihni-ı naḳḳâdından bir ʿilm-i maḳbûl minâşşa-i zuhūr-ı cilveyâb ⁽⁸⁾ḥuşûl-pezir olsa gerekdir ki biʿl-cümle aḳtâr-ı ʿâleme şayiʿ u münteşir ⁽⁹⁾ve memâlik u emşârda ʿamme-i ʿâlemiñ ḳalb ve dimâğı anıñla müteʿeşşir ⁽¹⁰⁾olur. Vaḳtā ki bu sürûr ile müteyaḳḳız ve tenbîhât ile mütevaʿız olup ⁽¹¹⁾âgâḥ olduḳda rüʿyâda işâret olunan cây-ı mûcib-⁽¹²⁾sürûra rû-be-râh-ı ḳarâr ve bir dükkân-ı âhengerâna düçâr olup ⁽¹³⁾üstâd-ı ḥaddâd şâkirdân-ı keşîresi imdâdıyla destgâh-ı dükkânında ⁽¹⁴⁾amele getürmek için örs-i âhenîniñ üzerine vaz ⁽¹⁵⁾eylediği âteşin ḥadîdi çend ʿaded şâkirdânı birbirlerinin ⁽¹⁶⁾verâsından çarb eyledikleri mıtraḳaların her birlerinden şâdır ⁽¹⁷⁾olan tîz u pes birer güne şadâların nisbet-i zuhûrını ⁽¹⁸⁾derk ü izʿân ve beynehümâlarında olan istiḥrâclarını vaḳt-i ⁽¹⁹⁾güş ve semʿ ve nezâfet ile itḳân eyledikde rüʿyâsında kendüsüne ⁽²⁰⁾olunan işâret-i pür-beşâret işbu istimâʿ olunan şadâ-yı ⁽²¹⁾mütenevviʿadan ʿibâret olduğına kemâl-i teyaḳḳun ḥâşıl idüp ⁽²²⁾ve bir zamân dükkân-ı ḥaddâdın verâsında tevaḳḳuf ve şâdır olan ⁽²³⁾eşvât ve iḥtikâk-ı mütenevviʿa ve müteʿaddideleri teʿemmül ve taḥaffuz ve ḳuvvet-i [**89a**] ⁽¹⁾müteḥayyile ve ḥiddet-i mütefekkiye ile tîz ü pesiñ zâbt u izʿân ⁽²⁾idüp ve baʿdehu mevḳiʿ-i mezbûrdan rû-gerdân ve bir şaʿr-ı ⁽³⁾esbiñ ḳavîcesini bün-i dendânı ile zâbt ve ucunu daḥı ⁽⁴⁾enâmil-i çebi ile aḥz ve gerüp ve dest-i râstı ile şaʿrı ⁽⁵⁾çarb ve taḥrîk eyledikde gerçi bir nevʿ şadâ pezîrâ-yı zuhūr ⁽⁶⁾olup lâkin meşrebce olmayup ḡâyet ile ḥaffif olmağla ⁽⁷⁾zevḳ ḥâşıl idemeyüp baʿdehu şaʿr maḳâmına meftûl bir târa ⁽⁸⁾târ-ı ḥarîr yaʿni ibrişim bükülmüş târ ile bir taḥta-i pâreye bend ⁽⁹⁾ve keʿl-evvel gergin idüp ve taḥrîk-i enâmil eyledikde gerçi bu şadâ ⁽¹⁰⁾evvelkiden ziyâdece zâhir olup yine murâd üzre olamadığından ⁽¹¹⁾ol efkâr ve teʿemmül ile cānib-i cebele ʿazîmet ve ol tefekkür zımnıyla ⁽¹²⁾yedinde olan taḥta-i pâreniñ târına çarb-ı enâmil iderek ⁽¹³⁾giderken ḥakîmiñ güşına bir şadâ-yı ḥazîn ve şavt-ı bihînin ḳarʿ ⁽¹⁴⁾idüp ve mevḳiʿ-i mezbûra yaḳın olduḳlarında müşâhedeleri ⁽¹⁵⁾aña düçâr olur ki bir kebîrece süleḥfât helâk olup ve üzerinden ⁽¹⁶⁾zamân mürûr itmekle aḥşâsı fenâ bulup hemân yalnız ḳabuğını yaʿni ⁽¹⁷⁾teknesi ḳalup² ve derûnunuñ cefâfet iktisâbından nâşî pay-

1 ḥakīm Fīṣāğoras'ın rüʿyâsında işâret olunan teʿâlim bir beşâretten müşîḳî-i fenne muʿallim olduğı

2 yâḥud ʿalâ ḳavlin ḳoyun başı rivâyeti daḥı vardır.

larının ⁽¹⁸⁾maḥall-i şukḫbelerini cefâfet kesb eyleyen derileri sedd ü bend ⁽¹⁹⁾eyleyüp hemân bir pâyının şukḫbesi güşâde ḳalmağla meger vezân ⁽²⁰⁾eyleyen hevâ şukḫbe-i mezbûreden tekne-i merḳûma ḳarb ile duḫûlünden ⁽²¹⁾nâşî şadâ-yı merḳûm andan peydâ olur imiş. Ḥakîm bu ḥâli müşâhede ⁽²²⁾eyledikde memnûn olup ve elinde olan taḫta-i pâreyi tekne-i süleḫfâta ⁽²³⁾rabṫ idüp ve ba'ḳdehu ḳarb-ı enâmîl eyledikde şadâ-yı mezbûrî meşrebince **[89b]** ⁽¹⁾zuhûr-pezîr bulduğda mesrûr olup ve bu fikretle cebel-i mezbûruñ ⁽²⁾eṫrâfını serserî gerdâ-gird devrân iderken gördi ki bir pîr-i ⁽³⁾rûşen-zamîr bir maḥalde ḳu'ud idüp ve ḫakîmîñ destinde mevcûd ⁽⁴⁾olan âlâtı müşâhede eyledikde gûyâ fikrini keşf idercesine ⁽⁵⁾oṫurdığı yerden bir elini başından yukarıya ḳaldırıp ⁽⁶⁾ve bir elini daḫı ḳoltuğı altına cem' itmek ile gûyâ elinde mülâhaza ⁽⁷⁾eylediğın âlât-ı ğınâyı bu şüret üzre nizâma ḳo işâretini ⁽⁸⁾itdikde ḫakîm murâd ne oldığın fehm ü iz'ân itmekle ol mevḳi' den ⁽⁹⁾avdet ve âlât-ı 'udı şüret-i müşâr olan pîr üzre rûtbet ⁽¹⁰⁾ve üzerine birḳaç târ-ı şadâ-âşâr rabṫ u bend idüp ve uşûl-ı ⁽¹¹⁾aḫeng ü nağamâtın zaḫṫ idüp teşevvuk-efzâ ve nağme-serâ ⁽¹²⁾olduğda ba'ḳdehu 'ud ve bir leyte rabṫ eylediği dört târdan ⁽¹³⁾dört gûne şadâ peydâ ve ḫâşıl olmağla her birleri bir ṫabî'at ⁽¹⁴⁾üzerine vücûd-pezîr olup meşelen târın aşağı olan ⁽¹⁵⁾rûtbesi tîz oldığı ecden aña ṫabî'atda ḫâr u yâbis ⁽¹⁶⁾ta'bîrini idüp zîrâ şadâ-yı tîzin meyli bâlâya oldığından ⁽¹⁷⁾anı âteş-menzil ve ṫabî'atına tenzîl ve ol maḳâma vaz' idüp ⁽¹⁸⁾ba'ḳdehu şüret-i bemm ki târ-ı erba'anın aşağı rûtbesi ⁽¹⁹⁾olmağla ṫabî'atda bârid ü raṫb olduğundan anı daḫı ⁽²⁰⁾şu menziline tenzîl idüp üçüncü târın şavtı daḫı ⁽²¹⁾bâlâdan dünca olmağla ṫabî'atda ḫâr u raṫb oldığı ⁽²²⁾eclden hevâ menziline tenzîl ve evvelîñ altı olan mevḳi'-i târa ⁽²³⁾vaz' idüp dördüncü târ ki ol daḫı sâ'ir târın **[90a]** ⁽¹⁾ṫab'ına nisbet eyler, bârid ü yâbis olduğundan anı daḫı ⁽²⁾topraḳ menziline tenzîl ve ol rûtbeye vaz' eylediklerine binâ'en ⁽³⁾zîkr olunan 'uduñ evtâr-ı erba'asında ṫabâyi'-i erba'a nisbeti ⁽⁴⁾mevcûd olmuş oldu. Binâ'en 'aleyh cins-i âdemiyeniñ ve belki ⁽⁵⁾rûḫ-ı ḫayvâniyye ile ḫayy olan envâ'-ı ḫayvânın istimâ'-ı nağamâta ⁽⁶⁾meyli anın için olup ve zî-rûḫ olanların ṫabî'atı mâ'îl olmuşdur. ⁽⁷⁾Çünkü ḫakîm-i merḳûm bunlardan fâriğ olduğda kevâkib-i seb'a-i ⁽⁸⁾seyyârenîñ iḳtizâ-yı ṫabî'atında yedi perde daḫı icâd ü iḫtirâ' ⁽⁹⁾idüp ve her kevâkibîñ muḳtezâ-yı ṫulû'undan nâşî nağamât-ı ⁽¹⁰⁾mütenevvi'a işbât idüp ve perdeler tertîb idüp ve bundan ⁽¹¹⁾aḳdem zîkr olunan maḳâmât ve nağamât ve uşûlât cem' ve ⁽¹²⁾tertîb ve taşnîf eylediler. Ve bunlardan sonra gelen ḫükemâ-i ⁽¹³⁾müterâşşidîn ve erbâb-ı mücerribîn iḳtizâsı ḫasebiyle daḫı ziyâde ⁽¹⁴⁾maḳâmât ve nağamât cem' ve tertîb ve te'lîf eylemişlerdir ki ⁽¹⁵⁾âtide zîkr ü beyân olunacağdır.

Ve ke-zâlik bu dağı mervîdir ki ⁽¹⁶⁾meşâyih-i 'izâmdan şâhib-i maķâmât-ı 'âliyye ve kerâmât-ı ⁽¹⁷⁾sâmiyeden bir zât-ı 'âlî-kâdr leb-i deryâda vâķî' bir ğâr-ı ⁽¹⁸⁾teng ü târda mesken ü me'vâ ittiḥâz idüp ve yalnızca ⁽¹⁹⁾inzivâ ihtiyâr eyledügi sebebeden nice müddet ol mevzi' de ⁽²⁰⁾ibâdet-i Rabbü'l-'ibâd ve tã'ât-ı vezâ'if-i mu'tâda ⁽²¹⁾iştigâl ile evķât-güzâr ve leyl ü nehâr evrâd u ezķârı ⁽²²⁾pîş ü nihâd ile taşfiye-i derûna meşğul ve bu şüret ⁽²³⁾üzre riyâzet ve mücâhedesin tekrârı ile murâdı leyl ü **[90b]** ⁽¹⁾nehâr üzere iken ḥikmet-i Ḥudâ-yı cihân-âferîn bir rûz-ı şafâ-⁽²⁾endüzda ğuş-ı hüşuna bir âvâz-ı laṭîf ve şadâ-yı derûn-⁽³⁾firîb resîde olup lezzet-i istimâ'î câna îşâr ⁽⁴⁾ve bî-ihtiyâr vecd ve ḥâlet-i bî-şümârı el virüp ve ⁽⁵⁾fi'l-hâl şeyḥ-i merķûm rakş u semâ'a iştigâl ile vâlih ü ⁽⁶⁾ḥayrân olup ol gün anıñla ser-gerdân ve rûz-ı dîgerde dağı vaķt-i mezbürda ⁽⁷⁾şadâ-yı âḥer-i şevķ-güster pezîrâ-yı zuhûr idüp bu şüret ⁽⁸⁾üzre pey-â-pey on iki gün birer nev' şadâ-yı mü'eşşire-i dil-⁽⁹⁾firîb ve her birleri birbirlerinden ğarîb ğâḥ şımâḥa ⁽¹⁰⁾resîde olup ba'dehu rûz-ı isnâ 'aşeri ya'ni on ⁽¹¹⁾iki günün tamâm mürûrundan yine şadâ-yı rûz-ı evveli ya'ni ⁽¹²⁾bundan aķdem on iki günde be-her gün şudûr eyleyen ⁽¹³⁾on iki güne şadâ-yı dil-firîbîñ ibtidâsı zuhûruyla ⁽¹⁴⁾şinîde ve müte'âķiben on iki günde şadâ-yı ma'hûde ⁽¹⁵⁾tertüb-i evvel üzerine min-ġayri leff [ü] neşr vech-i evvelde ⁽¹⁶⁾şudûr ile istimâ' olunup ve bu şüret üzere ⁽¹⁷⁾istimâ' olunan âvâze bi't-tamâm bilâ-ķuşûr yâd-dâşti ⁽¹⁸⁾olup ve bir iki devr min-ġayri noķşân pezîrâ-yı şudûrundan ⁽¹⁹⁾nâşî kuvvet-i keşf ü kerâmet ile ma'lûm-ı nezâket-⁽²⁰⁾mersümü buyurulmuş ki zuhûr iden şadâ-yı mü'eşşire-i mevzûne-i ⁽²¹⁾dildâre ancak felek-i devvâr ve burûc-ı isnâ 'aşeriyenin ⁽²²⁾girdârından zuhûr u şudûr eyledüğün taḥķîķ ile ma'lûm ⁽²³⁾idinüp istimâ' olunan her bir şadâ ṭab'ında birer **[91a]** ⁽¹⁾yer ismiyle mevsûm ve birer resimle mersûm itmekle bundan ⁽²⁾böyle on iki maķâm olan âvâz-ı dil-nevâz ile icrâ ve âhenge ⁽³⁾kemâl-i şafâ ile ser-âġâz ve edâ eylediler. Ḥattâ bu ḥuşûşda ⁽⁴⁾şâ'ir-i nükte-âvâz işbu kıı'a ile ser-âġâz idüp ⁽⁵⁾dimişlerdir.

Κıı'a: Tã'ir-i 'arşın şafirin istimâ' ⁽⁶⁾itse n'ola
Ehl-i ḥâle ḥã'il olmaz lâ-cerem cirm-i felek

- 1 ḥattâ imâm Faḥre'd-dîn ḥazretlerinden menķüldür ki kemâl-i riyâzet ve mücâhede birle felek-i ķamere şu'üd vâķî' olup ve anıñ ile şohbet itmek muķadder olduğda kelâmı ol ķadar laṭîf ve lezîz idi ki kemâl-i şafâsından az ķaldı rûḥum bedenimden cüdâ olayazdı. Ba'dehu ķameriñ vesâṭeti ve lâyıķ olan ḥidemâtını icrâ eylemek ile 'uṭarid ile kelimât eylemek vâķî' olduğda anıñ kelâmı ol ķadar lezîz ve laṭîf idi ki aña nisbeten ķameriñ şohbeti anıñ ķatında ğüyâ şavt-ı ḥamîr gibi geldi. Ve ke-zâlik bu şüret üzerine 'uṭaridiñ vesâṭetiyle zühre ile mülâķât vâķî' olduğda zühreye nisbeten 'uṭaridiñ kelâmı dağı ġâyet eşkal u şaķîl geldi. Bu şüret üzerine tâ ki felek-i zühale resîde olunca birbirlerinden kelâmları laṭîf ve lezîz olarak vâķî' oldu. Bundan ma'lûm oldu ki kelimât-ı eflâk ne rütbe laṭîf ve lezîz itmiş bundan ma'lûm olur. Nuķile min *Sirri'l-Mektûm* li- Faḥrüd-dîn Râzî ķuddise sirruhu.

(7) 'Ārif-i murtāz yerde işidir diñler anı

Her (8)kaçan tesbîh ü tehlîl eylese gökde melekl

Neşr: 'İnde'l-ḥükemâi'l-müterâşidîn ve meşâyihî'l-mükâşifîn nezdinde (10) muḳarrer ve muḥaḳḳaḳdır ki felek-i devvār ya'ni felek-i çarḥ-ı a'zam (11)feleginde sür'at-i mesîr ile kaç-ı menâzil-i müdîr idüp (12)burûc-ı isnâ 'aşerîñ her biri burcuna resîde olduḳda bir (13)güne şadâ ve nağme-edâ zâhir ü hüveydâ olduḳ müte'ayyin (14)ü müberhendir. Ve ke-zâlik aşḫâb-ı nücüm ve erbâb-ı hey'et (15)ḳatında işbu rivâyet-i şaḫîḫü'l-eşer maḳbûl ve mu'teberdir ki bu bâbda (16)üstâdân-ı 'ilm-i edvâr olanlardan ḥâce Naşîr-i Tûsî ve mu'allim-i (17)şânî ḥakîm Fârâbî ve ḥâce 'Abdu'l-mü'min-i Şüfî ve ḥâce (18)Şafiyü'd-dîn ve sâ'ir 'ulemâ-i fenn-i müsiḳî olanlardan (19)nice kitâb-ı mu'tebereler te'lîf ve uşûl ü fîrû'un tahrîr (20)ve taşnîf eylemişlerdir. Zîrâ 'ilm-i müsiḳîniñ ḥikmet (21)ve fenn-i hey'et ü nücüm ve 'ilm-i ṭbb ile kemâl-i münâsebeti (22)olduḳ 'arifân [ve] üstâdâna maḫfî ve nezd-i 'uḳâlâda ma'nâ-yı (23)külliyesi ḥafî ve mestûr degildir ki ez-cümle nabz-ı insâniyye **[91b]** (1)vücûd-ı nefsi şiryâniyyede ḥareketi uşûl ve maḳâmât üzre (2)müteḥarrik olduḳ 'inde'l-eṭibbâi'l-ḥâzîkîn ve ḥükemâ-i kâmilîn (3)müte'ayyen ve muḳarrerdir ki nabzîñ her ḥareket-i mevzûniyyesi (4)bir maḳâma muvâfîḳ ve bir nağmeye muṭâbîḳ ve mümâsil idüḳ (5)ḳavl-i meşbût ve mu'teberdir. Ḥattâ eger ḥareket-i nabziyye (6)naḳarât-ı uşûle muḫâlîf u muḡâyir olursa 'alâmet-i (7)ḥayr ve delâlet-i ceyyideden olmadıḳ erbâbî ḳatında (8)zâhir olup zîrâ nabzîñ ḥareketi uşûlden çıḳdıḳ (9)vaḳitlerde bedende mevcûde olan ervâḫ-ı envâ'-ı şelâseniñ (10)daḫı uşûl-i ṭabî'iden ḥurûcuna delâlet eylediḳ bi-(11)reyb ü bi-gümândır. İmdi mâ-dâm ki ṭabîb-i lebib bu (12)mertebeyeye vâḳîf ve uşûl-i maḳâm ve naḳarâta 'arif olmaya, (13)ol kimesne ṭabâbetde kâmil ve şinâ'atde mâhir olamayup (14)teşḫîş-i emrâza ḳâdir olamaz. Zîrâ nabzîñ uşûl (15)üzre ḥareketi selâmet-i nefse delâleti elbette mevzûn-ı (16)mîzân ve hemvâra teṭâbuḳ-ı edvâr-ı naḡamât ve ḳurûb-ı naḳarâtı (17)müteḡâyir olmaya. Bedeniñ marîz ve dil-şikeste olmayup (18)ḥüsn-i mizâcına delâlet idüp ve nîk ü hoş ḫâline (19)'alâmet olduḳ bi-ḳîl ü ḳâldır. Ve bu 'ilmiñ ḥikmetle (20)münâsebeti ve hey'et ile mu'ârefet ve muvâneseti olduḳına (21)binâ'en on iki maḳâmı on iki burûca ve yedi âvâzeyi (23)yedi kevâkibe ve çâr şu'beyi 'anâşır-ı erba'aya nisbet (24)idüp ve yigirmi dört elḫânî sâ'at-i leyl ü nehâra **[92a]** (1)ḳısmet eylemişlerdir. Lâkin üstâdân-ı fenn-i ḥikmet ve mü- (2)siḳâr-ı şaḫîb-i miknetiñ kimi otuz iki ve kimi kırık (3)sekiz ve belki muvâzî mi'ât veyâ nüh mi'ât ve bi-ḫadd terkîbât (4)ve envâ'-ı bedâyi'-i taşnîfât ve te'lîfât vücûda getirmişlerdir. (5)Ve maḳâmâtı beyân zımnıyla bir ḡazel-i ḡarrâ-i çekîde ve nûk-i ḫâme-i (6)keşîde silk-i beyâna münâsib görüldi ki budur.

- Gazel:** ⁽⁷⁾ Ser-âgâz itse nâza yâr ‘uşşâkı niyâz eyler
Terennüm-rîz olunca ⁽⁸⁾bî-nevâya luḫfun az eyler
İder şehnâzdan hep kâr-ı naḫşî ⁽⁹⁾ol peri-peyker
Maḫâm-ı bûselikte peşrev-i cevriñ dirâz eyler
- ⁽¹⁰⁾ Şafâ-yı gül-‘izârı mâye-i mihr ü maḫabbetdir
Hüseynî-meşrebân ‘âlem-i ⁽¹¹⁾âheng-i ḫicâz eyler
Muḫayyer câme-i zîbâ râst gelmiş ḫadd-i ⁽¹²⁾bâlâya
Niğâr-ı dil-firîb ‘uşşâkı zîrefkend-i nâz eyler
Şıfâḫân ⁽¹³⁾u ‘ırâḫa ‘azm ider üftâdeler ammâ
İdüp nevrûza âh u nâle-i ⁽¹⁴⁾süz u güdâz eyler
Ḥişâr eyler ser-i küyun raḫîbe düd-ı dil ⁽¹⁵⁾her dem
Rehâvî olan erbâb-ı vefâyı kârsâz eyler
- ⁽¹⁶⁾ Degil ancak ḫuşûrum cân fedâ-yı lezzet-i vuşlat
Büzürg ⁽¹⁷⁾ü küçeği her nağme-i ğam ser-firâz eyler

Nesr: Pes aşḫâb-ı fehm ü idrâk ⁽¹⁸⁾ve erbâb-ı ‘aql ü derrâke rûşen ü tâbnâkdr ki bu fenniñ ⁽¹⁹⁾isti‘mâli ve bu ‘ilmîñ iştiğâli mezheb-i Nu‘mân-ı Ḥanefiyyede ⁽²⁰⁾taḫrîm ve meşḫ ve âlâtunîñ men‘i tarafı taḫdîm olunup ammâ ⁽²¹⁾mezheb-i Şâfiyyede ba‘zısının ibâhetine ruḫşat ⁽²²⁾ve dâ’ire ve âlâtunîñ tecvîz-i isti‘mâline vüs‘at virilüp ⁽²³⁾tevcîh-i tecvîz ve te’vîl-i şîḫḫat-âmîzi bu şüret üzerinedir ki [92b]¹ ⁽¹⁾Şeyḫ Şafiyü’d-din ‘aleyhi’r-raḫme ekâbir-i müte’ahḫirîn ve e‘âzım-ı ⁽²⁾müte‘amidîn olmağla erbâb-ı ğınânîñ ser-âmedi ve ehl-i ⁽³⁾nevânîñ ekmel ü erşedi ve mü’ellifiniñ muḫtedâsı ve ⁽⁴⁾muşannifiniñ pişvâsı olduğından buyururlar ki âvâze-i ⁽⁵⁾nağamât mezîd-i ‘aşḫ-ı mecâzî ve semâ‘ ve maḫâmât-ı muḫarrik ⁽⁶⁾şevḫ-i ilâhî olmağla terĝîb-i ‘aşîkân ve taḫḫîḫ-meşreb-i ⁽⁷⁾‘arifân idüp ḫuvvet-i mükâşefe ile bu fenniñ uşûl ⁽⁸⁾ü firû‘un tertîb ve şavt-ı dil-keş ve naḫş-ı bâlâ-keş ⁽⁹⁾terkîb eylemişlerdir ki bâ‘îs-i tezâyüd-i ‘aşḫ u maḫabbet ve ⁽¹⁰⁾mürîş-i mütekâşire-i vecd ü ḫâlet

1 **ve ḫattâ** Şam-ı cennet-meşâmmda ‘Abdülĝanî Nablusî ḫazretleriniñ bir risâle-i mevleviyyeleri vardır ki ancak müsîḫîniñ istimâîniñ ibâheti ḫaḫḫında te’lîf buyurup ve ekşer maḫallini eḫâdîş-i şerife ve münâsib olan âyet-i kerîme ile taşdır ve taşdıḫ buyurup ve şâdir olan ef‘âl-i peygamberiye ile taḫḫîḫ buyurmuşlardır ve ḫall-i müşkilât-ı şüfiyye ve def‘-i itirâz-ı murâbiyye buyurmuşlardır. **Ḥattâ** Müstakîmzâde ‘aleyhi’r-raḫme cenâbları risâle-i merkûmı kemâl-i istiḫsânından nâşî şerḫ-güne tercüme buyurup mevleviyye fuḫarâsına bir ziyâfet-i ‘azîme buyurmuşlardır, ta’lîḫ-i nazar olunursa nefâseti ma’lûm-ı sa‘âdet-mersûm olur, raḫîme-humu’llâh.

olsun deyü mezâhib-i ⁽¹¹⁾Şâfi'iyede icrâ-yı tarîk ve edâ-yı zıkr-i sa'âdet-refîk ⁽¹²⁾iden meşâyih-i güzîniñ ekseri halka-i tevhid ü zikre sâz ⁽¹³⁾getürdükleri çok kerre vâki' oldığı şâyi' ve el-ân müşâheddir. ⁽¹⁴⁾**Ez-cümle** sulţânü'l-muḥakkıķın ve bürhânü'l-müdekkıķın ḥazret-i ⁽¹⁵⁾Mevlânâ celâlü'l-milleti ve 'd-dîn, Rûmî ḳaddesennallâhu bi-sırrıhı'l-yaķın ⁽¹⁶⁾cenâb-ı şerifleriniñ meşreb-i şerif ve tab'ı laṭifleri mezheb-i ⁽¹⁷⁾Şâfi'iyeye cānibine mâ'il oldukları vechden nâyın ve belki ⁽¹⁸⁾envâ'ı âlât-ı ğınâ'iyeniñ ibâhetine ḳâ'il olmağla eş'âr-ı ⁽¹⁹⁾dil-pezir ḥuşûşâ *Meşnevî-i Şerîf-i 'adîmü'n-nazîrlerin şâhid-i ⁽²⁰⁾ḥâl ve ḥüccet-i bî-ķil ü ḳâldir ki ḥattâ kitâb-ı merķümüñ ⁽²¹⁾iftitâh-ı kelâmında nâyı zıkr buyurduķları delîl-i ḳavî ve bürhân-ı ⁽²²⁾celîdir ki buyururlar:*

Meşnevî: بشنو این نی چون شکایت میکند
از جداییها حکایت میکند
کز نیستان تا¹ مرا ببریده‌اند
از نفیرم مرد و زن نالیده‌اند
سینه خواهم شرحه شرحه از فراق
تا بگویم شرح درد اشتیاق²

Neşr: Pes maķâm-ı 'âlî-maķâm ḥazret-i seyyidü'l-enâm ⁽⁴⁾aleyhi efdalü'ş-şalâti ve's-selâm olan ḳuṭb-i zamân ve merkez-i ⁽⁵⁾dâ'ire-i imkân her kim olursa lâbüdd mezâhib-i Şâfi'iyeye zehâbını ⁽⁶⁾iḥtiyâr eyledikleri ser-ḥalķa-i ebrâr-ı meşâyih-i kibârın ercmendi ⁽⁷⁾Ḥâce Muḥammed Pârsâ-yı Naķşbendî ḳaddesallahü sırrehü'l-'azîziñ ⁽⁸⁾*Faşlu'l-Ḥitâb* nâm kitâb-ı ḥikmet-nişâbında muşarraḥ ve mezkûrdur. ⁽⁹⁾**Ke-zâlik** 'ulemâ-i zâhiriñ ekseri ve fuķahâ-yı kâbiriñ evferi mezheb-i ⁽¹⁰⁾Ḥanefî-şî'âr ve meşreb-i Şâfi'i-i Muştafe'l-âşâr olmağla bu ⁽¹¹⁾mes'eleye râzî ve bu ḥükme ḳâzî olmuşlardır ki vücûdlarında ⁽¹²⁾a'râz-ı beşeriyyeye fenâ virüp aḥlâķ-ı melekiyye iktisâb eyleyen ⁽¹³⁾kimesneler nefsinî mağlûb ve ḳahr ile rûḥunı ğâlib eyleye. Câ'izdir ki ol maķüle pāk-meşreb ve ḥaķiķat-mezheb ṭalibleri ⁽¹⁵⁾meclis-i ğınâ ve şafâ ve semâ'a râğib olalar. Ammâ şol kimesneleriñ 'inân-ı taşarruf-ı nefsiyyesi dest-i iḥtiyârında olmayup ⁽¹⁷⁾ḥâne-i ḳalbi ḥuzûzât-ı nefsanıyye ile ma'yûb ve vesâvis-i ḥiyel ⁽¹⁸⁾ve şeytāniyye ile memlû ve maḥcûb ola, ol maķüle olanları istimâ'ı ⁽¹⁹⁾sâz u sözden men' ve iltizâz-ı nağamât-ı dil-efrûzdan ṭard ⁽²⁰⁾ve def' eylemek vâcib

1 Bu kelime ile birlikte [93a] başlamaktadır.

2 “Dinle, bu ney nasıl şikayet ediyor; ayrılıkları nasıl anlatıyor. Diyor ki: Beni kamışlıktan kestiklerinden beri feryadıyla erkek de ağlayıp inlemiştir, kadın da. Ayrılıktan şahrem şahrem olmuş bir gönül isterdim ki iştiyak...”

olur ki hattâ ahlâk-ı rediyyesi tezâyüd ve ⁽²¹⁾câmi‘ ve huşûl-ı shehevât-ı nefsâniyyeyi t̄ami‘ olmaya. İmdi ⁽²²⁾bu keyfiyyet herkesin vicdânında hâşıl ve tab‘ı ne tarafa mâ’ıl ⁽²³⁾olduğın fark u iz‘ân idüp bilür. Meşelen istimâc-ı sâz [93b] ⁽¹⁾u söz ve nağme-i dil-efrüz vukû‘unda derûnı haqqânî ve ‘aşk-ı ⁽²⁾ilâhiyye-i nâgehânî mi peydâ ider yoğsa hareket-i şevk-i shehevât-ı ⁽³⁾nefsâniyye mi pezîrâ-yı zuhûr olur elbette her kişi kendü derûnunu ⁽⁴⁾hüb fark u iz‘ân ider. Eger şevk-i ilâhiyye tarafına temâyül vâkı‘ ⁽⁵⁾olursa ol kişiye mubâh menziline olup ve illâ shehevât ⁽⁶⁾cânibine meyl iderse ol kimesneye dört mezhebde dağı harâm olduğı ⁽⁷⁾bî-iştibâhdır. Pes ol şıfatlu kimesnelere evlâ ve ehaqq ve şâyeste ⁽⁸⁾ve elyağ olan oldur ki tarîk-ı müstaķime sâlik ve evâmîr-i şer‘-i kvâime ⁽⁹⁾mâsik olup bi‘l-gudüvv ve‘l-âşâl ve belki ‘ale‘l-ittişâl olur ⁽¹⁰⁾ve efkâra iştiğâl ve t̄â‘at ü ‘ibâdât ile işlâh-ı derûn-ı ⁽¹¹⁾hâl ve tehzîb-i ahlâk ve taşşîn-i efâl ‘ale‘l-ıtlâk eyleyeler: ⁽¹²⁾

Kıta: Zevk iden lezzât mücerred rûhdur
Nefs zu‘munca ⁽¹³⁾hevâsına anı tâbî‘ ider
Güş-ı cânla istimâc-ı nağme vü âvâz ⁽¹⁴⁾iden
Şevk-i rûhı nefsinin emmâreye tâbî‘ ider

Neşr: ⁽¹⁵⁾بل افلاطون رحمه الله اعلموا ان الغنا لم تضعه الحكماء للهواء والاشتغال بل للمنافع الذاتية ولذت الروح الروحانية وبسط النفس وترطب اليوسات وتعديل السوداء وترويق الدم واما المنكرون لهذا العلم لانهم لا يسمعون الا في الألحانات والأسواق فحرموه شرعاً بظنهم انه علم لهذا فقط ولم يقفوا على اصوله ومعانيه وقصد وضع له ¹İmdi ⁽²²⁾bu dağı meşhûr ve ma‘rûf ve menkûl ve mevşûfdur ki ⁽²³⁾kadîmü‘l-eyyâmda emşâr u medâyinde vâkı‘ olan bîmâr-hânelerin [94a] ⁽¹⁾vazîfehâr ve râtibedâr sâzendeleri olup ve dârü’ş-şifâlarının hâzîne ve kîlâr ve belki der ü dîvârları ⁽³⁾envâc-ı sâz ile ârâste ve âlât-ı ğînâ ile perdâhte ve ⁽⁴⁾âmâde ve mâl-â-mâl idi ki bîmâr-ı dil-haste ve mecânîn-i gerden-bestelere icrâ-yı şanâyî‘de zâhir olan şît u şadâ ve nağme-⁽⁶⁾serâsiyle her birlerine mu‘alece ve müdâvâ kılinup ve her kimesnenin ⁽⁷⁾hâline muvâfîk ve emrâzına muṭâbîk olan envâc-ı sâzdan ⁽⁸⁾nevâht ve bunların ile hareket-i a‘râziyyesinden râhat ⁽⁹⁾iderler idi. Pes mürûr-ı eyyâm ve dühûr-i a‘vâm ile nice kimesneler temâruz ve sâhteden dil-i nâ-hoş ve iltizâz-ı nağamâtdan ⁽¹¹⁾serserî ve bî-hüş oldukları eelden

1 Eflâton (Allah ona rahmet etsin)dedi ki: “Biliniz ki filozoflar (hikmet sahipleri)müziğı oyun ve eğlence için değil, kişiye fayda vermek, ruhi lezzetler sağlamak, insanın psikolojisini rahatlatmak, kuru mizaçları nemlendirmek (sıkıntıyı gidermek), fizyolojii dengelemek ve kanın akışını düzenlemek için ortaya koymuşlardır. Bu ilmi inkar edenler ise müziğı sadece meyhanelerde ve sokaklarda dinleyip ilkelerini, anlamlarını ve ortaya konuş sebebini kavramadan bu ilmin (müziğın)sadece oyun ve eğlence için olduğunu zannederek dinen haram kılmışlardır.”

âlât-ı mezbûrân ma'kâmından ⁽¹²⁾merfûc ve ehl-i hevâyı kemâl-i huzûzât-ı nefsanîyye ile kâr ⁽¹³⁾ü bârından âvâre ve menfûh ve iz'âc u medfûc ider deyü ⁽¹⁴⁾bi'l-küllîyye memnûc oldu.

Bu dağı ma'lûm ola ki bundan ⁽¹⁵⁾ağdem mezkûr olduğu vech üzre âvâze-i rûh-efzâ ve nağamât-ı ⁽¹⁶⁾ğam-fersâyı istimâc eylemekde ekşeri tabâyî'a nâfi' ve em-râz-ı ⁽¹⁷⁾bâıneyi ta'hlîl ve indifâc ve evcâc-ı ebdâniyye ve ahlâ-ı gılâz ve ervâh-ı ⁽¹⁸⁾şiryâniyyeyi cereyân ve sereyâna bi'l-cümle nâfi' olup huşûşıyla ⁽¹⁹⁾mizâc-ı e'tfâl-i letâfet-âmâle hîn-i rezâlarında beşige vaz' idüp ⁽²⁰⁾ve hâbı için terennüm iktizâ eyledikde vaqt ü zamâna münâsib ve muvâfık ⁽²¹⁾ma'kâmâtın terânesiyle mütenev-vim oldu'nda tıfl ne mertebede şafâ ⁽²²⁾ve istirâhat idecegi her vechle mütebeyyin olup 'ale'l-huşûş ⁽²³⁾envâc-ı ma'kâmâtın ta'lîm ve ta'allümüne 'arif olan ba'zı cevârî [94b] ⁽¹⁾ma'küleleri âğâz ve terennümâtın ve ma'kâmât ve lahniyâtın vaqt ⁽²⁾ü sâ'a-ti ve mensûbat-ı na'karâtın zamânıyla icrâ olunursa ⁽³⁾e'tfâlîn evkât-ı nevmlerinde hâşıl olan hâlât ve ervâhlarının ⁽⁴⁾iktisâb idecegi huzûzât-ı mütenevvi'anın virmeyecegi ⁽⁵⁾fevâ'id-i keşire yokdur. 'Ale'l-huşûş ervâh-ı şelâsenin kesb eyledigi ⁽⁶⁾kuvve-i rûhâniyye sebebiyle şiryânın cereyân ü sereyânı vâsıtasıyla ⁽⁷⁾fu'zül-ı dimâgiyye ve qalbiyye ve 'uzviyyenin ta'hlîl ve indifâcına ⁽⁸⁾müci' olur. Binâ'en 'aleyh hü-kemâ-yı râsihîn-i dem ve 'uqâlâ-yı ⁽⁹⁾şâhib-i kıdem 'ilm-i merkûmu'n şeref ü kâdrin beyân ve aqvâl-i ⁽¹⁰⁾şâhîhaların sâz u dil-süz ile menâfi'in 'ayân zımnıyla ⁽¹¹⁾bir miqdâr kelimât-ı hoş-nağamât ve ma'kâmât ve na'karât-ı esâmî ve ⁽¹²⁾şifatların bu mevzi'e münâsib görünmekle İradî ile zikrine ⁽¹³⁾taşaddî ve ta'bîri güzerân eyleyen ma'kâmât-ı mütenevvi'a ile beden-i ⁽¹⁴⁾insâniyye ve e'tfâlde vâki' ve hâşıl-pezîr olan emrâz ve a'râza ⁽¹⁵⁾olunacak tedâbir ve tedâvî zikr ü beyân olunur ki ma'kâmât-ı ⁽¹⁶⁾mezbûrlardan mezkûr emrâz ve a'râza 'ilâc olunacak ma'kâmdan ⁽¹⁷⁾ez-cümle

Ma'kâm-ı Râst olup işbu ma'kâm ile ya'ni râst ⁽¹⁸⁾ma'kâmının nağme ve terânesiyle 'ilel-i dimâgiyyeden nâşî olan ⁽¹⁹⁾ümmü'ş-şıbyân ve fâlic ta'bîr olunan 'ilele tedbîr ve tedâvî olunur. ⁽²⁰⁾

Beyt: Sûziş-i derd-i ğamı olsa 'aceb mi dil-firîb
Râst ⁽²¹⁾eyler nâlesin gülşende her dem 'andelîb

Ma'kâm-ı İrâk; ⁽²²⁾ke-zâlik işbu ma'kâm-ı 'irâk ile dağı emzice-i hârre üzerine ⁽²³⁾mec'üle olan e'tfâlîn sersâm ve mâşerâ ve kübâdda olan [95a] ⁽¹⁾'illet-i hafâkâna nef-i 'azîm ve tedbîr ile nef-i keşir olduğu ⁽²⁾bi'l-ittifâk-ı hükemâdır.

Beyt: Te'sîr-i sūzi ehl-i dili hoş-⁽³⁾mezâk ider
Mu'rib ki bezm-i bâdede faşl-ı 'irâk ider

⁽⁴⁾**Maḳām-ı İşfahān;** imdi naḡamāt-ı işfahāndan daḡı ĩrās-ı ⁽⁵⁾feṭānet ve eṭfāle iḡdās-ı zekāvet ve tecdīd-i ḡavāṭır ⁽⁶⁾ve temhīd-i me'āsır idüp emrāz-ı bāride vü yābiseden vücdü ⁽⁷⁾ḡıfz u ḡırāset ider.

Beıt: Meclisde muṭrib eylese ⁽⁸⁾ger faşl-ı maḳām-ı işfahān
Cism-i dil ü cāna olur kuḡl-ı ⁽⁹⁾cilā-yı işfahān

Maḳām-ı Zīrefkend; imdi zīr-efkend ⁽¹⁰⁾maḳāmınıñ ḡāşşası daḡı eṭfālīñ dimāḡından nāşī ⁽¹¹⁾arız olan 'illet-i laḡve ve fālic ve veca'-ı zahr ve veca'-ı ⁽¹²⁾mefāşıl, ḡuşuşıyla 'illet-i ḡulunca nef'-i 'azīmi ve mezkūr ⁽¹³⁾olan 'illetlere daḡı te'şīr-i ḡavīsi vardır.

Beıt: Erbāb-ı ⁽¹⁴⁾ayşırñ neş'esin bālā-dil peyvend ider
Muṭrib n'idem ki ⁽¹⁵⁾naḡmesin meclisde zīrefkend ider

Maḳām-ı Rehāvī; işbu ⁽¹⁶⁾maḳām-ı rehāvī daḡı eṭfālīñ envā'-ı şudā'ına nāfi' olup ⁽¹⁷⁾ve 'arıza-ı laḡve ve fālic ve emrāz-ı balḡamiyye [ve] demeviyyeyi her vechle ⁽¹⁸⁾rāfi' ve dāfi'dir.

li-Muḡarririhı: Meger ḡayd u ḡuşşadan virsün rehā'
⁽¹⁹⁾Ḳıl rehāvī naḡmesin muṭrib edā

Maḳām-ı Büzürg; bu ⁽²⁰⁾maḳāmın nef'i daḡı maḡş ve ḡulunc ve eṭfāalde ḡadış ⁽²¹⁾olan emrāz-ı ḡārreye menāfi'-i 'azīmesi olup taşfiye-i ⁽²²⁾zihn ve istikāmet-i fikre daḡl-i 'amīmi ve dāfi'-i sevdāda ⁽²³⁾ve ḡavf-ı bīm ḡuşuşunda maḳām-ı mezbūr devā-i cesīmi olur [95b] ⁽¹⁾

Beıt: Eylese rāmişger-i dil naḡme-i 'aşḡı büzürg
Meclis-i ⁽²⁾mejde olur ḡāl ehliniñ ḡadri büzürg

Maḳām-ı Zengüle; bu ⁽³⁾maḳām ise ma'sūmuñ emrāz-ı ḡalbiyyesine nāfi' ve 'illet-i ⁽⁴⁾sersām-ı dimāḡıyye ve sā'ir 'ilel-i a'zāiyyeden nāşī ḡadış ⁽⁵⁾olan tefriḡ-i ḡalib ve inti'sā-ı rūḡı cāmi' ve 'aşş-ı ⁽⁶⁾mi'de ve ḡarāret-i kebedī muṭfi ve rāfi'dir.

Beıt: Olsa ⁽⁷⁾ger zengüle faşlı bezm-i mejde ehl-i dil
Şevḡ-i vaşl-ı dil-berān ile ⁽⁸⁾olurlar ḡam-kesel

Maḳām-ı Ḳicāz; bu maḳāmın naḡmesi daḡı eṭfāle ⁽⁹⁾vāḡi' 'usr-ı bevl ve veca'-ı ḡāşıraya nef'-i 'azīmesi olup ve ⁽¹⁰⁾recül-i kebīriñ taḡrīk-i bāḡı ḡuşuşunda daḡl-i 'azīmesi olup ⁽¹¹⁾'ale'l-ḡuşuş maḳām-ı mezbūri terāne eyleyen maḡbūbe-i dil-ārām ⁽¹²⁾ve şadā-yı ḡoş-endām ola.

Beýt: Neşve-bağş-ı 'aşık-ı dil-süz ⁽¹³⁾ola ol 'işvesâz
Dil harîm-i vaşlı şevkiyle tutar rāh-ı ⁽¹⁴⁾hicâz

Mağâm-ı Büselik; işbu mağâmın te'sîr-i bedeniyesi ve etfâle ⁽¹⁵⁾olan tenkkiye-i dimâgiyyesi sebebiyle ba'de bu'din hâdiş olacak ⁽¹⁶⁾arızalardan 'illet-i kulunc ve veca'-ı verak ve şudâ'-i bâride ⁽¹⁷⁾ve 'ilel-i çeşmiyyeden envâ'-ı remede ve sâ'ir emrâz-ı 'ayniyyeye ⁽¹⁸⁾dağı nef'-i belîgi vardır.

Beýt: Devr uşulün ide sâkî ⁽¹⁹⁾rāh-ı şevke münselik
Nâlesin 'uşşâkıñ evc ider ⁽²⁰⁾mağâm-ı büselik

Mağâm-ı Uşşâk; işbu mağâmın dağı nağme-i ⁽²¹⁾dil-süzü hüb-şadâ lisânından qar'-ı sâmi'a-ı tıfl-ı endek-⁽²²⁾rüz olur ise cemî' a'zâsına sereyân iden riyâh-ı hârre vü ⁽²³⁾yâbise ve ricâl-i kebîrelerde hâdiş veca'-ı aqdâm ve niğrîse [96a] ⁽¹⁾müfîd olup ve terennümi etfâlin celb-i nevm ve râhata ⁽²⁾ve ešnâ-yı hâb-ı nâzda istirâhata dağlı kemâl mertebede âşikârdır. ⁽³⁾

Beýt: Nâle-perdâz olsa bülbül mevsim-i nevrüzdur
Nağme-i 'uşşâkı ⁽⁴⁾güş eyle begim dil-süzdur

Mağâm-ı Hüseyni; bu mağâm-ı ferağ-⁽⁵⁾fezâ dağı etfâlin itfâ-ı iltihâb-ı ervâh-ı kalbiyye vü kebediyye ⁽⁶⁾ve râfi'-i harâret ve 'atş-ı mi'deye ve recül-i kebîrde hum-mâ-yı gıbb ⁽⁷⁾ve rub'ün nevbet ve harâretiniñ indifâsına gâyet müfîddir. ⁽⁸⁾

li-münşihî: Hüseyniye çıkarsa nâlesini gam-ı dil zîrâ
⁽⁹⁾Muğayyerdir sürüd-ı bezm-i 'aşkında dil-i şeydâ

Mağâm-ı Nevâ; bu mağâm-ı ⁽¹⁰⁾dil-nevâz dağı vaqt-i bülûğa resîde olmuş ma'sûma müstevlî ⁽¹¹⁾olan 'illet-i 'ırku'n-nesâ ve veca'dır ki menâfi'-i külliyyesi ⁽¹²⁾olup ve şâbb ve emred olanlarda hâdiş olan efkâr-ı ⁽¹³⁾fâsideyi nağamat-ı mezkûruñ terânesiniñ idâmesiyle ⁽¹⁴⁾zâ'îl olup ve sürür-ı havâtura menfa'at-i keşîresi şâmidir. ⁽¹⁵⁾

li-nâmıkhî: Rāh-ı rüh-efzâ-y-ile hoşdur şadâ-yı sâz [u] 'üd
⁽¹⁶⁾Bâ-ğuşuş ide nevâ âhengini muṭrib sürüd

Neşr: İmdi ⁽¹⁷⁾bu dağı ma'lûm-ı nezâfet-rüsüm buyurula ki hükemâ-yı ⁽¹⁸⁾zû-fünün ve 'uçalâ-yı ma'ârif-nümün rüz u şebi ⁽¹⁹⁾dört kısma taqşîm idüp ve her kısmında bir tabî'at ⁽²⁰⁾müşâhede ve mizâca muvâfık bir âheng ile vaqte münâsib ⁽²¹⁾bir güne nağmeniñ te'sîrini gâyr-ı mübâ'ade ve ol mağâmın ⁽²²⁾terânesi ol zamâna

müsâ'adesin gördüklerinde erbâb-ı ⁽²³⁾sâz ve şâhib-i âvâza bu vechle işâret iderler ki ehl-i [96b] ⁽¹⁾sâz ve aşhâb-ı nağme-perdâz olanlara lâyıķ u sezâvâr olan ⁽²⁾oldur ki vech-i mezkûr üzre tertîb-i kadîme rifâyet ⁽³⁾ve evķât-ı mezbûrelere im'ân-ı dikķat ve i'ânet ideler ki ⁽⁴⁾hattâ sâz u sözleri le'âfet ve te'sîri ezyed ve rekâketden ⁽⁵⁾berî ve 'arî ola. **Maķâm-ı evvel** dört kısımdan kısım-ı evvel; ⁽⁶⁾vaķt-i seherde ya'ni vaķt-i tulûc-ı fecrden hengâm-ı ⁽⁷⁾duhâya resîde olunca olan vaķitdir ki vaķt-i mezbûruñ ⁽⁸⁾tabî'atı bârid ü raṭb olmağla aña münâsib olan ⁽⁹⁾tabî'atda hâr u yâbis olan maķâmât ile âheng-i ⁽¹⁰⁾nağme-perdâz ve nevâsâz olalar. Kısım-ı şânî, ke-zâlik ⁽¹¹⁾duhâdan vaķt-i 'aşra degin olan vaķt-i mezbûruñ ⁽¹²⁾tabî'atı hâr u yâbis olmağla aña muvâfık bârid ü raṭb ⁽¹³⁾tabî'atında olan maķâmât ile nağmesi perdâz ola. Kısım-ı ⁽¹⁴⁾şâlis, daḥı 'aşrdan vaķt-i 'işâya resîde olunca ⁽¹⁵⁾olan vaķtiñ tabî'atı hâr u raṭb olmağla aña muṭâbık ⁽¹⁶⁾olan maķâm bürüdet ve yübüset tab'ında nağme ile âvâza ⁽¹⁷⁾ser-âgâz eyleseler. Kısım-ı râbîc, 'işâdan hengâm-ı sehere resîde ⁽¹⁸⁾olunca olan vaķit bârid ü yâbis olduğundan zamân-ı ⁽¹⁹⁾mezbûra mülâyim hâr u raṭb olan maķâm ki meşelen ⁽²⁰⁾gâh hiçâz ve gâh şehnâz ki bu maķâmlarda nağme ideler.

⁽²¹⁾**İmdi** bunlar ma'lûm oldıysa bu daḥı ma'lûm ola ki ⁽²²⁾nev'-i insân daḥı mizâc cihetiyle ṭabâyi'-i erba'adan ḥâric ⁽²³⁾olmayup pes bu şüretde lâzım olan oldur ki [97a] ⁽¹⁾العلاج بالصدّٰ الفهvasınca herkesiñ mizâc-ı ṭab'ınıñ ⁽²⁾zıddı olan âvâze ve maķâm ve terennüm sâz-ı bâlâ-iḥtişâm ⁽³⁾ile nağme-perdâz ola idi. Ammâ bu hâlet ve her kimesneniñ ⁽⁴⁾mizâc u ṭab'ınıñ azdâdıyla nağmesâz ve ḥareket olunması ⁽⁵⁾ķâbil ü mutaşavver olamayup zîrâ bir meclisde cem'iyet ⁽⁶⁾eyleyen erbâb-ı mecâlisiñ her birleri bir mizâc-ı maḥşûş ⁽⁷⁾ve ṭabî'at-ı infirâd ile merkûz olmağla nağamât u maķâmât ⁽⁸⁾ḥuşuşunda cümlesiyle yek-laḥt ve yek-cihet ve hem-ṭab' ve hem-ṭynet olunmanıñ imkânı olmayup birine ⁽¹⁰⁾muvâfık olursa âḥere muḥâlif olur. Pes bu taķdîrce ⁽¹¹⁾lâyık olan oldur ki ⁽²⁾الطَّبُّ لِلْمُلُوكِ وَلَا لِصَغُلُوكِ ⁽¹²⁾mıṣdâķınca eger ḥuzûr-ı pâdişâhîde ser-âgâz olunursa ⁽¹³⁾meclis anlara münḥaşır olduğı için zıkr olundığı vech ⁽¹⁴⁾üzre anlarıñ ḥaķķında ṭabâyi'-i erba'aya mürâ'ât olunup ⁽¹⁵⁾ve iķtizâ-yı mizâc ve ḥareket olunmaķ mümkün olur. Bu şüretde ⁽¹⁶⁾ol mürettebe rifâyet kâfidir ki her vaķt ü zamânıñ ve her sâ'at ü ⁽¹⁷⁾devrânıñ zıdd ṭabî'atı olan nağme ve âheng ile ser-âgâz ⁽¹⁸⁾ve rifâyet-i tertîb ve çeng-i sâz ķâbildir. Ammâ eger meclis-i ⁽¹⁹⁾kibârda olursa anda daḥı gâlibi ḥükmiyle ḥareket mümkün ⁽²⁰⁾olup ancak şâhib-i meclis mürâ'ât olunur. Lâkin eger ⁽²¹⁾eṭfâl için olursa ol ise maḥşûş olup ḥuşuş-ı ⁽²²⁾mâdde ise böyle yerlerde gâyet âsân olan şeydendir. ⁽²³⁾Meger murâd

1 Tedavi (hastalığa sebep olan şeyin)zıddıyla olur.

2 Tıp, hükümdarlar (soylular)içindir, dilenciler için değıil.

eyleyen fenninde kâmil olmaya yoḡsa mizâc-ı ṭab^c-ı eṭfâle [97b] ⁽¹⁾müsikîyle tedbîr ve müdâvâdan elyâk ve aḡrâ 'ilâc olmaz ki ⁽²⁾ḡattâ aşḡâb-ı üstâdân-ı fenn-i nücûm olan kimesneler ⁽³⁾vaḡt-i vilâdetlerinde sâ'at ve daḡıḡasını zaḡt idüp ⁽⁴⁾aḡkâmına aḡlâ taḡaddî eylemezler. Eger teseyyür-i ṭâlî' iḡtizâ idüp ⁽⁵⁾me'mûr oldukları šüretde daḡı dört senesini evâ'ilinden ⁽⁶⁾ṭard u ṭarḡ idüp mâ'adâsı olan eyyâmı teseyyür itdirirler. ⁽⁷⁾Zîrâ zıkr olunan sinân-i erba'ada eṭfâl berg-i gül ⁽⁸⁾meḡâbesinde olmaḡla ednâ ḡatı'aya müteḡammil olamayup fenâya ⁽⁹⁾resîde olur, anıñ için aḡkâmına ḡaṭ'en ve ḡatîbeten i'timâd olunmaz. ⁽¹⁰⁾İmdi böyle oldıḡı taḡdîrce ma'âza'llâh eṭfâl-i nâzik-⁽¹¹⁾mizâcın evḡât-ı mezbûrelerde mizâc-ı ṭarâvet istimzâclarına ⁽¹²⁾bir âsîb-i rûzgâr resîde olup da ṭab^c-ı leṭâfet-güsterleri ⁽¹³⁾âzürde olursa eṭibbâ olanlar ol miḡillü mizâca ne vechle müdâvâ ⁽¹⁴⁾idebilür ve itmek daḡı ne ḡüne cesâret olunur gerḡi ⁽¹⁵⁾*Tedâbir-i Mevâlid* kitabında ḡatı vâfir mu'alece taḡrîr eylemişlerdir. ⁽¹⁶⁾Ammâ birisine cesâret olunmayup ve olundıḡı šüretde daḡı ⁽¹⁷⁾süd viren dâyesine ve süd anasına tedbîr ve müdâvâ olunmaḡla ⁽¹⁸⁾emdiḡi südden te'ḡîr iderse febihâ ve ni'me ve illâ zıkr olundıḡı ⁽¹⁹⁾vech üzerine muḡâṭara-i 'azîmeden ḡâlî degildir. Ammâ taḡrîr ⁽²⁰⁾olundıḡı šüretde müsikî ile tedbîr ve tedâvîde bunların ⁽²¹⁾birisi melḡûz olunmayup ḡuḡuḡıyla te'ḡîri ervâḡ-ı ⁽²²⁾selâḡeye oldıḡı ḡatı vâzilḡ ve âḡikâre olmaḡla eṭfâlîñ ⁽²³⁾ekḡeriyâ emrâz-ı mütenevvi'ası rûḡânî olup meger süd çok [98a] ⁽¹⁾virilmek ile imtilâ olmuş olalar. Zîrâ fî-zemâninâ ḡazâ ekḡeriyâ ⁽²⁾eṭfâlîñ mizâclarının inḡirâfi ziyâde süd virilmekten ⁽³⁾zâhir ve bâhirdir ve beḡikde ez-ḡazâ ḡareket eylese uyanmasun ⁽⁴⁾deyü aḡzına memelerini šoḡup süd virirler. Ma'ḡşüm ise ⁽⁵⁾henüz niḡ ü bedi farḡa 'adem-i ḡudretinden nâḡî bilmeyüp ⁽⁶⁾ḡulḡumuna ḡıḡınca emüp ba'dehu süd ḡay' eyledikde imtilâ ⁽⁷⁾oldıḡını farḡ itmeyüp su'al eyledikde ten-dürüstlükdür ta'ḡîrini ⁽⁸⁾idüp bilmezler ki südüñ mi'de-yi eṭfâlde fesâdından nâḡî ⁽⁹⁾emrâz-ı dimâḡiyyelerin küllîsi vuḡû'pezîr olur. Meḡelen ümmü'ḡ-ḡıbyân ⁽¹⁰⁾ve ḡudâ^c ve sersâm ve laḡve ve ḡaḡîḡa ve aḡız aḡrısı ve zâhir ⁽¹¹⁾uzviyye deminin fesâdından ve dimâḡının ruḡûbâtından ḡurûc ⁽¹²⁾itmekle rûḡiyye ve ḡudde ve göz emrâzları ḡâdiḡ olur. Ammâ eger tıfla ⁽¹³⁾bundan aḡdem zıkr olundıḡı vech üzre südi miḡdâr-ı lâyıkı ḡadar ⁽¹⁴⁾virilüp ve ḡâl-i nevminde müsikî teren-nümüyle uyudılır ise beḡikde ⁽¹⁵⁾ve gerek ḡalıncaḡda hemistirâḡat ile uyuyup ve hem nevmi ṭavîl ⁽¹⁶⁾olur. Zîrâ eṭfâlîñ rûḡâniyyeti ḡâlib oldıḡı cihetle rûḡânî ⁽¹⁷⁾olan eḡyâdan ziyâdesiyle maḡzûz olur ki ol müsikî ve naḡamâta ⁽¹⁸⁾münâsibedir. İmdi işbu aḡkâmâtın küllîsi ḡehzâdegân için ⁽¹⁹⁾veyâ evlâd-ı kibâr için oldıḡı ḡasebiyle lâ-meḡâle iḡtizâ iden tıflın ⁽²⁰⁾her vechle mizâc ve ṭab'ı mazbûḡdur ki dimişlerdir.

Kıta: Sāza ⁽²¹⁾āgāz eyledikçe muṭrib-i şāhib-uşul
 Zikr olan ma'cāy ⁽²²⁾tertīb itmege himmet ide
 Sa'f idüp her demde bir āheng ⁽²³⁾ile demsāz olup
 Ya'ni her baḥşırn ḥilāf-ı ṭab'ı [98b] ⁽¹⁾bir nevbet ide

Neşr: Bu daḥı ma'lūm ola ki ḥükemā-yı müteḳaddimīn-i ⁽²⁾ehl-i gīnā ve eṭīb-bā-yı müte'ammidīn-i şāhib-merzā zikr olunan ⁽³⁾on iki maḳāmı on iki burūca mensüb ve her birlerinin ⁽⁴⁾ṭabāyī'lerin 'anāşır-ı erba'aya mensüb itmişlerdir ki meşelen ⁽⁵⁾maḳāmātđan **Rāst**, cemī' maḳāmātın evveli farz olunmağla ⁽⁶⁾burūcdan ibtidā ta'dād olunan burc-ı ḥamele mensüb tutup ⁽⁷⁾ve ṭabī'atı 'anāşır-ı erba'adan ma'dūd olan nāra maḥşüb ⁽⁸⁾kılmışlardır. **İrāk**, ke-zālik maḳāmāt-ı işnā 'aşerden 'irākı ⁽⁹⁾daḥı tertīb üzre burūcdan **sevre** mensüb farz ⁽¹⁰⁾idüp ve ṭabī'atını 'unşuriyyātđan türāba maḥşüb tutmuşlardır. ⁽¹¹⁾**İşfahān**, bunu daḥı burc-ı cevzāya mensüb tutup ⁽¹²⁾ve ṭab'ını 'unşuriyyātđan hevāya maḥşüb kılmışlardır. ⁽¹³⁾**Ziref-kend**, bu maḳāmı daḥı burūcdan sereṭāna mensüb ⁽¹⁴⁾zabṭ idüp ve ṭabī'atını 'unşuriyyātđan māya maḥşüb ⁽¹⁵⁾kılmışlardır. **Büzürg**, bu maḳāmı ise burūcdan esede ⁽¹⁶⁾mensüb tutup ve ṭabī'atını 'unşuriyyātđan nāra ⁽¹⁷⁾maḥşüb itmişlerdir. **Zengüle**, işbu maḳāmı daḥı ⁽¹⁸⁾burūcdan sünbüle nisbet idüp ve ṭabī'atını ⁽¹⁹⁾'unşuriyyātđan ḥāke maḥşüb eylemişlerdir. **Rehāvī**, ⁽²⁰⁾maḳāmātđan bunu ise burūcdan mizāna mensüb ⁽²¹⁾kılıp ve ṭab'ını 'unşuriyyātđan ke-zālik nāra maḥşüb ⁽²²⁾tutmuşlardır. **Hüseynī**, maḳāmātđan bunu daḥı burūcdan ⁽²³⁾'akrebe mensüb kılıp ve ṭabī'atını 'unşuriyyātđan [99a] ⁽¹⁾māya maḥşüb kılmışlardır. **Hiçāz**, maḳāmđan hiçāzı ⁽²⁾daḥı burc-ı ḳavse mensüb kılıp ve ṭabī'atını 'unşurdan ⁽³⁾nāra maḥşüb tutmuşlardır. **Büselik**, maḳāmātđan bunu ⁽⁴⁾daḥı burc-ı cedīye mensüb idüp ve ṭab'ını 'unşuriyyātđan ⁽⁵⁾ḥāke maḥşüb kılmışlardır. **Nevā**, maḳāmātđan nevāyı daḥı ⁽⁶⁾burc-ı delve nisbet kılıp ve ṭabī'atını 'unşuriyyātđan hevāya maḥşüb itmişlerdir. **Uşşāk**, maḳāmātđan bunu daḥı burc-ı ⁽⁸⁾ḥūta mensüb kılıp ve ṭabī'atını 'anāşır-ı erba'adan māya ⁽⁹⁾maḥşüb tutmuşlardır. **İmdi** zikr olunan on iki maḳāmı ve ⁽¹⁰⁾vech-i meş-rūḥ üzre on iki burca ve 'unşuriyyātđan münāsib olanlara ⁽¹¹⁾maḥşüb eylediklerinden şofıra ke-zālik müsikīde olan āvāzeleri ⁽¹²⁾daḥı kevākib-i seb'a-i seyyāreden her birlerine maḥşüş kılıp ⁽¹³⁾ve anlarıñ her birleriniñ mizāc ve ṭabī'atlarına mensüb ve müte'allik ⁽¹⁴⁾bulmuşlardır ki meşelen maḳāmātđan **Geväşt** ta'bīr olunan ⁽¹⁵⁾maḳāmı zühale müte'allik bulup aña binā'en ṭabī'atını ⁽¹⁶⁾ḥākī farz eyledikleri için mizācını bārid ü yābis ⁽¹⁷⁾tutdılar. **Nevrüz**, işbu maḳāmı daḥı müşterīye müte'allik ⁽¹⁸⁾bulup ve mizācını ṭab'ında ābī bulmağla anıñ için ⁽¹⁹⁾bārid ü raṭb didiler.

Selmek, bu maḳâmı daḫı mirrîḫa ⁽²⁰⁾müte'allik bulduklarından ṭabî'atı âteşî iḳtizâ idüp ⁽²¹⁾aña binâ'en ḫâr u yâbis didiler. **Şehnâz**, bu maḳâm ⁽²²⁾daḫı şemse müte'allik olmağla mizâc-ı ṭabî'atı bâdî ⁽²³⁾olmağla andan nâşî ḫâr u raṭb didiler. **Hişâr** bu maḳâm **[99b]** ⁽¹⁾daḫı zühreye müte'allik olmağla mizâc-ı ṭabî'atı âbî oldığı ⁽²⁾içün aña binâ'en bârid ü raṭb didiler. **Mâya**, bu maḳâm ⁽³⁾daḫı 'uṭârıde müte'allik olmağla mizâc-ı ṭabî'atı ḫarâret ⁽⁴⁾ve bürüdetde mümtezicdir didiler. **Gerdâniyye**, bu maḳâm daḫı ḳamere ⁽⁵⁾müte'allik olmağla mizâc-ı ṭabî'atı bunuñ daḫı mümtezicdir didiler. ⁽⁶⁾Ke-zâlik bunlardan mâ'adâ olan çâr şu'be daḫı 'anâşır-ı ⁽⁷⁾erba'adan münâsibi münâsibiyle nisbet-i ta'alluḳ tutmuşlardır, ⁽⁸⁾hattâ işbu ḳıṭ'ada beyân olunur.

Ḳıṭ'a: Çü yek-seğâh ⁽⁹⁾oldı hemçün âb-ı ḫoşter
Dügâha bâd olupdur ⁽¹⁰⁾ṭab'-perver

Segâh oldı münâsib ṭab'-ı ḫâke

⁽¹¹⁾ Dimişler çârgâhı nâra beñzer

Nesr: Çünkü taḫrîr ve işâret ⁽¹²⁾olundığı vech üzre zıkr olunan maḳâmât ve âvâzenîñ ⁽¹³⁾ṭabâyi' ve mensübâtı ma'lûm olundığı şüretde ehl-i ğınâ ⁽¹⁴⁾ve şâhib-i âheng ve nevâya lâyıḳ olan oldur ki leyl ü nehârîñ ⁽¹⁵⁾vech-i mezkûr üzre evḳâ-tına münâsib maḳâmât ve ezmânına ⁽¹⁶⁾muvâfiḳ nağamâtdan ğaffetler ki hattâ maḳbûl-i ḫazret-i kibâr ⁽¹⁷⁾olup ve ḫidemâtu müşmir ola. Bu şüret üzerine ki ⁽¹⁸⁾eger eṭfâliñ nevmi ve râḫatı için olursa meşelen ⁽¹⁹⁾vaḳt-i şeherde, maḳâm-ı râst ve rehâvî âğâz olunup ⁽²⁰⁾vaḳt-i şubḫda, maḳâm-ı ḫüseynî ve sâzda perde-i ⁽²¹⁾rehâvî ya'ni eger âğâzeyi dehân ile iderlerse ⁽²²⁾ḫüseynî maḳâmında okuyup eger sâz ile çalınursa ⁽²³⁾rehâvî olmaḳ iḳtizâ ider dimekdir. Ve vaḳt-i zuhrda **[100a]** ⁽¹⁾iḳtizâ iderse maḳâm-ı rehâvî ve sâz ile çeğâne olunursa ⁽²⁾perde-i râst ideler ve ke-zâlik mâ-beyne'ş-şalâteynde ⁽³⁾olursa maḳâm-ı ḫicâz okuyup ve sâz ile olunursa ⁽⁴⁾perde-i muḫâlifek tertîb olunup ya'ni maḳâm-ı merḳûmda ⁽⁵⁾ola pîşrevden ser-âğâz ideler. **Eger** vaḳt-i 'aşrda olursa ⁽⁶⁾maḳâm-ı büselikde ser-âğâz idüp ve sâz ile iḳtizâ ⁽⁷⁾iderse yine perde-i büselikde olan pîşrevi çalalar. ⁽⁸⁾Eger vaḳt-i ğurûbda olursa maḳâm-ı 'uşşâḳda âğâz idüp ⁽⁹⁾ve sâz ile iḳtizâ iderse yine pîşreviñ 'uşşâḳda ideler. ⁽¹⁰⁾Eger ba'de'l-'ışâ iḳtizâ iderse maḳâm-ı muḫâlif-i râst ⁽¹¹⁾idüp ve âlât-ı sâz ile âheng olunursa yine muḫâlif ⁽¹²⁾perdesinden yüz göstereler. Eger nisfü'l-leylde olursa ⁽¹³⁾yine maḳâm-ı râst ser-âğâz idüp ve âlât-ı sâz ile olursa ⁽¹⁴⁾ol vaḳitde maḳâm-ı zîrefkendde olan pîşrevi ile âheng ⁽¹⁵⁾ideler. Eger şülüş-i âḫîrde olursa maḳâm-ı zîrefkendde ⁽¹⁶⁾olan nağamât ile terennüm idüp imdi eger zıkr

olundığı üzere ⁽¹⁷⁾ser-âğâz olunursa bâ'îs-i hıfz-ı şihhat ve mücib-i nighedârî-i ⁽¹⁸⁾âfiyet olacağında iştibâh olunmaz ki zîrâ evkât-ı mezbûre ⁽¹⁹⁾zîkr olundığı evkâtın iktizâ-yı münâsibi üzerine tertîb ⁽²⁰⁾olunmuştur. **Ve ke-zâlik** ba'z üstâdân-ı müsikî-yâr olanlardan ⁽²¹⁾bu vechle dağı işaret olunmuştur ki vaqt-i şeherden tâ duhâ ⁽²²⁾vaqtine resîde olunca münâsib olan maqâmâtdan hüseynî ⁽²³⁾ve 'uşşâk ve nevrüz ve dil-keş-hâverân ve nişâbürek [100b] ⁽¹⁾ve hişâr ve muhayyer-âcem ve çargâh ve sipihr-mâye ve nevây-⁽²⁾âşîrân ve nevrüz-rûmî etmektedir, vaqt-i mezbûrda zîkr ⁽³⁾olunan maqâmâtdan münâsib olanların ser-âğâz itmektedir. Ke-zâlik ⁽⁴⁾duhâdan âşra resîde olunca muvâfîk olan maqâmâtdan evvel ⁽⁵⁾ırâk ve zengüle ve gevâşt ve segâh ve nihâvend ve ⁽⁶⁾müste'âr-hümâyün ve 'ırâk-mâye ve müberka' ve rûmî- ⁽⁷⁾'ırâk ve sâzkâr-mü'tedil ve segâh-âcem itmektedir. Ke-zâlik ⁽⁸⁾vaqt-i âşrdan 'ışaya resîde olunca değin vaqt-i mezbûra ⁽⁹⁾mu'âbîk olan maqâmâtdan ısfahân ve büselik ve ⁽¹⁰⁾beste-i ısfahân ve ısfahânek ve zîrkeşîde ve gerdâniyye ⁽¹¹⁾ve qarçığâr ve vech-i hüseynî maqâmâtından zamâna münâsib olanı ⁽¹²⁾itmektedir. Ke-zâlik vaqt-i şeherden şabâha netîce virince güzerân ⁽¹³⁾eyleyen evkâtda münâsib olan maqâmâtdan evvelen râst ⁽¹⁴⁾ve büzürg ve şehnaz ve selmek ve nikrîz ve pençgâh ve 'uzzâl ⁽¹⁵⁾ve hicâz ve muhâlîf ve nühüft ve bahr-i nâzik ve râhatü'l-ervâh ⁽¹⁶⁾ve muhâlîfek ve türki hicâz itmektedir. Münâsib olan deyü ⁽¹⁷⁾üstâdân-ı merkûmundan zîkr olundığı vech-i teciribe ile münâsib ⁽¹⁸⁾görmüşlerdir.

Bu dağı ma'lûm-ı ma'ârif buyurıla ki şemâ'il-i ⁽¹⁹⁾insâniyye ve şekl-i hilye-i envâ'-ı âdemiyyede iktizâ-yı lâyıkına münâsib ⁽²⁰⁾olan maqâmâta dağı ri'âyet olunmak her vechle evlâ ve elyâk ⁽²¹⁾oldığı ecluden ehl-i ğinâ ve erbâb-ı şanâyî-i çeğâne olan ⁽²²⁾kimesnelere bunları dağı ma'lûm idinmek lâzım ve vâcib ⁽²³⁾huşuşıyla tabîb-i lebîbe ise eger zîkr olunacak keyfiyyâtı [101a] ⁽¹⁾ma'lûm idinür ise dağı evlâ ve ahsen olduğında iştibâh ⁽²⁾olunmadığı fevka'l-ğâye mendüb olur ki zîrâ erbâb-ı sâz u ğinâdan ⁽³⁾ya'ni hânende ve sâzende olan kimesnelere lâzımdır ki meclis-i kibâr ve ⁽⁴⁾şâhib-i server olan zevâtın ya'ni şadr-ı meclis olan devletmendîn ⁽⁵⁾şekl ü şemâ'il ve hilyesine münâsib ve tab'ına muvâfîk olan maqâmâtdan ⁽⁶⁾ser-âğâz eylemek vâcib olup eger etîbbâdan olan dağı fehm ü ⁽⁷⁾izân iderlerse ni'me'l-ma'clüb olur. Meşelen şâhib-i şadr olan ⁽⁸⁾esmerü'l-levn olursa ekşeriyyâ ol mişillü beşerede olanların tabî'at-ı ⁽⁹⁾ağlebi hâr u yâbis olmağla maqâmâtdan anlara münâsib ⁽¹⁰⁾ve muvâfîk olan maqâm 'ırâk ve 'ırâkın şu'be ve tevâbî'î ⁽¹¹⁾olanlar maqâmlardır. Gendümgün, imdi gendümgün ya'ni ⁽¹²⁾buğday eñlü olan kimesnelerin dağı tabî'at-ı ağlebi ⁽¹³⁾ekşeriyyâ hâr u ra'ib olmağla maqâmâtdan anlara dağı muvâfîk ⁽¹⁴⁾ve münâsib olan maqâm ısfahân ve ısfahânın şu'be ⁽¹⁵⁾ve tevâbî'âtı olan maqâm-

lardır. Şaruşın olan ⁽¹⁶⁾zevâtün tabî'at-ı aşliyyesi bârid ü yâbis olmağla ⁽¹⁷⁾ol mişillü tabâyî' şâhiblerine muvâfık olan maqâm ⁽¹⁸⁾râst ve maqâm-ı râstın şu'abât ve tevâbi'i ⁽¹⁹⁾olan maqâmlardır. Ebyazü'l-levn olan zevâtün ⁽²⁰⁾dağı ekşeriyyâ tabâyî'-i ağlebi bârid ü raṭb olduğundan ⁽²¹⁾ol mişillü olanlara münâsib ve muvâfık maqâm küçek ⁽²²⁾ve ol maqâmın şu'be ve tevâbi'i olan maqâmlardır.

⁽²³⁾**Bu dağı** ma'lûm buyurıla ki nev'-i âdemiyyeniñ ecnâs-ı **[101b]** ⁽¹⁾efrâdından olanları dağı ri'âyet eylemek vâcib ⁽²⁾olup 'ale'l-ḥuşuş maqâmât umûrunda müsteḥabâtdan ⁽³⁾oldığı ḥasebiyle erbâb-ı fûnûn-ı nağamâta anları dağı ma'lûm idinmek ⁽⁴⁾cümle vücûbât-ı ḥânendegândan olup ez-cümle cins-i nev'-i ⁽⁵⁾'Arab için âğâze ve sâz muḳtezi' olduğda maqâmâtdan ⁽⁶⁾ḥüseynî ve aña tâbi' olan şu'abât ve maqâmât ile ser-âğâz ⁽⁷⁾olunmağ enseb olan maqâmından olup **cins-i 'Acem**, eger 'Acem ⁽⁸⁾nev'inden olursa anlarıñ pîşegâhında maqâm-ı 'ırâk ⁽⁹⁾ve 'ırâka şu'be ve tevâbi' olanlar terâne olunup tavâ'if-i Türk, ⁽¹⁰⁾eger şâhib-i meclis olan Etrâkdan olur ise ol mişillü ⁽¹¹⁾meclisde maqâm-ı 'uşşâk ve 'uşşâk ḳolunda olan ⁽¹²⁾maqâmât münâsib ve muvâfık olup ve Rûm ve Efrenc, ⁽¹³⁾eger mezkûr olan ḳavimlerden şâhib-i şadr-ı meclis bulunurlarsa ⁽¹⁴⁾terâne olunacağ maqâm bûselik ve anıñ ṭarafında bulunan ⁽¹⁵⁾maqâmâtdan terennüm ve nağamâta ser-âğâz ve âhengsâz olunmağ ⁽¹⁶⁾evfağ ve elyağ olduğu üstâdân-ı merkûmâtdan nakl ü ⁽¹⁷⁾rivâyet olunup bu dağı ma'lûm-ı dirâset-mersûm ⁽¹⁸⁾buyurıla ki ri'âyet olunması evceb ve enseb olanıñ ⁽¹⁹⁾biri dağı eger mecâlis-i 'ulemâ ve maḥâfil-i fużalâda nağamât-ı ⁽²⁰⁾sâz-ı ḥavâṭur-nevâz muḳtezi' olursa ol mişillü mecâlislerde ⁽²¹⁾âğâz olunacağ maqâm râst ve râsta müte'allilik olan ⁽²²⁾maqâmlar ile nağme-perdâz olunup eger ümerâ ve kibârda ya'ni ⁽²³⁾aşḥâb-ı devlet ve erbâb-ı ḥaşmet ve ricâlde olup **[102a]** ⁽¹⁾maqâm-ı işfahân ve tevâbi'âtı olan maqâmât ile terennüm- ⁽²⁾sâz olunup eger şüfiyân ve meşâyih 'indinde olursa ⁽³⁾maqâm-ı rehâvî ve rehâvî râddesinde olan maqâmât ⁽⁴⁾ile âheng ve demsâz ceng olunup eger dervîşân ⁽⁵⁾ve 'aşḳ-ı ḥaḳîḳiyye ile şâhib-nişân meclisinde iḳtizâ ⁽⁶⁾iderse maqâm-ı ḥicâz ve şu'abâtı olan maqâmlar ile 'arz-ı ⁽⁷⁾nağamât-ı sâz-kâr terennüm-nişâr olunmağ evlâ ve aḥrâdır.

İmdi ⁽⁸⁾erbâb-ı fehm ü zekâ ve mefhûm-ı aşḥâb-ı derk-i nühâdandır ki ⁽⁹⁾bu mevḳi'e resîde olunca taḥrîr olunan fevâ'id-i eşer ve menâfi'-i muḳarrereden maḳsûd-ı bi'z-zât olan ancağ etfâlde vâḳi' mizâcında ⁽¹¹⁾ḥıfz-ı şıḥḥat ve nighbânî-i 'âfiyet ve memleket-i bedende vâḳi' zimâm-ı ⁽¹²⁾ḥükûmeti sultân-ı rûḥ eline virüp ve nağamât ve elḥân-ı ⁽¹³⁾müsiḳâriyye istimâ'ıyla ervâḥını rûḥâniyyet cânibine ⁽¹⁴⁾taḥrîk ve henüz mebd-e evvel evşâfiyla muttaşif olduğu ⁽¹⁵⁾ḥuzûzât-ı rûḥâniyyesi-

ni kendüsüne unutturmayup ⁽¹⁶⁾‘ālem-i dünyāda daḥı tezk̄ir ile andırmaktadır. Ol ecden ⁽¹⁷⁾Aristo orḡanonı ĩcād idüp gürūh-ı Meşşā’iler ve ⁽¹⁸⁾İşrākīlere ta’līm ve naşīhat eşnāsında rūḥları ‘ālem-i ⁽¹⁹⁾bālāya müteveccih olsun için çaldırırlar idi. Etfāl ⁽²⁰⁾eşnā-yı rezā’da henüz ‘alāka-i dünyeviyeleri olmadığı ecden ⁽²¹⁾rūḥları İşrākıyyūn rūḥlarına müşākil ve mümāşil gibi olmuşlardır. ⁽²²⁾Ammā şol kimesnelerin ki bu rütbeleri tecāvüz eyleyüp ve ‘ālem-i ⁽²³⁾bālā ile ervāḥınının ‘alākası mensī ve nefsi rūḥuna ḡālib [102b] ⁽¹⁾olup da bedende nefs-i emmāre ḥükmünü icrā eyleye, ol mişillü ⁽²⁾kimesnenin naḡamāt istimā’ eylemesinden nefsi şehvāniyyāt ⁽³⁾ve mübhemiyet cānibine bir mertebede taḥrīk ider ki derdmend ⁽⁴⁾ādem oḡlanı ḡāḥice bir beyt-i ‘aşıḡkāne istimā’i ile ⁽⁵⁾derekāt-ı hevā u hevese ḡüyā ṡayerān idüp uçar gider ⁽⁶⁾ve ḡaberi daḥı olmaz. **Bu daḥı** ma’lūm-ı sa’adet-mefhūm ⁽⁷⁾buyurıla ki elḡān-ı mūsīkār aşlında nefs-i ḡayvāniyye ⁽⁸⁾ile şiddet-i münāsebeti olduğu ci hetden efrād-ı beşerden ⁽⁹⁾mā-‘adā sāz [u] söz sem‘ine ḡādir olan ḡayvānāt ⁽¹⁰⁾daḥı müte’eşşir ve mütelezziz olmak muḡteżī olup lākin a‘del-i ⁽¹¹⁾emzicede olan nev‘-i insāndan mā-‘adāsında ol te’şīr nādiren ⁽¹²⁾vāḡi’ olup ve efrād-ı nev‘-i beşerde daḥı ḡuvvet-i müdrike-i sāmi‘anın ⁽¹³⁾ḡuvvet ve za‘fı ve aḡlāt-ı erba‘asından nāşī riḡḡat ve leṡāfeti ⁽¹⁴⁾ḡılzet ve keşāfeti muḡteżāsı üzre te’şīri mütefāvit ⁽¹⁵⁾olup herkes isti‘dā[d]ları mertebe[sinde] mütelezziz olurlar, esbāb-ı ⁽¹⁶⁾ḡāriciyye ḡasebiyle daḥı te’şīrde tefāvūt muḡarrerdir. **Ez-cümle** zıkrı ⁽¹⁷⁾sebḡat eylediḡi üzre erbāb-ı nücūm ve riyyāzāt devrān-ı ⁽¹⁸⁾felekden bir devirde seb‘a-i seyyārenin bi-izni Ḥālīḡihā ‘alā ⁽¹⁹⁾ṡarīḡi’l-münāvebe taşarrufları vaḡtine teşādūf iden naḡamāt-ı ⁽²⁰⁾münāsibenin te’şīri ḡāyetü’l-ḡāye feraḡ-fezā olur dirler. ⁽²¹⁾Üstādü’l-eṡibbā olan İboḡrāt dirler ki dünyā lezzetleri ⁽²²⁾dört olup biri ekl ve biri şürb ve biri cimā’ ⁽²³⁾ve biri daḥı lezzet-i semā’dır ki zīrā naḡamāt-ı laṡife istimā’ından [103a] ⁽¹⁾ḡāşıl olur ve evvelki zıkr olunan üç dürlü lezzetin tedārik ⁽²⁾ve taḡşīlinde ta‘ab ve meşāḡḡat ve keşretinden ‘illet ve mażarrat ⁽³⁾muḡarrerdir ammā elḡān-ı lezīzenin keşretinden mażarrat olmayup ⁽⁴⁾cemī’isi rūḡ olup ve ervāḡa mülākī olur dimişlerdir.

Ve ⁽⁵⁾ḡükemādan menḡüldür ki ḡükemā-yı müteḡaddimān-i eslāf ⁽⁶⁾şan‘at-ı mūsīḡi ve āleti olan mūsīḡārı mücerred ⁽⁷⁾lezzet-i rūḡāniyye için vaz‘ itmeyüp belki cevdet-i ⁽⁸⁾ḡayāt ve aña muḡārın olan menāfi‘-i ‘adīde için vaz‘ ⁽⁹⁾itmişlerdir. Meşelen anların zu‘mlarınca elḡān-ı mü’eşşire ma‘bed-⁽¹⁰⁾ḡānelerinde ḡüsn-i ‘ibādetlerine ve maḡall-i ma‘rekelerde izdiyād-ı şecā‘at ⁽¹¹⁾ve cesāretlerine ve ḡastelik ḡālinde def‘-i ‘illet ve taḡşīl-i ⁽¹²⁾ḡuvvetlerine medār ola. **Ve ke-zālik** elḡān-ı mūsīḡīnin ⁽¹³⁾ve āletinin isti‘mālinde ḡürmeti ve şıbyānda tedbīrinde nisvāna ⁽¹⁴⁾‘ādet olan taḡān-ninin ibāḡeti kütüb-i şerīfe-i fiḡhiyyede ⁽¹⁵⁾ve sā’ir ‘ulūm-ı dīniyyede muşarraḡ

ve mübeyyendir fe-lillâhi'l-⁽¹⁶⁾hamd ve'l-minne. Etfâl-i endek-sâl ve şabî-i şîrhâ-ra kuvvet-i⁽¹⁷⁾ kuvvâ-yı rûhâniyye ve devrân ve cereyân-ı şiryâniyye huşûşunda⁽¹⁸⁾ nağamât-ı lezîzeden mâ-adâ bir tedbîr-i şifâ-pezîr ve bir 'ilâc-ı⁽¹⁹⁾ 'adîmü'n-nazîr hükemâ-yı mütekkaddimîn-i selef ve etîbbâ-yı müte'ahhîrîn-i⁽²⁰⁾ halef tedârîki kaydında olamayup ancak bundan akdem⁽²¹⁾ mezkûr olduğu vech üzere nağamât-ı dil-pezîr ve terennümât-ı kuvvet-⁽²²⁾ tedbîr bulmuşlardır. Zîrâ her tedbîr-i devâ netîcenîñ menâfi'î olursa¹ [103b]⁽¹⁾ mazârı dağı olup lâkin fenn-i müsîkîden⁽²⁾ ve nağme-i dil-sûzîden hâşıl u peydâ olan ancak menâfi'den⁽³⁾ gayrı nesne olmayup ve zîkr olundığı üzere etfâle ba'zı⁽⁴⁾ edviye ile tedbîr ve tedâvî eylemek muhâtaradan hâlî olamayup meger fesâd-ı demevîyye ve imtilâ-yı bedenîyyeden nâşî olanlara dağı⁽⁶⁾ kaçd eylemek câ'iz olmayup ammâ eger bi-hasebi'z-zarûre⁽⁷⁾ istifrag ve kay'a ihtiyâc olunursa hacâmat lâ-be's⁽⁸⁾ olup zîrâ hükemâ ve etîbbâ ihtiyâc 'indeinde altı aylık⁽⁹⁾ tıffdan hacâmatı câ'iz görmüşlerdir ki iktizâ eylediği⁽¹⁰⁾ vakitte iderler ve ke-zâlik çünki kelâmımız etfâlîñ tedbîri⁽¹¹⁾ bâbında idi.

Müsîkî ve nağme tedbîri tamâm oldıysa fî-mâ⁽¹²⁾ ba'd bağıyye lâzım olan etfâlîñ ahlâklarına dağı tedbîre⁽¹³⁾ sa'y olunup meşelen infî'âlât-ı nefsanîyye 'urûzundan⁽¹⁴⁾ şiyânet eyleyüp uykuya yatdıkd yanında şıyt u⁽¹⁵⁾ sadâ itmeyüp zîrâ nevmi şaşmağla sehere mübtelâ olmağla⁽¹⁶⁾ gâzab ve tazarru' îrâş eylemeye ve etfâlîñ yanlarında şuver-i⁽¹⁷⁾ münkere qarîb itmeyeler havf-ı şedîd 'arız olmaya.⁽¹⁸⁾ Ke-zâlik etfâlî ziyâde muzlim olan hânede kıomayalar⁽¹⁹⁾ ki gâm îrâş eylemeye ve ziyâde aydınlık olan mevki'e vaz'⁽²⁰⁾ itmeyeler ki münâsib degildir. Zîrâ mezkûr olan keyfiyyâtın⁽²¹⁾ cümlesi tıffın neşâtını kesr idüp hüsn ile neşv ü nemâsına⁽²²⁾ mâni' olur. Ve ke-zâlik emzirdiklerinde iki taraflarından müsâvî⁽²³⁾ olarak emzirüp ya'ni gâh sağından ve gâh şolundan [104a]⁽¹⁾ emzireler ve mütemâdî bir taraftan emzirmeyeler ki tıff şehlâ⁽²⁾ olmağlığına bâdî u bâ'ış olur. **Ve ke-zâlik** kundağını 'alâ⁽³⁾ kadri' t-tâkat ve'l-îmkân yumuşak eşyâdan düzilüp⁽⁴⁾ ve her sâ'atde kundağını feth ideler ki hattâ bir miqdâr kesb-i⁽⁵⁾ hevâ eyleye ve ba'zı hâlâvet ile çekinüp vireler. Ve dişleri⁽⁶⁾ nâbit oluncaya degin gözlerine kuhl çekmeyüp ve mazğa muhtâc⁽⁷⁾ olan nesnelere yedirüp ve on günde bir def'a tıffa⁽⁸⁾ bir habbe miqdârı hacerrü'l-bağardan² içürelere tâ ki em'âlarını⁽⁹⁾ ruñbât-ı zâ'ideden tenkıyye idüp ve südüñ hazmını⁽¹⁰⁾ ziyâde eyleye ya'ni hazımlarına mu'în ola. Bu huşûşda⁽¹¹⁾ dağı tedâbîr-i keşîre vardır, murâd eyleyen Şa'bân Efendi'niñ⁽¹²⁾ ve İbn-i Sînâ'nın *Kânûn*'unda muharrer olan tedâbîr-i mevlüddan⁽¹³⁾ görüle v'allâhü te'âlâ a'lem.

1 Sonraki sayfada sehven mükerrer yazılmıştır.

2 ya'ni hacerrü'l-bağar bād-zehr-i kâvî didikleridir.

Tezkîr-i 'Âşir¹

Ef'fâlin ⁽¹⁴⁾fişâl u fiţâm ta'bir olunan keyfiyyâtın zıkr ü ⁽¹⁵⁾beyânındadır. İmdi iktizâ eyledikde yedde olan ef'fâlin ⁽¹⁶⁾reżâ'ları ya'ni vâlide ve dâye ve süd ananın süd virüp ve ⁽¹⁷⁾tedrîc ile ta'âma alışdırurup ve südden kesmenin evkâtı ve ⁽¹⁸⁾nühûz ve kıyâma isti'dâdları ve yürimege sa'y u cüşiş eyledikleri ⁽¹⁹⁾beyânında olmağla **pes** ma'lûm buyurıla ki tıflın müddet-i ⁽²⁰⁾reżâ'ı tıbben ve şer'an havleyn-i kâmileyn olmasının tağarrüri bundan ⁽²¹⁾ağdem zıkr olunmuş idi. **Binâ'en-â'âlâ-zâlik** ma'lûm oldığı vech ⁽²²⁾üzre iki sene mürûrunda tıflın infişâmı ve infişâli lâzım ⁽²³⁾oldığı şüretde ammâ bu evkâtlardan muqaddem tedrîc ile gıdâya te'ennî ile [104b] ⁽¹⁾ülfet itdirüp ve alışdırmağa muhtâcdır ki hattâ zamân-ı ⁽²⁾fiţâm geldikde bi'l-külliyeye inkıţâ'ı mümkün ola. **İmdi** ⁽³⁾ol huşuşda dahı eţibbânın mezâkları müteğâyir olup bunun ⁽⁴⁾gibi ki meşelen bir mevlüduñ vilâdetinden ne miqdâr zamân ⁽⁵⁾mürûr itdikde südden ğayrı gıdâ virilmege ibtidâ olunur. ⁽⁶⁾Bu mâdde için kudemâ-yı eţibbâ nice kıl ü kâl idüp ez-cümle ⁽⁷⁾Hacı Paşa merhûm *Şifâ* sında vilâdetlerinden kırk gün tecävüz ⁽⁸⁾eyledikde gıdâ virilmege cevâz gösterüp hattâ bu mişillü gıdâ ⁽⁹⁾kırk gündün sonra virilmek 'âdet-i câriyyededir ki virildikde ⁽¹⁰⁾tıfla hem gıdâ olup ve hem devâ olur. **Zirâ**istirâhat virüp ⁽¹¹⁾uyudur ve hem evcâ'ını teskîn ider dimişlerdir. Budur ki ⁽¹²⁾zıkr olunur; ²

Meşelen üç 'aded kebîrce beyâz haşhâş ⁽¹³⁾başı aħz olunup henüz toħmı içinde iken üzerine zevb ⁽¹⁴⁾olunmuş munaqqâ kıyruk yağı tılâ olunup tamâm sürdükden ⁽¹⁵⁾sonra âteş karşıusunda kebâb bişürür gibi tabh idüp ⁽¹⁶⁾ba'cdehu içinden toħmını çıkarup başkaca dağğ eyleyüp ⁽¹⁷⁾ve kışırını dahı ke-zâlik ayruca dağğ eyleyüp eledikden ⁽¹⁸⁾sonra birbirlerine izâfe idüp ba'cdehu bir miqdâr marul ⁽¹⁹⁾toħmı ya'ni haşhâş-ı medkûkuñ şülüşi miqdârı ve üç ⁽²⁰⁾dâne dahı şâhdâne maştakî ve üç dâne mutavassıt lübân ⁽²¹⁾ya'ni ağ günlük; bunları dahı saħk idüp birbirine zamm ve ⁽²²⁾ilhâk eyledikden sonra ba'cdehu zevb olunmuş tâze kıyruk ⁽²³⁾yağından tahmîr olunacak miqdârı izâfe ile la'ûk tarzında 'amel [105a] ⁽¹⁾olunup ve halâvet virecek kadar sükker-i nebât yâhud ⁽²⁾sükker-i meninât zamm eyle[dikden] sonra her gice iki üç parmak alacak miqdârı yaladalar ve bundan mâ-'adâ münevvim olan gıdâ ⁽⁴⁾ve münâsib olan devâlar virilüp ve tedrîc ile ta'âma ⁽⁵⁾alışdırılup zıkr olunan vech üzerine hareket ideler ⁽⁶⁾didiler.

Ve ke-zâlik kibâr-ı eţibbânın muhtârları üzre ekl-i ta'âma ⁽⁷⁾i'tiyâdın ibtidâsı yaz günü olmayup güz eyyâmı **yâhud** ⁽⁸⁾bahâr faşlı gerekdir ki leyl ü nehâr müsâvî-

1 tezkîr-i 'âşer ef'fâlin dişleri nâbit olup ve südden münkaţı' olduğudur.

2 la'ûk-ı nevm-i ef'fâl 'adâtı

dir didikleri ⁽⁹⁾zamân vaqt-i fıtâmdır dimişler ve hattâ ekşerîsi taşrîh ⁽¹⁰⁾eyleyüp tıflı südden kesmenin efđal evkâtı ⁽¹¹⁾güz faşlı yâ kış eyyâmı yâhud bahâr mevsimi gerekdir. ⁽¹²⁾Ve eger yaz günlerinde ve ısıcağ mevsimlerde südden bi'l-küllüyye ⁽¹³⁾kaç idüp ta'âma iktisârdan neş'et iden mazarratın ⁽¹⁴⁾birisi ğidâ elbette şuyı muqtezi olmağla yazın harâreti ⁽¹⁵⁾keşret-i mâya mü'eddî olduğudur ki eţfâle çok şü içürmek ⁽¹⁶⁾zarar ider didikleri muqaddemâ zikr olundığı üzere ta'âma alışdırmağ ⁽¹⁷⁾südden kesmezden birkaç zamân muqaddem bulunmağ lâzım idüğü ⁽¹⁸⁾muhağkağdır, ekşeriyâ vilâdetlerinden beş altı ay mürûrundan sonra ⁽¹⁹⁾mübâşeret iderler. **Muhaşşal-ı kelâm** her kaçan tıfla südden ğayrı ⁽²⁰⁾ğidâ virilmek murâdlanursa süd virenlere tenbîh oluna ki ⁽²¹⁾mu'tadı üzere süd virmeyüp emzirmek neveti geldikde bir ⁽²²⁾miğdâr hâş etmegi ağzında çigneyüp yedürelere. Zîrâ ⁽²³⁾eţfâlin evvel olan eţ'imesi nân-ı ğarîz olmağ her vechle enseb **[105b]** ⁽¹⁾ve evfağ olup çignenmiş olduğ hazma evfağdır. Ba'dehu şabr ⁽²⁾eyleyeler tâ ki virilen ğidâ-i ğubziyye mi' desinde münhazim ⁽³⁾ola, andan sonra miğdâr-ı kifâye meme vireler, ol dağı hazm ⁽⁴⁾olunduktan sonra yine çignenmiş etmek virüp ve ğâhîce ⁽⁵⁾taşfiye olunmuş bal şerbetinde ışladup yâhud kendi ⁽⁶⁾südi ile mezc idüp yedürelere. Ve her kaçan şenâyâ ta'bîr olunan ⁽⁷⁾ön dişleri zâhir olduğda tedric ile dağı aqvâ olan ⁽⁸⁾ğidâlardan virilüp ammâ katı olmayup çignemesi âsân ⁽⁹⁾olup ve zahmet virmez ta'âmlar virile ki hattâ dişleri ⁽¹⁰⁾henüz bitdiği için za'if olmağla çignemesi anları ⁽¹¹⁾tahrîk eyleyüp de fenâ bulmasına bâ'îş olmaya. **Pes** hükemâ-i ⁽¹²⁾hikmet-şî'âr ve eţibâ-i ma'ârif-dişarın ittifâkları üzere ⁽¹³⁾bi-emri'llâhi te'âlâ cümle dişlerden evvel zuhûr iden sinn-i ⁽¹⁴⁾şenâyâ olmağla ve onların dağı evkât-ı zuhûri muhtelif ⁽¹⁵⁾olup ya'ni ba'zı tıflın yedinci ayda nâbit olup ⁽¹⁶⁾ve ba'zısının dağı sonra olur. İmdi hâtemü'l-ğudemâ olan Câlînüs'dan menğüldür ki tîz biten ⁽¹⁸⁾dişlerin zuhûri âsân ve elem ve veca'ı az olur ammâ ol mişillü tîz-refâr olan dişler redî ve za'ifu'l-cevher olur, her kaçan geç nâbit olursa gerçi ⁽¹⁾asîr olup ve elem ve ⁽¹⁹⁾veca'ı ve ızırâb ve kederi ziyâde olur. Ammâ dişleri ⁽²⁰⁾ka'vî ve uşûli pek olur ve fuşul-ı seneden rebî' ya'ni ⁽²¹⁾bahâr faşında ülker toğduğı eyyâmda biterse veca' ⁽²²⁾ve ızırâbı kalîl olup ve ziyâde elem virmez. Eger yaz ⁽²³⁾ve güz faşlarında biterse eţfâle evcâ'ı keşîre 'arız **[106a]** ⁽¹⁾oldığından mâ'adâ emrâz-ı 'adîde zuhûr ider mizâcının ⁽²⁾iktisâsına göre ammâ eger kış eyyâmında biterse gerçi ⁽³⁾veca'ı şedîd olur ammâ dişlerin eti teverrüm itmeyüp ⁽⁴⁾ol tarafı âsân olur. **Hulâsa** bi-eyyi vechin-kân şenâyâ ⁽⁵⁾dişleri bitdiği eyyâmlarda çignemesi âsân olan ağdiye ⁽⁶⁾virilir. Ammâ ta'âmında terakķî lâzım olmağla kavıyyü'l-ğidâ ⁽⁷⁾olan eţ'imedden dağı tecvîz olunup ol eclden ⁽⁸⁾eşnâ-yı mezkûrede

1 “ve elem”den buraya kadar olan kısım derkenarda yazılmıştır.

miqdār-ı kālil şu dağı virilmege mübāseret ⁽⁹⁾lāzımdır ki zīrā sitte-i zarūriyye ta'bir olunan altı şeyden ⁽¹⁰⁾biri olmağla lāzım-ı melzūm qābilinden oldığı ḥasebiyle ⁽¹¹⁾şürb sebebiyle keylūs ğidānıñ māsārīkāya ve kebede ⁽¹²⁾müncezib olunması āsān ola. **Pes** bu ḥuṣūṣda ⁽¹³⁾memdūh ve müstaḥsen olan ve me'münü'l-ğā'ile ğidādan ⁽¹⁴⁾piliç suyu ve piliç çorbası ve onların emşāli ḥafif ⁽¹⁵⁾ğidālar isti'māl itdirilmekdir. Ammā vācib olan oldur ki ⁽¹⁶⁾murzī'anıñ virdiği süd ile zikr olunan ṭā'm ⁽¹⁷⁾bir vaqitde müctemi' olmayup ve miqdārı dağı ṭflıñ ⁽¹⁸⁾taḥammüli ve inhizāmı rütbesinden ziyāde olmaya ki ḥattā ⁽¹⁹⁾imtilā sebebiyle fāsīd olmaya bā'is ü bādī olup da ⁽²⁰⁾ızırābı kaydına düşülmeye. Ammā eger ez-kaẓā ol ḥaṭā ⁽²¹⁾vākī' olup da tuḥme yollu ḥādişe zuhūr idüp ve ṭflıñ ⁽²²⁾riyāḥından nāṣī qarnı şişerse ve kārüresinde ⁽²³⁾bevli beyāz gelürse ol vaqitlerde ğidānıñ cümlesinden **[106b]** ⁽¹⁾kaṭ'-ı yed ile men' olunup ve ba'zı müdāvāta muqayyed oluna ki ⁽²⁾meşelen qarnına ve mi'desine ba'zı hāzm-ı zımādlar vaẓ' ⁽³⁾olunup ve münāsib olan maḥall yağla ṭlā olunup ⁽⁴⁾ve ḥammāma koyalar ve emrāz-ı mezkūre mündefi' olmadıkça ğidā ⁽⁵⁾virmeyüp ve edhāndan ez-cümle mi'desine ve qarnına ⁽⁶⁾düñ-i maṣṭakī-i muqaṭṭara ve düñ-i nāridīn ṭlā ideler ⁽⁷⁾ve zımād için bu tedbīr ziyāde münāsibdir.

Şan'atı budur: ⁽⁸⁾Bir miqdār semīdi eski şarābda ısladılup ba'dehu ⁽⁹⁾za'ferān ve mürr-i mekkī ve üzüm çekirdegi her birinden bir miqdār ⁽¹⁰⁾aḥz ve saḥk olunup ol nef' olunan semīd taḥmīr olunduğdan ⁽¹¹⁾şoñra qaşıklıq ta'bir olunan maḥalden tā göbege varınca zımād ⁽¹²⁾oluna ziyāde nāfi'dir.

İmdi bunlar ma'lūm olduğdan şoñra ⁽¹³⁾her qaçan müddet-i rezāc tamām olup da bi'l-küllüyye ṭfl ⁽¹⁴⁾südden kaṭ' olduğda virdikleri eṭimeniñ leben ⁽¹⁵⁾ile ba'zı mertebe münāsebet ve müşākeleti olmağā muḥtācdır ki ⁽¹⁶⁾ḥattā haẓmı āsān olup ve ṭfla zarar işābet eylemeye. ⁽¹⁷⁾Meşelen ez-cümle sükketī süd ile ṭabḥ olunmuş muḥallebi yedirüp ⁽¹⁸⁾ve genç koyundan şağılmış süd ile ve ince döğülmüş ⁽¹⁹⁾pirinç unı ile pişmiş ola. Ve ke-zālik lisān-ı eṭibbāda ⁽²⁰⁾belāliṭ didikleri ḥāş etmek içiyle sükkerden pişürdükleri ṭā'mdan yedirilüp ve ḥāş un ve sükker ⁽²²⁾ile perverde olunmuş bir miqdār yağı zamm olunan ğidā ⁽²³⁾dağı münāsibdir ki ṭā'ife-i nisā aña bulamaç ta'birini iderler. **[107a]** ⁽¹⁾Ve bunlarıñ her qañısı olursa gündüz nişfü'n-nehārda ⁽²⁾isti'mālını terciḥ eylemişlerdir. Ve 'allāme-i Semerqandī ⁽³⁾semīdi ḥālīş süzölmüş yoğurt ile pişirüp yedirmegi ⁽⁴⁾tecvīz itmişlerdir. Ammā eger ṭfl südden kesildikten ⁽⁵⁾şoñra meme için ilḥāḥ idüp ağılarsa ol vaqitde ⁽⁶⁾süd viren memesiñ başlarına ba'zı acı ve nefret ⁽⁷⁾virici şeyler sürüp ikrāh itdireler. Ez-cümle mürr-i mekkīden ⁽⁸⁾bir miqdār aḥz idüp ve semiz ot ile ma'an saḥk idüp ⁽⁹⁾memeniñ başlarına süreler, elbette nefret virmesi muqarrerdir. ⁽¹⁰⁾Ve ke-zālik ṭfla

ḥaffif şorbalar ve ḥaffif etler yedürelər ⁽¹¹⁾lâkin et kısmını her ne güne olursa olsun ibtidâ'en ⁽¹²⁾yedürmekde ihtirâz lâzım olup zîrâ eḫfâliñ mi'deleri ⁽¹³⁾et kısmını hażm idemeyüp imtilâyâ mübtelâ itmekle emrâz-ı ⁽¹⁴⁾şa'be ye mü'eddî olup zîrâ kibâr-ı eḫbibâdan olanlar et ⁽¹⁵⁾ile çorbalar tertîbini bir tavır üzre taḫrîr itmişlerdir ki ⁽¹⁶⁾meşelen ibtidâ'en piliç şuyı ile pişmiş çorbalar ile bir zamân ⁽¹⁷⁾alışdırup ba'dehu bir zamân daḫı piliç ile pişirüp ba'dehu ⁽¹⁸⁾bir zamân mürûrundan şoñra etden virilüp andan şoñra ⁽¹⁹⁾tavuḫ şuyıyla pişmiş çorbalara naḫl idüp bir zamân ⁽²⁰⁾çorbası ile imrâr-ı vaḫt olunduḫdan şoñra ba'dehu etinden ⁽²¹⁾isti'mâl itdürelər. Ba'dehu oḫlaḫ eti çorbasına ve aralıḫda ⁽²²⁾şafâsı olduḫça laḫmına anlardan şoñra genç ya'ni toḫlu ta'bîr ⁽²³⁾olunan ḫoyun eti çorbasına ve aralıḫda laḫme teraḫḫî ideler ki [107b] ⁽¹⁾ve ke-zâlik hażmı baḫî' olan ta'âmlardan ziyâde ihtirâz ⁽²⁾eyleyüp meşelen herîse ya'ni keşkek ve ḫoyun ve keçi ⁽³⁾başları ve berk pişmiş yumurta ve pâçe ve işkenbe şorbası ⁽⁴⁾ve bunların emşâli olan şeylerden yedirmeyüp ve süd kısmından ⁽⁵⁾aḫuḫ ta'bîr olunan şeyden ve henüz zuhûr itmiş teleme ⁽⁶⁾peyniri didikleri tuzsuz tatsız şeylerden ziyâdesiyle ⁽⁷⁾şaḫınalar. **Hulâşatü'l-kelâm** südden kesilen eḫfâliñ ⁽⁸⁾tedbîrleri muraḫḫub olan eşyâ ile olmaḫ lâzımdır. Lâkin zikr ⁽⁹⁾olunan şeyler muraḫḫubdur deyü cesâret itmeyeler ki imtilâsı ⁽¹⁰⁾mücib olur zîrâ eḫfâliñ mizâcları ruḫûbet üzerine olmaḫla ⁽¹¹⁾ḫıdâları daḫı gerçi mizâclarına muvâfiḫ olmaḫ iḫtiżâ ider, lâkin ⁽¹²⁾ḫabî'atlarına müşâkil olan olmalıdır ki ḫattâ neşv ü nemâları ⁽¹³⁾serî' ola.

Ve ke-zâlik¹ her ḫaçan eḫfâl ḫareket idüp ⁽¹⁴⁾ḫurmaḫa ve oturup ḫareket itmeḫe iḫtidâr ḫâşil idüp ⁽¹⁵⁾ve ayaḫ üzerinde ḫurmaḫa müsta'idd olsalar ki aña çivecik ⁽¹⁶⁾ḫurmaḫ ta'bîrini iderler, ol vaḫtiñ her birisinde şıyâneti ⁽¹⁷⁾lâzım olan ḫimâyete sa'y u cüşiş ideler. Evvelâ oturup ⁽¹⁸⁾ve sürtünmeḫe mübâşeret itdikleri vaḫitte vâcib olan oldur ki ⁽¹⁹⁾ḫıflıñ oturdıḫı ve süründiḫi yerler yumuşaḫ ⁽²⁰⁾olup ḫatı olmamaḫa muḫtâcdır ki ḫattâ ol yerin ḫuşûneti ⁽²¹⁾sebebiyle ḫıflıñ a'zâsı âzürde ve müte'ezzi olmayup ⁽²²⁾ve muvâcehesinden ba'zı sivri aḫaç ve bıçaḫ ve anlarıñ ⁽²³⁾mişilli batıcı ve ḫaḫ' idici muzırr şeyler bulunmaya ki ḫıfl eger [108a] ⁽¹⁾anıñ üzerine düşerse zarar işâbet eylemeye ve yüksekli ⁽²⁾ve alçaḫlı yer daḫı olmaya ki yuvarlandıḫda elem ve zarar ziyâde olmaya ⁽³⁾ve ayaḫ üzre ḫurup ve mehmâ-emken yürimeḫe iḫtidârları ⁽⁴⁾bulunduḫda ol ḫâlet eḫfâliñ bedenlerinde olan ruḫûbetiñ ⁽⁵⁾ḫıllet ve keşretine mebnî olup **zîrâ** bi'n-nisbe ruḫûbetleri ⁽⁶⁾ḫalîl olan eḫfâl tîz yürüyüp ve bi'n-nisbe merḫûbü'l- ⁽⁷⁾mizâc olanlar geḫ yürürler. Bi-eyyi vechin-kân eḫfâliñ yürimeḫe ⁽⁸⁾imkân nümâyân olduḫda câ'iz degildir ki min-ḫayri ihtimâm ⁽⁹⁾yürütmeḫe iḫdâm ideler. Zîrâ daḫı bi't-ḫab' yürimeḫe iḫtidârları ⁽¹⁰⁾olmamaḫla muḫtemeldir ki dizlerine ve

1 eḫfâliñ yürimeḫe arzû eylediḫi evḫât

buğlarına ve arçalarında olan ⁽¹¹⁾fıkarât kemiklerine âfet işâbet eyleye. Ol eşnâda lâyıķ ⁽¹²⁾olan oldur ki ma'rûf âlet ile ba'zı eţfâl için ⁽¹³⁾muvażza' kûçek 'urbalar ile yürütmege mübâşeret eyleyeler. ⁽¹⁴⁾Ve bi't-tab' yürimege iktidârları bulunduğı eşnâda şovuk şuyı ⁽¹⁵⁾çok içürmekden ve mâ-i bârid ile ğasl olunmağdan hâzer ⁽¹⁶⁾ideler zîrâ sînirlerine keşâfet 'arız olmağla kemâ-yenbağı ⁽¹⁷⁾harekete vefâ itmeyüp âher zararâ dağı mü'eddî olur ve ol ⁽¹⁸⁾eşnâda lâzım olan mümkün olduğı mertebe riyâzetine sa'y ⁽¹⁹⁾ideler. Pes tıbben riyâzet ta'bîri aña dirler ki bir şahşın ⁽²⁰⁾teneffü-si 'azîm ve mütevâtir oluncaya deĝin hareket irâdiyyesiyle ⁽²¹⁾hareket etmesinden 'ibâretdir ki hıfz-ı şihhatıñ mu'azzam tedbîri ⁽²²⁾oldur. Hıuşıyyla sinn-i tufüliyyetden sinn-i şibâyâ intikâl ⁽²³⁾eyledikleri eyyâmıda bi't-tab' anlarıñ keşret-i hareketine meyl-i tammılları **[108b]** ⁽¹⁾bulunup imdi münâsib olan ol müddetde eţfâli riyâzete ⁽²⁾müdâvemet itdirmek lâzımdır, in-şâ'allâh tafşîli fî-mâ ba' d ⁽³⁾âti'de 'add olunur.

Pes imdi bu mevķi'e reşide olunca taħrîr ⁽⁴⁾olunan tedâbîr-i eţfâl ma'lûm olduysa bu dağı ma'lûm-ı ⁽⁵⁾hâzâkat-mefhûm buyurıla ki vaķtâ ki mevlûduñ müddet-i rezâ'ı ⁽⁶⁾ve hengâm-ı fıţâmı tecâvüz idüp ve dişleri bitmege şürü' ⁽⁷⁾eyledikde ehemm ü elzem olan tedâbîri bu şüret üzerine ⁽⁸⁾muķteżî olur ki meşelen zıkr olunduğı vech üzre şenâyâ ⁽⁹⁾ta'bîr olunan ön dişleri nâbit olup ve nâb tesmiye ⁽¹⁰⁾olunan dişleriniñ¹ dağı bitmesi 'alâyimi zâhir olduğda muķaddemâ ⁽¹¹⁾zıkr olunduğı üzre eţfâlin ağızlarına çignemesi kıatı olan ⁽¹²⁾şeyler virmekden hâzer olunup zîrâ tıfl ol mişillü ⁽¹³⁾şulb eşyâyı çignemege meşğûl olduğı şüretde ol ⁽¹⁴⁾sıķlet ile dişleriñ inbâtına mücib olan mevâddin ⁽¹⁵⁾taħlîl ve ifnâsına bâ'îş olduğundan mâ-'adâ ihtimâldir ki ⁽¹⁶⁾noķşân mâdde sebebiyle toğrı bitmege dağı mâni' ola. **İmdi** ⁽¹⁷⁾o ĥinde vâcib olan oldur ki menâbit-i esnân olan ⁽¹⁸⁾mevâzi'a ya'ni diş etlerine tavsân beyni ile tavuķ ⁽¹⁹⁾yağını mezc idüp tıla ideler ki maħall-i mezbûr bi-sühûletin ⁽²⁰⁾münfetih olup ve bi't-tab' bitmesi âsân ola zîrâ dimâĝü'l-erneb bi'l-hâşşa dişleri tîz ve çabuķ bitmesine bâ'îş ⁽²²⁾olur. Şahm-ı decâc dağı ĥâr u laţif olmağla bitürmege ⁽²³⁾mu'în olup ve bu ikisi birden isti'mâl olunduğda **[109a]** ⁽¹⁾sinnin tîz-reftarına mücib olduğı mücerrebâtıdan olan ⁽²⁾edviyelerdendir. Ve ke-zâlik kıaz ve ördek yağları ve ⁽³⁾kıaymaķ ve gül yağıyla 'inebu's-sa'leb 'uşâresi sürmek ⁽⁴⁾dağı bu ĥuşûşa nâfi'dir dimişler ve her kıaçan 'amûr ta'bîr olan ⁽⁵⁾diş etleri yarılıp da inbâtı zâhir olduğda başlarına ⁽⁶⁾ve boyunlarına zeyt-i maĝsûl fâtiren tıla ideler ki ol tıla ⁽⁷⁾bi-izni ĥalıķı te'âlâ maħall-i mezbûrlarıñ yarılmasına ve dişleriñ ⁽⁸⁾zuhûrunda şiddet-i muķâvemetleri sebebi ile başda ve boyunda ⁽⁹⁾a'yâyı ya'ni yorĝunluđı dâfi' olup ve nuĥâ'larıñın ⁽¹⁰⁾sînirleri takvîyet bulmağla dişleriñ cevheri dağı ziyâde ⁽¹¹⁾takvîyet

1 eţfâlin yan dişleri inbâtının tedbîri

bulur. **Ve** bu huşuşda kibâr-ı eṭibbâ-yı mücerribîn olan ⁽¹²⁾ol esnâda zeyt-i mağsül-
den fâtiren kulaqlarına daḥı ⁽¹³⁾ṭamladalar zîrâ dimâğlarının ruṭubetini diş etlerine
⁽¹⁴⁾ṭard idüp indirmek ile ol maḥalli tarṭib eyleyüp ⁽¹⁵⁾ve aʿşâb-ı dimâğa kuvvet virir
didiler. **Ve ke-zâlik** her ⁽¹⁶⁾kaçan eṭfâlin dişleri pekleşüp ve anlar ile baʿzı ⁽¹⁷⁾şeyi
ısıрмаḡ mümkün olsa ḥâlbuki nevʿ-i eṭfâl ağızlarına ⁽¹⁸⁾giren şeyi çignemege ve par-
maqlarını ısırup emmege mübtelâ ve mâʿil ⁽¹⁹⁾dirler. Pes ol esnâda vâcib olan oldur
ki tâze meyan ⁽²⁰⁾kökünü pāk ḡasl idüp ve ḡazyup temizledikten soñra tıflın ⁽²¹⁾
ağızına virilecek mertebe parça parça kıṭʿa düzülüp ⁽²²⁾ve tıfl bir şeyi çignemek iste-
dikde anın bir kıṭʿasını ağızına ⁽²³⁾vireler. Ammâ eger ʿırkûʿs-süsuñ tâzesi bulunmaz
ise ol vaḡitde **[109b]** ⁽¹⁾ol vaḡitde rubbûʿs-süsen yaʿni beyan balı didikleri şeyden
⁽²⁾ağızına bir miḡdâr ḡoyalar zîrâ bunları çignemek diş etlerine ⁽³⁾kuvvet virüp ve
biʿl-ḡâşşa ağızı ḡarḡadan ve vecaʿdan ⁽⁴⁾menʿ ve zuhûrını def ider. Ve ke-zâlik eṭfâ-
lin ağızlarını ʿasel ⁽⁵⁾ve milḡ ile oḡmaḡ daḥı diş etlerini yara olmaḡdan ve sâʿir ⁽⁶⁾
vecaʿ ʿurûzundan menʿ ider ki ḡattâ İbn-i Sînâ umûr-ı mezkûreyi ⁽⁷⁾zıkr eyledikten
soñra dirler ki eṭfâlin dişleri bitdiḡi ⁽⁸⁾vaḡitlerde boyunlarını zeyt-i ʿazeb ile ve anın
mişli ṭatlı yağlar ⁽⁹⁾ile oḡmaḡ ziyâde muvâfıḡdır didikleri kelâmdan bilâ-ḡasl ⁽¹⁰⁾
daḥı sürülmek nâfiʿ oldiḡını îzâḡ ider. **Zîrâ** zeyt-i ⁽¹¹⁾ʿazeb didikleri kemâl bulmuş
zeytündan şıḡılana denilüp ⁽¹²⁾ve ḡâm zeytündan şıḡdıḡları dühne zeyt-i ʿazeb taʿ-
bîr ⁽¹³⁾olunmayup belki zeyt-i infâḡ dirler.

Pes imdi¹ bunlar ⁽¹⁴⁾maʿlûm oldıysa bu daḥı maʿlûm ola ki her kaçan eṭfâl ⁽¹⁵⁾
tekellüme ser-âḡâz olduḡda elbette nuṭḡ-ı rûḡ-efzâya ibtidâʿ ⁽¹⁶⁾ider. Pes bu şüretde
lâyıḡ olan oldur ki maḡâric-i ḡurufî ⁽¹⁷⁾âsân olan elfâz ve mizâcına mülayim edâ
ile tekellüm ve ol ⁽¹⁸⁾kelâmları taʿlîm idüp tâ ki sühûlet vechi üzerine söz ⁽¹⁹⁾söy-
lemege alışa. Ammâ eger dimâḡının keşret-i ruṭubâtından ⁽²⁰⁾nâşî tekellümlerinde
ʿusret ḡâdiş olursa nitekim baʿzı ⁽²¹⁾eṭfâlde lisânlarının istirḡâsından nâşî kelâmı
çeviremeyüp ⁽²²⁾tımtıma ve fah fah didikleri pelteklik ʿâriz olur ki ⁽²³⁾râyı ve sini
ve ḡaynı ve ḡâfi tekellümde zaḡmet çeküp **[110a]** ⁽¹⁾meşelen râyı ḡaynı ve sini ja
ve ḡaynı râ ve ḡâfi yâ ⁽²⁾tekellüm iderler. İmdi zıkr olunduḡı üzre neden oldiḡını
maʿlûm ⁽³⁾idinüp ve muʿalecesine ihtimâm ideler. Ammâ eger ʿusret-i tekellümden
⁽⁴⁾ḡatʿ-ı nazar eṭfâlin söylemesinin vaḡti ḡüzerân iderse ⁽⁵⁾yaʿni ʿâdetâ vaḡti geçerse
vâcib olan oldur ki lisânının ⁽⁶⁾dâʿimâ taḡrîk idüp ve aḡyânen tiryâḡ-ı fârûḡ ile delk
⁽⁷⁾idüp uşul-ı lisânı oḡalar ol şüretde tekellüm için ⁽⁸⁾ilhâḡ u ibrâm olunmaḡ daḥı
mubâḡdır. Ammâ lâkin² rıfḡ ve mülayemet ⁽⁹⁾ile olup ilḡâḡ ile söyle deyüp de eṭfâle

1 eṭfâlin tekellüme âḡâzi

2 **Fâide:** Ve baʿzan eṭfâlin lisânı altında olan râbıṭa-i ḡışâlar ziyâdece olmaḡla ol daḥı tekellüme
mümânaʿat ider ve lisâna ḡareketde zaḡmet virmeḡle ḡurûfâtı döndüremezler. Böyle olduḡda

ğumūma mübtelā olsa yübūset ʿarız ⁽⁹⁾ olur. Ve ke-zālik ihdās-ı nefسانیyye huşuşunda ferahdan ⁽¹⁰⁾ mā-ʿadāsında her birisinin itiyād-ı ifrātından emrāz-ı münāsibe ⁽¹¹⁾ hādış olur ki zīrā ifrāt-ı ferahdan mevt-i fūc'et vāki' olduğu gibi ki ⁽¹²⁾ avām-ı nās aña şādī merg ta'bīrini iderler, ol ecluden ⁽¹³⁾ ta'dil-i ahlāka sa'y itmek şihhat-ı nefis ü bedeni müstelzim oldu.

⁽¹⁴⁾ İmdi aḥvāl-i mezkūr bilindikden sonra şıbyānın aḥvālīne ⁽¹⁵⁾ alā mā-yenbağī taḳayyüd olunup pes ol eṣnālarda vācib ⁽¹⁶⁾ olan tedābīr vāktidir ki her kaçan şıbyān uyḳudan uyandıḳda evlā ve aḥsen olan ḥammāma ḳoyup kemā-yenbağī ḡasl ⁽¹⁸⁾ ideler ba'dehu bir sā'at miḳdārı kendi ḥāllerine ⁽¹⁹⁾ ḳoyalar ki begendigi ve ta'bī istedigi gibi oynayalar. Andan sonra ⁽²⁰⁾ bir miḳdār ta'āmı her ne ise virilüp ba'dehu yine oynamasına ⁽²¹⁾ müsā'ade idüp icāzet vireler tā ki evvelkiden ziyāde ⁽²²⁾ murādı üzerine hareket itdikden sonra ol vākitde inhizāmları ⁽²³⁾ mertebe ta'ām vireler ki evvelki ḳahvealtı ta'bīr olunan olup ⁽²⁴⁾ sonraki bayağı vākit ta'āmı maḳāmında olandır. Ammā virilen **[111b]** ⁽¹⁾ ta'ām eḳime-i ḡālīzeden olmayup ve miḳdārı daḳı keşir olmaya ⁽²⁾ zīrā bu eṣnālarda şıbyānı imtilādan ziyāde muḥāfaza itmek ⁽³⁾ lāzım olduğu ḥasebiyle def'a-i vāhidede ikşār-ı ḡıdādan men' ⁽⁴⁾ olunmaḳ vācib olur ki zīrā mütevātiren ekl 'ale'l-ekl ḥaşāt-ı ⁽⁵⁾ meşāne ve ba'zı mevāzı'da ḥanāzīr ve teşennüc [ve] imtilā'ı ve bunlar ⁽⁶⁾ emşāli emrāzların ḥudūs ve tevellüdüne mu'ın olur. Ma'a-⁽⁷⁾ hāzā zamānemiz ḥalkı bu maḥzūrātı aṣlā fehm itmeyüp ⁽⁸⁾ ve cān boğazdan gelür dā'iyesiyle mütevātiren ikşār-ı ta'āmdan ⁽⁹⁾ şıbyānda emrāz-ı keşire ḥudūsuna bā'ış olduklarını ḳaçen ⁽¹⁰⁾ mülāḥaza itmezler, huşuşā ki yedirdikleri aḡdiye-i ḡālīze ola. ⁽¹¹⁾ Bu şüretde buña münāsib olan tedāriki oldur ki şıbyān ⁽¹²⁾ ḳısmına ta'āmı çok gösterüp ve az yedürmekdir tā ki gözleri ⁽¹³⁾ toymaḳ ile ḳanā'at gele. **Meşelen** bu mişillü keyfiyyāt bayağı ⁽¹⁴⁾ ricāl-i kebīreye vāki'a olan ḥāletdendir ki üzüm vāktinde bāḡa ⁽¹⁵⁾ varıldıḳda ḥānesinde ekl eylediği ḳadar üzüm ekl idemeyüp ⁽¹⁶⁾ ve şekerli ḳalfaları ve yağlı börek ve poḡaça fūrūḥt ⁽¹⁷⁾ eyleyen furuncı ḳalfalarının aḥvālī daḳı böyledir ki gözleri ⁽¹⁸⁾ toydığından bir pāre şatdığı eṣyādan tatmayup hemān ⁽¹⁹⁾ şatmasına baḳarlar. Şıbyān huşuşı ise daḳı aḡreb olup ⁽²⁰⁾ eḳime mād-desini çok gördüklerinde az ekl itmesine bā'ış ü ⁽²¹⁾ bādī olur. Ve ke-zālik ta'ām-ı ḳable'l-inḥidār üzerine şovuk ⁽²²⁾ içmekden mehmā-emken men' ideler, ma'-hāzā bu hareket büyük ⁽²³⁾ adamlara daḳı ziyāde şıyānet idecek e'fāldendir. Ammā ⁽²⁴⁾ şıbyān huşuşunda ziyāde şıyānet idüp gözedecek **[112a]** ⁽¹⁾ e'fālden olmaḡla ri'āyeti vācibdir ve bulanıḳ şu içürmekden ⁽²⁾ daḳı şaḳınalar ki ḥattā meşānelerinde ḳum ve taş mütevellid ⁽³⁾ olmasına bā'ış olmaya. Ve ke-zālik ḡāhice ḳavun ve ḥıyār ⁽⁴⁾ çekirdeklerinin müstaḥlebi ki bir miḳdār anīsün ve sükker ⁽⁵⁾ daḳı zamm u ilḥāk idüp

içürelere ve envâc-ı eşribe-i hârrelerden ⁽⁶⁾ ziyâde şıyânet lâzımdır. **Hulâsatü'l-kelâm** şıbyânın ser-rişte-i ⁽⁷⁾ ömr-i nâzenini 'uķūd-ı sinînden altıncı 'aķde bâliğ oluncaya ⁽⁸⁾ değin minvâl-ı meşrûh üzerine terbiye idüp ba'dehu kuvvet-i ⁽⁹⁾ nazariyye ve 'ameliiyye ve mekârim-i ahlâķ taķşili için mu'allim-i Qur'ân ⁽¹⁰⁾ ve edeb mü'eddibine teslîm idüp mu'allimiñ ta'lîminde ve şıbyânın ⁽¹¹⁾ ta'allümlerinde tıbben ve şer'an ve 'aķlen lâzım olan şürût ve kıyüd ⁽¹²⁾ ve kendilerine ve vâlid ve vâlidelerine vâcib ve yâhud müstaḥsen ⁽¹³⁾ olan ef'âl u a'mâl ve umûr-ı ma'âşlarına dâ'ir olan ⁽¹⁴⁾ aḫvâl-i sâ'ireleri daḫı bi-ḥasebi'l-imekân münâsebetleri geldikçe ⁽¹⁵⁾ zıkr ü beyân ve taştîr ve 'ayân olunur v'allâhü'l-muvaffık.

(16) HÂTİME-İ KİTÂB

daḫı birkaç müzekkere beyânında olup ⁽¹⁷⁾

Tezkîr-i Evvel

Şıbyân ve eḫfâlin 'uzvin düne 'uzvin ḥâdiş olan ⁽¹⁸⁾ emrâz-ı cüz'iyyesinden mâ'adâ ḥîn-i bülûğa resîde olunca ⁽¹⁹⁾ kadar lâzım olan bazı tedâbiri zıkr ü beyânında olup ⁽²⁰⁾ zîrâ şıbyânın ḥâdiş olan emrâzlarını gerek İbn-i Sînâ ⁽²¹⁾ ve gerek Şa'bân Efendi merḥûm Tedâbîr-i Mevlûdlarında mufaşşalan ⁽²²⁾ taḫrîr idüp ve işbu tezkîrde ancak zıkr olunacak mesele ⁽²³⁾ insânın müddet-i ömürleri ya'ni Türki'de yaş ta'bîr olunan [112b] ⁽¹⁾ müddet-i ḫayâtı ibtidâ'en dört kısma münkasım olup ⁽²⁾ ez-cümle sinn-i nemâ ve sinn-i vuķûf ve sinn-i kühûlet ⁽³⁾ ve sinn-i şeyḫûḫet ta'bîrini iderler. Pes sinn-i nemâyı daḫı ⁽⁴⁾ aķsâm-ı ḫamseye taķsîm idüp mesele sinn-i tuḫlîyyet ⁽⁵⁾ ve sinn-i şıbâ ve sinn-i tera'ru' ve sinn-i ğulâmiyyet ve sinn-i fetâ ⁽⁶⁾ dirler. **İmdi** işbu taḫrîrâtdan maḫlab olan ancak mevlûduñ ⁽⁷⁾ keyfiyyâtı olmağla bu maḫalde sinn-i nemânın taḫşili lâzım ve vâcib ⁽⁸⁾ olduğı eelden bir miķdâr icmâlîce taḫrîrine mübâderet olundu.

⁽⁹⁾ **Pes imdi** ma'lûm ola ki ibtidâ'en sinn-i tuḫlîyyet² oldur ki mevlûduñ ⁽¹⁰⁾ vilâdetinden nühûz u ḫarekete ya'ni kıyâm u ḫarekete kudreti bulunup ⁽¹¹⁾ ve yürimege kâdir oluncaya değin mürûr iden müddete ta'bîr olunup ⁽¹²⁾ ya'ni beş yaşına varınca olan zamâna dirler ki zîrâ nev'î beşerin ⁽¹³⁾ ibtidâ vilâdetlerinden a'zâları ğâyret ruḫûbet üzre olmağla ⁽¹⁴⁾ ḫareket ve kıyâma degil toğrıca tırmağla iķtidârları olmadığı ⁽¹⁵⁾ bundan aķdem zıkr olunmuş idi. Lâkin emzicelerinin iḫtilâfi ⁽¹⁶⁾ ḫasebiyle ruḫûbet-i mezbûruñ kılet ü keşretinden tefâvüti ⁽¹⁷⁾ olmağla kimi tîz ve kimi geç ḫareket ider ve zıkr olunan ḫalet-i ⁽¹⁸⁾ ta'bî'yye bazı eḫfâlde murzî'a ve kâbile ya'ni süd viren ⁽¹⁹⁾ vâlide ve dâye ve süd ana ve toğurdan ebelerinin terbiyelerinde ⁽²⁰⁾ işâbet ve ḫaḫâları

1 ḫâtîme-i kitâb

2 sinn-i tuḫlîyyet beyânı

sebebiyle dağı mütefavit olur ki ⁽²¹⁾meşelen bir müddetde eţfâl şağıhü'l-mizâc ve marîz dağı ⁽²²⁾f'itibâr olunmadığı tağdırce mezheb-i Câlînüs ⁽²³⁾üzre vasağdan ma'đüd olup bu şüretde sinn-i şibâ [113a] ⁽¹⁾nühüz ve hareket isti'dâdlarından soğra a'zaları iştîdâd ⁽²⁾ve istiĥkâm buluncaya değin ve ke-zâlik sinn-i tufüliyyetde taban ⁽³⁾dişleri dağı sâkıt olup tekrâr bitdiği yâğud bitmek ⁽⁴⁾alâmeti zuhûr idinceye değin mürûr iden müddete ıtlâğ olunur, ⁽⁵⁾ğâyeti sekiz yaşlarına varup ve bülûğa resîde oluncaya değin ⁽⁶⁾ta'lık olunmuşdur. Bu müddetde ruţûbât-ı ġarîziyyeleri sinn-i tufüliyyetde ⁽⁷⁾bulundığı mertebede olmayup olduğça şalâĥ-pezir ve kavî olmağla ⁽⁸⁾ol vağitlerde şıbyân ecnâs-ı eşihĥâdan 'add olunur dimişlerdir.

⁽⁹⁾**Ve ke-zâlik** sinn-i tera'ru'¹ dağı mevlüduñ a'zâsı istiĥkâm ⁽¹⁰⁾bulup ve tamâm harekete kudret geldiği vağitden dişlerini ⁽¹¹⁾değişdirüp rahâĥ ve bülûğa bâliğ oluncaya değin mürûr iden ⁽¹²⁾müddete ıtlâğ olunup ve bu müddetde ya'ni sinn-i tera'ru'da ⁽¹³⁾şıbyânın ġidâya iştihâları ve hazımları ziyâde olur ki zîrâ ⁽¹⁴⁾bu eşnâlarda harekete isti'dâd-ı kâmileleri bulunmağla ruţûbetlerinde ⁽¹⁵⁾taĥlîl bulunup ve bedel-i mâ-yeteĥallelden mâ-'adâ izdiyâd-ı neşv ü ⁽¹⁶⁾nemâ için hazımlarında ziyâde ġidâya tâlib olurlar.

Ve ⁽¹⁷⁾**ke-zâlik** sinn-i ġulâmiyyet ta'bir olan müddet hemân vağt-i ⁽¹⁸⁾bülûğdur ki rahâĥ dağı tesmiyesini dağı etmişlerdir ki zîrâ ⁽¹⁹⁾mevlüduñ bâliğ olduğdan soğra yüzünde ve sâ'ir a'zâsında ⁽²⁰⁾kıllar zuhûrına ya'ni bıyığı ve şağalı ve vilâdetinden soğra ⁽²¹⁾saçın ve sâ'ir kılları bitinceye değin mürûr eyleyen ⁽²²⁾müddetdir ki ol müddetde ruţûbet-i ġarîziyyeleri ibtidâsına nisbeten ⁽²³⁾noĥşâna meyl idüp ve ĥarâret-i ġarîziyyeleri dağı nühüz ider [113b] ⁽¹⁾ya'ni harekete başlar ve kuvâ-yı müdrükeleri dağı idrâke bed' idüp ⁽²⁾ve 'aĥlına ĥükm olunur. Ve bu eşnâlarda mâdde-i benî-nev'i olan meniyyesi ⁽³⁾tevellüd ve tekevün eyleyüp ve bedeninin 'alâmât-ı zâhiresinden ⁽⁴⁾burnu ucunda olan ġudrûf müteferriĥ olup ġüyâ çatal ⁽⁵⁾olur ve eczâ-i a'zâ-i ĥulķumdan ĥancere ta'bir olunan cüz-i ⁽⁶⁾ġudrûfı dağı nümâyân olup zâhire bedîdâr olur ve şavtında ⁽⁷⁾ġilzet ĥâşıl ider.

Ve ke-zâlik sinn-i fetâ² dağı vech-i meşrûĥ ⁽⁸⁾üzre şaĥ ve şağal zuhûrı zamânından sinn-i neşv ü nemâ ⁽⁹⁾intihâsına resîde olunca mürûr iden müddetden 'ibâretdir ki ⁽¹⁰⁾otuz seneye ĥarîb olan müddetden 'ibâretdir. İmâmü'l-eţibbâ olan İboĥrâ't-ı fâzil *Fuşûl* ismiyle mevsüm ⁽¹²⁾olan kitâbının üçüncü maĥâlesinde şıbyâna sinn-i nemânın ⁽¹³⁾beş kısmından her bir kısmında 'arız olan emrâz 'alâ-ĥiddetin ⁽¹⁴⁾taĥşîş ve ta'đâd eyleyüp ve maĥâle-i merķümüñ yigirmi ⁽¹⁵⁾dördüncü faşlında

1 sinn-i tera'ru' beyânı, sinn-i ġulâmiyyet beyânı

2 sinn-i fetâ beyânı

اما الأَطْفَالُ الصِّغَارُ حِينَ يُوَلَّدُونَ فَيَعْرِضُ لَهُمُ الْقُلَاعُ وَالْقَيْ وَالسُّعَالُ وَالشَّهْرُ وَالْتَّقِيْعُ وَ أَوْزَامٌ⁽¹⁷⁾ فَأِذَا قَرَبَ الصَّبِيُّ مِنْ أَنْ يَنْبَتَ دَاهِي [114a] الْأَسْنَانَ عَرَضَ لَهُ مَضِيضٌ فِي اللَّبْثَةِ وَ وَحْمِيَّاتٍ وَ تَشْنُجٍ وَ اِخْتِلَافٍ لَا سِيْمًا إِذَا نَبَتَتْ لَهُ⁽¹⁸⁾ taḥrīr idüp ya'ni demek olur ki evvelen eḫfāle ṭođduđları⁽¹⁹⁾ ešnāda ağız ağrısı ve kışmak ve öksürük ve uyumamak⁽²⁰⁾ ve korku ile ağlamak ve göbekleri şişmek ve kulaklarında⁽²¹⁾ yaşlık zuhūr itmek 'arızası olur demiş. **Ve ke-zālik**⁽²²⁾ yine yigirmi beşinci faşlında daḫi فَإِذَا جَاوَزَ الصَّبِيُّ هَذِهِ الْإِسْنَ وَ مَنْ لَهُ وَجَعُ الْحَلْقِ وَ دُخُولُ حِزْزِ الْقَفَاءِ وَ الرَّبُودُ أَحْصَا⁽¹¹⁾ وَ تَشْنُجٍ وَ اِخْتِلَافٍ لَا سِيْمًا إِذَا نَبَتَتْ لَهُ⁽¹⁸⁾ taḥrīr idüp ya'ni her kaçan şıbyānı⁽⁴⁾ dişleri bitmek yakın olduğda diş etlerinde acımağ⁽⁵⁾ ile ma'an gicişmek ve ol zamāna maḫşüş olan sıtmaları⁽⁶⁾ ve a'zaları gerilmek ve yürekleri sürmek 'ale'l-ḫuşuş⁽⁷⁾ dişleri bitdiği vağitte ve gerçi bundan evvel ve ol zamāna⁽⁸⁾ değin ekşeriyā ṭabī'atları pek olan şabīlerde dişleri⁽⁹⁾ bitdiği ḫīnde yürek sürmesi 'arız olur demişler. **Ve ke-zālik**³ yine mađāle-i mesfüreniñ yigirmi altıncı faşlında⁽¹¹⁾ daḫi فَإِذَا جَاوَزَ الصَّبِيُّ هَذِهِ الْإِسْنَ وَ مَنْ لَهُ وَجَعُ الْحَلْقِ وَ دُخُولُ حِزْزِ الْقَفَاءِ وَ الرَّبُودُ أَحْصَا⁽¹¹⁾ taḥrīr idüp ya'ni her kaçan şabī ol müddeti⁽¹⁵⁾ daḫi tecāvüz idüp sinn-i şıbāya vāşıl olduğda boğazları⁽¹⁶⁾ şişmek ve kafalarının ḫızzerleri içeriye dāḫil olmağ⁽¹⁷⁾ ve 'arız-a-i ri'e ve meşānelerinde taş peydā olmağ ve karınlarında⁽¹⁸⁾ soğulcan ve sā'ir ḫurdlar tevellüd eylemek ve sigiller⁽¹⁹⁾ ve sirāceler ve midde cem' idici şişler 'arız olmağlığı müsta'idd olurlar demiş. **Ve ke-zālik** yine mađāle-i sābıķü'z-zıķriñ yigirmi yedinci faşlında dirler ki وَ أَمَّا جَاوَزَ هَذِهِ الْإِسْنَ وَ قَرَبَ مِنْ أَنْ يَنْبَتَ لَهُ الشَّعْرُ فِي الْعَانَةِ فَيَعْرِضُ لَهُ كَثِيرٌ مِنْ هَذِهِ الْأَمْرَاضِ [114b] طَوِيلًا وَ زُعَافٌ⁽²⁾ Taḥrīri ya'ni demek olur ki her⁽²⁾ kaçan zıķr olunan müddeti daḫi tecāvüz eyleyüp kaşıklarında⁽³⁾ kıl bitmek zamānlarına ḫarīb olalar bundan ağdem zıķri⁽⁴⁾ sebķat iden marazlardan her biri bi-ḫasebi'l-isti'dād⁽⁵⁾ 'arız olup anlardan mā-'adā ḫummeyāt-ı ṭavīle ve ru'āfa⁽⁶⁾ mübtelā olurlar demişler.

- 1 Çocuklar doğduklarında ağız ağrısı, kusmak, öksürük, uykusuzluk, korkuyla ağlamak, gaz sancısı ve kulak iltihabı gibi rahatsızlıklar ortaya çıkar.
- 2 Çocukların dişleri çıkmaya başlayacağı zaman diş etleri acır ve kaşınır, ateş ve ishal meydana gelir. Dişleri çıktığı zaman da ishal görülür.
- 3 **fā'ide:** bi-emri'llāhi te'ālā eḫfālin dişleri nābit olacađ vađitlerde ishāl-ṭabī'at peźirā-yı zuhūr olup ve levn-i berāziyyesi elbette yeşil olup böyle levn ile bürüz eyledikde tedbire ḫācet olmayup zīrā zuhūr idecek māddesiniñ ruṭūbāt-ı fāsidesinden nāşī leyyinet-i mezbūr ḫādiş olup eger ḫaṭı içün tedbiriñe sa'y olunursa ṭıfıl mutazarrır olup ve iḫtibāsından nāşī ümmü'ş-şıbyān ve sā'ir bunlar mişillü a'fāz-ı dimāđiyye ve baṭniyye ḫādiş olup ammā dişleriñ zuhūrunda leyyinet-i mezbūr bilā-tedbīr def' ü ref olur.
- 4 Çocukluk dönemine ulaştıklarında boğazları şişebilir, kafalarının bingıldakları içeriye göçer ve mesanelerinde taş oluşabilir, karınlarında solucan ve diğer kurtlar oluşabilir, sıraca hastalığı ve irinli şişlikler görülebilir.
- 5 Çocukluk dönemini bitirdiklerinde kasıklarında tüy bitme dönemine yakındırlar, bundan önceki hastalıklarla birlikte uzun süreli ateşlenmeler ve burun kanamasıyla karşılaşırlar.

İmdi zikir olunan üstādü'l-küllün tertibinde şıbyāna sin̄n-i nemālarında her bir müddetde ⁽⁸⁾ekşeriyā ne gūne emrāz 'arız olur deyü şübhe ile su'al ⁽⁹⁾itmek degildir, hemān zikir olunan emrāzlar lā-meḥāle olur dimekdir. ⁽¹⁰⁾**Ez-cümle** bu daḥı eḫfāle maḥşuş olan aḫvāldendir ki marāz ⁽¹¹⁾ḫālinde 'ilācları iki vechle mümkün olup vech-i evvel, ⁽¹²⁾eḫfālīn kendi nefslerine tedbīr olunmuşdur. Vech-i šānī, ⁽¹³⁾murzī'alarına ya'ni süd virenlere tedbīr olunmaqdır. Ammā eger ⁽¹⁴⁾eḫfālīn ebdānı ve kuvāları za'if olmaḡla devā istī'māline liyākatları ⁽¹⁵⁾ḫālinde murzī'alarına tedbīr olunmaḡ taḫdīm olunup ve bundan [aḫdem] zikir olunan ⁽¹⁶⁾gibi erbāb-ı fenn-i müsikīden ḫāzık olanın biri ol vaḫtīn ve sū-i ⁽¹⁷⁾mizācın ve zamānīn iḫtizāsına göre maḫāmātūn terānesiyle tedbīr ve tedāvī ⁽¹⁸⁾olunup zīrā eḫfālīn emrāzları rüḫānī olup ve emrāzları ⁽¹⁹⁾ekşeriyā murzī'alarının aḫvāline teba'iyet ile sū-i mizāclarının ḡalebe ve ⁽²⁰⁾arūzı taḡaddī eylediḡi süd sebebiyle oldıḡından nāšī müzāvele ⁽²¹⁾şıbyānda murzī'a müdāvemeti taḫdīm olunur tā ki murzī'a i'tā ⁽²²⁾olunan aḡdiye ve edviyenin āšarı vesāḫet-i leben ile eḫfāle ⁽²³⁾vāşıl olmaḡın intifā' ḫāşıl ola. Meşelen murzī'ada ḡalebe-i [115a] ⁽¹⁾dem 'alāmeti zāhir olursa faşd veyā ḫacāmat olunup eger ⁽²⁾aḫlāt-ı sā'ire ḡalebesi bedīdār olur ise müdāvāt-ı münāsibe ⁽³⁾ile tenḫiye-i beden ve istifraḡ olunur. Ve eger ishāli var ise ⁽⁴⁾ba'zı kavābızāt ile ḫabs olunup eger yübüset ve inḫıbāz ⁽⁵⁾var ise müleyyināt-ı laḫife ile telyīn olunup ve eger başına ⁽⁶⁾encere şu'ud iderse men'ī ile taḫayyüd olunup a'zā-i teneffüsleri ⁽⁷⁾ışlāḫ olunur ve eger sū-i mizāca mübtelā iseler aḡdiye-i ⁽⁸⁾muvāfıḫa tenāvül itdirmekle ve ba'zı münāsib devālar ile mu'ālece ⁽⁹⁾olunup ta'dīl-i mizāca sa'y olunur. **Hulāşa-i kelām** her ḫaçan ki ⁽¹⁰⁾murzī'aya bi-ḫasebi'l-iḫtizā müşhilāt ile mu'ālece olunup ⁽¹¹⁾yāḫud bi-ḫab'ihā ishāl 'arız olsa ve yāḫud ḫay' ile mu'ālece ⁽¹²⁾iḫtizā eylese ve yāḫud bi-ḫab'ihā ḫay' vāḫi' olsa ol vaḫitlerde ⁽¹³⁾evlā ve enseb olan oldur ki süd viren işlāḫ-ı mizāc idince ⁽¹⁴⁾ḫadar ḫıflı murzī'a-i āḫerīn ırzā'ına ve āḡuş-ı dīgere ḫavāle eylemekdir.

⁽¹⁵⁾**Ve'l-ḫāşıl** zikir olundıḡı vech üzere şıbyānın a'zālarına ⁽¹⁶⁾ser-tā be-ḫadem 'arız olan emrāz-ı cüz'iyeleri 'ale't-tertīb taḫrīr ⁽¹⁷⁾olunması ḫā'ide-i muḫannene-i fenn oldıḡı münāsebetden mā'adā ⁽¹⁸⁾her vechle ḫab'a daḥı evḫāḫ ve enseb olmaḡın bu vecīzede ⁽¹⁹⁾mehmā-emken bir miḫdārı baş ve taḫrīr olunup ve tertibi ⁽²⁰⁾üzerine İbn-i Sīnā *Ḳānūn*'unda ve Zekeriyā-i Rāzī *Kāmilü'ş-Şınā'a* ⁽²¹⁾ve sā'ir kütübünde ve Şa'bān Efendi merḫūm taḫrīr eylediḡi *Tedbīr-i* ⁽²²⁾*Mevlūd* nām kitābında ḫudemāya tebe'an emrāz-ı külliyyeyi başdan ⁽²³⁾tā ḫademe varınca tertīb ile tekmi'l idüp murād eyleyen [115b] ⁽¹⁾kitāb-ı mezbūrātı müḫāla'a-i nazar-endāz olduḡda ma'lūm-ı sa'adet-⁽²⁾mersūmları olur. Zīrā cümlesi gerḫi i'zāḫ ve işāret

olunmuştur ⁽³⁾lâkin ekşerîsi nâdiren vâkı' olup ve olduğu şüretde dağı zıkr ⁽⁴⁾olunduğı gibi berg-i gül-i muṭarrâdan nâzik olan mizâc-ı tab'ı eṭfâle ⁽⁵⁾tertib ve tedâvî emr-i müşkil olduğu erbâb-ı dirâyetiñ ma'lûm-ı ⁽⁶⁾fırâset-mefhûmlarıdır. Zîrâ ma'lûm olunan ḥâlâtındandır ki ez-cümle ⁽⁷⁾şıbyâna emrâz-ı re'sden olan ba'zı 'avâriş 'arız olduğda ⁽⁸⁾ekşerîsine ber-muḳteżâ-yı tabî'at isti'dâdları ve bi-ḥasebi's-sinn ⁽⁹⁾taḥammülleri olamamağla bi-'inâyeti'llâhi te'âlâ ol mişillü a'râzlardan maşûn ⁽¹⁰⁾ve maḥfûz olup ez-cümle eṭfâl için şudâ'ı 'arızası ⁽¹¹⁾taḥrîr olunmamışdır zîrâ şudâ'ı eczâ-i re's i'tibâr olunan ⁽¹²⁾uzuvlardan iḳtîzâ eyleyen veca' ve eleme ıtlâk iderler. Elem-i ⁽¹³⁾mezbûr ise lezzetiñ muḳâbili olan keyfiyyâtdan olmağla ⁽¹⁴⁾dimâğda olan kuvâ-yı müdrikeniñ kendi ḳatında âfet ve şer ⁽¹⁵⁾olan şey' idrâkine ıtlâk olunup bu şüretde eṭfâlde ⁽¹⁶⁾zıkr olunan elem-i re's bulunduğu taḳdîrce dağı idrâk idüp ⁽¹⁷⁾ta'bîrine ḳâdir olamadıkları eçden eṭfâle 'arız olan ⁽¹⁸⁾emrâzlarda şudâ'a ta'arruz olunmamışdır.

İmdi bunlar ma'lûm ⁽¹⁹⁾oldıysa zıkr olunacak ḥâtimeniñ tezkîr-i şânîsinde müstaḳilen ⁽²⁰⁾eṭfâle işâbet eyleyen bed-'aynıñ beyânı münâsib görölüp ⁽²¹⁾ve bâḳî tezkîrelerde dağı düd ve çiçek ve kızamık 'arızasını ⁽²²⁾dağı zıkr ü beyân eylemek ile risâle ḫatm idelim ki zîrâ ⁽²³⁾bunlar ekşer aḫvâlde vâkı'a olan emrâzlardan olup ol bed [116a] ⁽¹⁾emrâzlar ise gâh gâh aḫyânen vâkı' olur ve olduğu şüretde ⁽²⁾zıkr olunan kütüb-i mufaşşalâtda cümlesi 'ale't-tertib taḥrîr ⁽³⁾ve zıkr ü beyân olunmuştur. Bu risâleden murâd ancak elde düstür ⁽⁴⁾gibi bir şeydir, cüz'î şüretinde küllî dağı pezîrâ-yı zuhûr olur v'allâhü'l-muvaffıḳ.

⁽⁵⁾Tezkîr-i Şânî² ez-Ḥâtîme

Hıfz-ı şıḫḫat-ı eṭfâl u şıbyân min ⁽⁶⁾işâbetü'l-'ayn 'alâ ḳavl-i ḫükemâ-i felâsife ve Yünâniyye ⁽⁷⁾ve efrenciyye ve Laṭîniyye ve ṭıbbiyye ve şer'iyye. İmdi vech-i meşrûḫ üzre ⁽⁸⁾çeşm-i bed işâbet-i 'ayna dinölüp lisân-ı 'Arabîde sef'a ve ⁽⁹⁾ma'yûn olan kimesneye mesfû' ta'bîr olunup ve lisân-ı Yünâniyyede ⁽¹⁰⁾vâşikanba dirler ve gözi degen kişiye 'Arabda eşve ve zebân-ı ⁽¹¹⁾Fârisîde şûr-çeşm ve Yünâniyânda vâsıkânüs ta'bîr olunup ⁽¹²⁾ve işâbet idici göze nefis dinüp ve gözi çok kerre işâbet ⁽¹³⁾iden kimesneye nüfûs ve nefsanî dirler ve işâbet-i 'ayn ⁽¹⁴⁾nefsiñ ḳuvvetinden nâşî olduğu eçden işâbet-i 'ayna ⁽¹⁵⁾nefs ıtlâk olunması ma'nâ-yı mezkûra göre mebnî ⁽¹⁶⁾olmak mülâhaza olduğda iştibâh ḳalmaz. Nitekim bir şâ'ir-i ⁽¹⁷⁾rûz-âzmâ bu ḳıṭ'a ile tefhîm ve imlâ idüp ve dirler ki ⁽¹⁸⁾

1 eṭfâl için 'arızâ-yı şudâ'ıyye vücûd-pezîr olmaması

2 tezkîr-i şânî ez-ḫâtîme işâbet-i 'ayn beyânındadır

Kıfâ: Ger ta'accüble vâkı' olsa nazar
 Mubaşşıra göz degüp ⁽¹⁹⁾ider eşer
 'Aynı ile o tîr-i âteş-gün
 Bir nazarla ider ⁽²⁰⁾anı mağbün
 Kuvvet-i nefsd e olunca bu hâl
 Aña dinse ⁽²¹⁾aceb mi 'ayn-ı kemâl

Neşr: Felâsife-i hükemâdan ba'zıları 'aynda ⁽²²⁾fi'l ü infî'âl var dirler. Zîrâ fi'l nefsd e fâyiz ⁽²³⁾olur ya'ni gözden bir sîme-i la'îfe münşâ'ibe olup ma'yûnuñ [116b] ⁽¹⁾cismine muttaşıl oldığı hâlde muhâlağa idüp ve mesâmmâtından ⁽²⁾duhûl idüp ma'yûna ızrâr yâhud îrâş-ı fesâd ⁽³⁾ider ve bu te'sîr olmaz, illâ müstaşsen olan emirde olur. ⁽⁴⁾İmdi bu 'aynıñ fi'lidir ammâ infî'âli dağı 'ayndan ⁽⁵⁾münşâ'ibe olan cevâhir-i şu'â' manzûra vâşıl olduğda ⁽⁶⁾manzûr ile muhâlağa idüp ol muhâlağa ol cevâhirde zâhir ⁽⁷⁾olur didiler. Ve bu 'âlemde biz dağı nice nice müşâhede eyledik ⁽⁸⁾ve beyne'n-nâs aña nefis tesmiye iderler ve Eflâtun *Kitâbu'n-Nefs*'de¹ zıkr ider ki emzice-i yâbise-i sevdâviyye ve 'uyûn-ı ⁽¹⁰⁾Câffe aşhâbınıñ istihşân ile nazarları keşîrî'l-fesâd ⁽¹¹⁾ve şedîdü'z-zarârdır. Zîrâ bunlarıñ mizâcları bilâd-ı Hârre ⁽¹²⁾ve Ceffâfe ve cibâl-i Hadîdiyyede mütevellid olan hayvân-ı ⁽¹³⁾yâbiseye teşbîh olunur ki anlara kepçe kıuyruk ve şall² ⁽¹⁴⁾ve âfet tesmiye iderler ki nazarları ta'alluğ itdigi nesne ⁽¹⁵⁾nesneyi izâbe idüp eridirler. Ve 'ayin olan kişi ⁽¹⁶⁾nefsini keyfiyyet-i rediyye ile mütekeyyif itse anıñ ⁽¹⁷⁾'aynından bir kuvvet-i semmiyye münba'is olup ma'yûna ⁽¹⁸⁾muttaşıl zarar îrâş itmekle fesâda vâşıl ider. ⁽¹⁹⁾Ve bi-haķîķatihi Cenâb-ı İzed-i muhtâr-ı Hâķķ ve Kirdgâr-ı feyyâz-ı ⁽²⁰⁾zât-ı muṭlaķ celle kudretühu hâzretleri ecsâm u ecsâda ⁽²¹⁾te'sîr-i külliyye için ervâha havâşş-ı belîğa hâķķ idüp ⁽²²⁾ve

-
- 1 *Kitabu'n-Nefs* Eflâtun'a değıl Aristo'ya ait bir eserdir, İbn-i Rüşd tarafından "Psikoloji Şerhi" adıyla şerh edilmiştir.
- 2 **şall:** İşbu şall ta'bîr olunan bir nev' hayyedir ki ekşeriyyâ Türkistan'da pezirâ-yı zuhûr olup ve oldığı mevzî'inden bir mevķî'e hareket itmeyüp zâhir oldığı şukbe veyâ yuvasından hurûc itmeyüp sükûnet üzerine şâbit olur ṭurur lâkin nefesiniñ kemâl-i semmiyyet-i vahâmetinden etrâfından üç dört fersah mevķî'de giyâh ve eşcâr mevķî'-i harîķ gibi simsiyah yanar ve üzerinden ṭuyur cinsinden bir hayvân ṭayerân idemeyüp eger ez-ķazâ geçerse per ü bâli muhterik olup yire meyyiten sâķit olur. Te'sîr-i semmiyyeti ol mertebedir ol semtiñ ehâlisi müzî-i mezbûruñ zuhûr vaķtini bilüp ol yire uğramayup ve hayvânını dağı ol semte işâl itmezler ve müddet-i zuhûri bi-emri'llâhi güz faşında iki üç ay ķadar olur ba'dehu ğaybûbet ider hattâ te'sîr-i semmiyyeti ol mertebede naķl iderler ki müzî-i mezbûruñ te'sîr-i semminden bir kimesne helâk olup yaturken bir süvâr ez-ķazâ ol mühlekiñ üzerine dūcâr olup elinde olan nîze ile yerde yatan meyyite 'acebâ şağ mıdır deyü doķunduğda semmiñ nîzeye te'sîrinden o süvâr ve süvâr oldığı dâbbesine derhâl te'sîr idüp helâk oldığını naķl ü hikâyet iderler, âfina'llâhu ve iyyâküm min hâze'l-âfeti.

‘âkil ü lebîb olan bu te’sîri inkâra kaçā mecāl⁽²³⁾ bulamayup elbette te’sîrini işbât ider. Zîrâ görmez misin ki [117a]⁽¹⁾ insân bir mehâbetlü muhteşem meclise varsa hicâbından⁽²⁾ vechinde ne gûne hûmret bedîdâr olur yâhud bir maḥûf⁽³⁾ maḥalle varsa ḥavfından vechinde şufret ḥâşıl olur,⁽⁴⁾ ol ecluden ervâhın bedene te’sîri vâsıtasıyla⁽⁵⁾ ve ‘ayna şiddet irtibâtıyla ma’yûnda bir keyfiyyet ḥâşıl⁽⁶⁾ olur. **Pes imdi** bundan ma’lûm olundu ki ervâha fi’l⁽⁷⁾ nisbet olundu, ervâh ise fâ’il olmadı belki te’sîri⁽⁸⁾ ancak rûh için oldu. Ve ke-zâlik ḥükemâ-yı efrenciyyeden⁽⁹⁾ Etmülyârüs nâm ḥekîm dir ki hüzal-i eṭfâl ya’ni⁽¹⁰⁾ ıfılların arıklamasına bâ’iş olan ‘ilel-i rediyeniñ⁽¹¹⁾ biri daḥı işâbet-i ‘ayn-ı redî vü semmiyyedir ki eṭfâl⁽¹²⁾ u şıbyâna te’sîri keşîrî’l-vuķû’dur didi. Ve ke-zâlik re’îs-i⁽¹³⁾ eṭıbbâ-i kimyâ’iyye olan Berâklisüs Cürmânî ve ekşer eṭıbbâ-i⁽¹⁴⁾ muḥaddisîn ittifâk eylediler ki bu bir âsâr-ı ḥayâliyeden zuhûra⁽¹⁵⁾ gelüp mücerred hemân nazar ile zarar ve ifsâd ider didiler. Ve⁽¹⁶⁾ ba’zılar daḥı bi’z-zât inkâr idüp ve cemî’ umûri⁽¹⁷⁾ siḥre taḥşîş u isnâd eylemişlerdir lâkin eger bu maḥalde⁽¹⁸⁾ anlarıñ taḥrîrleri ve senedleri taḥrîr olunursa ıtnâba bâ’iş⁽¹⁹⁾ bir keyfiyyât olduğından münâsib görölmedi. İmdi gerek⁽²⁰⁾ nazardan ve gerek sihrden ve gerek anlara müşâbih olan nesneden⁽²¹⁾ olsun bu mezkûrlardan mâ-‘adâ bir sebep-i âḥer-i mevcûd yoķdur ki⁽²²⁾ illet-i âḥere delâlet eyleye.

el-‘Alâmât¹: İmdi⁽²³⁾ işâbet-i ‘ayn-ı rediyeniñ ‘alâmâtı eṭfâl ve şıbyâna [117b]⁽¹⁾ hüzal u zâf ‘arız olup naḥîf olmasıdır⁽²⁾ yâhud ba’zı ‘acûze ve fertütelerden sū-i zann olunursa⁽³⁾ ba’îd degildir. Ḥuşûşâ anlar eṭfâl ile me’nûs u me’lûf⁽⁴⁾ olup mücâleset ve muşâhabetlerinden işâbet-i ‘ayn-ı⁽⁵⁾ redî me’müldür ve işâbet-i ‘ayn ḥaḳkıında Ferdkumânüs⁽⁶⁾ nâm ṭabîb bir risâle-i müstaķile taḥrîr idüp ‘ale’t-taḫşîl⁽⁷⁾ beyân eylemişdir. Risâle-i mezkûr taḥrîr ider ki şıbyân ve⁽⁸⁾ eṭfâle ‘ayn-ı redî işâbet itmîş midir yoḥsa itmemiş⁽⁹⁾ midir ma’lûm itmek için² ıfıllı dâyesiniñ âġuşuna⁽¹⁰⁾ ya’ni kucaġına virüp ve ıfıllı altına mâ-i cârîden⁽¹¹⁾ ṭolu bir kâse vaż’ idüp ve ol şunuñ içine bir yumurṭa⁽¹²⁾ koyalar. Eger ol yumurṭa şunuñ yüzine çıkarsa⁽¹³⁾ ol ıfılla nazar işâbet eylemişdir ammâ eger yumurṭa şunuñ⁽¹⁴⁾ dibine çökerse aşlâ hiçbir ‘illet mevcûde degildir ve⁽¹⁵⁾ bunuñ sırr ve ḥikmeti budur ki ervâh-ı ma’ķûde ve mesdûde⁽¹⁶⁾ ḥalâş olmak ümniyyesiyle yumurṭa a’lâya müncezib olup⁽¹⁷⁾ ammâ vech-i mezkûr üzre olmadığı şüretde çig yumurṭanın⁽¹⁸⁾ ḥâlî dibe çökmekdir didiler.

el-‘İlâc³: İmdi bu taḳdîrce⁽¹⁹⁾ gerek işâbet-i ‘ayn-ı redî ve gerek sihrin ‘ilâcında⁽²⁰⁾ ṭayyib-i lebîbe lâ-büdd ve lâzımdır ki evvelen ruķye ve efsûnât⁽²¹⁾ ve iḥrâz ve ta’lîķât ile ‘ilâcına ibtidâ idüp ba’de⁽²²⁾ dâḥilen işâbet-i ‘ayn-ı redîye muzâdde olan

- 1 ‘alâmât-ı te’sîr-i ‘ayn-ı bed
- 2 tecrîbe-i te’sîr-i çeşm-i bed
- 3 ‘ilâc-ı te’sîr-i çeşm-i bed

‘ilâclar (23) ile devâ ve tedbîr ideler. Meşelen işâbet-i ‘ayn-ı redîye [118a] (1) muzâdde olan edviye-i müfrededendir ki bunlar mercân-ı aḥmer (2) ve ebyaz ve nâbü'l-fil ve nâbü'l-insânî'l-meyyit ve (3) meşîmetü'l-insân ve ‘üd-ı hindî ve dıbķu'l-bunduķu'l-berri (4) ve ḥabb-ı ḥaşışeti'l-bârîs ve bezr-i ḥaşışetü'r-re'si'l-icl (5) ve zehr-i heyyu fâriķün ve ḥabbe-yi heyyu fâriķün ve kışrû'l-ḥılâf (6) ve varâķ-ı şafşâf ve zehr-i şafşâf ve zehr-i ḥılķatü'l-maḥbûb (7) ve şa'ru'l-gül ve ķünteryervâ ve ḥiltit ve kelḥ-i ebyaz (8) ve na'na' ve afsentîn ve sefercel ve tuffâḥü't-ṭayyib ve bunlarıñ (9) emşâli bi'l-ḥâşşa nâfi' devâlardır.

Ve ke-zâlik edviye-i mürekkebeden (10) bi'l-ḥâşşa nâfi' olan devâ ki Ğansî nâm ḥekîmîñ iḥtirâ (11) ve mücerrebi olup kendi kitâbında mercân maķâlesinde bu sefûfi (12) taḥrîr ü beyân eylemişdir ki

Şan'atı budur: Mercân-ı aḥmer ve mercân-ı (13) ebyaz ve nâbü'l-insânî'l-meyyit ve bezr-i ḥaşışetü'r-re'si'l-icl her birinden bi's-seviyye aḥz idüp ve nâ'imen daķķ olunduķdan (15) soñra şefûf oluna. Zîrâ bu ḥuşuşda mercâna mu'âdil bir (16) devâ olmaz deyü ḥekîm-i mezbûr taḥrîr eylemişlerdir, fi'l-ḥaķîķa levn-i (17) mercân daḥı her ķanĝı ṭarîķ ile 'amel olunursa olsun belîĝü'n-nef'dir. 'Ale'l-ḥuşuş heyyu fâriķündan maşnû' ve ma'mûl (19) olan aşbâĝ ve elvân ve maṭâbîḥ ve mâyi'ât ile ma'an isti'mâl (20) olunursa iksîr gibi bir devâ' serî'ü't-te'sîr olur.

Ve ke-zâlik (21) ibtidâ-i vaz'-ı ḥaml eylemiş ḥâtûnuñ meşîmesinden ma'mûl (22) sefûf yâḥud rûḥ-ı meşîme cevher-i heyyu fâriķün ile isti'mâl (23) olunursa envâ'-ı siḥre nâfi' oldıĝından mâ-'adâ bi'l-ḥâşşa [118b] (1) nazar-ı ḥabîşeye ve işâbet-i 'ayn-ı redîden nâşî 'ilel-i (2) keşîreye 'ilâc-ı tâmm ve devâ-yı mâ-lâ-keḷâmdır.

Ve ke-zâlik edviye-i (3) ḥâriciyyeden zehr-i heyyu fâriķün yâḥud cevher-i heyyu fâriķün (4) ve ḥabb-ı ḥaşışeti'l-bârîs ma'a-bezrihi ve ḥaşışetü'l-eresi'l-icl her birinden 'ale's-seviyye aḥz ve daķķ olunup (6) bir ķîseye vaz'la ṭıflıñ 'unķuna ta'lik ideler, âfet-i (7) mezkûreyi def ider. Yâḥud ķünîza-i ezraķ ve zehr-i (8) heyyu fâriķün ve re'sü'l-icl ve nâbü'l-insânî'l-meyyit (9) ve dıbķu'l-bellût aḥz olunup ve kelḥ-i maḥlûl ile ķurşlar (10) olunup ṭıfl-ı ma'yûna tebhîr oluna te'sîr-i 'acîbesi müşâhede (11) olunur.

Ve ke-zâlik bâlâda taḥrîr olunan edviyelerden maṭbûḥ (12) amel olunup da anıñla ṭıflı ĝasl iderlerse devâ-i lâ-nazîrden olur. (13) Yuḥanna Arṭamânûs Ķüy-likûrûs nâm ḥekîm işâbet-i 'ayn-ı (14) redî ve hüzâl-i eṭfâl için bu ĝasûli ĝâyet medḥ itmişdir.

(15) **Şan'atı budur:** Zehr-i şafşâf ve zehr-i ḥılķatü'l-maḥbûb (16) ve şa'ru'l-gül ve ḥaşışetü'l-eresi'l-icl ve heyyu fâriķün (17) ve ķünîzâ' ve varâķ-ı ḥaşışetü'l-bârîs ve

habb-ı haşîsetü'l-bārîs her birinden 'ale's-seviyye aḥz ve mā'ü'l-ḳarāhla taḃḃ olunup ⁽¹⁹⁾ḡasül oluna.

Ve ke-zâlik eḫfâl-i ma'ÿunuñ mi'ðesine ḥılṫîr-i ⁽²⁰⁾müntinden tazmîd olunsa bâliḡu'n-nef olup yâhud Ḳaşıron ⁽²¹⁾nâm ḥekîmiñ iḥtirâ'ı olan ṫılâ ki taṫayyurı nâ-yâb ve menâfi'ci ⁽²²⁾keşîresi ma'lûm-ı ulü'l-elbâbdır.

Şan'atı budur: Uşâre-i na'na' ⁽²³⁾ve uşâre-i afsentîn ve uşâre-i sefercel ve uşâre-i tuffâḥ-ı [119a] ⁽¹⁾ṫayyib her birinden ikişer vaḳıyye mercân-ı aḥmer ve nüşâre-i 'âc ve ⁽²⁾ud-ı hindî her birinden nışf dirhem aḥz olunup ⁽³⁾ba'de'd-daḳḳ miḳdâr-ı kifâye şem'ci 'asel ile ḳânûn üzre ⁽⁴⁾merhem olunup günde iki def'a mi'de üzerine ilşâḳ ve ⁽⁵⁾ṫılâ oluna mücerrebdır.

Ve ke-zâlik İspanya 'avratları beyninde ⁽⁶⁾ḡâyet ile meşhûr ve memdûḥ ve mücerrebdır ki şıbyân-ı ma'ÿûna ⁽⁷⁾ya'ni göz degmiş ma'sûmlara kelḥ-i ebyaz ile ḥılṫîr-i müntin ⁽⁸⁾tebhîr ile 'ilâc iderler. **et-Tecrîbe:** Aḳaşıron nâm ḥekîm dir ki ⁽⁹⁾defa'ât-ı keşîre ile şıbyân-ı ma'ÿûna tecrîbe eyledim, birinde taḫallûf ⁽¹⁰⁾eylemedi ve mec-mû'unda bürü' tâmm ḥâşıl oldu.

Ol **Devâ budur:** ⁽¹¹⁾Feres-i esved ḳademinden çıḳmış bir na'lı nâr-ı şedîde üzerinde ⁽¹²⁾ḳızdırdıḳdan soñra üzerine keskin ḥâlîş sirke şaçup andan ⁽¹³⁾hurûc iden buḫâr ile şıbyân-ı ma'ÿûnı tebhîr ve buḡ itmekle bürü' tâmm ⁽¹⁴⁾ḥâşıl olur mücerrebdır. **et-Tecrîbe:** Muḫarrir-i hurûf faḳîr-i pür-taḳşîr daḫı Haleb'den ⁽¹⁵⁾'avdetimizde ḥâlâ süvâr olduğımız feres-i ḥoş-ḥırâma yolda cünbiş ⁽¹⁶⁾ile gelürken şûr-çeşm 'ayn-ı redî ile ma'ÿüb olan bir gözi ⁽¹⁷⁾çıḳacaḡın gözi işâbet itmekle ḫayvân gidüp dururken ⁽¹⁸⁾ḳulaḳlarını bıraḡup başladı yedege gelmemeye. Ḥulâşa gidemem deyü ⁽¹⁹⁾cevâb virüp ve güyâ yatmaḳ ister gibi ḥâlâtlar pezirâ-yı zuhûr olup ⁽²⁰⁾rüfeḳâdan olanlar ve etbâ'lar kimi sanculandı ve kimi arpaladı, her biri ⁽²¹⁾bir kelâm tefevvüh eyledi. Lâkin kârbânda bir bed-çeşm kimesne olduğın ⁽²²⁾muḳaddem ḥiss itmiş idim ki zîrâ mezbûruñ ta'alluḳ-ı nazarı ile bir ⁽²³⁾yükimiz bilâ-mücib 'Âşî şuyına uçup gerçi saḫḫâreleri [119b] ⁽¹⁾çıḳardılar lâkin bî-çâre tüvânâ bir ḫayvân şuda boḡuldu ve bu ⁽²⁾keyfiyyât şahrâda Zenbâḳıyye nâm maḫalde vâḳi' olmuş idi. Faḳîr ⁽³⁾bu ḫâlet ḫâtırına gelüp ve nazar-ı bedden olduğın ḥiss eyledikde ⁽⁴⁾'acebâ bir yumurṫa bulmaḳ mümkün midir dirken ḫuddâmdan biri ⁽⁵⁾bende bir dâne vardır deyü ḳoynundan bir yumurṫa faḳîriñ yedine ⁽⁶⁾Ḥıızr-âsâ teslîm eyledikde derḫâl beyzânın üzerine üç 'aded ⁽⁷⁾İḫlâş-ı şerîf okuyup feres-i mezbûruñ alnına ḫarb eyledikde ⁽⁸⁾beyza şikest olup yere düşdiḡi gibi bî-çâre ḫayvân yeñiden

⁽⁹⁾dünyâya gelmiş gibi birkaç kerre gerinüp ve püfkirüp şıç[a]ramağa ⁽¹⁰⁾başlayınca derhâl tahte'r-revândan çıkup ve üzerine süvâr ⁽¹¹⁾oldum. Anâkiyyeye gelince güyâ hayvân hâl diliyle beni yeñiden dünyâya ⁽¹²⁾getürmege sebep olduñ yollu cünbiş-den âsüde olmadı ya'ni ⁽¹³⁾inkâr olacağ keyfiyyâtdan olmayup ve bu mişillü sefere 'azîmet iden ⁽¹⁴⁾kimesnelere bu mişillü tedârikât lâzım ve vâcibdir. Huşuşıyla ⁽¹⁵⁾'Osmânlı olup sefer eşenlere ziyâde başîret lâzım ve lâ-büddür fefhem.

⁽¹⁶⁾**Ve ke-zâlik** aqvâl-i 'ulemâ-i şer'-i mübîn ve aqvâl-i hükemâ-i müslimîn ⁽¹⁷⁾'ındlerinde işâbet-i 'ayn-ı redî huşuşunda mezheb-i ehl-i ⁽¹⁸⁾sünnet ve cemâ'at budur ki 'ayn-ı ma'yûni ihlâk ⁽¹⁹⁾yâhud ifsâd iderken yine bu te'sîri Allâhu te'âlâ hazretlerinin ⁽²⁰⁾kazâ ve kaderine havâle idüp ve anıñ taqdiri ile vâkı' olur. ⁽²¹⁾Zirâ hayr u şer ve nef' u zarardan bir nesne kazâ ve kadersiz olamayup yine anıñ emriyle ve yaratmasıyla zuhûr ider. Nitekim hazret-i ⁽²³⁾'Osmân cenâbları rağıya'llâhu 'anh bir şabî-i melîh gördüklerinde [120a] ⁽¹⁾رسموا نونته لثلا يصيبه العين ⁽²⁾şu şabîniñ nunesini tesvîd eyleñüz ki hattâ işâbet-i 'ayndan ⁽³⁾berî ve sâlim ola buyururlar idi. Nüne ta'bîri zeķanda olan ⁽⁴⁾çuķur mevķi'dir. **Ve ke-zâlik** Hişâm bin 'Urve'den mervîdir ki bir kimesneniñ mâlını yâhud bağçe ve bostân ve ğayrı ⁽⁶⁾eşyâsını görüp ta'accüb eyleseñ mâ-şâ'allâh lâ havle ⁽⁷⁾ve lâ kuvvete illâ bi'llâh dinilmek gerekdir didiler. *Ve Mişkatü'l-Meşâbih* ⁽⁸⁾şerhinde 'Aliyyü'l-Kârî, İmâm-ı Nevevî'den naql ider ki imâm-ı mûmâ-ileyh ⁽⁹⁾buyurmuşlardır ki kudemâ-i tabî'iyün zu'm iderler ki te'sîri 'aynda ⁽¹⁰⁾hâl ve şân-ı 'ayn-ı 'âyinden bir kuvvet-i semmiyye zuhûr idüp ⁽¹¹⁾ma'yûna vuşûl bulmaķla fi'l-hâl te'sîri semmiyyet ile ma'yûn tâ ki ⁽¹²⁾helâk olup yâhud fesâd bulur kim haşerât-ı mü'ezziye nev'inden ⁽¹³⁾ba'zı hayvân-ı zî-semm vardır ki nazarı semümdür. Şöyle ki insâna ⁽¹⁴⁾yâhud hayvâna nazarı ta'alluķ eylese derhâl nazarı ile manzûra ⁽¹⁵⁾te'sîr idüp ve derhâl helâk olur. **Ve ke-zâlik** ba'zı 'ulemâ-yı ⁽¹⁶⁾'izâm te'sîr-i nazarda şöyle baş-ı merâm eylemişler ki bir kimesne ⁽¹⁷⁾bir nesneye nazar idüp istihsân eylese ammâ derhâl hâlıkına ⁽¹⁸⁾rücûc eylese ve şânî'a 'ibret ile rü'yet idüp de şânî'i ⁽¹⁹⁾ta'zîme dâ'ir söz söylese meşelen sübhâna'llâh gibi yâhud ⁽²⁰⁾mâ-şâ'allâh lâ kuvvete illâ bi'llâh emşâli kelimât teveffüh eylemese ol nâzır ⁽²¹⁾nazarında bed itmiş olur ve nazar-ı hayâletin ta'alluķı sebebi ile ⁽²²⁾manzûra helâk yâ fesâd halk olunup nâzır-ı hâyin daħı cezâsın ⁽²³⁾bulur. **İmdi** bu icmâlîñ tafşîli budur ki Allâhu te'âlâ hazretleri [120b] ⁽¹⁾'âlimü's-sır ve'l-ha-

1 Şu çocuğun gamzesini karartarak (siyaha boyayarak)göz değmesinden emin olun. İbn-i Kayyim, *Zâdü'l-Mead*, C. 4, s.1796.

fiyyât iken efâlinde ba‘z hüküm ve esrâr olmağla ⁽²⁾‘ibādını ibtilâ ve imtiḥân ider. Nitekim sūre-i Mülkde ¹﴿لِيَبْلُوكُمْ أَيُّكُمْ أَحْسَنُ عَمَلًا﴾ buyurmuştur. Bu şüretde daḥı manzūr da ⁽⁴⁾ve müstaḥsen de helâk olup **yâhud** fesâd ḥulḳı ile muḥiḳḳ ⁽⁵⁾ve mübṭili imtiḥân ider ya‘ni ol helâk u fesâdı kevn-i ⁽⁶⁾muḥiḳḳ anı Allâh cânibinden bilür ammâ mübṭil olan ğayru’llâh tarafından ⁽⁷⁾bilür. Nâzır-ı ḥayın daḥı bu mefsedeye bâ‘iş olmağla müstaḥaḳ ⁽⁸⁾oldığı cezâyı bulur.

Beýt: Nice esrâr u ḥikmet vardır ⁽⁹⁾ef‘âl-i ilâhîde
Bilen aṣḥâb-ı ‘irfâna hezârân âferîn ⁽¹⁰⁾olsun

Neşr: Ba‘zı ‘ulemâ didiler ki işâbet-i ‘ayn ḥavâşş-ı ⁽¹¹⁾nefsâniyyededir aña ıttılâ‘a imkân-ı ‘aql ile olmaz ve ⁽¹²⁾tedkîḳ-i felsefî ile insân bu keyfiyyâta vâkıf olmağla tarîḳ-ı ⁽¹³⁾eslem bulamaz. Bu faḳîriñ daḥı bu kavli cümle aḳvâlden aḳkem ve ercaḥ ⁽¹⁴⁾görmüşümdür ve nefsinde daḥı bu böyledir. **Ve ke-zâlik** ba‘zı ⁽¹⁵⁾‘ulemâ daḥı didiler ki rûḥ-ı insânî rûḥ-ı âḥere te‘şîr ider işâbet-i ⁽¹⁶⁾‘aynda aṣl daḥı budur ve her kaçan ki bir ḥâsid bir şey’ begenüp ⁽¹⁷⁾ve istiḥsân idüp ve ḥased ile nazar eylese anıñ nazarı ⁽¹⁸⁾rûḥ-ı ḥabîşinden munşabiğ olur. Ve maḥsûda böyle inşibâğ ⁽¹⁹⁾ḥâlinde muttaşıl olsa ve derḥâl ol nazar-ı rûḥ maḥsûda ⁽²⁰⁾muḥteliṭ olmak şüreti gibi ta‘alluḳ idüp te‘şîr ider ve muḳteżâ-yı ⁽²¹⁾ḥabâset ne ise maḥsûdda daḥı zuhûr ider. **Pes** bu ḥâl ⁽²²⁾nüfus-ı ḥabîşeniñ te‘şîri olduğı gibi nüfus-ı sa‘ideniñ ⁽²³⁾te‘şîri olmak daḥı bî-iḥtimâldir ki ya‘ni bir taḳî ve naḳî olan kimesne **[121a]** ⁽¹⁾bir kimesneye ḥüsn-i ḥâl ile müteveccih olmasa anıñ muḳteżâ-yı ⁽²⁾teveccühi olan emr-i meş‘ud teveccüh itdigi vech üzre zâhir ⁽³⁾olmak muḥaḳḳaḳdır. Nitekim enbiyâ ‘aleyhimü’s-selâm ḥazretleri mürşid-i ⁽⁴⁾kâmil olan evliyâ-i ‘izâmîñ şefḳat ü merḥamet gözi ile ⁽⁵⁾nazar eyledigi gibi işbu ḥâl du‘âlarda ruḳyeler ve ta‘vîzlerde daḥı ⁽⁶⁾câridir. **Qalallâhu te‘âlâ fi-Sûre-i Yûsuf** **وَإِذْ خُلُوا مِنْ بَابٍ وَاحِدٍ** ﴿وَقَالَ يَا بَنِيَّ لَا تَدْخُلُوا مِنْ بَابٍ وَاحِدٍ﴾ ²وَإِذْ خُلُوا مِنْ أَبْوَابٍ مُتَفَرِّقَةٍ﴾ el-âyetü. Âyet-i ⁽⁸⁾mezḳüre ḥazret-i Ya‘ḳûb ‘aleyhi’s-selâmın oğullarına tevcîh-i ⁽⁹⁾ḥiṭâb buyurup ve bu kışşanıñ aṣlı budur ki ebnâ-i Ya‘ḳûb ⁽¹⁰⁾‘aleyhimü’s-selâm vâlid-i mâcidlerinden Mışır’a gitmege izin taleb eylediklerinde ⁽¹¹⁾müşârün-ileyh ḥazretleri ebnâsına izin erzânî buyurduklarında buyurmuşlar ki ⁽¹²⁾“ey benim oğlancıklarım, her kaçan Mışır’a varırsañuz derûn-ı Mışır’a ⁽¹³⁾var-

1 “O, hanginizin daha güzel amel yapacağını sınamak için ölümü ve hayatı yaratandır.” Mülk 67/2.

2 “Sonra da, “Ey oğullarım! Bir kapıdan girmeyin, ayrı ayrı kapılardan girin.” Yusuf, 12/67.

diğınızda bir kapudan duğul itmeyüp ebvâb-ı müteferriğadan ⁽¹⁴⁾duğul idiñüz.” **Pes** bu tavsiyeden murâd cumhür-ı müfessiriniñ ⁽¹⁵⁾ğavli budur ki ebnâ-i Ya'ğub 'aleyhi's-selâm ħüsñ ü cemâl şâhibleri ⁽¹⁶⁾olmağla bâb-ı vâhiddin duğul itmeyeler ki ħattâ işâbet-i 'ayn ⁽¹⁷⁾ihtimâli olmaya. **Ve ke-zâlik** imâm Fağrû'd-dîn er-Râzî dirler ki bu âyet-i ⁽¹⁸⁾kerîmede işâbet-i 'ayn ħağğ oldığına delâlet vardır ve işbu delâlet ⁽¹⁹⁾bir nice vech üzredir ki vech-i evvel, müfessirîn-i müteğaddimîniñ ⁽²⁰⁾ittifâğları üzre âyet-i mezkûreden murâd işâbet-i 'aynıñ ⁽²¹⁾ğağğ oldığıdır. Bâğî kelâm tefsîr-i kebîrde maşûrdur ve işâbet-i ⁽²²⁾'aynda olan eğâdis-i şerîfeden birisi Ebû Hureyre rağıya'llâhu 'anhuñ rivâyeti ile vürüd iden ħadîs-i şerîfdir ki [121b] ⁽¹⁾ğazret-i Resül 'aleyhi's-selâm ¹الْعَيْنُ حَقٌّ buyurmuşlardır. ⁽²⁾**Tercüme-i ħadîs**, 'aynıñ nefis ü emvâlde te'sîr ve işâbeti emr-i ⁽³⁾muğağğağdır dimek olur dimişler. **Ve ke-zâlik** bu ħadîs-i şerîf ⁽⁴⁾dağı ²الْحَالِقُ تَنْزُلُ الْعَيْنُ vârid olmuşdur. Ma'nâ-yı münîfi, ⁽⁵⁾'ayın olan yüce tağı indirir dimekdir, yüce tağı indirmek ⁽⁶⁾ziyâde te'sîrden kinâyetdir. Bir ħadîs-i şerîfde dağı bu ma'nâya ⁽⁷⁾işâret vardır. النَّظْرُ سَهْمٌ مَسْمُومٌ ³مِنْ سَهْمٍ إِبْلِيسَ ⁽⁸⁾buyuruldu. Ma'nâ-yı şerîfesi, nazar eylemek iblisiñ oklarından ⁽⁹⁾ağılı bir oğdur dimek olur. **Ve bir ħadîs** dağı Ebû Zer-i Ğıfârî ⁽¹⁰⁾rağıya'llâhu 'anhu'l-bârî rivâyet ider. Kâle resülü'llâh şalla'llâhu ⁽¹¹⁾'aleyhi ve sellem ⁴الْعَيْنُ الْقَدْرُ لَتَدْخُلَ الرَّجُلَ الْقَبْرَ وَالْجَمَلَ الْقَدْرُ şadağa. Bu ħadîs-i şerîfiñ dağı ma'nâ-yı zâhirisi, ⁽¹³⁾tağğığan 'ayn âdemi kabre ve deveyi kıdre çor dimekdir ve ⁽¹⁴⁾bunuñ tevçihî zâhirdir. Ve Ķur'an-ı 'azîmü's-şânda dağı ħavlihu ⁽¹⁵⁾تَعَالَا كَفَرُوا كَفَرُوا ⁵لَيْزُ لِقُونِكَ بِأَبْصَارِهِمْ لَمَّا سَمِعُوا الذِّكْرَ ⁽¹⁷⁾Zirâ rivâyet olundu ki Benî Ķabîl kabîlesinde ba'z göz ⁽¹⁸⁾degiriciler var idi. Pes anlarıñ ba'zısı Resül 'aleyhi's-selâma göz degiricek ya'ni göz degirmek murâd eyledikde ⁽²⁰⁾bu âyet-i kerîme nâzil oldu. Ħattâ Ħasan-ı Başrî'den mervîdir ki ⁽²¹⁾ma'yunuñ devâsı bu âyet-i kerîme'i oğumağdır didi. Nitekim ⁽²²⁾*Tefsîr-i Ebû's-Su'ud*'da maşûrdur ve ħazret-i 'Alî rağıya'llâhu 'anhdan mervîdir

1 “Nazar (göz değmesi)haktır. (Buhârî, “Tıbb”, 35.)

2 “Nazar (göz değmesi)dağı yerinden oynatur veya insanı dağdan aşağı düşürür.” (Ahmed İbn-i Hanbel, *Müsned*, I/294).

3 “Nazar eylemek iblisin oklarından zehirli bir oğtur.” (Kuzâî, *Müsnedü's-Şihâb*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1407. I. 292.)

4 “Göz değmesi insanı kabre, deveyi kazana koyar.” (Kuzâî, *Müsnedü's-Şihâb*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1407. II. 140.)

5 “Şüphesiz inkar edenler Kur'an'ı duydukları zaman neredeyse seni gözleriyle devirecekler.” Kalem 68/51.

ki Cebrâ'il 'aleyhi's-selâm bir gün Resûl [122a] ⁽¹⁾'aleyhi's-selâmı maḥzûn buldı, ayıttı ki yâ Muḥammed, seniñ ⁽²⁾yüzünde gördüğüm ğam u ğuşşa eşeriniñ sebebi nedir? Pes ⁽³⁾Resûl 'aleyhi's-selâm cevâb virüp Ḥasan ile ⁽⁴⁾Ḥüseyin'e rağıya'llâhu 'anhümâya göz işâbet eyledi didi. Cebrâ'il ⁽⁵⁾'aleyhi's-selâm daḥı yâ Muḥammed, siz gözi taşdıķ eyleñüz ki ⁽⁶⁾zırâ göz ḥaķdır didi. Andan şofıra didi ki sen anları ⁽⁷⁾bu kelimeler ile ta'vîz eyle deyüp bu du'âyı okudı *اللهم ذا السلطان العظيم و المن القديم و الكلمات التامات و الدعوات المستجابات عاف الحسن و الحسين من النفس الجن و اعين الإنسان* Pes Resûlu'llâh ḥazreti ⁽¹¹⁾bu du'âyı kırâ't at idigi sâ'at Ḥasan ile Ḥüseyin ⁽¹²⁾rağıya'llâhu te'âlâ 'anhümâ ḥazretleri derḥâl ḳalķup önünde ⁽¹³⁾oynamaĝa başladılar ve bu ruķye daḥı 'aleyhi's-selâmıñ ⁽¹⁴⁾ta'lîmi ile olduĝı eimme-i eḥâdîşden mervîdir. *بِسْمِ اللَّهِ يُبْرِكُ مِنْ كُلِّ دَاءٍ يُشْفِيكَ وَ مِنْ شَرِّ حَاسِدٍ إِذَا حَسَدَ وَ شَرِّ كُلِّ ذِي عَيْنٍ* ² Enes bin Mâlik'den rivâyet olunur ki ḥazret-i ⁽¹⁷⁾Resûlu'llâh şalla'llâhu 'aleyhi ve sellem ⁽¹⁹⁾Resûlu'llâh ḥazretleri ins ü cinniñ işâbet-i 'aynından ⁽¹⁸⁾Resûlu'llâh ḥazretleri ins ü cinniñ işâbet-i 'aynından ⁽¹⁹⁾için ruķyeye muraḥḥaşdır. Allâhu te'âlâ ruḥşat virmişdir ki ⁽²⁰⁾ruķye iderler idi ya'ni işâbet-i 'ayna ba'zı âyât-ı şifâ ⁽²¹⁾ve du'â okurlar idi. Ve 'Aişe-i Şiddîķa rağıya'llâhu 'anhümâya ⁽²²⁾işâbet-i 'ayndan ve remed-i 'ayndan için ruķyeye izn-i ⁽²³⁾şerîfleri daḥı mervîdir. Şiddîķa ḥazretleri daḥı mu'avvizeteyn [122b] ⁽¹⁾ile ve süre-i İḥlâş ile ruķye iderler idi ya'ni Ḳur'ân ⁽²⁾ķırâ't idüp meşâ'ibe okurlar idi. Resûlu'llâh ⁽³⁾ḥazretlerinin du'â ile ruķyelerinden biri daḥı budur ki muşâbu'l-'ayn olan bir kimesneye eylemişlerdir. *﴿وَإِنْ أُولَئِكَ ظَنُّوا أَنَّ اللَّهَ تَوَّابٌ﴾* ⁴ *بِسْمِ اللَّهِ اللَّهُمَّ إِذْهَبْ حَرَّهَا وَ بَرِّدْهَا وَ وَصِّبْهَا* ⁽⁶⁾ *يَكَادُ الَّذِينَ كَفَرُوا﴾* ⁽⁷⁾ dimişler. İşâbet-i 'ayn ḥuşuşunda nice âşâr-ı şaḥîḥa daḥı ⁽⁸⁾vardır, *اِطَّلَاعٌ* murâd iden kütüb-i eḥâdîşe mürâca'at eylesün. *﴿وَاللَّهُ يَقُولُ الْحَقُّ وَهُوَ يَهْدِي السَّبِيلَ﴾* ⁶ *﴿نَعْمَ الْمَوْلَى﴾* ⁷ *وَنَعْمَ الْوَكِيلَ﴾*

- 1 Ey azamet ve kudret sahibi, ey kadim kerem sahibi, nişaneleri tam olan, dualara cevap veren Allahım, Hasan ve Hüseyin'i cinlerin nefeslerinden ve insanların gözlerinden korusun, afiyet ve esenlik ver.
- 2 Allahu Teâlâ, seni bütün hastalıklardan kurtarıp şifalar versin, hased edenin hasedini açığa vurduğu zamanki şerrinden ve gözü değen keskin gözlü her göz sahibinin şerrinden korusun. (Müslim, "Selâm", 39.)
- 3 "Göz değmesine karşı rukye yapılabilir." (Müslim, "Selâm", 58)
- 4 Allah'ın adıyla başlarım. Allah'ım! Ateşini, soğuşunu her türlü sıkıntılarını üzerimizden gider. (Nesâî, "Amelü'l-Yevm ve'l-Leyle", 293.)
- 5 "Onlar, neredeyse inkar ettiler." Kalem 68/51.
- 6 "Allah, çok bağışlayandır, çok merhamet edendir, O, ne güzel dosttur." Ahzâb 33/ 4.
- 7 "O ne güzel dosttur, O ne güzel yardımcıdır!" Enfâl 8/40.

(10) **Tezkîr-i Sâliş ez-Ĥâtime**

fi mā yetevelled mine'd-dūd ve fi'l-em'ā:¹ (11) İmdi bu daḥı ma'fūm-ı sa'ādet buyurıla ki dīdān bi-kesri'd-dālli'l-mühmele dūd lafzınıñ cem'idir. Dūd bi'z-zamm muṭlaḳ ḳurd (13) ma'nāsınadır ammā işlāḥ-ı eṭibbāda insānıñ cevfinde ḥāşıl (14) olan ḳurdlar ve şoḡulcanların envā'ına ıtlāḳ olunur. (15) Zebān-ı Fārisīde kirm ve lisān-ı Yūnāniyyede elmindes (16) ve elmintes ta'bīr iderler ve ışkolīḳo daḥı dirler ve işbu (17) dīdān vücūd-ı eṭfāl ve şıbyānda keşīren mütevellid olup (18) ve şebābda ise tevellüdi nādirü'l-vuḳū' degildir. Ba'zılar (19) dimişlerdir ki buṭūn-ı insāniyyede mütevellid olan dīdān (20) üç şınıfdır lākin ḥaṭā eylemişlerdir ki zirā bi-ḥasebi'l-istikrā dört şınıfdır.

Evvelkisi, dīdān-ı ṫıvāl (22) ve kibārdır ki mi'ā-i dıḳāḳda tevellüd idüp ve ḥarāṭīn-i arza (23) müşābih olur. Gāh olur ki dīdānıñ bu şınıfı ṫavılce ve boḡum [123a] (1) boḡum olup ḥattā üç zirā miḳdārı menḳüldür. Lākin (2) nādiren vāḳi' olur ve bu nev'ine 'inde'l-eṭibbā ḥayāt ıtlāḳ (3) olunur.

İkincisi, 'ırāz'dır lākin bir raḳīḳ ḡışānıñ (4) içinde olup ḥurūc eyledikde birḳaç zirā miḳdārı ṫavīlen (5) ḥurūc ider ḥattā üç zirā'dan altı zirā'a resīde olunca (6) görülmüşdür. Ve muḥarrir-i faḳīriñ ḥuddāmından biriniñ baṫnından (7) minvāl-i meşrūḥ üze ḥurūcunu müşāhede eyledim. İbtidā ḳarnı (8) gebe 'avrat gibi ṫaşraya çıḳup ve beşeresi za'ferān gibi (9) aşfer vaḳt-i mezbūrda Süleymāniye Dārü's-şifāsında re'ī-sü'l-eṭibbā olup ṫaşra vilāyetinden aḳrabāsından biri şevābına (11) getirüp ve dārü's-şifā ḳapusundan içerüye biraḡup firār (12) eylemiş. Ol vaḳitde sinni daḥı on ve on bir yaşında ṫahmīn olunup (13) faḳīr gördükde istiskā zann eyleyüp ve nabzı ve 'alāmātını (14) tettebbu' eyledikde nā-çār kimesnesi olmadıḡından alup faḳīrhāneye (15) getürdüm. Ve birḳaç gün mürūrunda teccüsüs ve ṫaḥarri' eyledikde (16) öksüz olup anası ve babası olmayup ve bī-kes (17) oldıḡından hemşehrisinden biri merḫāmeten getirüp (18) çünki dārü's-şifā deyü ol mevḳi'e biraḡup firār itmiş. (19) Ḡayrı çā-resini bulamayup birḳaç gün geçdikden soñra (20) ba'zı dūda müte'alliḳ olan edviye i'ṫā olunduḡda muḳaddemā (21) birḳaç 'amel vāḳi' olup ba'dehu zıkr olunan dūd-ı 'ırāz (22) ḥurūca bed' eyledikde çocuk oldıḡından ḳarnımdan (23) yılan çıḳıyor deyü feryāda başladıkda ḥāne-i faḳīrde olan [123b] (1) cevārī yanına varup ismi Ḥasan olmaḡla Ḥasan ḳorḳma (2) senden çıḳan yılan degildir, şoḡulcandır, saña efendi (3) bilmez misin 'ilāc içürdi. Ammā fā'idesi yok 'aḳlı daḥı (4) bir miḳdār ḥafifce olmaḡla birḳaç zirā' ḥurūc itmiş iken (5) çeküp ḳoparmış hele tesellī virerek kenīfden ḥārice

1 ḥātīmeden olan tezkîr-i sâliş eṭfāl ve şıbyānıñ baṫnında tekevvin ve tevellüd eyleyen envā'-ı dūd ya'ni şoḡulcanları zıkr ü beyān ider

⁽⁶⁾çıkarup fakîrhâneye geldikde haberini virdiklerinde çäre ⁽⁷⁾yok oğlan deli misin deyü ba'zı âzâr idüp ve baqiyyesi ⁽⁸⁾içün yine bir miqdâr 'ilâc virdikde bi-izni'llâh ertesi gün ⁽⁹⁾baqiyye kalanı hürüc idüp mübâlağa zann olunmasun bir toprak ⁽¹⁰⁾dağar memlû oldu, gerçi mesâha idüp ölçemedik lâkin ⁽¹¹⁾iqtizâ-yı şekli altı yedi zirâ'dan ziyâde idi. Ba'dehu kırnı ⁽¹²⁾yerine gelüp yevmen fe yevmen beşeresiniñ reng-i rûyî yerine ⁽¹³⁾gelüp sonra bâlâ-ğadd bir yigit oldu ammâ 'aqlında ol hiffet ⁽¹⁴⁾bâkî kaldı, hâlâ hayâtdadır. İmdi bu nev' düduñ mi'â-i müstaqîmin ⁽¹⁵⁾fevkinde olan em'â-i gîlâzda tevellüd ve tekevün ider.

Pes ⁽¹⁶⁾**üçüncisi**, dîdân-ı şigârdır ki sirke ve peynir içinde ⁽¹⁷⁾hâşıl olan dîdâna müşâbih olup ve ekşeriyâ bu nev'î mi'â-i ⁽¹⁸⁾müstaqîmde tevellüd ider.

Dördüncisi, habbül-kar'a ya'ni ⁽¹⁹⁾kabağ çekirdeğine müşâbih 'arîz ve müstedîr olup bu dağı ⁽²⁰⁾mi'â-i kolon ve a'verde mütevellid olur. Ve bu dîdânın ⁽²¹⁾ibtidâ'en tevellüdlerinde ebdân-ı insâniyyeye menfa'ati olup ba'dehu ⁽²²⁾mürür-ı ezmine ile mazarratları zâhir olmağla 'ufünatı a'zâ-i ⁽²³⁾sâ'ireye sirâyet eylediğinden katl ve ihrâclarına tedbîr-i **[124a]** ⁽¹⁾tedâvî itmekde ihmâl ve müsâmağa olunmayup tedâriki lâzım ⁽²⁾ve lâ-büdd olmağla imdi ol devâların beden-i insâna nisbeti ⁽³⁾ya'ni düduñ ebdâna menfa'ati hâricde sineğin ve sâ'ir ⁽⁴⁾böceğin envâ'ı mişillü ki hâricde olan haşerâtın 'âleme ⁽⁵⁾nisbeti gibidir. Nitekim ol zıkr olunan haşerât ki 'âlemin ⁽⁶⁾'ufünetini maşş ve tenkiye itmekle cümle cev-v-i hevâya nâfi' olup ⁽⁷⁾ammâ vebâ-i 'amm 'arîz oldığı gibi def ve izâle ider. Pes ⁽⁸⁾mevcüde olan düd dağı bedeni tenkiye itmekle 'ufünat ⁽⁹⁾cihetinden marâz 'arîz olmaz zirâ gîdâ-i muğtezîye ⁽¹⁰⁾müşâbih olmak lüzûmundan olmağla onların gîdâları dağı ⁽¹¹⁾mâdde-i 'ufünat olduğundan zıkr olundığı üzre baqiyye-i ⁽¹²⁾mâddeyi tağazzî itdikleri için tenkiye-i beden iderler. Nite ki ⁽¹³⁾'âlemde 'ufünetiñ mâddesi keşîr olduğda haşerât anları ⁽¹⁴⁾ifnâ ve izâle idemediğinden nâşî câ-be-câ vebâ ortalıkda zâhir ⁽¹⁵⁾ve 'arîz oldığı gibi bedende dağı 'ufünat çok oldığı şüretde ⁽¹⁶⁾dîdân anı ifnâya kâdir olamayup bedende vâkî' olan dîdânın ⁽¹⁷⁾'ufüneti ve anlardan fazla olan ebdânın 'ufünetini dîdân yemek ⁽¹⁸⁾ile ifnâ idemediklerinden bi'z-zarûre marâz 'arîz olur. ⁽¹⁹⁾**Nitekim** hâric-i 'âlemde haşerât-ı arziyye muşliḥ olur mertebeden ⁽²⁰⁾ziyâde tekevün itdikde fesâda mü'eddî oldukları gibi dîdân dağı ⁽²¹⁾beden-i insâniyye ve huşûşıyla şıbyânlarda keşîren tevellüd itseler ⁽²²⁾lâ-meḥâle fesâda mü'eddî olur.

el-Esbâb: ¹ İmdi dîdânın şıbyânda ⁽²³⁾tevellüdine mücib sebepleri ekşeriyâ imtilâ-i lebenden olup ve sâ'ir gîdâlardan **[124b]** ² ⁽¹⁾dağı ziyâde ekl olunup ve mi'

1 sebep-i tekevün-i didân fi'l-beden

2 e't-Tecrib: Ez-cümle bu dağı gâyet ile başîret üzerine şıbyânet olunacak şeydendir ki meşelen gürüh-ı şıbyânân tâze meyve ekline mecbûr olup eline girdiği gibi gâsl falân kaydında olmayup

deleri mümtelî olmağdan ve idhâlu't-ta'âm 'ale't-ta'âm itmekden daħı neş'et ider. Zîrâ ⁽³⁾keşret üzere tenâvül olunan me'kül mâ-dâm ki kemâ-yenbağî hazm ⁽⁴⁾olmaya, müte'affin olup andan dîdân mütekevvin olur. 'Ale'l-⁵huşuş eţfâl için virilen tağdiyeler bulamac ve muħallebi ⁽⁶⁾bunlardan ziyâde serî'an düdiyyete munħalıb olur. Eger eţfâle leben ⁽⁷⁾ve bulamaç ile ma'an meyveler daħı i'tâ olunup da ekl itdirirlerse ol meyveleriñ kuvvet-i müteħammirelerinden nâşî isti'mâl-i ⁽⁹⁾leben ve bulamaç serî'an fâsid olup 'ale'l-fevr dîdân tekevvin ⁽¹⁰⁾ider. Ve Etmülyarÿüs nâm hekim dir ki eţfâle ve şıbyâna ⁽¹¹⁾arız olan illetleriñ gâyet redîsi dîdân olup ⁽¹²⁾zîrâ eţfâl ve şıbyâna ziyâde zahmet virdiginden ⁽¹³⁾mâ-adâ 'avârîzât-ı keşîreye giriftâr ider ve gerçi eţfâlde ⁽¹⁴⁾dîdânın ekşeriyyâ tevellüd ideni ve düdü'l-hall ki ya'ni sirke kurdı ⁽¹⁵⁾didikleri gibi olanıdır, gerçi envâ'-ı sâ'iresi daħı eţfâlde ⁽¹⁶⁾zuhûr itmez değil ider ammâ düdü'l-hall ziyâde tekevvin idüp ⁽¹⁷⁾bu sebebden eţfâle ümmü's-şıbyân ve şar' ve teşennüc ve ⁽¹⁸⁾ħummâ gibi marazlarıñ irâşına bâ'is u bâdî olur. Anıñ-çün ⁽¹⁹⁾cemi' eţibbâ-i mücerribîn tenbîh idüp dirler ki eţfâlin ⁽²⁰⁾mu'alecelerinde kemâl-i diğkat ve istikşâ' idüp taħarrî ⁽²¹⁾ve tefahħuş ve te'emmül ve mülâhaza itmek lâzımdır. Zîrâ 'alâmeti ⁽²²⁾ħafî olmağın ednâ sebep ile ziyâde erdeh ve eşerr a'râz ⁽²³⁾irâş ve ihdâş ider. **Ve ke-zâlik** bunlar ma'lûm olduğı **[125a]** ⁽¹⁾şüretde bu daħı ma'lûm ola ki bundan ağdem zikr olunduğı ⁽²⁾vech üzere dîdânın tevellüdine bir sebep daħı oldur ki ğidânın ⁽³⁾mi'dede 'adem-i inhiżâmından nâşî mädde-i fücceye inħılâbı ⁽⁴⁾ba'dehu em'âda müctemi'a olmağla ħarâret-i ğarîbe istilâsıyla ⁽⁵⁾müte'affin ve fâsid olup ve tabî'at anı taşarruf murâd eyler. ⁽⁶⁾Ammâ def' ve taşarrufa kâdir olamadığından 'aciz olup ol ⁽⁷⁾ħâşıl olan mädde-i fücce düd olmağla kâbil ve aña münâsib ⁽⁸⁾mizâc ve isti'dâd-ı tâmm ħâşıl ider. Böyle olıcağ kıbel-i Bârî-i te'âlâdan ⁽⁹⁾şüret-i dü-

hemân ağızlarına idhâl idüp ekl iderler. Kiraz ve emrüd ve elma ve üzüm mağlesi meyveler ki ħalâvetli olduğı sebebden lâ-meħâle üzerine sinek oturup ve üzerine toħmunı birağur ya'ni tersler. İmdi bu şüretde mi'deye vâşıl olup mi'deden daħı em'âya çard ve müteħaddir olduğlarında düdlara mädde olup andan em'anın iktizâ-yı mizâca göre düdlar tekevvin ve tevellüd ider. Eger mi'deye ittişâli olan mi'âlarda olursa dîdân-ı tıvâl ya'ni şoğulcan ħâşıl olup aşâğı em'âlara geçerse ol bir nev'leri tekevvin ider ve ekşeriyyâ şıbyânlarda tevellüd eyleyen didâna sebep-i bâdî ğal olunmadan ekl olunan meyveler sebep olur zîrâ bu keyfiyyât ħâricde çok def'a tecrîbe olunmuşdur ki meşelen henüz tâze zebħ olunmuş bir pâre laħm bir şîşeye vaz' olunup üzerine bir miğdar ruġbetli şey konup ve ağızı mesdüd ħarâretli maħalde terk olundu ve kaşab dükkânında üzerine sinek oturmuş etden daħı bir pâre aħz ile bir şîşe içre vaz' ile ke-zâlik evvelki gibi terk olunduğda evvelki et pâresi ta'affün idüp ve yekpâresi şu gibi olup ve içinde kaç'a bir nesne olmayup ammâ üzerine sinek oturan pâre-yi laħmın mecmû'-ı ruġbatı kurd olup ve şîşe düd ile mümtelî olmuş rü'yet olunduğda ma'lûm oldu ki sineğin toħmı düda mädde olduğı muħakkağ oldu ve ekşer lâşeleriñ daħı üzerine sinek ħonmayınca kurd olmayup ve cefâfet kesb idüp kırur anıñ [içün] kışlarda olan lâşelerde kurd peydâ olduğı görülmüş degildir, olursa yaz günlerinde olur sinek olduğı için ve's-selâm.

diyye feyz olunup her biri mevki'ci ve isti'dadı ⁽¹⁰⁾hasebiyle kendine münāsib bir şüretde tekevvün ider. Zīrā şāni'-i 'alem ⁽¹¹⁾te'ālā-şānūhu hāzretleri cūd-ı 'amīminden nāşī maḥlūḳātından ⁽¹²⁾her biri müsta'idd oldukları şüret ve ḥayāt mufāz ⁽¹³⁾olmağla muḳteżā-yı isti'dādlarından maḥrūm ḳalmazlar. Pes ⁽¹⁴⁾imdi bu 'illet egerci ğidānıñ 'adem-i inhizāmından ḥāşıl ⁽¹⁵⁾ola, elbette mādde-i müte'affinedir ammā me'kulāt-dan olanlar keşkek ⁽¹⁶⁾ve bögrülce ve baḳla ve nebāt-ı tariyye envā'i ve fevākihe-i raḳbe gibilerden ⁽¹⁷⁾daḫı tevellüdi 'inde'l-eḳıbbā' müsellemdir. Ve li-hāzā şıbyānda ve ekül ⁽¹⁸⁾olanlarda dīdān-ı keşire mütevellid olur ammā şıbyānda tekevvün ⁽¹⁹⁾ve tevellüdi İbokrāf'ın üçüncü maḳālede وَإِذَا جَاوَزَ وَ هَذَا السِّنِّ عَرَضَ لَهُ الْحَيْثُ وَ وَإِذَا جَاوَزَ الصَّبِيِّ هَذَا السِّنِّ عَرَضَ لَهُ الْحَيْثُ وَ وَإِذَا جَاوَزَ الصَّبِيِّ هَذَا السِّنِّ عَرَضَ لَهُ الْحَيْثُ وَ وَإِذَا جَاوَزَ الصَّبِيِّ هَذَا السِّنِّ عَرَضَ لَهُ الْحَيْثُ وَ 1 kavli ⁽²¹⁾üzre şıbyānıñ henüz dişleri nābit olduğı ⁽²²⁾vaḳte maḥşuş degildir. Belki tevli'dlerinden müddet-i ḳalilede ⁽²³⁾ve ednā zamān mürürunda ve ğidaları leben-i murzı'aya münḥaşır [125b] ⁽¹⁾olduğı vaḳitde daḫı eḳfāle dīdān görülmüşdür. Ke-zālik ⁽²⁾bedende olan şafrānıñ merāreti ḳalil ve ḥiddeti münkesir olduḳda ⁽³⁾dīdān vefret üzre olur, binā'en-'alā-hāzā Helmünasyūs nām ⁽⁴⁾ḥekīm fiḳdān-ı şafrāda beden dīdānıñ babasıdır demiş. ⁽⁵⁾el-Ḥāşıl zıkr olunan bu iki sebep ile dīdān mütevellid olup ⁽⁶⁾ba'dehu ḥāşıl olan toḫumlarından tekrār yine dīdān mütevellid ⁽⁷⁾olur. Nitekim dīdān-ı şıḡār aşḫābında zāhir ve bedīdārdır ki ⁽⁸⁾ba'zı müşilātlardan dīdān-ı keşir ḥurūc idüp ba'dehu müddet-i ⁽⁹⁾ḳalilede yine dīdān mütevellid olmağla eḳfāl ve şıbyān müte'ezzi ⁽¹⁰⁾olurlar. Bundan zāhir olur ki ḥurūc iden dīdāndan baḳıyye ⁽¹¹⁾toḫum ḳalup yine andan dīdān mütevellid olmuşdur. İmdi dīdānıñ ⁽¹²⁾'ilacında em'āyı dīdānıñ rāyihāsından daḫı taḫīr itmek ⁽¹³⁾lāzımdır.

el-'Alāmāt:² Dīdān-ı eḳfālın 'alāmeti gāh [ü] ⁽¹⁴⁾bī-gāh esfelden berāz ile birer ikişer ḥurūc itmek olup ⁽¹⁵⁾ve femlerinden nā'ib iken yaşdığına lu'āb seyelān idüp ⁽¹⁶⁾ve uyḳu arasında ḫayḫa ve beḳā ider. Ve dā'imā mi'deleri ḫā'm ⁽¹⁷⁾ve lebenden ḫālī olduḳda eḳfālın femlerinden lu'āb vefret ⁽¹⁸⁾üzerine tendiye ider ya'ni ziyādesiyle şulanur. Ve aḫyānen ⁽¹⁹⁾elleri ile enflerine yapışup ve nevmlerinden münḳaḫı' olup ⁽²⁰⁾ve ḫāl-i nevmlerinde müteḳadder ve muḫtarib olurlar. Ve aḫyānen ⁽²¹⁾ḫāba vardıḳlarında dişlerini kıçırdadırlar. Ve 'alāmetleri ⁽²²⁾ekşerıyyā a'lām-ı evveliyyedir ki dīdānıñ vüçüdını a'lām ⁽²³⁾ammā dīdānı a'lām iden 'avāriżātıñ ekşerisi su'al-i [126a] ⁽¹⁾yābisi pezi'rā-yı zuḫūr olup ve ğaḫs-ı şa'beden ⁽²⁾müte'ezzi olurlar ve iş-tihāları ifrāt üzerine olup ⁽³⁾ma'-hāzā ğidā-i bedenıyyeleri noḳşān ve ḳalil olur ⁽⁴⁾ve gāh olur ki baḫınları münḫefih olup maḡş ve ⁽⁵⁾veca' zāhir olur. Eger ol eşnālarda

1 Çocuk bu yaşı aştıḡında ona mesane ve baḡırsak hastalıkları arız olur.

2 'alāmāt-i tekevvün-i dīdān li'l-baḫıñ-ı şıbyān

ğidâ ekl olunursa ⁽⁶⁾der-‘aķab veca‘ zâ’il olur ve levn-i vechleri şebât ⁽⁷⁾olmağla gâh aķmer ve gâh aşfer ve gâh bağteten müteğayyir olup ⁽⁸⁾meşelen kümüdet ve gâhıce şufret hâşıl ider. Āķirü’l-emr ĥummeyât-ı rediyye-i muħtelife müstevlî olur ve bu ‘avâriz ⁽¹⁰⁾müddet-i medîd mümtedd olup gitdikçe ziyâde şa‘b olup ⁽¹¹⁾ve gâhıce teşennüc îrâş ider. **Ve ke-zâlik** mertebe-i eţfâliyyeti güzerân ⁽¹²⁾idüp de şıbyân daķı ziyâde vuķü‘ bulan esnânda olan ⁽¹³⁾aşķâb-ı dîdânın femlerinde bir râyiķa-i kerîhe olup ve ĥarâfete ⁽¹⁴⁾mâ’il olur ve ġaşeyân ile ma‘an lu‘âb-ı müntin keşîren seyelân ⁽¹⁵⁾ider ve berâzı levş-i baķar gibi fâsid olup ve eşhebü’l-levn ⁽¹⁶⁾olur ve gözleriniñ beyâzı şufrete mâ’il olup bir ķan ‘arîz ⁽¹⁷⁾olmuş olur ve bu ĥuşûşda ba‘zılar birķaç ‘alâmet ⁽¹⁸⁾daķı beyân itmişlerdir. Egerçi dîdân aşķâbına vâķi‘ olmaz lâkin ⁽¹⁹⁾yine ekşerîsinde olduğını müşâhede eyledik. **Ez-cümle** mağşa ⁽²⁰⁾müşâbih bir ĥâlet ‘arîz olur ĥuşûşıyla şabâhlarda ⁽²¹⁾ĥâlet-i mezbûre ziyâdece müşâhede olunur ve gâh gâh ⁽²²⁾şifâķlarında riĥ mülâhaza olunmakla ba‘zı ķurâķır ĥâdis ⁽²³⁾olup ve gicelerde ya‘ni nevm hâlinde bu mişillü olan kimesnelere **[126b]** ⁽¹⁾ķorķmak ve şıçramak ve şarîrü’l-esnân ya‘ni diş ķıçırtmak ⁽²⁾‘arîz olur ve a‘zâsına ra‘şe ve teşennüciyye ‘arîz ⁽³⁾olup gâh dâ’imî ve gâh ġayr-ı dâ’imî olur ve bedenlerine naĥâfet ⁽⁴⁾ve lişelerine te‘ekkül ya‘ni dişleri yenüp ve etleri çekilmek ⁽⁵⁾ile bu keyfiyyâta vâķıf olmayan cühhâl-i eţibbâ ‘ale’l-ĥuşûş ⁽⁶⁾‘avâ’if-i efrenc eţibbâsı gördiği gibi ‘illet-i işķorbüte ⁽⁷⁾cezm idüp başlar. Muraţtub olan mâ-i cübn ve edviye-i ⁽⁸⁾efrenciyye ile tedbîr ve tedâvî itmege taķayyüd iderler, ma‘-hâzâ ‘illet-i ⁽⁹⁾mezbûre tedbîr değil a‘râz-ı rediyyesi daķı izdiyâd bulmağla ⁽¹⁰⁾belki helâkine bâ’iş olurlar **zîrâ** böyle olduğını çok kerre ⁽¹¹⁾müşâhede eyledik. **Ve ke-zâlik** aşķâb-ı dîdânın vechlerine ⁽¹²⁾gâh ĥumret ‘arîz olup ve gâh keşâfet gelmekle ve ⁽¹³⁾iştihâları daķı ġâlib olduğından ta‘âma ziyâde ĥarîş ⁽¹⁴⁾olurlar ve enfleri gicişüp ve ‘ale’r-riķ baţınlarına ġaţş ⁽¹⁵⁾ve su‘âl-i yâbis ‘arîz olduğı zıķr olunmuş idi. Eger ⁽¹⁶⁾ĥulviyyât ve lebeniyyât ve tâze çayır peyniri isti‘mâl ⁽¹⁷⁾iderlerse zıķr olunan ‘arîza daķı ziyâde olup ⁽¹⁸⁾ammâ eger ba‘zı ĥâmîzât ve merâretli olan eşyâdan ⁽¹⁹⁾ekl olunursa ‘avârizât sâkin olur. **Ve ke-zâlik** ⁽²⁰⁾dîdân aşķâbına bunlara dâ’ir daķı nice nice ‘avârizât-ı ⁽²¹⁾keşîre-i mütenevvi‘alar ĥâdis olur ki ne dil ile taķrîr olunup ⁽²²⁾ve ne ķalem ile taĥrîr olunmak mümkün olur. Meger erbâb-ı tecâribden ⁽²³⁾ola da eşnâ-i tedâbirde müşâhede ile **zîrâ** zıķr olunan **[127a]** ⁽¹⁾dîdân ĥuşûşunda faķîr-i pür-taķşîre tedbîr-i marâz eşnâsında ⁽²⁾keyfiyyât-ı ġarîbeler vâķi‘ oldu ki eger taĥrîr olunsa mübâlağa ⁽³⁾yâĥud kizbe ĥaml olunur. Beden-i insâniyyede tekevvün eyleyen ⁽⁴⁾dîdânın a‘râz-ı mütenevvi‘ası ol ķadar keşret ü vefret üzre ⁽⁵⁾ĥâşıldır, anın için ekşerisi tayy olundu. **Ve ke-zâlik** ⁽⁶⁾dîdân müzmin olduķda berâz ile ma‘an ĥabb-ı ķar‘a müşâbih ⁽⁷⁾ve aşpür toĥmuna şebîh

cesedler hüruc idüp ammâ dîdân-ı ⁽⁸⁾şığâr aşhâbına ekşeriyâyâ ay eskilerinde ve gicelerde ⁽⁹⁾dördüncü yâhud beşinci sâ'atden şabâha resîde olunca ⁽¹⁰⁾dîdân-ı mez-bûrlar müteharrik olup ve 'avârizât-ı rediyyeler ⁽¹¹⁾hâdiş olur. Ke-zâlik sâ'ir vaqitlerde daħı gerek gündüz ⁽¹²⁾ve gerek gicelerde ba'zî 'avâriz-ı gari'beler 'arız olur. ⁽¹³⁾**Meşelen** gicelerde maķçadda bir ķabarmaķ ve taşra çıkmaķ ⁽¹⁴⁾gibi hâletler gelüp ve bu keyfiyyetden bir ızırâb-ı şürî pezîrâ-yı ⁽¹⁵⁾zuhûr olur ki 'alîle nevm mümkün olmayup ve gâh olur ki ⁽¹⁶⁾bu ızırâb sâkin olmağla ķaķâ hiss olunmaz ya'ni ⁽¹⁷⁾ıttırâd üzre degildir. Ve gâh olur ki bunlardan mâ-'adâ bu ⁽¹⁸⁾hâdişede dîdândan tedbîr ü ilâc ile hâlâş olan kimesnelerde ⁽¹⁹⁾mi'â-i müstaķimlerine yâhud buķlarına ve belki maķçad ⁽²⁰⁾ve em'alarına bir mâdde-i müte'ekkilile muşabb olmağla taķarruħ idüp ⁽²¹⁾ve mevâķî'-i mezkûrelerde ķurûhât hâdiş olur. Nitekim ⁽²²⁾İşķankıyûs nâm taķîb üçüncü kitabında taşriħ ⁽²³⁾ü beyân itmişdir.

Taķaddümetü'l-Ma'rife': İmdi zıkr [127b] ⁽¹⁾olundığı minvâl üzre dîdândan hâdiş olan 'avâriz keşîre ⁽²⁾olursa redî olup ķalîl olursa keşîr olan ķadar ⁽³⁾redî degildir. Ve ke-zâlik eṫfâl ve şıbyânda mevcüde ⁽⁴⁾olan dîdân-ı şığârın ezâsı ķalîldir, meger ki müzmin ⁽⁵⁾olmağla gîr hâşıl itmiş ola, bu taķdırce 'avârizât-ı ⁽⁶⁾rediyeye hâdiş olmağla ve 'ilâcî 'asîr olur ya'ni iķerüde ⁽⁷⁾mizâc ve ülfet hâşıl eylemek ile te'şîr-i 'ilâc baṫı olur. ⁽⁸⁾Ammâ eger mevcüd olan dîdân ıvâl nev'inden olursa ⁽⁹⁾bu şüretde ekşeriyâyâ ĥummâ ve ġaşy ve luknet-i lisân ⁽¹⁰⁾ve cünün ve şar^{c2} ve teşen-

1 taķaddümetü'l-ma'rifet-i li'd-dîdân

2 **li-muħarririhî: Tecrübütü'l-faķîr-i pür taķşîr;** enderün-ı hümayûnda taṫâbet ile meşğûl iken ĥâne-i seferlide Şehlä Aħmed Paşâzâde İshâķ begin ġenç ve tüvânâ bir yigit olup lâkin soñıradan 'illet-i şar'a gibi bir marâza mübtelâ oldığı sebebden ay başları olduķda 'arız olan 'illeti hareket eylediği sebep ile pehlü-destleri olan ağalar bir yerde düşer ķalür deyü kendüsünü dâ'imâ muħâfaza idüp gözedirler imiş ve kendüsüne müdâvâ tedbîrine düşüp ba'zî sünenceler ve ĥocalar üzerini (velî?)deli 'Alî'niñ mezârına döndürmüşler idi. Bir ġün keyfe mâ-ittifaķ seferliniñ çeşme odasında bulunup merkûm beg daħı abdest almağla muşluğun yanına gelüp abdest alurken meger yine hareketiniñ vaķtı olduğu için ağalar gözedirler imiş bir de müşâhede eyledim ki abdest alurken muşluğun yalağına boylu boyunca düşdi. Bre bre deyüp eṫrâfına üşüp kaldırdılar ve gördüm ağı köpürüp ġaşy gelmiş ve bâlâ-bülend yigit olmağla hele ağalar eṫrâfına üşüp ne hâl kaldırup yatağına götürdiler. Ba'de faķîr aşlında ma'lûmı olmamağla sū'al itdikde bi'ġare böyle bir 'illete biraz zamândır mübtelâ olduğundan böyle ay başları olduķda hareket ider didiklerinde faķîr ba'zî aḫvâlınden ve vâķîf olan a'râzından sū'al idüp ve yanına varup nabzını ve ebdânınıñ keyfiyyatını mülaḫaza ve müta'la'a eyledikde didim, eger ġülmezeñiz sizlere işbu ağanın şar'ından ĥaber vireyim. Bunun 'illeti şoğulcan şâ'ibesidir, bu hâlet andan neş'et ider. Eger bu ġünlerde tedbîr olunursa te'şîr idüp ķurtulur didikde faķîri bilenler taşdıķ idüp bilmeyenler bıyık altından ġüldiler. **Hulâşâ** ibrâm idüp "kerem idiñ ġençliğine merĥamet idiñ" deyü niyâz eylediklerinde ertesi dâda müte'allik mu'alece virildikde ikiye varmayup Ĥaķķ bilür iki arşundan ziyâde olup ve ķalınlaşmış bir şoğulcan zuhûr eyledi ve a'râzların küllisi defâten ber-ṫaraf oldu. Ĥattâ zuhûr iden şoğulcanı göstermedikleri yer ķomayup ġalibâ şevketlü efendimize varınca irâ'e eyleyüp anıñ için ki zîrâ faķîre efendimiz iḫsân eyledi deyü altun getürdiler. Bundan soñıra

nüc ve ihtilâc-ı a'zâ ve bunların ⁽¹¹⁾emşâli olan hâletler bedîdâr olup ve nabzında tevâtür ⁽¹²⁾ve mülteví ve zenebü'l-gâr gibi keyfiyyât-ı gâribeler hâdiş olup ⁽¹³⁾ve kulunc 'urûzuna mü'eddî olur 'avârîzât hâdiş olur. ⁽¹⁴⁾Eger dîdân-ı tıvâl maraz-ı sâ'ire aşhâbının ma'adından ⁽¹⁵⁾yâhüd ağzından bilâ-'amel ve 't-tedbîr tav'an sâkiş olup veyâ hürüc ⁽¹⁶⁾iderse bu taqdîrce 'illetin ibtidâsında olduğı şürette ⁽¹⁷⁾mâddesinin 'adem-i nazcına ve 'illetin mañûf olmasına ⁽¹⁸⁾ve redâ'etine delâlet idüp ve marîzin helâk olmağlığı ⁽¹⁹⁾güyâ i'flâm ider. Ammâ eger dîdân-ı mezbûr 'illetin intihâsında ⁽²⁰⁾hürüc idüp veyâ sâkiş olursa ol va'kitlerde mâdde- ⁽²¹⁾sinin nazcına ve 'alâmât-ı ceyyide olmağlığına delâlet ⁽²²⁾ider.

el-İlâc: İmdi dîdân-ı e'fâl ve şıbyânın ⁽²³⁾'ilâcında lâzım ve vâcib olan oldur ki dâ'imâ esfelden [128a] ⁽¹⁾ba'zı hülviyyât idhâl eylemek ile dîdânı taraf-ı esfele ⁽²⁾meyl itdirmek lâzımdır zîrâ dîdân-ı mezbûr hülviyyâta ⁽³⁾ziyâde mâ'illerdir. Meşelen lebenden yâhüd ma'bhûh zebîbden ⁽⁴⁾sükker ile yâhüd ma'bhûhü 't-tînden yâhüd bunlar emşâli ⁽⁵⁾hülviyyât ile memzûcen ihtikân ideler ve bu eşnâda a'lâdan ⁽⁶⁾dîdânı katl ve iñrâc idici devâlar isti'mâl itdüreler. ⁽⁷⁾İmdi bu huşuşlarda a'lâdan isti'mâle lâyiğ olan ⁽⁸⁾edviyeden mecû'kân ve çalapa ve şarâb ve zehrü'l-hûh gibi ⁽⁹⁾devâlardır ki dîdânı hem katl idüp ve hem iñrâc ider. **Ve eger** ⁽¹⁰⁾şabînin mizacı kavîce olursa ol va'kitde sefûf-ı ⁽¹¹⁾devâ-i terîdü'r-rävendîye mümâşil bir devâ dañı yokdur. Miğdâr-ı ⁽¹²⁾isti'mâli sekiz hâbbeden on beş hâbbeye varıncadır. ⁽¹³⁾Ale'l-huşuş edviye-i zîbağıyye ola, gerek zîbağ-ı hayy ⁽¹⁴⁾ve gerek zîbağ-ı ma'ktûlden maşnû' olsun dîdânın ⁽¹⁵⁾'adusıdır. İşkarüdiyûs nâm hekim dir ki zîbağ-ı ⁽¹⁶⁾hayy ve sükker-i tãberzed-i ebyaz ile ma'an ğubâr üsrübî şeklinde ⁽¹⁷⁾olunca sañğ olunup is-

ğâyet ile cesîm bir yigit oldu, ba'dehu Erzurum semtinde bir etmek virilüp ol tarafâ 'âzim oldu. Bundan murâd böyle bir müzi hayvândır ve's-selâm.

- 1 **ve ke-zâlik** yine bunun gibi hâne-i kilar ağalarından Tuşşudzâde Emin begin ki el-yevm Süleymaniye kitâbeti ile çerâğ olunup el-ân hayâtdadırlar anlar henüz içerde aşğı odada iken bir mi'de 'illetine mübtelâ olup her ne ekl iderse mi'dede tırmanın imkânı olmayup ba'dehu kendüsüne bir hâlet geldi ki soñra bir şeyi yutmağ imkânı yoğ idi. Eñibbâ-ı haşşadan Cüvân Muştafa bir zamân mu'alece idüp netice-pezir olmadığından Enderünde ehibbâdan olanlar fakîri sevk idüp fakîr dañı bildiğim meretebe tedbîr idüp gerçi ol hâlet ber-çaraf oldu lâkin yine 'avdet ider mülâhazasıyla kendüsüne haber virüp didim, beg efendi gerçi sende olan işbu mi'de hâlâtu ber-çaraf oldu ammâ havfim oldur ki yine 'avdet ider. Zîrâ fakîr, sende soğulcan emârâtı müşâhede iderim. Eger itimâd iderseñ tedbîr ve mu'alece ideyim ki bir dañı ol 'arîza gelmesün didikde her ne iderseñiz ben size teslimim didikde fakîr dañı teşmir-i sâk-ı ihtimâm idüp Hañğ bilür bir seneye karîb düda müte'allik müdâvâta sa'y u çüşiş eyledim, güçle iki dâne soğulcan çıkarabildim. Ol dañı böyle inâdci hayyâl bir hayvancığdur. Andan soñra def'-i a'râz vâki' oldu ya'ni böyle bir hayyâl ve inâdci ve 'ilaca gelmez muzırr bir hayvândır eger râst gelürse ne hoş, râst gelmezse soñra iñrâcı katı şu'übetli olur. Anın aşhâbına tedbîri doyurmak iktizâ itmez didikleri budur, fakîrin başına bu geldi anın için aşhâb-ı tedâbire naşihatdır ve's-selâm.

ti'māl ideler ve buña mu'ādil ⁽¹⁸⁾devā' olmaz. Yāhūd zībaķu'l-hulv ile ħamīre-i verd yāhūd ⁽¹⁹⁾ħamīre-i zehrū'l-ħūh memzūcen isti'māl olunursa ġāyet ⁽²⁰⁾münāsibdir. Meşelen sūdüs dirhem yāhūd on ⁽²¹⁾beş ħabbe yāhūd on sekiz ħabbe eşnāna kıyasla ⁽²²⁾ķadrū'l-kifāye ħamīre-i zehrū'l-ħūh yāhūd şarāb-ı zehrū'l-ħūh ile ⁽²³⁾mezc idüp benādīķa ideler. Ve eger tıfl bir iki yaşında [128b] ise bu terkībe birkaç ħabbe çalapa daħı ilħāk olunmaķ lāzımdır, ⁽²⁾ħattā dīdān-ı maķtūl serī'an ħārice iħrāc ve def ide. Ve bu ⁽³⁾ħuşuşda mā'ū'l-hermesi tesmiye olunan devā' ki fi'l-ħaķīķa ⁽⁴⁾mücerrebirdir.

Şan'atı budur: Ķadrū'l-kifāye zībaķu'l-ħayyu'l-maġsūl ⁽⁵⁾yāhūd müdebbirāt-ı 'aṭṭariyyeden iħyā olunmuş zībaķ ki ⁽⁶⁾aña beyne'l-eṭibbā' zībaķ-ı maħşūr tesmiye iderler. Aħz ve bir inā-i zücāciyye ⁽⁷⁾vaz' olunup üzerine miķdār-ı kifāye mā-i heyyu fārīķūn ⁽⁸⁾ilkā ve muħkem taħrīk itmekle kemā-yenbaġī birbirlerine muħtelit ve mümteziç ⁽⁹⁾olduķda 'alā-ħālīhi terk oluna. Ħattā zībaķ-ı ħayy cümle esfele ⁽¹⁰⁾rāsib olup mā-i şāfi ķala ve bu mā' Morāatyūs ⁽¹¹⁾Ufāniyūs nām ħekīm nāmdārīn esrār-ı mektūmesidir aña ⁽¹²⁾mā-i hermesi tesmiye eylemişdir. Ve ke-zālik ķarnū'l-iyye-lü'l-müdebber ⁽¹³⁾bi-tarīķi'l-felāsife ve ķarnū'l-iyyeli'l-muħarraķ yāhūd rūh-ı ķarnū'l-iyyel ki kendi mill-ı tayıārī ile taķviyet ve tecdīd olunmuş ⁽¹⁵⁾cevher-i ķarnū'l-iyyel ola ziyāde nāfi'dir, bi-sür'atin dīdānı ķatıl ve iħrāc ⁽¹⁶⁾ider. Ħuşuşā dīdān sebebiyle teşennüc ve şar' ve iħtilāç ⁽¹⁷⁾ola, 'ilāç-ı bī-'adil ve devā-i bī-meşıldir.

Ve ke-zālik bu daħı ma'lūm ⁽¹⁸⁾ola ki zıķr olunan dīdānın 'ilāci tenāķuş-ı ķamerde ⁽¹⁹⁾ħāl-i terbi'inde ya'ni ķamer henüz bedr iken 'ilāç virilmeyüp ⁽²⁰⁾yigirmisini geçüp ve nūrī nāķış iken virilürse te'sīri ⁽²¹⁾ziyāde olur ki bu şüretde şońraki terbi'inde ki be-her ayın ⁽²²⁾yigirmi iki ve yigirmi üç gününden şońra edviye virilürse ⁽²³⁾elbette te'sīri teħallif itmeyüp dīdānı ķatıl ve iħrācında i'ānet-i [129a] ⁽¹⁾azīme-

1 **Fāide:** Bu daħı ķā'ide-i külliyyedendir ki bańında dīdān olan kimesneye 'ilāç olunmaķ murād olunduķda elbette ķamer nāķışū'n-nūr iken virilüp zīrā bu mişillü ruṭbetden tevellüd ve tekevviün eylemiş gerek ħayvān ve gerek sār eşyā, feyzi ķamerden aħz eylemek ile ķamer zā'idū'n-nūr olunur iken te'sīri noķşān olup ve belki hiç te'sīr eylemez zīrā ol vaķitlerde ķaviyyū'l-ħāl olmaġla virilen edviye ġalebe idemez ħuşuşıyla dīdāna müte'alliķ olup ve ħayāt maķūlesinden ola ya'ni mi'deye muttaşıl olan em'ānūn derününde olup ve tevellüd ve tekevviünü insāndan ola ne ķadar ħayyāl u ħileķār bir ħayvāndır ki aşġāb-ı tecāribden olanlar 'alīlīn yanında 'ilāç şoħbetini daħı itmeyüp aħer bir mevķi'de 'ilācını ħāzırlayup ve getürüp def'aten nüş itdirirlerse te'sīrini müşāhede iderler ki meşelen vaķt-i mezbūrda birkaç gün şabāħlarda birer miķdār sūd nüş itdirüp ba'dehu 'ilāç virilecek gün bir miķdār külbastı çignedüp ve aġızda şuyını yuṭmayup tükürdükten şońra 'ilāç-ı mezbūri bir aħer kimsene getürüp nüş itdirir. Bu şüret üzerine bir iki sāt bir şey ekl itmeyüp sabr ider, bu taķdir ile ve bu ħile ile ġayrı kendüsini setr idemeyüp aşāġıdan def' ve izāle olur bu mişillü ħile ħud'aya muħtāç bir muzırr ħayvāndır. Bedene ġalebe idüp zabı itmek murād ider ve çok şıbyān bu 'arızadan telef olur, kimseniń ħaber ve āġāhı bile olmaz. Ħuşuşā şabāħlarda kahve altı yemek mübtelā olup boġaça ve lalanġa ve taze tuzsuz peynir ekl itmege mu'tād eylemiş ola, anda ziyādesiyle peydā olur ve s-selām.

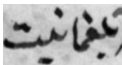
si vardır. **Ve bu dağı** ma'lûm buyurıla ki zuhûr iden ⁽²⁾emrâz-ı şıbyânda dâ'imen dîdânı tevehhüm ve zann ve mülâhaza lâzım ⁽³⁾ve lâ-büddür ki dîdânın vücûd-ı şıbyâna sâ'ir 'avârizâtıdan ⁽⁴⁾ziyâdece 'arız olur. Ammâ dîdânın bi'l-hâşşa kıtlene nef'-i ⁽⁵⁾azîmi olanlardan ez-cümle fücil-i berri ve anın 'uşâresi ve ⁽⁶⁾mâ-i muqattarı ve sâ'irlerden bi'l-hâşşa nâfi' olan edviyeler ⁽⁷⁾ile mümtezicen isti'mâl olunur ki meşelen hurf ve afsentîn ⁽⁸⁾ve şevketü'l-mübâreke ve kaçarıyûn ve zehrü'l-hüh ve atanâsiyâ ⁽⁹⁾ve zehr-i heyru fâriķûn ile mümtezicen isti'mâl oluna Marţolinyûs nâm heķim tecrübelerini taķrîr eşnasında sâbinâ ve ⁽¹¹⁾işkurdiyûn ve kıurâlînâ ve aşl-ı diktâmü ebyaz ve aşl-ı ⁽¹²⁾nercis ve çıntıyânâ ve ayrıķ ve zurunbâde bunların cümlesi ⁽¹³⁾dîdân kıtlinde edviye-i mücerredendir deyü medh ider. Ve ke-zâlik ⁽¹⁴⁾başal ve kürrâş el-maţbühînü'l-leben ve ģorasânî ve bezr-i ⁽¹⁵⁾baķlatü'l-ģamķâ ve mürr-i şâfi ve şabr-ı işķaţürî ve kıarn-ı iyyel ⁽¹⁶⁾ve andan 'amel olunan devâların cümlesi dîdân kıtlinde zıkr ⁽¹⁷⁾olunduğı gibi edviye-i mücerredendir. Ve ke-zâlik edviye-i zıbaķiyye ⁽¹⁸⁾'ale'l-ģuşuş Ertmalûs ta'lîmi üzre ģamîretü'l-verd ve zehr-i ⁽¹⁹⁾ģaşlûbân ile zıbaķ mezc ile isti'mâl olunmaķ ziyâde ⁽²⁰⁾memdühdur. Ve mâ'ü'n-neçil yâģud miyâh-ı münâsibe ile 'amel olunmuş ⁽²¹⁾nuķû'-ı zıbaķ ve maţbüh-ı zıbaķ ziyâde müsta'meldir ve teģallûf ⁽²²⁾dağı eylemez ve sükker ile 'amel olunmuş sefûf-ı zıbaķ ⁽²³⁾ziyâde mücerred ve münâsibdir.

Ve şan'atı dağı budur: Kıadr-i kifâye [129b] ⁽¹⁾zıbaķ-ı mağsûl aģz olunup mişli sükker ile zücâc ve ⁽²⁾yâģud eşcârdan häven içre eşhebü'l-levn olup ⁽³⁾zıbaķ mer'î olmayınca kıadar şaģķ ve ģıfz oluna. Miķdâr-ı ⁽⁴⁾isti'mâli şülüş dirhemden nişf dirheme reşide olunca ⁽⁵⁾ağaçdan mil'aķa ile isti'mâl oluna.

Ve ke-zâlik Ĥabeşî ⁽⁶⁾ma'zeni ki efrenc eţibbâsı aña 'arab sefûf dirler ki ⁽⁷⁾zehr-i kibrit ile zıbaķdan 'amel olunur. Ol dağı şülüş ⁽⁸⁾dirhemden nişf dirheme deģin isti'mâl olunup ⁽⁹⁾ve eţfâle göre nişf denkden şülüş dirheme reşide olunca ⁽¹⁰⁾ģumret-i benefsec ile isti'mâl olunur. Rûdiyûs heķim ⁽¹¹⁾dühn-i şeceretü'l-bunduk ve dühn-i şeceretü'l-übhel ziyâde nâfi'dir ⁽¹²⁾ve mücerredir deyü şenâ ider ve ģamizâtıdan 'uşâretü'l-ütrüc ve ⁽¹³⁾rûģ-ı zâc ve rûģ-ı kibrit bunlar dağı 'azîmü'n-nef olup ⁽¹⁴⁾ve fi'l-vâķi' mâ-i kıarâģa ģumüzet virecek kıadar rûģ-ı ⁽¹⁵⁾kibrit ilģâķ olunup bir kıadeģ miķdârı isti'mâl ⁽¹⁶⁾olunursa dîdânı kıat ve iģrâcda 'acîbü'l-fi'ldir ve rûģ-ı ⁽¹⁷⁾zâc dağı böyledir. Ve ke-zâlik mürâhiķîn için olan dîdânı ⁽¹⁸⁾kıat ve iģrâcda iklîl-i aģzar tesmiye olunan devâ ki mücerrebînden ⁽¹⁹⁾Ĥîmûs nâm heķimîn esrâr-ı mektûmesindedir ki ba'dehu ⁽²⁰⁾Zülfürûs heķim dağı dîdân için tecrîbe idüp ⁽²¹⁾ve ziyâde medh ü şenâsında olduğı terkîb bu ķarîķ ile ⁽²²⁾'amel olunmuşdur:

Şan'atı budur: Kādri'l-kifāye zāc-ı zühreden aḥz idüp ba'de's-saḥḥ yine bi-lağmaniyyet¹ zāc-ı [130a] ⁽¹⁾zühre ile ğamr ideler. Ḥattā şey-i ḳalīl kendi zātında olan ⁽²⁾rūḥ-ı maḥşūşası ile tecdīd olunmuş ola ya'ni tā ki zāc-ı ⁽³⁾zühre münḥall olup eriyer. Ba'dehu maḥlūlū cerr-i 'alaḳa idüp ⁽⁴⁾yine cāmına ya'ni zarfına vaż' idüp ve üzerine ḳatre ḳatre ⁽⁵⁾maḥlūlū't-ḫarīr taḳḫīr olunmağla tertīb idüp ezraḳū'l-levn yāḥud ziyāde şedīdü'l-ḫazret bir sefūfū'r-re's ⁽⁷⁾bedīdār olur aḥz olunup ba'dehu ğasl ve't-taḥlīl taḥfīf ⁽⁸⁾idüp ḥıfz oluna. Miḳdār-ı isti'mālī virilecek kimesneniñ ⁽⁹⁾yaşına ḳıyasla beş ḥabbeden altı ḥabbeye resīde olunca ⁽¹⁰⁾eḫfāle daḫı ziyādece mürāhiḳine māyī'āt-ı münāsibe ile ⁽¹¹⁾isti'māl itdirilüp ve mürāhiḳine eger maḫbūḥ-ı serḫas ⁽¹²⁾ile isti'māl olunursa daḫı evlā ve ensebdir. Zīrā ⁽¹³⁾bu devā mürāhiḳlere ziyādesiyle mü'eşşir olup ve südden ⁽¹⁴⁾kesilmiş eḫfāle bundan aḳdem zıkr olunduğı gibi rūḥ-ı ⁽¹⁵⁾kibrīt ve rūḥ-ı zāc ğāyet muvāfiḳdır. Mā-i heyyu fārīḳūn ⁽¹⁶⁾yāḥud mā-i aşl-ı necīl gibi emyāh-ı muḳaḫḫaralar ile i'tā ideler.

⁽¹⁷⁾**Ve ke-zālīk** mu'ālecāt-ı dāḫiliyye eşnāsında edviye-i ḫāriciyyeden² ⁽¹⁸⁾daḫı isti'māl olunursa ziyāde enseb olur. Yāḥud eḫfālden ⁽¹⁹⁾ba'zıları olur ki devā-i dāḫiliyye isti'mālīne bir vechle ḳādir ⁽²⁰⁾olamayup zīrā zıkr olunan devāların cümlesi recül-i kibāra i'tā ⁽²¹⁾olunacak devālardan olduğı zāhir olup ve Şa'bān Efendi ⁽²²⁾merḫumuñ daḫı *Tedbīr-i Mevlūd* unda olan edviye ve terākībīñ ⁽²³⁾ekşerisi böyle olup kelām-ı külliyyelerine ḳaḫā söz olmayup [130b] ⁽¹⁾tedbīr geldikte taḫrīr olunan edviyelerin cümlesi recül-i kebīreye ⁽²⁾virilecek devālardandır. **İmdi** bu taḳdīrce zıkr olunan ⁽³⁾devā ve terākībden eḫfāle i'tā olunmağ imkānda olmadığı ⁽⁴⁾şüretde lā-meḫāle dīdāndan āzürde oldukları vaḳitlerde devā-i ⁽⁵⁾ḫāriciyye ile mu'ālece eylemek vācib olur ki meşelen şabr-ı ⁽⁶⁾keberiyü'l-levnden merāre-i baḫar ile meşūḫ mişālinde daḳḳ olunarak ⁽⁷⁾acīn olunup ve el ayesi ḳadar meşānetü'l-ḫunzīr ḳıḫāsına ⁽⁸⁾başt ve ḫlā olunup ḫıfzın sürresine iḫşāḳ ideler. Egerçi ⁽⁹⁾baḫn-ı eḫfāle dīdān mevcūd ise bu laşḳa sürreye ol ⁽¹⁰⁾mertebe şiddet üzerine yapışur ki dīdānıñ mecmū'ı helāk ⁽¹¹⁾olup düşdükdēn şonra laşḳa-i mezbūr daḫı düşer. Ammā eger işbu ⁽¹²⁾laşḳa sürre-yi eḫfāle istiḫkām üzerine yapışmaz ise dīdānıñ ⁽¹³⁾ğayr-ı mevcūd ya'ni baḫn-ı eḫfāle dīdānıñ olmadığına ⁽¹⁴⁾delālet ider deyü mücerribīn-i eḫībā-i eḫfāliyye miyānında meşḫūr ⁽¹⁵⁾ve mütevātirdir. Ve ke-zālīk dühn-i ḫanzal ve dühn-i ḳalbū'l-ḫūḫ ya'ni şeftālū çekirdegi yağı ve dühn-i afsentīn ⁽¹⁷⁾ve bunların emşāli devālar sürre-yi eḫfāle ḫlā olunursa ⁽¹⁸⁾dīdānı ḳatıl ve iḫrācda ziyāde nāfi' olup ve ba'zılar daḫı ⁽¹⁹⁾



1 bi-lağmaniyyet?

2 edviye-yi ḫāriciyye li-'ilāc-ı dīdān

‘uşâre-i afsentîn yâhud dühn-i afsentîn ve dühnü’s-sezâb ile tiryâk-ı ender ve mâ-i hâsdan hâlî ve mezc idüp ⁽²¹⁾sürre-yi eţfâle ilşâk itmekle ‘ilâc idüp dîdânı ihrâc ⁽²²⁾ iderler. Ve ke-zâlik daķık-ı türmüs ve mürr-i şâfi ve şabr-ı isķatürîden ⁽²³⁾‘acîn ile laşķa olunup ve sürreye vaz^c olunmak ile ‘ilâc [131a] ⁽¹⁾olunur. Ve ke-zâlik ayâric-i fayķarâdan laşķa ittiĥâz olunup ⁽²⁾sürreye vaz^c olunur ve merhem-i arĥanîşâ ve zî-baķu’l-ĥayy daĥı mezc ⁽³⁾olunup sürreye laşķ olunur. Ammâ eger dîdân-ı a’râz ki ⁽⁴⁾ ekşeriyâ isķorbüt aşĥâbına ‘arız olur, anlara ‘uşâre-i ⁽⁵⁾ĥurf-ı ĥariyyeden isti’mâl etmek edviye-i ceyyidedendir. Ve ke-zâlik ⁽⁶⁾ol mişillülere tenķiye içün sefûf-ı ĥalapa ma‘a-ĥorasânî şülüş ⁽⁷⁾dirhemden nışf dirheme resîde olunca ziyâdesiyle münâsib ⁽⁸⁾olup ve bundan mâ-‘adâ sefûf-ı türbüd [ve] râvendî ve edviye-i ⁽⁹⁾zîbaķiyye müs-hile daĥı ensebdir. Ammâ eger mi‘â-i müstaķîmde ⁽¹⁰⁾dîdân-ı şıĥâr ĥudüş-pezîr olursa bu şüretde bir parĥa ⁽¹¹⁾felemenk peynirinden yâhud ĥunzîr peynirinden münferiden ĥamûl olunup ⁽¹²⁾yâĥud üzerine ‘asel tılâ olunup da ĥamûl olunursa dîdânı ⁽¹³⁾ihrâc ider. Ve ke-zâlik afsentînden ma‘mûl ĥuķne ve âbzen ⁽¹⁴⁾daĥı münâsibdir ve yâhud ĥarĥir-i zâciyye ve ĥarnü’l-ıyyel ve ĥulâşa-i ⁽¹⁵⁾ĥanzaldan bir sefûf ittiĥâd olunup da virilmek edviye-i ⁽¹⁶⁾zîbaķiyyeden münâsibdir va’llâhu te‘âlâ a’lem ve ileyhi aĥkem.

(17) Tezkîr-i Râbi‘ ez-Ĥâtîme¹

ekşeriyâ eţfâl ve şıbyâna ‘arız ⁽¹⁸⁾ve ĥâdiş olan cüderî ve ĥaşbe zıkr ü beyânındadır. ⁽¹⁹⁾İmdi ma‘lûm ola ki lafz-ı cüderî cîmiñ zammı ve dâlîñ fetĥiyle ⁽²⁰⁾ beyne’n-nâs ĥiçek ismiyle ma‘rûf ve meşĥûr olan ⁽²¹⁾‘arızadır ki ekşeriyâ eţfâl ve şıbyânda ĥâdiş olur bir ‘illetdir. ⁽²²⁾Zebân-ı Fârisîde âbile dinilüp ve lisân-ı Yünâniyyede iksânîmâtâ ⁽²³⁾tesmiye iderler. **Pes imdi** işbu ‘illet emrâz-ı ‘ammeden [131b] ⁽¹⁾olup cüderî ĥiçek ve ĥaşbe kızamıķ ta‘bîr eyledikleri marâzlar ⁽²⁾envâ‘-ı beşürâtdan ve marâz-ı ‘amme olup lâkin ĥudüşları ancaķ ⁽³⁾bedende vâķi‘ dem-i ĥayziyyeden taĥaddî eylediĥi ruĥûbât-ı fażliyye-i ⁽⁴⁾demeviyyeniñ ‘ufunâtından nâşî olmaĥla ĥummeyât envâ‘ından ⁽⁵⁾ma‘düde oldukları müttefeķun ‘aleyĥ cumĥûr-ı eţîbbâ olmuşlardır.

(6) el-Esbâb:² İmdi ma‘lûm-ı ĥazâķat-mersûm buyurıla ki ⁽⁷⁾ĥiçek ve kızamıĥıñ sebep-i zuĥûrları beden-i insâniyyede ⁽⁸⁾vâķi‘ demiñ ĥaleyânından nâşî oldıysa meşelen ĥâricde ⁽⁹⁾ba‘zı ‘uşârâtın teşebbûş-i ĥarâret-i ĥarîbe ile ĥaleyân ve ⁽¹⁰⁾‘ufunâtı gibidir ki şüret-i mezbûrda maĥall-i ĥarâretde bulunan ⁽¹¹⁾ruĥûbâtta elbette ĥarâret-i

1 tezkîr-i râbi‘ ez-ĥâtîme-i kitâb cüderî ve ĥaşbe zıkr ü beyânındadır.

2 ĥiçek ve kızamıĥıñ esbâbi

ğarîziyye veyâ ğarîbeden birisinin⁽¹²⁾ taşarrufı emr-i muḳarrerdir. Eger taşarruf ve ğalebe ḫarâret-i ğarîziyye tarafında⁽¹³⁾ bulunursa ruṭûbât-ı mezbûrı bir zamân fesâd ve ‘ufûnâtdan⁽¹⁴⁾ men‘ ve ḫıfz idüp ammâ eger ḫarâret-i ğarîbe tarafında bulunursa⁽¹⁵⁾ ol ruṭûbâtı taĝyîr ve ifsâd idüp yâḫud ta‘fîn ider.⁽¹⁶⁾ **Nitekim** bu ḫâlet ḫâricde ba‘zı meyvenin veyâ ḫaşâyışın⁽¹⁷⁾ uşârelerinden vâkı‘ olup ve ma‘lûm olur ki ol meyve⁽¹⁸⁾ ve ḫaşâyış ‘aşr olunmazdan evvel zâtında mevcûde olan⁽¹⁹⁾ ḫarâret-i ğarîziyyesi ğâlib olmaĝla fesâd ve ta‘affünden emîn⁽²⁰⁾ olur. Ammâ ‘aşr olunduĝdan soñra ‘uşârâtın ruṭûbâtı ziyâde⁽²¹⁾ olmaĝla ḫarâret-i ğarîziyye ḫıfzına kâdir olamadıĝından ḫarâret-i⁽²²⁾ ğarîbe müstevlî olup ve ğaleyân ḫâşıl idüp ol sebebden⁽²³⁾ derûnunda olan mâdde-i hevâiyye-i zebed ya‘ni köpük olmaĝla fevḫına¹ [132a]⁽¹⁾ çıḳup taşra dökülür ve şüfl-i arzıyyeti yine taḫtına⁽²⁾ çöküp bâķî kalan ta‘affünden ‘ârî ve berî müteşâbihü’l-eczâ³ ve cevher-i ḫâliş olur. Nitekim üzüm şîresi ğaleyân idüp⁽⁴⁾ ḫâm sirke olduĝı gibi ammâ eger ḫarâret-i ğarîbe ziyâdece müstevlî⁽⁵⁾ olursa şüret-i nev’iyyesi bozulup şüret-i âḫere mübeddil⁽⁶⁾ olur. Lâkin şu kadar vardır ki etfâl ve şıbyânın bedenlerinde⁽⁷⁾ ğaleyân eyleyen mâdde-i demeviycede ḫarâret-i ğarîbe ol mertebe te’sîr⁽⁸⁾ idüp şüret-i nev’iyyesini bozup şüret-i âḫere girmez ancaḳ⁽⁹⁾ mâ’iyyet-i fazliyyesini mizâc-ı tabî‘ata vedî‘a kılinan ḳuvvet vesâtiyle⁽¹⁰⁾ tefrîḳ idüp ve mâdde-i dem-i aşıyye anlardan pâk ve şâfî ḳalır, nitekim zıkr olundu. **İmdi** cüderî ve ḫaşbeye mübtelâ olan zevâtın⁽¹²⁾ henüz ḫaste olmazdan muḳaddem bedenlerinde mâdde-i demiñ ruṭûbât-ı⁽¹³⁾ keşîresi olmaḳdan nâşî ğaleyân idüp ve ol ğaleyân etfâl⁽¹⁴⁾ ve şıbyânda bulunduĝı şüretde ekşeriyâ tabî‘atın fi’li olup⁽¹⁵⁾ ve bu keyfiyyet ḳuvâ-yı tabî‘îden ḫâdiş olur ki ḫattâ tabî‘at-ı⁽¹⁶⁾ etfâl ve şıbyânın raḫm-i mâderde iken taĝaddî eylediĝi dem-i⁽¹⁷⁾ ḫayziyyeyi ve ba‘de’l-ḫurûc ĝidâlandıĝı süd daḫı dem-i ḫayzdan⁽¹⁸⁾ ḫâşıl olmaĝla bunlardan bedende bâķî kalan ruṭûbât-ı fazliyyeyi⁽¹⁹⁾ tafşîl ve tefrîḳ idüp taşraya def‘ eyleye. Zîrâ etfâlîn⁽²⁰⁾ ba‘de’l-velûd emdiĝi süd daḫı raḫm-i mâderde taĝazzî eylediĝi⁽²¹⁾ dem-i ḫayzdan ki müddet-i rezâ‘da anın ḫâlişi a‘zâsına ĝidâ⁽²²⁾ olup ve ruṭûbet-i fazliyyesi bedende bâķî ḳalır ve etfâl ve şıbyânın⁽²³⁾ ise ḳuvvet-i bedenleri za‘ife olmaĝla ol fazalâtı taḫlîl [132b]⁽¹⁾ idemeyüp a‘zâlarında ḫarâret iştîdâd buluncaya deĝin ol⁽²⁾ ḫâl üzerine ṫurur. **Vaktâ ki** her ḳaçan esbâb-ı ḫâriciyyeden⁽³⁾ ḳat‘-ı nazar ḳuvâ-yı tabî‘iyyeleri ḳuvvet kesb eyledikde ol mâdde-i⁽⁴⁾ fâside-i fazliyyeyi def‘ için deme ğaleyân virmeḳle eczâ-yı⁽⁵⁾ mâ’iyyesini tafşîl ve tefrîḳ idüp ve ḫâric-i cilde ve sa‘îr⁽⁶⁾ a‘zânın ḫâlel ve fercine def‘ ü ṫard ider. İḫattâ a‘zânın⁽⁷⁾ derûnunda olan ḫicâblara ve a‘şablara daḫı def‘ ü ṫard⁽⁸⁾ itmeḳle a‘zâ-i mezbûrlarda çıḳdıĝı emr-i muḳarrerdir ya‘ni tabî‘at⁽⁹⁾

1 Sonraki sayfada sehven mükerred yazılmıştır.

esbâb-ı hâriciyye ve dâhiliyyeden kaç-ı nazar mücerred ve ıslâh-ı bedeniyye ⁽¹⁰⁾ için ol fi'le sa'y u cüşiş iderken bir muharrrik bulunmağa ⁽¹¹⁾ muhtâcdır. Ve işbu keyfiyyâtın fi'li tabî'yye olduğu lâ-mehâle ⁽¹²⁾ e'fâl ve şıbyânın demlerinde metânet ve kuvvet hâşıla ⁽¹³⁾ olup tâ ki neşv ü nemâyı dahı izdiyâd bulsun içündür. Ammâ ⁽¹⁴⁾ lâkin bedenlerinde olan harâret-i aşliyye ve ğarîziyyeleri ol ⁽¹⁵⁾ ru'ubât-ı fazliyyeyi yalnız tafşil ve tefriķ ve temyîz idemediği ⁽¹⁶⁾ eclden hîn-i ğaleyân da harâret-i 'arîza-i ğarîbeniñ istilâsına ⁽¹⁷⁾ muhtâc olmağla binâ'en 'aleyh 'ufûnet hâşıla olup ve hummâ dahı ⁽¹⁸⁾ zuhûr ider. Ve lâkin ol hâlinde dahı esbâb-ı şalâh-ı bedenden ⁽¹⁹⁾ olmağ üze ğaleyân bulunmağla yine harâret-i ğarîziyyeniñ âşarı ⁽²⁰⁾ zâhir olup ve imdâd itmekle bi'l-küllüyye ta'fîn idüp de şûret-i ⁽²¹⁾ âhîre mütebeddil olmaz nitekim bundan aqdem zikr olunmuş ⁽²²⁾ idi. **Hattâ** hâlet-i tufüliyyetde zuhûr iden dişleri yedi ⁽²³⁾ yaşında ba'zan dahı sonra değişüp yerine metîn dişleri **[133a]** ⁽¹⁾ nâbit olması dahı bu kabildendir, aña binâ'en e'fâl ve şıbyânda ⁽²⁾ bir eħadd bu iki emrden hâlâş olduğu müşâhede olunan şeyden ⁽³⁾ degildir. Elbette sinn-i şibâdan sonra dişleri tebdîle muhtâc olduğu ⁽⁴⁾ gibi demlerinde olan rikķat ve mâ'iyet dahı metânet ve kuvvete muhtâc ⁽⁵⁾ olur ancak şu kadar vardır ki ba'zısı sinn-i şibâdan bed' ⁽⁶⁾ ile kalîlen kalîlen vâķı'a olup ve nice tebhîr tarîķi ile ol mâ'iyet ⁽⁷⁾ tedricen münħall olup gider ba'dehu ğaleyân dahı zuhûr iderse ⁽⁸⁾ ğaff vâķi' olur. Ve ke-zâlik ba'zısında dahı zamân-ı tavîlde ⁽⁹⁾ ğaleyân ve 'ufûnet münħall olmağla demleri metânet hâşıl ⁽¹⁰⁾ ider. Ammâ bu keyfiyyât nâdirü'l-vuķü'dur **zîrâ** ekşerîsi ğaleyân ⁽¹¹⁾ ve 'ufûnet tarîķası ile bu hâdişe ve 'illete mübtelâ olurlar. Ve ba'zısı ⁽¹²⁾ dahı vaķt-i tufüliyyetde ve ba'zısı vaķt-i şibâda ve bazısı ⁽¹³⁾ sinn-i şebâbda mübtelâ olurlar ve nâdiren sinn-i kühûletde ve ⁽¹⁴⁾ sinn-i şeyhûhetde dahı vâķi' olur. Lâkin kühûlet ve şeyhûda ⁽¹⁵⁾ vuķü'î mahûfdur ve ke-zâlik ba'zısı vaķt-i şibâsında ⁽¹⁶⁾ mâdde-i mâ'iyye keşîre bulunmağla def'a-i vâhidede mündefi' olamayup ⁽¹⁷⁾ def'a-i sâniyyede ba'de bu'din vücûda gelür ya'ni iki kerre çiçek ⁽¹⁸⁾ çıkarır.

Hattâ kapudân-ı deryâ olan Hüseyin Paşa henüz silâhdâr ⁽¹⁹⁾ İbrahîm Paşa merhûmuñ konağında şabî iken paşanın ⁽²⁰⁾ mahdümü olan Muhammed beg ile berâber bir def'a çiçek çıkarup ⁽²¹⁾ lâkin çok olmayup seyrek idi. Ba'dehu sarây-ı hümayûna çerâğ ⁽²²⁾ ve hazine-i hümayûn ağayânına ilhâķ ve silâhdâr Halîl Paşaya kaftancı ⁽²³⁾ iken bir def'a dahı çıkardılar lâkin def'a-i sâniyyesi ğâyet ile **[133b]** ⁽¹⁾ şık ve hummâsı şiddetli olmağla 'azîm iztûrâba dūcâr olmuşlar ⁽²⁾ idi. **Fakîr-i pür-takşîr** ibtidâ 'alâmâtından cenâb-ı Hâķķıñ luķt ve ⁽³⁾ inâyetiyle teşhîş-i mâdde idüp de kaşd eylemiş idim yoħsa ⁽⁴⁾ zuhûr iden beşürâtın keşret ve ħiddetine müteħammil olamayup helâķ ⁽⁵⁾ ħavfı olunur idi. Lâkin faşd sebebiyle mâdde-i demiñ kılleti

ve ‘ufünatūnı ⁽⁶⁾inkisār hiddeti vāsıtasıyla selāmet ve ifākata bādī oldu. Ammā ⁽⁷⁾re’ī-sū’l-eṭibbā-i vaqt ‘Ārif Efendi bulunmak ḥasebiyle ğıbtā tūt ⁽⁸⁾yāḥud kemāl-i ḥiddet ṭabībī’atı tūt hiç çiçek çıkarcağ ādemden ⁽⁹⁾faşd olunur mı imiş deyü cehāletini izhār idüp ol vaķıtde ⁽¹⁰⁾‘azīm mübāḥaşemiz güzerān eylemiş idi. Li’llāhi’l-ḥamd hem ifākat bulup ⁽¹¹⁾ve hem el-yevm vezīr-i ‘ālīşān ve ser-‘askerlik ile müşārün bi’l-benāndır. ⁽¹²⁾Şu kadar var ki merḥūmuñ nefsanıyyeti faķīr re’īsü’l-eṭibbā olmamıza ⁽¹³⁾bādī oldu. ¹

Yine bahşe gelelim ba’zı şıbyānda şedīd ve ba’zısında ḥaffīf zuhūr ⁽¹⁴⁾ider. Ḥulāşatü’l-kelām ol marazların sebep-i evvelıyyesi raḥm-i māderde ve süd ⁽¹⁵⁾emdiği ‘aleminde bedenlerinde terāküm eylemiş mevāddan olmuş olur ve keyfiyyāt-ı ⁽¹⁶⁾mezküre minvāl-i muḥarrere üzerine vücūd-pezīr olduğu cāmī’-i müteferriķāt-ı ⁽¹⁷⁾fenn-i ṭıbb olan Muḥammed bin Zekerıyyā Rāzī ‘aleyhi’r-raḥmeniñ netīce-i efkār-ı ⁽¹⁸⁾şahīḥhalarından olup anlardan muķaddem ferd-i vāḥid bu ḥuşuşuñ taḥķīķine ⁽¹⁹⁾zaferyāb olmamışlardır. Ḥattā Cālīnūs’uñ kütüb-i keşīresine vāķif ⁽²⁰⁾olan eşḥāşın daḥı ḥuşuş-ı mezbüre muķırr u mu’terif oldukları ⁽²¹⁾kibār-ı eṭıbbādan menķül ve maḥķīdir. **Pes imdi** işbu umūr-ı mezküre ⁽²²⁾ma’lüm olduğdan şoñra bu daḥı ma’lüm ola ki gāḥī zıkr olunan ⁽²³⁾ḥummāya sebep olan ğaleyāna fi’li ṭabībī olmayup esbāb-ı ḥāricıyyeden **[134a]** ⁽¹⁾neş’et ider. Eger şıbyān ve eger şıbyānıñ ğayrı olan kimesnelerin ⁽²⁾bedenleri fi’l-aşl ḥarāret ve ruṭūbet üzerine olmağla ol mişillü ⁽³⁾ḥummāya müsta’idd oldukları gibi faşl-ı bahār ve lodos ta’bīr olunan rüzgārın ⁽⁴⁾fesādı ve hevānıñ vebā’ī olması gibi ki bunların cümlesi ğaleyān-ı ⁽⁵⁾dem ve ‘ufūnete mü’eddī olan esbāblardan olup elbette müsta’idde ⁽⁶⁾olan bedenlerde isti’dādlarına göre müte’eşşir olurlar ḥuşuşā ki ⁽⁷⁾cüderī ve ḥaşbe çıkarmış kimesnelerden olalar. Esbābın lāyıķ ⁽⁸⁾ve iķtizāsı üzre işābet bulunur anıñ için bu iki marāza daḥı ⁽⁹⁾emrāz-ı sāriyedendir deyü ittifaķ eylediler.

el-‘Alāmāt: ⁽¹⁰⁾İmdi işbu marazların daḥı ibtidā’en ‘alāmetleri ḥummā-yı muṭbiķanıñ ⁽¹¹⁾pezīrā-yı zuhūrıdır. Necībü’d-dīn Semerķandī ‘aleyhi’r-raḥme cüderīniñ ⁽¹²⁾ḥummāsı lāzıme ya’ni muṭbiķa ve ḥaşbeniñ ḥummāsı muḥriķa olduğunu taḥrīr ⁽¹³⁾etmişlerdir. Ve ke-zālık ‘alīlīñ başı ve belı ağrıyup ve burnı ⁽¹⁴⁾gicişür ve uyḥusu eşnāsında feza‘ ve bükā idüp ve vücūdına ⁽¹⁵⁾igne batır gibi elem ḥādiş olup ve bedende sıķlet ve vechinde ⁽¹⁶⁾ḥumret zāhir olup nefesi ṭar ve ķalaķ ve kerb ve ızırābı ⁽¹⁷⁾ziyāde olur, ve’l-ḥāşıl ğalebe-i dem ‘alāmetleri zuhūr ider. Ve ke-zā-

1 ḥattā ol vaķıtın mücerreb ve ṭabīb-i be-nāmı bulunan Ğıbs ve Kemāl nām ṭabībler re’is-i merķūmuñ meclisinde eger efendi sen bu ağadan faşda cesāret etmeye idiñ felāḥ bulmaķ ihtimālı yoğıdı deyü kaṭ’-ı ser-rişte-yi kelām idüp aşlā ḥāṭır gözetmediler idi.

2 ‘alāmāt-ı cüderī ve ḥaşbe beyānı

lik ⁽¹⁸⁾çiçek ibtidâ'en beyâza mâ'il kırmızı zuhûr idüp ba'cdehu elvân-ı ⁽¹⁹⁾adîdeye mübeddel olur ve mādde-i bedeniyyesi keşîr ve ruḫubete mâ'il ⁽²⁰⁾olmağla cirmi mercimekten büyük zuhûr idüp ve ekşeriyâ mecmû'ı ⁽²¹⁾bedene 'āmm ve şâmil ve münteşir olur ve keşret üzerine olduḡda ⁽²²⁾birbirine ulaşıp bayağı qarḫa olur. Ve yalnız a'zâ-i zâhirede ⁽²³⁾değil belki zâhiren ve bâḫnen a'zâ-i müteşâbihetü'l-ec-zânın cümlesinde [134b] ⁽¹⁾ve dimâğın ḫicâblarında ve a'sâblarında zuhûr ider. Ve ke-zâlik ⁽²⁾ba'zı a'zâda zuhûr idüp ve ba'zısında etmediğı daḫı ⁽³⁾vâkı' olur ve mād-desi ruḫubetden 'ibâret olmağla tiz irin ⁽⁴⁾ḫâşıl ider. Ve ḫaşbe daḫı cem'i' aḫvâlde bunun gibi olup ⁽⁵⁾lâkin ḫaşbenin mād-desi çiçeğe nisbet ile ḫalîl olup ⁽⁶⁾yübüset ve şafrâviyyete mâ'il olmağla cirmi çiçek ecrâmında ⁽⁷⁾olmaz ve ibtidâ'en püre yenigi gibi zuhûr idüp ba'cdehu tarı ⁽⁸⁾gibi sivilceler olur ve mād-desinin ḫiddetî ve şafrâvî oldığından ⁽⁹⁾nâşî irin cem' olmayup ve üzeri ḫurde ḫabuḫlanur lâkin ⁽¹⁰⁾ḫasteligi her vechle çiçekden şedîd olur.

Taḫaddümetü'l-ma'rife ⁽¹¹⁾İmdi işbu iki marazın eslem ve ceyyid olanı tamâm zuhûrundan ⁽¹²⁾beyâz olan nev'idir. Ḥuşûşıyla çiçek mād-desinin ⁽¹³⁾beyâzlığı şırf mâ'iliyyetden olup yâḫud balğam-ı raḫîḫ muḫâlaḫasından olmağla balğam-ı gâlizden veyâ sâ'ir sebeblerden ⁽¹⁵⁾olmuş olmaya ve nazc bulduḡda incü dânesi gibi beyâz ⁽¹⁶⁾ve şıḫanı büyük ve birbirlerine muttaşıl olmayup dâne dâne seyrek ⁽¹⁷⁾ḫalmış ola. Pes bu nev'i ceyyid ve sâlim olan envâ'dan ⁽¹⁸⁾olup ve bunun 'aksi ya'ni siyâḫ yâḫud siyâḫa ⁽¹⁹⁾mâ'il ve yâḫud şarı veyâ benefşecî veyâ ziyâde siyâḫa ⁽²⁰⁾mâ'il aḫmer ya'ni mor ve yâḫud raşâşiyü'l-levn ve ḫârice çıkamayanlar ki ortalarında beyâz ḫaḫlar ile muḫaḫḫat ola, bunların ⁽²²⁾cümlesi redî olan nev'endir ki işbu elvân, envâ'ı seb'adan ⁽²³⁾her ḫanğısı olursa olsun cirmleri müdevver olmayup da [135a] ⁽¹⁾meşelen çâr-güşe yâḫud hilâlî ve birbiri içinde ḫatmerli ⁽²⁾zuhûr idenlerin mecmû'ı redî ve ḡayr-ı sâlimdir. Zîrâ bu umûr-ı ⁽³⁾mezḫûre 'illetin mād-desinin fesâd ve semmiyyet ḫâşıl ⁽⁴⁾eyledigine delâlet ider ve bu marazlar tâ'ün marazı nev'inden ⁽⁵⁾ma'cüd oldığı müsellemler olup 'ale'l-ḫuşûş ehviye-i vebâ'iyye ⁽⁶⁾eşnâsında vâkı' olmuş olalar. Şâriḫ-i külliyyât-ı mesîḫî, ⁽⁷⁾kitâb-ı evvelden fenn-i şânî şerḫinde dir ki nev'-i evrâmın ⁽⁸⁾güşeli olması müdevver olmasından ḫafîfdir deyü bu ⁽⁹⁾kelâmlara i'tirâz göstermiş bunun taḫḫîki fenn-i ḫbba ⁽¹⁰⁾dâ'ir kelâmdan olmamaḫ ile tafşîlinden ibâ olunup terk ⁽¹¹⁾olundu. Ve ke-zâlik şol ḫaşbe ki levni siyâḫ yâḫud aḫzar ⁽¹²⁾olup yâḫud kendinden ḫan tereşşuḫ eyleye, bunların cümlesi ⁽¹³⁾redî olup ve ke-zâlik cüderî ve ḫaşbeden her biri ⁽¹⁴⁾gâḫ zuhûr idüp ve gâḫ gâ'ib olalar. Yâḫud ibtidâ'en ⁽¹⁵⁾ḫummâsı zuhûr itmeyüp beşürâtlar ḫurûc itdikden şofra ⁽¹⁶⁾ḫummâsı ḫâdiş ola. Yâḫud evvel

ḥummā zuhūr idüp çiçek⁽¹⁷⁾ ve kızamık tamām zuhūr itdikden sonra ḥummāsi fāriğ olmaya.⁽¹⁸⁾ Bunlar redīdir zīrā ḥummā-yı sâbıkânın zuhūri temyīze sâbit⁽¹⁹⁾ için olmağla işlâh-ı bedene mahmûl olup ammā evvel beşūrāt⁽²⁰⁾ çıkup ba'dehu ḥummā gelmede mādde-i 'illet sonra ta'affün⁽²¹⁾ itdigine yâhud mādde-i âherin 'ufûnetine delâlet itmiş⁽²²⁾ olur. Ve ke-zâlik eger 'alile teneffüsde ızırâb gelüp de tevâtüre⁽²³⁾ bâ'ış olursa ol şüretde âlât-ı nefes olan hicâblarda verem [135b]⁽¹⁾ ya'ni şiş olmasına yâhud sukût-ı kuvvete delâlet ider.⁽²⁾ Eger 'alile ziyâde 'atş gelüp ya'ni mübâlağa ile şuşayup⁽³⁾ andan nâsî gitdikçe kerb ve ızırâbı mütezâyid olmağa bed'⁽⁴⁾ idüp ve bedeni bürüdet iktisâb itmekle cüderi veyâ⁽⁵⁾ haşbe daḥi gitdikçe siyâh veyâ aḥzar olmağla munḳalib⁽⁶⁾ olursa bunların cümlesi redīdir. Ve ke-zâlik eger 'alil⁽⁷⁾ kan tebevül idüp yâhud siyâh tebevül eylese redīdir⁽⁸⁾ dinilüp veyâ ishâl pezirâ-yı zuhūr olup ve levni aḥzar⁽⁹⁾ yâhud merâkiyyü'l-laḥm gibi bürüz iderse ḥuşûşâ işbu iki 'illet-i 'arizide yalnız ishâl daḥi ḥaṭarnâk iken ol⁽¹¹⁾ güne ishâl vâkı' olursa 'alâmât-ı redâ'etden olmağla⁽¹²⁾ anın için işbu 'illetânın tedâbir ve 'ilâclarında ishâl[e] müte'allik devâ⁽¹³⁾ virmezler. Ḥuşûşıyla haşbe 'arızasında ziyâde ihtirâz⁽¹⁴⁾ lâzım idüğü ḥuzzâḳ-ı eṭibbâ 'indlerinde müttefekun 'aleyh olan⁽¹⁵⁾ keyfiyyât dandır.

el-İlâc:¹ İmdi işbu iki nev' marâzın⁽¹⁶⁾ ḥudüşuna 'alâmât-ı müzekkerelerden tahşil vukûf olundığı⁽¹⁷⁾ şüretde mâ-dâm ki cüderi ve haşbe zuhūr itmeyüp ve dört⁽¹⁸⁾ gün kadar müddeti tecvüz itmemiş ola, elbette cüderide faşd⁽¹⁹⁾ eylemek vâcib olup yâhud faşda müteḥammil olmayacak kadar⁽²⁰⁾ tıfıdan olurlarsa ḥacâmata ihtimâm olunmak lâzımdır.⁽²¹⁾ Ammā 'ariza-ı haşbede mâ-dâm ki keşret-i dem 'alâmâtı zâhir⁽²²⁾ olmaya, faşddan ihtirâz olunmak evlâ olur. Ḥattâ Cemâlü'd-dîn-i Aḳsarâyî 'aleyhi'r-raḥme naḳilleri üzre haşbe 'illetine [136a]⁽¹⁾ mübtelâ olanları mesmûm olan ḥükmünde kılmağla faşddan⁽²⁾ külliyyen men' olundığını ba'z kibârdan rivâyet idüp⁽³⁾ **zīrâ** zehr için kimesneden faşd olunmak câ'iz olmadığı⁽⁴⁾ gibi şâhib-i 'illet-i mezbûrdan daḥi alınmaz dimişlerdir.⁽⁵⁾ Ve ke-zâlik eger dördüncü güne degin cüderi zuhūr itdiği hâlde⁽⁶⁾ daḥi yine tedbir anın gibidir ya'ni cüderi 'alâmetleri⁽⁷⁾ pezirâ-yı zuhūr olup da henüz beşūrâtı bürüz itmemiş ise⁽⁸⁾ faşdı tecvüz itmişlerdir ve iḥrâc-ı dem ḥuşûşı marizîin⁽⁹⁾ kuvvet-i bedeniyesi miḳdârı olup ve ḥacâmatda daḥi sinn⁽¹⁰⁾ ve kuvvetine kıyasla 'amel lâzımdır. Ve ke-zâlik işbu iki 'illetde⁽¹¹⁾ ru'âf zuhūri devâ-i 'acibü'l-fi'l olmağdan nâsî⁽¹²⁾ bu şüretde eger faşd murâd olunursa koldan alınmayup⁽¹³⁾ burun tamarından faşd olunursa ru'âfiin virdigi⁽¹⁴⁾ fâ'ide kadar fevâ'id-i 'azîmeyi mücib olup bâ-ḥuşûş⁽¹⁵⁾ muḥâfazası ehemmi mühimmâtdan olan a'zâ-i 'aliyeyi ḥimâyet⁽¹⁶⁾ ve şiyânet bulunmuş olur.

1 'ilâc-ı çiçek ve kızamık beyânı

Zîrâ ‘ayneyn ve enf ve ⁽¹⁷⁾hulqumda zuhûr ve bürüz iden çiçek ne kadar muhâta-
ra-i ⁽¹⁸⁾‘azîme olduğında kaçâ şekk ü şübhe yokdur zîrâ ⁽¹⁹⁾âlât-ı nefes olan a‘zâda
dahı zuhûrı muhâtaralıdır ki ma‘âza’llâh hunnâk hudûş ider. Anıñ içün ⁽²¹⁾işbu iki
‘illetde enf tamarından faşd olunmağ her vechle ⁽²²⁾evlâ ve ahsendir didiler. Ammâ
‘Allâme Kureşî ‘aleyhi’r-rahme ⁽²³⁾muhtârı üzre enfden faşd etmekden ‘urûk-ı ke-
bedden [136b] ⁽¹⁾yâhûd ‘ırk-ı müsterekden faşd olunmağ evlâdır didiler. ⁽²⁾Zîrâ
ibtidâ’ enfden faşd olunduğda mädde-i fâside ⁽³⁾a‘lâya cezb eylemek hâtarı emr-i
muqarrerdir deyüp ve ke-zâlik ⁽⁴⁾Hacı Paşa merhûm *Şifâ*’ında şühûr-ı hamseyi
⁽⁵⁾tecâvüz eylemiş eţfâlden hacâmat lüzûmunı tahrîr ⁽⁶⁾eylemişlerdir. Bi-eyyi vec-
hin-kân faşd ve hacâmat huşûşuna ⁽⁷⁾muvâfağat ve mürâ‘ât olunduğdan sonra ‘alîle
‘uşâre-i ⁽⁸⁾rummân-ı hâmiża ile kûrş-ı kâfûr teşkiye olunup ⁽⁹⁾zîrâ bu devâ’ mädde-i
demeviyyeyi tağlîz idüp ve hiddetini ⁽¹⁰⁾keser ve teskîn ider. Ve ke-zâlik şarâb-ı
rîbâs ve şarâb-ı ⁽¹¹⁾nîlüfer ve şarâb-ı ‘unnâb ve şarâb-ı kâdî emşâli ⁽¹²⁾eşribe-i mü-
debbirelerden isti‘mâl itdirüp ve üzerine ⁽¹³⁾ķavâbız-ı rubblardan vireler ki ‘alîlîñ
mizâc ve tabî‘atını ⁽¹⁴⁾hem takviye idüp ve hem ishâl hudûşundan emîn ve ⁽¹⁵⁾sâlim
ider ki zîrâ tabî‘at zikr olunan fuzûlî ⁽¹⁶⁾taşraya def’ itmiş iken müleyyin ve ishâl anı
içeriye ⁽¹⁷⁾cezb idüp ve ol mädde-i müte‘affine tekrâr baţna ⁽¹⁸⁾meyl idüp ve a‘zâ-i
re’îseye munşabb olduğda ⁽¹⁹⁾helâke mü’eddî olur. İmdi hısrım ve sefercel ve rum-
mân-ı ⁽²⁰⁾müzz ve rîbâs rubblarını eksik itmeyüp zîrâ eşyâ-i ⁽²¹⁾ķavâbızanın rubbları
ğâyet ile nâfi‘dir. Ve Muhammed bin ⁽²²⁾Zekerıyyâ Râzî’den menķüldür ki ehâlî-i
Hind cüderî ⁽²³⁾marâzına mübtelâ olan kimesnelere şarâb-ı kâdî isti‘mâl [137a] ⁽¹⁾
itdirirler imiş ve tecribeleri öyle ki eger ‘alîlîñ bedeninde ⁽²⁾bâriz olan cüderî tokuz
dâne bulunur ise on olmağ ⁽³⁾ihtimâli bu kadar dirler imiş ya‘ni şarâb-ı kâdî bu
rütbede ⁽⁴⁾nâfi‘ olan eşyâdandır deyü mübâlağa iderler. Pes kâdî ⁽⁵⁾didikleri haşîşe-i
meşhûrdan olup aña keder dahı dirler.

⁽⁶⁾**el-Ağdiye:** İbtidâlarında mâ’ü’ş-şâ‘îr ve ‘ades-i muķaşşer ki sirke ⁽⁷⁾ve şeker
ve bâdem yağı ile tabh olunmuş ola, anı içtâ ⁽⁸⁾idüp eger hummâsı ziyâde şedîd
olmaz ise dördüncü günü ⁽⁹⁾tecâvüz eyledikden sonra semiz ot ve ķabağ ve bunlar
mişillü buķulâtdan ⁽¹⁰⁾müzevvereler virilüp ve on birinci günde ve dahı sonra me-
rakû’l-ferâric ve piliç şorbaları dahı virilmek câ’iz olup ve ⁽¹²⁾Şeyh Dâvud-ı Başîr

1 **imdi** bu taraflarda kâvî ta‘bîr olunan edviye bulunmadığından nâşî taraf-ı Hicâzdan muķaţtar şuyını ve ba‘zan dühnüni celb idüp iktizâ eyledikde mâ-i mezbûrdan birkaç kaçre mäsından cü-
derî veyâ haşbe huduşunda gözlerine takâtur olunursa bi-izni’llâhi te‘âlâ mülâbis olduğu mevzî’de
zuhûr-ı cüderî ve haşbe vâķı‘a olmayup ol mażarratdan emîn ve sâlim olur ki kerrât ü merrât
tecribesi sebķat eylemişdir ve nefsi’l-emrde mülâķî olduğu ‘uzvlarda zikr olunan beşûrât peziîrâ-yı
zuhûr olmaz meger celb olunan maħalden mağşûş olup ve içine ba‘zı şey halğ olunmuş ola ve illâ
hâlîş kâvî şuyı ol eşeri icrâ ider tecribe olunmuşdur.

dirler ki on dördüncü günü güzerân idüp ⁽¹³⁾ve üsbü^c-ı şālîşe dâhil olduğdan sonra eger taraf-ı şihhâti mütezâyid ⁽¹⁴⁾olursa ‘alâmet-i ceyyideden olup ammâ eger ol mertebeye ⁽¹⁵⁾varup da şihhâti tarafı ziyâde olmaz ise redîdir demiş. ⁽¹⁶⁾**Ve ke-zâlik** cüderî ve haşbenîñ ibtidâlarında faşd ve hacâmata ⁽¹⁷⁾muvaffak olmağla teskîn-i severân-ı deme tevfiğ olmayup da zıkr ⁽¹⁸⁾olunan beşürât zuhûra bed’ eylemiş ise ol vâkıhte vâcib ⁽¹⁹⁾olan oldur ki tebrîd ve tağlîzi terk idüp ol mişillü devâ ⁽²⁰⁾virme-yeler. Zîrâ beşürât-ı merkûme çıkdıkları şûretde dem ⁽²¹⁾galeyân idüp ve mâ’iyetini tafşil ve tefriğ ve temyîz ve a’zâ-i ⁽²²⁾basîta-ya ve zâhir-i cilde def’ itmiş bulduğdan sonra müberrid ⁽²³⁾devâ virmek ile anıñ severânını def’ itmek mümkün olmaz. **[137b]** ⁽¹⁾Ve belki müberridât virilürse havf olunur ki bedende olan ⁽²⁾kan gîlzet kesb itmekle baqiyyesi içerde muhtebes ⁽³⁾olup taşraya bürüz itmeyüp ve a’zâ-i re’îselere munşabb ⁽⁴⁾olmağla haşar vâkı’ ola. Ol şûretde hemân ehviye-i bârîdeden ⁽⁵⁾ziyâdesiyle himâyet ve şâyânet olunup ta’rîka sa’y ve ihtimâm ⁽⁶⁾ideler ki hattâ mesâmmât açılmağ ile hurûcları âsân ola ⁽⁷⁾ve buğ virmek ile dağı ta’rîk itmek teflîh-i mesâmmâta ⁽⁸⁾nâfi’dir ve tarîkı cümleñiñ ma’lûmudur. Ve bu iki marazda ⁽⁹⁾hurûcda ‘usret bulunmayup da tîz zuhûr iderlerse havf yokdur ⁽¹⁰⁾yine tîz oñulur. Ammâ eger hurûcunda ‘usret bulunursa ol ⁽¹¹⁾huşûşda mücerreb olan devâlar sağı olunur ki meşelen ⁽¹²⁾Necîbü’d-dîn’in muhtârı olan işbu terkîb gâyet ⁽¹³⁾ile münâsibdir.

Şan’atı budur: Kuru incir ‘aded yedi, ‘ades-i muqaşşer ⁽¹⁴⁾dirhem üç, zebîb-i aḥmer [ve] menzû^c’u n-nevât dirhem yedi, lükk-i mağsûl dirhem ⁽¹⁵⁾üç, keşîrâ ve râziyâne toḥmı ikişer dirhem aḥz olunup bir buçuğ ⁽¹⁶⁾raḥl mâ’ ile sülüşü kalınca ṭabḥ idüp ba’de’t-taşfiye miḳdâr-ı lâyıķı ⁽¹⁷⁾ķadar nûş itdireler.

Şeyḥ Re’îs taḥrîr ider ki tîñ bi’l-ḥâşşa ⁽¹⁸⁾şedîdü’d-dâfi’adır, mevâddı ḥâric-i a’zâya def’ ider ya’ni ol huşûşda ⁽¹⁹⁾yalnız kifâyet ider demişdir. Ve ‘Allâme Kureşî râziyâ nec ve kerefsden ⁽²⁰⁾her biriniñ ‘uşâresi yâḥud kökleri dağı öyledir, aḥz olunup ⁽²¹⁾ve sükker ile ṭabḥ olduğdan sonra miḳdâr-ı lâyıķı ķadar nûş itdireler. ⁽²²⁾Ve Hacı Paşa merḥûm cüderî ve haşbenîñ hurûcunda bundan ⁽²³⁾aḳdem taḥrîr olunanları taḥsîn idüp eger ‘aṭş ziyâde olmazsa **[138a]** ⁽¹⁾tîñ maṭbûḥundan vireler yâḥud ‘ades-i muqaşşeri bir miḳdâr ⁽²⁾bezr-i râziyâ nec ile ṭabḥ idüp ve bir cüz’ ve dağı ṭebâşîr-i hindî ⁽³⁾zamm idüp vireler demiş. Ammâ nisvân ṭâ’ifesiniñ miyânında ⁽⁴⁾süd ve bekmez şerbeti içürmek ‘âdet olup ve meşhûr ve mütevâtir ⁽⁵⁾olmuşdur. Lâkin eṭibbâ beyninde gâyet ihtirâz olunacağ şeyden ⁽⁶⁾olup zîrâ südi münâfîk âdeme teşbîh idüp ṭabî’atda her ne ⁽⁷⁾gâlib olursa ol tarafa tâbi’ olur. Böyle olunca bedende ḥummâ ve ‘ufûnet ⁽⁸⁾ve ķarḥa der-ķâr olduğından

lâ-mehâle anlara teba'iyet ile hummâsının ⁽⁹⁾ kuvvetine i'ânet itmekle her bir-
 lerinin nikâyetini izdiyâd ider. Ve bekmez ⁽¹⁰⁾ dağı harâreti sebebiyle hummâya
 mu'în olup harâretinin iştîdâdına ⁽¹¹⁾ bâ'îş olur lâkin evâ'îlde taşraya dökünce
 ba'zı ta'dîl ⁽¹²⁾ idecek edviye ile virilüp dökükdüden sonra kaç olunursa ⁽¹³⁾ çendân
 zarar melhûz olmayup belki i'âneti olur. Ancak İbn-i ⁽¹⁴⁾ Şerîf merhûm kitâbında
 ve Şeyh Dâvud tezkiresinde tahtîr ⁽¹⁵⁾ ider ki gâh olur fuzûl-ı bârîdede 'aselden
 mâ-'adâsı ⁽¹⁶⁾ hulviyyâtdan olarak virilmeğe muhtâc olur tâ ki demi tahtîr ⁽¹⁷⁾ idüp
 ve hârice ihrâcına bâdî ola ve vaqtimizde 'alîlî ⁽¹⁸⁾ bedenini irhâ ve mesâmmâtını
 teftîh için çok kerre pekmez ile ⁽¹⁹⁾ kuyruğ yağı yedürdiler dimişler. **Ve ke-zâlik**
 hummâlarını teskîn ⁽²⁰⁾ için eşribe-i mezkûreden mâ-'adâ 'alîlî harâreti şedîd ⁽²¹⁾
 oldukça kâlîlen kâlîlen mâ-i bâride dağı tecerru' olunur. Ammâ ziyâde ⁽²²⁾ mâ-i
 bâridden şiyânet lâzımdır ol huşûşda Şeyh İsmâ'îl ⁽²³⁾ Cürçânî 'aleyhi'r-raḥme dir
 ki eger 'alîlî hummâsı şedîd olup [138b] ⁽¹⁾ kalak ve kerb ve ızırâbı keşîr olur-
 sa şadrını ve em'âlarını ⁽²⁾ tebrîd ve elem virmeyecek kadar mâ-i bârid virmek
 lâ-büddür ⁽³⁾ ve hatâ yüz otuz dirheme¹ degin vireler, harâreti teskîn ⁽⁴⁾ olmaz
 ise tekrâr içürelere. Nişf sâ'atde üç def'a ⁽⁵⁾ içdikde mi'desi memlû olup elbette
 kay' ider. Eger harâret ⁽⁶⁾ sâkin olursa febihâ ve illâ tekrâr i'âde eylesün ki hummâ
 sükûn ⁽⁷⁾ bula. Ol eşnâda 'arağ yâhud idrâr zuhûr iderse bî- ⁽⁸⁾ şübhe bilsün ki mâ-i
 bâridin menfa'ati nümâyân olur ve ⁽⁹⁾ hummâsı teskîn olur ve haste tîz şifâ bulur
 dimişler. ⁽¹⁰⁾ Fî-nefsî'l-emr ol güne şiddet-i harâret eşnâsında ⁽¹¹⁾ ziyâde ve bârid
 olmayan mâ'în menfa'ati muḳarrerdir, ol ⁽¹²⁾ huşûşda cigere ta'arruz itmediği anı
 üşütmeğe ba'îd ⁽¹³⁾ olup şadrın ve em'âlarının tabî'atı bârid olmağla isti'dâdlarını
 beyân için zikr itmişlerdir.

Fakîr-i pür-takşîr² sefer ⁽¹⁵⁾ âleminde hummâ-yı gıbb ve ishâl-i mu'diye mü-
 btelâ olup ⁽¹⁶⁾ def-i harârete mu'în olur eşribe-i ma'hûdeler mün'adim ⁽¹⁷⁾ olmağla
 nebet-i harâreti eşnâsında Seyyid İsmâ'îl-i Cürçânî'nin ⁽¹⁸⁾ ta'yîn eylediklerinden
 ez'âf-ı muzâ'af mâ-i bârid nûş ⁽¹⁹⁾ idüp muḳaddem taldukça kay' idüp harâreti ol
 tarîk ile def ⁽²⁰⁾ iderdim ve âteş-i hummâdan ve ishâl-i mu'dîden hareket-i düdiyye
⁽²¹⁾ aksine dönmek ile hummâ-yı mezbûrdan ve ishâl-i muzırreden ⁽²²⁾ hâlâş olundu.
 Ammâ eger tedbîr-i mezkûrdan ibâ olunursa ⁽²³⁾ zikr olunan şarâb-ı rîbâs ve enber-

-
- 1 **yüz otuz dirhem**, ḳudemâ ve eḳebbâ 'indinde bir raḳ olup ol kadar ta'yîniñ ḳikmeti ol olup
ammâ müteahḳîrîn eḳebbâ 'indinde el-yevm raḳ yüz dirhemden 'ibâret olup ve şimdilerde isti-
 tî'mâl olunan terâkîbde raḳ ḳadr-i mezkûr gibi olup ve vaḳiyye dağı eslâf 'indinde on iki dir-
 hemden 'ibâret olup ba'dehu müteahḳîrîn on dirhem 'itibâr idüp ve el-yevm eḳebbâ-yı Efrenc
 miyânında vaḳiyye sekiz dirhemden 'ibâretdir ve terâkîbleri ol siyâḳ üzerinedir.
- 2 tecribe-i fakîr-i pür takşîr

bāris mişilli şarāblar [139a] ⁽¹⁾ile kūrş-ı kâfūr virilüp ve fuşülün iktizāsına münāsib ⁽²⁾alīlīn yatduğı maḥallīn hevāsına daḥı ihtimām idüp ⁽³⁾bürüdetden ziyāde ḥarāretten iḥtirāz ideler ve gıdaları ḥuşūşunda ⁽⁴⁾ve ṭabīʿatların inkıbāz ve ishālleri aḥvālinde muḳaddemā zıkr ⁽⁵⁾olundığı gibi ziyāde taḳayyüd lāzımdır.

Ve ke-zālik cüderī ve ḥaşbe ⁽⁶⁾zuhūrundan şoñra zinhār telyīn ve ishāl eylemeyeler, ol ecluden ⁽⁷⁾ibtidāda virilen devālar ve gıdalara baʿdeʿz-zuhūr daḥı ziyāde ḳavābiz ⁽⁸⁾izāfe ideler. Ammā eger kendüsünden līnet ʿarız olursa ⁽⁹⁾ḥabse saʿy olunup ammā ibtidāda inkıbāz bulundığı şüretde līnet-i ⁽¹⁰⁾ḥafīfe ile telyīn tecvīz olunmuşdur lākin anda daḥı ihtimām ⁽¹¹⁾lāzımdır. Ḥattā Ḥacı Paşa merḥūm dir ki ḥaḳḳ-ı kelām olan budur ki ⁽¹²⁾bu cins marāz ḥuzzāk eṭibbālara dehşet virüp zīrā ⁽¹³⁾eger ṭabīʿata ḥavāle ile kendi ḥāline ḳonulup istifrāğ ⁽¹⁴⁾olunsa ḥavf olunur ki aʿlāya baʿz mevādd şuʿūd itmekle ⁽¹⁵⁾sersām ḥādīsesi bedīdār olur. Eger māddesi tenḳiye için ⁽¹⁶⁾müşilāt ile muʿalece olunsa iḥtimāldir ki ḥelāke müʿeddī ⁽¹⁷⁾ola dimişlerdir. **İmdi** emr böyle oldıysa bu iki ḥuşūşda ⁽¹⁸⁾ehven-i şerreyn ṭarīḳı üzere ibtidālarında mehmā-emken tenḳiye ⁽¹⁹⁾olunmaḳ ṭarīḳı terciḥ olunmuşdur. Lākin anda daḥı ḥıyārşenber ⁽²⁰⁾ve terencübīn mişilli şarāblar virilmege mesāğ olmayup anlardan ⁽²¹⁾ḥafīf olanlar virilmek üzere ḳarār virilmişdir. Bu maḥalde ⁽²²⁾İbn-i Sīnā temirhindī ve benefşe şarābı tedbīri teʿşīr itmedigi ⁽²³⁾şüretde iḥtirāz ve ihtimām ile şirḥışt zamm olunmağı tecvīz [139b] ⁽¹⁾iderler. Seyyid İsmāʿil-i Cürċānī şarāb-ı ıccāş virmegi ⁽²⁾terciḥ idüp ve bu tedbīr daḥı ol kāmiliñ terciḥātundan ⁽³⁾olmuşdur ve bu tedbīri İbn-i Şerīf merḥūm eşribe bābında ⁽⁴⁾taḥrīr eylemişlerdir. Pes ʿalīl şabī oldığı şüretde ⁽⁵⁾ol tedbīrler süd emdiği murzīʿasına iʿtā olunup ve zıkr ⁽⁶⁾olunan devālar aña virilür, ḥavāmızdan ḥimāyet ve şıyānet ⁽⁷⁾olunup ve ziyāde iḥtirāz lāzımdır ḥattā murzīʿanın südi ⁽⁸⁾şabīye saḥc ʿarızası iḥdāş eylemeye.

Baḳıyyetü't-tedbīr:¹ Bu daḥı ⁽⁹⁾maʿlūm ola ki çiçek çıkaran kimesneniñ baʿzı ⁽¹⁰⁾aʿzāsını daḥı ziyāde muḥāfazaya muḥtāc olup zīrā ⁽¹¹⁾ol aʿzālarda ḥudūş ve zuhūrı zarar-ı ʿazīmeye müʿeddī ⁽¹²⁾olur ki meşelen ol aʿzālar ki ʿaynın ve üzünin ⁽¹³⁾ve enf içi ve ḥulḳum ve emʿā ve mefāşıllardır. ⁽¹⁴⁾Zīrā ʿayneynde çıḳsa ḥavf olunur ki ʿalīl olmasına ⁽¹⁵⁾sebeb ola ve üzneynde şamem u aşamm olmasına bāʿiş ⁽¹⁶⁾olup ve derūn-ı enfde ve ḥulḳumda zuhūr etmesi ⁽¹⁷⁾nesīm-i hevāyı sedd ve menʿ itmekle nefesiñ ṭar olmasına ⁽¹⁸⁾ve belki boğulmasına sebeb-i bādī olur. ʿAle'l-ḥuşūş ⁽¹⁹⁾ḥulḳumda ziyāde ḥaṭarlıdır ki zīrā gıdā ve devā gūzerān ⁽²⁰⁾idecek memerr olmağıla anlara mānīʿ olup rediyyede zīḳ-ı ⁽²¹⁾nefese ve verem marāzına bādī olup ve emʿālarda ḥudūşı ⁽²²⁾saḥc-ı emʿā illetine ve mefāşıllarda zuhūr itmesi evcāʿ-ı ⁽²³⁾mefāşıla ve belki mafşallar yerlerinden zevāle müʿeddī olur.

1 baḳıyyetü't-tedbīr-i çiçek ve kızamık beyanı

[140a] ⁽¹⁾İmdi **hıfzü'l-‘ayn**, pes ‘alilîñ gözlerini hıfz ⁽²⁾ibtidâ’^{en} sumâkı gülâb ile nağ‘ olunup ve bir miqdâr dağı ⁽³⁾kâfûr zamm itmekle sâ‘at-be-sâ‘at ‘aynıñ içine ⁽⁴⁾teğâtur itdirdüp ve işbu şiyâfı dağı ibtidâsından ⁽⁵⁾intihâsına resîde olunca göz kapaıklarına her bâr tılâ eyleseler ⁽⁶⁾marîzîñ gözlerini şiyânet ider. **Şan‘atı budur:** Havlân-ı ⁽⁷⁾hindî ve şabr ve akâkıyâ ve şiyâf-ı mâmîşâ her birinden birer ⁽⁸⁾dirhem ağız olunup ve iki çekirdek za‘ferân izâfesiyle ⁽⁹⁾şâflar ‘amel olunup hîn-i iktizâda mâ-i güzîre-i yâbise ile ⁽¹⁰⁾hall idüp isti‘mâl ideler.

Ve **ke-zâlik** Seyyid İsmâ‘îl-i Cürcânî ⁽¹¹⁾dirler ki gözün üzerine kuruşundan gözün cirmi kadar ⁽¹²⁾tahta ‘amel idüp ve üzerine bağlamak ile gözi muhâfaza ider ⁽¹³⁾ziyâde nâfi‘dir dimişler lâkin kuruşunuñ altına bir päre ⁽¹⁴⁾bez koyup ba‘dehu üzerine bağlayalar. Ve ke-zâlik ‘alilîñ ⁽¹⁵⁾avcuna ve tabanı altına hınnâ urmak ‘aynı muhâfaza ider, ‘ale’l-⁽¹⁶⁾huşûş hınnâ-yı mezbûr sirke ile yoğrulmuş ola, bi’l-hâşşa ⁽¹⁷⁾mücerredir. Ve ke-zâlik bir miqdâr za‘ferân ve kâfûr zamm olunup ⁽¹⁸⁾ve hall-i hâzık yâhud gülâb ile hamîr idüp mevki‘-i mezbûrlara ⁽¹⁹⁾uralar mücerredir.

Hıfzü'l-üzün, imdi ‘alilîñ kulaıklarını ⁽²⁰⁾dağı hıfz eylemek için her bâr kulaıklarına dühnü'l-âs mişilli ⁽²¹⁾edhân-ı bârîde-i kâbîza taqtîr olunur. Ve ke-zâlik her bir ‘illet ki ⁽²²⁾kulağa bir nesne taqtîri lâzım ola, elbette pek şıcağ ve pek ⁽²³⁾şoğuk olmayup lâ-mehâle ılıcağ olmağ lâzım ve lâ-büddür didiler.

[140b] ⁽¹⁾**Hıfzü'l-enf**, imdi marîzîñ burunlarını dağı hıfz ⁽²⁾içün burun deliklerini muhâfaza için her vaqitde gül ⁽³⁾şuyı ile sirke istinşâk itdireler, gündüzlerde yalnız ⁽⁴⁾sirke çekmek kâfidir.

Hıfzü'l-fem ve'l-halk, ke-zâlik ‘alilîñ ⁽⁵⁾ağızlarını ve boğazlarını hıfz için evvelen ekşi nâr şuyı ⁽⁶⁾maşş itdirdüp ve viyâmerün¹ ile gârgâra itdireler.

⁽⁷⁾**Hıfzü'r-ri‘e**, ke-zâlik aqçigeri muhâfaza için ekşeriyâ şarâb-ı ⁽⁸⁾haşhâş tahtîr ile tecribe olunmuşdur. Ammâ İsmâ‘îl-i Cürcânî ⁽⁹⁾bu huşûşı tafsîl eyleyüp dirler ki **eger** tabî‘at-ı ‘alil ⁽¹⁰⁾mülâyim olup da harâreti kavî olmaz ise sükker ile tereyağı ⁽¹¹⁾ve sükker ile bezr-i qaṭunâ lu‘âbı virilür dimişlerdir.

Hıfzü'l-em‘â, imdi bağırsaqları dağı hıfz için olan ⁽¹³⁾tedbîr hemân ibtidâ’^{en} ishâlden muhâfaza ideler ki zîrâ ⁽¹⁴⁾emrâza bâ‘iş olan mādde-i fâside em‘ânıñ iç yüzünü ⁽¹⁵⁾kaşıyup şıyırmaya. ‘Ale’l-huşûş marâz intihâ bulacağı ⁽¹⁶⁾vaqitlerde ziyâde himâyet ve şiyânet lâzımdır, ol zamân ⁽¹⁷⁾kaṭabîzât virilmek bayağı vâcib olur.

Hıfzü'l-mefâşıl, ⁽¹⁸⁾ke-zâlik maşşallarıñ dağı muhâfazası için mezbûrelere ⁽¹⁹⁾mādde-i mesfûre munşabb olup dökülmesün deyü üzerlerine ⁽²⁰⁾ba‘zı mefâşıla nâfi‘olan müdâvât tılâ eylemek ile tedârik ⁽²¹⁾görelere.

1 **viyâmerün** Yünânî tut şarâbı dimekdir

İslâh-ı beşürätü'l-cüderi ve'l-ħaşbe,¹ imdi ⁽²²⁾her kaçan cüderi ve ħaşbe tamâm zuhür idüp ve nażc ⁽²³⁾bulduķda ruġubetini izâle idüp ve yerlerini indimâl için [141a] ⁽¹⁾ve âşârını izâleye taķayyüd olunur. Ammâ tamâm çıķdıđı ŗuretde ⁽²⁾ħarâret sâkin olmayup da 'alîlîn iztîrâbı mündefi' ⁽³⁾olmasa ve nabîz ve nefes ħâlet-i taġbî'sine 'avdet ⁽⁴⁾itmeyüp ve zuhür iden beşürât dağı rediyye olursa ol ⁽⁵⁾ħâlde lâyıķ olan oldur ki aşlâ nażca taķayyüd olunmayup ⁽⁶⁾'alîlîn mizâcıyla müteķayyid olmağla sa'y ideler. Ammâ eger 'illetde ⁽⁷⁾ciyâdet ve 'alâmât-ı ħayriyye nümâyân ise ol ŗuretde beşürât ⁽⁸⁾aĥvâline sa'y ve diķķat olunup ez-cümle ibtidâ'en mesâmmât ⁽⁹⁾açılıp ve tîzce teberrüz idüp çıķsun için ba'zı ⁽¹⁰⁾buğlar vireler. Ol virdikleri gibi bir def'a dağı virilüp eger ⁽¹¹⁾beşürâtın baķiyyesi var ise çıķup ve hem beşürât için ⁽¹²⁾buđ virilür tâ ki yaşlıķ ķabûl itmekle nażc ħâşıl eyleye, ⁽¹³⁾ba'dehu ya'ni tamâm olduķdan ŗoñra ķurutmasına ihtimâm ideler. ⁽¹⁴⁾**Ve'l-ħâşıl** beşürât-ı mez-bür bi-tamâmihâ zuhür idüp ve ⁽¹⁵⁾üsbü' dağı tecâvüz eyledikte anların irinlenmişlerini altun ⁽¹⁶⁾igne ile deşüp² tefîĥ ideler ve bir mülâyim yumuşak kettân ⁽¹⁷⁾bezi ile âheste âheste silüp pâk ideler. **Ba'dehu** gülâba ⁽¹⁸⁾bir miķdâr kâfir ħall idüp üzerlerine şaçalar, ba'dehu ⁽¹⁹⁾ķurudıcı şeyler eküp ve esvâbının içinde bedenine tütsi ⁽²⁰⁾vireler. Ve eger yaz faşlı ise verd-i aĥmer-i yâbis ve varaķü'l-âs ve şandal emşâli olup ammâ eger faşlı-ı ŗitâ ise ⁽²²⁾ılđın ve varaķ-ı süsen emşâli olanlar ola. Lâkin işbu kelâmda ķayd-ı ⁽²³⁾iĥtirâzî vardır ki tütünün tütünleri 'alîlîn ağzına ve burnuna [141b] ⁽¹⁾gitmekden şaķınalar. Ve eger ol beşürâtın yerleri ķarĥa ya'ni yara ⁽²⁾olursa ol vaķitlerde üzerine verd-i aĥmer-i yâbis ve şabr ⁽³⁾ve kendir-i ebyâz ve anzerût ve demü'l-ħavîn meshûķlarını ⁽⁴⁾ekeler. Ammâ eger beşürât keşret üzerine ise ol vaķitlerde ⁽⁵⁾verd-i yâbis yâĥud tırıyı muĥkem saĥķ idüp 'alîli ⁽⁶⁾üzerine yaturalar, bu ĥuşuşda ayı otı dağı nâfi'dir. Ve ⁽⁷⁾eger yaz faşlı ise 'alîli ince ķum üzerinde uyutmaķ ziyâde ⁽⁸⁾nâfi'dir dimişler. Ammâ eger ol beşereler oñulmaķda 'işyân ⁽⁹⁾iderse ol ŗuretde mâ-i mâlih 'ilâc-ı kâfidir. Ammâ irinlenmiş ve ince derisi ŗoyulmuş olan yerlere mâ-i mâlih ⁽¹¹⁾toķundurmaķ mümkün olmadığı ŗuretde anın gibi beşürâta ⁽¹²⁾đayrı şeyler ile ve ķarĥa olan mevzi'lere ķurudıcı merhemler ⁽¹³⁾ile mu'âlece olunup anların mâ-'adâsına tuzlu ŗu tedbîr ⁽¹⁴⁾olunur.

Tariķı budur ki 'ades-i muķaşşer ve verd-i aĥmer-i yâbis ⁽¹⁵⁾ve ılđın ağacı ķabuđı her birinden vâfirce aĥz olunup ⁽¹⁶⁾miķdârü'l-ķifâye mâ' ile taġb olunduķdan ŗoñra ince bir ⁽¹⁷⁾miķdâr milĥ-i enderânî mezc olunup ve içine kettân bezleri ⁽¹⁸⁾

1 İslâh-ı çiçek ve kızamıķ beyânı

2 gerçi deşildikte içinden middeye dâ'ir bir şey ĥurüc itmez lâkin içinden mâdde-i rîĥiyyesi müteħallil olmağla sâĥib-i 'illet râĥat idüp meķş ile mevķi'ini teĥakkük idüp çıķurlanmaķdan emîn ve sâlim olur.

batırılıp qarha olmayan mevzi'lere vaz^c olunur. İşbu ⁽¹⁹⁾tedbîr geç oñulan cüderî-de ve haşbede 'ilâc-ı kâfî ⁽²⁰⁾ve muhtârât-ı kibâr-ı etibbâdandır. Lâkin bu tedbîr şıbyânîñ gayrıda ⁽²¹⁾olduğda a'mâl olunup ve anlar ızırâb virmeyecek ⁽²²⁾tlâlara muhtâcdır. Ve eger cüderîniñ üzerinden kabuğı ⁽²³⁾kalçup da altında iriñ qalmazsa aña münâsib olan [142a] ⁽¹⁾yağlar tlâ olunmaq kâfidir. Meşelen dühnü'l-verd ve ⁽²⁾dühnü'l-benefşec ve dühn-i fistiğ gibi. Ammâ yüzde olanlara ⁽³⁾dühn-i fistiğ tlâ olunmaq kâfidir ve eger üzerleri ⁽⁴⁾qabuqlanup altında ruṭubet müctemî'a olmuş ise ol vaqıtde ⁽⁵⁾yağdan ictinâb olunmaq lâzımdır. Ol şüretde üzerlerinden ⁽⁶⁾bu tarîk ile kışlarını qaldırup ve ruṭubetini qurıdıcı ⁽⁷⁾zürürlar ekeler ve eger qarha olursa kâfir merhemi 'ilâc-ı ⁽⁸⁾kâfidir.

Kal'-ı âsârü'l-cüderî:¹ İmdi çiçek gâ'ilesi ber-ṭaraf olup ve mündefi' olduğdan soñra gövdede huşüşâ ⁽¹⁰⁾yüzde bâkî qalan âsârını gidermek için etibbâ bâb-ı zî-netde ⁽¹¹⁾tahrîr eyledikleri müfredde ve mürekkeb devâlar ki meşelen mürdeseng-i ⁽¹²⁾mübeyyez ve dühn-i verd merhem gibi 'amel olunup ve âsâr-ı büşürünü ⁽¹³⁾bir çuqa pâresi yâhud güderî ile kemâ-yenbağî teḥakkük idüp ⁽¹⁴⁾tamâm ḥumret kesb eyledikde merhem-i mezbûr tlâ olunursa bir kaç ⁽¹⁵⁾defasında izâle idüp sâ'ir beşere gibi olur, huşüşıyla ⁽¹⁶⁾aķîb-i ḥammâmda tlâ olunursa te'sîri serî' olur. **Tarîka** ⁽¹⁷⁾mürdesengi tebyîz etmesiniñ tarîkı oldur ki meşelen yüz ⁽¹⁸⁾dirhem kadar mürdeseng ve yüz dirhem daḥı millî-i enderânî aḥz ⁽¹⁹⁾olunup saḥḥ olunduğdan soñra üzerine miqdâr-ı kifâye şıcağ ⁽²⁰⁾şu ilkâ olunup ve bir şîşe ile şemse ta'lîk olunup ⁽²¹⁾şemsin ḥarâretinde terk olunup tâ ki mürdeseng isfidâc gibi ⁽²²⁾beyâz olunca eger içinden şuya noqşân gelürse yine şuyına ⁽²³⁾imdad olunaraq bu şüret üzerine tâ ki beyâz olunca bu 'ameli [142b] ⁽¹⁾tekrâr idüp vaqtâ ki beyâz olduğda ḥıfz olunup isti'mâl ⁽²⁾ideler, ziyâde mü'eşşir devâ olur. **Ve ke-zâlik** şaḥmu'l-baṭṭ veyâ ḥallün ⁽³⁾ile ḥalṭ ve mezc olunup mevâzi'-ı beşürâta vaz^c olunursa izâle ⁽⁴⁾ider. **Ve ke-zâlik** meshûk-ı mürdeseng ve qurı kıamış köki ⁽⁵⁾ve noḥûd unı ve 'azm³ küli ve kıuş ve ḥabbü'l-bân ve ⁽⁶⁾birinc unı ve qavun çekirdegi yine qavun şuyı ile 'acın ⁽⁷⁾olunup veyâ baqla şuyı ile ve çögen şuyı bunlarıñ ⁽⁸⁾cümlesi gerek müfreden ve gerek mürrekkeben âsâr-ı cüderîyi ⁽⁹⁾izâle itmekte mücerrebdır, huşüşâ yanmış diş küli ⁽¹⁰⁾ğayet ile mü'eşşirdir. **Ve ke-zâlik** boy toḥmu ve kettân toḥmu ⁽¹¹⁾lu'abları ḥall

1 **kal'-ı âsâr-ı cüderî ez-beden.**

2 Eger mürdeseng-i meshûk şîşe içre vaz^c olunmayup da bir açık zarf ile vech-i meşrûḥ üzre şemse ve şuyı ifnâ olduğça yeñiden şu izâfe olunaraq terk olunursa daḥı âsân olup ve tîz tebyîz olur, mücerrebdır. Ğalib ihtimâl bu tedbîr henüz isfidâc 'amel olunmaqsızın imiş yoḥsa isfidâc bu 'amele kâ'im olur, fe'f-hem.

3 **eger** 'azm 'atîk olup da çürimiş kemikden olursa daḥı evlâ ve elyağdır didiler.

olunmuş kurşun tozuyla āsar-ı cüderīyi kal^c (12)ve izâlesinde ‘acibü’ t-te’şirdir. **Ve ke-zâlik** leben-i ‘azrâ (13)ya’ni kız südi ta’bîr olunan ğasül ki meşelen mürdeseng (14)yigirmi dirhem ve şâb-ı ebyaz on dirhem başka başka ahz (15)ve saħk olunduğundan sonra seksen dirhem miqdârı (16)âb-ı şâfî ve seksen dirhem hall-i hâzık evvelen mürdeseng (17)bir gün kadar sirkede nak^c olup ve süzile ve şâb daħı (18)mâ-i mezbûr içinde tabħ ile hall olunduğundan sonra ikisini birbirlerine (19)ħalt ve mezc olunduğunda beyâz süd gibi bir şey olur, aña (20)binâ’en kız südi ta’bîr eylemişlerdir. **İmdi** vech-i meşrûh (21)üzre işbu lebenden āsar-ı cüderî üzerine müdâvemet (22)ile ğasl ve tîlâ olunursa izâle idüp ve beşereyi (23)daħı güzel ider. Lâkin işbu devâlarîñ cümlesi zıkr olunan [143a] (1)huşûşlarda mükerreren îade iderlerse olur zîrâ ol devâlar tekrâr (2)olunmağā muhtâcdır ki hattâ āsar-ı te’şiri nümâyân ve müşâhede oluna. (3)Ĥâcî Paşa merhûm tecrîbe idüp ve ta’dâd itdiği bunlardır; (4)‘azm-i sât-ı muħarrak ve zerâvend-i tavîl ve aşl-ı kaşab ve ĥabbü’l-bân ve kuş ve edhân-ı süsen ve fistuk ve şahm-ı ĥimâr (6)ve haşâ ve şahm-ı ivz ve şahm-ı baṭṭ ve sığır ve keçi merâreleri (7)bunların cümlesi bi-huşûşihî nâfîdir. Naşîr-î Tûsî *Tansûknâme*’sinde lü’lü’i kurumuş kâmiş köki ile ‘ale’s-seviyye (9)ahz ve saħk olup ve āsar-ı cüderî üzerine ‘avrat südi (10)ile tîlâ ideler dimişdir. Ve üç def’a tîlâ itmekle āsar-ı kerîheyi (11)izâle ider ammâ bu maḳâmda kâmişdan murâd kaşab-ı Fârisî (12)didikleri kâmiş olduğu *Kânûn*’da muşarraħdır. **Ve ke-zâlik** (13)*Tedbîr-i Mevlûd* şâhibi Şa’bân Efendi merhûm dir ki (14)ol tîlâ-i laṭîfî pâdzehre müte‘allik olup *Şifâ’iyye* ismiyle (15)müsemmâ olan risâleyi taħrîr ešnâsında kitâb-ı mezbûrda (16)görüüp ve taşdıĥ itdiğim eçlden risâlede incü ahvâli (17)beyânında derc itmişdir ve me’mûldür ki taħrîr olunduğı (18)üzre isti’mâline iḳdâm idenler āsar-ı laṭîfini müşâhede ideler.

(19)**Zeyl:** İmdi ma’lûm-ı sa’âdet buyurıla ki cüderîden (20)bir nev’ beş[ü]rât daħı vardır ki aña ĥumeykâ’ tesmiye iderler. (21)Bu bir nev’ çiçekdir ki ğâyet ile seyrek ve iri ve rengi daħı (22)beyâz olur ve ğâh şol mertebe ḳalîl olur ki bedende ta’dâd (23)itmek mümkün olur ve a’râz-ı ĥummâviyyesi daħı hafîf olup [143b] (1)güyâ yok gibi ĥiss olunur ve ‘alîlîñ ahvâli her vechle (2)muntazam olmağā a’râz-ı rediyye-i müte-nevvi’adan selîm olur. (3)Zîrâ beşürâtuñ ḳillet üzerine çıkması mâddesiniñ kemâl-i (4)ḳilletine ve büyümesi ve beyâz olması tabî‘at ve mizâcınıñ (5)istilâ’ ve ḳuvvetine delâlet ider ki hattâ a’râzi ĥafîf (6)olduğundan nâşî evvel-emirden zuhûrunda cereb-i raṭb (7)ya’ni şulu gicik olması tevehhüm olunur.

el-İlâc: İşbu (8)ĥumeykâ’ daħı ‘ilâcî nev’-i evvelde taħrîr olunduğı üzre kemâlin (9)bulduğā igne ile tefṭîh olup ve üzerine ḳurudıcı nesnelere (10)ekeler. Lâkin bunda faşda ihtiyâc yokdur zîrâ demde ve (11)mâdde-i mâ’iyyede fesâd ve ta’affün

var ise dağı noķşān üzredir ⁽¹²⁾ancaķ hevā cihetinden fuşülünüñ iķtizāsına göre Őiyānet ⁽¹³⁾ve ekl ü Őürb ahvālinde ĥimāyet lāzımdır. ‘Ale’l-ĥuŐuŐ ⁽¹⁴⁾mā naĥnü fiĥ i’tibārı ile eĥfāl ve Őıbyānda olursa ⁽¹⁵⁾hem kendüsüne ve hem murzı‘asına ĥimāyet ve Őiyānet ⁽¹⁶⁾olunmaķ lāzımdır ¹والله الهادى الى سواء السبيل ²﴿نَعْمَ الْمُؤَلَّىٰ وَنَعْمَ الْوَكِيلُ﴾ ⁽¹⁸⁾ra’ūf.

Pes iŐbu risāle-i perīŐān-‘allāme-i kılllet bizā‘a-i ⁽¹⁹⁾nācizāne ile ba‘z vālid ve mevlūd ĥaķķında meŐhūr olan ⁽²⁰⁾ba‘z ‘ilel-i murzı‘a ve eĥfāl ve Őıbyān ecliĥün vaķti-mizde ⁽²¹⁾teŐādūf ile tecribemiz sebķat eyleyen tedābīr ve mu‘alecāt ⁽²²⁾ve a‘māl ve iĥtirazātı cem‘ ve taĥrīr ve ke-zālīk ba‘z kibār-ı eĥĥbānıñ ⁽²³⁾tecribe ve tedābīrlerini kütüb-i mu‘teberelerinden ba‘zısını tercüme ve ba‘zısını [144a] ⁽¹⁾ayniyle taĥrīr idüp vilādetde muķteżī olan tedbīrātı ⁽²⁾ber-vech-i iĥtiŐār tezbīr idüp bundan ziyāde lāzım olanlarını Őa‘bān ⁽³⁾Efendi merĥūmuñ *Tedbīr-i Mevlūd*’unda ‘aĥf-ı ‘inān-ı nazar ve İbn-i ⁽⁴⁾Sinā re’iŐiñ *Ķānūn*’unda iŐāret olunan tedbīr-i mevlūdunda ⁽⁵⁾ve Muĥammed bin Zekerıyyā Rāzı’ı niñ kütüb-i mu‘teberelerinden tetebbu‘ olunduķda ⁽⁶⁾taĥŐīli ma‘lūm-ı ĥazāķat-mersūmları olur.

Ķad ĥarrerehu ve tercemehu ⁽⁷⁾min hicreti’l-Őāĥibi’l-mu‘cizāt ve’l-burāķ ve ta-leben bi-Őefā‘atinā min ⁽⁸⁾yevmi’t-telāķ sene iŐnā-‘aŐer mi‘teyyn ve elf min Őevvāli’l-mūkerrem ve ⁽⁹⁾*Őalla’llāhu ‘alā seyyidinā ve nūri ĥulubinā Muĥammed ve ‘alā ālihi ve evlādihı* ⁽¹⁰⁾*ve aŐĥābihı ve ‘aŐĥretihı ve Őĥ’atihı eĥ-tayyībīn eĥ-tābirīn* ⁽¹¹⁾*ve ‘alā sā’iri’l-enbiyā-i ve’l-mürselīn* ⁽¹²⁾*ve’l-ĥamdülillāhi rabbi’l-‘ālemīn* ⁽¹³⁾*ve sellem teslīmen* ⁽¹⁴⁾*ķeŐīren*³.

Fihrist-i Neticetü'l-Fikriyye fi Tedbīrī'l-Vilādeti'l-Bikriyye ve ber ‘avni’l-lāh

- 1 dībāce-i enīse risāle-i vecīze
- 2 ism-i kitāb ve taķŐīm-i maķāle
- 2 zıkr-i iftizāŐ ve muķaddime
- 3 ‘ilāc-ı iftizāż ve Őa’ir keyfiyyāt
- 4 ĥūkemā ‘indinde lezzāt-ı dūnyeviyye ve sā’ir
- 4 el-‘ilāc tazyīķi’l-ķubl
- 5 maķāle-i ũlā keyfiyyāt-ı ĥaml ve ĥāmil ve veled ve vālid
- 6 eĥvār-ı sitte ve ķuvvet-i muşavvire

1 Allah dosdoğru olan yolu göstericidir.

2 “O ne güzel dosttur, O ne güzel yardımcıdır!” Enfāl 8/40.

3 Allah, Efendimiz ve kalplerimizin nuru Muhammed’e salāt (rahmet)etsin. O’nun ailesine, evladına, dostlarına, aŐiretine, temiz ve pak yolundan gidenlere de rahmet etsin ve diğer peygamberlere de rahmet etsin. Ve ālemlerin rabbi olan Allah’a hamd ü senalar olsun.

- 8 tezkîr-i şānî eṭvār-ı sitteniñ evkātı
 10 cenîniñ altı ay müddetinde tevellüdi ve sâ'ir aḥvâli
 11 cenîniñ on ayda tevellüdi ve âfât-ı sâ'iresi
 12 tezkîr-i şāliş şer'an cenîniñ müddet-i ḥilḳati
 15 tezkîr-i rābi' ḳavl-i müneccimîn ve ḥükemâ üzerine ḥilḳatleri
 18 tezkîr-i ḥāmisi 'alāmât-ı ḥabel ve delâlât-ı zeker ve üngâ
 19 ḥāmiliñ aş yerme keyfiyyâtı ve sâ'iri
 20 'ilâc-ı vaḥam ya'ni aş yermeniñ tedbîri
 21 tecrîbe-i faḳîr ve 'alāmât-ı ḥaml-i nisâ'
 24 tezkîr-i sâdis mādde-i ḥilḳat-i cenîn
 25 mādde-i meneviyyede ricâl u nisânîñ keyfiyyâtı
 28 tezkîr-i sâbi' zükûret ve inâşetîñ zikr ü beyânı
 31 tecrîbe-i zükûret ve inâşet zikr ü beyânı
 31 vaḳt-i inḳıṭâ'-i ṭamşda ḥāmil olanlarıñ beyânı
 32 tezkîr-i sāmîn mevlüduñ vaḳt-i vilâdete degin muḥāfazası
 34 tezkîr-i tâsi' ḥāmiliñ müddet-i ḥamlinde 'arız olan emrâzları
 35 ḥāmiliñ çiçek ve kızamık çıkarması ve sâ'iri
 36 tecrîbe-i faḳîr-i pür-taḳşîr der-vaḳt-i ḥidmet-i ṭabâbet
 39 ḥāmili ışkât-ı cenînden tedbîr muḥāfazası beyânında
 41 tezkîr-i 'āşir ışkât-ı cenîniñ sebep ve keyfiyyâtı
 43 esbâb-ı ḥāriciyyeden ışkâta bâ'iş olan keyfiyyât
 44 'alāmât-ı ışkât-ı cenîn ḳable'z-zuhûr
 44 taḳaddümetü'l-ma'rife li-ışkât-ı cenîn vilâdet zikri
 46 el-ilâc li-men' el-ışkâti'l-vilâdet ve'l-cenîn ḥıfz
 47 men'-i ışkât key ile tedbîr olunmaḳ
 48 Franca pâdişāhınıñ ḥekîmbaşısından me'ḥûze terkîb-i ma'cûn
 49 ḥāmile ḥāricden vaz olunacaḳ devâlar zikrindedir
 50 men'-i ışkât-ı cenîn için olan buḒlar zikrinde
 51 sefûf-ı aromatiḳo ve mâ'ü'l-mülük tedâbîri
 51 ışkât-ı men'a için münḥadir ihtikânlar tedbîri
 52 ışkâtdan men' için tebḥîr ve bi'l-ḥaşşa olan aḥcâr-ı mütenevvi'a
 52 maḳâle-i şānî mevlüduñ aḥvâli
 52 tezkîr-i evvel ez-maḳâle-i şāniye 'usr-ı vilâdet-i ḥāmil zikrinde
 54 'usr-ı vilâdetiñ esbâb-ı ḥāriciyyesi
 54 ḥāmiliñ ḥîn-i vaz'da kürsiye cülüsü

- 54 h̄in-i vāz^ʿ-ı hamlde hāmiliñ muḳtezī olan aḥvāl-i sâ'iresi
55 ḳâbil-i nâ-kâbil olmaḳla ʿusr-ı vilâdete bâ'is olması zikrinde
55 ʿalâmât-ı ʿusr-ı vilâdet ve sühûlet vāz^ʿ-ı hamlde zikrinde
56 taḳaddümetü'l-ma'rife ve iḳtizâ-yı baḳiyyetü'l-vilâdet zikrinde
56 el-ʿilâc vaḳt-i vilâdet ve'l-ba'ḳdehu beyânında
58 tecrîbe-i ṭabîb Lendânüs ve ḳarîb-i vāz^ʿ-ı hamlde tedbîri
59 tecrîbe-i devâ ve bi'l-hâşşa ve buḥûrât ve edviye-i sâ'ire
60 mücerrebât-ı faḳîr-i pür-taḳşîr der h̄in-i ṭabâbet
60 tezkîr-i sâni ez-maḳâle-yi sâniye sühûlet-i iḥrâc-ı meşîme
61 ʿalâmât-ı ihtibâs-ı meşîmenin zikrinde
62 taḳaddüme-i ma'rife ihtibâs-ı meşîme ve ʿilâc-ı iḥrâc
63 tecrîbe-i ṭabîb Valîyüs li'l-meşîme ve iḥrâc tedâbîri
64 tezkîr-i sâliş ez-maḳâle-i sâniye ba'de'l-vilâdet olunacak tedbîr beyânında
68 tezkîr-i râbi ez-maḳâle-i sâniye ṭıflı ḳundaḳa şarmaḳ tedbîri
70 tezkîr-i hâmis ez-maḳâle ta'lîm-i umûr-ı şer'iyye vü dîniyye zikrinde
72 ḳurbân-ı aḳîḳa ve zebhînin zikr ve tedbîri beyânında
73 tedbîr-i hitân ve tesmiye-i ism naḳl ez-Ömer İbnü'l-Ḥaṭṭâb raḳıya'llâhu ʿanh
74 ḳavl-i peygamberî üzre tesmiye-i ism-i eṭfâl zikr ü beyânında
74 tezkîr-i sâdis ez-maḳâle-i sâniye eṭfâl için murzı'a tedâbîri
76 şalla'llâhu ʿaleyhi ve sellemîn emr-i rezâ'da nehy buyurduḳları aḳvâl-i şerife
zikrinde
76 murzı'alarda olan şürût-ı şer'iyye ve ḥikemiyye beyânında
78 tezkîr-i sâbi ez-maḳâle-i sâniye südüñ maḥmûd ve mezmûmı ve imtiḥânı
zikrinde
79 tecrîbe-i faḳîr-i pür-[taḳşîr] der-eṭfâl-i ḥod beyânında
81 imtiḥân-ı elbân-ı murzı'a ve dâye ve sâ'iri zikr ü beyânında
81 tezkîr-i sâmin ez-maḳâle-i sâniye vaḳt-i rezâ'ı eṭfâl zikrinde
82 eṭfâle vâlidesinin rezâ'ının fevâ'idi ve ekl-i ta'âm ʿale't-ṭa'âm keyfiyyâtı zikrinde
83 murzı'anın eṭfâle ziyâde süd virmenin mazarratı beyânında
83 tedbîr-i şarâb-ı ʿasel li-hâmiş-i risâle
84 eṭfâle emzik virmesinin tedâbîr-i âlâuyyesi zikrinde
85 tezkîr-i tâsi ez-maḳâle-i sâniye eṭfâlin kelâm-ı mücmel üzre olunacak tedâbîri
87 eṭfâl için tedbîr olunan fenn-i müsikînin taşîli beyânında
88 ʿud ta'bîr olunan âlât-ı ḡınânın sebep-i icâdı zikrinde
90 zümre-i meşâyih-i ʿizâmdan şâhib-i maḳâmât-ı ʿaliyeden şudür iden maḳâmât-ı

düvâzdeh

- 91 hükemâ-yı ehl-i islâmdan ve aşhâb-ı fenn-i nücumdan olan erbâb-ı müsikî beyânında
- 92 aşhâb-ı fenn-i müsikî üzre maķâmâtın a'dadı zikr ü beyânında
- 92 Şeyh Safiyü'ddîn hazretlerinin müsikî haķķında olan kelimât-ı ma'arif-gâyâtı zikrindedir
- 93 haķķ-ı müsikîde Eflâûn-ı ilâhîniñ kelimât-ı hikmet-âyâtı zikrinde
- 94 naĝamât-ı müsikîniñ mizâc-ı eţfâlde olan te'sîrât-ı laţîfesi beyânında
- 94 hükemânın on iki maķâmın taķsîmi beyânında olan kelimâtın beyânı
- 96 müsikîniñ gice ve gündüze olan taķsîmi zikrinde
- 97 eţfâl-i pür-leţâfetiñ mizâc-ı nâzik-ımtizâclarına müsikî ile olunan tedâbîr
- 98 maķâmâtın on iki burûca olan mensübâtı zikrindedir
- 99 evķâta taķsîm olunan maķâmât ve naĝamât zikrinde
- 100 ba'z üstâdân-ı müsikârın zikr ü beyân eyledikleri işârât zikrinde
- 100 şekl ü şemâ'il ve hilye-i âdemiyye münâsib olan envâ'-ı maķâmât
- 101 ba'zı mecâlis ve maķâfilde vech-i münâsibi üzerine olunacaķ âĝâze
- 102 eţfâl için müsikî ile olunacaķ tedbîr ve *Organonuñ* sebab-i icadı
- 103 hükemâ-i müteķaddimîniñ müsikî-i fennîniñ sebab-i icadı zikrinde
- 104 tezkîr-i 'aşir ez-maķâle-i şâniye eţfâlin südden kesmek tedbîri zikrinde
- 104 tedbîr-i la'ûķ li-celb-i nevmi'l-eţfâl zikrinde
- 105 eţfâlin zuhûr-ı sinni ve aĝdiyesiniñ tedbîri beyânında
- 107 eţfâlin hareket idüp yürimege ârzü itdigi vaķtiñ tedbîri
- 108 eţfâlin henüz dişleri nâbit olduķda lâzım olan tedbîri
- 109 eţfâlin tekellüme âĝâzı ve iķtizâsına göre olunacaķ tedbîri
- 112 hâtîme-i kitâb eţfâlin a'zâsına 'arıza olan emrâz zikrinde
- 112 sinn-i tufûliyyetde vâķt'a olan keyfiyyât beyânında
- 113 sinn-i tera'ru' ve sinn-i ĝulâmiyyet ve sinn-i fetâ zikr ü beyânında
- 113 İboķrâtin *Fuşûlünde* eţfâl için zikr eylediĝi aķvâl zikrinde
- 114 iķtizâ hasebiyle eţfâle iki vechle olunacaķ tedbîr beyânında
- 116 tezkîr-i şânî ez-hâtîme hıfz-ı şıhhat-ı eţfâl ve işâbet-i 'ayn-ı redî zikrinde
- 117 'alâmât işâbet-i 'ayn-ı rediyye li'l-eţfâl ve şıbyân ve tecribe
- 119 tecribe-i hükemâ' li-işâbet-i 'ayn-ı rediyye zikrinde
- 120 rivâyet-i hazret-i 'Oşmân radıya'llâhu ve Mişkâtü'l-Meşâbilh zikrinde
- 121 hazret-i Ya'ķubuñ Mışra 'âzim olan evlâdlarına olan vaşıyyeti zikrinde
- 121 rivâyet-i ehâdiş-i nebeviyye şalla'llâhu 'aleyhi ve sellem der-haķķ-ı 'ayn

zıkırinde

- 122 rivāyet-i Enes bin Mālik ez-ḥāzret der-ruk̄ye ve sā'iri zıkırinde
 122 tezk̄ir-i şālīş ez-ḥātīme eḫfāl ve şıbyānıñ derünlerinde tevellüd iden dīdān
 123 tecrībe-i faķīr-i pür-taķşīr der-vaķt-i ṭabābet
 124 esbāb-ı tekevün-i dīdān der-ebdān-ı eḫfāl ve şıbyān zıkırinde
 125 ḳavl-i İboķrāṭ der-ḫaķķ-ı envā'-ı dīdān zıkırinde
 125 'alāmāt-ı dīdān li'l-eḫfāl ve'ş-şıbyān beyānında
 127 taķaddüme-i ma'rife li'd-dīdān der-vücüd-ı eḫfāl ve şıbyān
 127 el-'ilāc li'd-dīdān ve tecrībe-i faķīr der-hāmiş-i kitāb zıkır
 129 dīdān için 'ilāc olunmasıñ evķātı der-hāmiş-i kitāb
 130 edviye-i ḫāriciyye li-'ilāc-ı envā'-ı dīdān zıkır ü beyānında
 131 tezk̄ir-i rābī' ez-ḥātīme eḫfāl ve şıbyāna 'arız olan çiçek ve kızamık
 131 eḫfālde vāķi' olan çiçek ve kızamık 'arızasıñın esbābı zıkır ü beyānında
 134 el-'alāmāt-ı ḫaşbe ve cüderī ve taķaddüme-i ma'rife zıkır ü beyānındadır
 135 el-'ilāc çiçek ve kızamık tedbīri zıkır ü beyānında
 138 tecrībe-i faķīr-i pür-taķşīr der-mizāc-ı ḫod beyānı
 139 baķıyye-i tedābīr-i çiçek ve kızamık zıkır ü beyānında
 140 ıṣlāḫ-ı beşürāt-ı çiçek ve kızamık der-zāhir-i beden-i insāniyye
 142 ḳal'-ı āşār-ı cüderī ez-beden der-tedābīr-i mücerrebe zıkırinde
 144 ḫātīme-i fıhrīst fī 10 zi'l-ḫicce

KAYNAKÇA

- Abdülvehhab b. Yûsuf İbn-i Ahmed el-Mârdânî, *Kitâbu'l-Müntehab fi't-Tib, (İnceleme-Metin-Dizin-Sadeleştirme-Tıpkıbasım)*, (haz. Ali Haydar Bayat), Merkezefendi Geleneksel Tıp Derneği Yay., İstanbul 2005.
- Adivar, Adnan, *Osmanlı Türklerinde İlim*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1991.
- Alkayış, Fatih, *Türkiye Türkçesinde Bitki Adları*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri 2007 (Yayımlanmamış Doktora Tezi).
- Aydın, Erdem, *Dünya ve Türk Tıp Tarihi*, Güneş Kitabevi, Ankara 2006.
- Ayverdi, İlhan, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, Kubbealtı Neşriyat, 2. bs., İstanbul 2011.
- Bayat, Ali Haydar, *Osmanlı Devletinde Hekimbaşılık Kurumu ve Hekimbaşılar*, AKM Yay., Ankara 1999.
- _____, *Tıp Tarihi*, Sade Matbaa, İzmir 2003.
- _____, *Kemâliyye*, Merkezefendi Geleneksel Tıp Derneği Yay., İstanbul 2007.
- Baytop, Turhan, *Türkçe Bitki Adları Sözlüğü*, TDK Yay., 3. bs., Ankara 2007.
- Bedevian, Armenag K., *Illustrated Polyglottic Dictionary of Plant Names*, Argus and Papazian Presses, Kahire 1936.
- Browne, Edward G., *Arabian Medicine İslâm Tıbbı* (çev. Enise Anaş), İnkılab Yay., İstanbul 2012.
- Buhari, Muhammed b. İsmail, *el-Câmiu's-Sahih*, Dâru İbni Kesîr, Dımeşk, 1423.
- Bursevî, İsmail Hakkı *Rûhu'l-Beyan*, Daru İhyâi'l-Turasi'l-Arabî, Beyrut, ts.
- Bütün, Rengin, "Hekimbaşı Gevrekzâde Hasan Efendi'nin Nikris Risâlesi", *I. Uluslararası Türk İslam Bilim ve Teknoloji Tarihi Kongresi*, İstanbul 1981, s. 93-106.
- Canan, İbrahim, *Peygamberin Sünnetinde Tıp*, Akçağ Yay., Ankara 1995.
- Celâleddin es-Süyûtî, *el-Câmiü's-Sagîr*, (çev. Seyit Avcı), Serhat Kitabevi, İstanbul, 2013.
- Celalüddin Hızır (Hacı Paşa), *Müntahab-ı Şifa II Sözlük*, (haz. Zafer Önler, Simgür Yay., İstanbul 1999.
- Çağbayır, Yaşar, *Ötüken Türkçe Sözlük*, 5 Cilt, Ötüken Neşriyat, 1. bs., İstanbul 2007.
- Demirhan Erdemir, Ayşegül, *Şifalı Bitkiler Doğal İlaçlarla Geleneksel Tedaviler*, Alfa Yay., İstanbul 2007.

- Derviş Mehmed, *Neşati Yağı (Tıbbî Yağlar Üzerine Bir Risâle)*, (haz. Nil Sarı, Ramazan Tuğ), Merkezefendi Geleneksel Tıp Derneği, İstanbul 2009.
- Derviş Muhammed b. eş-Şeyh Ahmed el-Ankaravî, *Dürrü'l-Meknûn (Saklı İnciler)(Giriş-Metin-Dizin-Tıpkıbasım)*, (haz. Zuhul Kültürel ve Aylin Koç), Palet Yay., 1. bs., Konya 2012.
- Devellioğlu, Ferit, *Osmanlıca- Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Aydın Kitabevi Yay., 22. bs., Ankara 2005.
- Dilçin, Cem, *Yeni Tarama Sözlüğü*, TDK Yay., 2. bs., Ankara 2009.
- Dinar, Talat, *Müderriş Hasan Efendi'nin "Gâyetü'l-Müntehâ Fi-Tedbiri'l-Merzâ"sı (İnceleme-Metin-Dizinler)*, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli 2013 (Yayımlanmamış Doktora Tezi).
- Doğan, Şaban, "15. Yüzyıla Ait Bir Tıp Terimleri Sözlüğü: Terceme-i Akrabâdîn'in *Istılah Lügati*", Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish of Turkic, Volume 4/4, Summer 2009, s. 250-316.
- Ebû Abdullah Ahmed b. Muhammed eş-Şeybani Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, (haz. Hasan Yıldız, Zekeriya Yıldız ve Hüseyin Yıldız), Ocak Yay., İstanbul, 2014.
- Ebû Abdullah Muhammed b. Yezid er-Rebei el-Kazvini İbn Mace, *Sünen-i İbn Mace Tercümesi ve Şerhi*, (haz. Haydar Hatipoğlu), Kahraman Yay., İstanbul, 1982.
- Ebû Abdurrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî en-Nesâî, *Sünen-i Nesai*, (haz. Abdullah Parlıyan), Konya Kitapçılık, Konya, 2005.
- Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyin b. Ali Beyhaki, *Mârifetü's-Sünen ve'l-Asar*, (haz. Abdülmü'ti Emin Kal'aci), Câmîatü'd-Diraseti'l-İslâmiyye, Karaçi, 1991.
- Ebû Bekr Ahmed b. Muhammed b. İshak İbnü's-Sünni, *Ameliül-levm ve'l-leyle*, (haz. Abdülkadir Ahmed Ata), Mektebetü'l-Külliyati'l-Ezheriyye, Kahire, 1969.
- Ebû Cafer Sikatü'l-İslâm Muhammed b. Yakub b. İshak Küleyni, *Usul-i Kâfi/Akıl ve Cehalet, İlmin Fazileti, Tevhid, Hüccet*, (haz. Vahdettin İnce, Hamid Turan), Cilt 6, Dârü'l-Hikem Yay., İstanbul, 2002.
- Ebû Dâvûd, Süleyman, *es-Sünen*, thk. Şuayb el-Arnâvut, Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyye, Beyrut 1430.
- Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre es-Sülemi Tirmizî, *el-Câmiü's-sahih / Sünenü't-Tirmizî*, (haz. Osman Zeki Mollamehmetoğlu), Yunus Emre Yay., İstanbul, 1977.

- Ebû Muhammed Zekiyyüddin Abdülazim b. Abdülkavi Münziri, *et-Tergib ve't-terhib / Hadislerle İslam*, (çev. Ahmet Muhtar Büyükçınar vd.), (Baskıya haz. Veysel Karaköse), Hikmet Yay., İstanbul, 1984.
- Ebû Şüca Şiruye b. Şehredar b. Şiruye ed-Deylemî, *el-Firdevs bi-Mesuri'-Hitab / el-Firdevsü'l-Ahbar*, (haz. Said b. Besyuni Zaglul), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1986.
- Ebû Ya'lâ, Ahmed b. Ali *el-Müsned*, Dâru'l-Me'mun li't-Turâs, Dimeşk 1404.
- Ebu'l-Abbas Şehabeddin Ahmed b. Ahmed b. Abdüllatif Zebidi, *Sahih-i Buhari Muhtasari Tecrid-i Sarih Tercümesi ve Şerhi*, (haz. Kamil Miras), Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., Ankara, 1985.
- Ebulfeyz Mustafa Efendi, *Risâle-i Feyziyye Fi Lügâti'l-Müfredâti't- Tıbbiyye*, (haz. Şaban Doğan), Değişim Yay., İstanbul 2011.
- Ebu'l-Hikmet Ahmed Muhsin, *Meyvenâme*, (haz. Zuhâl Kültürel ve Aylın Koç), Palet Yay., 1. bs., Konya 2011.
- Ebu'l-Hüseyn el-Kuşeyri en-Nisaburi Müslim b. el-Haccac, *Sahih-i Müslim Tercüme ve Şerhi*, (haz. Ahmed Davudoğlu), Sönmez Neşriyat, İstanbul, 1973.
- Ebu'l-Kâsım Kivâmü's-sünne İsmail b. Muhammed b. Fazl Talhi İsfahani Teymî, *Kitâbü't-Tergib ve't-terhib*, (haz. Eymen b. Salih b. Şa'ban, Dâru'l-Hadis, Kahire, 1993.
- Ebu'l-Kâsım Sikatüddin Ali b. Hasan b. Hibetullah İbn Asakir, *Erbaune hadisen li-erbaine şeyhan min erbaine beldeten*, (haz. Mustafa Aşur), Kahire, 1989.
- Elbir, Zekiye Gül, Sâlih b. Nasrullah, *Gâyetü'l-Beyân fi Tedbîr-i Bedeni'l-İnsân* (Giriş, İnceleme, Metin, Dizin), Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ 2000 (Yayımlanmamış Doktora Tezi).
- Erbilî, Muhammed Esad, *Kenzü'l-İrfân (İbadet ve Ahlak ile ilgili 1001 Hadis)*, Erkam Yay., İstanbul, 1989.
- Erdoğan, Mehtap, *Osmanlı Türkçesinde Benzer Yazılışlı Kelimeler Sözlüğü*, Grafiker Yay., Ankara 2009.
- Eşref b. Muhammed, *Hazâ'inu's-Sa'âdât* (İnceleme, Metin, Dizin Sözlük), (haz. Nadir İlhan), Öz Serhat Yay., Malatya 2009.
- Etik, Arif, *Farsça-Türkçe Lûgat*, Salâh Bilici Kitabevi Yay., İstanbul 1968.
- Gevrekzâde Hâfız Hasan, *Netîcetü'l-Fikriyye fi Tedbîri Vilâdeti'l-Bikriyye*, İÜK, Türkçe Yazmalar, No: 7092.
- _____, *Netîcetü'l-Fikriyye fi Tedbîri Vilâdeti'l-Bikriyye*, SK, Hacı Mahmud, No: 5547.

- _____, *Netîcetü'l-Fikriyye fî Tedbîri Vilâdeti'l-Bikriyye*, TSMK, Emanet, No: 1837.
- _____, *Dürre-i Mensûriyye fî Tercümeti'l-Mansûriyye*, SK, Bağdatlı Vehbi, No: 1489.
- Gülensoy, Tuncer, *Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü*, 2 Cilt, TDK Yay., Ankara 2007.
- Güven, Meriç, “Eski Anadolu Türkçesiyle Yazılmış Tıp Yazmalarındaki Türkçe Organ Adları Üzerine Bir İnceleme”, *TÜBAR XXVI*, Güz 2009, s.110-141.
- Hatîb, Ebû Bekir, *Târîhu Bağdâd*, thk. Beşşar Avvad, Daru Ğarbi'l-İslâmî, Beyrut 1422.
- Hayatizâde Mustafa Fezzi Efendi, *Yabani Bitkiler Sözlüğü* (haz. Hadiye Tuncer), Cilt 1, Tarım Bakanlığı Yay., Ankara 1974.
- _____, *Yabani Bitkilerin Tıbda İlâç Olarak Kullanılışları* (haz. Hadiye Tuncer), Cilt 2, Tarım Bakanlığı Yay., Ankara 1974.
- Hekim Bereket, *Tuhfe-i Mübârizî (Metin-Sözlük)*, (haz. Binnur Erdağı Doğuer), TDK Yay., Ankara 2013.
- İbn-i Kayyim el-Cevziyye, *Zâdü'l-Meâd fî Hedyi Ğayri'l-İbâd*, Cilt 4, (haz. Şükrü Özen), Sağlam Yay., İstanbul, 2013.
- İbn-i Sînâ, *El-Ķânûn Fi't-Ṭıbb Birinci Kitap*, (haz. Esin Kahya), AKM Yay., 2. bs., Ankara 2009.
- _____, *El-Ķânûn Fi't-Ṭıbb İkinci Kitap*, (haz. Esin Kahya), AKM Yay., 2. bs., Ankara 2009.
- _____, *El-Ķânûn Fi't-Ṭıbb Beşinci Kitap*, (haz. Esin Kahya), AKM Yay., 1. bs., Ankara 2010.
- İhsanoğlu, Ekmeleddin, *Osmanlı Medeniyeti Tarihi I-II*, Feza Gazetecilik A.Ş., İstanbul 2008.
- İhsanoğlu, Ekmeleddin, Ramazan Şeşen, Gülcan Gündüz vd., *Osmanlı Tıbbî Bilimler Literatürü Tarihi*, IRCICA Yay., Cilt 1, İstanbul 2008.
- İhsanoğlu, Ekmeleddin, Ekrem Kadri Unat ve Suat Vural, *Osmanlıca Tıp Terimleri Sözlüğü*, TTK Yay., Ankara 2004.
- İlçayto, Recai, *Büyük Türk Hekimi İbn-i Sina'nın Kanun Adlı Tıp Kitabında Yer Alan İlaçların Listesi*, Diyarbakır 1983.
- İshak b. Murâd, *Edviye-i Müfredde*, (haz. Mustafa Canpolat ve Zafer Önler), TDK Yay., Ankara 2007.
- İzgi, Cevat, *Osmanlı Medreselerinde İlim*, İz Yay., İstanbul 1997.

- Kahya, Esin ve Ayşegül Erdemir, *Bilimin Işığında Osmanlıdan Cumhuriyete Tıp ve Sağlık Kurumları*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Ankara 2000.
- Kanar, Mehmet, *Farsça- Türkçe Sözlük*, Say Yay., İstanbul 2008.
- Karatay, Fehmi Edhem, *TSMK Türkçe Yazmalar Katoloğu*, I-II, İstanbul 1961.
- Kur'an-ı Kerim Meali*, (haz. Halil Altuntaş, Muzaffer Şahin), Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., 16. Baskı, Ankara, 2013.
- Kuzâî, Muhammed b. Selâme, *Müsnedü's-Şihâb*, thk Hamdi es-Selefi, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1407.
- M. b. Mahmûd Şirvânî, *Tuhfe-i Murâdî (İnceleme-Metin-Dizin)*, (haz. Mustafa Argunşah), TDK Yay., Ankara 1999.
- _____, *Mürşid*, (haz. Ali Haydar Bayat ve Necdet Okumuş), AKM Yay., Ankara 2004.
- Mehmed b. Ali, *Terceme-i Cedîde fi'l-Havâssi'l-Müfredede (Metin-Bitkiler-Sözlük-Sadeleştirilmiş Metin-Tıpkıbasım)*, (haz. Bülent Özeltay ve Abdullah Köşe), Merkezefendi Geleneksel Tıp Derneği Yay., İstanbul 2006.
- Mehmet Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, (haz. Nuri Akbayar), Tarih Vakfı Yay., Cilt 2, İstanbul 1996.
- Mesara, Gülbün, Aykut Kazancıgil ve Ahmet Güner Sayar, *A. Süheyl Ünver Bibliyografyası*, İşaret Yay., İstanbul 1998.
- Mevlânâ Celâleddin Rumî, *Mesnevî ve Şerhi*, (haz. Abdülbaki Gölpınarlı), Cilt 1, Kültür Bakanlığı Yay., 3. bs., Ankara 2000.
- Mossensohn, Miri Shefer, *Osmanlı Tıbbı, Tedavi ve Tıbbi Kurumlar 1500-1700* (çev. Bülent Üçpunar), Kitap Yayınevi, İstanbul 2014.
- Murad, Sibel, *Derviş Siyâhî Lârendevî, Lügât-ı Mükşilât-ı Eczâ* (Giriş-İnceleme-Metin-Dizinler), Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya 2009 (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- Mutçalı, Serdar, *Arapça – Türkçe Sözlük*, Dağarcık Yay., İstanbul 1995.
- _____, *Arapça – Türkçe Sözlük*, Dağarcık Yay., İstanbul 2012.
- Müslim b. Haccâc, Ebu'l-Hüseyn, *el-Müsnedü's-Sahîh*, Daru İhyâ'î'l-Turasi'l-Arabî, Beyrut ts.
- Mütercim Âsım Efendi, *Burhân-ı Katı*, (haz. Mürsel Öztürk ve Derya Örs), TDK Yay., İstanbul 2009.
- _____, *Kâmûsu'l-Muhîr Tercümesi (El-Okyânûsu'l-Basît Fi Terceme-ti'l-Kâmûsu'l-Muhîr)*, (haz. Mustafa Koç, Eyyüp Tanrıverdi), TYEKB Yay., 6 Cilt, 1. bs., İstanbul 2013.

- Nesâî, Ahmed b. Şuayb, *Sünenü'l-Kübra*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1421.
- Nişanyan, Sevan, *Sözlerin Soyağacı*, Everest Yay., 5. bs., İstanbul 2009.
- Önler, Zafer, “XIV. Ve XV. Yüzyıl Türkçe Tıp Metinlerinin Dili ve Söz Varlığı”, *Ke-bikeç*, Sayı 6, İstanbul 1998, s.157-168.
- _____, “Eski Anadolu Türkçesi Döneminde Yazılmış İki Tıp Kitabında Yer Alan Sağlık Bilgisi Terimleri”, *TDAY-Belleten*, TTK Yay., Ankara 1985, s.89-130.
- _____, “XIV. ve XV. Yüzyıl Anadolu Türkçesi Botanik Terimleri”, *Journal of Turkish Studies/Türklük Bilgisi Araştırmaları*, *Fahir İz Armağanı*, Volume 14, Harvard 1990, s.357-392.
- Öztek, Zafer, *Halk Dilinde Sağlık Değişleri Sözlüğü*, TDK. Yay., Ankara 2006.
- Öztuna, Yılmaz, *Türk Müsiki Kavram ve Terimleri Ansiklopedisi*, AKM Yay., Ankara 2000.
- _____, *Devletler ve Hanedanlar*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Cilt II, Ankara 2005.
- Paçacıoğlu, Burhan, *VII-XVI. Yüzyıllar Arasında Türkçenin Sözcük Dağarcığı*, Bizim Büro Basımevi, Ankara 2006.
- _____, *Nidâî, Manzûm Tıp Kitabı*, Cumhuriyet Üniversitesi Yay., Sivas 2010.
- Redhouse, James.W., *Turkish and English Lexion*, Çağrı Yay., 4.bs., İstanbul 2011.
- _____, *Müntahabât-ı Lügât-ı Osmâniyye* (haz. Recep Toparlı, Betül Eyyöge Yılmaz, Yaşar Yılmaz), TDK Yay., Ankara 2009.
- Sami, Şemseddin, *Kâmûs-ı Türkî*, Çağrı Yay., İstanbul 2010.
- Sarı, Nil, “Gevrekzâde Hasan Efendi ve Kafa Travmaları Hakkında Bilgisi”, *I. Uluslararası Türk İslâm Bilim ve Teknoloji Tarihi Kongresi*, İstanbul 1981, s. 47-57.
- _____, “18. ve 19. Asırda Kimyager Hekimlerin Kullandıkları Aletler”, *Tıp Tarihi Araştırmaları I*, İstanbul 1986, s.51-7.
- Steingass, Francis, J., *A Comprehensive Persian- English Dictionary*, Çağrı Yay., İstanbul 2005.
- Şahin, Hatice, “Câmi'ü'l-Fürs Örneğinde XVI. Yüzyıl Bitki İsimleri”, *Turkish Studies I Türkoloji Araştırmaları*, Volume 2/2 Spring 2007, s. 570-602.
- Şehsuvaroğlu, Bedi, Ayşegül Erdemir Demirhan ve Gönül Cantay Güreşsever, *Türk Tıp Tarihi*, Taş Kitapçılık, Bursa 1984.

- Şerefeddin Sabuncuoğlu, *Cerrâhiyyetü'l- Hâniyye I-II*, (haz. İlder Uzel), TTK Yay., Ankara 1999.
- Şeyh Abbas Kummî, *Mefâtiühü'l-Cinan*, (çev. Cafer Bendiderya), Ensariyan Yayınevi, İstanbul, 2014.
- Tabîb-i İbn-i Şerîf, *Yâdigâr*, (haz. M. Yahya Okutan, Doğan Koçer ve Mecit Yıldız), (Proje Danışmanı: Ayten Altıntaş), Yerküre Yay., İstanbul 2004.
- Taberânî, Süleyman b. Ahmed, *Mu'cemül-Evsat*, thk. Tarık b. İvazullah, Daru'l-Harameyn, Kahire 1415.
- Tenik, Nur, "Doğacak Çocuğun Kız mı Erkek mi Olacağına Dair Bazı Mütalalar" (Hekimbaşı Gevrekzâde Hasan Efendi'nin Eserinden), *Türk Tıp Tarihi Arkivi*, Sayı 14, Ankara 1939, s.64-67.
- Tietze, Andreas, *Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lügati*, Simurg Yay., İstanbul 2002.
- Tuğlacı, Pars, *Okyanus Ansiklopedik Sözlük*, 6 Cilt, Pars Yay., İstanbul 1971.
- Turabi, Ahmet Hakkı, *Gevrekzâde Hâfız Hasan Efendi ve Musiki Risalesi*, Rağbet Yay., İstanbul 2005.
- Tuzlacı, Ertan, *Türkiye Bitkileri Sözlüğü*, Alfa Basın Dağıtım, 2. bs., İstanbul 2006.
- Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, <http://www.islamansiklopedisi.info> (sanal sürümden yararlanılmıştır).
- Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü*, (haz. Ömer Asım Aksoy, Emel Vardarlı, Şakir Ülkütaşır, Aycan Ünver, Gülten Akın Cankoçak, Olcay Sarıbaş ve Cem Dilçin), 6 Cilt, TDK Yay., Ankara 2009.
- Türkmen, Seyfullah, *Eski Anadolu Türkçesinde Tıp Terimleri*, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırıkkale 2006 (Yayımlanmamış Doktora Tezi).
- Uludağ, Osman Ş., *Beşbuçuk Asırlık Türk Tabâbeti Tarihi*, (haz. İlder Uzel), Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1991.
- Uslu, Recep, "Hasan Efendi Gevrekzâde", *DİA, Cilt XVI*, İstanbul 1997, s.316-318.
- Uzel, İlder ve Kenan Süveren, *Mücerreb-nâme*, AKM Yay., Ankara 1999.
- Ünver, İsmail, "Çevriyazıda Yazım Birliği Üzerine Öneriler", *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish of Turkic*, Volume 3/6, Fall 2008, s. 1-46.
- Ünver, Süheyl, *Tıp Tarihi Yıllığı II*, İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Yay., İstanbul 1983.

- Ünver, Süheyl ve Nur Tenik, “Gevrekzâde Hâfız Hasan: Çocuk Hastalıkları Eserinde Şahsî Müşâhedeleri”, *Türk Tıp Tarihi Arkivi*, IV/15, İstanbul, s. 113-119.
- Ünver, Süheyl ve N. F. Ayberk, “Hekimbaşı Gevrekzâde Hasan ve Risale-i Teşrihü'l-Basariye'si”, *Göz Kliniği*, No: 5, 1944.
- Yavuz, Serdar, *Cerrâh-Nâme (İnceleme - Metin - Dizin - Tıpkıbasım)*, Kesit Yay., 1. bs., İstanbul 2013.
- Yılmaz, Mehmet, *Edebiyatımızda İslamî Kaynaklı Sözler (Ansiklopedik Sözlük)*, Enderun Kitabevi, İstanbul 1992.
- Yurdakök, Murat, *Türk Çocuk Hekimliği Tarihi*, Öztürk Matbaası, 2. bs., Ankara 1984.
- _____, *İslamda Çocuk Hekimliği*, Öztürk Matbaası, Ankara 1984.
- _____, “Kitâbu'l- Müntehabfi't-Tıb'da Çocuk Hekimliği Bilgileri”, *Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Dergisi*, Sayı 46, s.328-329.
- Zeynüddin Muhammed Abdür-rauf b. Tacilarifin b. Ali Münavi, *Feyzü'l-Kadir Şerhi'l-Câmiî's-Sagîr*, (haz. Hamdi ed-Demirdaş Muhammed), Cilt 6, Mektebetü Nizâr Mustafa el-Bâz, Mekke, 1998.

SÖZLÜK - DİZİN

-A-

âb (Far.) Su.

â.-ı şâfî 142b/16

â.-ı hoşter 99b/9

âbî (Ar.) Suda hasıl olan.

â. bulmağla 99a/18

â. öldüğü 99b/1

âbile (Far.) Çiçek hastalığı.

â. dinilüp 131a/22

âbzen (Far.) İlaçlı banyo suyu.

â. 3b/3, 131a/13

â.+i 58b/3

âc (Ar.) Fildişi.

nüşâre-i 'â. (fildişi talaşı)48a/23,

48b/16, 49b/6, 119a/1

'acem (Ar.) Türk müziğinde bir birleşik makam.

'a. 101b/7

cins-i 'a. 101b/7

'acemü'z-zebîb (Ar.) Kuru üzüm.

'a. 52a/7

acı bakla (acı + Ar. bakla)İki çenekliler sınıfının baklagiller familyasından, çok kuvvetli kökü derinlere kadar inen, salkım ve başak şeklinde mavi, sarı, beyaz renkli çiçekler açan, taşıdığı alkoloitler sebebiyle idrar söktürücü, kurt düşürücü ve kan temizleyici hassalara sahip, bir veya çok yıllık otsu bitki (Lupinus).

a. 33a/13

'acîn (Ar.) Yoğurulmuş şeyler, hamur, macun.

'a. 5a/7 130b/23

'a. olunduğdan 64a/23

'a. olunup 130b/7, 142b/6

'acüz (Ar.) Otuz yaşından sonra hamile kalan kadın.

'a. 55b/3

'acüze (Ar.) Kötü huylu yaşlı kadın.

'a. 117b/2

'acz (Ar.) Kalça.

'azm-i 'a.+de 50b/19

'ağalâniyye (Ar.) Kaslı.

'a. 75a/23

'ağalât (Ar.) Kaslar.

'a. 40b/13, 43b/17

'a.-ı rahm 47a/8

'ağale (Ar.) Vücutta hareketleri yapan sinirli etler; kas.

'a.+si 43a/15

'ades (Ar.) Mercimek.

'a. 57a/16

'a.-i muşşer 137a/6, 137b/13,

138a/1, 141b/14

adhîr (Ar.) Mekke ayrığı.

fağğâh-ı a. 5a/6

'adimü'l-iktidâr (Ar.) Güç yetirememe, yapamama.

'a. 2a/1

'adimü'l-istiâ' (Ar.) Güç yetirememe.

'a.+a 1b/16

'afene (Ar.) Çürüme.

'a.+si 37b/1

'afş (Ar.) Mazı meşesi.

'a. terki (mazı meşesi kozalağının

kabuğu)5a/5

afsentîn (Yun.) Pelin otu (Artemisia an-sinthum).

a. 118a/8, 129a/7

a.-i meshûk 64b/7

dühn-i a. 130b/16, 130b/19

şarâb-ı a. 21b/1

'uşâre-i a. 118b/23, 130b/19

a.+den 131a/13

ağaç kavunu Akdeniz kıyılarında yetişen limon ağacı cinsinden bir ağacın limondan büyük, pütürlü, kalın kabuklu, çiğ olarak yenmeyip reçeli yapılan, pasta ve şekerlikte kullanılan meyvesi. (Citrus medica).

a. 21b/4, 31b/21

a. şuyı 21b/9

âgâze (Far.) Çalgıcıların ve okuyucuların aheng başlangıcı.

â. 101b/5

â.+yi 99b/21

ağdiye (Ar.) Gıdalar, yenilip içilecek şeyler.

- a. 8b/14, 31b/1, 33a/7, 33a/8, 40b/9, 114b/22
- a. virilür 106a/5
- a.-i gālize (katı yiyecekler)8b/14, 59a/16, 111b/10
- a.-i laḫife (sıvı yiyecekler)8b/14
- a.-i muvāfiqa 115a/7
- a.-i nā-münāsibe 83b/2
- el-a. 137a/6

ağılı Zehirli.

- a. 121b/9

ağsır- Aksırmak, hapşürmek. bk. aḫsır-

- a.-mağa 59a/21

ağşiye (Ar.) Zarlar, deriler.

- a. 44b/10
- a.-i cenīn 40b/10, 40b/13
- a.-i bekāret 3a/8
- a.-i raḫm 44b/15

ağuz Yeni doğurmuş bir hayvandan ilk günlerde sağılan, koyu yapışkan süt, ağız.

- a. 107b/5

aḫdar (Ar.) Yeşil, yemyeşil.

- a. 62b/17

āhenīn (Far.) Demirden yapılmış.

- örs-i ā.+iñ 88b/14

aḫlāk (Ar.) İnsandaki iyi veya kötü huylar.

- a.111a/1
- a.-ı ḫasene 75b/13, 110b/13, 111a/2
- a.-ı melekiyye 93a/12
- a.-ı rediyye 75b/14, 75b/21, 93a/20, 111a/2
- mekārim-i a.112a/9
- teḫzīb-i a. 93b/11
- ta'dīl-i a.+a 111a/13
- a.+a 111a/4
- a.+dan 110b/17
- a.+ları 110b/1
- a.+larına 103b/12
- a.+larının 110a/18

aḫlāt (Ar.) Eski tıpta, insan vücudunu ve mizacını meydana getirdiği ve insan sağlığının bunların dengesine bağlı bulunduğu

kabul edilen unsurlar; kan, balgam, safra, seveda.

- a. 32a/8, 33a/22, 35b/14, 82a/10
- a.-ı balğamiyye 47a/19
- a.-ı erbā'a 32a/8, 102b/13
- a.-ı fāsīd 77b/18
- a.-ı fāsīdetü'l-kīmūs 48a/5
- a.-ı gīdā'iyye 42a/1
- a.-ı gīlāz (vücutta sıvı olarak bulunan aḫlatın koyulaşması) 94a/17
- a.-ı mezbūr 33a/23
- a.-ı sā'ire 115a/2
- a.-ı żarre 46b/22
- fecācet-i a. 51a/2
- ḫiddet-i a.+ı 47a/17
- insiyāb-ı a. 60b/16
- a.+da olan 48b/4
- a.+dan 41b/13
- a.+dan olması 41b/14
- a.+ı 35b/15, 36b/2
- a.+ıñ 36a/20, 36b/5, 39b/20, 86b/15

aḫmer (Ar.) Kırmızı, kızıl.

- a. 33a/12, 126a/7, 134b/20
- bezr-i verd-i a.+ı 5a/11
- birincāsef-i a. 64a/5
- maḫbūḫ-i ḫummuş-ı a. 58b/23
- mercān-ı a. 48a/22, 118a/1, 118a/12, 119a/1
- mercān-ı a.-i meshūk 48b/15
- mürr-i şāfi-i a. 58a/12
- verd-i a. 49a/3, 49b/5, 49b/11, 52a/9
- verd-i a.-i yābis 141a/20, 141b/2,

141b/14

- zebīb-i a. 137b/14

aḫşā'(Ar.) : İç organlar.

- a. 47a/16
- a.+sı 89a/16

aḫşam Akşam.

- a. 49a/6, 64a/16

aḫter (Far.) Yıldız.

- a.15b/12, 16b/3, 16b/9
- a.-i bālā-cevher 15b/12
- a.-i ferḫunde 16b/3

aḫzār (Ar.) Yeşil.

- a. 135b/8
a. olmağlığa 135b/5
a. olup 135a/11
iklîl-i a. 129b/18
- aḥzarü'l-levn** (Ar.) Yeşil renkli.
a. olmağ 85b/9
- aḥlakıyâ** (Yun.) Akasya ağacı.
a. 49b/4, 140a/7
- Akaştron** (k.a.) Bir hekim.
A. 119a/8
- aḳciger** Göğüs kafesinin büyük bir bölümünü içten kaplayan, kanı temizleyen, sağlıklı sollu iki parçadan oluşan solunum organı.
a.+i 140b/7
- aḳdâm** (Ar.) Ayaklar.
veca'-ı a. 95b/23
- aḳ günlük** Ardıç ağacından elde edilen ve tütüsü olarak yakılan bir nevi sakız, ardıç zamkı, ardıç reçenesi.
a.104b/21
- 'aḳıka** (Ar.) Çocuğun doğumunun yedinci günü veya daha sonra yahut da saçının ilk kesilişinde kesilen kurban.
'a. 72a/16 , 72b/14, 72b/19, 72b/21, 73a/3
'a. zebḥi 74b/9
'a.+da 72b/23
'a.+nıñ 72a/21
- 'aḳl** (Ar.) Akıl.
'a. 76b/2, 120b/11
'a. u idrâki olanlara 71b/4
erbâb-ı 'a. ü derrâke 92a/18
'a.+ı 123b/3
'a.+ına 113b/2
'a.+ında 123b/13
- aḳrâş** (Ar.) Ateşe konup güzel koku veya tütüsü için yakılan misk ve amberden yapılmış ufak taneler.
a.+dan 40b/2
- 'aḳreb** (Ar.) Akreb burcu.
'a.+e 98b/23
- aḳsır-** Aksırmak, hapşürmek.
a.-ma gelürse 56b/4
- aḳṭi** (Ar.) Mürver bitkisi.
zehr-i a. 51a/14
- 'alâḳ** (Ar.) Kan pıhtısı, pıhtılanmış kan parçası.
irsâl-i 'a. 48a/4
- 'alâka** (Ar.) Kan pıhtısı, pıhtılanmış kan parçası.
cerr-i 'a. idüp 130a/3
zamân-ı 'a. olup 9a/13
mevḳi'-i 'a.+sı 7a/9, 7a/11
mevzi'-i 'a.+sı 7a/8
'a.+nıñ 9a/19
'a.+ya 7b/6
- a'lâl** (Ar.) Hastalıklar.
emrâz u a.+ıñ 5b/18
- âlâm** (Ar.) Elemler.
â. u şedâyd 4a/15
ızırâb-ı â. 32b/22
â.+a 45b/20
â.+ları 45b/23
- aldır-** Tıbbi bir müdahale ile vücuttan çıkartmak.
ḳan a.-up 35a/13
- 'ale'l-ekl** (Ar.) Üst üste yemek.
ekl 'a.-ekl 111b/4
- 'ale'l-ğidâ** (Ar.) Gıda ile.
'a. 82b/5
- 'ale'l-ḥaml** (Ar.) Yük üzerine yük.
ḥaml 'a.-ḥaml 18b/1
- 'ale'r-riḳ** (Ar.) Aç karnına.
'a. 59a/15, 84b/7, 126b/14
- 'ale's-şabâḥ** (Ar.) Sabahleyin, erkenden.
'a. 88b/6
- 'ale't-tertib** (Ar.) Sırasıyla, bir düzen üzere.
'a. 115a/16, 116a/2
- 'ale't-ta'am** (Ar.) Yemek yerken.
'a. itmekden 124b/2
- 'alîl** (Ar.) Hasta.
'a. 135b/6, 139b/4
'a. olmasına 139b/14
ṭabî'at-ı 'a. 140b/9
'a.+e 127a/15, 135a/22, 135b/2, 136b/7
'a.+i 141b/5, 141b/7

‘a.+iñ 134a/13, 136b/13, 137a/1, 138a/17, 138a/20, 138a/23, 139a/2, 140a/1, 140a/14, 140a/19, 140b/4, 141a/2, 141a/6, 141a/23, 143b/1

‘aliye (Ar.) Baş.
 a‘zâ-i ‘â.+ye 45b/15
 a‘zâ-i ‘â.+yi 136a/15
 a‘zâ-yı ‘â.+si 69a/3

‘aliye (Ar.) Parçaları ve dokuları aynı yapıya sahip olmayan (organlar).
 a‘zâ-i â. 25a/18, 25a/21

‘amîhte (Far.) Karışmış, karışık olan.
 â. ider 14b/1

‘amîk (Ar.) Derin.
 te‘emmül-i ‘a. 20a/21

‘amîkûl’l-fıkr ve’z-zihîn (Ar.) Akıllı, üstün zekalı.
 ‘a. 15b/14

‘amîmü’l-ḥasâil (Ar.) Her zaman güzel huylar barındırma.
 ‘a. 2b/4

‘amūr (Ar.) Diş etleri.
 ‘a. 109a/4

‘ani’l-iftizâz (Ar.) Kızın kızlığını bozma.
 ‘a. 2b/17

‘ani’l-beyân (Ar.) Açıkça söyleyerek.
 ‘a. 28b/14

‘anâk (Ar.) Bir organın giriş kısmı, ağız.
 a.-ı rahmiyye 3a/7

‘anâşır (Ar.) Unsurlar.
 ‘a.-ı erba‘a (dört unsur; ateş, hava, toprak, su) 91b/23, 98b/4, 98b/7, 99a/8, 99b/6

‘anber (Ar.) Kolay eriyen, bal mumu kıvamında, yandığı zaman parlak bir alev çıkar, çok güzel kokulu nesne.
 misk ü ‘a. 60b/23
 ‘a.+den 40b/2

‘andelîb (Ar.) Bülbül.
 ‘a. 94b/21

‘anîsün (Ar. < Yun.) Anason, maydanozgil-ler familyasından bir yıllık otsu bitki (Pimpinella anisum).
 e. 50a/13, 51a/12, 64a/9, 112a/4

‘ankebüt (Ar.) Örümcek.
 nescü’l-‘a. 50a/14.

‘antimün (Fr. antimoine < Lat. antimonium) Gümüş beyazı renkte, kırılğan, kristal yapılı, tabiatta sadece birleşikler halinde bulunan ve bazı bileşikler tipta tedavi amaçlı kullanılan madde, demirbozan.
 ḥükemâ-yı tecârib-i a. 78b/16

‘anzerüt (Ar.) Sıcak ülkelerde yetişen bodur bir ağaç ve bu ağacın yara tedavisinde kullanılan reçinesi (Astragalus sarcocolla).
 e. 4b/21, 65b/21, 141b/3

‘araḳ (Ar.) Terleme, ter.
 ‘a. 33b/4, 138b/7
 ‘a.-ı ḥâfife 69b/3
 ‘a.+dan 69b/7

‘arakû’l-ferâric (Ar.) Piliç suyu.
 ‘a. 62b/12

‘Arâz-ı Nisvân (e.a)Hipokrat’ın eseri.
 A‘. 62a/3, 62a/4

‘arec (Ar.) Topal, aksak.
 a. 53a/10

‘arıḳla- Zayıflamak.
 a.-masına 117a/10

‘arîz (Ar.) Aslında mevcut olmayıp sonradan ortaya çıkan.
 ‘â. 22b/10, 39b/15, 131a/17

‘arîza (Ar.) Hastalık, rahatsızlık.
 ‘â. 19a/10, 19b/3, 126b/17

‘arîzî (Ar.) Sonradan çıkan, gelip geçici.
 ‘illet-i ‘â.+de 135b/10

‘arî (Ar.) Kurtulmuş, temizlenmiş.
 ‘â. 83b/1, 132a/2
 ‘â. ola 96b/5
 ‘â. olmuş 77b/18

‘Aristo (k.a.) İslam felsefesi üzerinde önemli etkileri olan ilkçağ Yunan filozofu.
 A. 26a/17, 27a/8, 27a/11, 102a/17
 A.+dan 25b/23, 30b/1
 A.+nuñ 26a/7, 26a/21, 27a/5, 28a/7

‘Aristoḳâlîs (k.a.) bk. Aristo
 A. 45b/2
 A.-i ḥikmet-enîs 88a/14

aromatiko (Lat.) Bir çeşit macun.

a. 51a/5

arpala- Ağzına geleni söylemek, ne dediğini bilememek.

a.-dı 119a/20

arṭanīṣā (Ar.) Buhur-ı meryem kökü; tavşankulağı, siklamen.

merhem-i a. 131a/2

'arziyye (Ar.) Maddenin damıtma işleminde sonra geride kalan katı kısmı.

‘a.+den 63a/4

'arūz (Ar.) Çok olan.

‘a.+ı 114b/20

ās (Ar.) Mersin ağacı ve bundan elde edilen yemiş (*Myrtica communis*).

dühn-i ā. 49b/18

varaḫ-ı ā. 4b/21

āsā (Ar.) Vücut.

ā.-i cenīn 12a/8

a'sāb (Ar.) Sinirler.

a. 8a/1, 40b/12

a.-ı dimāḡ 109a/15

a.-ı üzñ 67b/23

a.+a 40b/9

a.+lar 67b/21

a.+lara 132b/7

a.+ları 67b/19

a.+larında 134b/1

āsāl (Ar.) İkinci ile akşam veya yatsı arasındaki zamanlar.

aşamm (Ar.) Sağır, işitmez.

şamem u a. olmasına 139b/15

'asel (Ar.) Bal.

‘a. 5b/2, 22a/22, 22b/12, 59a/3,

64a/23, 64b/3, 64b/9, 109b/4, 131a/12

‘a.-i menzū'ü' r-raḡve (köpüğü alınmış

bal)21a/21

‘a.-i muşaffā 83b/9

‘a.-i mürebbā 5b/10

şarāb-ı ‘a. 83b/6

şem‘i ‘a. 119a/3

‘a.+den 138a/15

‘a.+iñ 22b/10

aşfer (Ar.)

1. Sarı.

a. 123a/9

2. Uçuk, soluk benizli.

a.126a/7

āsīb (Far.) Zarar, afet.

ā.-i rüzgār 97b/12

'asirū'l-hazm (Ar.) Hazmı zor olan.

‘a. olan 54a/16

'asirū'l-ilāc (Ar.) Etkili ilaç.

‘a. olur 3a/19

aşma Belirli bir tür üzüm veren bitki.

a. yaprağı 20b/2, 20b/4, 21b/2

āsmān (Far.) Gök, asuman.

ā.+ıñ 85b/11

āsmāncānī (Far.) Gök mavisı.

ā. örtü 85b/8

āsmāncünī (Far.) Gök mavisı.

ā. olması 85b/10

aşpūr (Ar.) Yalancı safran.

a. toḡmu 127a/7

'aşr (Ar.)

1. Suyunu almak için meyve vb.nin ezilip sıkılması.

‘a. idüp 62b/18

‘a. itmekle 84a/8

‘a. olunduḡdan 131b/20

‘a. olunmazdan 131b/18

‘a. olunmuş 20b/2

2. İkinci vakti.

vaḡt-i ‘a.+a 96b/11

vaḡt-i ‘a.+da olursa 100a/5

vaḡt-i ‘a.+dan 100b/8

‘a.+a 100b/4

‘a.+dan 96b/14

3. Yüzyıl.

‘a.+ımızda 76b/9

atanāsiyā (Yun.) Sulu ve tatlı bir bitki.

a. 129a/8

'atās (Ar.) Aksırma.

‘a. 56b/4, 57a/12, 57a/13

āteş (Far.)

1. Yanıcı cisimlerin tutuşmasıyla beliren ısı ve ışık.

ā. 22b/5, 104b/15
 ā.-menzil 89a/17
 2. Genellikle hastalık etkisiyle artan
 vücut sıcaklığı.
 ā.-i ḥummā 138b/20
āteşī (Far.) Ateşe mensup, ateşe ait, ateşle
 ilgili.
 ā. 99a/20
aḥliyyāt (Ar.) Merhemler.
 a. 49a/16, 62b/22
‘aṭse (Ar.) Aksırık.
 ‘a.-i mütevä tire 34a/3
 ‘a.+yi 62b/2
‘aṭş (Ar.) Susuzluk, susama, hararet.
 ‘a. 137b/23
 ‘a. gelüp 135b/2
 ‘a.-ı mi‘de (mide yanması)95b/5,
 96a/6
‘aṭṭāriyye (Ar.) Aktar dükkanında satılan
 çeşitli eşya.
 müdebbirāt-ı ‘a.+den 128b/5
aṭṭas bk. ḥacer-i aṭṭas
‘aṭūsāt (Ar.) Aksırtıcı şeyler.
 ‘a. 62b/21
aṭyūs bk. ḥacer-i a
‘avārīz (Ar.) Hastalıklar, rahatsızlıklar.
 ‘a. 32b/12, 63a/12, 115b/7, 126a/9,
 127b/1
 ‘a.-ı bedeniyye 83b/1
 ‘a.-i ġarībe 127a/12
 ‘a.-i nefṣāniyye 61a/3
 ‘a.-ı rediyye 36b/19
 ‘a.-ı sā’ire 34a/23
 ‘a. yoḡdur 21a/18
 ‘a.+dan oldığı 53a/15
 ‘a.+larına 46a/22
‘avārīzāt (Ar.) Hastalıklar, rahatsızlıklar.
 ‘a. 2b/19, 24a/5, 50a/5, 126b/19,
 127b/13
 ‘a.-ı bedeniyye 50a/20
 ‘a.-ı keşire 124b/13, 126b/20
 ‘a.-ı rediyye 127a/10, 127b/5
 ‘a.-ı sā’ire 39b/4
 ‘a.+a 39b/16, 51b/12
 ‘a.+dan 129a/3

‘a.+ı 24b/14
 ‘a.+ıñ 39b/11, 42a/15, 125b/23
 ‘a.+ından olan 5b/17
āvāze (Far.) Klasik Türk müziğinde ma-
 kamların ses özelliklerine göre ayrıldığı bö-
 lümlerden biri.
 ā. 87b/2, 87b/5, 87b/21, 90b/17,
 97a/2
 ā.-i naġamāt 92b/4
 ā.-i rūḥ-efzā 94a/15
 ā.+leri 87a/22, 99a/11
 ā.+niñ 99b/12
 ā.+yi 91b/21
āverde (Far.) Naklolunmuş, getirilmiş.
 ā. olan 7a/3
a’verd (Ar.) Kör bağırsak.
 a.+e 123b/20
āvīḥte (Far.) Asılmış, asılı.
 ā.-i vücūd-ı i’tibār 88a/3
‘avrat südi (Ar. ‘avrat + süd) Beyaz, süt gibi
 bir ilaç karışımı.
 ‘a. 143a/9
ay eski(si) Dolunayı takip eden ilk on beş
 gün.
 a. eskilerinde 127a/8
a’yā (Ar.) Yorgunluk.
 a.+yı 109a/9
ayāric (Yun.) İlaç olarak kullanılan bir
 grup macuna verilen ad.
 a.-i fayḡarā (değişik maddelerden
 yapılan bir tür ilaç, acı müşhil olarak da
 bilinir)131a/1
āyās (?)Kadının ilk doğumunu otuz yaşın
 üzerindeyken yapması. bk. āyis
 sinn-i ā.+ıñ 55b/1
ayġır bk.deñiz ayġırını
ayı otı Geniş ve parlak yapraklı bir çeşit
 yaban otu (Sambucus ebulus).
 a. otı 141b/6
ayıtla- Temizlemek.
 a.-yalar 67a/21
āyīne-naẓīr (Far. āyīne + Ar. nazīr)Ayna
 gibi.
 ā. 1b/4

âyis (?)Kadının ilk doğumunu otuz yaşın üzerindeyken yapması. bk. âyās

vaqt-i â. 53a/3

âyin (Ar.) Gözü deġen kişi, nazarı deġen kimse.

â. olan 116b/15, 121b/5

şan-ı şayn-ı â.+den 120a/10

âyn (Ar.) Göz.

â. 121b/13

â.-ı kemâl 116a/21

â.-ı ma'yûn 119b/18

â.-ı redî 117b/8, 119a/16

â.-ı sereşan 21b/16

işâbet-i â. 116a/13, 117b/5, 120b/10,

121a/16, 121a/18, 122b/7

işâbet-i â.-ı redî 117a/11, 117b/4,

117b/19, 117b/22, 117b/23 118b/1,

118b/13, 119b/17

işâbet-i â.+a 116a/8, 116a/14,

122a/20, 122b/6

işâbet-i â.+da 120b/16

işâbet-i â.+da olan 121a/22

işâbet-i â.+dan 120a/2, 122a/22

işâbet-i â.+ıñ 121a/20

işâbet-i â.+ından 122a/18

remed-i â.+dan 122a/22

şan-ı â.-ı âyin 120a/10

řabaķât-ı â.+ı 67a/22, 70a/8

â.+a 117a/5

â.+da 116a/21, 120a/9

â.+dan 116b/4

â.+ı 116a/19, 140a/15,

â.+ın 139b/12

â.+ından 116b/17

â.+ıñ 44a/11, 115b/20, 116b/4,

121b/2, 140a/3

âyneyn (Ar.) İki göz.

â. 136a/16

â.+de çıķsa 139b/14

âyniyye (Ar.) Göze mensup, gözle ilgili.

emrâz-ı â.+ye 95b/17

ayrık Ayrık otu (Cynodon dactylon).

a. 129a/12

ayva Ayva ağacının büyük, sarı renkte,

tüylü, mayhoş, dokusu sertçe, ufak çekirdekli meyvesi (Cydonia vulgaris).

a. rubbı 37b/11

a. şarâbı 21b/5, 37b/10, 37b/16,

40a/15

ıatlı a. 38b/15

a'zâ (') (Ar.) Organ.

a. 25a/15

a.-i âliyye (parçaları ve dokuları aynı yapıya sahip olmayan göz, kulak, böbrek vb.) 45b/15, 69a/3, 136a/15

a.-i aşliyye (parçaları ve dokuları aynı yapıya sahip olan et ve sinir) 6a/10, 7b/18, 25b/12, 26a/12, 28a/6, 28a/11

a.-i basışa (parçaları ve dokuları aynı yapıya sahip olan et ve sinir) 9b/5,

137a/21

a.-i bâın 47a/16, 54a/9

a.-i cenîn 6b/6, 9b/13, 16a/13, 26a/13

a.-i ķubl 50b/20, 56a/13

a.-i laşmiyye 7b/13

a.-i mevlüd 66b/7

a.-i mezbûre 50a/18

a.-i mezbûrlarda çıķdığı 132b/8

a.-i müfredde (parçaları ve dokuları aynı yapıya sahip olan et ve sinir) 25a/17, 25a/18, 25a/22, 25a/24, 25b/9, 25b/12,

a.-i mürekkebe (parçaları ve dokuları aynı yapıya sahip olmayan göz, kulak, böbrek vb.) 9b/6, 9b/7 25a/17, 25a/21

a.-i müteşâbihetü'l-eczâ 134a/23

a.-i re'ise (yedi temel organ; beyin, kalp, akciġer, karaciġer, safra, dalak ve üreme organı) 7b/9, 9b/1, 16a/1,

136b/18, 137b/3,

a.-i sâ'ire 8a/3, 12b/18, 16a/3, 16a/12,

123b/22

a.-i şaşmiyye 7b/13

a.-i tenâsül 44a/23

a.-i teneffüs 115a/6

a.-i zâhire 134a/22

eczâ-i a.-i ĥulķum 113b/5

iştilâc-ı a. 127b/10

istirĥâ-i a. 55b/12

kesel-i a. 18b/22
 mādde-i a.-i cenîn olan 27a/14
 tenâsüb-i a. 75b/2, 83a/23
 e'âlî-i 'a.+y1 51b/7
 ħâric-i a.+ /13, 113a/1
 a.+ları gerilmek 114a/6
 a.+larına 66b/20, 67a/1, 115a/15
 a.+larında 66b/16, 66b/22, 110b/16,
 132b/1
 a.+larının 8b/8, 22a/15
 a.+nın 8b/5, 16b/1, 25a/6, 25b/13,
 26a/8, 29a/7, 29b/21, 52b/22, 67b/22,
 132b/6
 a.+sı 5b/21, 31b/18, 31b/23, 68a/10,
 68b/7, 84a/11, 107b/21, 113a/9
 a.+sına 95b/22, 126b/2, 132a/21
 a.+sında 78a/6, 113a/19
 a.+sından 53a/7, 68b/5, 86a/20
 a.+sını 67a/9, 68a/14, 69b/17,
 69b/19, 139b/10
 a.+y1 68b/21
 'azeb (Ar.) Tatlı, lezzetli.
 zeyt-i 'a. 70a/7, 109b/8, 109b/11,
 109b/12
 'azîmü't-te'şîr ve'l-ķuvâ (Ar.) Çok kuvvetli
 ve tesirli.
 'a.+dır 38b/22
 azlâfû'l-mâ'izü'l-müşta'il (Ar.) Tütsülen-
 miş, ütülenmiş keçi tırnağı.
 a. 62b/4
 'azm (Ar.) Kemik.
 'a. küli 142b/5
 'a.-i iyyel (geyik boynuzu) 52a/19
 'a.-i 'acız (kalça kemiği) 50b/19
 'a.-i 'unķ (boyun kemiği) 75a/20
 'a.-i ŧât-ı muħarraķ 143a/4
 'azmü'l-'acız (Ar.) Kalça kemiği.
 'a. 44b/6
 'azrâ (Ar.) bk. leben-i 'azrâ
 'azûzet (Ar.) Dil buran acılık.
 'a. 80b/19
 'a.+i olmaya 77a/7

-B-

bâbûnec (Far.) Papatya (Matricaria cha-
 momilla).
 b. 57b/2, 63a/23
 dühn-i b. 58b/5
bâd (Far.) Nefes, soluk.
 b. olupdur 99b/9
bâd-zehr (Far.) Zehire karşı ilaç, panzehir.
 b. 32b/20
bâde (Far.) Şarap, içki.
 bezm-i b.+de 95a/3
ba'de'l-ķurûc (Ar.) (Bebek)doğduktan
 sonra.
 b. 132a/17
ba'de'l-ıskâķ (Ar.) Gebe olan kadının dü-
 ŧük yapmasından sonra.
 b. 45b/3, 45b/7
ba'de'l-velûd (Ar.) Doğumdan sonra.
 b. 132a/20
ba'de'l-vilâde (Ar.) Doğduktan sonra.
 b. 6b/10, 20a/11
ba'de'l-vilâdet (Ar.) Doğduktan sonra.
 b. 29b/21, 60a/10, 60a/12, 60b/5,
 61b/16, 65a/12
ba'de't-taġmîd (Ar.) (Bebeġi)kundakla-
 dıktan sonra.
 b. 70a/6
ba'de't-taŧfiye (Ar.) Temizledikten sonra.
 b. 59a/19, 137b/16
ba'de't-temliķ (Ar.) Tuzlamadan sonra.
 b. 66a/11, 66a/18, 67a/9
bâdem (< Farsça bādām)Badem (Amygla-
 dus communis).
 b. yaġı 137a/7
 dühn-i b. 58a/19, 58b/17, 59a/15
bâdir (Ar.) Meydana gelen.
 b. olan 41b/3
 ŧâdır ve b. olmaġla 14b/20
bâdiye (Ar.) Rüzgarla ilgili, rüzgardan kay-
 naklanan.
 esbâb-ı b.+den olan 55b/8
baġırsaķ Sindirim borusunun, midenin
 bitiş yerinden anusa kadar olan ve dışkıla-
 rın vücuttan dışarı atılmasına yarayan uzun
 dar ve kıvrımlı kısmı.

b.+lar 22b/7
 b.+lara 38a/8
 b.+larda 37a/22
 b.+ları 140b/12
bağrı bk. kırd bağı
bâh (Ar.) Cinsel istek, şehvet.
 za'f-ı b. 22b/13
 taħrik-i b.+ı 95b/10
bahâdire (Far. bahâdur < Moğ. bağatur)
 Doğuma yardımcı olan kadın.
 b. 55a/2
baħr-ı nâzık (Ar. baħr + Far. nâzık) Türk
 müziğinde kullanılmış en az altı asırlık bir
 birleşik makam.
 b. 100b/15
bağar (Ar.) Sığır.
 ħacerü'l-b. 104a/8
 levş-i b. 126a/15
 merâre-i b. 130b/6
 merâretü'l-b. 64a/23
 b.+ın 3b/19
baķilâ (Ar.) bk. baķla
 b. 21b/19
baķķ (Ar.) Tahtabiti.
 b. 86a/22
baķla (Ar.) İri taneleri kabuksuz olarak
 veya fasulye gibi yeşil kabuğu ile pişirilip
 yenen bitki (Vicia faba).
 b. 125a/16
 b. şuyı 142b/7
baķlatü'l-ħamķâ (Ar.) Semizotu (Portula-
 ca oleraceae).
 bezr-i b. 129a/15
balğam (Ar. < Yun. phlegme) İnsan vücudu-
 nı oluşturan dört unsurdan biri.
 b. 51a/10, 80b/19
 b.-ı ħalîz (yoğun, koyu
 balgam) 134b/14
 b.-ı ħâmîza 80b/23
 b.-ı rakîķ (akışkan, sıvı
 balgam) 134b/13
 b.+ın 80b/3, 80b/22
balğamiyye (Ar.) Balgamla ilgili, balgama
 ait.

aħlât-ı b. 47a/19
 emrâz-ı b. 95a/17
bâliğ (Ar.)
 1. Büluğa eren.
 b. olduğdan 113a/19
 b. oluncaya 113a/11
 2. Erişmiş vasıl olmuş, varan, yetişen.
 b. olduğda 13a/7
 b. olmadığı 36b/5
 b. olmuş 79a/10
 b. oluncaya 112a/7
bân bk. ħabbü'l-bân
bânü nec (Far.) Papatya. bk. bábü nec
 zehr-i b. 51a/13
bârid (Ar.) Soğuk.
 b. 66b/21
 b. olmağla 138b/13
 b. olmayan 138b/11
 b. ü raḫb 96b/12, 99a/19, 99b/2
 b. ü raḫb olduğundan 89b/19, 101a/20
 b. ü raḫb olmağla 96b/8
 b. ü yâbis 54a/7, 99a/16
 b. ü yâbis olduğundan 90a/1, 96b/18
 b. ü yâbis olmağla 101a/16
 fuşül-i b.+de 30b/22
 hevâ-i b.+e 33a/18
 ħılḫ-ı b.+ın 80b/19
 mâ-i b. 108a/15, 138b/18
 mâ-i b. virmek 138b/2
 mâ-i b.+den 138a/22
 mâ-i b.+ın 138b/8
bâride (Ar.) Soğuk.
 b.-i ķâbîza 140a/21
 bilâd-ı b. 55b/10
 büldân-ı b. 30b/22
 ehviye-i b.+den 137b/4
 emrâz-ı b. 95a/6
 fuşül-i b.+de 55b/9
 fuşül-i b.+de 138a/15
 mâ-i b. 138a/21
 şudâ'-i b. 95b/16
 sū-i mizâc-ı b. (nahoš) 110b/20
başal (Ar.) Soğan (Allium cepa).
 b. 129a/14

baselîkûn (Yun.) Kasap merhemi; çam sakızı, zift, mum ve dane çadır karışımından oluşan merhem.

merhem-i b.+ı 63a/19

bâşıra (Ar.) Görme duyusu, görme gücü.
revh-i b.+sı 85b/5

basîta (Ar.) Parçaları ve dokuları aynı yapıya sahip olan et ve sinir.

a'zâ-i b.+nıñ 9b/5

a'zâ-i b.+ya 137a/22

bâṭne (Ar.) İç.

a'zâ-i b.+ye 47a/16

emrâz-ı b.+yi 94a/17

bâṭniyye (Ar.) İç, dâhilî.

a'zâ-i b.+de 54a/9

baṭ(ı)n (Ar.) Karın.

b.-ı eṭfâl 130b/9, 130b/13

b.-ı vâhîde 53b/10

evcâ'-ı esfel-i b. 49a/18

fâzâlat-ı b. 54b/7

merâk-ı b. 55b/20

e'âlî-i b.+da 44a/12, 44a/13

esfel-i b.+a 50b/19, 57a/23

esfel-i b.+ına 24b/3

şifâk-ı b.+a 51a/11

b.+a 43b/22, 47a/2, 57b/19, 64b/6,
64b/9, 136b/17

b.+da 21a/13, 32b/14, 62a/6

b.+da olan 21a/13, 32b/14

b.+ı 53b/18

b.+ında 32a/20

b.+ında olan 32a/17

b.+ından 123a/6

b.+ıñ 51b/10

b.+ları 126a/4

b.+larına 126b/14

baṭı (Ar.) Yavaş, ağır hareketli.

b. 8b/13, 44a/10

b. idüp 54b/2

b. itmekle 54a/22

b. olan 107b/1

b. olur 62a/5, 127b/7

baṭṭ (Ar.) Ördek.

şahm-ı b. 143a/6

ba'ûza (Ar.) Sivrisinek.

b. 86a/22

bâzû (Far.) Kolun omuz ile dirsek arasındaki kısmı, pazı.

b.+ya 52a/17

bebek(g)Göz bebeği.

b (g).+inde 22a/5

bed-'ayn (Far. bed + Ar. 'ayn)Kötü göz, nazar.

b. 115b/20

bed-çeşm (Far.) Kötü göz, nazar.

b. 119a/21

bed-râyiha (Far. bed + Ar. râyiha)Kötü kokulu.

b. 34a/9

bedel-i mâ-yeteḥallel (Ar.) Vücudun kaybettiği sıvıya karşılık gerekli miktarda alınan sıvı.

b. 113a/15

beden (Ar.) Vücut, gövde.

b. 7b/13, 7b/14, 7b/17, 8b/10,

125b/4

b.-i cenîn 7b/14, 7b/17, 7b/23,

10a/13, 21a/17, 22a/14

b.-i insân 124a/2

b.-i insâniyye 25a/15, 25a/23, 28a/5,
94b/13, 124a/21, 127a/3, 131b/7

eczâ-i b. olan 26a/11

lâğarî-i b. 75b/9

levâzım-ı b.-i insâniyye 28b/23

levn-i b. 24a/20

nu'ümet-i b. 66a/17

ruṭûbât-ı b. 33b/4

şıql-ı b. 18b/22

şekl-i b. 74b/19

tenkiyye-i b. 115a/3, 124a/12

esbâb-ı şalâh-ı b.+den olmak 132b/18

ışlâh-ı b.+e 135a/19

izdiyâd-ı şalâbet-i b.+e 66a/14

ķuvvet-i b.+leri 132a/23

levn-i b.+ı 75a/15

mecmû'-ı b.+e 134a/21

memleket-i b.+de 102a/11

mevâdd-i b.+ı 39a/9

noğşân-ı harâret-i b.+e 80b/20
 saḥḥ-ı b.+inde 78a/4
 taqviyet-i mizâc-ı b.+e 86b/19
 b.+de 6a/18, 20a/12, 25a/20, 28a/13,
 33b/6, 46a/5, 47a/4, 62a/6, 80b/5, 80b/9,
 80b/13, 91b/9, 102b/1, 110b/22, 111a/5,
 124a/15, 124a/16, 131b/3, 132a/18,
 132a/22, 134a/15, 138a/7, 143a/22
 b.+de olan 6a/18, 22b/6, 46b/7,
 125b/2, 137b/1
 b.+e 32b/18, 54a/15, 117a/4
 b.+i 49a/9, 52b/23, 54a/8, 68a/9,
 69a/21, 77b/18, 110b/18, 110b/20,
 111a/13, 124a/8, 135b/4
 b.+inde 29b/22, 33a/22, 35a/15,
 66a/6, 69b/7, 69b/21, 78a/8, 82a/11,
 83a/19, 86a/18, 111a/6, 137a/1
 b.+inde olan 35b/14, 86b/13
 b.+inden 53b/9, 68b/18
 b.+ine 16a/23, 66a/5, 66a/22, 67a/12,
 67a/15, 68a/5, 78b/2, 141a/19
 b.+ini 66a/3, 138a/18
 b.+iniñ 8b/12, 24a/18, 53a/6, 113b/3
 b.+iñ 17b/21, 91b/17
 b.+lerde 134a/6
 b.+leri 46a/9, 110a/21, 134a/2
 b.+lerinde 18b/2, 39a/4, 67a/6,
 132a/6, 132a/12, 133b/15
 b.+lerinde olan 108a/4, 132b/14
 b.+lerine 33a/20, 39a/5, 110b/11,
 110b/15, 126b/3
 b.+lerini 39a/10, 66b/12
 b.+leriniñ 36b/16, 66b/13
bedenen (Ar.) Bedeniyle, vücuduyla.
 b. 79b/14
bedeniyye (Ar.) Bedenle ilgili, bedene ait.
 'avârîzât-ı b. 50a/20
 ıslâḥ-ı b. 132b/9
 zarâfet-i b. 16b/6
 'avârîz-ı b.+den 83b/1
 cild-i b.+si 66a/8
 ğidâ-i b.+leri 126a/3
 harekât-ı b.+si 66a/13
 hîdemât-ı b.+ye 14b/11

ķuvvet-i b.+si 136a/9
 mâdde-i b.+si 134a/19
 şa'be-i b.+den 43a/11
 te'şîr-i b.+si 95b/14
 za'f-ı b.+yi 17a/23
 b.+den 46b/23, 103b/5
bedr (Ar.) Ayın on dördüncü gecesi, do-
 lunay.
 b. 128b/19
behâyim (Ar.) Dört ayaklı hayvan.
 'avâm-ı b. 71a/20
 b.+den 72a/17
behîmiyye (Ar.) Hayvani.
 lezzât-ı b. 4a/13, 4a/19
bekâret (Ar.) Kızlık, bir erkekle cinsel ilişki
 kurmamış olma durumu.
 'avdet-i b. 3b/8
 iftizâz-ı b. 3a/4
 ağşiy-e-i b.+leri 3a/8
 b.+i 5a/4
bekmez bk. pekmez
 b. 138a/9
 b. şerbeti içürmek 138a/4
bel İnsan bedeninde göğüsle karın, sırtla
 kalçalar arasında daralmış bölüm.
 b.+i ağrıyup 134a/13
 b.+ini 58b/20
belâlîḥ (?)Ekmek içi ve şekerden yapılan
 tatlı.
 b. didikleri 106b/20
bellût (Ar.) Meşe ağacı, meşe ağacı meyva-
 sı, palamut (Quercus).
 b. 52a/7
bemm (Ar.) Pes perde, yavaş ve alçak sesle.
 şûret-i b. 89b/18
benâdîka (Ar.) Fındık kadar yuvarlamak.
 b. ideler 128a/23
benefsec bk. benefşe
 dühn-i b. 58a/19
 hümret-i b. 129b/10
benefşe (Far.) Menekşe (Viola tricolor).
 n. 40a/18, 58a/22
 b. şarâbı 139a/22
 şarâb-ı b. 37b/4

benefşec bk. benefşe

dühn-i b. 58b/17

varağ-ı b. 57b/1

zehr-i b. 63a/23

benefşeci (Far.) Menekşe renginde, bu reнге yakın.

b. 134b/19

ben Çoğu doğuştan, tendе bulunan ufak, koyu renkli leke veya kabartı.

b.+leri olmağla 78a/3

berāğis (Ar.) Pire.

b. 86a/22

Berāklisüs Cürmāni (k.a.) Cabir b. Hayyan.

B. 117a/13

berāz (Far.) İnsan dışkısı.

b. 125b/14, 127a/6

b.+ı 126a/15

berāziyye (Far.) İnsan dışkısı ile ilgili.

b.+si 69b/1

fāzālāt-ı b.+sini 86a/8

berg (Far.) Yaprak.

b.-i gül 97b/7

b.-i gül-i muṭarrā 115b/4

Bernārdinūs (k.a.) Bir hekim.

B. 52b/16, 56a/5

besbāse (Far.) Küçük hindistan cevizi.

b. 49a/11

beşür (Ar.) Sivilceler, küçük çıbanlar.

āşār-ı b.+unı 142a/12

beşürāt (Ar.) Sivilceler, çıbanlar.

b. 135a/19, 137a/18, 141a/4, 141a/7,

141a/11, 141b/4, 143a/20

b. çıkup 135a/19

b.-ı merkūme 137a/20

b.-ı mezbūr 141a/14

ışlāh-ı b.+ü'l-cüderi 140b/21

envā^c-ı b.-dan 131b/2

mevāzi^c-ı b.+a 142b/3

b.+a 141b/11

b.+ı 136a/7

b.+in 133b/4, 141a/11, 141b/1, 143b/3

b.+lar 135a/15

beşere (Ar.) İnsan derisinin dış tabakası.

b. 142a/15

riḳḳat-i b. (hassas tenli)66a/17

b.+de olanların 101a/8

levn-i b.+si 22a/3, 23a/14

b.+ler 141b/8

b.+leri 22a/1

b.+lerinde 66b/16

b.+niñ 75a/17

b.+si 32a/7, 66a/7, 123a/8

b.+sinde 24a/18

b.+siniñ 123b/12

b.+yi 142b/22

bevāsir (Ar.) Basurlar, mayasillar.

b. 42a/11

b.-i seyyāle olmağla 78a/17

b.+in 54b/9

bevl (Ar.) Sidik, idrar.

b.-i dem 50a/9

‘usr-ı b. 62a/15, 95b/9

ṭariḳ-ı b. 54b/8

ḥurḳat-i b.+e 50a/7

idrār-ı b.+de 18b/11

b.+ı 22b/20, 22b/23, 106a/23

b.+in 22b/21, 68b/18

beyan bk. meyan

b. balı 109b/1

b. kökü 109a/19

bey(i)n Kafatasının üst bölümünde beyin zarı ile örtülü, iki yarım yuvar biçiminde sinir kütesinden oluşan organ.

ṭavşan b.+ı 108b/18

beyne'l-eṭibbā (Ar.) Hekimler arasında.

b. 128b/6

beyz (Ar.) Yumurta.

b.-i nīm-birşit (rafadan

yumurta)48b/9

beyāz-ı b. (yumurta akı)49b/17

kils-i ḳışrū'l-b. (yumurta

kabuğ)67b/6

beyza (Ar.) Yumurta.

b. 119b/8

b.+nıñ 119b/6

beze Vücudun lenf damarları şebekesi üzerinde süzgeç görevi yapan lenf düğüm-lerinin değişik hastalıkların seyri sırasında

büyüyerek meydana getirdiği küçük şişlik.

b.+ler 78a/4

bezr (Ar.) Çiçek ve sebze tanesi.

b.-i hulbe 51a/12, 57b/2, 59a/2,

63a/22, 63b/6, 66b/4

b.-i kaṭūnā lu'ābī 140b/11

b.-i kettān 57b/1, 63a/22, 63b/6

b.-i rāziyānec 51a/12, 138a/2

b.-i ütrüc 51a/6

b.-i verd-i aḥmer 5a/11

bezr-i baklatü'l-ḥamkâ (Ar.) Semiz otu çiçeği.

b. 129a/14

bezr-i ḥaṣiṣetü'r-re'si'l-icl (?) Bir bitki.

b. 118a/4, 118a/13

bezr-i lisānü'l-ḥamel (Ar.) Sinirotu çiçeği.

b. 48b/8

bıtrikü'l-feslāsefe (?)

b. 21b/17

bī-hūṣ (Far.) Şaşkın, sersem.

b. oldukları 94a/11

bikr (Ar.) Kızlık.

b. 3a/11

bilā-'avāriz (Ar.) Sorunsuz.

b.-ı rediyye 36b/22

bilā-devā' (Ar.) İlaçsız.

b. 39b/21

bilā-kemāl (Ar.) Doğum zamanı gelmeden, zamansız.

b. 42b/4

bilā-naẓc (Ar.) Doğum zamanı gelmeden, zamansız.

b. 42b/4, 42b/10

bīmār (Far.) Hasta.

b.-ı dil-ḥaste 94a/4

bīmār-ḥāne (Far.) Hastane.

b.+leriñ 93b/23

birincāsef (Far.) Pelin, misk otu, ayvadana, civan perçemi.

b. 57b/1, 64a/11, 64a/19, 64b/4,

64b/11

b.-i aḥmer 64a/5

mā-i b. 57a/2

bīṣ (Far.) Bildircın otu denilen, Çin'de ye-

tişir zehirli bir ot.

b.+den 34b/3

bī-şübhe (Far. bī + Ar. şubhe) Şüphesiz.

b. 138b/7

bitürici Tohumun filizlenip topraktan çıkmasına sebep olan yer, toprak.

b. yir 15a/20

boğaz 1. Ağız boşluğundan sonra yiyeceklerin geçtiği, ağızla gırtlak arasındaki dar kısım.

b.+ları 114a/15

b.+larını 140b/5

cān b.+dan gelür 111b/8

2. Şişe, güğüm vb. kaplarda ağza yakın dar bölüm.

b.+ına degin 83a/13

boğum boğum Üzerinde boğumlar bulunan, boğumları olan, halka halka.

b. olup 122b/23

Bokraṭ (k.a.) Eski Yunan hekimi Hipokrat.

B.+ıñ 22a/20

boy toḥmı (Oğuzca < Far. bōy + Far. tuḥm) Çemen otu (Trigonelle foenum-graecum).

b. toḥmı 33a/12, 51a/13, 142b/10

boyraz bk. poyraz

b. rüzgāri 55b/8

boy(u)n Gövdenin başla omuz arasında kalan bölgesi.

b.+da 109a/8

b.+ı altında olan 3b/19

b.+larına 109a/6

b.+larını 109b/8

bögrülce Börülce, fasulyeye benzer bir bitki (Vigna sinensis).

b. 33a/11, 125a/16

buğday Buğday (Triticum).

b. eñlü olan (buğday tenli) 101a/12

b. unu 38b/10

buḥār (Ar.) Buğu.

b. 40a/11

ḥurüc iden b., 119a/13

buḥārāt (Ar.) Buğular.

- b.-ı laḫīfe 86b/16
b.-ı mezbūr 86b/17
- Buḫārī** (h.k.) Hadis kitabı.
ṣaḫīḫ-i B. 13a/21
- buḫrān** (Ar.) Hastalığın en ağır zamanı, nöbet, kriz.
aḫvāl-i b.+lar 18a/2
b.+larının 18a/1
- buḫūr** (Far.) Tütsü.
b. 59a/23, 62b/6
b. ideler 40b/4, 59b/3
b. iderlerse 52a/12
b. virmek 22b/13
- buḫūrāt** (Far. buḫūr + Ar. -āt)Tütsüler.
b. 62b/21, 64b/5
b.+dan 64b/4
- Buḫrānī** (Ar.) bk. ḫamr- ı Buḫrānī
- buḫulāt** (Ar.) Sebzeleler, otlar, yeşillikler.
b.+dan 137a/9
- bulan-** Bulantı hissetmek, kusacak gibi olmak.
yürek b.-up (mide bulantısı)39b/4
- bur-** Ağza kekrek tat vermek.
dil b.-an 19b/4, 41a/9
- buranlı(k)ğ** Ağza verilen kekrek tat.
dil b(ğ).+ı olmaz 80b/18
- burc** (Ar.) Güneşin ayrıldığı on iki kısımdan herbiri.
b.-ı cedī (oğlak burcu)99a/4
b.-ı cevzā (ikizler burcu)98b/11
b.-ı delv (kova burcu)99a/6
b.-ı ḫamel (koç burcu)98b/6
b.-ı ḫūt (balık burcu)99a/7
b.-ı ḫavs (yay burcu)99a/2
b.+a 87b/8, 99a/10
b.+una 91a/12
- burḳ** (Far.) Burçak, fiğ.
b. 63b/16, 64a/18
b. bunduḳı (findık burçağı)58a/5, 58a/11
- burūc** (Ar.) Güneşin ayrıldığı on iki kısımdan her birleri.
b. 87b/4
b.+a 91b/21, 98b/3
- b.+dan 98b/6, 98b/9, 98b/13, 98b/15, 98b/18, 98b/20, 98b/22
- b.-ı iṣnā ʿaṣer 90b/21, 91a/12
- bur(u)n** Alınla üst dudak arasında bulunan, çıkıntılı, iki delikli koklama ve solunum organı.
b. delikleri 140b/2
b. ṭamarı 136a/13
b.+ı ucunda olan 113b/4
b.+ı delikleri 67a/3, 67a/20, 85b/21
b.+una gitmek 141a/23
b.+da olan 67b/20
b.+ı 35a/16, 68a/20, 134a/13
b.+larını 140b/1
b.+una 70a/7
b.+undan 22b/15
b.+unu 69b/9
b.+unun 66b/10
- burundı** Sancı, ağrı.
b. 22b/2
- büselik** (Far.) Türk müziğinin iki numaralı basit makamı.
b. 99a/3, 100b/9, 101b/14
maḳām-ı b. 95b/14, 95b/20
maḳām-ı b.+de 92a/9, 100a/6
- buṭ(d)**
1. Hayvanların, arka bacaklarının gövdeye bitişik olan dolgun, etli bölümü.
b.+ını 73a/13
2. İnsan vücudunun kalça ile diz arasındaki bölümü.
b.+ları 67a/17
b.+larına 108a/10, 127a/19
b.+larını 68b/15
- buṭūn** (Ar.) Karınlar.
b.-ı insāniyye 122b/19
- bülbül** (Far.) Bülbül.
b. 96a/3
- bülüg** (Ar.) Döl verecek erginliğe erişme, baliğ olma, erginlik.
b.+a 113a/5, 113a/11
ḫīn-i b.+a 112a/18
vaḳt-i b.+a 96a/10
vaḳt-i b.+dur 113a/18

bün (Far.) Kök.

b.-i dendân (diş kökü)89a/3

bünye (Ar.)

1. Beden, vücut.

tabî'at-ı b.+yi 76a/21

za'îfü'l-b. (18b/8)

2. Yapı.

b.-i dimâğ 75a/20

bürüdet (Ar.) Soğukluk.

b. 29b/5, 67b/2, 78b/17, 80b/4,

80b/6, 96b/16, 135b/4

b.-i hevâ 60b/20

b. işâbeti 69a/7

b.-i mizâcı 75b/5

b. te'sîri 69a/8

b.+de 99b/4

b.+den 86a/21, 139a/3

b.+e 75b/7

b.+i 67a/14

b.+inden 66b/19

b.+ine 29b/2

bürü' (Ar.) Hasta iyiliğe yüz tutma.

b. 119a/10, 119a/13

büzürg (Far.) Türk müziğinin en eski birleşik makamlarından biri.

b. 92a/16, 95b/1, 95b/2, 98b/15, 100b/14

mağâm-ı b. 95a/19

-C-

Câffe (ka.a.) Bir kavim.

'uyün-ı C. 116b/10

Câlinûs (k.a.) Antik Roma döneminde yaşamış ünlü hekim Galen.

C. 26a/23, 27b/2, 27b/16, 35b/8

C.-ı hikmet-me'nûs 88a/19

mezheb-i C. 112b/22

C.+dan 11a/19, 37a/2, 83a/22, 105b/17

C.+uñ 27a/7, 133b/19

câliye (Ar.) Sürgün eden, temizleyen.

edviye-i c. 64b/17

câmid (Ar.) Donmuş, donuk.

dem-i c. 17a/13

cân (Far.) Can, ruh.

c. 92a/16, 111b/8

c.+a 90b/3, 95a/8

güş-ı c.+la 93b/13

cebhe (Ar.) Alın.

c.+si 68a/17

Cebra'îl (Ar.) Allah tarafından peygamberlere vahiy getirmekle görevlendirilen, dört büyük melekten biri.

C. 121b/23, 122a/4

cedî (Ar.) On iki burçtan biri, oğlak burcu.

burc-ı c.+ye 99a/4

cefâf (Ar.) Sütten kesilme.

c. gelüp 81a/9

cefâfet (Ar.) Kuruluk.

c. 89a/17

c. kesb eyleyen 89a/18

Ceffafe (y.a.) Yer adı.

C.116b/12

Cemâlû'd-dîn-i Akşarâyî (k.a.) Osmanlılar'ın ilk devrinde yetişen tefsir, lugat, edebiyat ve tıp âlimi.

C. 135b/22

cenîn (Ar.) Anne karnındaki çocuk, döl.

c. 6b/8, 8b/1, 8b/3, 10a/15, 10a/17,

10b/10, 10b/19, 10b/20, 11a/6, 11a/10,

11b/11, 12a/4, 12a/9, 12a/10, 12b/1,

12b/10, 12b/15, 16a/23, 17a/8, 17a/21,

18a/10, 20a/4, 20a/5, 22a/16, 23a/22,

23b/11, 23b/14, 24b/2, 26a/1, 29b/4,

32a/21, 33a/3, 33a/17, 34a/20, 35a/7,

36a/5, 36b/1, 39b/18, 40b/22, 41b/7,

42b/7, 42b/12, 43a/2, 43a/9, 43b/10,

43b/13, 44b/8, 44b/9, 44b/11, 45a/8,

45a/17, 46a/12, 46b/13, 46b/21, 50b/5,

50b/6, 53a/22, 53b/10, 53b/14, 54a/11,

55a/17, 55a/19, 56b/1, 57b/8, 57b/9,

58b/18, 60a/16, 60a/17, 60a/21, 64b/23,

70b/2

āsâ-i c. 12a/8

aşvel-i müddet-i c. 8b/21

a'zâ-i c. 6b/6

beden-i c. 7b/14, 10a/13

c.-i meyyit 64a/2

c.-i mezbür 17a/12
 c.-i mü'enneş 23b/13
 c.-i müzekker 30a/17
 c.-i zükür 8b/7, 8b/23
 cesed-i c. 10a/10, 13b/16, 25b/14,
 28a/12
 eczâ-i cesed-i c. olan 26a/8
 emr-i c. 32b/13
 gîdâ-yı c. olan 12a/5
 gîdâ-i c. 33a/9, 41b/20, 42a/14
 hilkat-i c. 6a/10, 10a/7, 10a/16,
 10b/6, 10b/15, 11a/21, 11b/3, 13a/2,
 15a/6, 30a/19
 hürûc-ı c. 53a/18, 54a/1, 58b/19
 ıskât-ı c. 36b/4, 41b/3, 41b/10,
 45a/20, 46a/16, 47b/10
 mädde-i a'zâ-i c. olan 27a/14
 mädde-i cesed-i c. 25a/7, 26a/5,
 27b/5, 28a/3
 mädde-i hilkat-i c. 25a/1
 mu'zam-ı mädde-i c. 18a/18
 müddet-i hilkat-i c. 11a/14, 15a/5,
 15a/8
 neşv ü nemâ-yı c. 77a/9
 noşşân-ı kuvâ-i c. 53b/6
 re's-i c. 53b/9
 selâmet-i c. 59b/10
 sukût-ı c. 33b/3
 ta'alluk-ı c. 36b/8
 tekmi'l-i cesed-i c. 26b/16
 revellüd-i c. 11a/16, 11b/7
 veca'ı c. 62a/8
 vücüd-ı c. 42a/21
 ağşiyе-i c.+e 40b/10, 40b/13
 a'zâ-i c.+e 16a/13, 26a/13
 a'zâ-i c.+iñ 9b/13
 hilkat-i c.+de 25b/22
 beden-i c.+de 7b/17, 7b/23
 beden-i c.+e 21a/17
 beden-i c.+iñ 7b/13, 22a/14
 cesed-i c.+de 28b/2
 cesed-i c.+e 7b/12, 27a/13, 42a/3
 cesed-i c.+i 15b/11
 cesed-i c.+iñ 16a/1, 16a/12

emr-i c.+e 40b/17
 hareket-i c.+den 54a/3
 hilkat-i c.+de 18a/3, 30a/16
 hîn-i sıkt-ı c.+de 45b/3
 ıskât-ı c.+den 45b/9, 48a/15
 ıskât-ı c.+e 34a/10, 42a/16, 43a/16, 43b/15
 ıskât-ı c.+iñ 41b/11, 44b/21
 ızlâk-ı c.+e 39a/17
 ihtinâk-ı c.+e 43a/19
 mevzi'ı c.+iñ 24b/4
 mizâc-ı c.+de 30a/20
 müddet-i hilkat-i c.+i 17b/5
 nefsi c.+iñ 60b/7
 ribât-ı c.+iñ 55a/12
 sukût-ı c.+e 33a/21, 34a/5, 52b/5, 52b/6
 tedbîr-i c.+den 32b/13
 tekevvün-i c.+iñ 28b/5
 taraf-ı c.+e 59b/12
 vücüd-ı c.+e 53b/20
 vücüd-ı c.+iñ 15b/8
 vücüd-ı tekevvün-i c.+de 28b/10
 za'f-ı c.+e 44b/3
 c.+de 44a/12, 56a/19
 c.+den 41b/13
 c.+dendir 52b/21
 c.+e 16b/18, 20b/8, 21a/14, 33b/2,
 33b/21, 37a/23, 37b/1, 37b/7, 38a/9,
 43a/1, 43a/19, 44a/19, 44a/21, 47a/4
 c.+i 6b/15, 15b/16, 15b/22, 16a/9,
 16a/21, 16b/8, 18b/5, 18b/7, 35a/9,
 37a/11, 42b/15, 42b/19, 43b/1, 43b/7,
 43b/22, 46a/10, 46a/18, 46a/20, 46b/2,
 46b/8, 47a/2, 47a/6, 50b/13, 50b/17,
 52a/11, 52a/13, 53b/21, 54a/14, 59b/7
 c.+iñ 5b/21, 7b/13, 7b/21, 8a/22,
 8b/12, 8b/18, 10a/2, 10b/3, 11a/12,
 11a/18, 15a/12, 16b/10, 18a/4, 18a/9,
 22a/12, 24b/22, 28b/7, 29a/5, 29a/8,
 29b/12, 30b/2, 30b/15, 31b/18, 32b/3,
 33a/16, 33b/5, 33b/20, 34a/17, 34a/21,
 34b/18, 34b/21, 34b/22, 35b/3, 36a/12,
 36a/17, 38a/11, 39a/18, 41b/5, 41b/23,
 42a/4, 42a/19, 42b/6, 43a/20, 43a/21,
 53a/23, 53b/2, 53b/7, 53b/12, 54a/22,

55a/15, 56a/4, 57b/9, 57b/13, 58b/14,
60a/20, 60a/22

c.+lere 34b/23

cereb (Ar.) Uyuz hastalığı.

c.-i raṭb (sulu kaşıntı)143b/6

cerḥ (Ar.) Yaralama, yaralanma.

c. 3a/6

c.-i ʿarız 2b/17

c.-i mezkür 3a/17

cerrāḥ (Ar.) Hekimlik yaparak yara tedavi eden kimse.

c.-ı kāmile 63a/10

cesed (Ar.) Gövde, vücut, beden.

c.-i cenīn 7b/11, 10a/10, 13b/16,

15b/10, 16a/1, 16a/12, 25b/13, 27a/13,
28a/2, 28a/12, 28b/1, 42a/3

eczā-i c.-i cenīn olan 26a/8

ḥilḳat-i c.-i enīs 16b/11

mādde-i c.-i cenīn 25a/7, 26a/5,

27b/5, 28a/3

tekmīl-i c.-i cenīn 26b/16

c.+in 29a/4

c.+ler 127a/7

c.+lerinden 85b/18

c.+lerinin 5b/22

Cestārūs (k.a.) Avrupalı bir hekim.

C. 62b/7

cevāhir (Ar.)

1. Cevherler, kıymetli taşlar.

c.+de 57b/23, 116b/6

c.+den 57b/20

c.+e 57b/20

2. Kaynaklar.

c.-i şuʿāʿ 116b/5

cevāriş (Far.) Toz hâline getirilmiş etkili maddenin bal, şeker veya şurupla karıştırılmasından oluşan macun kıvamında ilaç.

c. 49a/7

c.-i lü'lü' 38b/21

c.-i şandaleyn 49a/11

c.-i verdī 38b/21

cevārişāt (Far. cevāriş + Ar. -ât)Cevariş adı verilen macunlar.

c.-ı meşhûre 38b/20

cevārişü'l-kırmız (Far. cevāriş + Ar. kırmız)Kırmız macunu.

c. 57a/1

cevārişü'l-verd (Far. cevāriş + Ar. verd) Gül macunu.

sefûf-ı c. 51a/5

cevf (Ar.) İç (beden).

c.+inde 122b/13

cevher (Ar.) Maya, öz.

c.-i aşliyye 53a/23

c.-i ḥālîş 132a/3

c.-i heyyu fâriḳün (kılıç otu özü)118a/22, 118b/3

c.-i ḳarnü'l-iyyel (geyik boynuzu özü)128b/15

c.-i menī 11a/20, 11b/2, 11b/6

c.-i zātī 53b/2

c.+i 109a/10

c.+ine 81b/20

cev(i)z (Ar. cevz)Ceviz.

c. 60a/3

cevv (Ar.) Hava, boşluk.

c.-i hevā 124a/6

cevzā (Ar.) İkizler burcu.

burc-ı c.+ya 98b/11

cevz-i bevvä (Ar.) Hindistan cevizi.

c.-i bevvä 21a/20, 49a/22, 51a/18,
57b/17

cevzü's-serv (Ar. cevz + Far. serv)Servi kozalağı.

c. 52a/6

ciger (Far.) Akciğerlerle karaciğerin ortak adı.

c.+e 138b/12

cild (Ar.) İnsan veya hayvan vücudunu saran deri, ten.

c.-i bedeniyye 66a/8

c.-i feres-i baḥr (su aygırını derisi)52b/2

c.-i zi'b (kurt derisi)52b/5

ḥāric-i c.+e 132b/5

zāhir-i c.+e 137a/22

zāhir-i c.+inden 69b/2

c.+inde 67a/11

c.+lerine 67a/1

- cildü'l-hamel** (Ar.) Kuzu derisi.
zîmâd-ı c. 49b/12
- cimâ'** (Ar.) Cinsel ilişkide bulunma.
c. 5b/11, 23a/4, 27a/1, 102b/22
c. eyledigine 23a/4
c. olunursa 5b/11
c.-ı müfriḥ 44a/2
hâlet-i c. 18a/14
hîn-i c.+da 27a/21, 30a/5
vaḳt-i c.+da 50b/2
c.+a 18b/17
c.+dan 18b/12, 18b/14, 18b/16,
30a/7, 33a/2
c.+ın 29a/16, 33a/5
c.+larına 5b/12
c.+larında 4b/11
- cîr** (Ar.) Kireç.
c. 3b/23, 19a/20
- cübnî** (Ar.) Peynir hâlinde olan şey.
c. 81a/6, 81b/5
- cüderî** (Ar.) Çiçek hastalığı.
c. 131a/18, 131b/1, 132a/11, 134a/7,
135a/13, 135b/4, 135b/17, 136a/5,
136a/6, 136b/22, 137a/2, 137a/16,
137b/22, 139a/5, 140b/22
âşâr-ı c. 142b/21, 143a/9
ḥummâ-yı c. 35a/3
lafz-ı c. 131a/19
âşâr-ı c.+yi 142b/8, 142b/11
c.+de 135b/18, 141b/19
c.+den 143a/19
c.+niñ 134a/11, 141b/22
- cüft** (Ar.) Yaban kızılıcığı.
c. 52a/7
- cülnâr** (Far.) Yabani nar ağacı (Punica granatum).
c. 50a/15, 52a/7
c.+ı 52a/9
- cümcüm** (Ar.) Kara koz.
aşl-ı c.-i kebîr 50a/15
- cümletü'l-ütrüc** (Ar.) Bir ağaç kavununun suyunun tamamı.
c. 56b/9
- cünd-i bîdester** (Far.) Kunduz taşığı otu

- ve kökü (Ferula elaeochytris).
c. 57a/15, 59a/5, 59b/2, 63b/15,
64a/18
- cünün** (Ar.) Delilik, delirme.
c. 127b/10
- cürb** (Ar.) Hafif gıdalar.
c. 58b/6
- cürḥa** (Ar.) Yara.
c. 3b/22

-Ç-

- çalapa** Kırmızı renkte çiçekler açan bir sarmaşıktır, bitkinin yumru kökleri temizlenip kurutulduktan sonra toz hâline getirilerek kullanılır (Exogonium purga).
ç. 128a/8, 128b/1
sefûf-ı ç. 131a/6
- çârgâh** (Far.) Türk müziğinin bir numaralı basit makamı ve ana dizisidir.
ç. 100b/1
ç.+ı 99b/11
- çayır peyniri** Bez torbada süzülükten sonra çayırdan bırakılan, tuzsuz olduğu için fazla dayanmayan, çöreoğlu, taze bir beyaz peynir çeşidi.
ç. 126b/16
- çegân(e)** (Far.) Bir çeşit çalpara, çengi tefciği; on yedinci asır Türk müziğinde kullanılmış bir nefesli saz.
ç. 87a/20
ç. olunursa 100a/1
erbâb-ı şanâyî-i ç. olan 100b/21
- çeng** (Far.) Kanuna benzer, dik tutularak çalınır bir çeşit saz.
ç. 87a/20
ç.-i sâz 97a/18
- çeşm** (Far.) Göz.
ç.-i bed 116a/8
şûr-ç. 116a/11, 119a/16
- çeşmiyye** (Far.) Gözle ilgili.
îlel-i ç.+den 95b/17
- çintiyânâ** (< Lat. Gentiana) Centiyane, yılan otu, dağ evelği olarak da bilinir.
ç. 129a/12

çiçek(g)

1. Çiçek hastalığı.

ç. 2b/22, 35a/2, 35a/3, 35a/6,
35a/10, 35b/20, 80a/9, 115b/21,
131a/20, 131b/1, 131b/7, 133a/17,
133a/20, 133b/8, 134a/18, 134b/6,
134b/12, 135a/16, 136a/17, 139b/9,
142a/8

ç.+den 134b/10

ç.+dir 143a/21

ç (g).+e 134b/5

2. Bir bitkinin, üreme organlarını

taşıyan çoğu güzel kokulu, renkli bölümü.

ç (g).+i olup 5a/22

çivencik Bebeklerin ayak üzerinde durmaları.

ç. tırnağ 107b/15

çögen Çöven, kökü ve dalları,

suyu sabun katılmış gibi köpürten, kir temizleyici bir bitki, sabun otu (*Saponaria officinalis*).

ç. şuyı 142b/7

çuğa (Far.) Yünden dokunmuş, ince, sık, düz kumaş, çuha.

ç. pãresi 142a/13

-D-

dâf'a (Ar.) Vücuttaki dört kuvvetten (hâzıma, câzibe, dâf'a ve mâsike)biridir. Hazma elverişli olmayan maddeleri vücudun dışına atan kuvvettir.

kuvvet-i d.+nıñ 60b/19

kuvvet-i d.+ya 46b/20

dağar (Far.) Ağzı yayvan, dibi dar toprak kap.

toprak d. 123b/10

dağdağa (Ar.) Telaş, sıkıntı ve ızdırıp.

d. vire 57b/6

d. vireler 67b/1

d. virmesiyle 46b/20

dakik (Ar.) Toz hâline getirilmiş şey, un.

d.-i hınça 49b/17

d.-i türmüs 64b/7, 130b/22

dâr-ı fülful (Far. dâr + Ar. fülful)Tarçın

tohumu da denilen karabibere benzer uzun taneli baharat, uzun biber ağacının ham meyveleri.

d. 57a/15

dârçin (Far.) Tarçın.

d. 56b/9, 56b/10, 56b/15, 57a/1,
57b/17, 58a/4, 58a/12, 59b/21

d. şekerlemesi 56b/9

d.-i meshük 64a/14

dühn-i d. 57a/8, 57a/10

mâ-i d. 57a/2, 57b/16

decâc (Ar.) Tavuk.

şahm-ı d. 108b/22

def (Far.) Parmakla vurulmak suretiyle çalınan, bir tarafına ince bir deri gerilmiş ve etrafına birkaç çift zil konmuş, yuvarlak bir kasnaktan ibaret müzik aleti.

d. 87a/20

dehân (Far.) Ağız.

d. 99b/21

d.+ında 16b/11, 78a/5

delâlât-ı zükür u inâş ve'l-ihtibâsü't-ş-şams (Ar.) Doğacak çocuğun kız ya da erkek olacağı ve adet düzensizliğinin delilleri.

d. 18a/7

delv (Ar.) Kova burcu.

burc-ı d.+e 99a/6

dem (I)(Ar.) Kan.

d. 18b/2, 44a/23, 44b/14, 45b/10,
45b/11, 51b/5, 51b/16, 54a/9, 78a/18,
137a/20

bevl-i d. 50a/9

d.-i cãmid (pıhtılaşmış)17a/13

d.-i hayvânî 7a/5

d.-i hayvâniyye 7a/22, 9a/11, 18b/2

d.-i hayz (aybaşı kanı)7a/5, 18a/20,

18b/18, 20b/21, 25b/15, 25b/19, 26a/12,
27b/4, 33a/4, 33a/9, 39b/12, 131b/3,

132a/16, 132a/17, 132a/21,

d.-i keşîr 41b/20, 47b/21

d.-i mezbûr 36b/18, 45b/14, 46b/15

d.-i rûhiyye 9a/7

d.-i sãfî 44b/13

d.-i şams 20a/12, 27a/18, 41b/22,

48a/17, 77b/9, 81b/18
 d.-i şamşiyye 7a/22, 12a/6, 7b/10,
 25b/9, 37a/10
 galebe-i d. 115a/1, 134a/17
 galeyân-ı d. 134a/5
 ifrâṭ-ı d. 47b/17
 ihrâc-ı d. 47b/18, 136a/8
 imtilâ-i d. 46b/9
 inkıṭâ'-ı d.-i nifâs 77a/17
 keşret-i d. 36b/15, 135b/21
 mädde-i d. 47a/3, 80b/16
 mädde-i d.-i aşliyye 132a/10
 nefṣ-i d. 36b/17
 nezf-i d. 3a/6, 3a/13, 43a/12, 45a/23
 seyelân-ı d. 36b/19
 seyelân-ı d.-i şamş 78a/19
 mädde-i d.+in 132a/12, 133b/5
 mecârî-i d.+i 48a/1
 seyelân-ı d.+i 51b/20
 teskîn-i şeverân-ı d.+e 137a/17
 d.+de 46b/12, 143b/10
 d.+den 65b/2
 d.+e 132b/4
 d.+i 48a/3, 51b/18, 138a/16
 d.+inin 98a/11
 d.+in 42a/11, 43b/11, 81b/19, 131b/8
 d.+leri 133a/9
 d.+lerinde 132b/12
 d.+lerinde olan 133a/4
dem-i aḥaveyn (Ar.) İki kardeşkanı ağacı.
 d. 3b/18, 52a/3
demeviyye (Ar.) Kanla ilgili, kanlı.
 fesâd-ı d. 103b/5
 mädde-i d. 36b/17
 mädde-i d.+de 132a/7
 mädde-i d.+yi 136b/9
 ruṭûbât-ı faẓliyye-i d.+nin 131b/4
 d.+yi 95a/17
demeviyyü'l-mizâc (Ar.) Sinirli, asabi.
 d. olup 51b/14
demü'l-ḥavîn bk. dem-i aḥaveyn
 d. 141b/3
dedân (Far.) Diş.
 bün-i d.+ı 89a/3

dıḅku'l-bellût (Ar.) Palamut posası.
 d. 118b/9
dıḅku'l-bunduḅu'l-berri (Ar. dıḅk + bun-
 duḅ + Ar. berri)Yaban fındığı posası.
 d. 118a/3
dıḅkâk (Ar.) Şirden denilen bağırsak.
 mi'â-i d.+da 122b/22
dîdân (Ar.) Ufak solucanlar, kurtcağızlar.
 d. 122b/11, 122b/17, 122b/19,
 124a/16, 124a/17, 124a/20, 124b/4,
 124b/9, 124b/11, 125b/1, 125b/3,
 125b/5, 125b/6, 125b/9, 125b/11,
 126a/18, 126b/20, 127a/1, 127a/6,
 127b/8, 128b/16, 129a/13, 129a/16,
 129b/20, 130b/9
 d.-ı a'râz 131a/3
 d.-ı eṭfâl 125b/13, 127b/22
 d.-ı keşir 125b/8, 125a/18
 d.-ı maḳtül 128b/2
 d.-ı mezbür 127a/10, 127b/19, 128a/2
 d.-ı şığâr 123b/16, 125b/7, 127a/7,
 127b/4, 131a/10
 d.-ı tıvâl 122b/21, 127b/14
 envâ'-ı d. 2b/22
 aşḥâb-ı d.+in 126a/13, 126b/11
 d.+a 123b/17
 d.+dan 125b/10, 127a/18, 127b/1,
 130b/4
 d.+ı 125b/23, 128a/1, 128a/6, 128a/9,
 128b/15, 128b/23, 129a/2, 129b/16,
 129b/17, 130b/18, 130b/21, 131a/12
 d.+in 122b/23, 123b/20, 124a/16,
 124a/22, 124b/14, 125a/2, 125b/4,
 125b/11, 125b/12, 125b/22, 127a/4,
 128a/14, 128b/18, 129a/3, 129a/4,
 130b/10, 130b/12, 130b/13
dîde (Far.) Göz.
 d.+den 88a/5, 88a/7
 d.+si 50a/10
diktâmü ebyaz (?)Yarpuz.
 aşı-ı d. ebyaz 129a/11
dimâg (Ar.) Beyin, hafıza.
 d. 7a/15, 16a/1, 18b/20
 maḳâm-ı d. 6a/23

d.+a 19a/11
d.+da olan 115b/14
d.+dan 8a/2
d.+ı 69a/8, 86b/17, 88b/9
d.+ına 39b/13, 40a/11, 86b/16
d.+ından 95a/10
d.+ının 98a/11, 109b/19
d.+ın 7a/8, 134b/1
d.+ları 85b/19
d.+larının 109a/13
a'sâb-ı d.+a 109a/15
bünye-i d.+ın 75a/20
dirmâgü'l-erneb (Ar.) Tavşan beyni.
d. 108b/20
dirmâgiyye (Ar.) Beyinle hafızayla ilgili.
fuzûl-ı d. 94b/7
'illet-i sersâm-ı d. 95b/4
emrâz-ı d.+lerin 98a/9
fazâlat-ı d.+niñ 85b/20
'ilel-i d.+den 94b/18
tenkıyye-i d.+si 95b/15
dîrhem (Ar.) Okkanın dört yüzde biri
ağırlığında bir ölçü.
d. 4b/22, 5a/6, 37b/15, 37b/17,
48a/20, 48a/22, 48a/23, 48b/1, 48b/8,
48b/14, 48b/16, 49a/4, 49a/12, 49a/14,
49b/5, 49b/6, 49b/11, 49b/16, 50a/16,
51b/2, 56b/11, 56b/15, 56b/23, 57a/2,
57a/15, 58a/6, 58a/12, 59a/1, 59a/6,
59a/10, 59a/15, 63a/22, 63b/19, 64a/9,
64a/10, 64a/18, 64a/19, 64b/8, 119a/2,
128a/20, 137b/14, 137b/15, 140a/8,
142a/18, 142b/14, 142b/15, 142b/16
diştokyās (Yun.) Doğumda güçlük çekmek.
d. 52b/14
diş Diş, ağızdaki diş.
d. kıcirtmak (dişleri sıkıp birbirine
sürtmek)126b/1
d. etleri (diş köklerini kaplayan kalın
kırmızımtrak etler)108b/18, 109a/5,
109a/13, 109b/2, 109b/5, 114a/4
yanmış d. küli 142b/9
d.+leri bitmege (dişin çıkmaya
başlaması)108b/6

d.+leri bitmek (dişi çıkmak)114a/4
d.+leri bitmiş (dişi çıkmış)13a/11
d.+leri yenüp (diş etlerinin
çekilmesi)126b/4
d.+lerini değışdirüp (yeni diş
çıkması)113a/10
d.+lerini kıcırdadırlar (dişlerini sıkıp
birbirine sürtmek)125b/21
d.+leriñ eti 106a/3
d.+leriñ zuhûri 105b/18
ön d.+leri 105b/7, 108b/9
taban d.+leri 113a/3
d.-ler 105b/18
d.+lerden 105b/13
d.+leri 13a/11, 13a/13, 17b/17,
17b/16, 79b/7, 80a/8, 85a/3, 104a/5,
105b/9, 105b/19, 106a/5, 108b/21,
109a/16, 109b/7, 114a/7, 114a/8,
125a/21, 132b/22, 132b/23, 133a/3
d.+lerinde 78a/5
d.+leriniñ 108b/10
d.+leriñ 105b/18, 106a/3, 108b/14,
109a/7, 109a/10
Divoryūs (k.a) Bir hekim.
D. 56b/18
diz Kaval, baldır ve uyluk kemiğinin bir-
leştiği yer.
d.+lerine 68b/20, 108a/10
Dondilinūs (k.a.) Bir hekim.
D. 63a/19
dūd (I) (Ar.) Solucan, kurt.
d. 115b/21, 122b/12, 124a/8
d. olmağla 125a/7
d.-ı 'ırâz (yassı kurt)123a/21
d.+a 123a/20
d.+uñ 123b/14, 124a/3
dūd (II) (Far.) Ah, gam, keder.
d.-ı dil 92a/14
dūdiyye (Ar.) Kurda, böceğe ait, onlarla ilgili.
hareket-i d. 138b/20
şüret-i d. 125a/9
dūdiyyet (Ar.) Kurda, böceğe ait, onlarla
ilgili.
d.+e 124b/6

- düdü'l-hall** (Ar.) Sirke kurdu.
124b/14, 124b/16
- đumür** (Ar.) Tıkanıklık, tıkanma.
đ. 44a/17
- duvār** (Ar.) Baş dönmesi, mide bulantısı.
d. 21b/7
- düb(ü)r** (Ar.) Kıç, makat.
d. 3a/16
halka-i d. 3a/20
d.+ine 67a/23
- dügāh** (Far.) Türk müziğinin en eski birleşik makamlarındandır.
d.+a 99b/9
- dühn** (Ar.) Yağ.
d.-i afsentīn 130b/16, 130b/19
d.-i ās 49b/18
d.-i bābūnec 58b/5
d.-i bādem 58a/19, 58b/17, 59a/15
d.-i benefsec 58a/19
d.-i benefsec 58b/17
d.-i dārçin 57a/8, 57a/10
d.-i fıstık 142a/2, 142a/3
d.-i hanzal 130b/15
d.-i haşebü'l-bunduğu'l-berri 64a/4
d.-i haţmī 58b/5
d.-i hīri 58b/17, 64a/20
d.-i kalbü'l-hüh 130b/15
d.-i kehrübā 57a/8, 57b/11
d.-i levz-i hulv 56b/14, 57a/22
d.-i maştakī 49b/3, 49b/17
d.-i maştakī-i muşattara 106b/6
d.-i nāridīn 106b/6
d.-i sefercel 49b/18
d.-i süsen-i ebyaz 57a/22
d.-i şeceretü'l-bunduğ 129b/11
d.-i şeceretü'l-ühhel 129b/11
d.-i şibbet 58b/5
d.-i übhel 62b/14
d.-i verd 142a/12
d.-i zāc 57a/22
karanfil d.+i 21b/8
d.+e 109b/12
- dühnü'l-ās** (Ar.) Mersin ağacı yağı.
d. 49b/3, 140a/20

- dühnü'l-benefşec** (Ar. dühn + Far. benefşec) Menekşe yağı.
d. 142a/2
- dühnü'l-sezāb** (Ar.) Sedef otu yağı.
d. 130b/19
- dühnü'l-verd** (Ar.) Gül yağı.
d. 142a/1

-E-

- ebdān** (Ar.) Cisimler, vücutlar, gövdeler, tenler.
e.-i havāmil 48a/5
e.-i insān 86b/22
e.-i insāniyye 123b/21
e.+a 30b/6, 30b/12, 124a/3
e.+ı 114b/14
e.+ıñ 124a/17
- ebdāniyye** (Ar.) Bedenle ilgili, bedene ait.
evcā^c-ı e. 94a/17
- ebe** İşi, hamile kadınların çocuğunu doğurtmak veya doğuma yardım etmek olan kadın.
e. kadın 69b/14
e.+si 69b/11
toğurdan e.+leriniñ 112b/19
- Ebdīmiķā** (e.a.) Hipokrat'ın eseri, Epidemika.
E. 44b/17
- ebkār** (Ar.) Kızoğlan kızlar.
zümre-i e.+dan 3a/3
- Ebū Hureyre** (k.a.) En çok hadis-i şerif bilen ve rivayet eden sahabelerdendir.
E. 121a/22
- Ebū Mañşür Ḥasan İbn-i Nūḥ el-Kamerī** (k.a.) Onuncu asrın sonlarında yaşayan meşhur bir hekim.
E. 59a/13
- Ebū İṣā** (k.a.) Kişi adı.
E. 74a/13
- ebu'l-eḫbbā** (Ar.) Tıbbın babası, Hipokrat.
e. 11a/11, 44a/15
e. olan 11a/11, 75b/23
- Ebu'l-hükḡm** (k.a.) Emir babası.
E. 74a/12

Ebul-Kâsım İbn-i Ebi Şadık (k.a.) Kişi adı.

E. 30a/14

Ebü Zer-i Gıfârî (k.a.) İslamı ilk kabul eden sahabelerdendir.

E. 121b/9

ebyaz (Ar.) Beyaz.

e. 118a/2, 129a/11

aşl-ı ħarbak-ı e. 57a/15

dühn-i süsen-i e. 57a/22

ħamr-ı e. 56b/14

kelĥ-i e. 118a/7, 119a/7

kendir-i e. 141b/3

mercân-ı e. 118a/13

sükker-i e. 49a/6

sükker-i şaberzed-i e. 128a/16

şâb-ı e. 142b/14

şem^c-i e. 49b/7

zehr-i süsen-i e. 64a/7

e.+1 33a/12

ebyazü'l-levn (Ar.) Beyaz renkli.

e. olan 101a/19

e. olup 79a/13

edvâr (Ar.)

1. Eski müzik nazariyatı kitaplarına verilen bir ad.

e. kitâbları 87a/23

2. Müzik.

‘ilm-i e.+1 87b/23

üstâdân-ı ‘ilm-i e. olanlardan 91a/16

teşâbuk-ı e.-ı nağamât 91b/16

edviye (Ar.) İlaçlar.

e. 33a/7, 38a/20, 47b/8, 47b/12,

48a/16, 50b/21, 66b/2, 103b/4, 123a/20,

130a/22, 138a/12

e. olarak 31b/1

e. virilürse 128b/22

e.-i câliye 64b/17

e.-i ceyyide 131a/5

e.-i efrenciyye 126b/7

e.-i ħâriciyye 118b/2, 130a/17

e.-i mâ’iyye 48b/18

e.-i mesbûka 50b/9

e.-i mezkûr 51a/21

e.-i muĥallil 47a/20

e.-i mücerrebed 129a/13, 129a/17

e.-i müfredde 118a/1

e.-i münâsibe 40a/16

e.-i müneĥkiyye 3b/14

e.-i mürekkebe 118a/9

e.-i sâ’ire 5b/1

e.-i serî’ü’t-te’şîr 2b/8

e.-i şerîfe 34b/6

e.-i zîbakıyye 128a/13, 129a/17,

131a/8, 131a/15

e.-i zü’l-ĥâssa 50b/16

e.+den 33a/8, 65b/20, 128a/8

e.+ler 37a/15, 40b/9, 129a/6

e.+lerden 38a/13, 51a/11, 118b/11

e.+lerdendir 109a/2

e.+leriñ 130b/1

e.+niñ 38a/10, 114b/22

e.+sine 31b/10

edviyye bk. edviye

e. 5b/10

efâ (Ar.) Engerek yılanı.

ķıřr-ı e. (engerek yılanı derisi)59b/6

Eflâṭun (k.a.) Yunan filozofu, Platon.

E. 88a/21, 116b/8

E.-ı zü-fünün 88a/21

efvâĥ (Ar.) Ağızlar.

e.-ı ‘urûĥ (damar ağzı)35a/17, 78a/18

ehviye (Ar.) Havalâr.

e.+niñ 66b/19

e.-i bâride 137b/4

e.-i vebâ’iyye 135a/5

eĥl (Ar.) Yeme.

e. 20a/4, 102b/22

az e. itmesine 111b/20

ĥiĥ e. eylediklerini 19b/23

ĥoĥ e.-mekden 33a/15

e. eylediĥi 19a/20, 21a/6, 111b/15

e. eyledikleri 19b/22, 21a/11

e. eyledim 20a/9

e. eylemek 54a/17

e. eylemiş 20a/15

e. idemeyüp 111b/15

e. iden 20a/6

- e. ider 41a/6
 e. iderler 20a/4, 21a/11
 e. itirdikten sonra 84b/8
 e. itdirirlerse 124b/7
 e. itmek 21a/4, 54a/16
 e. olunan 21a/8
 e. olunduğda 21b/14
 e. olunup 124b/1
 e. olunursa 126a/5, 126b/19
 e. ü şürb (yeme içme)4a/12, 8b/13, 33b/11, 39b/8, 43b/3, 143b/13
 e.-i ta'âm 105a/6
 e.+e 45a/15
 e.+i 20b/22, 21a/1, 21a/2, 41a/15
 e.+ine 38b/9
- ekl 'ale'l-ekl** (Ar.) Üst üste yemek.
 e. 111b/4
- ekül** (Ar.) Çok yemek yiyen, obur.
 e. olanlarda 125a/17
- elem** (Ar.) Ağrı, acı, sızı, sancı.
 e. 45a/10, 67a/12, 86a/19, 105b/18, 108a/2, 110a/9, 134a/15
 e. viren 110b/4
 e. virmeyecek 67a/16, 138b/2
 e. virmez 105b/22
 e.-i mezbür 115b/12
 e.-i re's (baş ağrısı)115b/16
 e.-i şedîde 3a/6
 e.+e 115b/12
 e.+i 82a/2
- elhân** (Ar.) Nağmeler, ezgiler.
 e. 87a/22
 e. eylemek 86b/11
 e.-ı la'îf 85a/19
 e.-ı lezîze 103a/3
 e.-ı müsîkâr 102b/7
 e.-ı müsîkâriyye 102a/12
 e.-ı müsîkî 84b/11, 84b/12, 87a/7, 103a/12
 e.-ı mü'eşşire 103a/9
 e.+dan 87a/8
 e.+i 91b/24
- elminde** (Yun.) Bağırsak kurdu.
 e. 122b/15
- elmintes** (Yun.) Bağırsak kurdu.

- e. 122b/16
- elvân** (Ar.)
 1. Renkler.
 e. 118a/19
 e.-ı envâ'-ı seb'adan 134b/22
 2. Çeşitler.
 e.-ı ahvâli 32a/6
 e.-ı 'adîdeye 134a/18
- em'â** (Ar.) Bağırsak.
 e. 139b/13
 derûn-ı e.+larında (bağırsakların içi)2b/22
 e.-i gîlâz (kalın bağırsak)123b/15
 sahc-ı e. 139b/22
 zereb-i e. 42a/13
 e.+arda 139b/21
 e.+da 125a/4
 e.+ları 67b/12
 e.+larına 127a/20
 e.+larında 2b/22, 53a/11
 e.+larını 57b/6, 104a/8, 138b/1
 e.+larıñ 138b/13
 e.+nıñ 140b/14
 e.+ya 38a/8, 38a/14
 e.+yı 125b/12
- Emine Sulţân** (k.a.) I. Abdülhamid'in kızı, II. Mahumud'un kız kardeşi. Çiçek hastalığından çocukken vefat etmiştir.
 E.+a 36b/14
- emlec** (Ar. < Far.) Tropik bir ağaç ve bu ağacın kayısı büyüklüğünde, sert, yeşilimtrak sarı, çok ekşi, kekremsi meyvesi, amlac otu (*Embllica officinalis*).
 e. 5b/2, 5b/10
- emles** (Ar.) Düz, düzgün, pürüzsüz.
 e. ola 77a/1
- emrâz** (Ar.) Hastalıklar.
 e. 35a/11, 41a/21, 45a/22, 46a/23, 53a/5, 53b/5, 83a/17, 94b/14, 94b/16, 113b/13, 114b/8
 e. u a'lâl 5b/18
 e.-ı 'adîde 106a/1
 e.-ı 'amme 131a/23
 e.-ı 'ayniyye 95b/17

e.-ı balgamiyye 95a/17
 e.-ı bāride 95a/6
 e.-ı bāṭıne (iç hastalıklar)94a/16
 e.-ı cüz'ıyye (önemsiz hastalıklar)112a/18, 115a/16
 e.-ı dimāgiyye 98a/9
 e.-ı ḥārre (ateşli hastalıklar) 95a/21
 e.-ı ḥavāmıl 41b/13
 e.-ı ḳalbiyye 95b/3
 e.-ı keşīre 43a/7, 111b/9
 e.-ı külliyye 115a/22
 e.-ı mezküre 43a/10, 106b/4
 e.-ı mi'de 19a/14, 20a/22
 e.-ı muhtelife 42a/10, 53a/20, 83a/21
 e.-ı münāsibe 111a/10
 e.-ı mütenevvi'a 34b/9, 97b/23
 e.-ı nefsanıyye 24b/11
 e.-ı raḥim 46b/10
 e.-ı re's 115b/7
 e.-ı şa'be 107a/13
 e.-ı sâ'ire 84b/13
 e.-ı sâriye 78a/11, 134a/9
 e.-ı şıbyân 129a/2
 keyfiyyât-ı e. 32b/23
 rû-yı e.+lara 45b/1
 teşḥiṣ-i e.+a 91b/14
 e.+a 78a/23, 140b/14
 e.+dan 35b/23
 e.+ı 43a/1
 e.+ın 18a/1
 e.+ına 94a/7
 e.+lar 35a/1, 114b/9, 116a/1
 e.+larda 43a/9, 115b/18
 e.+lardan olup 115b/23
 e.+ları 2b/19, 83b/4, 98a/12, 114b/18
 e.+larını 112a/20
 e.+ların 21b/21, 111b/6
emred (Ar.) Bıyıkları terlemeye başlamış iken henüz yüzünde tüy, kıl bulunmayan genç.
 e. olanlarda 96a/12
emrüd (Far.) Armut.
 e. 37b/18, 38b/15
emzice (Ar.) Tabiatler, huylar, meşrepler.

e. 40a/20
 a'del-i e.+de olan 102b/11
 e.-i ḥārre 94b/22
 e.-i ṭabī'ıyye 15b/3
 e.-i yābise-i sevdāviyye 116b/9
 e.+leriniñ 112b/15
enāmıl (Ar.) Parmak uçları.
 ḍarb-ı e. eyledikde (parmak uçlarıyla dokunma)89a/23
 ḍarb-ı e. iderek 89a/12
 e.-i çeb (sol elin parmak uçları)89a/4
 taḥrık-i e. eyledikde (parmak uçlarının hareket ettirilmesi)89a/9
enberbāris (Yun.) Diken üzümü.
 e. 138b/23
encere (Far.) Kurdeşen, vücuttaki kaşıntılı döküntüler, ürtiker.
 e. 115a/6
Enes bin Mālik (k.a.) Sahabelerden biri.
 E.+den 122a/16
enf (Ar.) Burun.
 e. 136a/16
 derün-ı e.+de (burnun içi)139b/16
 e. içi 139b/13
 e. tamarı 136a/21
 e.+den 136a/23, 136b/2
 e.+ine 57a/17
 e.+leri gicişüp 126b/14
 e.+lerine yapışüp 125b/19
enfiyye (Ar.) Buruna çekilen çürütülmüş ve içine bazı kokulu maddeler katılmış tü-tün tozu, burun otu.
 aḳsırdıcı e. 61b/4
engüşt (Far.) Parmak.
 e.-i merḥamet-sirişt 68b/1
erdeh (Ar.) Çürük şey.
 e. 124b/22
erḥām (Ar.) Döl yatakları.
 e.-ı nisvân 14a/4
ermenī bk. kil-i ermenī, tıyn-i ermenī
erneb (Ar.) Tavşan.
 şa'r-ı e.-i muḥarraḳ 49b/15
Ertmalūs (k.a.) Bir hekim.
 E. 129a/18

ervāh (Ar.) Ruhlar, canlar.

- e. 48a/2, 117a/7
 e.-i selāşe (tabii, nefساني, hayvani ruhlar)6a/21, 6b/1, 94b/5, 97b/21
 e.-i envā^c-ı selāşe 91b/9
 e.-i ma'küde 117b/15
 e.-i şiryāniyye 94a/17
 e.-i kılbiyye 96a/5
 mādde-i e. 26a/18
 mādde-i e. oldığı 26a/22
 mādde-i e. olur 26a/14
 e.+a 103a/4, 116b/21, 117a/6
 e.+ı 54a/9, 54a/13
 e.+ını 102a/13
 e.+ınıñ 7a/12, 102a/23
 e.+ıñ 117a/4
 e.+larının 94b/3

eşābī' (Ar.) Parmaklar.

- e.-i muḳallemetü'l-ezḫār 67a/19

esb (Far.) At, beygir.

- şar-ı e.+ıñ 89a/3

esed (Ar.) Arslan.

- e.+e 98b/15

eşḳām (Ar.) Hastalıklar, illetler, dertler.

- şile ü e. 10b/14

eşmār (Ar.) Meyveler, semereler.

- e. 45a/11

esmerü'l-levn (Ar.) Buğday tenli olan.

- e. 101a/8

esnān (Ar.) Dişler.

- menābit-i e. olan 108b/17

- e.+da olan 126a/12

- e.+ıñ 30b/4

eşhebü'l-levn (Ar.) Beyaz renkli.

- e. olur 126/15

- e. 129b/2

eşribe (Ar.) İçilecek şeyler.

- e. 34a/12, 58a/14, 139b/3

- e.-i laḫīfe 34b/6

- e.-i ma'hüde 138b/16

- e.-i mezküre 138a/20

e.-i müdebbire (hastalığı önleyecek içecekler)136b/12

- e.-i müdirre (idrar söktürücü

içecekler)59b/21

- envā^c-ı e.-i ḫārre (sıcak

içecekler)112a/5

eşve (Ar.) Gözü değen kişi.

- e. 116a/10

eḫfāl (Ar.) Çocuklar.

- e. 60b/3, 78a/15, 86b/3, 87a/8, 87a/13, 97a/21, 97b/7, 97b/10, 102a/19, 107b/13, 108a/6, 108a/12, 109b/14, 110a/12, 112b/21, 115b/10, 117a/11, 117a/23, 117b/3, 124b/5, 124b/12, 125b/9, 127b/3, 131a/17, 131a/21, 132a/6, 132a/13, 132a/22, 132b/12, 133a/1, 143b/14, 143b/20

- dīdān-ı e. 127b/22

- e. u şıbyān 117a/11, 117a/23

- e.-i ma'ýün 118b/19

- e.-i nāzik 97b/10

- e.-i nāz-perver 78a/15

- e.-i endek-sāl 103a/16

- ḫıfz-ı şıḫḫat-ı e. u şıbyān 116a/5

- hüzāl-i e. 117a/9, 118b/14

- mizāc-ı e.-i leḫāfet-i āmāl 94a/19

- müciḫ-i nevm-i e. olur 86b/18

- nev^c-i e. 109a/17

- taḫviyet-i mizāc-ı e. 86b/9

- tedābīr-i e. 108b/4

- ḫabī'at-ı e. 132a/16

- vücūd-ı e. u şıbyān 122b/17

- baḫn-ı e.+de 130b/9, 130b/13

- dīdān-ı e.+ıñ 125b/13

- ğidā-yı e.+e 78b/13

- mi'de-yı e.+de 98a/8

- mizāc-ı ḫab^c-ı e.+e 97a/23, 115b/4

- sürre-yı e.+e 130b/12, 130b/17,

130b/21

- tenvīm-i e.+de 86b/12

- umūr-i e.+de 76a/6

- e.+de 94b/14, 95a/20, 102a/10,

- 109b/21, 110a/15, 112b/18, 115b/15,

- 124b/13, 124b/15, 125b/1

- e.+den 130a/18, 136b/5

- e.+e 76a/11, 84b/13, 84b/15, 85a/19, 95a/5, 95b/8, 95b/14, 103b/3, 105a/15,

105b/23, 110a/9, 113b/18, 114b/10,
114b/22, 115b/17, 115b/20, 117b/8,
124b/6, 124b/10, 124b/17, 129b/9,
130a/10, 130a/14, 130b/3

e.+i 86b/13, 103b/18, 108b/1

e.+in 105a/23

e.+in 83b/3, 85a/12, 85a/16, 85b/6,
94b/3, 94b/23, 95a/10, 95a/16, 96a/1,
96a/5, 97b/22, 98a/2, 98a/16, 99b/18,
103b/10, 103b/12, 103b/16, 104a/13,
104a/15, 107a/12, 107b/7, 107b/10,
108a/4, 108a/7, 108b/11, 109a/16,
109b/4, 109b/7, 110a/4, 112a/17,
114b/12, 114b/14, 114b/18, 124b/19,
125b/17, 132a/19

efâliyyet (Ar.) Çocukluk.

mertebe-i e.+i 126a/11

etmek(g)Ekmek, tahıl unundan yapılmış
hamurun fırında, sacda veya tandırda pişil-
rilmesiyle yapılan yiyecek.

çiğnenmiş e. virüp 105b/4

hâş e. içi 106b/20

e(g).+i 49a/20

Etmularyüs (k.a.) Bir hekim.

E. 20b/16, 117a/9, 124b/10

Etrāk (Ar.) Türkler. (Türk kelimesinin
Arapça çokluğu)

e.+dan olur 101b/10

eṭṭibā()(Ar.) Hekimler, doktorlar, tıp il-
mini bilenler.

e. 5a/21, 6a/2, 7a/16, 13b/15, 25a/1,
25a/2, 25b/21, 27b/6, 33a/22, 45a/6,
82a/6, 103b/8, 138a/5, 142a/10

e. olanlar 97b/13

cumhūr-ı e. olmuşlardır 131b/5

cumhūr-ı e.-yı 'izām 4a/23

cühhāl-i e. 126b/5

e.-i hâlef 8a/6

e.-i islâmiyye 13a/18, 28b/3

e.-i ma'ârif-dışar 105b/12

e.-i muhaddişin 117a/13

e.-i muhakkıķın 6a/2

e.-i mücerribin 5a/21, 24b/20, 43b/7,
60a/14, 124b/19

e.-i müte'aḥḥirin olan 70a/18

e.-yı mahâret-nümün 78b/15

e.-yı mücerreb-âyin 2a/8

e.-yı müdekkıķın-i müte'aḥḥirin 2b/1

e.-yı müsta'iddân 39b/16

e.-yı müte'aḥḥirin-i hâlef 103a/19

e.-yı müte'ammidin-i şâhib-i merzâ 98b/2

e.-yı rindân 86b/12

huzzâķ-ı e. 135b/14

kibâr-ı e. 8b/23, 10a/5, 11b/22,

23b/19, 31a/18, 38a/5, 70a/10, 86a/7

kibâr-ı e.-i müteḳaddimin 82b/4

kibâr-ı e.-yı mücerribin 109a/11

ḳudemâ-yı e. 65b/16, 104b/6

mehere-i e.-i mücerribin 52b/15

mücerribin-i e.-i efrenciyye 130b/14

mücerribin-i e.-i 'acem 5a/10

re'îs-i e.-i kimyâ'iyye 117a/13

efrenc e.+sı 129b/6

huzzâķ-ı e.+lara 139a/12

ıṣṭılâh-ı e.+da 25a/16, 39a/1, 122b/13

kibâr-ı e.+dan 29a/22, 30a/14, 45b/6,
59a/12, 133b/21

kibâr-ı e.+dan olanlar 107a/14

kibâr-ı e.+nın 23a/20, 27b/2, 82b/14,

105a/6, 143b/22

ḳudemâ-i e.+dan 30a/3

lisân-ı e.+da 106b/19

muḥṭarât-ı kibâr-ı e.+dandır 141b/20

e.+dan olan 101a/6

e.+dan 18a/6, 29b/1, 59b/5, 82b/15

e.+nın 12a/2, 12b/23, 13b/18, 20a/8,
82b/21, 104b/3

e.+sı 126b/6

e.+sının 52a/23

e.+ya 65a/6

e.+yı 24a/4, 24a/5

eṭṭime (Ar.) Yemekler, aşlar.

e. 34a/12, 111b/20

e.-i ğalîze (katı yiyecekler)111b/1

e.+den 106a/7

e.+nın 106b/14

e.+sı 105a/23

e.+yı 40a/8

eṭvār (Ar.) Hâl ve hareketler.

e.-ı sitte (ceninin oluşumunun altı tavır üzerinden anlatılması) 6a/13, 7a/17, 8a/5, 8a/11, 8a/13, 8b/1, 9a/3, 9b/16, 9b/20, 18a/3

e.-ı sitte-i müteğâyire 10a/8

evzâ' u e.+larına 33b/12

e.+dan 6a/15

e.+ı 5b/22

e.+ına 32b/11

e.+larına 110b/6

evcâ' (Ar.) Ağrılar, sancılar, acılar, sızılar.

e. 45b/20, 45b/23, 51a/21

e.-ı esfel-i baḥn 49a/18

e.-ı keşîre 105b/23

e.-ı kilyeteyn 49a/18

e.-ı mefâşil 139b/22

e.-ı 'azîme 3a/13

e.-i ebdâniyye 94a/17

evhâm (Ar.) Kuruntular, yersiz korkular.

e. 32b/22

ev'iye (Ar.) Damarlar.

e. 45a/16, 55a/19

e.-i dâhiliyye 44a/22

e.-i sürre 61a/10

evrâm (Ar.) Vücutta meydana gelen şişler, yumrular.

e. 46b/11, 47b/2, 53a/13, 53a/20

nev'-i e.+ıñ 135a/7

evride (Ar.) Siyah kan damarları, toplardamarlar.

e. 7b/18, 8a/2

'urûḳ-ı e. 9a/6

evsâh (Ar.) Kirlenmeler, pislikler.

e.+ı 66b/23

e.-ı keşîre 67a/7

ezhâr (Ar.) Çiçekler.

e.-ı müsaḥḥaneden 51b/1

ezrak (Ar.) Gök renginde, mavi.

ḳünîzâ-i e. 118b/7

e.+ü'l-levn 130a/5

-F-

fah fah Pelteklilik.

f. didikleri 109b/22

fahm (Ar.) Kömür.

f. 19a/20, 21b/13

Fahrü'd-dîn er-Râzî (k.a.) Meşhur İslam ve felsefe âlimi.

imâm-ı F. 121a/17

fahz (Ar.) Uyluk, kalça ile baldır arasındaki kısım.

f.+ını 73a/13

fahzeyn (Ar.) Uyluk, kalça ile baldır arasındaki her iki kısım.

f. 63a/6

f.+de 44a/9

fâkihe (Ar.) Yemiş, meyva.

ekşi f.+ler 37b/19

fakḳâh (Ar.) Her otun ve ağacın çiçeği.

f.-ı adḥîr 5a/6

fâlic (Ar.) Vücutun yarısını tutmaz hâle getiren inme.

f. 94b/19, 95a/11, 95a/17

Fârâbî (k.a.) İslam felsefesini metot, terminoloji ve problemler açısından temellendiren ünlü Türk filozofu.

F. 91a/17

Farîtyûs (k.a) Bir hekim.

F. 63b/5

faşd (Ar.) Kan alma.

f. 34b/19, 35a/12, 35a/15, 35a/23, 36a/19, 36b/12, 46b/16, 47a/10, 47b/18, 47b/23, 115a/1, 133b/5, 136a/12, 136b/6, 137a/16

f. etmekden 136a/23

f. eylemek 135b/18

f. idüp 35a/19

f. itmeyüp 35a/9

f. olunduḳda 136b/2

f. olunmaḳla 36b/22

f. olunmaḳ 35a/4, 136a/3, 136a/21, 136b/1

f. olunup 36b/18

f. olunur 47b/20, 133b/9

f. olunursa 136a/13

- f. ve ishâl olundığı 35b/6
 f.-i keşire 42a/11
 hîn-i f.+da 51b/18
 f.+a 135b/19, 143b/10
 f.+dan 51b/15, 135b/22, 136a/1
 f.+ı 37a/4, 136a/8
 f.+ıñ 35a/5
- fâsid** (Ar.) Yanlış, bozuk.
 f. 43b/8, 47a/5, 76a/5
 f. itmekle 33b/19
 f. olan 35b/15
 f. olmağla 47a/4, 83a/16
 f. olmağdan 86b/2
 f. olmaya 87a/6, 106a/19
 f. olup 124b/9, 125a/5, 126a/15
 f. olur 24a/21, 26a/19, 33b/20
 ebhîre-i f. 39b/12
 zu'm-ı f.+ler 83a/11
- fâsidedü'l-kimûs** (Ar. fâside + Yun. kimûs)
 Hazmedilmemiş yiyecekler.
 ahlâṭ-ı f. 48a/5
- fâşirâ** (Far.) Ak asma (Clematis vitalba).
 f. 64a/22
- fâtir** (Ar.) Ilık olan.
 mâ-i f. 58a/17, 67a/10, 67a/14
 mâ-i f.+i 58a/18
 şarâb-ı f. 57b/18
- fatrâsâliyyûn** (Yun.) Taşlık kerevizi, yabani kereviz (Petroselinum oreoselinum).
 aşl-ı f. 64a/10
- fâvâniyâ** (Yun.) Şakayık, ayı gülü (Paoenia officinalis).
 aşl-ı f. 20b/11
- faykarâ** (Yun.) Acı.
 ayâric-i f.+dan 131a/1
- fazâlât** (Ar.) Vücuttaki artık, dışkı vb.nin çoğul şekli, necasetler, pislikler, dışkılar.
 f. 39a/4, 69b/1, 82a/11
 def'-i f. 68b/18
 f.-i baḫın 54b/6
 f.-i berâziyye 86a/8
 f.-i dimâğıyye 85b/20
 ifrâṭ-ı f.+ı 46b/23
 f.+dan 49a/10
- f.+ı 47a/13, 132a/23
 f.+ını 86a/10
- fecâcet** (Ar.) Çiğlik, hamlık.
 f.-i ahlâṭ 51a/2
- felek** (Ar.) Eskiden her birinde bir gezege- nin bulunduğu kabul edilen gök katlarından her biri.
 cirm-i f. 91a/6
 f.-i çarḫ-ı a'zam (dünya)91a/10
 f.-i devvâr (dünya)90b/21, 91a/10
 mâh-ı f.-ziyâ olup 16b/19
 devrân-ı f.+den 6b/22, 15b/1, 102b/18
 f.+lerinin 17b/14
 f(g).+inde 91a/11
 f(g).+ine 17a/7
- felekiyye** (Ar.) Gök bilimiyle ilgili.
 harekât-ı f. 17b/7
- felemenk** (ö.a)Bugünkü Hollanda, Belçika ve Kuzeydoğu Fransa'ya eskiden verilen ad.
 f. peyniri 131a/11
- ferah-fezâ** (Ar.) Sevinç artıran.
 f. olur 102b/20
 maḫâm-ı f. 96a/4
- ferâric** (Ar.) Piliç.
 f. 38b/3
 meraḫû'l-f. 137a/11
- ferc** (Ar.)
 1. Dişilerde tenasül aleti, avret, utyeri, edep yeri.
 f.+den 56a/14
 ḫalel-i f. 16a/13
 2. Aralık, yarık, çatlak.
 f.+ine 132b/6
- Ferdḫumânûs** (k.a.) Bir hekim.
 F. 117b/5
- feres** (Ar.) At, beygir.
 cild-i f.-i baḫr 52b/2
 f.-i esved 119a/11
 f.-i ḫoş-ḫırâm 119a/15
 f.-i mezbûr 119b/7
- fertûte** (Far.)
 1. Yaşı ilerlemiş, yaşlı.
 f. olmasından 53a/2

2. Kötü huylu yaşlı kadın.
f.+lerden 117b/2
- ferzece** (Far.) Yaralara konulan tiftik.
f. 64b/2
f. ideler 64a/23
f. oluna 64a/21
- fesād** (Ar.) Bozukluk, fenalık, bozulma.
f. 83b/23, 120b/4, 131b/13, 131b/19, 135a/3, 143b/11
f. bulur 120a/12
f. el virüp 79b/7
f. halk olunup 120a/22
‘ayb u f. 53b/4
f.-i demeviyeye 103b/5
f.-i kîmûs 46b/9, 46b/17, 47a/9
f.-i mizâc 75b/23
f.-i şehvet 19a/5, 19a/14, 19b/14, 38a/1, 40b/19, 41a/19
f.-i şehvet-i tabî’iyeye 19a/1
f.-i tıfl 78b/3
f.-i tıynet 76a/2
fışk u f. 24a/2
îrâş-ı f. ider 116b/2
helâk u f.+ı 120b/5
f.+a 45a/15, 116b/18, 124a/20, 124a/22
f.+ı 39b/7, 134a/4
f.+ından 75a/7, 98a/8, 98a/11
- fevâkih** (Ar.) Meyveler, yemişler.
f. 38b/14
- fıkarât** (Ar.) Omurga kemiklerindeki boğumlar, omurlar.
f. kemiklerine 108a/11
- fişâm** (Ar.) Çocuğu, yavruyu süttten kesme.
fişâl u f. 104a/14
zamân-ı f. 85a/9, 104b/2
hengâm-ı f.+ı 108b/6
vaqt-i f.+a 25b/18
vaqt-i f.+dır 105a/9
- fişrat** (Ar.) Yaradılış, tabiat, mizaç, huy.
f.-i islâmiyye 76b/6
bâzâr-ı f.+da 76a/5
- filâhat** (Ar.) Ekinçilik, çiftçilik.
umûr-ı f. 17a/1
- filiskûn** (< Yun. pheleskouni)Yarpuz denen bitki, pülüskün (Mentha pulegium).
f. 64a/8, 64a/12, 64b/5, 64b/11
- firifte** (Far.) Aldatılmak, kandırılmak.
f. itmege 24a/4
f. olmaya 24a/12
- firişte** (Far.) Melek.
f.-i nûr-sirişte 14a/5
- Fişâgors** (k.a.) Ünlü Grek filozofu, matematikçi ve astronom.
Fişâgors-ı ma’ârif-me’nûs 88a/23
- fişâl** (Ar.) Süttten kesme.
f. 85a/9
f. u fişâm 104a/14
- fitil** (< Ar. fetîl)Mum, kandil ve lambalarda içtiği yağ veya gazın yanmasıyla aydınlanmayı, çakmaklarda benzinin yanması suretiyle bir şeyi yakmayı sağlayan bükülmüş, dokunmuş pamuk ip veya şerit.
f.+inden 34a/9
- flegmoni** (Lat.) Göze doku yangısı, kanlı verem.
f. 45b/9, 63a/10
- flegmoniyye** (Lat.) Bu hastalığa ait.
f. 54a/15
- Fransa** (y.a.) Fransa.
F. 48b/11
- fu’ad** (Ar.) Kalp.
veca’-ı f. 45b/17
- fül** (Ar.) Bakla.
f. 41a/6
- fulûniyâ** (Yun.) Bir tür ilaç, çeşitli otlardan yapılan bir tür hap.
f.-yı rûmî 51b/2
- Fürsişûs** (k.a.) Bir hekim.
F. 62b/15
- Fuşûl** (e.a.) Hipokrat’ın İslam dünyasında Fusul olarak tanınan Aforizmalar adlı eseri.
F. 113b/11
F.+den 44a/16
F.+ünde 22a/20, 43b/14, 56b/5, 57a/12
F.+ünden 35b/12
F.+ünün 42a/17

- fücil** (Ar.) Turp (Raphanus sativus).
f.-i berri (kara turp)129a/5
- füful** (Ar.) Biber, kara biber (Piper nigrum).
f. 20a/9
dâr-ı f. 57a/15
- fütür** (Ar.) Bezginlik, usanma, usanç, bıkma.
f. 82a/23
- füvvehât** (Ar.) Ağızlar.
f.-ı şerâyîn (atardamaların ağzı)7a/2,
7a/20
f.-ı 'urûk (damarların ağzı)7a/4

-G-

- ğâile** (Ar.) Hastalık.
çiçek ğ.+si 142a/8
- ğalaz** (Ar.) Yoğun, koyu.
ğ. 3b/5
- ğaliz** (Ar.) Yoğun, kalın, kaba.
ğ. 3a/9, 80a/17, 81a/6, 81a/7
ğ. olan 81b/5
ğ. olmağla 54a/3
ğ. olup 78b/22
ğ. ve beyaz olur 23b/2
ağdiye-i ğ. 8b/14
kebir ve ğ. olmuş ola 3a/9
balgam-ı ğ.+den 134b/14
ğ.+dir 81a/18
- Ğansi** (k.a.) Bir hekim.
Ğ. 118a/10
- ğâr** (Ar.) Defne ağacı (Laurus nobilis).
ħabbü'l-ğ. 63a/3
varaķü'l-ğ. 63a/3
- ğarğara** Su veya ilaçlı sıvı ile ağız veya yutağı başı arkaya atıp solukla da sıvının yutulmasını engelleyerek çalkalama işi.
ğ. itdireler 140b/6
- ğarkî** (?) Bir çeşit zar.
ğ. 6b/8
- ğasl** (Ar.) Yıkamak.
ğ. 66b/8, 69a/22, 69b/3,
ğ. iden 69b/11
ğ. ideler 66a/21, 66a/23, 69a/20,
69b/21,

- ğ. iderlerse 63a/6
ğ. idüp 66a/19,
ğ. itmek 69a/17, 69b/8
ğ. olunmayup 66a/11
ğ. olunup 39a/12
ğ. olunur 68a/11, 69b/13
vaķt-i ğ.+de 69b/15
- ğasl** (Ar.) Yıkama, yıkanma.
ğ. 130a/7, 142b/22
ğ. eyledikleri 67a/12
ğ. ideler 58a/18, 67a/10, 111a/17
ğ. iderlerse 118b/12
ğ. idüp 67a/22, 70a/8, 86a/5, 109a/20
ğ. olduğundan 71b/12
ğ. olunmağdan 108a/15
ğ.+e mübâderet eyleyüp 69b/16
- ğasül** (Ar.) Su (bitkilerle hazırlanan).
ğ. 142b/13
ğ. oluna (sulandırma)118b/19
ğ.+ı 118b/14
- ğaşeyân** (Ar.) Kendinden geçmeler, baygınlıklar.
ğ. 18b/13, 18b/21, 21b/3, 42a/9,
62a/11, 62a/15, 126a/14
- ğaş(i)y** (Ar.) Baygınlık, beyin kansızlığı nedeniyle birdenbire bilinç kaybı.
ğ. 45a/23, 45b/4, 62a/11, 62a/15,
127b/9
ğ.-i şa'be 43a/13
- ğazüb** (Ar.) Kızgın, öfkeli, hiddetli.
ğ. 75b/12
- gebe** Karnında yavru bulunan kadın, yük-lü, hamile.
g. 35b/13
g. kalan 55a/22
g. olan 23a/13, 23b/9
g. olmayup 31a/8
g. olmuş 55b/2
g. 'avrat 123a/8
- gehvâre** (Far.) Beşik.
ħazret-i nâzenîn-i g.-i cüd 76a/8
g.+lerini 85b/7
- gendümgün** (Far.) Buğday renkli.
g. 101a/11

gerdâniyye (Far.) Türk müziğinin en eski birleşik makamlarındandır.

g. 99b/4, 100b/10

gevâşt (Far.) Türk müziğinin en eski birleşik makamlarından olup, XVI. asırdan kalma, sahibi bilinmeyen remel peşrev ile bir saz semaisi.

g. 99a/14, 100b/5

gıbb (Ar.) Gün aşırı, iki günde bir.

hummâ-yı ğ. 96a/6, 138b/15

gılâz (Ar.)

1. Yoğunluk, koyuluk.

aĥlât-ı ğ. 94a/17

2. Kalın.

em'â-i ğ.+da 123b/15

gılzet (Ar.)

1. Kıvam, yoğunluk.

ğ. 77a/5, 77a/22, 83b/22, 84a/17,

102b/14, 137b/2

2. Kalınlık.

ğ. (sesin kalınlaşması)113b/7

ğ.+i olmağla 60b/13

3. Sertlik.

ğ. olup 22a/5

4. Çokluk, yoğunluk.

ğ.+inden 53a/7

ğışâ(')(Ar.) Zar, deri.

ğ. 6b/9, 6b/14, 6b/16, 60b/13,

67b/21

ğ.-i mezbür 6b/20, 7a/2, 7a/21, 54a/3

ğ.-i mezbüre 6b/9

ğ.+da 9a/8, 9a/10

ğ.+dır 6b/6, 6b/11

ğ.+lar 60a/17

ğ.+ları 67a/5

ğ.+nın 6b/6, 6b/18, 15a/22, 53b/21,

55b/20, 60a/13, 123a/3

ğ.+sına 63a/14

gıcık Bir çeşit kaşıntı.

şulu g. olması (şulu kaşıntı, uyuz

hastalığı)143b/7

giciş- Gidişmek, kaşınmak.

burnı g.-ür 134a/14

enfleri g.-üp 126b/14

g.-mek 114a/5

ğonçe (Far.) Yaşı küçük çocuk.

ğ.-i ĥurde-sâl 78a/16

ğöbek(g)İnsanlarda göbek bağının düşmesinden sonra karnın ortasında bulunan çukurluk.

g. 7b/3, 49a/23

g.+e 50a/12, 106b/11

g.+i gerilüp 12b/17

g.+i 12b/17, 18b/10

g.+ini 65a/23

g.+inin 22b/2

g.+leri 113b/20

ğög(ü)s Vücudun boyunla karın arasında bulunan ve kalp, akciğer vb. organları içine alan bölümü.

g. 25a/24

g.+ünde 69b/18

ğökçek Gök rengi, mavi.

g. 23a/14

ğövde İnsan bedeninde baş, kol ve bacaklar dışında kalan bölüm.

g.+de 142a/9

ğöz

1. Görme organı.

g. 98a/12

g. kıpaıkları 21b/7, 21b/10, 140a/5

g. kıararması (tansiyonu

düşmek nedeniyle göz önünü pus

kaplamak)18b/23

g.+de olan 67b/20

g.+den 88a/7, 116a/23

g.+i 140a/12

g.+inin 23b/7

g.+leri çukurlanup (gözleri içeri doğru çökmüş gibi görünmek)22a/3

g.+leri 85b/6

g.+lerine 66b/11, 67a/21, 70a/7,

83a/19, 86a/3, 104a/6

g.+lerinde 86a/4

g.+lerini 68b/13, 140a/1, 140a/6

g.+leriniñ beyâzi 22a/2, 126a/16

g.+ünü açdıķça 83a/12

g.+ün 32a/11, 140a/11

2. Nazar.
g. 122a/6
g. degiricek 121b/19
g. degirici 121b/17
g. degirmek 121b/19
g. degmiş 119a/7
g. degüp 116a/18
g. işâbet eyledi 122a/4
g.+i degen 116a/10
g.+i işâbet itmek 119a/17
g.+i taşdik eyleñüz 122a/5
g.+e 116a/12
3. Deyim olarak.
g.+i çıkacağıñ (çok kızılan kimselere söylenen beddua sözü)119a/16
g.+leri toydığında (istediği şeyi bol bol elde ettiği için artık istemez olmak)111b/17
g.+leri toymağ 111b/12
4. Ele alış tarzı, görüş, bakış açısı.
şefkat ü merhamet g.+i 121a/4
- ğubâr** (Ar.) Toz.
ğ. 81a/23, 128a/16
ğudde (Ar.) Vücutta deri ile et arasında ve en çok boyunda, kasıkta çıkan şiş, beze.
ğ. 98a/12
ğuded (Ar.) Yumru, beze.
ğ. 78a/4
ğudrûf (Ar.) Kıkırdak.
ğ. 113b/4
cüz-i ğ.+ı 113b/6
ğ.+lar 25a/20
ğüş (Far.)
1. İşitme, dinleme.
g. eyle 96a/4
vaqt-i g. 88b/19
g.-ı cânla (**büyük bir dikkatle dinlemek**)93b/13
2. Kulak.
g.+ına 89a/13
3. Anlama, anlayış.
g.-ı hüş 90b/2
ğuderî (Far.) Genellikle geyik veya keçi de-

- risinden yapılmış yumuşak ve mat meşin.
g. 84a/21, 142a/13
gül (Far.) Gül bitkisi ve bu bitkinin çeşitli türleri bulunan güzel kokulu çiçeği (Rosa).
berg-i g. 97b/7
berg-i g.-i muṭarrâ 115b/4
g. pidesi (?)51a/16, 57b/17
g. şuyı 40a/19, 140b/2
g. şarâbı 40a/18
g. yağı 109a/3
g.-i mükerrer (Tekrar tekrar kaynatılmış gül suyu)37b/4
g.-i nev-bahâr-ı 'ömr-i nâzenin (çocuk)78a/15
gülâb (Far.) Gül suyu.
g. 20b/12, 21b/9, 140a/2, 140a/18
g.-ı mükerrer 20b/12
g.+a 141a/17
gülbeşeker (Far.) Terkibinde bal, gül yaprağı olan bir tür macun.
g. 21b/6
günlük Tütsü için kullanılan bir tür ağaç sakızı.
ağ g. 104b/21
güzire (Far.) Çare, derman.
mâ-i g.-i yâbise 140a/9
- H-**
- hâ** (Ar.) O. (nazar eden)
nâzır-ı h.+ın 120b/7
habâset (Ar.) Habislik, kötülük.
muḳtezâ-yı h. 120b/21
habb (Ar.) Tane, tohum, çekirdek.
h.-ı qar' (kabak çekirdeği)127a/6
h.+ı 118a/4
h.+ından 37b/14
habb-ı haşîseti'l-bâris (Ar.) Diken üzümü çekirdeği.
h. 118a/4, 118b/4, 118b/17
habbe (Ar.)
1. Eskiden kullanılan bir ağırlık ölçüsü, dirhemin 1/48 kadarı.
h. 51b/3, 56b/15, 57a/1, 57a/16, 58a/12, 63b/11, 63b/16, 104a/8,

128a/21, 128b/1

h.+den 57a/9, 128a/12, 130a/9

h.+ye 128a/12, 130a/9

h.+ye varınca 57a/9

2. Tane, tohum, çekirdek.

h. 23a/1

h.-yi heyyu fārīkūn 118a/5

ħabbū'l-bān (Ar.) Sorkun ağacı tohumu.

h. 142b/5, 143a/4

ħabbū'l-gār (Ar.) Defne tanesi.

h. 63a/3

ħabbū'l-ḳar' (Ar.) Kabak çekirdeği.

h. 123b/18

ħabeşī ma'deni (Ar.) Civa ve kibrit zehriyle hazırlanan bir karışım.

h. 129b/5

ħabiş (Ar.) Kötü.

rūh-ı h.+inden 120b/18

ħabişe (Ar.) Kötü.

nazar-ı h.+ye 118b/1

nūfūs-ı h.+nīn 120b/22

ħabel (Ar.) Hamilelik, gebelik.

'adem-i h.+e 4b/14

ħabs (Ar.) Tutma, zaptetme.

h. itmekle 47a/6

h. olunup 115a/4

h.+e 139a/9

h.-i nefes (nefes alma) 24b/14, 53a/18

h.-i nefes itmesine 55a/11

h. idici 53a/15

ħacāmat (Ar.) Vücutun herhangi bir bölgesinden, şişe ya da boynuzla toplanmış kanı alma.

h. 103b/7, 115a/1, 136b/5, 136b/6

h. olunup 115a/1

h.+a 135b/20, 137a/16

h.+da 136a/9

h.+ı 103b/9

Ĥāce Muħammed Pārsā-yı Nakşbendī (k.a.) Nakşibendi tarikatının kurucusu Bahāeddin Nakşibend'in önde gelen halifelerinden biri.

Ĥ. 93a/7

ħacer (Ar.) Taş.

h.-i aḫtas (kartal taşı) 52a/16

h.-i ayūs 52a/16

h.-i ĥamāḫīṭos 48b/21

h.-i mālakīḫī (malakit taşı) 52a/15

h.-i mīḫnāḫīşī (mıknatıs taşı) 52a/18, 60a/5

ħacerī (Ar.) Taştan yapılmış.

hāven-i h.+de 20b/13

ħacerū'l-baḳar (Ar.) Öküzün ödünden çıkarılan kaskatı pişmiş ve iyice kurumuş yumurta sarısına benzer bir taş.

h.+dan 104a/8

ħacerū'l-uḳāb (Ar.) Kartal taşı, serçe yumurtasına benzer yassılığa mayıl, donuk renkli ve içinde küçük bir taş daha bulunduran taş.

h. 52a/17, 60a/7

Ĥacı Paşa (k.a.) Celalüddin Hızır.

Ĥ. 104b/7, 136b/4, 137b/22,

139a/11, 143a/3

ħadāset (Ar.) Gençlik.

nās-ı h.-i istīnās olan 31a/4

ħaddād (Ar.) Demirci.

üstād-ı h. 88b/13

dükkān-ı h.+ın 88b/22

ħadīd (Ar.) Demir.

h.+i 88b/15

Ĥadīdiyye (y.a.) Bir yer.

cibāl-i Ĥ.+de 116b/12

ħafaḳān (Ar.) Kalp sıkışması, yürek oynaması, çarpıntı.

'illet-i h.+a 95a/1

ħafīfū'l-edviye (Ar.) Hafif ilaçlar.

h. 37a/17

ħakīm (Ar.) Âlim, bilgin.

h. 30b/1, 74a/12, 88a/19, 88a/23,

89a/21, 89b/8, 91a/17

h.-i merḳūm 88b/2, 90a/7

h.+ın 89a/13, 89b/3

Ĥaleb (y.a.) Halep.

h.+den 119a/14

ħalel (Ar.)

1. Bozma, bozukluk, eksiklik.

h. 38a/2, 39a/5

- h. İrâş idüp 30b/7
 h. virir 11a/16
 h. virmek 38a/11
 h. yokdur 11a/18
 h.+i 38a/16
 2. İki şey aralığı, boşluk.
 h. 132b/6
 h.-i ferc 16a/13
- Halil Paşa** (k.a.) Halil Paşa.
 silahdâr H.+ya 133a/22
- halk** (Ar.) Boğaz (organ).
 âlât-ı h. 84a/12
- hall** (Ar.) Sirke.
 h. 5a/7
 h.-i hâzık 140a/18, 142b/16
- hallü'l-verd** (Ar.) Gül sirkesi.
 h. 63a/2
- hallün** (Ar.) Ham sirke.
 h. 142b/2
- halme** (Ar.) Meme başı, ucu.
 h.+lerinde 83b/19
 h.-i pistân-ı mâder (annenin memesinin başı, ucu)82a/1
- halmeteyn** (Ar.) Her iki göğüs ucu.
 h.+i 23b/1
- hamel** (Ar.) Koç burcu.
 burc-ı h.+e 98b/6
- hâmîz(a)**(Ar.) Ekşi ve sirke gibi olan, kekre.
 h. 19b/7, 41a/13, 80b/22
 h. olanları 20b/23
 h. olmaya 79a/7
 balğam-ı h.+a 80b/23
 sevdâ-i h.+ya 80b/23
 'uşâre-i rummân-ı h.+a 136b/8
- hâmîzât** (Ar.) Ekşi ve sirke gibi olan şeyler.
 h. 126b/18
 h.+dan 129b/12
- hâmil** (Ar.) Hamile, gebe.
 h. 11b/10, 11b/16, 12a/3, 18a/13, 18b/14, 18b/15, 19a/2, 19a/6, 19a/17, 19b/21, 20a/14, 21a/11, 21a/12, 22a/10, 22a/11, 22b/3, 22b/16, 22b/20, 23b/4, 28b/21, 31a/9, 32a/16, 32a/18, 32b/21, 33b/16, 33b/19, 34a/13, 34a/22, 35a/8, 36b/14, 40b/21, 48b/11
 h. iken 82a/10
 h. olan 11b/16, 12a/3, 19b/21, 23b/4, 28b/21, 32a/16, 32b/21, 33b/19, 35a/2, 39a/22, 41a/23, 48b/5, 52b/12, 55a/3, 56a/21
 h. olanda 22a/10
 h. olanın 18b/14
 h. olanlar 11b/10, 21a/12
 h. olanlara 19a/2, 19a/6, 19a/17, 33b/16, 38b/7, 38b/23, 39a/2
 h. olanlarda 47b/16
 h. olanlardan 22a/11
 h. olanların 2b/18, 18b/15, 22b/20, 53a/3
 h. oldığı 32a/18
 h. olmaları 18a/13
 h. olmayanlar 21a/11
 h. olmazdan 37a/6
 h. olsa 37a/7
 h. olup 22b/3
 h. olursa 31a/9, 39b/23
 h.-i merkûm 37a/13
 h.+de 21a/18, 52b/18
 h.+de olup 56a/18
 h.+e 20b/22, 21a/20, 21b/20, 56b/4, 57b/14
 h.+i 33a/15
 h.+i olanın (taşıyıcısı)34a/21
 h.+in 5b/17, 5b/19, 12a/20, 19b/3, 21b/10, 21b/18, 22a/8, 32b/11, 33a/21, 34b/18, 34b/21, 34b/22, 34b/23, 35a/6, 35a/10, 35b/14, 36a/20, 39a/10, 39a/21, 40a/2, 40b/4, 40b/8, 40b/16, 41a/12, 57a/16, 57a/21, 58b/16, 58b/19, 58b/20
 h.+niñ 24a/18, 24a/22, 48a/1, 48b/17, 58a/15
- hâmile** (Ar.) Hamile, gebe.
 h. 37a/21, 40b/12, 51b/13, 56a/6
- hamîr** (Ar.) Hamur, hamur kıvamında.
 h. 6b/19
 h. idüp 140a/18
- hamîre** (Ar.) Hamur.
 h.-i verd 128a/18

hamiretü'l-verd (Ar.) Gül hamuru.

h. 129a/18

hamire-i zehrü'l-hüh (Ar.) Mayalandırılmış şeftali çiçeği.

h. 128a/19, 128a/22

haml (Ar.)

1. Gebelik.

h. 22b/14, 23a/12, 23b/20, 24a/1, 24a/15, 34b/11, 35a/18, 46b/5, 47b/4

‘alâmât-ı h. 18a/7

âşâr-ı vaz'-ı h. 58b/8

h. ‘alâmeti 39b/10

h. olunur 127a/3

ibtidâ-i vaz'-ı h. 118a/21

müddet-i h. 11a/4, 11b/5, 13a/6, 35a/22

müddet-i h.-i tavîle 55b/1

vaz'-ı h. 36b/23, 54a/11

vaz'-ı h. eyledi 59a/17, 60a/1

vaz'-ı h. eylesün 55a/11

vaz'-ı h. idecek 55a/14

vaz'-ı h. idenlere 54a/8

‘alâmet-i ğayr-ı h.+dir 24b/10

eşnâ-i h.+de 48a/14

evkât-ı h.+in 48b/7

hâl-i h.+inde olursa 47b/6

hâlet-i h.+inde 18b/6

ibtidâ-i h.+den 20b/20

ibtidâ-i h.+inde 46a/1

ibtidâ-i h.+inden 19a/10

ibtidâ-yı h.+inde 24a/22

keyfiyyât-ı h.+i 5b/17

müddet-i h.+de 18b/3

müddet-i h.+den 15b/6, 36a/10, 43b/12, 47b/17

müddet-i h.+i 36b/22, 77b/13

müddet-i h.+in 13a/15

müddet-i h.+inde 21b/23, 34b/8

müddet-i h.+leri 81b/8

‘usret-i vaz'-ı h.+den 61a/4

şühür-ı h.+den 48a/7

vaqt-i h.+den 37a/12

vaqt-i h.+inden 13a/11

vâzi‘a-i h.+e 54b/20

vaz'-ı h.+e 54b/12

vaz'-ı h.+e degin 39b/22

vaz'-ı h.+i 53a/4, 58a/15, 77a/13, 82a/7

zamân-ı vaz'-ı h.+de 54b/6

h.+den 35b/16, 46b/4, 46b/6

h.+e 22a/18, 54b/1

h.+i 11b/18, 18b/17, 19a/4, 19a/8, 20a/14, 22a/20, 22a/23, 35a/2, 38b/7, 53a/5, 57a/4, 81b/7

h.+i olan 18b/9, 33b/9

h.+i olanlar 33a/1

h.+im 20a/9

h.+inden 11b/17

h.+in 10a/19, 22b/17, 23a/7

h.+lerine 36b/17

2. Yük.

h.-i şakîl olan 43b/20

şiklet-i h.+den 61a/12

haml ‘ale'l-haml (Ar.) Gebelik üzerine gebelik. 18b/1

hammâm (Ar.) Hamam, banyo.

h. 70a/9

harâret-i h. 33a/16

‘aķîb-i h.+da 142a/16

harâret-i h.+dan 33a/17

hâric-i h.+da 58b/1, 58b/4

hevâ-i h.+in 33a/18

h.+a dâhil olmaķ 33b/12

h.+a kondukda 69b/11

h.+a konmaķ 69b/6

h.+a koyalar 106b/4

h.+a koyup 58a/16, 69a/17, 111a/17

h.+da 33a/15, 33b/14, 33b/15, 58b/1, 69b/3

h.+da olan 33b/10

h.+dan 33b/9

h.+in 33a/23

hamr (Ar.) Şarap.

h. 52a/10, 57a/11

h.-ı Buķrâti (Hipokrat'ın hazırlamış olduğu bir karışım)58a/7

h.-ı ebyaz 56b/14

h.-ı saķin 57b/15

hamül (Ar.) Bir tür macun.

- h. olunup 131a/11
- h. olunursa 131a/12

hamüle (Ar.) Bir tür macun.

- h. 4b/20, 5a/9, 5b/2, 37a/18
- h. eylemek 22b/14
- h. ideler 5a/13,
- h. iderlerse 5a/19,
- h. iderse 5b/2
- h.+i 5a/4

hamülen (Ar.) Macun olarak, macun kıvamında.

- h. 5a/2, 5a/8

hanâzîr (Ar.) Bulaşıcı, kronik seyirli bakteriyel hastalık. Halk arasında kel yara, domuzbaşı da denilir.

- h. 111b/5

hancere (Ar.) Gırtlak.

- h. 113b/5

hanzal (Ar.) Ebuçehil karpuzu da denilen, portakal büyüklüğündeki meyvası, çok acı ve iç sürdürücü olan bir bitki (Citrullus colocynthis).

- h. 64b/2
- dühn-i h. 130b/15
- hulâşa-i h.+dan 131a/15

hâr (Ar.) Hararetili, sıcak. bk. hârr

- h. u laîf olmağla 108b/22
- h. u raṭb didiler 99a/23
- h. u raṭb olan 96b/19
- h. u raṭb oldığı 89b/21
- h. u raṭb olmağla 96b/15, 101a/13
- h.u yâbis 96b/9, 96b/12, 99a/21,

101a/9

harâfet (Ar.) Acılık.

- h.+e 126a/13
- h.+i 48b/4
- südün h.+i 84b/5

harâret (Ar.)

- 1. Vücut ısısı, ateş.
- h. 11a/19, 18b/2, 23b/17, 30a/20, 37b/1, 61b/19, 66b/19, 75b/4, 75b/9, 78b/17, 86a/21, 99b/3, 132b/1, 134a/2, 138b/5, 141a/2

h. olmağla 66b/17

- h.-i 'ârîza-ı ġarîbe 132b/16
- h.-i aşliyye 132b/14
- h.-i ġarîbe 125a/4, 131b/14, 131b/21, 132a/4, 132a/7

h.-i ġarîziyye (vücutun normal sıcaklığı) 11a/19, 18b/2, 30b/12, 77b/8, 86b/14, 113a/23, 131b/11, 131b/12, 131b/19, 131b/21, 132b/19

h.-i kebedî 95b/6

h.-i mizâc-ı murzî'a 75b/10

noğşân-ı h.-i beden 80b/20

râfî'-i h. 96a/6

teşebbüs-i h.-i ġarîbe 131b/9

def'-i h.+e 138b/16

ifrâ-ı h.+den 81a/9

maḥall-i h.+de bulunan 131b/10

nevbet-i h.+i 138b/17

h.+e 75b/8

h.+i 84b/6, 105a/14, 138a/20,

138b/3, 138b/19, 140b/10

h.+inden 33a/23

h.+iniñ 26a/11, 96a/7, 110b/18,

138a/10

2. Isı, sıcaklık.

h. 29a/15, 29b/2, 29b/3, 67a/14,

85b/2,

h.-i ḥammâm 33a/16, 33a/17

h.-i laîfe 40a/13

şemsiñ h.+inde 142a/21

şiddet-i h. 138b/10

h.+de 11a/9

h.+den 139a/3

h.+e 69a/20

h.+i 105a/14, 138a/10,

harâṭîn (Ar.) Solucan.

h.-i arz (yer solucanı) 122b/22

harbak (Ar.) Zanbakgillerden beyaz ve siyah renklere iki nevi bulunan bir bitki; çöpleme (Helleborus orientalis).

aşl-ı h.-ı ebyaz 57a/15

h.-ı esved 64b/3

hareze (Ar.) Boncuk.

h. 60a/3

hārīr (Ar.) İpek.

h. 68b/13

hārīş (Ar.) Bir şeye çok düşkün, lüzumundan fazla istekli.

h. olurlar 126b/13

hārr (Ar.) Hararetli, sıcak.

h. 29a/18, 66b/15

h. olmak 23a/17, 67a/16

h. olup 29b/16

h. u hurrife 20b/22

h. u yābis 89b/15

h.-i ġarīzī (vücutun normal sıcaklığı) 83b/22

hārre (Ar.) Hararetli, kızgın, sıcak, yakıcı.

büldān-ı h. 30b/21

emzice-i h. 94b/22

fuşül-i h. 55b/12

riyāh-ı h. 95b/22

fuşül-i h.+de 30b/21

bilād-i h.+de 55b/12

emrāz-ı h.+ye 95a/21

envā'-ı eşribe-i h.+lerden 112a/5

ihtikānāt-ı h.+ler 57b/5

sū-i mizāc-ı h.+ye 110b/19, 111a/7

Hārre (y.a.) Bir yer.

bilād-ı H. 116b/11

Ĥasan (I)(k.a.) Hz. Muhammed'in torunu, Hz. Hasan.

H. 122a/3, 122a/11 ()

Ĥasan (II)(k.a.) Darü'ş-şifaya bırakılan çocuk.

H. 123b/1

Ĥasan-ı Başrī (k.a.) İslam âlimi.

H.+den 121b/20

hāşāt (Ar.) Mesane, karaciğer, böbrek gibi yerlerde peyda olan taş.

h. 50a/8, 53a/12

h.-ı meşāne (idrar kesesinde meydana gelen taş) 111b/4

hāşbātü'l-ebdān (Ar.) Bedenlerdeki taş, kum.

h. olan 18b/1

hāşbe (Ar.) Kızamık hastalığı.

h. 131a/18, 131b/1, 134a/7, 134b/4,

135a/11, 135b/5, 135b/13, 135b/17,

135b/23, 139a/5, 140b/22

ġarīza-ı h.+de 135b/21

h. çıkarmış 134a/7

h.+de 141b/19

h.+den 135a/13

h.+niñ 134a/12, 134b/5, 137a/16, 137b/22

h.+niñ ĥummāsi 134a/12

h.+ye 132a/11

haseb (Ar.) Ahlak.

h.-i zāhir 76a/11

hāşiyetü'l-ĥuşān (Ar.) Hadım edilmiş aygır.

sefuf-ı h. 63b/20

sefuf-ı h.+dan 63b/21

hāşlübān (Ar.) Biberiye (Rosmarinus officinalis).

zehr-i h. 129a/19

haste (Far.) Hasta, sağlığı bozulmuş olan.

h. 12b/2, 138b/9

h. bulunduğı 12b/16

h. olmazdan 132a/12

hāşā (Ar.) İlik.

h. 143a/6

hāşāyiş (Ar.) Kuru otlar.

h. 131b/18

h.+iñ 131b/16

hāşerāt (Ar.) Küçük böcekler.

h. 124a/5, 124a/13

h.-ı arzıyye 124a/19

h.-ı mü'ezziye 120a/12

h.+iñ 124a/4

hāşhāş (Ar.) Gelincikgillerden, kapsüllerinden afyon elde edilen, tohumlarından yağ çıkarılan bir yıllık ve otsu bir kültür bitkisi (Papaver somniferum).

beyāz h. başı 104b/12

h.-ı medkük 104b/19

şarāb-ı h. 140b/8

h.+dan 52a/2

hāşşe (Ar.) Ot.

h.-i meşhürdan olup 137a/5

hāşšetü'l-bārīs (Ar.) Diken üzümü, ka-

dıntuzluğu otu (Berberis vulgaris).

h. 118b/4

ḥaşıšetü'r-eresü'l-ıcl (?) Bir bitki.

h. 118b/4, 118b/16

ḥaşıšetü'r-re'si'l-ıcl (?) Bir bitki.

bezr-i h. 118a/4, 118a/13

ḥātemü'l-ḫudemā (Ar.) Hekim Galenos.

h. olan 105b/16

ḥaṭmī (Ar.) Ebegümeceine benzeyen, ondan daha büyük bir çiçek olup kök ve çiçekleri hekimlikte kullanılan bitki (Althaca officinalis).

h. 58a/23

dühn-i h. 58b/5

ḥātün (< ḫatun) Kadın.

h. 5b/2, 13a/10, 18b/6, 20a/8, 22b/1, 23a/4, 23a/13, 31a/8, 32a/18, 32a/22, 37a/5, 45b/3, 45b/7, 46a/1, 46a/10, 46a/14, 46a/15, 50a/7, 51b/13, 56a/8, 56a/21, 56b/19, 63a/12, 67a/19, 69b/11, 71a/23, 76a/15, 76b/2, 77b/12

h.-ı mezbür 42b/1

h.+a 6b/12, 20a/14, 22a/21, 53a/5, 56b/9, 59b/23

h.+da 20a/11

h.+dan 52b/21, 55a/22

h.+dan olan 52b/21

h.+ı 3b/3, 55a/1

h.+lar 55a/2, 86a/9

h.+lara 20b/17, 35b/13, 54b/1

h.+ları 33b/9, 39a/22, 55b/11

h.+ların 19a/4, 19a/8, 19b/21, 71a/9, 79a/20, 80a/10

h.+uñ 3b/7, 18b/1, 18b/10, 22b/15, 23b/9, 24b/2, 24b/6, 34b/16, 40b/12, 46a/22, 55a/14, 55b/2, 52b/22, 57b/19, 61a/5, 76a/9, 77a/11, 77a/12, 118a/21

ḥavāmız (Ar.) Ekşi olan şeyler.

h.+dan 139b/6

ḥavāmil (Ar.) Gebe kadınlar.

h. 21a/10, 24b/11, 42a/8, 47b/7

h. 39a/14

sübāt-ı h. 54a/22

ebdān-ı h.+de 48a/5

emrāz-ı h.+den 41b/14

emrāz-ı h.+den olur 41b/13

h.+de 24b/8, 49a/17, 50a/1

h.+den 20a/3

h.+e virilen 38b/1

h.+e 19b/13, 33b/12, 34b/8, 36a/11, 38b/18, 40b/1, 41a/17, 41a/20, 54b/17

h.+ı 59a/22

h.+ıñ 20a/7, 34a/11, 34b/1, 37b/12, 39b/3, 39b/11, 41a/9, 42a/6, 42a/7, 43b/2, 44b/2, 48a/12, 55a/10, 64b/23

h.+lerde 42a/23

ḥavātın (Ar.) Kadınlar.

h. 31a/10, 41a/23, 45a/20, 52b/12

h.+e 32b/22

h.+ıñ 32a/16, 37a/21, 42b/21, 46a/8

h.+ınıñ 33b/10, 78b/21

ḥavātün (Ar.) Kadınlar.

h.+dan 52b/21

ḥāven (Far.) Havan.

h. 20b/13, 129b/2

h.-i haceri (taş havan) 20b/13

ḥavlān (Ar.) Çehri, ufak boncuk şeklinde meyveleri olan ve boya yapmakta kullanılan yabancı ağaç (Rhamnus).

h.-ı hindī (hind çehrisi) 140a/6

ḥavşala (Ar.) Anlayış, akıl, zihin.

h.-i isti'dād-ı zātiyye 1b/10

ḥāya (< Far. ḥāye) Yumurta, testis.

ḫurı h.+sından 62b/10

mevḫi-i h. 68b/15

ḥayāt (I) (Ar.) Canlılık, dirilik.

h. 125a/12

h. bulsa 22a/16

cevdet-i h. 103a/8

keyfiyyet-i h. 7b/2

sebeb-i imtidād-ı h. oldığı 86b/23

müddet-i h.+ları 112b/1

h.+a 47b/11

h.+da ola 57b/8

h.+da kalmadığı 41b/1

h.+dadır 123b/14

ḥayāt (II) (Ar.) Uzun, boğum boğum olan solucan.

- h. 123a/2
hāyice (Ar.) Heyecanlı, coşkun.
 h. 35b/14
 h. olursa 36b/2
hayt (Ar.) İplik, tire, lif.
 h.-ı laîf 65b/6
hayvân (Ar.)
 1. Hareket edip yer değiştirebilme ve hissetme yeteneği olan canlı yaratık.
 envâc-ı h.+ıñ 90a/5
 2. Bu niteliği taşıyan insan dışındaki canlı yaratık.
 h. 41a/5, 72a/17, 119a/17, 119b/1, 119b/8, 119b/11
 h.-ı yâbise (suda yaşayan hayvan)116b/12
 h.-ı zî-semm (zehirli hayvan)120a/13
 h.+a 120a/14
 h.+dır 19b/1, 41a/7
 h.+nıñ 19a/23, 41a/5, 52b/3
hayz (Ar.) Kadınlarda adet dönemi, aybaşı hâli.
 cereyân-ı h. (aybaşı kanının akması)24a/8
 dem-i h. 7a/5, 18a/20, 18b/18, 20b/21, 25b/19, 39b/12
 h. gördüklerinde 27a/20
 h. gören 18b/7
 h. görür 18b/3
 h. idici (idrara çıkartıcı)43b/5
 h. kanı 18a/19, 19a/12, 22a/14, 25b/7, 25b/10, 26a/2, 26a/9, 26b/4, 27a/13
 ihtibâs-ı h. 24b/13
 mezer-i h. olan 24a/6
 dem-i h.+dan 26a/12, 132a/17, 132a/21
 dem-i h.+ıñ 25b/15, 27b/5
 ğidâ-i cenîn-i dem-i h.+ı 33a/9
 h.+ı müdirr olan 33a/6
 h.+ı olmadığı 26b/6
 h.+ını 18a/23, 37a/6
 h.+ını görür 18a/23
 ihtibâs-ı h.+dan 39a/3
 ihtibâs-ı h.+ıñ 24a/16
 inkıṭâc-ı h.+ından 31a/10
 h.+ları 11b/18
hayziyye (Ar.) Adet dönemi, aybaşı ile ilgili.
 dem-i h.+den 131b/3
 dem-i h.+yi 33a/4, 132a/17
 havâlî-i mecârî-i h.+de 37a/8
hazâkat (Ar.) Üstalık, ustalık, uzluk.
 h.-ı sinn 74b/17
 ma'lûm-ı h.-mefhûm 108b/5
hâzık (Ar.)
 1. (Özellikle hekimler için)işinin ehli, usta.
 h. olanıñ 114b/16
 ehl-i hisâb-ı h.-ı raḳâmet 15a/10
 ṭabîb-i h. 20b/16
 ṭabîb-i h.+a 23a/5
 ṭabîb-i h.+ıñ 38a/12
 2. Keskin.
 ḥall-i h. 140a/18, 142b/16
hâzıka (Ar.) Hemşire, ebe.
 h. olan 69b/14
 dest-i ḳâbile-i h.+ya 63a/10
 ḳâbile-i h. 55a/4, 61a/6
 ḳâbile-i h. olduğu 67a/8
 ḳavâbile-i h. 65a/4
 ḳavâbile-i h.+nıñ 62a/20
 ḳavâbil-i h.+ya 57a/21
 ḳavâbile-i h.+ya 61b/23, 69a/12
hâzime (Ar.) Midedeki eritici, sindirici kuvvet.
 ḳuvvet-i h.+sine 38a/3
hazm (Ar.) Midedeki yiyecekleri eritme, sindirme.
 h. idemeyüp 107a/13
 h. olmaya 124b/3
 h. olunduğdan 105b/3
 h.-ı kâmil (hazmın gerçekleşmesi) 82b/7
 h.-ı kebedî (karaciğere ait hazım)82b/16
 h.-ı mi'dî (midenin hazımı)82b/16
 h.-ı 'urûḳ 82b/17

h.-i zımād (hazmettiren lapa, yağı)
106b/2

sū-i h. 20a/16

za'f-i h. 82b/11

h.+a 105b/1

h.+ı 69a/23, 82b/6, 106b/16, 107b/1

h.+ına 38a/1

h.+ını 104a/9

h.+ın 82b/10

h.+ları 83a/10, 113a/13

h.+larına 104a/10

h.+larında 113a/16

hekīm (Ar.) Tabip, doktor.

h. 15a/11, 45b/2, 52a/23, 56b/19,

58a/2, 60a/15, 62b/14, 63a/19, 117a/9,

118b/13, 119a/8, 124b/10, 125b/4,

128a/15, 128b/11, 129a/10, 129b/10,

129b/20

h.-i gūşyār (herşeyi bilen) 15a/11

h.-i māhir 52a/23

h.-i mezbūr 118a/16

h.+ın 58a/10, 118a/10, 118b/21,

129b/19

hekīmbaşı (Ar. hekīm + baş + ı) Osmanlı Devleti'nde sarayda hekimlik görevini yürüten en kıdemli, yetkili ve padişahın özel doktoru olan kimse.

h.+sından 48b/13

helāhil (Ar.) Çaresi, panzehiri olmayan, öldürücü zehir, ağrı.

zehr-i h.+den 4a/16

helilec (Far.) Helile otu, tohumları müşil olarak kullanılan bir bitki (Terminelia).

h. 48b/14

Helmūnasyūs (k.a.) Bir hekim.

H. 125b/3

hemm (Ar.) Gam, keder, tasa, kaygı.

h. 32b/9

hem-ṭab' (Far. hem + Ar. ṭab') Aynı huyda, yaradılıştan olan.

h. 97a/8

hem-ṭynet (Far. hem + Ar. ṭynet) Aynı mizaçta olan.

h. olunmanın 97a/9

herise (Ar.) Döğme buğday ve etin uzun süre kaynatılıp ezilmesiyle yapılan, macun kıvamında bir yemek.

h. 107b/2

hermes (Ar.) Civa karışımı.

mā-i h.+ı 128b/12

hevā' (Ar.) Hava, yerküresini belirli bir yükseklığe kadar çevreleyen hafif gaz tabakası.

h. 54a/7, 54a/13, 68a/1, 84a/17,

89a/20, 89b/22, 143b/12

bürüdet-i h.+dandır 60b/20

cevv-i h.+ya 124a/6

h.-i bāride 33a/17

h.-i ḥammām 33a/18

h.-i keşire 58b/14

neşim-i h.+yı sedd 139b/17

h.+dan 65b/2

h.+nın 6b/2, 134a/4

h.+sına 139a/2

h.+ya 98b/12, 99a/6

h.+yı 12a/13

hey'ār (Ar.) Şekiller.

h. 70a/5

h.-ı maḳbūle 69a/9

h.-ı ṭabī'ī 69a/10

hey'et (Ar.)

1. Şekil.

h. 91b/20

h.-i lāzimesi 68b/5

h.-i maḳşūşa 8a/4

2. Kurul.

erbāb-ı h. 91a/14

fenn-i h. ü nücüm 91a/21

h.-i ūlā 88a/12

3. Durum, hāl.

h.+ine 7b/4

hey'yu fāriḳūn (Rum.) Kılıç otu, yara otu, koyunkıran (Hypericum).

h. 118b/16

cevh-i h. 118a/22, 118b/3

ḥabbe-yi h. 118a/5

mā-i h. 128b/7, 130a/15

zehr-i h. 118a/5, 118b/3, 118b/8,

129a/9

h.+dan 118a/18
hıfzü'l-ayn (Ar.) Göz sağlığının korunması.
 h. 140a/1
hıfzü'l-em'ā' (Ar.) Bağırsak sağlığının korunması.
 h. 140b/11
hıfzü'l-enf (Ar.) Burun sağlığının korunması.
 h. 140b/1
hıfzü'l-fem ve'l-halk (Ar.) Boğaz ve ağız sağlığının korunması.
 h. 140b/4
hıfzü'l-mefāsil (Ar.) Eklem sağlığının korunması.
 h. 140b/17
hıfzü'r-ri'e (Ar.) Akciğer sağlığının korunması.
 h. 140b/7
hıfzü'l-üzn (Ar.) Kulak sağlığının korunması.
 h. 140a/19
hıkvayn (Ar.) Bel boşluğu.
 h. 44a/9, 44b/5, 50b/19
 h.+de 50a/6
hılt (Ar.) Eski hekimlerin insan vücudunda varsaydığı safra, seveda, dem, balgam gibi dört unsurdan her biri.
 h. 41a/13
 h.-ı bārid (soğuk unsurlar)80b/19
 h.-ı redī (vücudu rahatsız eden hılt)19a/15, 19a/18, 19b/5, 40b/20, 41a/1, 41a/11
hıltit (Ar.) Şeytantsi, çadıruşağı otu (Ferula assafoetida).
 h. 5b/5, 5b/8, 59a/9, 118a/7
 h.-i müntin (çürümüş şeytantsi)118b/19, 119a/7
 devā-i h.+den 59a/8
 h.+den 59a/5
hınnā (< Ar. hınnā)Beyaz çiçekli, keskin kokulu, dikenli bir ağaç ve bu ağacın kurutulmuş yapraklarından elde edilen, saç ve elleri boyamakta kullanılan toz madde.

h. urmak 140a/15
 h.-yı mezbūr 140a/16
hınsır (Ar.) Serçe parmak.
 h. 67b/1
hınța (Ar.) Buğday.
 daķık-i h. (49b/17
hınzır (Ar.) Domuz.
 h. peyniri 131a/11
hırrife (Ar.) Yakıcı, keskin, sert
 hārr u h. 20b/23
hırze (Ar.) Bıngıldak, yeni doğmuş çocuklarda başın tepesindeki daha tamamen sertleşmemiş, kafa taşı kemiklerinin birleşme noktası olan kırıkdaķlı yumuşak kısım.
 kafalarının h.+leri 114a/16
hısrım (Ar.) Üzüm koruğu.
 h. 136b/19
hıst (Ar.) Kaya, kerpiç.
 sīr-i h. 37b/4
hıtta (Ar.) Memleket, diyar, ülke.
 āsūde-i kār-fermā-yı h.-i cihān 1b/13
hıyār (Far.) Kabakgillerden bir bitki türü, salatalık (Cucumis sativus).
 kavun ve h. çekirdekleri 112a/3
hıyārşenbe (Far.) Hint hıyarı (Cassia fistula). bk. hıyārşenber
 h. 37b/4
hıyārşenber (Far.) Hint hıyarı (Cassia fistula).
 h. 139a/19
 kısr-ı h.+den 59b/18
hıyātet (Ar.) Kesilip yarılan bir uzvun yapışmak üzere dikilmesi.
 h. 3b/23
hıbl (Ar.) Gam, keder.
 ibtidā-i h.+i olmağla 12a/21
hicāz (Ar.) Türk müziğinin sekiz numaralı basit makamı.
 h. 96b/20, 99a/1, 100b/15
 h. itmekdir 100b/16
 ālem-i āheng-i h. 92a/11
 maķām-ı h. 95b/8, 100a/3, 102a/6
 rāh-ı h. 95b/14
 h.+ı 99a/1

hikke (Ar.) Kaşıntı.

hırkat ü h. 67a/11

hılân (Ar.) Benler, çoğu doğuştan, tende bulunan ufak, koyu renkli leke veya kabartılar.

h.-i kabîha 78a/2

hılkatü'l-maḥbüb bk. zehr-i h hılka-tü'l-maḥbüb

hımār (Ar.) Eşek.

şahm-ı h. 143a/5

hımye (Ar.) Beslenme düzeni, perhiz.

h. 48a/13

dikḳat-i h. 42a/11

h.-i mu'arrıkiyye (terletici ilaçları

kullanmama)48a/11

Hind (y.a.) Hindistan.

ehālî-i H. 136b/22

hindî (Ar.) Hint'e ait, Hindistan'da yetiş-tirilen veya oradan çıkarılan nesnelere.

havlân-ı h. 140a/7

misk-i h. 4b/23

sâzec-i h. 66b/3

şebâşîr-i h. 37b/9, 138a/2

ūd-ı h. 118a/3, 119a/2

hîrî (Far.) Şebboy çiçeği, sığır gözü adı ve-rilen bitki (Cheiranthus cheiri).

dühn-i h. 58b/17, 64a/20

hişâr Far. Türk müziğinin en eski birleşik makamlarından biri

h. 99a/23, 100b/1

Hişâm bin 'Urve (k.a.) Hadis âlimi.

H.+den 120a/4

hitân (Ar.) Sünnet etme, sünnet.

sünnet-i şerîfe-i h. 73a/23

horasânî (Ar.) Bileşikgiller familyasından olup, kokusu anasona benzeyen bağırsak parazitlerine karşı halk hekimliğinde kulla-nılan bir tür bitki (Artemisia cina).

h. 129a/14, 131a/6

ma'a.-h. 131a/6

hoş-büy (Far.) Güzel kokulu.

h. ola 77a/8

hoş-nağamât (Far. hoş + Ar. nağamât)Gü-zel ezgiler.

kelimât-ı h. 94b/11

hoş-ṭab' (Far. hoş + Ar. ṭab')Hoş yaratılışlı, güzel huylu.

h.75b/17

hubâb (Ar.) Kabarcıklar.

h. 6b/3

hubbâzî (Ar.) Ebegümece (Malva sylvest-ris).

h. tohumları 58a/23

varaḳ-ı h. 57b/1

hublâ (Ar.) Gebe.

h. 35a/12

h. olan 35a/14

h.+nuñ 32b/12, 35a/13, 38a/5,

55b/17, 55b/22, 60a/4, 60a/6

h.+ya 33a/5, 34b/11, 35b/23, 40a/16,

40a/23, 58b/8, 59a/14, 59a/19

h.+yı 34a/2, 58b/1

hubûbât (Ar.) Taneler, tohumlar; buğday, arpa, çavdar gibi taneli bitkiler, tahıllar.

h. 38b/14

hubuḳḳāvus (?)Bir bitki.

h. 49b/4

hubz (Ar.) Ekmek.

lübâb-ı h. 57b/17

hubziyye (Ar.) Ekmekle ilgili.

ğîdâ-i h. 105b/2

huḳne (Ar.) Tenkiye aleti, şırınga.

h. 131a/13

h. ideler 57b/6

h.-i raḥmiyye 64b/12

h.+ye 51b/2

hulbe (Ar.) Çemen otu, boy tohumu. (Tri-gonella foenum-graecum).

bezr-i h. 51a/13, 57b/2, 59a/2,

63a/22, 63b/6, 66b/4

hulbüb (Ar.) Yer fesleğeni (Ocimum ba-silicum).

h. 64a/20, 64b/11

hulḳ (Ar.) Huy, tabiat.

h.-ı mu'tâd 111a/5

hüsn-i h. 110b/13

nîk-i h. 74b/18

sû-i h. 76a/10

- sū-i ḥ.+ı 76a/6
ḥ.+a 111a/4
ḥ.+ı 120b/4
- ḥulḳum** (Ar.) Yutak.
ḥ. 139b/13
eczā-i a'zā-i ḥ.+dan 113b/5
ḥ.+da 136a/17, 139b/16, 139b/19
ḥ.+una çıkınca 98a/6
- ḥulv** (Ar.) Tatlı.
dūhn-i levz-i ḥ. 56b/14, 57a/22
- ḥulviyyāt** (Ar.) Tatlılar, tatlı yiyecekler.
ḥ. 126b/16, 128a/1, 128a/5
ḥ.+a 128a/2
ḥ.+dan 138a/16
- ḥumeykā'** (Ar.) Bir çeşit sivilce, çıban.
ḥ. 143a/20, 143b/8
- ḥummā** (Ar.) Ateşli hastalık.
ḥ. 62a/10, 124b/18, 127b/9, 132b/17, 135a/16, 138a/7, 138b/6
ḥ. gelmede 135a/20
ḥ.-yı cüderī 35a/3
ḥ.-yı ğıbb 96a/6, 138b/15
ḥ.-yı mezbūr 138b/21
ḥ.-yı muḥbiḳa 134a/10
ḥ.-yı rub^c (üç günde bir nöbet yapan sıtma)96a/7
ḥummā-yı r.+uñ
ḥ.-yı sābıḳa 135a/18
āteş-i ḥ.+dan 138b/20
cüderīnin ḥ.+sı 134a/12
ḥaşbenin ḥ.+sı 134a/12
ḥ.+larını 138a/19
ḥ.+sı 133b/1, 135a/15, 135a/16, 135a/17, 137a/8, 138a/23, 138b/9
ḥ.+sının 138a/8
ḥ.+ya 133b/23, 134a/3, 138a/10
- ḥummāviyye** (Ar.) Fazla hararet, ateş.
iltihāb-ı ḥ. 54a/15
a'raz-ı ḥ.+sı 143a/23
- ḥummeyāt** (Ar.) Nöbetli (ateşli) hastalıklar.
ḥ. 17b/23, 131b/4
ḥ.-ı dā'ire 43a/6
ḥ.-ı ḥādde 42a/10, 62a/5, 62a/14
- ḥ.-ı rediyye-i muḥtelife 126a/9
ḥ.-ı ṭavīle 114b/5
envā^c-ı ḥ.+dan 45b/16
- ḥummuş** (Ar.) Nohut.
ḥ. 21b/19
maḥbūḥ-ı ḥ.-ı aḥmer 58b/23
- ḥumret** (Ar.) Kırmızılık, kızillık.
ḥ. 15b/18, 69a/21, 69b/21, 117a/2, 126b/12, 134a/16, 142a/14
ḥ.-i benefec 129b/10
ḥ.-i şedy 77a/2
ḥ.+e 22b/21, 75a/16, 75a/18
- ḥumüzāt** (Ar.) Ekşilikler, kekrelıklar.
ḥ.+ı 21b/15
- ḥumüzet** (Ar.) Ekşilik, kekrelık.
ḥ. 77a/7, 80b/18
ḥ. virecek 129b/14
ḥ.+e 38b/16
ḥ.+inden 79b/1
- ḥumüzetli** (Ar. ḥumüzet + li)Ekşili.
ḥ. 19b/4
- ḥunnāk** (Ar.) Anjin, nefes alamama, boğulma.
ḥ. 136a/20
- ḥurf** (Ar.) Tere otu (*Lepidium sativum*).
ḥ. 129a/7
uşāre-i ḥ.-ı tariyye 131a/5
- ḥurkat** (Ar.) Yanma.
ḥ. u ḥikke 67a/11
ḥ.-i bevl 50a/7
- ḥurmā** (Far.) Hurma ağacının yemişi (*Phoenix dactylifera*).
ḥ. 72a/14
ḥ.-i mezbūr 72a/11
- ḥurūci'l-veled** (Ar.) Çocuğun doğması.
ḳabl-i eşnā-i ḥ. 53b/23
- ḥuşūl** (Ar.) Üreme, türeme, çıkma.
ḥ. u tekevvin 6b/21
ḥ.-ı şehvāt-ı nefsāniyye 93a/21
adem-i ḥ.+ünden 34b/2
zamān-ı ḥ.+ı 15a/22
ḥ.+ı 26b/10
ḥ.+ünden 34b/4
ḥ.+üni 82b/5

hüsyeteyn (Ar.) Hayanın çifti, yumurtalıklar.

h. 27a/16

hüşyetü'l-feresi'l-iḥṣāi'l-müceffef (Ar.) Hadım edilmiş atın kuru hayasının döğülüp toz olarak kullanılması.

h. 62b/9

hüş (Far.) Akıl.

güş-i h.+una 90b/2

hüşünet (Ar.) Sertlik, kalabalık.

ifrâṭ-ı h.-i a'zâ 53a/6

h.+i 107b/20

hüt (Ar.) Balık burcu.

burc-ı h.+a 99a/8

hüzret (Ar.) Yeşillik.

h. 22a/6

hükemâ (Ar. hükemâ) Hakimler, âlimler, bilginler.

h. 87a/21, 103b/8

aqvâl-i h.-i müslimîn 119b/16

h.-i hikmet-şifâr 105b/11

h.-i kâmilîn 91b/2

h.-i muḥakkıkîn 28b/19

h.-i müterâşşidîn 90a/12

h.-i ṭabî'iyün 52a/12

h.-yî efrençiyye 117a/8

h.-yî felâsife 30b/1

h.-yî muḥakkıkîñ 13a/4

h.-yî muḥakkıkîñ-i müteḳaddimîn

2a/23

h.-yî müteḳaddimîn-i ehl-i ğinâ 98b/1

h.-yî müteḳaddimîn-i eslâf 103a/5

h.-yî müteḳaddimîn-i selef 103a/19

h.-yî müterâşşidîn 88a/8

h.-yî pîşîn 2a/8

h.-yî râsiḥîn-i dem 94b/8

h.-yî selef 8a/6, 87b/1

h.-yî tecârib-i antimün 78b/16

h.-yî zû-fünün 96a/17

ittikân-ı h. 87b/22

ḳudemâ-yî h.-yî pîşîn 70a/17

h.-i felâsife 116a/6

felâsife-i h.+dan 116a/21

h.+dan 28a/7, 103a/5

hünsâ (Ar.) Kendisinde hem erkeklik, hem dişilik alameti bulunan kimse.

h. 31a/16

Hüseyn (k.a.) Hz. Muhammed'in torunu Hz. Hüseyin.

H. 122a/11

H.+e 122a/4

Hüseyn Paşa (k.a.) Küçük Hüseyin Paşa olarak da bilinir. III. Selim döneminde kaptan-ı deryalık yapmıştır.

H. 133a/18

hüseynî (Ar.) Türk müziğinin altı numaralı basit makamıdır.

h. 98b/22, 99b/22, 100a/22, 101b/6

maḳâm-ı h. 96a/4, 99b/20

vech-i h. 100b/11

h.+ye 96a/8

hüseynî-meşrebân (Ar.) Hüseyinî makamı usulünce.

h. 92a/10

hüsnetü'l-levn (Ar.) En güzel renkte olan.

h. 75a/14

hüzâl (Ar.) Zayıflık, arıklık, bitkinlik.

h. 78b/2

h. u zâf 117b/1

h.-i etfâl 117a/9, 118b/14

h.-i müfriṭe 53a/6

h.+de 75b/1

-I-

iccâş (Ar.) Erik (Prunus domestica).

şarâb-ı i. 139b/1

ıkkâ (Ar.) Yeni doğmuş bebeğin vücudundaki saç ve kıl.

ı. 72a/17

ıkmâ'ü'l-verd (?) Bir bitki.

i. 50a/15

ılgın Ilgın ağacı ve yemişi (Tamarix).

i. 141a/22

i. ağacı 141b/15

'inebu's-şaleb (Ar.) Tilki üzümü, it üzümü (Paris incompleta).

ı. 109a/3

ıkrîṭî (Ar.) Mumlu bez üzerine yapılan yakı.

1. 56b/22, 64a/4
ıyn-i 1. 21b/13
- ‘ırāk** (Ar.) Türk müziğinin en eski birleşik makamlarından birisi.
‘ı. 98b/8, 100b/5, 101a/10
faşl-ı ‘ı. ider 95a/3
maḳām-ı ‘ı. 94b/21, 94b/22, 101b/8
şifāḥān u ‘ı.+a 92a/13
‘ı.+a 101b/9
‘ı.+ı 98b/8
‘ı.+ıñ 101a/10
- ‘ırāk-māye** (Ar. ‘ırāk + Far. māye) Türk müziğinde bugün elimizde örneği bulunmayan en az beş buçuk asırlık bir birleşik makam.
‘ı. 100b/6
- ‘ırk** (Ar.) Damar; kök.
‘ı.-ı müşterek (kolun iç kısmındaki damar) 136b/1
- ‘ırku’n-nesā** (Ar.) Siyatık.
‘illet-i ‘ı. 96a/11
- ‘ırkū’s-sūs** (Ar.) Meyan kökü (Glycyrrhize glabra).
‘ı.+uñ 109a/23
- ırzā’** (Ar.) Emzirmek, emzirilmek.
1.+ına 82a/12, 115a/14
- ısfahān** (Far.) Türk müziğinin en eski birleşik makamlarından biri.
1. 98b/11, 100b/9, 101a/14
beste-i 1. 100b/10
faşl-ı maḳām-ı 1. 95a/8
kuḥl-ı cilā-yı 1. 95a/9
maḳām-ı 1. 95a/4, 102a/1
naḡamāt-ı 1.+dan 95a/4
1.+ıñ 101a/14
- ısfahānek** (Far.) Küçük ısfahan.
1. 100b/10
- ıskankıyūs** (k.a.) Bir hekim.
I. 127a/22
- ıskarūdiyūs** (k.a.) Bir hekim.
I. 128a/15
- ıskāt** (Ar.) Düşürme, düşürülme.
1. 36b/9, 39a/7, 41b/6, 41b/8, 43a/18
1. idenler 46a/17
1. ider 46a/11
1. olundukda 10b/1
bā’iş-i 1. olan 47b/5
1.-ı cen’in iderler 46a/16
1.-ı cen’in (çocuk düşürme) 34a/10, 36b/4, 41b/3, 41b/10, 41b/11, 42a/15, 43a/16, 43b/14, 44b/21, 45a/20, 45b/9, 47b/10, 48a/14
sebeb-i 1. 47b/1
‘adem-i 1.+dan 46a/19
1.+a 24a/12, 36a/6, 39a/20, 39a/23, 41b/17, 42b/7, 42b/17, 42b/20, 44a/3, 44a/8, 44b/10, 46b/8, 48a/17, 50b/10
1.+da 45a/18
1.+dan 45a/10, 46a/18, 46b/2, 52a/11, 52a/13
1.+ı 43b/6, 44b/16, 47a/23, 51a/2
1.+ına 32b/14
1.+ından 44b/4
- ıškaṭūrī** (?) Bir bitki.
şabr-ı 1. 129a/15
şabr-ı 1.+den 130b/22
- ıskolıko** (Yun.) Bağırsak kurdu.
1. 122b/16
‘illet-i 1. 126b/6
- ıslāḥ-ı beşūrātū’l-cüderī ve’l-ḥaşbe** (Ar.) Çiçek ve kızamık hastalıklarının sonuncunda oluşan sivilve ve çıbanların iyileştirilmesi.
1. 140b/21
- ıstarek** (Ar.) Günlük ağacının reçenesi.
1. 60a/7
- ıtr** (Ar.) Güzel ve latif koku.
‘ı. 60b/23
‘ı.+a 55b/13
- ıtrilāl** (Ar.) Kuzgun ayağı, hilal otu.
1. 64a/8
- ızlāk** (Ar.) Düşme, düşürülme.
1.-ı cen’in 39a/17

-İ-

ibdâ-i münhalletü't-ṭabî'a (Ar.) Sürekli hâle gelmiş ishal.

i. 78a/20

İbn-i Mes'ûd (k.a.) Hadis âlimi.

İ. 13a/21, 14b/4

İbn-i 'Abbâs ez-Zehrâvî (k.a.) Ebu'l-Kasım, müslüman tıp âlimi.

İ. 76a/22

İbn-i Sînâ (k.a.) Tıp ve felsefe alanında ünlü İslam âlimi.

İ. 54b/4, 84b/3, 109b/6, 112a/20,

115a/20, 139a/22, 144a/3

İ.+ıñ 104a/12

İbn-i Şerif (k.a.) Yâdigâr'ın sahibi ünlü hekim.

İ. 138a/13, 139b/3

İbokrât (k.a.) Hipokrat, tıbbın babası olarak kabul edilen ünlü hekim.

İ. 11a/12, 20a/13, 22b/3, 35b/12,

37a/2, 43b/14, 56b/5, 57a/12, 61a/17,

188a/19, 2b/21

İ.-ı fâzil 42a/17, 42b/5, 44a/15,

44b/17, 62a/3, 75b/23, 113b/11

İ.+dan 6b/11, 38b/6, 44b/4

İ.+ıñ 125a/19

İbrahim Paşa (k.a.) Lale devri sadrazamı.

İ. 133a/19

İbrişim (Far.) Kalınca bükülmüş ipek ipelik.

i. 89a/8

İç yağı Özellikle koyun, sığır gibi hayvanların vücudunda, daha çok belde ve bağırsakların dış kısmında ve böbrek çevresinde bulunan işlenmemiş ham hayvan yağı.

i. 51a/20

İdhâlu't-ṭâ'm (Ar.) Yemek yeme.

i. 124b/1

İdhâlü'l-ğidâ (Ar.) Gıda alma, yeme.

i. 82b/5

İdrâr (Ar.) Akıtma, sidik.

i. 43b/5, 138b/7

i.-ı bevl 18b/11

İfâkat (Ar.) Hastalığın iyileşmesi.

i. bulup 133b/10

i.+a 133b/6

İftizâz (Ar.) Kızlığın bozulması.

i. 2b/18, 3a/2, 3a/12

i.-ı bekâret 3a/4

ʿaķīb-i i.+da 3a/18

i.+ıñ 3a/1

İgde İğdegillerden, kokulu, sarı çiçekleri olan, çalı biçiminde bir ağaç (Elaeagnus).

i. 37b/17

İhlâş (s.a.) Kur'an-ı Kerim'in yüz on ikinci suresinin adı.

sûre-i İ. 122b/1

İ.-ı şerif 119b/7

İhtibâs (Ar.) Tutma, tutukluk, hapsedme.

i.-ı hayz (adet görememe)24a/16,

24b/12, 39a/3

i.-ı meşîme 62a/12

i.-ı tams (adet görememe)18a/12,

23b/20, 24a/4, 24a/17

i.+ının 60b/12

İhtikâk (Ar.) Demir dövme.

i.-ı mütenevvî'a 88b/23

İhtikân (Ar.) Temizleme, makattan ve rahimden su veya ilaç şırınga etmek suretiyle kalın bağırsağın ve rahim içini temizleme.

i. 38a/7

i. ideler 51b/3, 64b/12, 128a/5

i. itmesini 38a/5

i. olunmağı 58a/21

i.+a 57b/8

i.+da olan 38a/9

i.+ıñ 38a/7

i.+lar 37a/18

İhtilâc (Ar.)

1. Seğirme.

i. ola 128b/16

i.-ı a'zâ 127b/10

2. Çarpıntı.

i.-ı kalb 45b/17

İhtinâk (Ar.) Boğulma, nefes alamayıp tıkanma.

i. 62a/11

i.-ı cenîn 43a/18

i.-ı raḥim (isteri)26b/21, 62b/5
i.+ına 41b/23
iḥtinākü'r-raḥim (Ar.) İsteri.
i. 62a/16
iklîl (Ar.) Tüveyç.
i.-i aḥẓar 129b/18
zehr-i i.-i cebel 57b/2
iklîlü'l-cebel (Ar.) Biberiye, kuş dili otu
(Rosmarinus officinalis).
zehr-i i. 51a/13
ikrâh (Ar.) İğrenme, tiksınme.
i. 42a/8, 70b/23
i. idüp 18b/12
i. itdıkları 110b/8
i. itdireler 107a/7
i. itmez olur 18b/16
iksânîmâṭâ (Yun.) Çiçek hastalığı.
i. 131a/22
iksîr (Ar.)
1. Tesirli, yararlı şurup.
i. 118a/20
2. Bir şeyi, bir hâli meydana getiren
fevkalade tesirli sebep.
manzûr-ı nazar-ı i. 2b/10
ikṭişâr (Ar.) Sütten kesme.
i. olunduğda 82a/18
i.+dan 105a/13
'ilâc (Ar.) Hastalığı iyileştirmek veya ön-
lemek amacıyla türlü yollarla kullanılan
madde, deva.
i. 3a/21, 4b/19, 5b/3, 40b/7, 45a/4,
46b/15, 47a/22, 62b/15, 63a/9, 63b/10,
123b/3
i. eyledim 20a/17
i. ideler 47a/21, 47b/15
i. iderler 119a/8
i. idüp 21b/19, 130b/21
i. itmek 47b/9
i. olmaz 51b/15, 97b/1
i. oluna 47b/4
i. olunacak 94b/16
i. olunmak 47a/10
i. olunmağıdır 47a/12
i. olunur 130b/23

î. olur 62b/20
î. virdikde 123b/8
î. virilmeyüp 128b/19
î. virilüp 37a/18
î.-i bî-miṣl 5b/8
î.-i bî-'adîl 128b/17
î.-i kâfi 141b/19, 142a/7
î.-i merkûm 5b/3
î.-i 'adîmü'n-nazîr 103a/18
î.-i tâmm 118b/2
tedbîr ü 'î. 127a/18
te'sîr-i 'î. 127b/7
î.+dır 38a/7
î.+ı 3a/18, 4a/3, 46a/18, 47b/6,
81a/11, 127b/6, 128b/18, 143b/8
î.+ına 4b/16, 117b/21
î.+ında 22b/13, 117b/19, 125b/12,
127b/23
î.+lar 117b/22
î.+ları 114b/11
î.+larında 135b/12
'ilâc-pezîr (Ar. 'ilâc + Far. pezîr)Tedavi
edilebilir.
î. olmaz 3a/21
ilâm (Ar.) İncinme, incitme, zarar verme.
î.+ına 84a/12
'ilel (Ar.) İletler, hastalıklar.
î. 46a/22
î. ü eškâm 10b/13
î.-i a'zâiyye 95b/4
î.-i çeşmiyye 95b/17
î.-i dimâğiyye 94b/18
î.-i keşîre 118b/1
î.-i mezkûre 78a/10, 78a/12, 78a/21
î.-i murzî'a 143b/20
î.-i rediyye 117a/10
î.+e 94b/19
'illet (Ar.) Hastalık.
î. 19a/22, 20b/19, 34b/12, 78a/5,
103a/2, 117b/14, 125a/14, 131a/23,
140a/21
î. olan 30a/4
î. olmağla 41a/19
î.-i âḥer 117a/22

'i.-i 'arızî 135b/10
 'i.-i hafakân 95a/1
 'i.-i 'ırku'n-nesâ 96a/11
 'i.-i isķorbüt 126b/6
 'i.-i kılunc 95a/12, 95b/16
 'i.-i laķve 95a/11
 'i.-i mezbür 41a/8
 'i.-i mezbüre 126b/8
 'i.-i mezkür 35a/11
 'i.-i müstaķile 29b/13, 39b/15
 'i.-i müstaķile olan 29b/13
 'i.-i sersâm-ı dimâġıyye 95b/3
 'i.-i seyyi'ât 56b/1
 def'-i 'i. 103a/11
 mādde-i 'i. 135a/20
 şāhib-i 'i.-i mezbür 136a/4
 bâ'ış-i 'i.+i 28b/9
 haşbe 'i.+ine 135b/23
 saħc-i em'â 'i.+ine 139b/22
 sebeb-i 'i.+i 10b/14
 sebeb-i 'i.+inde 11b/22
 sill 'i.+ine 55b/19
 'i.+de 35a/4, 136a/10, 136a/21,
 141a/6
 'i.+den 12a/23
 'i.+dir 19a/6, 20b/17, 41a/18,
 131a/21
 'i.+e 26b/22, 41a/4, 133a/11
 'i.+i 34b/13, 36a/21, 50b/17
 'i.+ine 84b/19
 'i.+ini 29b/2
 'i.+in 20a/20, 36a/12, 127b/16,
 127b/17, 127b/19, 135a/3
 'i.+ler 47b/3
 'i.+lerden 47b/1
 'i.+lere 95a/13
 'i.+leriñ 124b/11
iltihāb (Ar.) Vücudun, herhangi bir do-
 kusunda mikroplara veya başka zararlılara
 karşı şişkinlik, kızarıklık, ısı artışı, ağrı ile
 şekillenen koruyucu reaksiyon, yangı.
 i. 39a/6
 i.-i ġummāviyye 54a/15
 i.-i ervāh-ı ġalbiyye ve kebediyye 96a/5

iltihām (Ar.) Yaranın iyileşerek kapanması.
 i.-ı 'urūķ 3b/9
i'māl (Ar.) Kullanma.
 i. 64b/15
imāmü'l-eġibbā (Ar.) Hipokrat.
 i. olan 113b/10
imtilā'(Ar.)
 1. Mide dolgunluğu, dolgunluk,
 hazımsızlık.
 i. 33b/17, 33b/21, 54a/14, 106a/19
 i. olmuş 98a/1
 i. oldığını 98a/6
 i. virmekle 38a/8
 i.-i lebenden olup 124a/23
 i.+dan 38a/4, 83b/2, 83b/4, 86b/1,
 111b/2
 i.+ı 111b/5
 i.+sı 33b/23, 107b/9
 i.+ya 107a/13
 2. Kanın vücudun belli bir yerinde
 toplanması.
 i. 35a/16, 47b/16,
 i. ola 46b/12
 i.-i dem 46b/9
 i.-i 'urūķ-ı raħim 41b/21
 kemāl-i i. 36b/16
imtişāş (Ar.) Emme, emerek çekme.
 i. itdireler 84b/1
ināsiyyet (Ar.) Kızlık.
 züküret u i.+i 7b/21
in'āş (Ar.) Canlandırma, diriltme.
 i.-ı ġuvā 87a/12
inbāt (Ar.) Bitme.
 i.+ı 109a/5
 i.+ına 108b/14
inbīķ (Ar.) Sıvıları damıtmakta kullanılan
 alet, taktir aleti.
 i.+de 63a/4
incir (< Far. encīr)İncir ağacının meyvesi
 (Ficus carica).
 ġuru i. 137b/13
indimāl (Ar.) Yara iyi olma, kapanma.
 i. 3b/8, 3b/22, 140b/23
 i.+i 3a/15

- i.-i gayrı 3b/22
inen- İğdiş edilmek.
 i.-miş 62b/9
infāk (Ar.) Ham zeytinden çıkan yağ.
 zeyt-i i. 3b/1, 3b/2, 109b/13
 zeyt-i i.+dan 70a/8
infiṭām (Ar.) Südden kesilme.
 i.+ı 104a/22
inḡimāziyye (Ar.) Oğmakla ilgili.
 i.-i laṭife (hafif hafif oğmak)68b/2
inḡidār (Ar.) Yiyceklerin mideye inmesi.
 i. 85b/21
inhizām (Ar.) Hazm olunma, sindirilme.
 ‘adem-i i.+ından 125a/3, 125a/14
 i.+ı 106a/18
 i.+ları 111a/22
in’iṣār (Ar.) Sıkılma.
 i. 44a/13
inḡubāz (Ar.) Kabızlık.
 i. 37a/21, 37b/20, 44a/13, 115a/4,
 139a/4
 i. bulunduğu 139a/9
 i. bulunursa 86a/15
 i.-ı ṣedīd 37b/2
 i.+ı 86a/11
İnmānyūs (k.a.) Avrupalı bir yazar.
 İ. 62b/7
inṣibāb (Ar.) Vücutta ahlattan birinin ve-
 ya bazılarının dokuların arasına akıp orada
 toplanması.
 i.+ını 65b/12
inṣibāḡ (Ar.) Kötü ruha maruz kalma.
 i. 120b/18
inṣikāk (Ar.) Yarılma, çatlama.
 i. 45a/21
 i.+ına 55b/20
intifāḡ (Ar.) Vücut azasından birinin bü-
 yümesi, genişlemesi.
 i. 63a/11
 i.-ı mecārī-i raḡmiyye 53a/14
inziḡāt (Ar.) Sıkışmak.
 i. 53a/21
irādiyye (Ar.) İradecilik.
 i.+siyle 108a/20

- irḡā** (< Ar. irḡā)Gevşetme, gevşetilme.
 i. 138a/18
 i. vire 40b/13 gevşeme
 i.+ya 58b/2 gevşeme
iriṅ Organizmanın herhangi bir yerinde
 iltihaplanma sonunda ölmüş hücre artıklar-
 rından ve bozulmuş akyuvarlardan oluşan,
 mikroplu veya mikropsuz, genellikle sar-
 rımtırak renkte koyuca sıvı, cerahat.
 i. 134b/3, 134b/9, 141b/23
iriṅlen- Yarada irin oluşmak, iltihaplan-
 mak, cerahatlenmek.
 i.-mişlerini 141a/15
irinlen- Yarada irin oluşmak, iltihaplan-
 mak, cerahatlenmek.
 i.-miş 141b/9
İrsā (Ar.) Susam, gök susam kökü.
 İ. 64a/20
iṣābet (Ar.) Rast gelme, ulaşma, yerini bul-
 ma.
 i. 112b/20
 i. bulunur 134a/8
 i. eylemege 108a/1
 i. eylemeye 106b/16
 i. eylemiştir 117b/13
 i. eyleyen 30b/8, 115b/20
 i. iden 34b/2, 116a/12
 i. iderse 56b/2
 i. idici 116a/12
 i. idüp 21a/18
 i. itmiş midir 117b/8
 āfet i. eyleye 108a/11
 göz i. eyledi 122a/4
 gözi i. itmekle 119a/17
 i.-i ‘ayn (göz değmesi, nazar
 değmesi)116a/8, 116a/13, 116a/14, 117b/5,
 120a/2, 120b/10, 120b/15, 121a/16,
 121a/18, 121a/20, 121a/21, 122a/18,
 122a/20, 122a/22, 122b/6, 122b/7
 i.-i ‘ayn-ı redī (kötü gözle bakma,
 nazar değdirme)117a/11, 117b/4,
 117b/19, 117b/22, 117b/23, 118b/1,
 118b/13, 119b/17
 i.-i ‘ayn-ı rediyye 117a/23

- i.-i raḥim olan 30b/14
i.+i 121b/2
i.+inden 53a/5, 55b/17, 67b/2, 69a/7,
81b/1
iṣābetü'l-ayn (Ar.) Göz değmesi, nazar
değmesi.
i. 116a/6
iṣfidāc (Ar.) Üstübeç, kurşun karbonat
(Plumbum cabonicum).
i. 142a/21
iṣhāl (Ar.) İç sürme, ishal.
i. 35a/12, 36a/19, 37a/4, 37b/20,
44a/1, 83a/18, 115a/11, 135b/8,
135b/10, 135b/11, 136b/14, 136b/16
i. eylemeyeler 139a/6
i. itdirüp 63b/12
faşd ve i. olundığı 35b/6
i.-i mu'dī 138b/15, 138b/20
i.-i muzırre 138b/21
i.-i müzmine 78a/21
i.-i ṭabī'at 37b/6
i.+den 140b/13
i.+e 135b/12
i.+i 35a/15, 115a/3
i.+iñ 34b/20, 35b/1, 36b/7
i.+leri 139a/4
i.+lerine 37b/12
iṣhālāt (Ar.) İshaller.
envā'ı i. 43a/13
İskender (k.a.) Makedonya kralı Büyük
İskender.
ḥazret-i İ.+iñ 88a/20
İ.-i Rūmī 88a/7
İ.-i şāḥib-i hüner 88a/16
üstād-ı İ. olan 88a/13
iṣkorbüt (< Fr. scorbut)C vitamini eksikli-
ğinden ileri gelen ve dermansızlık, zayıflık,
diş etlerinin iltihabı vb. belirtilerle kendini
gösteren hastalık.
i. 131a/4
şillet-i i.+e 126b/6
iṣkurdiyün (Yun.) Yaban sarımsağı (Alli-
um Sativum).
i. 129a/11

- İsmā'il-i Cürċānī** (k.a.) Seyyid İsmail Cür-
cani, Arap dili, kelim ve fıkıh âlimi.
İ. 140b/8
iṣnā 'aşer (Ar.) On iki.
burüc-ı i.+iñ 91a/12
maḳāmāt-ı i.+den 98b/8
rüz-ı i.+i 90b/10
iṣnā 'aşeriyye (Ar.) On iki.
burüc-ı i.+niñ 90b/21
iṣnān (Ar.) Diş çıkma, diş gelme.
i.-ı sā'ire 86b/22
İsnārtūs (k.a.) Hekim Daniel Sennertus.
İ. 19b/13
İspanya (y.a.) İspanya.
İ. 'avratları 119a/5
iṣtifrāğ (Ar.) Kusma.
i. 36a/1, 36b/10, 103b/7
i. olunmaz 36a/2
i. olursa 139a/13
i. olunur 115a/3
i. olunursa 36a/4
i.-ı müfrite 42a/12
terk-i i.+ından 35b/21
i.+ı 36a/23
i.+iñ 36a/6, 36b/4
iṣtifrāğāt (Ar.) Kusmalar.
i.-ı keşire 43a/10
iṣtiḥālāt (Ar.) Başkalaşmalar, değışmeler.
i. 6a/12
iṣtiḥāle (Ar.) Bir hâlden başka bir hâle ge-
çiş.
i. olur 7b/1
i.+si 7b/4, 9a/19
i.+sine 80b/10, 80b/11
iṣtiḳtār (Ar.) Damla damla akıtma, damıt-
ma.
i. olunmuş 20b/4
iṣtimzāc (Ar.) Birinin mizacını yoklama,
ne düşündüğünü öğrenmeye çalışma.
i.+larına 97b/11
iṣtinsāk (Ar.)
1. Hava aldırma.
i. 33a/18 koklatma
2. Temizlik için burna su çekme.

- i. itdürelere 140b/3
- istirâhat** (Ar.) Rahat etme, dinlenme.
i. 86b/19, 87a/11, 98a/15
i. eyleyeller 86a/2
i. idecegi 94a/22
i. olan 85a/21
i. virüp 104b/10
i.+a 96a/2
i.+ına 84b/18
- istirhâ** (< Ar.istirhâ²)Yumuşama, gevşeme.
i.-i a'zâ 55b/12
i.-i lisân 110a/10
i.+sından 109b/21
- istirsâl** (Ar.) (Saçın)uzaması, büyümesi.
i.+i 16b/3
- istisqâ** (< Ar.istisqâ²)Vücudun bir tarafında veya karında su birikme.
i. zann eyleyüp 123a/13
- istişmâm** (Ar.) Koklama, koku alma.
i. eylemek 34a/10
i.+ına 55b/14
- işkenbe** (Far. şikembe)Kasaplık hayvanlarda mideyi oluşturan bölümlerin bütünü.
i. şorbası 107b/3
- eşnân** (Ar.) Çöven otu (Salicornia herba-cea).
i.+a 128a/21
- işrâkıyyûn** (Ar.) Pythagoras felsefesi yolunda bulunanlar.
i. 102a/21
- işrâkı** (Ar.) Pythagoras felsefesi yolunda bulunana ait, bu felsefenin taraflısı.
i.+lere 102a/18
- iştihâ** (< Ar. iştihâ²)Yeme isteği, iştah.
i. 19b/16, 19b/20, 20a/1, 21a/5,
21a/8, 34a/11, 38b/9
i. getürecek 40a/9
i. ider 21a/12
i. iderler 19b/16
i. itdikleri 110b/7
i. itdirüp 20b/23
ârzü ve i. eyleseler 21b/12
ârzü ve i. ider 20b/18
ârzü ve i. itdirir 21a/1

- i.+ları 113a/13, 126a/2, 126b/13
i.+larını 40a/13
i.+sı 23a/14, 40a/3 , 43b/3
i.+sınıñ 39b/6
i.+ya 38b/17, 40a/5
- ivz** (Ar.) Kaz.
şahm-ı i. 143a/6
- ıyyel** (Ar.) Erkek geyik.
'azm-i i. 52a/19
karn-ı i. 129a/15
- 'izâm** (Ar.)
1. Kemikler.
'i.+ıñ 7b/17
'i.+larını 73a/12
2. İskeletler, bedenler.
'i. 69a/15
'i.+dan 8a/3

-J-

- ja** (Far. ha.) Je harfi.
j. 110a/1
- jîve** (Far.) Civa.
j. kaçreleri 23b/3

-K-

- ķabak** Kabak. (Cucurbita pepo).
ķ. 137a/9
ķ. çekirdeğine 123b/19
- ķabarcık** Deride meydana gelen ufak sivilce, küçük kabartı.
ķ.+lar 6b/4
- ķabâyiḥ** (Ar.) Yakışksız, çirkin şeyler.
irtikâb-ı e'fâl-i ķ. 4b/6
- ķabız** (Ar.) Dışkıının katılığı yüzünden büyük abdest bozamama veya güçlükle bozma durumu, peklik, kabızlık.
ķ.+dan 48b/6
- ķâbız** (Ar.)
1. Kabzeden, alan, tutan.
ķ. olmaz 50b/10
muķavvî-i ķ. 52a/5
2. Kabızlık, peklik veren.
şarâb-ı ķ. 3a/23, 5a/7, 67b/9
şarâb-ı ķ.+dan 3b/3

ķābīza (Ar.)

1. Kabzeden, alan, tutan.
ķuvvet-i ķ. 40a/13
2. Kabızlık, peklilik veren.
eşyā-i ķ. 3a/23
3. Çeken.
bāride-i ķ. 140a/21

ķābīhü'l-manzar (Ar.) Çehrenin çirkinliği.

ķ. 32a/3

ķābile (Ar.) Ebe, ebe kadın.

- ķ. 58b/15, 58b/18, 61a/20, 61b/10,
65b/1, 68a/14, 70a/12, 112b/18
ķ. olan 67a/19
ķ. olana 54b/13
dest-i ķ.-i hāzıķa 63a/9
ķ.-i cāhile 61a/9
ķ.-i hāzıķa 55a/4, 61a/6
ķ.-i hāzıķa oldığı 67a/8
ķ.-i kāmile 65a/20
ķ.-i māhire 55a/4
ķ.+niñ 61a/19
ķ.+si 24b/7, 63b/8
ķ.+sine 73a/13

ķabza (Ar.) Bir tutam, bir avuç, bir el dolusu şey.

- ķ. 49a/4, 50a/15, 63a/3, 63a/21,
63a/23, 64a/5, 64a/8, 64a/12

ķadem (Ar.) Ayak.

- ķ.+e 115a/23
ķ.+inden 119a/11

ķādī (Ar.) Tavşan otu (Heracleum platy-tanium).

- k. didikleri 137a/4
şarāb-ı k. 136b/11, 136b/23, 137a/3

ķafā (Ar.) Kafa, baş.

- ķ.+larınınñ 114a/16

ķāfūr (Ar.) Kafur ağacından elde edilen, hekimlikte kullanılan, beyaz ve yarı saydam, kolaylıkla parçalanan güzel kokulu bir madde (Artemisia abrotanum).

- ķ. 140a/3, 140a/17, 141a/18
ķ. merhemi 142a/7
ķurş-ı k. 136b/8, 139a/1

ķak Elma, armut ve kayısı gibi meyvelerin kurusu.

- ķ. 37b/18

ķalāk (Ar.) İç sıkıntısı, gönül darlığı.

- ķ. 61a/2, 134a/16, 138b/1

ķalb (Ar.) Kalp, yürek.

- ķ. 7a/14, 19a/11, 39b/13, 88b/9
hāne-i ķ.+i (gönül)93a/17
tefrīh-i ķ. (gönül ferahlığı)95b/5
ihtilāc-ı ķ. 45b/17
makām-ı ķ. 6a/23
ķ.+den 8a/2
ķ.+e 18b/20
ķ.+i 16a/2
ķ.+ine 40a/10
ķ.+iñ 7a/7, 7b/17, 9b/5, 75a/21

ķalbiyye (Ar.) Kalple ilgili.

- ķ. 94b/7
itfā-ı iltihāb-ı ervāh-ı ķ. 96a/5
emrāz-ı ķ.+sine 95b/3
müferrihāt-ı ķ.+den 48b/3

ķalbü'l-hūh (Ar.) Şeftali çekirdeği.

- dühn-i ķ. 130b/15
ķ.-up 89b/5, 142a/6

ķamer (Ar.) Ay.

- ķ. 16b/18, 17a/6, 128b/19
ķ.-i 'ālem-ārā 16b/18
şems ü ķ.+iñ 17b/8
tenāķuş-ı ķ.+de 128b/18
ķ.+e 99b/4

ķamiş Buğdaygillerden, sulak yerlerde yetişen, çeşitli türleri olan, içi boş, yüzü boğumlu bitki (Phragmites australis).

- ķ. olduğu 143a/12
ķurı ķ. köki 142b/4
ķurumuş ķ. köki 143a/8
ķ.+dan 143a/11

ķāmilü'ş-Şinā'a (e.a.) Zekeriyya Râzi'nin eseri.

- K. 115a/20

ķaml (Ar.) Bit.

- ķ. 86a/22

ķan Kan.

- ķ. 3b/19, 7b/1, 35a/18, 48a/2, 80b/13,

126a/16, 135a/12, 135b/7, 137b/2
 k. aldırıp 35a/13
 k. alındığı 35a/5
 k. almakdan 34b/14
 hayz k.+ı 18a/19, 19a/12, 22a/14
 hayz k.+ından 25b/7, 25b/11, 26a/2
 hayz k.+ından olması 26b/4
 hayz k.+ından olup 26a/9
 hayz k.+ınıñ 27a/13
 uyuşmuş k.+a 7b/6
 k.+dan 7b/13, 19a/13, 39b/13
 k.+ıñ 22a/16, 26a/10, 79a/8, 80b/6,
 80b/11
ķanariyün (Yun.) Mavi peygamber çiçeği,
 eşekulağı, kantaron (*Erythraea centaurium*).
 k. 63a/23, 129a/8
 k.-ı sağır 63a/23
ķanün (Ar.) Kül.
 ħabāb-ı k. 49b/16
ķānün (e.a.) İbn-i Sinā'nın eseri.
 K. 27a/9
 K.+da 84b/4, 143a/12
 K.+unda 28a/3, 104a/12, 115a/20,
 144a/4
 külliyyāt-ı K.+dan 87a/1
ķapak Göz kapağı.
 göz k.+larına 21b/7, 21b/10, 140a/5
 k.+ları 22a/4
ķar' (I)(Ar.) Kabak (*Cucurbita pepo*).
 ħabb-ı k.+a 127a/6
ķar' (II)(Ar.) Kulağa ses çalınması.
 k. idüp 89a/13
 k.-ı sāmi'a-i tıfl 95b/21
ķarāĥ (Ar.) Saf, içilebilir.
 mā-i k.+a 129b/14
 mā-i k.+ıyla 58a/23
 mā-i k.+la 49a/5, 59b/20, 64a/10,
 64a/12
ķaranfil (< Ar. ķaranful)Karanfil (*Dian-
 hus caryophyllus*).
 k. 4b/22, 5b/9, 50a/16, 57b/17
 k. dühni 21b/8
 meshūk-ı k. 49a/22
 k.+den 21b/8

ķarar- (Göz sözcüğüyle birlikte)Başı dön-
 mek, hafif baygınlık.
 göz k.-ması 18b/23
ķarcıgār Klasik Türk müziğinde hareketli
 bir makam.
 k. 100b/11
ķarĥa (Ar.) Yara.
 k. 138a/8, 141b/1
 k. olan 141b/12
 k. olmayan 141b/18
 k. olur 134a/22
 k. olursa 142a/7
 k.+dan 109b/3
ķar(u)n Karın, gövdenin kaburga kenarlar-
 ından kasıklara kadar olan ön bölgesi.
 aç k.+ına 84b/7
 aç k.+ına olmağa 22b/16
 k.+ı boşda ħalmış 69b/18
 k.+ı 70a/1, 106a/22, 123a/7, 123b/11
 k.+ımdan 123a/22
 k.+ına 106b/2, 106b/5
 k.+ında 56a/1, 82a/22
 k.+larında 114a/17
ķarn (Ar.) Boynuz.
 k.-ı iyyel 129a/15
ķarnü'l-iyyel (Ar.) Geyik boynuzu.
 k. 21b/16, 131a/14
 cevher-i k. ola 128b/15
 k.-i müdebber 21b/16
 rüĥ-ı k. 128b/13
ķārüre (I)(Ar.) Gözün siyahı, göz bebeği.
 k. 22b/19
 k.+sinde 106a/22
ķārüre (II)(Ar.) İdrar.
 k. 22b/18, 23a/3
 k.+niñ 23a/1
ķaş Kasılma ve gerilme gücü ile vücuda de-
 vinim olanağı sağlayan et dokusu.
 k.+da 45a/4
ķaşab (Ar.) Kamış.
 aşl-ı k. 143a/4
 k.-ı Fārisī 143a/11
ķāse (Far.) Çiniden, fağfurdan, billurdan,
 porselenden, madenden veya topraktan ya-

pılmış çanak.

k. 58b/9

k. vaz' idüp 117b/11

k.+ye şağup 84a/16

kaşık(ğ)Kasık, vücudun karın ile uyluk arasındaki bölümü.

ķ. 44b/6

ķ(ğ).+a 49b/14, 50a/13

ķ.+da 50b/19

ķ. +dan 56a/14, 63a/5

ķ(ğ).+ına 58b/4

ķ(ğ).+ını 58a/19, 58b/20

ķ.+larına 56a/1

ķ.+larında 114b/2

ķ.+larını 68b/15

kaşını (Ar.) Kadı ağacı, şeytanboku otu ve bundan elde edilen zamk (Ferula assafoetida).

ķ. 57a/17

Kaşiron (k.a.) Bir hekim.

ķ. 118b/20

kaşıklık Kaburga.

ķ. 106b/11

kaş'ariret (Ar.) Ürperti.

ķ.-i mükerrere 44a/10

kaşre (Ar.) Damla.

ķ. 48b/22, 67a/21, 70a/7, 86a/4

jīve ķ.+leri 23b/4

ķ.+den 57a/10

ķ.+si 62b/15

ķ.+ye 48b/22, 57a/10

kaşünā (< Ar. kaşünā³)Karniyarık, püre otu (Plantago psyllium).

bezr-i ķ. lu'ābı 140b/11

ķav Yılanın derisi.

yılan ķ.+ı 59b/13

yılan ķ.+ı tütütmek 59b/6

ķavābil (Ar.) Ebeler.

ķ. 55a/10, 62b/23

ķ.-i hāzıķa 57a/21

ķ.+e 67b/13

ķaval Kaval kemiği.

ķ.+ları 56b/20

ķaviyyetü'l-'unķ (Ar.) Boynu kuvvetli.

ķ. 75a/16

ķaviyyü'l-fil (Ar.) Etkisi güçlü.

ķ. olan 63b/2

ķaviyyü'l-ğidā (Ar.) Kuvvetli besin.

ķ. olan 106a/6

ķaviyyü'l-hilķat (Ar.) Yaradılışı kuvvetli.

ķ. olan 23b/12

ķaviyyü'l-mizāc (Ar.) Sağlıklı.

ķ. bulunup 80a/11

ķ. olanlarda 48a/11

ķ. olup 10b/19

ķavs (Ar.) Yay burcu.

burc-ı ķ.+e 99a/2

ķavun Kabakgillerden, sürüngen gövdeli, iri meyveli bir bitki (Cucumis melo).

ķ. çekirdegi 142b/6

ķ. şuyı 142b/6

ķ. ve hıyār çekirdekleri 112a/3

ķay' (Ar.) Kusma.

ķ. 42a/9, 43b/23, 63b/11, 115a/11,

115a/12

ķ. eyledikte 98a/6

ķ. ider 138b/5

ķ. idüp 83a/16, 138b/19

ķ.-ı müfriķ 43a/13

ķ.+a 103b/7

ķaymaķ Bazı maddelerin ve özellikle süt ve yoğurdun üzerinde biriken ince koyuca tabaka.

ķ. 109a/3

ķaypancaķ Kaygan.

ķ. olmağla 61a/22

ķaypancılık Kayganlık.

ķ. virmekle 33b/3

ķaytaķa (Yun.) Alakarga. bk. ķıttā

k. 41a/4

ķaz Perde ayaklılardan, uzun, beyaz veya gri boyunlu, suda ve karada yaşayan, uçan, yabani veya evcil kuş.

ķ. ve ördek yağları 109a/2

ķazīb (Ar.) Erkek cinsel organı.

ķ.+e 5b/6

ķ.+iñ 3a/10, 5b/11

ķazif (Ar.) İnce, zayıf.

ķ. 46a/7
kebāb (Ar.) Ateşte alazlanarak veya kavru-
 larak pişirilen her türlü nesne.
 k. bişürür 104b/15
kebābe (Ar.) Baharattan kara biberi andırır
 tane, kuyruklu biber (Piper cubeba).
 k. 5b/5, 5b/8
kebed (Ar.) Karaciğer.
 k. 16a/1
 maķām-ı k. 6a/23
 ‘urūķ-ı k.+den 136a/23
 k.+den 7a/15, 8a/2
 k.+e 106a/11
 k.+iñ 7a/11
kebedī (Ar.) Karaciğere ait.
 ĥarāret-i k.+i 95b/6
 hażm-ı k.+niñ 82b/16
keder (I)(Ar.) Tasa, kaygı.
 k.+i 105b/19
keder (II)(Ar.) Tavşan otu. (Heracleum
 platytaenium).
 k. 137a/5
kef (Ar.) El içi, el ayası, avuç.
 k.-i destine alup 14a/6
kuhl (Ar.) Göze sürme çekme.
 k. çekmeyüp 104a/6
kehrübā (Far.) Kehribar.
 dühn-i k. 57a/8, 57b/11
kelāl (Ar.) Yorgunluk, bıkkınlık.
 k. 2a/11
 k. gelüp 17a/17
kelĥ (Ar.) Çaduruşığı otu (Gum ammoni-
 ac).
 k.-i ebyaz 118a/7, 119a/7
 k.-i maĥlül 118b/9
kemik İnsanın ve omurgalı hayvanların
 çatısını oluşturan türlü biçimdeki sert or-
 ganların genel adı.
 fiķarāt k.+lerine 108a/11
 k.+ler 25a/20
kendir Kenevir, kendir (Cannabis sativa).
 k.-i ebyaz 141b/3
kepçe kıuyruk (Far. kefçe + kıuyruk)Başka
 bir organizmanın içinde veya üstünde yaşı-

arak ondan beslenen hayvan.
 k. 116b/13
kerefs (Ar.) Kereviz (Apium graveolens).
 k. 33a/11
 k.+den 137b/19
keşāfet (Ar.)
 1. Yoğunluk.
 k. 60b/13
 k.+i 102b/14
 2. Kasılma.
 k. 108a/16
 k. gelmekle 126b/12
kesel (Ar.) Gevşeklik, tenbellik, uyuşuk-
 luk.
 k. 82a/23, 95b/8
 k.-i a‘zā` 18b/22
 k. virüp 39a/6
keşirā (Ar.) Keven dikeninden çıkarılan
 zamk (Asrtagalus gummifer).
 k. 137b/15
kestāne (< Yun. kastanoi)Kestane ağacının
 meyvesi (Castanea sativa).
 k. 48b/17
keşkek (Far.) İyice dövülmüş buğdayın
 etle birlikte uzun süre kaynatılmasıyla ya-
 pılan bir yemek.
 k. 107b/2, 125a/15
kişnic (Far. kişnic)Bu bitkinin kurutul-
 muş meyvesi veya tohumu (Coriandrum
 sativum).
 k.-i meshük 51a/18
ketān (Ar.) Ketengillerden, çiçekleri mavi
 renkte ve beş taç yapraklı, lifleri dokuma-
 cılıkta kullanılan bir bitki (Linum usitatissim-
 um).
 k. 65b/16
 bezr-i k. 57b/2, 63a/22
 ĥırķa-i k. 5a/7
 k. bezi 5a/1, 65b/8, 65b/14, 141a/16,
 141b/17
 k. toĥmı 142b/10
 bezr-i k.+ı 63b/6
 ĥırķa-i k.+ı 5a/19
kevākib (Ar.) Yıldızlar.

k.-i devvâre 15b/6
k.-i neyyir 16a/10
k.-i seb'a-i seyyâre (güneş, ay ve beş gezegen)87b/5, 90a/7, 99a/12
k.-i seyyâre 16a/11, 16b/21, 17b/13
te'sîr-i k. 11b/23
te'sîr-i k.-i eşer-çarîn 15a/7
k.+e 91b/23
k.+în 90a/9
kevkeb (Ar.) Yıldız.
k. 16a/4, 16a/22
k.-i bâlâ-ahter 15b/11
k.-i merķûm 16a/10
k.-i mezbûr 16b/22, 17a/20
k.-i naħs 15b/23
k.-i neyyir-i şavlet 16b/19
k.-i sa'd-ahter 15b/16, 15b/19
keylûs (Ar. < Yun.) Besinlerin midede, sonra da bağırsaklarda ezildikten sonra aldığı hâl. bk. kîmûs
k. 106a/11
keyy (Ar.) Dağlama.
k. 47a/22
k. idüp 65b/17
kıdr (Ar.) Çömlek.
k.+e qor 121b/13
kııl İnsan vücudunda biten sertçe ve kalınca tüy.
k. bitmek 114b/3
k.+lar 113a/20
k.+lara dirlir 72a/19
k.+ları bitinceye 113a/21
kımât (Ar.) Sargı, örtü, kundak.
k. 71b/13
k.+ını 83b/13
kınnâ (< Ar. ħinnâ)Kına ağacının kurutulmuş yapraklarından elde edilen toz, kına (Lawsonia inermis).
k. 59b/1
kırlanğıç Geniş gagalı, çatal kuyruklu, ince uzun kanatlı, küçük göçebe kuş.
k. yuvasını 59a/19
kırmız (Ar.) Küçükük bir cins böcekten çıkan ve güzel kızıl renk veren bir nevi boya, lal.

k. 48a/20, 48a/23, 49a/4, 56b/11, 57b/18
ma'cün-ı k. 56b/15
kıssa'ül-ħimâr (Ar.) Eşek hıyarı, acı hıyar, karga düleği (Ecballium elaterium).
'uşâre-i k. 64b/2
kışr (Ar.) Kabuk.
k.-i efâ (yılan derisi)59b/6
k.-i ħıyârşenber 59b/17
k.-i nârenc 20b/10
k.-i rummân 52a/6
k.-i ütrüc 48b/14
şarâb-ı k.-i ütrüc 21b/1
k.+ını 104b/17
k.+larını qaldırıp 142a/6
kışrû'l-beyz (Ar.) Yumurta kabuğu.
kils-i k. 67b/6
kışrû'l-ħılâf (Ar.) Söğüt ağacı kabuğu.
k. 118a/5
kışru'n-nârenc (Ar. kışr + Far. nârenc)Turunç/portakal kabuğu.
mâ-i k. 21a/23
şarâb-ı k. 21a/23
kışrû'l-ütrüc (Ar.) Ağaç kavunu kabuğu.
k. 20b/10
kıttâ (Yun.) Alakarga. bk. kaytaça
k. 19a/22, 19a/23
kıvâm (Ar.)
1. Bir sıvının koyuluk derecesi.
k. 77a/5
k.+ı 22b/23, 23b/2, 68a/22, 77a/22, 81a/5
k.+ını 81a/12
2. Organların istenilen durum ve olgunluğa gelmesi.
k.-i a'zâ 26a/14
kıvrıcık Bir tür koyun.
k. koyun eti 37b/22
kızamik(ğ)Kızamik hastalığı.
k. 80a/9, 131b/1, 135a/17
k. 'arızası 115b/21
k(ğ).+ın 131b/7
kızıl Kızıl, kırmızı.
k. üzüm 38b/15

kızlık Kızlık zarı.

k. 3a/4

kıız südi Kız sütü; doğal kurşun oksit, şap, saf su ve sirke karışımından oluşan yıkanma suyu.

ķ. 142b/13, 142b/20

kıbrit (Ar.) Kükürt; varlıkları oluşturan üç temel (zıbak, kıbrit, milh)unsurdan, varlıklara canlılık, olgunluk veren ve varlıkların bazı özelliklerini şekillendiren madde.

rūh-ı k. 129b/13, 129b/15, 130a/15

zehr-i k. 129b/7

kıl (< Far. gil)Islandığı zaman kolayca biçimlendirilebilen yumuşak ve yağlı toprak.

k. 19a/21, 33b/15

k. koyacak olurlar 33b/14

k.-i ermenī (siyaha çalar, kırmızı renkli, biraz yumuşak yağlı ve kuru bir çamur)37b/15

kıls (Ar.) Kireç, kireç taşı.

k. 21b/13

k.-i kışrū'l-beyz 67b/6

kılye (Ar.) Böbrek.

k. 50a/8

mevzī'-i k. 68b/16

kımad (Ar.) Tampon.

k. ideler 57b/4, 64b/6

k. oluna 64b/10

kımüs (Ar. < Yun.) Besinlerin midede, sonra da bağırsaklarda ezildikten sonra aldığı hâl. bk. keylūs

feşād-ı k. 46b/10, 46b/17, 47a/9

kımyā'iyye (Ar.) Kimya ile ilgili.

re'īs-i eṭıbbā-i k. olan 117a/13

mu'ālecāt-ı k.+den 57a/7

kımyon (Ar. kemmūn)Kimyon, meyvele-ri baharat olarak kullanılan otsu bir bitki (Cuminum cyminum).

k. 50a/13, 65b/21

kırat (Ar.) Kırat, orta büyüklükte beş arpa ağırlığında olan ve kuyumcular arasında kullanılan miskalin yirmi dörtte biri kadar bir ağırlık ölçüsü.

ķ. 4b/23

kırbās (Ar.) Bez, kumaş, keten ve pamuk bez.

k. 65b/13

kıren (< Yun. krano)Kızılçık (Cornus mas-cula).

k.+ıñ 33a/12

kırm (Far.) Kurt (böcek).

k. 122b/15

kıruāt (Yun.) Mumlu bez üzerine yapılan yakılar.

ķ. 49a/16

kıruṭı (Yun.) Mumlu bez üzerine yapılan yakı.

ķ. 49b/2

ķ. oluna 49b/8, 49b/11

ķ. uralar 49b/2

Kitāb-ı Nısvān (e.a.) Hipokrat'ın eseri.

K.+da 61a/17

Kitāb-ı Şıfā (e.a.) İbn-i Sınā'nın eseri.

K.+sından 13a/9

Kitābu'n-Nefs (e.a.) Aristo'nun eseri.

K.+de 116b/8

Kitābü'l-Ḥıyel 'ale'l-Ḥıyel (e.a.) Hipokrat'ın eseri.

K.+de 42b/5

Kitābü't-Taşrif limen 'Aceze 'anı't-Telıf (e.a)İbn-i Abbas ez Zehrāvı'nın eseri.

K. 76a/22

ķolon (< Fr. Collone)Kalın bağırsağın gödenden önceki bölümü.

mı'ā-i ķ. 123b/20

ķoltuķ(ğ)Omuz başının altında, kolun gövde ile birleştiği yer.

ķ. altında 52a/21

ķ(ğ).+ı altına 89b/6

ķ.+larına 67a/17

ķoyun (II)Koyun.

ķ. 72b/9, 72b/10

genç ķ.+dan sağılmış 106b/18

ķ. eti çorbası 107a/23

ķ. ve keçi başları 107b/2

ķıvrıcık ķ. etyle 37b/22

ķ.+a 30b/16

- ķ.+lar 72b/13
ķ.+uñ 51a/20, 72b/21
- ķōk** Bitkileri topraġa baġlayan ve onların, topraktaki besi maddelerini emmesine yarayan klorofilsiz bölüm.
beyān k.-üni 109a/20
ķurı ķamıř k.+i 142b/4
ķurumuř ķamıř k.+i 143a/8
k.+leri 33a/11, 137b/20
- ķubl** (Ar.) Dölyolu, vajina.
a'zā-i ķ. 50b/20
mevķi'-i ķ. 4a/4
tazyiķ-i ķ. 4b/18
a'zā-i ķ.+den 56a/13
ķ.+den 37a/14
ķ.+e 41b/8
ķ.+i 5a/3, 5a/9, 5a/13, 5a/14, 5a/20
ķ.+ini 58a/19
ķ.+üne 3b/7
ķ.+ünden 58a/21
ķ.+üne getirüp 58b/16
ķ.+ünü 58b/19
- ķuħl** (Ar.) Cila (ışfahan makamının etkisi).
k.-ı cilā-yı ıřfahān 95a/8
- ķulaķ(ġ)**Kulak.
ķ.+a 68a/2, 140a/22
ķ.+ı 3b/19, 21b/10
ķ.+ına 71b/15, 71b/16, 86a/6
ķ.+larına 66b/11, 67b/14, 83a/18,
109a/12, 140a/20
ķ.+larında 113b/20
ķ.+larını 67b/14, 69b/9, 140a/19
ķ.+larını 119a/18
- ķulunc** (Ar.) Vücutta özellikle omuz başlarında duyulan şiddetli aġrı.
ķ. 95a/20, 127b/13
'illet-i ķ. 95b/16
ķ.-ı şa'be 35b/23
'illet-i ķ.+a 95a/12
- ķundak(ġ)**Yeni doġmuř çocuġu ilk aylarda sıkıca sarıp sarmalamaya yarayan geniş bez.
ķ. 71b/13
ķ(ġ).+a çalar 66a/19, 68b/23, 70a/5
ķ(ġ).+a řardıķdan 70a/6
- ķ(ġ).+a řarıldıġı 70a/3
ķ(ġ).+a řarıлмақ 68a/13
ķ(ġ).+a şarılmasında 69a/1
ķ(ġ).+a şarılr 69b/13
ķ(ġ).+ına 68a/9
ķ(ġ).+ını 83b/13, 86a/1, 86a/13,
104a/2, 104a/4
ķ(ġ).+ını çözdükleri 86a/10
ķ(ġ).+ını çözüp 83b/13
ķ.+dan 68b/22
ķ.+dan çözüldükde 86a/8
- ķūnizā'** (Yun.) Bir bitki.
ķ. 118b/17
ķ.-i ezrak 118b/7
- ķūniřisa** (Yun.) Bir tür merhem.
merhem-i ķ. 49b/1
- ķūnteryervā** (Yun.) Birleşikgillerden, sarı, mavi, kırmızı çiçekli türleri bulunan otsu bir bitki.
ķ. 118a/7
- ķurāķır** (Ar.) Uykuda korkup sıçramak ve diş gıcırdatmak, uyku bozukluġu.
ķ. 126a/22
- ķuralinā** (Yun.) Bir bitki.
ķ. 129a/11
- ķurd** Kurt, insanların sindirim sisteminde yaşayabilen solucan, tenya.
ķ. 122b/12
sirke ķ.+ı 124b/14
ķ.+lar 114a/18, 122b/14
- ķurd baġrı** Zeytingillerden küçük çalı ve aġaçlara verilen ad (Ligustrum vulgare).
ķ. baġrı 5a/22
- ķureři** (Ar.) Kureyş kabilesine mensup, bu kabileden olan.
'allāme-i ķ. 58a/20, 136a/22, 137b/19
- ķurř** (Ar.) Çeşitli karışımlardan yapılmış hap şeklinde ilaç, pastil.
ķ.-ı kāfūr 136b/8
ķ.-ı kāfūr virilüp 139a/1
ķ.-ı mürr-i řāfi 56b/23, 58a/9, 63b/15,
64a/17
ķ.-ı tebaşir 37b/11
ķ.+lar olunup 118b/9

kurşun Kurşun elementi.

ķ.  ozıyla 142b/11

ķ.+dan 140a/11

ķ.+uñ 140a/13

kur h (Ar.) Yaralar,  lseler.

ķ. 47b/2, 53a/20

ķ.-ı rahmiyye 3b/15

ķuş- Midesinin i indekilerini ağız yolu ile dışarı atmak, kay etmek, istifra etmek.

ķ.-mak 34a/5, 39b/5, 43b/19,

113b/19

ķuř (Ar.) Kıst otu, kurtlu ot ve bu otun k k nden elde edilen ila  (Costus arabicus).

ķ. 66b/4, 142b/5, 143a/5

ķuřak Deniz aygırının derisinden yapılmış, bele sarılan uzun ve enli sargı.

ķ.+dır 52b/3

ķuv  (Ar.) Kuvvetler, g çler, takatlar.

ķ. 7a/9, 12b/10

infit h-ı ķ.-yı p r-f t h 10a/12

in' ř-ı ķ. 87a/12

ķ.-yı ġariziyesi 17a/22

ķ.-yı m drike 113b/1, 115b/14

ķ.-yı nefsanıyye 7a/9, 15b/3

ķ.-yı tabi'ı 132a/15

ķ.-yı tabi'ıyye 7a/12, 132b/3

ķuvvet-i ķ.-yı r h niyye 103a/17

noķř n-ı ķ.-i cenin 53b/6

ķ.+ya za'f gelmekle 33b/7

ķ.+larda 55a/13

ķ.+ları 114b/14

ķ.+larına 23a/10, 39a/6, 48a/12

ķ.+nın 60b/18

ķ.+sı 12b/7, 32b/12, 40b/16, 77b/8

ķ.+sında 23b/17

ķuvve (Ar.) Kuvvet, g ç.

ķ. 6a/9, 6a/18, 8b/4, 17a/21, 23a/9

ķ.-i aşliyye-i ġarizıyye 8b/4

ķ.-i ķaviyye 17a/21

ķ.-i muşavvire 6a/9, 6a/18, 9a/5

ķ.-i r h niyye 94b/6

ķ.-i şhv niyye 34a/16

ķuyruk Hayvan kuyruġu.

ķ. yaġı yed rdiler 138a/19

ķ. yaġından 104b/22

ķe e ķ. (asalak)116b/13

m naķķ  ķ. yaġı 104b/14

ķuzıķulaġı Karabuġdaygillerden, nemli yerlerde yetişen, yaprakları salata olarak kullanılan,  çekleri iki evcikli ve kırmızımsı bir bitki, ekřikulaķ (Rumex acetosella).

ķ. toġmı 37b/13

ķ b d (Ar.) Karaciġer iltihabı.

ķ.+da olan 94b/23

ķ h let (Ar.) Olgunluk  aġı, otuz ile elli yaş arası.

ķ. 133a/14

sinn-i k. 31a/1, 112b/2

sinn-i k.+de 133a/13

ķ l pidesi Un, tuz ve yaġ ile yoġurulan hamurun kızgın k le g m lmesi yoluyla elde edilen ekmek.

ķ.51a/16, 57b/17

ķ m det (Ar.) Morluk.

ķ. 22a/1, 126a/8

ķ nd s (Ar.) Aksırık otu, kunduz otu,  ven otu (Gypsophila struthium).

ķ.+e 59a/20

ķ rr ř (Ar.) Pırasa (Allium Porrum).

ķ. 129a/14

ķ rrey 'ř-şekl (Ar.) Top gibi yuvarlak.

ķ. 60b/11

ķ rsi (Ar.) Doġum esnasında kullanılan oturulacak yer.

delikli k. 59a/23

ķ.-i ķ biliyye 54b/2

ķ.+ye 54b/4, 58b/15

ķ.+ye oturdup 55a/16

ķ zbere (Ar.) Asmacık (Coriandrum sativum).

ķ. 51a/6

-L-**lāgar** (Far.) Zayıf, arık, cılız.

l. 75b/8, 46a/7

lāgarī (Far.) Arıklık, zayıflık, cılızlık.

l.-i beden 75b/9

lahm (Ar.) Et.

l. 7b/8, 25b/10, 28a/6

l.-ı insān 20a/1

lahm u şahm 22a/14

l.+da 75b/4

l.+e 107a/23

l.+ına 107a/22

l.+larına 19b/20

lahmānī (Ar.) Ete ait.

l. olup 75b/3

lahmiyye (Ar.) Ete ait, etle ilgili.a^zā-i l. ve şahmiyye 7b/13**lahniyāt** (Ar.) Nağmeler, ezgiler.

l.+ın 94b/1

laḳve (Ar.) Ağız çarpılması, ağız felci.

l. 98a/10

ʿarīza-ı l. 95a/17

ʿillet-i l. 95a/11

Lāmek (k.a.) Hz. Nuh'un torunlarından biri.

L. 87b/19

laşīka (Ar.) Yapışık, bitişik.

l. olunup 130b/23

laşḳ (Ar.) Yakı.

l. ideler 49b/14, 51a/19, 51a/21, 57b/19

l. oluna 49b/9, 51a/12

l. olunmağla 50b/22

l. olunur 131a/3

laşka (Ar.) Yakı.

l. 130b/9, 130b/12, 131a/1

l.-i mezbūr 130b/11

la'ūḳ (Ar.) Yalanacak, yenilecek, macun.

l. 104b/23

leben (Ar.) Süt.

l. 72a/10, 79a/16, 80b/10, 84a/3, 106b/14, 124b/6

imtiḥān-ı l.-i murzī'a 77a/3

imtilā-i l.+den olup 124a/23

isti'māl-i l. 124b/9

keşret-i l. 75b/4

l.-i ʿazrā 142b/12

l.-i mezbūr 84a/1

l.-i mezküre 79a/1

l.-i murzī'a 125a/23

l.-i şāliḥ 80a/11

tevlīd-i l. 75b/8

vesātet-i l. 78a/13, 114b/22

tevlīd-i l.+e 77a/20

mecrā-yı l.+i 77a/2

l.+den 125b/17, 128a/3, 142b/21

l.+e 80b/11, 80b/14, 81a/9

l.+i 78b/3

l.+ın 80b/3

lebeniyyāt (Ar.) Sütlü yiyecekler.

l. 126b/16

lebeniyyet (Ar.) Laktik asit (süt asidi)tuzu.

l. 44b/2

Lendānūs (k.a.) Bir hekim.

L. 58a/1

lepīce Lapa şeklinde.

l. 64b/9

l. idüp 57b/19

levnü'l-mercān (Ar.) Bir çeşit mercan.

l. 48b/21

levnü'l-mirriḥ (Ar.) Bir çeşit mercan.

l. 48b/21

levz (Ar.) Badem (Prunus dulcis).

dühn-i l.-i ḥulv 56b/14, 57a/22

levzü'l-ḥulv (Ar.) Tatlı badem.

l.+ün 21b/19

leylāk (Ar.) Leylak (Syringa vulgaris).

l. 5a/22

leyṭ (Ar.) Bağlama.

l.+e 89b/12

lezūkāt (Ar.) Yakı gibi vücuda yapıştırılan ilaç.

l. 49a/16

liḡūsūḳūn (Yun.) Horoz gözü otu.

aşl-ı l. 64a/9

varaḳ-ı l. 62b/17

limon (< Far. līmūn) Limon (Citrus limonum).

l. 31b/22

līnet (Ar.) İshal.

l. 49a/9, 139a/8

l.-i ḥaffife 139a/9

lisān (Ar.) Dil.

1. Ağız boşluğunda yer alan, tat duymaya, besinleri ağız içinde evirip çevirmeye, yutmaya ve sesleri çıkarmaya yarayan etli, uzun ve hareketli organ.

l.+da olan 67b/21

l.+ı 16b/12

l.+ını 110a/5

l.+larınıî 109b/21

istirḥā-i l. 110a/10

luknet-i l. (pelteklilik)127b/9

uṣūl-ı l.+ı 110a/7

2. Düşünce, duygu ve isteklerin, bir toplumda ses ve anlam yönünden ortak olan öğeler ve kurallardan faydalanılarak başkalarına aktarılmasını sağlayan, çok yönlü, çok gelişmiş sistem.

l.+a 65b/19

l.+da 82b/20

l.+ından 95b/21

l.+larında 74a/20

l.-ı eṭibbā 106b/19

l.-ı Laṭīn 82b/20

l.-ı ‘Arab 60a/18

l.-ı ‘Arabī 116a/8

l.-ı Yūnānī 41a/4, 52b/14

l.-ı Yūnāniyye 19a/22, 116a/9,

122b/15, 131a/22

lisānū’l-ḥamel (Ar.) Sinirotu (Plantago major).

bezr-i l.-i meshūk 48b/8

bi-mā-i l. 49b/7

‘uṣāre-i l. 52a/2

liṣe (Ar.) Diş eti.

l.+lerine 126b/4

lodānū (?) Bir bitki.

l. 51b/3

lodos (Rum.) Güneyden veya güneybatıdan esen ve bazen de yağış getiren yerel rüzgar, kaba yel, boz yel.

l. 30b/5, 134a/3

lūbiyā (Ar.) Fasulye (Phaseolus vulgaris). maḥbūḥ-ı l. 59a/1

luknet (Ar.) Pelteklilik.

l.-i lisān 127b/9

lu’āb (Ar.)

1. Öz su, bitkilerin öz suyu.

bezr-i ḳaṭīnā l.+ı 140b/11

l.+ını 5b/6, 21b/10

l.+ları 142b/11

l.-ı müntin 126a/14

2. Bal, şeker gibi şeylerle yapılan tatlı.

l. 20b/3

3. Ağız suyu, salya.

l. 125b/15, 125b/17

lūbāb (Ar.) Öz, iç.

l.-ı ḥubz (ekmek içi)57b/16

lūbān (Ar.) Günlük, kendir (Liquidambar orientalis).

l. 49b/10, 104b/20

lūbb (Ar.) Öz, iç.

l.-i temr 48b/15

lūffān (Ar.) Ekşi nar (Punica granatum).

l. nārī 38b/16

lūkk (Ar.) Lak ağacı ve bu ağaçtan çıkarılan zamk.

l.-i mağsūl 137b/14

lū’lū (Ar.) İnci.

l. 49a/12

l.-i ḡayr-ı meṣḳūb (delinmemiş inci)48b/1

l.-i müdebber (işlenmiş inci)21b/16

l.-i mürebbā (işlemeden geçirilmiş, işlenmiş inci 48b/15

cevāriṣ-i l. 38b/21

l.+ı 143a/8

-M-**mā()**(Ar.) Su.m. 44b/14, 128b/10, 137b/16,
141b/16m.-i aṣl-ı necil 130a/16
m.-i bārid 108a/15, 138b/18,
138a/22, 138b/8
m.-i bārid virmek 138b/2
m.-i bāride 138a/21
m.-i birincāsef 57a/2
m.-i cārid 117b/10
m.-i cūbn 126b/7
m.-i cümletü'l-ütrüc 56b/9
m.-i dārçin 57a/2, 57b/16
m.-i fātir 58a/17, 58a/18, 67a/10,
67a/14m.-i güzire-i yābise 140a/9
m.-i hās 130b/20
m.-i hermes 128b/12
m.-i heyru fāriḳūn 128b/7, 130a/15
m.-i qarāh (saf su)49a/5, 58a/23,
59b/20, 64a/10, 64a/12, 129b/14
m.-i kıṣru'n-nārenc 21a/23
m.-i māddeü'l-ḥayvān 14a/12
m.-i mālih 141b/9, 141b/10
m.-i mezbūr 51a/8, 142b/18
m.-i muḳaṭṭar 129a/6
m.-i mu'tedile 39a/12
m.-i mūmellāh 66b/22
m.-i ṣāfi 128b/10
m.-i zehr-i nārenc 57a/2
tedāhül-i m.-i reṣāṣe 69b/9
keṣret-i m.+ya 105a/15
m.+dan 20b/5
m.+ıñ 3b/1
m.+nıñ 138b/11
m.+ya 98b/14, 99a/1, 99a/8, 99b/2**ma'ācin** (Ar.) Hamur kıvamına getirilmiş,
yoğurulmuş şeyler.m. 38b/19, 52a/1
m.-i müfredelerden 40a/22**ma'cünü'l-kırmız** (Ar.) Kırmız macunu,
kızıl macun.

m. 57b/16

māddeü'l-ḥayvān (Ar.) Bütün canlıların
maddesi.

mā-i m.+ıñ 14a/12

ma'den bk. ḥabeşī ma'deni**ma'denoz** (< Yun. makedonesi)Maydanoz
(Petroselinum crispum).

m. 33a/11

māder (Far.) Anne, ana.

ḥalme-i pistān-ı m. 82a/1

m.-i müşfike 12a/5

peder ü m. 31a/20

peder ü m.+de 8b/10

peder ü m.+ıñ 15a/15, 25b/3, 28b/2,
29b/14, 30a/5

raḥm-i m. 16b/10

raḥm-i m.+de 5b/20, 6a/15, 8a/22,
8b/18, 10a/13, 10b/21, 12a/9, 15b/17,
16a/14, 16a/22, 16b/2, 16b/8, 17a/9,
17a/13, 17b/15, 22a/16, 26a/1, 27b/4,
28a/2, 30b/2, 36b/1, 41b/7, 45a/8,
46b/2, 60a/17, 66b/23, 67b/18, 81b/18,
132a/16, 132a/20, 133b/14

raḥm-i m.+de olan 13b/19, 70b/2

raḥm-i m.+den 6b/10, 65a/1, 66a/6,
68a/8

raḥm-i m.+e 30b/8

m.+de olan 25b/6

m.+ıñ 25b/17

māderī (Far.) Anneye ait.

raḥm-i m.+de 25b/3

mafsal (Ar.) Oynak yeri, eklem.

m.+lar 139b/23

m.+larından 73a/12

m.+larınıñ 29b/23

m.+larıñ 140b/18

mağs (Ar.) Sancı, buruntu.

m. 22a/23, 22b/9, 95a/20, 126a/4

m. olup 62a/7

m.+a 126a/19

m.+dır 50b/18

maḥlūlu'ṭ-ṭarṭir (Ar. maḥlūl + Fr. ṭarṭir)

Erimiş demir sülfat tortusu.

m. 130a/5

maḥmūd (Ar.) Sağlıklı, dinç.

m. u mezmûm 78b/10
m.+ı 85a/15

Maḥmūd (k.a.) Sultan II. Mahmud.
M. 36b/14

maḥmūde (I) (Ar.) Sağlıklı, dinç.
m. 80a/11
m. olup 80a/5

maḥmūde (II) (Ar.) Bingözü otu, sakmunya (Convolvulus scammonia).
m. 5b/9

maḥmūmān (Ar.) Hummaya, sıtmaya tutulmuş, sıtmalı olanlar.
hezeyān-ı m. 59b/8

mā'ū'l-cūbn (Ar.) Peynir suyu.
m.+e 44b/14

maḳ'ad (Ar.) Oturak yeri, geri, makat, dübr.
m. 127a/19
m.+da 127a/13
m.+ında 78a/17
m.+ından 127b/14

maḳām (Ar.)
1. Bir durak ile bir güçlünün etrafında, onlara bağlı olarak toplanmış seslerin umumi heyeti.
m. 87b/2, 87b/4, 94b/17, 95b/3, 96b/16, 96b/19, 97a/2, 99a/21, 99a/23, 99b/2, 99b/4, 101a/10, 101a/14, 101a/17, 101a/21, 101b/14, 101b/21
m. olan 91a/2
faşl-ı m.-ı işfahān 95a/8
m.-ı büselik 92a/9, 95b/14, 95b/20, 100a/6
m.-ı büzürg 95a/19
m.-ı dil-nevāz 96a/9
m.-ı evvel 96b/5
m.-ı feraḫ-fezā 96a/4
m.-ı ḥicāz 95b/8, 100a/3, 102a/6
m.-ı ḥüseynī 96a/4, 99b/20
m.-ı işfahān 95a/4, 102a/1
m.-ı merḳūm 100a/4
m.-ı mezbūr 95a/23, 95b/11
m.-ı muḫālif-i rāst idüp 100a/10
m.-ı nevā 96a/9

m.-ı 'ırāḳ 94b/21, 94b/22, 101b/8
m.-ı 'uşşāk 95b/20, 100a/8, 101b/11
m.-ı rāst 99b/19, 100a/13, 101a/18
m.-ı rāst olup 94b/17
m.-ı rehāvī 95a/15, 95a/16, 100a/1, 102a/3
m.-ı zengüle 95b/2
m.-ı zīr-efkend 95a/9
m.-ı zīrefkendde olan 100a/14, 100a/15
uşūl-i m. 91b/12
rāst m.+ınıñ 94b/18
zīr-efkend m.+ınıñ 95a/10
m.+a 89b/17, 91b/4
m.+dan 99a/1
m.+dan olup 101b/7
m.+ı 91b/21, 98b/3, 98b/13, 98b/15, 98b/17, 99a/9, 99a/15, 99a/17, 99a/19
m.+ına 89a/7
m.+ında okuyup 99b/22
m.+ında olandır 111a/24
m.+ından 94a/11
m.+ıñ 95a/20, 95b/8, 95b/14, 95b/20, 96a/21, 101a/22
m.+lar 101b/22, 102a/6
m.+larda 96b/20
m.+lardır 101a/11, 101a/15, 101a/19, 101a/22
m.+dan 94b/16

2. Konu.
baş-ı m. iderler 41b/5
m.-ı dimāğ 6a/23
m.-ı ḳalb 6a/22
m.-ı kebed 6a/23
m.+da 143a/11
m.+ında olmuştur 28a/9
m.+ında olup 28a/8
m.+ında olur 63a/10

3. Mertebe.
m.-ı 'ālī-maḳām 93a/3

maḳāmāt (Ar.)

1. Müzik makamları, durak ile bir güçlünün etrafında, onlara bağlı olarak toplanmış seslerin umumi heyetleri.

m. 90a/11, 90a/14, 91b/1, 94b/1,
94b/11, 96b/9, 96b/13, 99b/12, 99b/15,
101b/2, 101b/6, 101b/12, 102a/1, 102a/3
m.-i isnâ aşer 98b/8
m.-i mezbür 94b/15
m.-i muḥarrik 92b/5
m.-i mütenevvi'a 94b/13
nağamât u m. 97a/7
envâ'-ı m.+ıñ 94a/23
m.+a 100b/20
m.+dan 87b/8, 98b/5, 98b/20,
98b/22, 99a/3, 99a/5, 99a/7, 99a/14,
100a/22, 100b/3, 100b/4, 100b/9,
100b/13, 101a/5, 101a/9, 101a/13,
101b/5, 101b/15
m.+ı 92a/5
m.+ından 100b/11
m.+ıñ 94a/21, 98b/5, 114b/17
2. Mertebeler.
şâhib-i m.-i 'aliye 90a/16
maḳāşir (Ar.) Öz.
şandal-ı m.+ı 68a/5
maḳrû' (Ar.) Birakılmış, yığılmış.
m. olmağla 44b/1
mālāḳūṭī (< Fr. malachite)Yeşil renkli,
yontulup parlatılabilen, doğal bakırlı, hid-
ratlı karbonat, bakır taşı.
ḥacer-i m. 52a/15
mālīḥ (Ar.) Tuzlu.
m. 79a/7, 80b/21
mā-i m. 141b/9, 141b/10
mālīḥülyā (< Yun. mālīkholiya)Melankoli.
m. 24b/14
Mālīk (k.a.) Maliki mezhebinin kurucusu.
imām-ı M. 72b/17
māmīşā (Far.) Kırmızı çiçekli kırlangıç otu
(Glaucium corniculatun).
şiyâf-ı m. 140a/7
maraz (Ar.) Hastalık, illet.
m. 19b/11, 114b/10, 124a/9,
124a/18, 139a/12, 140b/15
m.-ı efrenc 43a/7
m.-ı efrenciyye 78a/8
m.-ı şamme 131b/2

m.-ı sâ'ire 127b/14
m.-ı ümmehât 42b/23
müriş-i m. 76a/3
tedbîr-i m. 127a/1
ṭâ'un m.+ı 135a/4
m.+a 20b/1, 134a/8
m.+da 137b/8
m.+dır 19a/15
m.+ına 136b/23, 139b/21
m.+ıñ 71b/18, 134b/11, 135b/15
m.+lar 131b/1, 135a/4
m.+lardan 43a/15, 78a/10, 114b/4
m.+larıñ 124b/18, 133b/14, 134a/10
marîz (Ar.) Hasta, hastalıklı.
m. 91b/17, 112b/21
m.+ıñ 19b/6, 127b/18, 136a/8,
140a/6, 140b/1
marîza (Ar.) Hastalıklı.
m. 46a/9
Marṭolinyüs (k.a.) Bir hekim.
M. 129a/9
marul (< Yun. marouli)Marul.
m. toḥmı 104b/18
māsārīḳā (Yun.) Karın zarının ince bağır-
sakları sardıktan sonra karnın arka duvarı-
na yapışan kıvrıntısı.
m.+ya 106a/11
maşş (Ar.) Emme, emerek çekme.
m. 67b/15, 124a/6
m. eyleye 67b/14
m. idici 21b/15
m. itdirdüp 140b/6
şiddet-i m. 84a/11
şiddet-i m.+a 84a/10
m.+ı 84a/23
maştakī (Ar. < Yun. mastikha)Sakız ağacı-
nın kabuğundan elde edilen sakız, bir tür
reçine (Pistacia lentiscus).
m. 40b/1, 48a/20, 49b/10, 104b/20
dühn-i m. 49b/3, 49b/18
dühn-i m.-i muḳaṭṭara 106b/6
m.+den 48b/5
māşerā (Ar.) Yüzün ve göz kapaklarının
şişmesi, bir sıcak verem.

- m. 94b/23
maṭābīḥ (Ar.) Pişirilmiş şeyler.
 m. 58a/14, 118a/19
 m.-i ḥafife 48a/13
 m.+iñ 57b/3
maṭbūḥ (Ar.) Pişirilmiş, kaynatılmış.
 m. 5a/19, 49a/2, 63a/5, 63a/20,
 118b/11
 m. olmadığı 22b/5
 ğayr-ı m. olarak 73a/13
 m.-ı ḥummuş-ı aḥmer 58b/23
 m.-ı lūbiyā vireler 59a/1
 m.-ı mezkūr 63b/6
 m.-ı muşaffā 64a/13
 m.-ı serḥas 130a/11
 m.-ı übhel 59a/11
 m.-ı zebīb 128a/3
 m.-ı zībaḳ 129a/21
 tīn-i m.+undan vireler 138a/1
 m.+a 63a/7
 m.+dan 59a/2
 m.+dur 63a/1
 m.+ları olan 57b/2
 m.+larından 64b/12
 m.+unu 48b/19
mā'ū'l-hermes (Ar.) Civa karışımlarıyla
 hazırlanan ilaç.
 m.+i 128b/3
mā'ū'l-ḳarāḥ (Ar.) Saf su.
 m.+la 63b/1, 118b/18
mā'ū'l-milḥi'r-raḳīḳ (Ar.) Tuzlu su.
 m. 66a/3
mā'ū'l-mülūk (Ar.) Kral suyu.
 m. 57b/18
mā'ū'l-mülūkī (Ar.) Kral suyu.
 m.+den 51a/8
mā'ū'l-verd (Ar.) Gül suyu.
 m. 63a/3
 maḥlül-i m. 49a/13
mā'ū'n-necīl (Ar.) Saf su.
 m. 129a/20
mā'ū'ş-şair (Ar.) Arpa suyu.
 m. 137a/6
māverdi bk. 'ūd-ı māverdi

- māye** (Far.) Maya.
 m. 28a/8, 28a/10
 m. oldığı 28a/14
 m.-i mihr ü maḥabbet 92a/10
mayıs (< Lat. maios) Mayıs ayı.
 m. 20b/4
ma'yūn (Ar.) Nazara uğrayan kişi.
 m. 120a/11
 m. olan 116a/9
 'ayn-ı m.+ı 119b/18
 eṭfāl-i m.+uñ 118b/19
 şibyān-ı m.+a 119a/6, 119a/9
 şibyān-ı m.+ı 119a/13
 ṭfl-ı m.+a 118b/10
 m.+a 116b/2, 116b/17, 120a/11
 m.+da 117a/5
 m.+uñ 116a/23, 121b/21
maẓarrat (Ar.) Zarar, ziyan, zarar verme,
 dokunma.
 m. 4a/13, 20b/9, 34b/2, 103a/2
 m. olmayup 103a/3
 kemāl-i m. 4b/13
 m.+ı 19b/18, 65a/4
 m.+ı olan 43b/7
 m.+ı oldığı 33a/5
 m.+ı olduğu 37b/7
 m.+iñ 105a/13
 m.+ından 20a/5
 m.+ları 123b/22
maẓğ (Ar.) Ağızda çiğneme.
 m. olunup 5b/5
 m.+a 104a/6
mecānīn (Ar.) Deliler, çılgınlar.
 m.-i gerden-beste 94a/4
mecārī (Ar.) Bedendeki ahlatın akıştığı
 yollar.
 ḥavālī-i m.-i ḥayziyye 37a/8
 intifāḥ-ı m.-i raḥmiyye oldığı 53a/14
 m.-i dem 48a/1
 m.-i 'amm olan 54a/20
 m.+i 54b/11
mecrā (Ar.) Bedendeki ahlatın akıştığı yol,
 ağız, kanal.
 m.-yı leben 77a/2

- m.-i menî 27a/16
m.-yî mürhîye 46b/13
müzâyâka-i m. 46a/6
m.+ları 45b/21, 46a/4
m.+larında 33b/21
m.+yî 53a/8
- mecûkân** (Ar.) Beyaz bir kök şeklinde, tadı acımtırak, kökleri fazla ve dalları yer üstüne düşeli, yaprakları yuvarlak ve damarlı olan, kişniş gibi yemişleri bulunan salkım salkım bir ot.
m. 128a/8
- Medîne** (y.a.) Medine.
temr-i M.+den 72a/10
- medlûk** (Ar.) Döğülmüş, inceltilmiş, toz hâline getirilmiş.
hâşhâş-ı m.+uñ 104b/19
- mefâşıl** (Ar.) Oynak yerleri, eklemeler.
veca^c-ı m. 95a/12
evca^c-ı m.+a 139b/23
m.+a 140b/20
m.+larda 139b/22
m.+lardır 139b/13
- meftûl** (Ar.) Bükülmüş, kıvrılmış.
m. 89a/7
- meks** (Ar.) Yeme isteğinin olması.
m. iderse 58b/23
- melikü'z-zamân** (Ar.) Zamanın hükümdarı, İskender.
m.+a 88a/7
- meme** Meme, kadınlarda göğüs üzerinde çiftte tümsek hâlinde bulunan organ.
m. 83a/13, 107a/5
m. vireler 105b/3
m. virmeyeler 83b/12
m. başı 84a/22
m. ucu 83b/21
vaż^c-ı m. eyledikten 72a/14
m.+leriniñ uçları 22a/6
m.+niñ ağızına alınması 82a/3
m.+niñ başlarına 83b/19
m.+niñ başlarına süreler 107a/9
m.+sî ucunu 81b/23
m.+siniñ başlarına 107a/6
- m.+ye müşâbih olan 84a/21
m.+den 23b/1
m.+lerde 44a/14
m.+lere 12a/7, 12a/11, 77b/23
m.+leri 76b/18, 79a/20, 80a/10
m.+leriñ 77b/22
m.+lerinde 22a/7, 81a/1
m.+lerine 25b/17, 79b/5
m.+lerini 98a/4
m.+sî 23a/23
m.+sini 83b/17, 84a/8
- memzûcen** (Ar.) Karışık olarak.
m. 5b/2, 48b/9, 52a/4, 128a/5, 128a/19
- menâbit** (Ar.) Diş eti.
m.-i esnân olan 108b/17
- menâşife** (Ar.) Bez.
m.-i nâ'im'e 69b/22
- meneviyye** (Ar.) Meniye mensup, meni ile ilgili.
ıtlâk-ı m. 27b/9
ruṭûbet-i m. 26b/19
mâdde-i m.+ye 30b/13
mâdde-i m.+yî 50b/2
- menî** (Ar.) Erkeklerin cinsel organından salgılanan madde, er suyu, bel suyu.
cevher-i m.+de 11a/20, 11b/2, 11b/6
m. 6a/16, 15a/21, 18b/4, 23a/17, 23a/18, 26a/1, 27a/5, 27b/8, 27b/17, 30a/10
m. oldığı 26b/9
m. olduğunu 26a/23
m. olduğu 27b/20
m.-i keşîr 26b/23
mâdde-i m. 29a/18
mâdde-i m. olmasa 27a/16
mecrâ-yı m. 27a/16
m.-i zeker 28a/12
mâdde-i m.+de olan 11a/19
mâdde-i m.+niñ 8b/3
vi'â-i m.+lerini 26b/18
m.+de 26b/10
m.+den 23a/16, 25b/10, 26b/15
m.+den olan 25b/11

m.+lerden olmak 26b/8
 m.+leri 15a/15, 25a/4, 27a/3, 28b/2,
 30a/5
 m.+leriñ 31b/14
 m.+lerinde 26b/12, 26b/13, 27b/17
 m.+lerinden 25b/3, 28a/7, 28a/11,
 29b/14
 m.+leriniñ 8b/11
 m.+niñ 27b/10, 29a/16
 m.+si 6a/4, 26a/2, 26a/4, 26a/5,
 27b/21, 28a/8, 28a/9, 29a/15, 29a/21,
 29b/16
 m.+sinde 29a/6
 m.+sinden 29a/3
 m.+sine 29b/18
 m.+sini 28a/1
 m.+ye 26b/15, 30b/7
meninât (Ar.) Tozlar, toz hâline getirilmiş
 şeyler.
 sükkar-i m. 105a/2
menini (Ar.) Göbek bağı.
 m.-i mezkûre 6b/13
meniyeyn (Ar.) Kadın ve erkeğin menileri.
 m.+den 28a/12
merāk (Ar.) Geçrek, karnın üst-dışyan
 bölgesi.
 m.-ı bañın 55b/20
 mañall-i m. 51b/9
merāk (Ar.) Çorba, et suyu.
 m.-ı mezkûr 59a/6
merākıyyü'l-laħm (Ar.) Et çorbası.
 m. 135b/9
merākü'l-ferāric (Ar.) Piliç çorbası.
 m. 137a/10
merākü'l-laħm (Ar.) Et çorbası.
 m. 48b/9, 49a/1, 49a/15, 56b/12,
 57a/11
merāre (Ar.) Öd kesesi.
 m.-i baķar 130b/6
 keçi m.+leri 143a/6
merāret (Ar.)
 1. Acılık, tatsızlık.
 m. 79b/1
 2. Öd.

m.+i 125b/2
merāretli (Ar. merāret + li) Acılı.
 m. 19b/4
 m. olan 126b/18
merāretü'd-dikü'l-esved (Ar.) Kara horoz
 ödü.
 m. 57b/12
merāretü'l-baķar (Ar.) Sığır ödü.
 m. 64a/22
merāretü's-şevr (Ar.) Sığır ödü.
 m. 64b/8
 m.+den 64b/3
mercān (Ar.) Tropik ve ılık denizlerde ya-
 şayan, geniş resifler oluşturan, mercanlar
 sınıfının örbeği olan, kırmızı kalker iskelet-
 li hayvanın iskeletinden elde edilen madde.
 m. 49a/12, 52a/19, 118a/11
 levn-i m. 118a/17
 m.-ı aħmer 48a/22, 118a/1, 118a/12,
 119a/1
 m.-ı aħmer-i meshük 48b/15
 m.-ı ebyaz 118a/12
 m.-ı müdebber 21b/16
 şarāb-ı m. vireler 48b/20
 m.+a 118a/15
mercimek (< Far. merdumek) Mercimek.
 m.+den 134a/20
merhem (Ar.) Deriye sürülerek kullanılan,
 içinde birçok etkili madde bulunan, yumu-
 şak ve koyu kıvamda, yağlı veya yağsız ilaç.
 m. 3b/20, 142a/12
 m. olunup 119a/4
 m.-i arñanışā (buhur-ı meryem
 bitkisiyle yapılan merhem) 131a/2
 m.-i baselikon (kasap merhemi) 63a/19
 m.-i künitisa (bir tür merhem) 49b/1
 m.-i mezbür 142a/14
 m.-i mışrī (tatlı merhem) 63b/4
 m.-i şandaleyn (sandal ağacı ile yapılan
 merhem) 49b/1
 kāfür m.+i 142a/7
 m.+ler 141b/12
merī (Ar.) Yemek borusu.
 m. 84a/12

mersin (< Yun. myrsine)Yapraklarını kışın dökmeyen güzel kokulu bir ağaç (Myrtus communis).

m. yaprağı 40b/3

merṭübü'l-mizâc (Ar.) Mizacın rutubetli olması.

m. olanlar 108a/6

merzâ (Ar.) Hastalıklar, hasta kimseler.

eṭibbâ-yı müte'ammidîn-i şâhib-i m. 98b/2

evkât-ı tedâbir-i m.+da 2b/8

merzencüş (Ar.) Mercanköşk, sıçankulağı otu (Origanum marjorana).

m. 64a/7

mesâha (Ar.) Ölçme.

m. idüp 123b/10

mesâmmât (Ar.) Cilt üzerindeki küçük delikler.

m. açılmağ 137b/6

m. açılup 141a/8

teftih-i m.+a 137b/7

m.+ından 116b/1

m.+ını 138a/18

meşâne (Ar.) Sidik torbası, idrar torbası.

ḥaşât-ı m. 111b/5

'uzv-i m.+de 53a/12

m.+de 54b/8

m.+lerinde 112a/2, 114a/17

m.+lerini 68b/16

m.+sinde 50a/8

meşânetü'l-ḥinzîr (Ar.) Domuz mesanesi.

m. 130b/7

Mesâ'il-i İbn-i Ḥuneyn (e.a.) Ebu'l-Kâsım İbn-i Ebi Sâdık'ın hazırlamış olduğu eser.

M. 30a/15

mesdüde (Ar.) Kapanmış, kapalı.

m. 117b/15

inâ-i m. 64a/15

mesfü' (Ar.) Nazar değmiş.

m. 116a/9

mesfüre (Ar.) Adı geçmiş.

mâdde-i m. 140b/19

mu'âlecât-ı m. 50b/10

maḳâle-i m.+niñ 114a/10

meşh (Ar.) Silme, sığama.

m. idüp 68b/14

meşhük (Ar.) Döğülüp toz hâline getirilmiş.

afsentîn-i m. 64b/7

bezr-i lisânü'l-ḥamel-i m. 48b/8

dârçîn-i m. 64a/14

keşnec-i m. 51a/18

m.-i ḳaranfil 49a/22

m.-ı mezbür 3b/19

m.-ı mübellel-i mezbür 5a/2

m.-ı mürdeseng 142b/4

mercân-i aḥmer-i m. 48b/15

milḥ-i m.+ı 66a/22

m.+larını ekeler 141b/3

mesihî (Ar.) İbn-i Sinâ, şifa veren kişi.

şâriḥ-i külliyyât-ı m. 135a/6

meşküb (Ar.) Delinmiş, delikli.

lü'lü-i ḡayr-ı m. 48b/1

mesmüm (Ar.) Zehirlenmiş, zehirli.

m. olan 136a/1

Meşnevi (e.a.) Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin eseri.

m. 92b/22

M.-i Şerîf-i 'adimü'n-nazîr 92b/19

mesnün (Ar.) Hz. Muhammed tarafından söylendiği, yapıldığı veya tasvip edildiği için sünnet olmuş, onun sünnetinin gereği olarak kabul edilmiş şeyler.

m. 70b/9

m. olan 70b/7, 70b/16, 73a/20, 73b/3

mesüh (Ar.) Sürülerek uygulanacak macun, ilaç.

m. 130b/6

meşâriḳü'l-envâr (Ar.) Hz. Muhammed'in sözleri.

m.+da 13b/1

meşîme (Ar.) Döl yatağı, son; döl eşi.

m. 6b/11, 6b/16, 60a/18, 60b/5,

60b/8, 61a/12, 61a/14, 61a/16, 61a/20,

61b/1, 61b/2, 61b/10, 61b/12, 62a/1,

62a/9, 63a/7, 63b/8, 63b/9, 63b/13,

65a/1, 65a/4

cirm-i m. 61a/22

ḥurüc-ı m. 61b/5

- ihrac-ı m. ider 63b/17
 ihtibas-ı m. 62a/13
 m.-i mezbür 60b/1
 m.-i muhtebes 62a/19
 m.-i müdebber 64a/4, 64b/15
 rüh-ı m. 118a/22
 ihrac-ı m.+de 59b/17
 m.+i 60b/4
 m.+niñ 32b/2, 33a/20, 34a/4, 60b/12,
 61a/8, 61b/13, 61b/22, 64b/13
 m.+si 63b/19
 m.+sinden 118a/21
 m.+ye 61b/8
 m.+yi 60a/5, 60b/20, 60b/21, 62b/2,
 63a/12, 64b/19
meşimetü'l-insân (Ar.) Döl yatağı.
 m. 118a/3
meşin (Far.) İşlenmiş koyun derisi.
 m. 84a/21
meşq (Ar.) Müzikte alışmak ve öğrenmek
 için yapılan çalışma; alışma, alıştırma.
 m. 92a/21
meşarü'l-hikem (Ar.) Hikmetli, değerli.
 le'âlî-i girân-bahâ-yı m.+den 71a/15
meşreb (Ar.) Yaradılış, tabiat, mizaç.
 m.-i Şâfiî Muştafâ 93a/10
 m.-i şerîf 92b/16
 m.+ce olmayup 89a/6
 m.+ince 89a/23
meşrüb (Ar.) İçecek.
 m.+ı 56b/21
meşşâî (Ar.) Aristo felsefesi yolunda olan-
 lar.
 gürüh-ı m.+ler 102a/17
metânet (Ar.) Dayanıklılık, sağlamlık.
 m. 132b/12, 133a/4, 133a/9
metîn (Ar.) Sağlam.
 m. 132b/23
 taraf-ı şer'-i m. 13a/1
me'ûf (Ar.) Kokmuş, bozulmuş.
 m. olur 45a/22
mevîzec (Far.) Yaban üzümü.
 m. 64b/2
Mevlânâ (k.a.) Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî.
 hâzret-i M. 92b/15
mevlüd (Ar.) Yeni doğmuş çocuk, bebek.
 m. 15b/13, 15b/21, 17a/10, 29b/19,
 30a/21, 65a/14, 65a/22, 65b/4, 66a/9,
 66a/15, 66b/10, 67b/18, 68a/3, 68a/7,
 69a/22, 70a/15, 70a/17, 70a/20, 74b/7,
 143b/19
 m.-i Şâkıbet-mahmûd 16a/18
 m.-i faţânet-velüd 16b/15
 m.-i inâş 30b/21
 m.-i kerâmet-vedüd 16b/23
 m.-i mes'ûd 74a/18
 m.-i sa'âdet-nümüd 74b/13
 m.-i sa'âdet-velüd 16a/6, 16b/5
 tedâbir-i m. 2a/5
 tedâbir-i m.+dan 104a/12
 tedbîr-i m. 70b/6, 76b/1, 84b/4
 a'zâ-i m.+ı 66b/8
 m.+a 17a/17, 78b/9, 78b/11
 m.+a gelseler 72a/5
 m.+da 8b/22
 m.+dan 71b/17
 m.+uñ 2b/20, 11b/21, 12b/13,
 14a/21, 17a/8, 30a/3, 30b/9, 31b/12,
 31b/23, 32a/7, 52b/7, 65a/12, 66a/3,
 66a/5, 66a/6, 66a/22, 66b/14, 67a/3,
 67a/6, 67a/9, 67a/11, 67a/12, 67a/15,
 67a/17, 67a/20, 67b/3, 67b/12, 67b/14,
 68a/14, 68b/4, 69a/15, 69b/2, 72a/15,
 72a/18, 72a/20, 74b/11, 77b/7, 81b/12,
 85a/13, 85a/21, 104b/4, 108b/5, 112b/6,
 112b/9, 113a/9, 113a/19
mevt (Ar.) Ölüm.
 m. ü helâk 43a/21
 m.-i füc'et 111a/11
 m.+den 45b/5
 m.+e 62a/18
 m.+i 34b/18, 34b/21, 34b/22
 m.+inden 34b/18
 m.+ini 34b/16, 34b/21, 34b/22
mevţû'at (Ar.) Cima edilmiş kadın.
 m. 76b/15
mey (Far.) Şarap.
 bezm-i m.+de 95b/7

- meclis-i m.+de olur 95b/2
meyve (Far.) Meyve, yemiş.
 m. 45a/14, 131b/17
 envâ'-ı m.+niñ 35b/9
 kuru m.+ler 37b/19
 m.+de olan 5a/23
 m.+ler 124b/7
 m.+lerden 38b/16
 m.+leriñ 124b/8
 m.+niñ 131b/16
 m.+si olur 5a/23
 m.+yi 31b/19
mıknâsi (Ar. < Yun.) Demiri ve daha başka bazı metalleri çeken demir oksit.
 hâcer-i m. 52a/18, 60a/6
mıntağa (Ar.) Kuşak, kemer.
 m. 52b/5
 m.+dır 52b/2
Mış(ı)r (y.a.) Mısır.
 M. 11b/13
 M.+a 121a/10, 121a/12
 M.+da 11b/14
 derün-ı M.+a 121a/12
 M.+ıñ 11b/15
mıtrağa (Ar.) Demirci çekici.
 m.+ların 88b/16
mızlak (Ar.) Kaygan.
 m. 61a/22
mi'â (Ar.) Bağırsaklar.
 m.-i dıkkâk (ince bağırsağın son yarısı) 122b/22
 m.-i klon 123b/20
 m.-i müstaķim (kalın bağırsak) 54b/7, 123b/14, 123b/17, 127a/19, 131a/9
mi'de (Ar.) Mide, kursak.
 m. 38a/20, 54a/19, 119a/4
 'aṣ-ı m. 95b/6
 emrâz-ı m. 20a/22
 m.-yi eṭfâl 98a/8
 veca'-ı m. 20a/16
 'aṣ-ı m.+ye 96a/6
 emrâz-ı m.+den 19a/14
 fem-i m.+sine 40a/10
 fem-i m.+ye 40a/5
 ka'r-ı m.+lerine 85b/22
 m.+de 19a/15, 125a/3
 m.+de olan 82b/6
 m.+den 40b/19
 m.+leri 107a/12, 124b/1, 125b/16
 m.+niñ 33b/23
 m.+si 67b/12, 82b/1, 138b/5
 m.+sinde 19a/13, 19b/8, 39b/6, 39b/13, 83a/16, 86b/2, 87a/5, 105b/2
 m.+sine 48b/6, 106b/2, 106b/5, 118b/19
 m.+ye 18b/20, 40b/21
midde (Ar.) İrin, cerahat.
 m. cem' idici şişler 114a/19
mi'di (Ar.) Mide.
 hâzm-ı m. 82b/16
miḥceme (Ar.) Çekip emmeye yarayan alet.
 tağlik-i m. ideler 51b/10
mihr (Far.)
 1. Güneş.
 m.-i 'âlem-ârâ 16a/15
 2. Sevgi.
 mâye-i m. ü maḥabbet 16a/15, 92a/10
miḥdâm (Ar.) Vücut gelişimi iyi olan.
 m.-ı reci' 16a/7
miknet (Ar.) Kuvvet.
 müşikâr-ı şâhib-i m.+iñ 92a/2
mil (Ar.) İğne gibi ince ve uzun bir alet.
 m. 6a/7, 18a/17
milh (Ar.) Tuz.
 m. 66b/5, 66b/22, 109b/5
 m.-i enderânî (Hacı Bektaş tuzu) 141b/17, 142a/18
 m.-i meshûk 66a/22
 m.-i mezbûr 66b/2
 m.-i ṭayyârî 128b/14
minfaḥa (Ar.) Köruk.
 nefḥa-i m.-i nuḳaṭıyye 7a/6
Mir'at-ı Şifâ (e.a.) Zekerıyyâ-yı Râzî'nin eseri.
 M. 59a/7
Mir'atü's-Şifâ bk. Mir'at-ı Şifâ
 M. 58b/7

mirrih (Ar.) Mars.

m. 11a/9, 15b/23

m.+a 99a/19

misk (Ar.) Misk, Asya'nın yüksek dağlarında yaşayan bir cins ceylanın erkeğinin karın derisi altındaki bir bezden çıkarılan güzel kokulu madde.

m. 4b/22, 5a/17, 40b/3

m. ü 'anber 60b/23

m.-i hindî 4b/22

mişkâl (Ar.) Yirmi dört kıratlık bir ağırlık ölçüsü.

m. 37b/16, 57a/17, 59b/18

misket elması (Fr. misket + elma + sı) Güzel kokulu bir cins elma.

m. şarâbı 21b/6

misket şarâbı (Fr. misket + Ar. şarâb) Misket üzümünden yapılan şarap.

m.+na 49a/20

miskiyyü'l-hitâm (Ar.) Mükemmel bir şekilde sona erme.

m. buyurdukları 72a/7

Miškätü'l-Meşâbih (e.a.) Hatîb Et-Tebrizî'nin eseri.

M. 120a/7

miyâh (Ar.) Sular.

m.-ı münâsibe 129a/20

tağdîr-i m.+a 17a/2

mizâc (Ar.) Huy, tabiat, yaradılış, bünye.

m. 5b/15, 48a/12, 96b/22,

98a/20, 99a/13, 111a/5, 125a/8,

127b/7, 136b/13

hârâret-i m.-ı murzî'a 75b/10

hüsn-i m. 39b/20

ışlâh-ı m. 12b/20

ışlâh-ı m. idince 115a/13

ihtizâ-yı m. 40a/21, 97a/15

m. u tab' 97a/4

m.-ı cen'in 30a/20

m.-ı eţfâl-i leţâfet-i âmâl 94a/19

m.-ı maşşûş 97a/6

m.-ı murzî'a 77a/18

m.-ı tabî'at 99a/22, 99b/1, 99b/3,

99b/5, 132a/9

m.-ı tab'ı-eţfâl 97a/23, 115b/4

m.-ı tab' 97a/1

m.-ı tarâvet 97b/11

m.-ı tıfl 78b/7

muğayyer-i m.-ı tıfl olur 75b/11

muvâfaqat-ı m. 40a/17

şihhat-ı m. 17b/1, 74b/17, 75a/14

sû-i m. 37b/2, 46b/10, 48a/9,

110b/17

sû-i m.-ı bârîde 110b/20

sû-i m.-ı hârre 110b/19, 111a/7

sû-i m.-ı münâsib 110b/22

sû-i m.-ı raḥim 77b/23

taḳviyet-i m 87a/10

taḳviyet-i m.-ı beden 86b/19

taḳviyet-i m.-ı eţfâl 86b/9

taşhîh-i m. 12b/7

bürüdet-i m.+ı 75b/5

fesâd-ı m.+ına 75b/23

hüsn-i m.+ına 91b/18

inḫirâf-ı m.+a 111a/3

inḫirâf-ı m.+ına 82a/9

i'tidâl-i m.+a 76b/23, 111a/2

sû-i m.+a 115a/7

sû-i m.+ına 77b/22

sû-i m.+ıñ 39b/20, 114b/17

sû-i m.+larınıñ 114b/19

ta'dîl-i m.+a 115a/9

za'f-ı m.+ından 57b/13, 57b/14

m.+a 9b/9, 96a/20, 97b/13, 111a/1,

111a/4

m.+da 75b/9

m.+ı 8b/3, 29b/3, 29b/18, 31a/6,

31b/17, 40b/15, 42b/21, 75b/20, 77a/16,

128a/10

m.+ına 12b/2, 38a/11, 40b/4, 82a/23,

84b/8, 109b/17

m.+ında 30a/12, 30a/13, 102a/10

m.+ında olur 30a/12

m.+ını 99a/16, 99a/18

m.+ınıñ 21b/18, 75a/18, 80b/4,

106a/1, 143b/4

m.+ıñ 75b/14, 97b/11

m.+ıyla 141a/6

m.+ları 8b/7, 8b/10, 107b/10,
116b/11
m.+larına 85b/2, 107b/11
m.+larının 36b/15, 79b/12, 98a/2
Moraatıyūs Ufāniyūs (k.a.) Bir hekim.
M. 128b/10
mu'ālecāt (Ar.) İlaç yapmalar, ilaçla tedaviler.
m. 47a/15, 47b/15, 48a/18, 50b/11, 63a/9, 84b/14, 143b/21
m.-ı dāhiliyye (ağız yoluyla alınan ilaçlar)130a/17
m.-ı kimyā'iyye (kimyasal ilaçlar)57a/7
m.-ı mesfūre 50b/9
m.+a 51b/6
m.+ı ideler 56b/8
m.+ında 20a/19
m.+ını 41a/22
mu'ālece (Ar.) İlaç, ilaç kullanma.
m. 4a/1, 31a/9, 34b/12, 63a/13, 94a/6, 97b/15, 115a/11
m. eylemek 130b/5
m. itmek 36a/19
m. olundığı 62b/20
m. olunmak 36a/11
m. olunsa 139a/16
m. olunup 37a/13, 115a/8, 115a/10, 141b/13
m. olunur 36a/14
m.+lerinde 124b/20
m.+si 20a/22, 36b/3
m.+sinde 110a/10
m.+sine 110a/3
m.+siniñ 36a/22
m.+ye 47b/8, 59a/22, 79a/17, 80a/14
mu'ammer (Ar.) Ömür süren, yaşayan, yaşamsız.
m. olamaz 17a/18
m. olanı 10b/12
m. olduğu 10b/13
m. oldukları 11b/12
m. olmadığını 11b/21
m. olmaklığı 17b/2
m. olması 10b/22, 12b/13, 12b/15,

18b/9
m. olmayup 10b/11, 13a/13
m. olmuş 13a/12
m. olup 11b/14
m. olur 10b/20, 12a/18, 17a/10
m. olurlar 12b/10
m. olurlarsa 11b/15
mu'arriqāt (Ar.) Terletici ilaçlar.
m. 47a/19
mu'arrikiyye (Ar.) Terletici yiyecekler.
himye-i m.+ye 48a/11
mu'aṭṭisāt (Ar.) Aksıratanlar, aksırtıcılar.
m. 62b/1
mu'avvizeteyn (Ar.) Kur'an-ı Kerim'in yüz on üçüncü ve yüz on dördüncü Felak ve Nas sureleri.
m. 122a/23
mu'dī (Ar.) Bulaşıcı.
ishāl-i m.+den 138b/20
ishāl-i m.+ye 138b/15
muğallizāt (Ar.) Aşırı kan akışını durdurmaya yarayan şeyler.
m.+a 51b/22
muğayyire (Ar.) Değiştiren.
kuvvet-i m.+niñ 80b/12, 80b/13
muğtezi (Ar.) Gıdalanana, gıda alan.
ğidā-i m.+ye 124a/9
muḥālifek (Ar./Far.) Türk müziğinde en az beş buçuk asırlık zamanımıza örneği gelmeyen bir birleşik makam.
m. 100b/16
perde-i m. 100a/4
muḥallebi (Ar.) Süt, şeker ve pirinç ununun kaynatılmasıyla yapılan bir tatlı.
m. 124b/5
m. yedirüp 106b/17
muḥallil (Ar.) Yumruları, şişleri veya bir iltihabı iyi eden ilaç.
edviye-i m. 47a/20
Muḥammed bin Zekerıyyā Rāzī (k.a.) Simyacı, kimyager, filozof ve hekim.
M. 55a/21, 59b/22, 133b/17
M.+niñ 144a/5
M.+den 136b/21

Muhammed Gâzâlî (k.a.) İslam âlimi.

M. 71b/20

Muhammed İbrahim et-Teymî (k.a.) İslam, tarih ve siyer âlimi.

M. 73a/1

Muhammed Naşr-ı Hocendi (k.a.) Fıkıh âlimi.

M. 13a/4

muḥarrîk (Ar.) Hareket ettiren, harekete geçiren.

m. bulunmağa 132b/10

maḳâmât-ı m. 92b/5

muḥâṭiyye (Ar.) Vücuttaki sümüksü, yaşıkan sıvı.

m. 48a/10

ruṭûbât-ı m. 47a/8

muḥayyer (Ar.) Türk müziğinin en eski ve en çok kullanılan makamlarındandır.

m. 92a/11

m.+dir 96a/9

muḥayyer-âcem (Ar.) Türk müziğinde birleşik bir makam.

m. 100b/1

muḥḥî (Ar.) Öz.

şafra-i m. 19b/9

muḥlik (Ar.) Zararlı, öldürücü.

m. olduğu 32b/17

muḥriḳa (Ar.) Yakan, yakıcı.

m. 45b/16

m. olduğunu 134a/12

muḥtenîḳ (Ar.) Nefes alamayıp boğulan.

m. idüp 47a/3

m. olup 46b/14

muḳallemetü'l-ezfar (Ar.) Ucu kesilmiş tırnaklar.

eşâbî-i m. 67a/20

m. olarak 45a/4

muḳarriḥ (Ar.) Yara açan ilaç.

m. 64b/18

muḳaşşer (Ar.) Kabağı soyulmuş.

âdes-i m. 137a/6, 137b/13, 141b/14

âdes-i m.+i 138a/1

muḳâṭara (Ar.) Damıtılmış olanlar.

m.+dan 69b/10

muḳaṭṭar (Ar.) İnbikten geçirilmiş, damıtılmış.

mâ-i m+ı 129a/6

muḳaṭṭara (Ar.) İnbikten geçirilmiş, damıtılmış.

dühn-i maştaḳî-i m. 106b/6

emyâh-ı m.+lar 130a/16

muḳâvemem (Ar.) Dayanma, karşı koyma.

şiddet-i m.+leri 109a/8

muḳâvim (Ar.) Dayanıklı, sağlam.

m. olur 51a/9

muḳavvî (Ar.) Kuvvet veren, kuvvetlendir.

m.-i ḳâbız 52a/5

muḳavviyât (Ar.) Kuvvet veren ilaçlar.

m. 57b/14

ḳavâbîzât-ı m. 48a/16

muḳayyi' (Ar.) Kusturucu ilaçlar.

m. virmege 35b/13

m.+e 35b/17

mukteniz (Ar.) Dolgun.

m. 77a/1

mûm (Far.) Mum.

m. 43b/9

yağ m.+ı 34a/9

mundemil (Ar.) Kapalı, kapatılmış.

m. ola 67b/10

muraṭṭib (Ar.) Taze, sulu.

m. olan 40b/9, 107b/8, 126b/7

m.+dır 107b/9

murzi'a (Ar.) Çocuğa süt veren, süt emziren, sütnine, bebeğe süt vermek üzere para ile tutulmuş kadın.

m. 75a/9, 75a/11, 76a/15, 76b/2,

77a/8, 77b/12, 77b/19, 78b/6, 78b/9,

79a/18, 82a/13, 84a/7, 112b/18, 114b/21

m. olan 78b/21

m. tedârik eylemek 74b/14

âdâb-ı m. 82a/14

îlel-i m. 143b/20

ḥarâret-i mizâc-ı m. 75b/10

imtiḥân-ı leben-i m. 77a/3

m.-i âḫer 115a/14

vilâdet-i m. 77a/10

- leben-i m.+ya 125a/23
 mizâc-ı m.+ya 77a/18
 tedbîr-i m.+da 81a/11
 m.+da 114b/23
 m.+dan 78a/13
 m.+larda 83b/11
 m.+larına 114b/13, 114b/15
 m.+larının 114b/19
 m.+nın 76a/5, 76b/13, 77b/6, 78a/2,
 78a/23, 78b/2, 80a/23, 81a/1, 81b/14,
 82a/12, 84a/14, 106a/16, 139b/7
 m.+sına 139b/5, 143b/15
 m.+sınıñ 74b/11
 m.+ya 115a/10
- murz'ât** (Ar.) Çocuğa süt veren kadınlar.
 m.+ın 75b/6
- muşabu'l-'ayn** (Ar.) Göz isabet etmiş, na-
 zar değmiş.
 m. olan 122b/3
- muşaffâ** (Ar.) Süzölmüş, yabancı madde-
 lerden ayrılmış.
 'asel-i m.+dan 83b/9
 mañbüh-i m.+nın 64a/13
- muşahhin** (Ar.) Isıtan, ısıtıcı, kızdıran.
 m. 40b/8
 m. olan 31a/20
- muşahhinât** (Ar.) Isıtanlar, ısıtıcılar.
 m. olan 51a/11
- muşahhine** (Ar.) Isıtan, ısıtıcı, kızdıran.
 ihtikânât-ı m 51a/23
- müşikâr** (Ar.) Türk müziğinde, pestten ti-
 ze doğru ağız armonikası şeklinde yanyana
 dizilmiş birkaç kamıştan meydana gelen ve
 ney gibi üflenen bir çeşit nefesli saz, miskal.
 m. 87a/18
 elhân-ı m. 102b/7
 m.-ı şâhib-i miknet 92a/1
 m.+ı 103a/6
- müşikâriyye** (Ar.) Eski Arap musikisinde
 çalgı, saz.
 elhân-ı m. 102a/13
- müşikî** (Ar.) Müzik.
 m. 84b/14, 87a/17, 97b/20, 98a/14,
 98a/17, 103b/11
- elhân-ı m. 84b/11, 84b/13
 erbâb-ı m. 88a/17
 fenn-i m. 87b/12
 ibtidâ-i m. 87b/15
 kâ'ide-i m. 86b/11
 'ulemâ-i fenn-i m. olanlardan 91a/18
 şan'at-ı m. 103a/6
 tefâşîl-i fünûn-ı m. 87b/14
 elhân-ı m.+niñ 87a/7, 103a/12
 erbâb-ı fenn-i m.+den 114b/16
 fenn-i m.+den 103b/1
 'ilm-i m.+niñ 91a/20
 'ilm-i m.+yi 87a/23
 m.+de olan 99a/11
 m.+ye 87a/15
 m.+yle 97b/1
- müşikîyâr** (Ar. müşikî + Far. yâr) Müziği
 seven.
 üstādân-ı m. olanlardan 100a/20
- muşliḥ** (Ar.) İyileştiren, düzeltici.
 m. olur 124a/19
- mu'tadetü'l-ıskât** (Ar.) Daha önce de ço-
 cuk düşürmüş.
 m. 77b/19
- muṭarrâ** (Ar.) Taze.
 berg-i gül-i m.+dan 115b/4
- mu'tedil-mizâc** (Ar.) Mizaca uygun.
 veled-i m. 65a/19
- mu'tedilü'l-ḥarâret** (Ar.) Uygun sıcaklık.
 m. 69a/19
- mu'tedilü'l-ḥevâ** (Ar.) Uygun hava.
 m. olup 85a/22
- mu'tedilü'l-kıvâm** (Ar.) Uygun kıvam.
 m. 81b/6
- mu'tedilü'l-mizâc** (Ar.) Mizaca uygun.
 m. 75b/15
 m. olan 110a/15
- muṭfi** (Ar.) Harareti geçiren.
 m. 95b/6
- muṭrib** (Ar.) Çalgı çalan, çalgıcı.
 m. 95a/3, 95a/7, 95a/14, 96a/16
 m. edâ 95a/19
 m.-i şâhib-uşul (elli bir usule göre çalıp
 söyleyen) 98a/21

müzâdde (Ar.) Karşı, zıt.

m. 40a/6

m. olan 117b/22, 118a/1

müzga (Ar.) Et parçası.

m. 24a/8

m.+ya 7b/8, 9a/19

müzırr (Ar.) Zarar veren, zararlı.

m. 34a/14, 107b/23

müzırre (Ar.) Zarar veren, zararlı.

m. 45b/16

ishâl-i m.+den 138b/21

mübellel (Ar.) Islatılmış.

meshûk-ı m.-i mezbûr 5a/2

müberka' (Ar.) Türk müziğinde iki örneği olan bir birleşik makam.

m. 100b/6

müberred (Ar.) Soğutulmuş.

m. olanlara 31a/23

müberrid (Ar.) Soğutan, soğutucu.

m. 137a/22

müberridât (Ar.) Soğutucular.

m. virilürse 137b/1

mücerreb (Ar.) Tecrübe olunmuş, denenmiş.

m. 62b/19, 129a/23

m. olan 5a/15, 48b/12, 137b/11

m.+dir 5a/8, 20b/10, 21a/23, 49a/2, 49b/13, 58a/4, 58a/11, 62b/8, 119a/5, 119a/6, 119a/14, 128b/4, 129b/12, 140a/17, 140a/19, 142b/9

m.+i olan 21b/3

m.+i olup 118a/11

m.+imiz olan 52b/1

mücerrebât (Ar.) Tecrübe olunmuş, denenmiş şeyler.

m.-ı kâşîr 60a/9

m.+dan 22a/19, 56b/18

m.+dan olan 109a/1

mücerreb-âyîn (Ar.) Tecrübeli.

eṭṭibbâ-yı m. 2a/8

mücerrebe (Ar.) Denenmiş.

edviye-i m.+dendir 129a/13, 129a/17

mücerribîn (Ar.) Tecrübe edenler, denenler, sınananlar.

m. 82b/5

erbâb-ı m. 70a/18, 90a/13

eṭṭibbâ-i m. 43b/7, 60a/14, 124b/19

kibâr-ı eṭṭibbâ-yı m. olan 109a/11

kibâr-ı m. 9b/20

kibâr-ı m. olanlar 8b/18

ḳudemâ-yı m. 84a/19

m.-i eṭṭibbâ-i 'acem 5a/10

m.-i eṭṭibbâ-i efrençiyeye 130b/14

eṭṭibbâ-i m.+den 5a/21

eṭṭibbâ-yı m.+iñ 24b/20

mehere-i eṭṭibbâ-i m.+den 52b/15

m.+den 45b/6, 129b/18

müdahrec (Ar.) Loğusa otu (Aristolochia Clematitis).

m. 63a/8, 63a/22, 63b/15

zerâvend-i m. 56b/22, 64a/21

müdüvâ (Ar.) Deva arama, hastaya bakıp ilaç verme.

m. kılınup 94a/6

m.-yı müdirrât 33a/14

m.+dan 97b/1

müdüvât (Ar.) Deva arama, hastaya bakıp ilaç verme.

m. 40a/12, 47a/12, 64b/13, 140b/20

m.-ı muḳayyîḥa-i müfeccire 64b/14

m.-ı münâsibe 115a/2

m. ideler 50b/14

m.+a 106b/1

m.+ı 4a/1, 59b/10

m.+iñ 110a/10

m.+ında 20a/20

müdüvemet (Ar.) Devam etme.

m. 47a/14, 142b/21

m. ideler 48a/16

m. itdirmek 108b/2

m. itmişler 31a/21, 31a/23

m. olan 55b/14

m. oluna 48b/17

m.+i 4a/18, 114b/21

müdüvî (Ar.) Deva bulan, ilaç veren, iyileştiren.

m. idebilür 97b/13

m. olunmaḳla 97b/17

müddet-i'l-hilkat (Ar.) Yaratılış süresi, oluşum süresi.

m. 12b/22

müdekkikîn (Ar.) Tetkik edenler, inceden inceye araştıranlar, en ufak gizli şeyleri görenler.

eṭibbā-yı m.-i müte'ahhırîn 2b/1

ḳudemā-yı m. 8b/20

müdirr (Ar.) İdrar söktürücü.

devā-i m. virilmekle 24a/12

ḫayzı m. olan 33a/6

müdirrāt (Ar.) İdrar söktürücü şeyler, ilaçlar.

m. 47a/20

müdāvā-yı m.+dan 33a/14

müdirre (Ar.) İdrar söktürücü.

eşribe-i m. 59b/21

müennes (Ar.) Dişi.

m. 30a/12, 30a/17, 30a/22, 73a/9

m. olan 23b/16

m. olmasına 30b/9

m. olmasını 29a/9

m. olur 30a/13

m. olursa 8b/2

m.+de 23b/18

müenneşe (Ar.) Dişi.

cenīn-i m. 23b/13

müessir (Ar.) Etkili.

m. olup 48b/23, 130a/13

m.-i devā olur 142b/2

m.+dir 142b/10

müessire (Ar.) Etkili.

elḫān-ı m. 103a/9

şadā-yı m.-i dil-firīb 90b/8

şadā-yı m.-i mevzūne-i dildāre 90b/20

tağannī-i m. 85a/18

müeyyid (Ar.) Kuvvetlendiren, doğrulayan.

m. olur 13a/17

müfeccirāt (Ar.) Birden kaynayıp akıtan şeyler.

m.-ı zerrāḳa 63a/16

müfeccire (Ar.) Birden kaynayıp akıtan şey.

müdāvāt-ı muḳayyihā-i m.+den

64b/15

müferriḫāt (Ar.) Ferahlık veren ilaçlar.

m. virilmekle 57b/14

m.-ı ḳalbiyye 48b/3

müfettiḫāt (Ar.) İştah açıcılar.

m. 43b/4

müfsid (Ar.) Bozan.

m.-i leyyin 78a/11

mühlik (Ar.) Helak eden, öldüren, öldürücü.

m.+dir 45b/10

mülahḫime (Ar.) Yumuşatıcı ilaçlar.

merāhim-i m.+ler 3b/6

mülâşık (Ar.) Bitişik, yapışık.

m. olan 34a/4

m. olup 60b/15, 81a/17

m.-ı cüz'iyye 61b/8

mülâyemet (Ar.) Huyda ve hareketlerde yumuşaklık, nezaketle davranma, yavaşlık.

m. 3b/12, 68a/15, 68b/16, 68b/22,

69b/17, 69b/21, 110a/8

m.+i 37b/20

müleyyin (Ar.) Yumuşatıcı, sulandırıcı, müşhil.

m. 37a/22, 136b/16

m.+ler 37b/5

müleyyināt (Ar.) Yumuşatıcı şeyler.

m. 38b/1

m.-ı laṭife 115a/5

müleyyine (Ar.) Yumuşatıcı, sulandırıcı, müşhil.

ḳuvvet-i m.+si olduğundan 49a/9

mülteşık (Ar.) Bitişik, yapışık.

m. 60b/5

m. olmadığı 50b/7

m. olmuştur 60b/9

mülūḫat (Ar.) Tuzluluk.

m.+ı 67a/10

mümellaḫ (Ar.) Tuzlu.

mā-i m. 66b/22

müncemid (Ar.) Donmuş, donan, donuk.

m. olmasına 80b/6

müneccimîn (Ar.) Astroloji ile uğraşanlar.

gürüh-ı m. 18a/3

ḳavl-i m. 15a/7

münevvim (Ar.) Uyku veren, uyutucu.

m. olan 105a/3

münfelik (Ar.) Açılan, yayılan.

m. olmaya 24b/8

münhadir (Ar.) Mideye doğru inen.

m. olup 85b/23

münhazim (Ar.) Hazm olunan.

m. 21a/9

m. ola 105b/2

m. olacak 83a/5

m. olup 82b/9

müntefih (Ar.) Şişen.

m. olmasından 60b/17

m. olup 61a/16, 126a/4

müntin (Ar.) Pis kokan, kokmuş, bozuk.

m. 34a/7

hiltit-i m. 119a/7

lu'ab-ı m. 126a/14

hiltit-i m.+den 118b/20

müntine (Ar.) Pis kokan, kokmuş, bozuk.

râyihâ-i kerîhe-i m. 43b/8

râyihâ-i m. 62a/10, 61b/21, 62a/14

mürâhiğ (Ar.) Genç, delikanlı.

m.+lere 130a/13

m.+ne 130a/10, 130a/11

mürâhiğîn (Ar.) Gençler, delikanlılar.

m. 129b/17

mürdeseng (Far.) Doğal kurşun oksit.

m. 142a/11, 142a/18, 142a/21,

142b/13, 142b/16

m.-i mübeyyez (ayrıştırılmış kurşun oksit) 142a/11

meşhûğ-ı m. 142b/4

m.+i 142a/17

mürebbâ (Ar.) Reçel, marmelat.

m. 48b/14

m.+sı 21b/5, 48b/14

mürebbâ (Ar.) İşlemden geçirilmiş.

'asel-i m. 5b/10

lü'lü-i m. 48b/15

mürhî (Ar.) Hafif müşhil, gevşetici ilaç.

m. 45a/17

m. olmağla 42b/19

mürhiye (Ar.) Hafif müşhil, gevşetici ilaç.

eşyâ-yı m. 57b/3

edhân-ı m.+ler 58a/20

mecrâ-yı m.+lerini 46b/13

ruṭûbet-i faẓliyye-i m.+yi 66a/7

mürr (Ar.) Mirra adıyla Arabistan'da yeti-
şen ağacın zamkı, usaresi.

m. 79a/7

kuş-ı m.-i şâfi 56b/23, 58a/9, 63b/15,
64a/17

m.-i mekkî 81a/19, 107a/7, 106b/9

m.-i şâfi (küçük ve dikenli yaprakları
zeytin yapraklarına benzeyen bir ağaççık
ve bu ağacın gövdesini saran ince kabuğun
yarılmasıyla elde edilen reçine) 59a/10,
59b/2, 63a/8, 64b/8, 65b/22, 129a/15,
130b/22

m.-i şâfi-i aḥmer 58a/12

mürre (Ar.) Acı olan şey.

m.-i şafrâ 21b/4, 41a/16

m.-i sevdâ 41a/12, 80b/21

müsârî (Ar.) Bulaşıcı.

m. 78a/11

müseffağ (Ar.) Sepet şeklinde.

m. 69a/11

müşhil (Ar.) İshal veren, bağırsakları temiz-
leyen, kazuratu kolaylıkla dışarı attıran ilaç.

m. 35b/13

m. olmayup 37a/21

m. virmek 36a/8

m.-i hafif virmekle 35a/20

şerbet-i m. virmekden 34b/14

m.+e 131a/9

m.+lerden 37b/6

müşhilât (Ar.) İshal veren ilaçlar.

m. 115a/10, 139a/16

m.+a 47a/13

m.+lardan 125b/8

m.-ı ḥafffe 48a/6

m.-ı ḳaviyye 43b/3

Müslim (k.a.) Türk İslam tarihinin en bü-
yük muhaddislerinden biri.

şâhiḥ-i Buḥârî ve M.+de 13a/21, 14b/4

müşmir (Ar.) Faydalı.

m. ola 99b/17

müstaḥleb (Ar.) Kavun ve hıyar çekirdeklerinin sütü.

m.+i 112a/4

müste'âr-hümâyün (Ar. müste'âr + Far. hümâyün) Türk müziğinde iki buçuk üç asırlık birleşik bir makam.

m. 100b/6

müsterḥî (Ar.) Gevşek, sarkık, sölpük.

m. olan 26b/18

m. olmaya 76b/21

müsteviyyü'l-kıvâm (Ar.) Uygun kıvam.

m. 79a/13

müstevlî (Ar.)

1. Salgın, vücuda yayılma.

m. olan 96a/10

m. olmağ 20b/20

m. olsa 45b/4

m. olup 37b/2, 56b/2, 83a/19,

131b/22

m. olur 126a/9

m. olursa 132a/4

2. Yayılan, her tarafı kaplayan.

m. olup 15b/7

3. Etkileme.

m.+si olduğu 17a/8

müşk-i ṭarâmşî (Far. müşk + Ar. ṭarâmşî')

Güzel kokulu nebat, yarpuz.

m. 56b/21, 59a/2, 64a/4, 64a/17,

64b/5

müşterî (Ar.) Müşteri yıldızı.

m. 15b/16

m.-i sa'd-aḥter 17a/19

m.+ye 99a/17

müte'affin (Ar.) Bozulup fena kokan, kokmuş, çürük.

m. 53b/3, 125a/5

m. olanı 63a/17

m. olmağla 45b/15

m. olmuş 41a/14

m. olup 124b/4

müteberrid (Ar.) Soğuyan.

m. 66b/18

müteğazzî (Ar.) Gıdalanan.

m. 25b/7

müteḥammire (Ar.) Mayalanan, ekşiyen.

ḳuvvet-i m.+lerinden 124b/8

müteḳarriḥ (Ar.) Yara, çıban.

m. olup 20a/13

müteḳayyih (Ar.) İrinli, cerahatli.

m. olmağdan 67b/10

mütereşşih (Ar.)

1. Ter gibi sızan.

m. olmağla 7b/11

2. İştirilen.

m.+dir 74b/1

müteşâbihetü'l-eczâ (Ar.) Parçaları ve dokuları aynı yapıya sahip olan et ve sinir.

m. 25a/19

a'zâ-i m.+nın 134a/23

müteşâbihü'l-eczâ' (Ar.) Parçaları ve dokuları aynı yapıya sahip olan et ve sinir.

m. 81a/2, 132a/2

m. olmağla 81a/2

müvecca' (Ar.) Ağrıyan yer.

m.+i 51b/8

müzekker (Ar.) Erkek, er.

m. 30a/13

m. olan 23b/14

m. olmasına 29a/5, 30b/15

m. olur 30a/21

m. olursa 8b/1

cenîn-i m. 30a/17

m.+in 23b/17

müzmin (Ar.) Devam eden, süreğen, kronik hastalık.

m. 3a/19, 45b/23

m. olduğda 127a/6

m. olmağla 127b/4

müzmine (Ar.) Devam eden, süreğen, kronik hastalık.

ishâl-i m.+ye 78a/21

müzz (Ar.) Mayhoş, kekremsi.

rummân-ı m. 136b/20

-N-**nāb** (Ar.) Azı dişi.

n. 108b/9

nabız (Ar.) Kalp atışı sebebiyle ortaya çıkan kan basıncından dolayı atar damarlarda ve özellikle bilek atar damarında duyulan vuruş ve bu vuruşun duyulduğu atar damar.

n. 22b/18, 29b/22, 141a/3

n.-i insāniyye 91a/23

n.+dan 23a/5

n.+ı 123a/13

n.+ıñ 23a/6, 91b/3, 91b/8, 91b/14

n.+ında 127b/11

n.+ları 23a/8

n.+larının 23a/11

nābit (Ar.)

1. Çocuğun diş çıkarması.

n. 80a/9

n. olan 17b/17

n. olduğu 125a/21

n. olması 133a/1

n. oluncaya değin 104a/6

n. olup 17b/16, 85a/4, 105b/15,

108b/9

n. olursa 105b/18

2. Saç ve tüylerin büyümesi.

n. olup 17b/19

nābü'l-fil (Ar.) Fil dişi.

n. 118a/2

nābü'l-filü'l-müdebber (Ar.) İşlenmiş fil dişi.

n. 21b/17

nābü'l-insāni'l-meyyit (Ar.) Ölmüş insan dişi.

n. 118a/2, 118a/13, 118b/8

nabziyye (Ar.) Nabızla ilgili.

hareket-i n. 91b/5

nāfi (Ar.) Faydalı, yararlı.

n. 62b/8, 94a/16, 95b/3, 118a/9

n. olan 20b/1, 118a/10, 129a/6,

137a/4, 140b/20

n. olduğundan 118a/23

n. olduğunu 109b/10

n. olmağla 37b/13

n. olup 39a/11, 40a/15, 52a/19,
94a/18, 95a/16, 124a/6, 130b/18

n. olur 69b/6

ğayr-ı n. olduğundan 47a/5

n.+dir 37b/12, 37b/19, 52a/22,

52b/6, 57a/14, 59a/21, 60a/7, 62b/11,

83b/16, 106b/12, 109a/4, 128b/15,

129b/11, 136b/21, 137b/8, 140a/13,

141b/6, 141b/8, 143a/7

nağamāt (Ar.) Ahenkler, ezgiler, güzel sesler.n. 87a/17, 87b/21, 90a/11, 90a/14,
100a/16, 102a/12, 102b/2

āvāze-i n. 92b/5

iltizāz-ı n.-i dil-efrūz 93a/19

n.-i dil-pezir 103a/21

n.-i ğam-fersā 94a/15

n.-i işfahān 95a/4

n.-i laḫīfe 102b/23

n.-i lezīze 103a/18

n.-i mezkūr 96a/13

n.-i münāsibe 102b/19

n.-i mütenevvi'a 90a/9

n.-i sāz-ı havāṭır-nevāz 101b/19

n.-i sāzkār 102a/7

n. u maḳāmāt 97a/7

teḫābuḳ-ı edvār-ı n. 91b/16

erbāb-ı fūnūn-ı n.+a 101b/3

iltizāz-ı n.+dan 94a/10

istimā'ı n.+a 90a/5

uṣūl-ı āheng ü n.+ıñ 89b/11

n.+a 98a/17, 101b/15

n.+dan 99b/16

n.+ıñ 87a/19

nağme (Ar.) Aheng, ezgi, güzel ses.n. 94b/18, 96b/16, 96b/20, 97a/17,
103b/11

istimā'ı n. vü āvāz iden 93b/13

n.-i dil-efrūz 93b/1

n.-i dil-sūz 95b/20

n.-i dil-sūzī 103b/2

n.-i ğam ser-firāz eyler 92a/17

n.-i 'aşḳ 95b/1

n.-i 'uṣṣāḳ 96a/3

- n.+niñ 96a/21
 n.+si 95b/8, 96b/13
 n.+sin 95a/19
 n.+siñ 95a/15
 n.+ye 91b/4
- nağme-edâ** (Ar.) Nağmesi hoş.
 n. 91a/13
- nağme-endüd** (Ar. nağme + Far -endüd)
 Etrafı kaplayan.
 'üd-ı n.+ı 88a/22
- nağme-perdâz** (Ar. nağme + Far -perdâz)
 Şarkı söyleyen, türkü söyleyen.
 n. ola 97a/3
 n. olunup 101b/22
 âheng-i n. 96b/10
 aşhâb-ı n. olanlara 96b/1
 sâz-ı n.+ı 88b/2
- nağmesâz** (Ar. nağme + Far sâz)Şarkı söyleyen.
 n. 97a/4
- nağme-serâ** (Ar. nağme + Far -serâ)Şarkı söyleyen.
 n. olduğda 89b/11
 n.+siyle 94a/5
- nağfet** (Ar.) Zayıflık, cılızlık, arıklık.
 n. 126b/3
- nağif** (Ar.) Zayıf, arık.
 n. ola 75b/2
 n. olmasıdır 117b/1
- nağife** (Ar.) Zayıf, arık.
 n. oldukları 46a/9
- nağ'** (Ar.) Suda ıslanma.
 n. olunup 140a/2, 142b/17
- nâkışü'l-mizâc** (Ar.) Yaratılışı kusurlu olan.
 n. olur 30a/21
- nağî** (Ar.) Temiz, pak.
 tağî ve n. olan 120b/23
- nağ'** (Ar.) Nal.
 n.+ı 119a/11
- nân** (Far.) Ekmek.
 n.-ı ğariz olmak (kuru ekmek)105a/23
- nağnağ'** (Ar.) Nane (Mentha piperita).
 n. 118a/8
- 'uşâre-i n. 118b/22
- nâr (I)**(Far.) Nar ağacı ve meyvesi (Punica granatum).
 n. 37b/17, 65b/17
 ekşi n. şuyı 140b/5
 lüffân n.+ı 38b/16
- nâr (II)**(Ar.) Ateş.
 n.-ı şedide 119a/11
 n.+a 98b/7, 98b/16, 98b/21, 99a/3, 99b/11
- nârenc** (Far.) Turunç, portakal (Citrus aurantium).
 kışr-ı n. 20b/10
 mâ-i zehr-i n. 57a/2
- nârdîn** (Far.) Sünbül-i rumi denilen bir çiçek; maydanozgillerden, çayırlarda yetişen ve hayvanlara yem olarak verilen, başakçıkları tek çiçekli küçük bir bitki (Eryngium campestre).
 dühn-i n. 106b/6
- Naşir-i Tûsi** (k.a.) Nasîrüddin Tûsi, İslam filozofu.
 N. 91a/16, 143a/7
- nağûlât** (Ar.) İlaçlarla kaynatıp hasta kişinin az az başına dökülen su.
 n. 50a/1
 n.+dan 49b/20
- nây** (Far.) Ney.
 n.+ı 92b/21
 n.+ıñ 92b/17
- nağariyye** (Ar.) Bir bilime temel olan fikirlerin sistematik ifadesi hâlindeki kurallar bütünü.
 kuvvet-i n. 112a/9
- nağc** (Ar.) Olma, olgunluk.
 n. 41b/9, 81a/4, 141a/12
 n. bulduğda 134b/15, 140b/22
 n. bulunca 36b/3
 n. buluncaya 36b/6
 kemâl-i n. bulmamış 55a/17
 n. u kemâl 55a/15
 n. ve leğâfet virmekle 30b/13
 n.-ı tamm 45a/8, 45a/11
 'adem-i n.+ına 80b/3, 127b/17

- n.+a 30b/7, 141a/5
n.+ına 127b/21
- nażic** (Ar.) Yetişmiş, kıvamını bulmuş.
n. 29a/15, 41b/5, 77b/10
n. olur 29a/18
n.+iniñ 80b/7
- nāzil** (Ar.) İnmek, nüzul etmek.
n. 44a/23
n. oldu 121b/20
n. olup 44b/7
- nāzile** (Ar.) Nezle.
n. 39a/15
- nebāt** (Ar.) Toprakтан biten, çıkan her türlü şey, bitki.
n.-ı ʔariyye 125a/16
sükker-i n. 105a/1
- nebātāt** (Ar.) Bitkiler.
n.-ı mezkūre 64b/6
- nebevi** (Ar.) Peygambere ait.
ezkār-ı n.+dır 78b/8
ıbb-ı n. 81b/9
- Necibü'd-din** bk. Necibü'd-din Semerkandı
- Necibü'd-din Semerkandı** (k.a.) On üçüncü yüzyılda Semerkant'ta yaşamış bir Pers hekim.
N. 134a/11, 137b/12
- nedd** (Ar.) Parfüm.
n. 40b/3
- nef** (Ar.) Fayda, yarar.
n. 83a/12
n. olunan 106b/10
n. u zarar 119b/21
n.-i 'azim 95a/1, 95a/12
n.-i 'azimesi olup 95b/9
n.-i 'azimi olanlardan 129a/4
n.-i belig 95b/18
n.-i keşir oldığı 95a/1
n.+i 21b/11, 81b/21, 95a/20
- nefes** (Ar.) Nefes, soluk.
n. 141a/3
ālāt-ı n. olan 135a/23, 136a/19
habs-i n. 24b/14, 53a/18
habs-i n. itmesine 55a/11
- ziķ-ı n.+e 139b/21
n.+i 134a/16
n.+inden 61b/22
n.+iñ 139b/17
- nefh** (Ar.) Üfleme.
n. 6a/11, 13a/22, 13b/15, 22b/7
n. ideler 57a/17
n. olundığıdır 13b/15
n.-i rüh 6a/11, 13a/22
- nefha** (Ar.) Üfürüm.
n.-i minfaḥa-i nuḳaṭıyye 7a/6
n.+lar 7a/12, 7a/23
- nefhiyye** (Ar.) Üflemeyle ilgili.
noḳṭa-i n. 6a/21
noḳṭa-i n.+ler 6b/2
- nefs** (Ar.) Tükürükle üfleme.
n.-i dem (kan tükürme)36b/16
- nefs** (Ar.)
1. Ruh, can.
n. 93b/12,
n.-i cenāniñ virdiği 60b/7
n.-i emmāre (insanı kötülüğe sürükleyen nefis)102b/1
n. ü emvāl 121b/2
n.-i ḥayvāni (canlılardaki hareket ve kuvvetler)87a/7
n.-i ḥayvāniyye (canlılara ait hareketler)102b/7
n.-i nāḩıķa (insan ruhu)7b/12, 7b/15, 13b/21
n.-i nuṭfe 27b/6
selāmet-i n.+e 91b/15
şıḩḩat-ı n. 111a/13
vücūd-ı n.-i şiryāniyye 91b/1
kuvvet-i n.+de olunca 116a/20
n.+den 116a/22
n.+i 32b/12, 102b/2, 102a/23
n.+inde 34a/18, 120b/14
n.+ine 86a/19
n.+ini 116b/16
n.+iniñ 93b/14
n.+iñ 116a/14
n.+lerine 87a/9, 110b/10, 110b/11, 114b/12

- n.+ni 93a/13
 2. Gözü değen kişi.
 n. 116a/12, 116a/15, 116b/8
 3. Kendi, kendisi.
 n.-i kavâbil 68b/6
- nefsâni** (Ar.) Canlı olmanın gerektirdiği arzularla ilgili, nefse ait.
 n. 23b/22, 116a/13
 rûh-ı n. 13a/23
- nefsâniyye** (Ar.) Canlı olmanın gerektirdiği arzularla ilgili, nefse ait.
 a'râz-ı n. 32b/8
 harekât-ı n. 32b/7, 43a/22
 hareket-i şevk-i şehvât-ı n. 93b/3
 huzûzât-ı n. 93a/17
 ihdâş-ı n. 111a/9
 infî'âlât-ı n. 75b/18, 103b/13
 kemâl-i huzûzât-ı n. 94a/12
 kuvâ-yı n. 15b/3
 rûh-ı n. ve hayvâniyye ve tabî'iyye
 6a/19
 umûr-ı n. 32b/5, 32b/7
 a'râz-ı n.+den 54b/15
 'avârız-ı n.+den 61a/3
 emrâz-ı n.+de 24b/12
 havâşş-ı n.+dendir 120b/11
 huşûl-ı şehvât-ı n.+yi 93a/21
 kuvâ-yı n.+niñ 7a/9
 n. 46a/23, 50a/20
 n.+den 110b/16
- nefsâniyyet** (Ar.) Kin, garez.
 n.+i 133b/12
- nefsiyye** (Ar.) Kişiyeye, kendisine ait.
 'inân-ı taşarruf-ı n.+si 93a/16
- nefsü'd-dem** (Ar.) Kan tükürme.
 n. 55b/19
- nefz** (Ar.) Hastalık nöbetiyle titreme.
 n. 44a/10
- nemâ** (< Ar. nemâ')
 1. Büyüme, gelişme.
 n. 46a/12
 izdiyâd-ı neşv ü n. 113a/16
 neşv ü n. 43a/5
 izdiyâd-ı neşv ü n.+sına 86b/20,

- 87a/13
 sinn-i n. 112b/2
 sinn-i neşv ü n. 113b/8
 neşv ü n.+ları 25b/4, 107b/12
 neşv ü n.+sı 16b/2, 17b/20
 neşv ü n.+sına 42b/16, 103b/21
 neşv ü n.+sını 83b/1
 neşv ü n.+yı 132b/13
 neşv ü n.-yı cenîn olan 77a/9
 sinîn-i n.+larında 114b/7
 sinn ü n.+da 8b/10
 sinn-i n.+nıñ 112b/7, 113b/12
 sinn-i n.+yı 112b/3
 tekevün ü n.+sı 12b/11
 n.+sı 17b/20
 n.+sında 31b/19
 2. Gıda.
 n. 13b/19
- nercis** (Ar. < Far. nergis)Nergis (Narcissus).
 aşl-ı n. 129a/12
- nescü'l-'ankebût** (Ar.) Örümcek ağı.
 n. 49b/14, 50a/14
- neşf** (Ar.) Suyu çekip emme, soğurma.
 n. ider 69b/23
 n. idüp 65b/14
 n.+i 65b/14
- neşv** (Ar.) Canlının büyümesi, boy atması.
 izdiyâd-ı n. ü nemâ 86b/20, 87a/12,
 113a/15
 n. ü nemâ (yetişip büyüme)16b/2,
 17b/20, 25b/4,
 42b/16, 43a/5, 83b/1, 103b/21,
 107b/12, 132b/13
 n. ü nemâ-yı cenîn olan 77a/9
 sinn-i n. ü nemâ 113b/8
- nevây-'aşîrân** (Far. nevây + Ar. 'aşîrân)
 Türk müziğinde zamanımıza örneği gelmemiş, takriben altı asırlık bir birleşik makam.
 n.100b/1
- nevâziliyye** (Ar.) Nezle.
 n. 48a/9
- nev-bahâr** (Far.) İlkbahar.

gül-i n.-ı 'ömr-i nâzenin olan 78a/15
Nevebi (k.a.) Şafii âlimlerinin büyüklerindedir.

imâm-ı N.+den 120a/8

nevrüz (Far.)

1. Yeni gün.

mevsim-i n.+dur 96a/3

n.+a 92a/13

2. Müzik makamı.

n. 99a/17, 100a/23

nevrüz-rümü (Far. nevrüz + Ar. rümü) Türk müziğinin en az altı asırlık bir birleşik makamı olup zamanımıza kalmış örneği yoktur.

n. etmektedir 100b/2

nevvâu't-temr (Ar.) Hurma çekirdeği.

n. 58a/8

n.+i 58a/5

ney (Far.) Ney.

n. 87a/20, 92b/22

neyyir (Ar.) Parlak.

kevkeb-i n.-i şavlet 16b/19

kevâkib-i n.+den 16a/10

nezf (Ar.) Kan gitme, kanama.

n.-i dem (kanama) 3a/6, 3a/12, 43a/12

n.-i dem-i müfriṭ 45a/23

nezle (Ar.) Nezle, burun akması.

n. öksürüğü 39a/18

nısfü'l-leyl (Ar.) Gece yarısı.

n.+de olursa 100a/12

nıṭâk (Ar.) Kuşak, kemer.

şedd-i n.-i himmet eyledikleri 88a/10

nifâs (Ar.) Lohusalık hâli.

n. 65a/2

inḳıṭâ^c-ı dem-i n. 77a/17

hâlet-i n.+larıdır 82a/12

vaḳt-i n.+da 4a/2

n.+dan 77a/16

nihād (Far.) Tabiat, huy, yaradılış.

pîş ü n. 90a/22

nihāl (Far.) Fidan.

n.+i 68b/10

n.+iniñ (çocuk) 80a/6

nihāvend (Far.) Türk müziğinde bir makam.

n. 100b/5

niḳrîs (Ar.) Ayak parmaklarında, topuklarda ve mafsallarda meydana gelen ağrılı hastalık, gut hastalığı.

n.+e 95b/23

nikrîz (Far.) Türk müziğinin en eski birleşik makamlarındandır.

n. 100b/14

nîlüfer (Far.) Nilüfergillerden, yaprakları yuvarlak ve geniş, çiçekleri beyaz, sarı, mavi, pembe renkte, durgun sulara veya havuzlarda yetişen bir su bitkisi (Nymphaea).

n. şarâbları 40a/18

şarâb-ı n. 136b/11

nîsâ (< Ar. nisâ³) Kadınlar.

muḳteẓî-i ḥâl-i n. olmağla 28b/23

n.-i merḳûm 26b/23

ṭâ'ife-i n. 106b/23

nuṭfe-i n.+da 27b/4

ricâl ü n.+nıñ 5b/12

ricâl ü n.+ya 4a/5

ṭâ'ife-i n.+nıñ 4b/10

ṭavâ'if-i n.+dan 3a/3

n.+nıñ 6a/3, 21b/23, 26b/18, 29a/6

n.+ya 2b/17, 3a/1, 19b/11

nîsvân (Ar.) Kadınlar.

n. 18b/7, 26a/1, 26a/23, 27a/5,

27a/11, 27a/15, 27a/22, 27b/20, 55b/14,

56b/8, 62b/23, 138a/3

erḥâm-ı n.+a 14a/4

nuṭfe-i n.+da 27b/8, 27b/15

ṭâ'ife-i n.+da 66a/17

ṭâ'ife-i n.+dan 14a/3

n.+a 19a/14, 27b/8, 40b/18, 103a/13

n.+da 18a/20, 26b/9, 73b/10

n.+nıñ 83a/11

n.+nıñ 18a/13, 18b/4, 23a/8, 25a/4,

26a/4, 26b/13, 26b/21, 27a/2, 28a/1,

28b/21, 71a/6, 76a/2

nişâbürek (Far.) Türk müziğinde bir makam.

n. 100a/23

nişâstec (Far.) Nişasta.

n. 21b/18

noḥūd (Far.) Nohut (Cicer arietinum).

n. unı 142b/5

nuḥā' (Ar.) Murdar ilik.

n.+larınıñ 109a/9

Nuḥ neciyyu'llāh (k.a.) Hz. Nuh.

n. 87b/18

nuḫra (Ar.) Ortası delik şişkinliklerle tanı-
nan hastalık.

n.-i raḥim 47a/7

n.-i raḥm 43a/20, 43b/17

n.+lara 7a/19

nuḫlāt (Ar.) Çerezler.

n.+dan 38b/15

nuḫū' (Ar.) Katı bir maddeyi sıvı içinde ısı-
latarak yumuşatmak.

n.-ı zıbaḫ (sulandırılmış civa)129a/21

nūne (Ar.) Çene çukuru, gamze.

n. 120a/3

n.+sini 120a/2

Nu'mān-ı Ḥanefiyye (k.a.) Hanefi mezhe-
binin kurucusu, İslam fıkıh ve hadis âlimi.

mezheb-i N.+de 92a/19

nuṭfe (Ar.) Döl suyu, atmik, sperma.

n. 6a/20, 14a/7, 14a/16, 25a/4,

26a/13, 27a/22

n.-i nisā 27b/3

n.-i nisvān 27b/7, 27b/15

n.-i recül 26a/17, 26a/21

n.-i ricāl 26a/9, 27a/11, 27b/3

n.-i ünşā 29a/2

n.-i zeker 29a/1

n.+de 15b/17

n.+leri 25b/8, 27a/23, 27b/1

n.+leriñ 25a/5

n.+niñ 26a/14

n.+si 14a/4, 25a/4

n.+sinden 26b/20

n.+yi 6a/5, 14a/6, 14a/10, 14b/1

nuṭfe-i zebediyye (Ar.) Köpürüp kayan
nuṭfe.

n. 6a/20

nūcūm (Ar.) Yıldızlar.

aşḫāb-ı n. 17b/7, 87b/9, 91a/14

aşḫāb-ı üstādān-ı fenn-i n. olan 97b/2

erbāb-ı n. 15a/13, 102b/17

erbāb-ı n.-ı şāḫib-i kitābet 15a/9

fenn-i hey'et ü n. 91a/21

mehere-i erbāb-ı fenn-i n. 17b/4

nūcūmiyye (Ar.) Astroloji ilmine ait.

ḳā'ide-i n.+ye 17b/3

nūfesā (< Ar. nūfasā?)Loğusa, yeni doğur-
muş kadın.

n.+niñ 61b/9

n.+ya 52b/8, 60b/6

nūhā (Ar.) Akıl, idrak.

mefhūm-ı aşḫāb-ı derk-i

n.+dandır 102a/8

nūḫūft (Far.) Türk müziğinde bir birleşik
makam.

n. 100b/15

nūmūvv (Ar.) Büyüme, yetiştirme, bitme,
geliştirme.

n. 42b/2

nūşāre (Ar.) Biçilen ağaçtan dökülen talaş,
yonga.

n.-i 'āc (fildişi talaşı)

48a/23, 48b/15, 49b/5, 119a/1

Nūzhe (e.a.) Hekim Dāvud el-Antakı'nın
eseri.

N.+sinde 11a/3

nūzūl (Ar.)

1. Felç.

n.+e 44b/12

2. Aşḫāğı inme.

n.+i 85b/21

-O-

oğ- Ovmak, bir şeyin üzerine bastırarak el
gezdirmek.

o.-alar 69b/17, 110a/7

o.-duḫdan 51b/8

o.-maḫ 109b/5, 109b/9

oğlan Çocuk, evlat.

o. 63b/8, 123b/7

ādem o.+ı (insanoğlu)102b/4

o. aşı (döl yatağı)60a/19

o. dudağı (döl yatağı)60a/19

o. şarplanmaḫ (doğumda zorluk

çekmek)52b/13

'**Oşmân** (k.a.) Hz. Osman, üçüncü halife.
hazret-i 'O. 119b/23

'**Oşmânî** (Ar. 'Oşmân + lı) Osmanlı devletinin tebaasından olan kimse.

'O. olup 119b/15

Organon (e.a.) Aristo'nun eseri.

O.+ı 102a/17

-Ö-

öksürük(g)Öksürük.

ö. 113b/19

nezle ö(g).+i 39a/19

öksüz Anası veya hem anası hem babası ölmüş olan çocuk.

ö. olup 123a/16

'**Ömer bin el-Hattâb** (k.a.) Hz. Ömer, ikinci halife.

'Ö. 73b/20

-P-

pâçe (Far.) Koyun, keçi ve sığır ayağından yapılan yemek.

p. ve işkenbe şorbası 107b/3

pâdzehr (Far.) Panzehir, zehire karşı ilaç.

p.+e 143a/14

pamuğ (< Far. panbuğ)Pamuk (Gossypium).

p. 22b/22

parmak(g)Parmak.

p. 48a/1, 50a/16, 65b/4, 81a/20,

105a/2

p(g).+ında 57b/19

p.+ları 58b/19

p.+larını 109a/18

p.+larınıın uçları 68a/20

parklik(g)Kabızlık.

p(g).+ine 86a/15

parkmez Genellikle üzüm, dut vb. meyvelerin kaynatılarak koyulaştırılmış biçimi.

p. 138a/18

pelteklik Peltek olma durumu, peltek konuşma.

p. 109b/22

pençgâh (Far.) Türk müziğinin en eski birleşik makamlarındandır.

p. 100b/14

pençik Küçük bir parça alıp ağızda çiğneyerek yumuşatmak.

p. ideler 72a/11

perde (Far.) Bir müzik parçasını meydana getiren seslerden herbiri.

p. 90a/8

p.-i muhâlifek 100a/4

p.-i püselik 100a/7

p.-i râst 100a/2

p.-i rehâvî 99b/20

p.+ler 90a/10

p.+sinden 100a/12

perhîz (Far.) Diyet.

p. itirdim 59a/16

p. itirdüp 40a/9

peşrev (Far.) Türk müziğinin en meşhur saz eseri formu.

p.-i cevri 92a/9

peynir (< Far. penîr)Peynir.

p. 28a/8, 28a/10, 28a/15, 81a/7,

123b/16

p. iden 28a/14

çayır p.+i 126b/16

felemenk p.+inden 131a/11

hünzîr p.+inden 131a/11

teleme p.+i 107b/6

p.+de 81a/22

peynirli Kıvamı koyu olan, tortulu.

p. 81a/20

piğâ (< Lat. pica)Hamile olan kadının alı-şılmışın dışındaki şeylere aş ermesi.

p. 20b/19

pihte (Far.) Zamk şeklinde olan.

p. olup 15a/16

pistân (Far.) Meme.

hâlme-i p.-i mâder 82a/1

pişrev (Far.) Türk müziğinin en meşhur saz eseri formudur.

p.+den 100a/5

p.+i 100a/7, 100a/14

p.+in 100a/9
Portuqal (y.a.) Portekiz.
 P. 52a/23
püre (Far.) Pire.
 p. yeniği 134b/7
püselik bk. büselik
 perde-i p.+de olan 100a/7

-R-

radî (Ar.) Süt emen çocuk.
 ğidâ-i tıfl-ı r. olan 78a/22
 r.-i şîrhâr 79a/22
 tıfl-ı r. 84b/2
 tıfl-ı r.+a 78a/13
 tedâbîr-i r.+de 83a/3
râh (Ar.) Şarap.
 r.-ı rûh-efzâ 96a/15
rahâk (Ar.) Buluğa ermek.
 r. 113a/11, 113a/18
râhatü'l-ervâh (Ar.) Türk müziğinde bir
 birleşik makam.
 r. 100b/15
rah(i)m (Ar.) Rahim, döl yatağı.
 r. 9a/7, 11a/9, 14a/11, 22b/7, 31b/16,
 39a/16, 42a/22, 42b/8, 42b/18, 44a/19,
 45a/19, 45a/21, 45b/13, 53a/15, 53a/19,
 54b/4, 61a/11, 61a/12, 61b/17, 61b/18,
 62a/22, 63a/7
 cirm-i r. 42b/18
 def-i r. 44b/10
 emrâz-ı r. 46b/11
 fem-i r. 54a/1, 58b/15
 ihtinâk-ı r. (isteri) 26b/21
 imtilâ-i urûk-ı r. 41b/21
 işâbet-i r. olan 30b/14
 mevzî-i r. 57b/7
 nukra-i r. 47a/7
 r.-i bâlâ 60b/23
 r.-i mâder 5b/20, 6a/15, 6b/10,
 8a/22, 8b/18, 10a/13, 10b/21, 12a/9,
 15b/17, 16a/14, 16a/22, 16b/2, 16b/8,
 16b/10, 17a/9, 17a/13, 17b/15, 22a/16,
 26a/1, 27b/4, 28a/2, 30b/2, 30b/8,
 36b/1, 41b/7, 45a/8, 46b/2, 60a/17,

64b/23, 66a/6, 66b/23, 67b/18, 68a/8,
 81b/18, 132a/16, 132a/20, 133b/14
 r.-i mâderde olan 13b/19, 70b/2
 r.-i mâderide 25b/2
 r.-i ma'hûde 14a/5
 sū-i mizâc-ı r. 77b/23
 zîntâriyâ-i r. 42a/12
 ũzv-ı r. 6a/5, 50b/1, 77b/23
 ũdalât-ı r.+in 47a/8
 aĝşiy-e-i r.+in 44b/15
 dâhil-i r.+de 46b/14
 derûn-ı r.+e 18a/20
 e'âlî-i r.+e 61a/23
 fem-i r.+de 12a/22
 fem-i r.+i 53b/19, 60b/21
 fem-i r.+inin 24b/7
 ihtinâk-ı r.+de 62b/5
 nukra-i r.+e 43a/20
 nukra-i r.+in 43b/17
 r.+e gelen 7a/4
 raqabe-i r.+e 54b/11
 raqabe-i r.+in 43a/15
 tabaqa-i r.+e 63a/14
 tabakât-ı r.+e 40b/10
 ũmķ-ı r.+de 61b/10
 ũrûķ-ı r.+de 44a/17
 ũrûķ-ı r.+i 46b/18
 ũzv-ı r.+e 63a/10
 ũzv-ı r.+ine 35a/17
 r.+de 6a/4, 7a/2, 7a/19, 8b/5, 9a/6,
 11a/6, 12a/19, 12b/16, 15a/15, 15a/19,
 18a/10, 18b/19, 29b/7, 42b/6, 42b/7,
 42b/9, 43a/3, 43a/9, 43b/1, 43b/11,
 44b/11, 44b/13, 45b/9, 45b/14, 46a/19,
 47a/2, 50b/6, 57b/8, 57b/10, 60a/20,
 60b/1, 60b/9, 61b/12, 61b/15, 61b/19,
 61b/20, 61b/23, 62a/7, 62a/9, 62a/13,
 64a/2
 r.+de olan 33a/3, 33b/1
 r.+den 9a/4, 17b/1, 29a/18, 39a/17,
 39a/18, 41b/5, 41b/13, 44b/7, 45b/10,
 52b/21, 61a/19, 62b/2, 63a/11
 r.+e 2a/9, 7a/4, 7a/22, 11a/3, 14a/10,
 15a/21, 22b/13, 32b/2, 34a/1, 34a/3,

35b/3, 37a/23, 38a/11, 38a/22, 45a/17, 45b/12, 46b/10, 47b/1, 52a/11, 54a/10, 55a/12, 57b/6, 63a/16, 64b/12, 64b/14, 72a/22

r.+i 20a/13, 37a/7, 46a/14, 46b/12, 50a/22, 53a/12, 55a/22, 64b/18
r.+iñ 6a/5, 18a/16, 18a/17, 26a/10, 29b/2, 29b/3, 29b/17, 30a/6, 30a/9, 30a/11, 30a/19, 31b/15, 33b/21, 37a/16, 38a/15, 42b/14, 53a/19, 58b/12, 60b/14, 61a/1, 77b/21

r.+inde 34a/17, 40b/22, 41a/23, 43a/1, 78a/17

r.+inden 26b/23

r.+ine 14a/3, 57a/22

r.+iniñ 12a/21

r.+leri 18b/4, 26b/17, 55b/16

r.+lerinde 27a/16

r.+lerine 27a/18

rahmiyye (Ar.) Rahim, döl yatağı ile ilgili.

hukne-i r. 64b/12

intifāh-ı mecārī-i r. 53a/14

tenkiye-i r. olunur 37a/19

a'nāk-ı r.+leri 3a/7

i'zām-ı r.+niñ 53a/10

kurūh-ı r.+de 3b/15

raḳabe (Ar.) Boyun.

r.-i raḳme 54b/11

r.-i raḳmiñ 43a/15

raḳīk (Ar.)

1. Akışkan, sulu.

r. 26b/20, 78b/23, 81a/6, 81a/7,

81b/4, 84a/1

r. olur 80a/17

r. olursa 80b/2

balğam-ı r. 134b/13

şafra-yı r. 20a/12

r.+dir 81a/16

r.+i 81b/3

2. İnce.

r. 123a/3

r. olmasıyla 53b/22

3. Zayıf, güçsüz.

r. olanını 47a/18

r. olmağla 67a/5

4. Yumuşak.

r. olması 68a/19

5. Hassas.

fıkr-i r. 20a/21

rām (Far.) Dikenli çalı, yabancı akdiken (Rhamnus cathartica).

r.+iñ 4b/22

rāmişger (Far.) Çalgıcı.

r.-i dil 95b/1

raşāş (Ar.) Kurşun.

r.-ı muḥarraḳ 67b/7

raşāşıyyü'l-levn (Ar.) Kurşun rengi.

r. 134b/20

rāsib (Ar.) Dibe çöken, tortulaşan.

r. olup 128b/10

rāst (I)(Far.)

1. Makam.

r. 98b/5, 100b/13, 101a/18, 101b/21

maḳām-ı muḥālif-i r. 100a/10

maḳām-ı r. 99b/19, 100a/13

maḳām-ı r. olup 94b/17

perde-i r. ideler 100a/2

r. eyler 94b/20

r. maḳāmı 94b/17

maḳām-ı r.+iñ 101a/18

r.+a 101b/21

2. Sağ.

dest-i r.+ı 89a/4

rāst (II)(Far.) Rastlama, tesadüf.

r. gelmiş 92a/11

raşe (Ar.) Titreme, titreyiş.

r. 126b/2

raṭb (Ar.)

1. Nemli, rutubetli özelliğe sahip.

bārid ü r. 96b/12, 99a/19, 99b/2

bārid u r. olduğundan 89b/19

bārid ü r. olduğundan 101a/20

bārid ü r. olmağla 96b/8

cereb-i r. 143b/6

ḥār u r. 99a/23

ḥār u r. olan 96b/19

ḥār u r. oldığı 89b/21

ḥār u r. olmağla 96b/15, 101a/13

2. Yumuşak.
r. 72a/14
- raṭbe** (Ar.)
1. Nem, rutubet.
r. 48a/9
2. Taze.
fevâkihe-i r. 125a/16
3. Yumuşak.
mâdde-i r. 39a/16
- rafl** (Ar.) Bir litre kadar olan bir sıvı ölçüğü.
r. 20a/9, 63a/2, 64a/14, 137b/16
r.+ına 64a/13
- râvend** (Far.) Karabuğdaygillerden büyük yapraklı, kökü ilaç yapımında kullanılan, çok yıllık bir bitki (Rheum officinale).
r. 49a/12
- râvendî** (Far.) Karabuğdaygillerden büyük yapraklı, kökü ilaç yapımında kullanılan, çok yıllık bir bitki (Rheum officinale).
r. 131a/8
- râziyâne** (Far.) Rezene bitkisi (Feoniculum vulgare).
r. 64a/9
r. tohumı 137b/15
- râziyâneg** (Far.) Rezene bitkisi (Feoniculum vulgare).
r. 137b/19
bezr-i r. 51a/12, 138a/2
- raẓrâz** (Ar.) Balık eti.
semek-i r.+ı 38b/4
- rebâb** (Ar.) Gövdesi hindistan cevizi kabuğundan yapılmış bir çeşit kemençe.
r. 87a/19
- Rebîa** (k.a.) Abdülmuttalib b. Rebîa.
R. 73a/1
- recül** (Ar.) Erkek.
r. 42b/1
nuṭfe-i r. 26a/17, 26a/22
r.-i kebîr 95b/10, 96a/6, 130b/1
r.-i kibâr 130a/20
r.+üñ 6a/4, 29a/15
- redâ'et** (Ar.)
1. Hastalık, yara azgınlığı.
'alâmât-ı r.+den olmağla 135b/11
r.+ine 127b/18
2. Kötülük, fenalık, bayağılık.
r.+i 80a/13
- rediyye** (Ar.) Kötü, fena, bayağı.
r. 75b/18
r. olanlar 43b/9
r. olursa 141a/4
aḥlâḳ-ı r. 75b/14, 75b/21, 111a/2
a'râz-ı r.-i mütenevvi'a 143b/2
âşâr-ı r. 21a/14, 21a/17
'avârîzât-ı r. 127b/6
bilâ-'avârîz-ı r. 36b/22
ebḥire-i r. 18b/19, 19a/12, 62a/11
ḥummeyât-ı r.-i muhtelif 126a/9
istî'dâd-ı a'râz-ı r. 46b/7
keyfiyyet-i r. 116b/16
aḥlâḳ-ı r.+si 93a/20
a'râz-ı r.+leriñ 62a/17
a'râz-ı r.+si 126b/9
'avârîzât-ı r.+ler 127a/10
'avârîz-ı r.+ler 36b/19
'ilel-i r.+niñ 117a/10
iṣâbet-i 'ayn-ı r.+niñ 117a/23
r.+de 139b/20
- rediyyü'l-ḥulḳ** (Ar.) Kötü huylu.
r. 75b/13
- rediyyü't-tam** (Ar.) Bozulmuş yiyecek.
r. olup 80a/21
- rehâvet** (Ar.) Gevşeklik.
r. 30b/6
r.+den 42b/19
- rehâvî** (Far.) Türk müziğinde bir birleşik makam olup en eski terkiplerdendir.
r. 95a/19, 98b/19, 99b/19, 102a/3
r. olan 92a/15
r. olmaḳ 99b/23
makâm-ı r. 95a/15, 95a/16, 100a/1, 102a/3
perde-i r. 99b/21
- remâd** (Ar.) Kül.
r. 19b/19
r.-i 'urkübü'l-'icl 67b/6
r.-i veda' 67b/5
- remed** (Ar.) Göz ağrısı, göz ağrımastı.
r.-i 'ayn 122a/22
envâ'-ı r.+e 95b/17

reml (Ar.) Kum.

r. 19b/19, 20a/15, 21b/13, 50a/8

re's (Ar.) Baş.

r. 85b/19

eczâ-i r. 115b/11

elem-i r. 115b/16

r.-i cenîn 53b/9

emrâz-ı r.+den olan 115b/7

re'sü'l-ıcl (Ar.) Bir bitki.

r. 118b/8

reş (< Ar. reşş)Sulandırma.

r. itmekle 57b/18

reşâşe (Ar.) Su serpintisi.

tedâhül-i mâ-i r. (banyo esnasında
burun ve kulaklara su kaçmasını
önleme)69b/9

retkâ (Ar.) Üreme organında cimaya mani
olacak surette bitişiklik olan kadın.

r. olup 55b/5

revğan (Ar.) Yağ.

r.-ı zeyt 65b/10

reyhânî (Ar.) Fesleğen (Ocimum basilicum).

şarâb-ı r. 5a/18

şarâb-ı r. virilmek 59a/4

reza(?) (Ar.) Süt emme, çocuğa süt verme.

âgüş-ı r.-ı terbiye 75a/4

müddet-i r. 106b/13

r.-ı veled 10a/23

vaqt-i r. 81b/12

vesâtet-i r. 75b/22

'aķīb-i r.+da 87a/5

emr-i r.+da 83b/5

eşnâ-yı r.+da 102a/20

hîn-i r.+larında 94a/19

müddet-i r.+da 84b/17, 132a/21

müddet-i r.+ı 104a/20, 108b/5

nisbet-i r.+a 10b/2

r.+a 82a/18

r.+ın 81b/14

r.+ından 78a/14, 78a/23, 78b/7

r.+ları 104a/16

r.+nın 84b/20

ribâs (Far.) Usaresinden şerbet yapılan, ta-

şıldığı hassalar sebebiyle halk hekimliğinde
kullanılan ravent türünden mayhoş ot.

r. 136b/20

şarâb-ı r. 136b/10, 138b/23

ribâât (Ar.) Sinirler.

r. 8a/2, 43b/17, 44a/22, 44b/11,
44b/15, 45a/16

r.-i vâhıde 53b/17

ri'e (Ar.) Akciğer.

r. 53a/16, 114a/17

r.+sinde olan 55b/18

ri'etü'l-ğanem (Ar.) Koyun akciğeri.

r. 51a/20

rih (Ar.)

1. Romatizma, ağrı.

r. 126a/22

r. cevalân idüp 22b/8

2. Yel, rüzgar.

r.-i şimâlî 54a/7

rihiyye (Ar.) Romatizma ile ilgili.

r.+den 48a/10

rihü's-şevk (Ar.) Şiddetli ağrı.

r. 78a/8

rişü'l-ħacel (Far. riş + Ar. ħacel)Keklik te-
leği.

r. 62b/4

riyah (Ar.)

1. Yeller, ağrılar, romatizmalar.

r. 51a/10, 74a/6

keşret-i r. olursa 51a/3

r.-ı keşire 53a/11, 82a/22

r.+a 51a/9, 81a/8

r.+ı 22b/6

r.+ından 106a/22

2. Rüzgarlar.

r. 30b/3

r.-ı cenübiyye 30b/5

r.-ı ħârre 95b/22

r.-ı mezbûr 30b/16, 30b/17

r.-ı şimâlî 30b/10

r.-ı şimâliyye 55b/8

riyahü'l-efrese (?)

r. 78a/9

rozâtem (?) Toz ilaçlardan oluşan bir çeşit terkip.

r. 51a/5

ru'âf (Ar.) Burun kanaması.

r. 36b/17, 42a/11, 136a/11

r.+a 35a/16, 114b/5

r.+ıñ virdiği 136a/13

rub' (Ar.) Nöbetle gelen hastalık.

hummâ-yı r.+uñ 96a/7

rubb (Ar.) Bitkilerden elde edilen özsu.

ayva r.+ı 37b/11

ķavâbız-ı r.+lardan vireler 136b/13

ribâs r.+larını 136b/20

r.+ları 136b/21

r.+unu 21a/21

rubbü's-süsen (Ar.) Zambak suyu.

r. 109b/1

Rüdiyüs (k.a.) Bir hekim.

R. 129b/10

rûh (Ar.)

1. İnsan ve hayvanda vücudu canlı kılan, bilen, duyan ve idrak eden hayat gücü, hayat cevheri, can.

r. 20b/9, 44a/23, 117a/8

r. olup 103a/4

feyz-i r. 10a/12

ifâza-i r. 13b/17

ifâza-i r. olunca 39b/18

nazar-ı r. 120b/19

nefh-i r. 13a/22

r.-ı âḥer 120b/15

r.-ı ħabîş 120b/18

r.-ı ħayvâniyye (nefsin kalpte bulunan ve buhar gibi sıcak ve latif bileşeni) 90a/5

r.-ı insânî 120b/15

r.-ı meşîme 118a/22

r.-ı muķaddem 20b/14

r.-ı nefsanî (insanın akıl ruhu,

dimâğ) 13a/23

r.-ı nefsanîyye ve ħayvâniyye ve

tabî'îyye 6a/19

r.-ı pür-fütûh 13b/14, 16a/14, 25b/14

r.-ı tabî'î (hayvansal ruh, kan) 13b/18

sultân-ı r. 102a/12

şevk-i r.+ı 93b/14

inti'âş-ı r.+ı 95b/5

nefh-i r.+a 6a/11

r.+dur 93b/12

r.+ları 102a/18, 102a/21

r.+larına 102a/21

r.+una 102a/23

r.+unu 93a/13

2. Bitki ve cisimlerde damıtımla elde edilen uçucu madde, esans.

r.-ı kibrit (kükürt esansı) 129b/13,

129b/14, 130a/14

r.-ı maĥşûşa 130a/2

r.-ı zâc (eter, lokmanruhu) 129b/13,

129b/16, 130a/15

3. Öz.

r.-ı ħarnü'l-iyyel (geyik boynuzu özü) 128b/13

rûĥânî (Ar.) Ruh ile ilgili, ruha ait.

r. olan 98a/16

r. olup 97b/23, 114b/18

rûĥâniyye (Ar.) Ruh ile ilgili, ruha ait.

ķuvve-i r. 94b/6

ķuvvet-i ķuvâ-yı r. 103a/17

lezzet-i r. 103a/7

a'râz-ı r.+niñ 32b/18

ĥuzûzât-ı r.+sini 102a/15

şafâ-yı r.+niñ 32b/19

rûĥiyye (I) (Ar.) Ruhla ilgili.

dem-i r.+niñ (hayvani ruh) 9a/7

rûĥiyye (II) (Ar.) Dibi iltihaplı ve yassı bir takım kabarcıklar ile meydana gelen bir nevi cilt hastalığı.

r. 98a/12

ruḳye (Ar.) Büyücülerin okudukları şey, efsun, dua.

r. 117b/20, 122a/13

r. iderler 122a/20, 122b/1

r.-i kâmile 122b/6

r.+ler 121a/5

r.+lerinden 122b/3

r.+ye 122a/19, 122a/22

Rûm (y.a.) Anadolu.

R. 101b/12

Rūmī (ö.a.) Anadolu ile ilgili, Anadolu'da yaşayan.

ve'd-dīn-i R. 92b/15

fulūniyā-yı r.+den 51b/2

rūmī-ırāk (Ar.) Türk müziğinin en eski birleşik makamlarından birisi.

r. 100b/6

rummān (Ar.) Nar ağacı ve meyvesi (Punica granatum).

kışr-ı r. 52a/6

uşāre-i r.-i hāmıza 136b/8

r.-i müzz 136b/19

zehr-i r. 49a/3

ruṭūbāt (Ar.) Rutubetler, nemler.

r. 33b/1

r.-i beden 33b/4

r.-i fazliyye 18b/21, 132a/18, 132b/15

r.-i fazliyye-i demeviyye 131b/3

r.-i ġarīziyye 113a/6

r.-i keşiresi olmağdan 132a/12

r.-i mezbūr 131b/13

r.-i muḥāṭiyye 47a/8

r.-i zā'ide 104a/9

keşret-i r.+ından 109b/19

seyelān-ı r.+ın 60b/16

r.+da 131b/11

r.+ı 131b/15, 131b/20

r.+ından 37a/16, 98a/11

-S-

ṣabī (Ar.) Çocuk, henüz memeden kesilmemiş çocuk.

ş. 114a/14

ş. iken 133a/19

ş. olduğu 139b/4

ş.-i melīḥ 119b/23

ş.-i şīrhār 103a/16

ş.+lerde 114a/8

ş.+niñ 120a/2, 128a/10

ş.+ye 139b/8

sābinā (Lat.) Kara ardıç (Juniperus sabina).

s. 64a/8, 64a/11, 64a/22, 64b/4,

129a/10

ṣābir (Ar.) Sabreden, dayanan.

ş. ola 66a/15

ṣabr (Ar.) Sokatra adasında çıkan, zambakgiller familyasından, tropikal bölgelerde yetişen, küçük büyüklü birçok türü bulunan, özellikle sarı sabır denen türü tıpta kullanılan bir bitki (Aloe).

ş. 140a/7, 141b/2

ş.-ı iskaṭūrī 129a/15, 130b/22

ş.-ı keberiyü'l-levn ş. 130b/5

ṣād (Ar.) Kutluluk, uğur, kutlu, uğurlu.

s. u naḥş 17b/8

s.+a 16b/15

s.-ı ekber (jüpiter gezeni) 17a/20

s.-ı ekber olmağla 16a/11

s.-ı şuğrā olup (venüs gezegeni) 16a/23

ṣadef (Ar.) Sedef, inci kabuğu.

incü ş.+ine 81a/23

ṣadr (Ar.)

1. Herşeyin önü, başı, ilerisi, en yukarı, en baş.

ş. 55b/17

ş.-ı meclis olan 101a/4

şāhib-i ş. olan 101a/7

şāhib-i ş.-ı meclis 101b/13

2. Göğüs.

ş.+ı 68a/17, 75a/16

ş.+ını 138b/1

ş.+ın 75a/21, 138b/13

ṣāfi (Ar.) Temiz, halis, katışıksız.

ş. 22b/23, 46b/15, 84a/1

āb-ı ş. 142b/16

dem-i s. 44b/13

kuş-ı mürr-i ş. 56b/23, 58a/9, 63b/15, 64a/17

mā-i ş. 128b/10

mürr-i ş. 59a/10, 59b/2, 63a/8, 64b/8, 65b/22, 129a/15, 130b/22

mürr-i ş.-i aḥmer 58a/12

ş. ḳalur 132a/10

Ṣafiyü'd-dīn (k.a.) Safiyüddin İshak, Saffevi hanedanına ismini veren kişi.

Ş. 91a/18

ṣafra(^o) (Ar.) Karaciğerin salgıladığı yeşil sarı renkte acı sıvı, öd; eski tıpta beden ya-

pısının teşkil ettiği kabul edilen dört unsurdan biri.

ş. olursa 19b/9

mürre-i ş. olursa 41a/16

ş.-i muh̄h̄i 19b/9

ş.-yı rak̄ik̄ 20a/12

fıkdân-ı ş.+da 125b/4

mürre-i ş.+ya 21b/4

ş.+dandır 46b/17

ş.+nıñ 80b/9, 125b/2

şafrevî (Ar.) Safraya ait.

ş. oldığından 134b/8

şafreviyyet (Ar.) Safraya ait, safra ile ilgili.

ş.+e 134b/6

şafşaf (Ar.) Söğüt ağacı (Salix).

varağ-ı ş. 118a/6

zehr-i ş. 118a/6, 118b/15

şaḥc (Ar.) Bağırsak iltihabı.

s. ʿarızası 139b/8

s.-ı emʿa 139b/22

şaḥḥāre (Ar.) Meşin veya deri kaplı yolcu sandığı, hayvana yüklenmeye mahsus ve içine su geçmez sandık.

s.+leri 119a/23

şaḥḥū'l-beden (Ar.) Sağlıklı vücut.

ş. olan 79a/19

şaḥḥū'l-mizāc (Ar.) Sağlıklı olma.

ş. 112b/21

şaḥḥ (Ar.) Döğme, döğülme, ezme, kırma, kırılma, döğüp yumuşatma.

s. 3b/18, 129b/3

s. idüp 5a/11, 59b/18, 67a/18, 68a/5, 104b/21, 107a/8, 141b/5

s. olunduğdan 3b/18, 65b/23,

142a/19, 142b/15

s. olunmuş 66a/4

s. olunup 4b/23, 5a/6, 5b/1, 56b/11, 59b/2, 64a/20, 66b/5, 67b/8, 106b/10, 128a/17, 143a/9

sāḥeyn (Ar.) Topuktan baldıra doğru her iki bacağıncik yeri.

s.+e 63a/6

sāḥit (Ar.) Doğum zamanı gelmeden önce ana rahminden düşen çocuk, düşük.

s. ider 46a/17

s. ola 67b/5

s. olacağ 46a/20

s. olmağı 46b/22

s. olmaqlığı 42a/20

s. olmaya 62a/23

s. olmayup 36a/5

s. olmazsa 64b/10

s. olmuş 56b/20

s. olsun 35a/7

s. olup 24a/9, 45a/13, 113a/3,

127b/15

s. olur 42a/22, 43a/6, 43a/9, 44a/20, 55a/20

s. olurlar 42b/11, 42b/13

s. olursa 40a/3, 127b/20

şalābet (Ar.) Peklik, katılık, sağlamlık.

ş. 30b/12, 76b/22

izdiyād-ı ş.-i beden 66a/14

ş. bulup 85a/4

ş. olup 66a/8

ş. virmekle 67a/1

ş.-i tıḥāl (dalak sertleşmesi,

sıkışması)78a/9

ş.+i 29b/22, 66b/13

şall (Ar.) Çın çın etmek, şingirdamak.

ş. 116b/13

sālūyā (?)Diş otu.

s. 64a/20, 64b/11

şamem (Ar.) Sağırılık.

ş. u aşamm olmasına 139b/15

şandal (Ar.) Sandal ağacı, çeşitli türleri olan bir ağaç (Santalum album).

ş. 141a/21

ş.-ı makāşir 68a/5

şandaleyn (Ar.) Sandal ağacı.

ş. 49b/4

cevāriş-i ş. 49a/11

merhem-i ş.+den 49b/2

şar' (Ar.) Sara, bayılıcı, ağız köpürtücü ve çirpındırıcı bir sinir hastalığı.

ş. 62a/16, 78a/9, 83a/20, 124b/17,

127b/10, 128b/16

şarımsak Zambakgillerden, keskin kokulu bir bitki (Allium sativum).

- ş. 22b/14
şarîrû'l-esnân (Ar.) Diş gıcirtısı.
 ş. 126b/1
sâriye (Ar.) Bulaşan, bulaşıcı.
 emrâz-ı s.+dendir 134a/9
 emrâz-ı s.-i vâfirenden olmağla 78a/12
şarplan- Doğumda zorluk çekmek.
 oğlan ş.-mağ 52b/13, 52b/14
 ş.+dığı 59b/12
şa'ter (Ar.) Güveyi otu (Origanum vulgare-
 re- Thymus longicaulis).
 ş. 66b/4
sâz (Far.) Müzik aleti, çalgı.
 s. 99b/22, 100a/1, 100a/3, 100a/6,
 100a/9, 101b/5, 102b/9
 s. olmağla 88a/17
 s. olunup 102a/2
 âlât-ı s. 100a/11, 100a/13
 çeng-i s. 97a/18
 ehl-i s. 96b/1
 envâ'-ı s. 94a/3
 erbâb-ı s. 96a/23, 101a/2
 istimâ'-ı s. u söz 93a/19, 93a/23
 nağamât-ı s.-i hâvâtîr-nevâz 101b/20
 s.-i bâlâ-ihtîşâm 97a/2
 s.-i nağme-perdâz 88b/2
 s. u dil-sûz 94b/10
 s. u söz 96b/4
 s. u 'ûd 96a/15
 envâ'-ı s.+dan 94a/7
 s.+a 98a/20
 s.+da 99b/20
 s.+ı 87b/20
sâzec-i hindî (Far. sâzec + Ar. hindî) Bir
 bitki ya da baharat.
 s. 66b/3
sâzkâr-mû'tedil (Far. sâzkâr + Ar. mû'te-
 dil) Türk müziğinde bir birleşik makam.
 s. 100b/7
sedy (Ar.) Meme.
 humret-i ş. (memenin kızarması) 77a/2
 iktinân-ı ş. (memenin
 küçülmesi) 77a/1
 ş.+nde olan 77a/19

- sedyeyn** (Ar.) Kadının her iki memesi.
 taht-ı ş.+e 51b/9
 'urûk-ı ş.+de 44a/17
 ş.+de 44a/17
 ş.+e 44b/1
 ş.+inde 44a/13, 44b/2
 ş.+iñ 44a/19
sefercel (Ar.) Ayva (Cydonia vulgaris).
 s. 20b/3, 40a/17,
 s. 118a/8, 136b/19
 dühn-i s. 49b/18
 sikencübîn-i s. 40a/18
 şarâb-ı s. 48b/16
 'uşâre-i s. 118b/23
sefûf (Ar.) Toz hâlindeki ilaç.
 s. 48a/19, 49a/11, 51a/6, 58a/9,
 63b/13, 118a/22, 128a/10, 131a/15
 s. oluna 48a/21, 48b/1, 58a/6, 58a/13,
 64a/19, 118a/15
 s. olunduğda 63b/16
 s. olunup 59a/11
 'arab-ı s. 129b/6
 s.-ı cevârişü'l-verd 51a/4
 s.-ı çalapa 131a/6
 s.-ı hâşiyetü'l-huşân 63b/20, 63b/21
 s.-ı türbüd 131a/8
 s.-ı zîbağ 129a/22
 s.+ı 58a/2, 58a/13, 118a/11
 s.+lardan virilüp 51a/7
sefûfât (Ar.) Toz ilaçlar.
 s. 52a/1
 s.-ı zü'l-hâşşa 48b/3
sefûfû'r-re's (Ar.) Etkili bir toz ilaç.
 s. 130a/6
segâh (Far.) Türk müziğinin en eski ma-
 kamlarından. s. 100b/5
 s. oldı 99b/10
segâh-'acem (Far. segâh + Ar. 'acem) Türk
 müziğinde bir birleşik makam.
 s. itmekdir 100b/7
sehânet (Ar.) Yoğunluk, koyuluk.
 ş. 6b/9, 60b/13
 ş. ü riğkat 79a/14

sekerü'l-verd (Ar.) Gül şarabı.

s. 48b/14, 48b/19

sel'a (Ar.) Ur.

s. 78a/4

selîhe (Ar.) Burçak (Lathyrus Sativus).

s. 64b/4

selîme (Ar.) Diş otu.

s. 49a/4, 50a/15

‘uşâre-i s.+den 49a/1

s.+yi 49a/1

selmek (Far.) Türk müziğinde en eski bir birleşik makamdır.

s. 99a/19, 100b/14

sem (< Ar. semm)Zehir.

s.+den 34b/3

semek (Ar.) Balık.

s.-i razrâz (balık eti)38b/4

semen (I)(Ar.) Semizlik, yağlılık.

s. 46a/4

s.+de 75b/1

s.+niñ 53a/7

s.-i mezbür 53a/8

s.-i şahmâni 75b/5

semen (II)(Far.) Yasemin.

s. 27b/14

semîd (Ar.) Simit.

s. 106b/10

s.+i 106b/8, 107a/3

semîn (Ar.) Semiz, şişman, besli, yağlı.

s. olanlarda 46a/3

s.+den 25b/10

semiz ot Semizotugillerden, etli ve mayhoş yaprakları sebze olarak yenilen otsu bir bitki (Portulaca oleracea).

s. 37b/14, 107a/8, 137a/9

semmiyyet (Ar.) Zehirlilik.

s. 120a/11, 135a/3

semûm (Ar.) Zehirli şey.

s.+dur 120a/13

Senâritûs (k.a.) Daniel Sennertus.

S. 60a/15

senâyâ (Ar.) Ön dişler.

ş. 105b/6, 106a/4, 108b/8

sinn-i ş. olmağla 105b/14

serbü'l-ganem (Ar.) Koyunun içyağı.

s. 51a/20

seretân (Ar.) Yengeç.

‘ayn-ı s. 21b/16

s.+a (yengeç burcu)98b/13

serhas (Ar.) Eğrelti otu (Polypodium vulgare).

maḫbūh-ı s. 130a/11

serî'ü'l-inhizâm (Ar.) Hızlı sindirim.

s.+dır 38b/12

serî'ü't-teşîr (Ar.) Çabuk etki gösterme.

s. 5b/3

s. olanlar 57a/7

s. olmağla 51a/9

s. olur 118a/20

edviye-i s.+den 2b/8

sersâm (Far.) Sersem, insana sersemlik veren bir hastalık.

s. 94b/23, 98a/10

‘illet-i s.-ı dimâğıyye 95b/4

s. ḫâdişesi 139a/15

sevdâ (< Ar. sevdâ)Eski tıpta insan vücudunu ve mizacını meydana getirdiği ve insan sağlığının aralarındaki dengeye bağlı bulunduğu kabul edilen dört unsurdan biri, kara safra.

s. 80b/19

s.-i ḫâmîza 80b/23

vefret-i s. 19b/5

dâfi'-i s.+da 95a/22

mürre-i s.+dan olursa 41a/12

mürre-i s.+ya 80b/21

s.+niñ 80b/5

s.+ya 21b/5, 40a/6

sevdâviyye (Ar.) Sevda ile ilgili.

emzice-i yâbise-i s. 116b/9

sevdâviyyet (Ar.) Sevda ile ilgili, ondan kaynaklanan.

s.+ine 80b/4

sevîk (Ar.) Kurutulmuş meyve, kak.

s. 38b/9

elma s.+leri 37b/18

sevr (Ar.) Öküz, boğa.

s.+e 98b/9

seyyâre (Ar.) Gezegen.

seb'a-i s. 15b/6

kevâkib-i seb'a-i s. 87b/5

kevâkib-i seb'a-i s.+den 99a/12

kevâkib-i seb'a-i s.+niñ 90a/8

kevâkib-i s.+niñ 17b/13

kevâkib-i s.+ye 16a/11, 16b/21

seb'a-i s.+den 16b/13

seb'a-i s.+niñ 17b/7, 102b/18

seb'a-i s.+ye 87b/10

sezâb (Ar.) Sedef otu (Ruta graveolens).

s. 64b/8

s.-i yâbis 59a/10

şibâ (Ar.) Çocukluk.

sinn-i ş. 112b/5

sinn-i ş.+dan 133a/3, 133a/5

sinn-i ş.+ya 108a/22, 110a/12,

114a/15

vaqt-i ş.+da 133a/12

vaqt-i ş.+sında 133a/15

şibyân (Ar.) Çocuklar.

ş. 110a/20, 111a/16, 111b/11,

111b/19, 111b/24, 112a/17, 113a/8,

117b/7, 125b/9, 126a/12, 134a/1,

143b/20

emrâz-ı ş.+da 129a/2

hıfz-ı şihhat-ı etfâl u ş. 116a/5

ş.-ı ma'yûn 119a/6, 119a/9, 119a/13

etfâl u ş.+a 117a/12, 117a/23

vücüd-ı etfâl u ş.+da 122b/17

vücüd-ı ş.+a 129a/3

ş.+a 110b/3, 113b/12, 114b/7,

115b/7, 124b/10, 124b/12, 131a/17

ş.+da 103a/13, 111b/9, 114b/21,

124a/22, 125a/17, 125a/18, 127b/3,

131a/21, 133a/1, 133b/13, 143b/14

ş.+da bulunduğı 132a/14

ş.+ı 111b/2

ş.+ın 110b/10, 111a/14, 112a/6,

112a/10, 112a/20, 113a/13, 114a/3,

115a/15, 125a/21, 127b/22, 132a/6,

132a/16, 132a/22, 132b/12, 134a/1,

141b/20

ş.+larda 124a/21

Şiddika (Ar.) Dosdoğru kadın, Hz. Ayşe.

Ş. 122a/23

‘Âyişe-i Ş. 122a/21

şifâhân (Far.) Türk müziğinin en eski birleşik makamlarındandır.

ş. u ‘ırâk 92a/12

şifâk (Ar.) Adaleleri örten ve koruyan ince zarlar.

hareket-i ş. idüp 43b/23

ş.-ı baţna 51a/11

ş.+larında 126a/22

sıkıţ (Ar.) Eksik veya tamam olarak ana rahminden ölü düşen çocuk.

s. 6b/13, 9b/23, 34a/23, 41b/19,

41b/23, 42a/2, 42a/23, 42b/4, 42b/13,

42b/22, 44a/5, 44a/7, 44a/21, 44b/18,

45b/19, 46a/2, 46a/4, 46a/8, 54b/18

hîn-i s.-ı cenîn 45b/3

s.-ı veled 20a/10

sıkıţa (Ar.) Eksik veya tamam olarak ana rahminden ölü düşen çocuk.

s.-i evlâd 77b/21

şımâh (Ar.) Kulak.

ş.+a 90b/9

şırça Camdan yapılmış kap.

ş. 81a/18

şıyrıncılık Ceninin düşmesi, düşük yapma.

ş. 39a/17

şigil Deride, özellikle ellerde oluşan zararsız, pürtüklü küçük ur.

s.+ler 114a/18

şihan (Ar.) Kalınlık, içi boş olan şeylerin kalınlığı.

ş.+ı büyük 134b/16

sikencübîn (Far.) Sirke ve balla yapılan, harareti kesen safrayı söndüren ekşi şerbet.

s.-i sefercel 40a/18

sill (Ar.) Verem, tüberküloz.

s. 55b/19

Silyüs (k.a.) Bir hekim.

S. 58a/10

simsim (Ar.) Susam (Sesamum indicum).

s. 33a/13

sināmeki (Ar.) Baklagillerden, sıcak bölgelerde yetişen, yaprağı müşhil olarak kullanılan, sarı çiçekli, otsu veya ağaçsı bitki (Cassia).

s. 49a/12

sîniir Duyu ve hareket uyarılarını beyinden organlara, organlardan beyne ileten beyazımsı teller ve bu tellerin oluşturduğu demet.

s.+ler 25a/20

s.+leri 109a/10

s.+lerine 108a/16

sîr-i huşt (Far.) Kaya sarımsağı, genç yaprakları sarımsak yerine kullanılan bir tür yaban sarımsağı (Allium ampeloprasum).

s. 37b/4

sirâce Sıraca hastalığı, deride ve genellikle boyunda görülen, lenf düğümlenmelerinin şişkinliğiyle beliren tüberküloz türü.

s.+ler 114a/19

sirke (Far.) Sirke.

s. 123b/16, 137a/6, 140a/16, 140b/3

s. çekmek 140b/4

hâm s. 132a/4

keskin hâliş s. 119a/12

s. kurdı (bağırsakta yaşayan asalak) 124b/14

s.+de 142b/17

sivilce İçinde irin bulunan küçük deri kabarcığı, en küçük çiban.

s.+ler olur 134b/8

şoğulcan Birçoğu omurgalı hayvanlarda ve insanlarda asalak olarak, bir kısmı toprak içinde yaşayan, ufak, uzun, yuvarlak veya yassı kurt.

ş. 114a/18

ş.+dır 123b/2

ş.+ların 122b/14

Sokrât (k.a.) Antik Yunan filozofu Sokrates.

S.-ı menât 88a/19

şoñ Döl yatağı.

ş. 6b/11, 60a/12, 60a/22

su'âl (Ar.) Öksürük.

s. 39a/19, 39a/20

s.-i şedîd 20a/16

s.-i şedîde 43b/23

s.-i yâbis 125b/23, 126b/15

şudâ' (Ar.) Baş ağrısı.

envâ'-ı ş.+ına 95a/16

ş. 21b/7, 44a/11, 98a/10, 115b/10,

115b/11

ş.-i bârid 95b/16

ş.+a 115b/18

şufret (Ar.)

1. Sarılık, sarı renk.

ş. 22a/6, 117a/3

ş.+e 126a/16

2. Beniz solukluğu.

s. 126a/8

s. 47a/16

şukbe (Ar.) Delik.

ş.-i mezbûre 89a/20

mağall-i ş.+lerini 89a/18

ş.+ler 7a/4, 7a/21, 9a/10

ş.+lerden 7a/5

ş.+si 89a/19

şulb (Ar.)

1. Sert, katı.

ş. 3a/8, 24b/9, 66b/21, 108b/13

2. Omurga kemiği, bel kemiği.

ş. 56a/3

şulbetü'l-laħm (Ar.) Etine dolgun.

ş. olup 75a/23

s. 92b/14

şulu gıcık Sulu kaşıntı, uyuz hastalığı.

ş. olması 143b/7

sumāk (< Ar. summāk)Antep fıstığıgillerden, sıcak bölgelerde yetişen, kabuğu hekimlikte, yaprakları dericilikte kullanılan bir ağaç ve bu ağacın meyvesi (Rhus coriaria).

s. 37b/14, 66b/4

s.+ı 140a/2

süsen (Ar.) Susamgillerden, sıcak bölgelerde yetişen küçük bir bitki; halk arasında ak olanına zambak, gök olanına menekşe kö-

kü de denilir (Sesamum indicum).

aşl-ı s. 57a/23

dühn-i s.-i ebyaz 57a/22

edhân-ı s. 143a/5

varağ-ı s. 141a/22

zehr-i s.-i ebyaz 64a/7

sübât (Ar.) Uyku, hafif uyku.

s.-i havâmil 54a/22

sühûnet (Ar.) Sıcaklık, kızgınlık.

s. 29b/18, 69a/21, 111a/6

s. getürüp 50a/6

s.+i 51a/15

sükker (Far.) Şeker.

s. 5a/17, 49a/1, 106b/21, 112a/4,

128a/4, 129a/22, 129b/1, 137b/21,

140b/10, 140b/11

s.-i ebyaz 49a/6

s.-i meninât (toz şeker) 105a/2

s.-i nebât 105a/1

s.-i şaberzed-i ebyaz 128a/16

s.+den 106b/20

s.+i 49a/13, 106b/17

sülehfât (Ar.) Kaplumbağa.

s. 89a/15

tekne-i s.+a (kaplumbağa kabuğu) 89a/22

Süleymâniye Dârü's-şifâsı (y.a.) İstanbul'da Mimar Sinan tarafından yapılan hastane.

S. +nda 123a/9

sünbül (Far.) Sümbül (Hyacinthus orientalis).

s. 64b/4

s.+e 98b/18

sürre (Ar.) Göbek.

s. 7b/3, 61b/2, 61b/7, 65a/22, 67b/8

kağ-ı s. (göbek bağının

kesilmesi) 61b/6, 65b/19

s.-i maqtû'a 61a/20

s.-yi eţfâl 130b/12, 130b/17, 130b/21

taht-ı s. 3b/3

ev'ıye-i s.+yi 61a/10

mevzi'-i s.+niñ 65b/23

s.+den 61b/1

s.+niñ 61a/8, 61a/11, 61a/15, 61b/8

s.+si 61a/18, 68a/9, 71b/12

s.+sinden 60b/3, 67b/3

s.+sine 58b/1, 130b/8

s.+sini 65a/21

s.+ye 52a/18, 57b/11, 130b/9,

130b/23, 131a/2, 131a/3

s.+yi 61a/14, 65b/1

-Ş-

şâb (Far.) Şap.

ş. 142b/17

ş.-ı ebyaz 142b/14

Şa'bân Efendi (k.a.) Ayaşlı Şaban Şifâi.

Ş. 32a/14, 65a/9, 112a/21, 115a/21,

130a/21, 143a/13, 144a/2

Ş.+niñ 104a/11

şâf (< Ar. şiyâf) Vücutun açık bir yerine sokulmak üzere hazırlanmış ilaçlı fitil veya fitile benzer şekil.

ş.+lar 140a/9

Şâfiî (Ar.) Şafii mezhebine ait olan, bu mezheple ilgili.

meşreb-i Ş. 93a/10

Şâfi'iyye (Ar.) Şafii mezhebine ait olan, bu mezheple ilgili.

mezâhib-i Ş. 93a/5

mezâhib-i Ş.+de 92b/11

mezheb-i Ş. 92b/17

mezheb-i Ş.+de 92a/22

şahdâne (Far.) Kenevir tohumu.

ş. 104b/20

şâhid (Ar.) Şahit, tanık.

ş.-i hâl 92b/19

Şâhidî (k.a.) İbrahim Şâhidî, Divan şairi.

Ş. 68b/9

şahm (Ar.) İçyağı, etler arasında bulunan yağ.

ş. 25b/10

lahm u ş. 22a/14

ş.-ı bağ 143a/6

ş.-ı decâc 108b/22

ş.-ı himâr 143a/5

ş.-ı ivz 143a/6

- keşret-i ş.+dan 75b/5
ş.+dan 28a/6
- şahmâni** (Ar.) Yağlılık.
ş. olan 75b/6
ş. olmaya 75b/3
semen-i ş. 75b/5
- şahmiyye** (Ar.) İçyağlarıyla ilgili.
a'zâ-i lahmiyye ve ş.+leri 7b/13
- şahmu'l-baıt** (Ar.) Ördek etinde bulunan yağ.
ş. 142b/2
- şaru'l-gül** (Ar.) Baldırıkara otu (Adiantum).
ş. 118a/7, 118b/16
şarâb-ı ş. 56b/16
- şaru'l-ibl** (Ar.) Deve tüyü.
ş.+den 52a/11
- şarâb** (Ar.) İçilecek şey, şurup, şerbet.
ş. 4b/23, 40a/17, 48b/8, 52a/8,
56b/13, 64a/5, 128a/8
ş.-ı afsentîn 21b/1
ş.-ı 'asel 83b/6
ş.-ı benefşe 37b/4
ş.-ı fâtir 57b/18
ş.-ı haşhâş 140b/7
ş.-ı iccâş 139b/1
ş.-ı kâbız 3b/3, 3a/23, 5a/6, 67b/8
ş.-ı kâdî 136b/11, 136b/23, 137a/3
ş.-ı kışr-ı ütrüc 21a/23
ş.-ı kışru'n-nârenc 21a/23
ş.-ı mercân 48b/20
ş.-ı muvâfıka 51b/1
ş.-ı nîlüfer 136b/10
ş.-ı reyhânî 5a/18, 59a/4
ş.-ı ribâs 136b/10, 138b/23
ş.-ı sefercel 48b/16
ş.-ı şırf 50a/17, 51a/17, 57a/17, 58a/7,
62b/18, 63b/22
ş.-ı şaru'l-gül 56b/16
ş.-ı 'unnâb 136b/11
ş.-ı tayyib 64a/14
ş.-ı zehrü'l-ħüh 128a/22
ayva ş.+ı 21b/5, 40a/15
ayva ş.+ları 37b/10, 37b/17
- benefşe ş.+ı 139a/22
elma ş.+ı 40a/14
eski ş.+da 106b/8
gül ş.+ı 40a/19
misket elması ş.+ı 21b/6
misket ş.+ına 49a/20
nîlüfer ş.+ları 40a/18
ş.+dan 49a/21
ş.+lar 138b/23
ş.+lar virilmege 139a/20
yazmıştır)135a/6
- şât** (Ar.) Koyun.
'azm-i ş.-ı muharraq 143a/4
ş. 73a/4
- şeceretü'l-bunduk** (Ar. şecer + bunduk)
Fındık ağacı.
dühn-i ş. 129b/11
- şeceretü'l-übhel** (Ar.) Ardıç ağacı.
dühn-i ş. 129b/11
- şedidü'd-dâfıa** (Ar.) Hastalığı def eden etkili ilaç.
ş.+dır 137b/18
- şeftâlû** (Far.) Şeftali (Persica vulgaris).
ş. çekirdeği yağı 130b/16
- şehnâz** (Far.) Türk müziğinin en eski birleşik makamlarından biridir.
ş. 96b/20, 99a/21, 100b/14
ş.+dan 92a/8
- şekerleme** (Far. şeker +leme)Toz şekerin içine meyve özleri konduktan sonra kaynatılmasıyla yapılan her türlü şeker.
dârçîn ş.+si 56b/9
- şemsiyye** (Ar.) Bir sapın aynı noktasından çıkan ikinci derecedeki sapçıkların ucunda bulunan çiçeklerin meydana getirdiği çiçek topluluğu.
ş. verdiyesi 21b/6
- şerâyîn** (Ar.) Atardamarlar.
ş. 8a/2, 9a/6
füvvehât-ı ş. 7a/2, 7a/20
'urûk-ı ş. 7b/17
- şerbet** (Ar.) Şerbet, ilaç
ş. 22a/23, 35a/13
ş. idüp 49a/6, 59a/3

- ş.-i müşhil 34b/14
bal ş.+inde 105b/5
bekmez ş.+i 138a/4
- şerc** (Ar.) Kalın bağırsağın dışa açılan ve dışkıları atmaya yarayan deliği, anus.
ş. 43a/16
- Şerh-i Fuşül** (e.a.) Hipokrat'ın eseri.
Ş.+ünde 20a/14
- şevketü'l-mübäreke** (Ar.) Kardusantu, bir çeşit bitki.
ş. 129a/8
- Şeyh Dâvud** bk. Şeyh Dâvud-ı Anıtaķı
Ş. 13b/12, 138a/14
- Şeyh Dâvud-ı Anıtaķı** (k.a.) Hekim, âlim ve şair.
Ş. 11a/3
- Şeyh Dâvud-ı Başır** bk. Şeyh Dâvud-ı Anıtaķı
Ş. 137a/12
- Şeyh İsmâ'il-i Cürçânî** (k.a.) Harzemşahlar döneminin ünlü hekim ve cerrahı.
Ş. 138a/22
Ş.+in 59a/13
- Şeyh Re'is** bk. Şeyh Re'is İbn-i Sînâ
Ş. 13a/9, 18a/23, 22b/10, 23b/10, 26a/19, 27a/6, 31a/3, 37a/1, 58a/15, 58b/3, 137b/17
Ş.+in 28a/3
- Şeyh Re'is İbn-i Sînâ** (k.a.) İbn-i Sînâ.
Ş. 29a/14, 34b/7
- Şeyh Şafiyü'd-din** (k.a.) Safiyüddin el-Urmevî, musiki nazariyatçısı, bestekar ve icracı.
Ş. 92b/1
- şeyhühbet** (Ar.) Yaşlılık, ihtiyarlık.
ş. 31a/1
sinn-i ş. 112b/3
sinn-i ş.+de 133a/14
ş. 93a/18
- şiba'** (Ar.) Doyma, tokluk.
ş. 83b/2
- şibbet** (Ar.) Tarak otu (Dispacus).
dühn-i ş. 58b/5
- şifâ** (< Ar. şifâ') Dermen, deva.
ş. bulur 138b/9
âyât-ı ş. 122a/20
ş.+ya 19a/18, 40b/23
- Şifâ (I)** (e.a.) İbn-i Sînâ'nın eseri, Kitâbü'ş-Şifâ.
Ş.+da 26a/19
Ş.+dan 27a/7
- Şifâ (II)** (e.a.) Celâlüddin Hacı Paşa'nın eseri, Müntehâb-ı Şifâ.
Ş.+sında 104b/7, 136b/4
- Şifâ'iyye** (e.a.) Ayaşlı Şaban Şifâi'nin eseri.
Ş. 143a/14
- şikâk** (< Ar. şakq) Göz, alın ve yanak arasında, elmacık kemiğinin üstünde bulunan çukurumsu bölge, şakak.
ş.+larına 21b/10
- şir** (Far.) Süt.
ş. 76a/21
- şire** (Far.) Şıra.
üzüm ş.+si 132a/3
- şirhâr** (Far.) Süt içen, henüz memede olan, küçük çocuk.
ş.+a 83b/11
raqlîc-i ş.+a 79a/22
şabi-i ş.+a 103a/16
- şirhuşt** (Far.) Cavşir otu ve bundan elde edilen tıbbi bir zamk.
ş. 139a/23
- şiryân** (Ar.) Atardamar.
ş.+ın 94b/6
- şiryâniyye** (Ar.) Atardamarla ilgili.
cereyân-ı ş. 103a/17
ervâh-ı ş.+yi 94a/18
vücüd-ı nefis-i ş.+de 91b/1
- şiş** Vücutta şişmiş olan yer.
ş. olması 135b/1
ş.+ler 114a/19
- şişlik(g)** Vücutta şişmiş olan yer, şiş.
ş(g).+i inmek 44a/14
- şiyâf** (Ar.) Fitol.
ş. 38a/5
ş.-ı māmîşâ 140a/7
ş.+da 38a/15

ş.+ı 140a/4
şorba bk. çorba
 hafif ş.+lar 107a/10
 pâçe ve işkenbe ş.+sı 107b/3
 piliç ş.+ları 137a/11
 ş.+lardan 37b/22
şu'be (Ar.) Türk müziğinde makamların sınıflandırılmasında kullanılan bir terim.
 ş. 87b/2, 87b/6, 99b/6, 101a/10, 101a/14, 101a/22, 101b/9
 ş.+yi 91b/23
şürb (Ar.) İçme, içilme.
 ş. 102b/22, 106a/11
 ekl ü ş. 4a/12, 8b/13, 143b/13
 hilâf-ı 'âdet-i ekl ü ş. olan 39b/8
 ekl ü ş.+e 43b/3
 ekl ü ş.+lerine 33b/11
 ş.+ünde 64a/6

-T-

ta'affün (Ar.) Çürüyüp kokma, leş kokma, kötü koku çıkarma.
 t. 143b/11
 t. itdigine 135a/20
 t. itmege 62a/9
 t. itmiş 63a/15
 t.+den 131b/19, 132a/2
tabâbet (Ar.) Tıp ilmi.
 t.+de 91b/13
tabâhic (Ar.) Yumuşak et.
 t. 38b/3
taban Alt, alttaki dişler.
 t. dişleri 113a/2
taban Ayağın yere basan tarafı.
 t.+ı altı 140a/15
 t.+larının altları 68a/18
tâb-âver (Far.) Hararet veren.
 t. 32b/22
taberzed (Far.) Nebat şekeri.
 sükkar-i t.-i ebyaz 128a/16
tabî'at (Ar.) Tabiat, mizaç, karakter.
 t. 5b/15, 40b/23, 89b/13, 96a/19, 125a/5, 132b/8, 136b/15, 143b/4

ber-mukteżâ-yı t. 115b/8
 inhilâl-i t. 78b/1
 ishâl-i t. 37b/7
 t.-ı ağleb 101a/8, 101a/12
 t.-ı 'alîl 140b/9
 t.-ı 'amel 6a/8
 t.-ı ârzukeş 21a/5
 t.-ı aşliyye 101a/16
 t.-ı bünye 76a/21
 t.-ı eţfâl 132a/15
 t.-ı imâniyye 76b/6
 t.-ı infirâd 97a/7
 relyîn-i t. 37b/3
 relyîn-i t. idüp 37b/5
 fi'l-i t.+a 80b/14
 iktizâ-yı t.+ında 90a/8
 mizâc-ı t.+a 132a/9
 mizâc-ı t.+ı 99a/22, 99b/1, 99b/3, 99b/5
 relyîn-i t.+ını 38a/5
 t.+a 37b/23, 139a/13
 t.+da 89b/15, 89b/19, 89b/21, 96b/9, 138a/6
 t.+e 19b/17
 t.+ı 12a/5, 17b/1, 19b/3, 19b/6, 34a/11, 41a/12, 46b/19, 48b/18, 49a/9, 54a/23, 90a/6, 96b/8, 96b/12, 96b/15, 98b/7, 99a/20, 133b/8, 138b/13
 t.+ı olan 97a/17
 t.+ına 57b/15, 89b/17
 t.+ında olan 96b/13
 t.+ını 98b/10, 98b/14, 98b/16, 98b/18, 98b/23, 99a/2, 99a/6, 99a/8, 99a/15, 136b/13
 t.+ıñ 37b/20, 38a/10, 54b/12, 77a/20, 81a/3, 132a/14
 t.+ları 19a/17, 37a/21, 41a/9, 114a/8
 t.+larına 99a/13, 107b/12
 t.+larının 29a/12
 t.+larıñ 139a/4
tabîb (Ar.) Hekim, tabip.
 t. 19b/13, 25a/11, 52b/16, 117b/6, 127a/22
 t.-i hâzık 20b/16, 38a/12

- ı.-i hâzıkâ 23a/5
 ı.-i kâmile 24a/10
 ı.-i lebib 36b/11, 91b/11
 ı.-i lebibe 100b/23
 ı.-i mezkûr 63b/7, 63b/18
 ı.-i râhib 52b/16
 ı.+den 24a/3
 ı.+e 23b/22, 49b/23, 54b/14
 ı.+iñ 31b/9, 50a/10, 62a/21
- tabîî** (Ar.) Tabiat icabı olan.
 ı. 56a/10
 ı. olan 78b/20
 ı. olmağla 77b/17
 ı. olmayup 133b/23
 ı. olursa 76b/20
 ğayr-ı ı. olmağla 79a/16
 hey'ât-ı ı. 69a/11
 nehç-i ı. 68b/5, 68b/9
 umûr-ı ğayr-ı ı. 54a/6
 'aded-i ı.+sinden 32a/1
 emr-i ı.+den 53a/13, 53a/21
 hâl-i ı.+sine 15b/9
 hâlet-i ı.+sine 141a/3
 irâdet-i ı.+den 45a/10
 kuvâ-yı ı.+den 132a/15
 levn-i ı.+sinde olup 24a/19
 miqdâr-ı ı.+sinden 31b/16, 76b/18
 rûh-ı ı.+ye 13b/19
 şekl-i ı.+sine getürmek 69a/14
 uşûl-i ı.+den 91b/10
 vilâdet-i ı.+de 45a/16, 60a/15
 ı.+den 22a/9
 ı.+sine 31b/18
- tabîiyye** (Ar.) Tabiat icabı olan.
 ı. oldığı 132b/11
 fesâd-ı şehvet-i ı. 19a/1
 hâlet-i ı. 112b/18
 kuvâ-yı ı. 7a/12
 müddet-i ı. 84b/20
 müddet-i vilâdet-i ı. 77b/15
 rûh-ı nefsanîyye ve hayvânîyye ve
 ı.+den 6a/19
 emzice-i ı.+den 15b/3
 kuvâ-yı ı.+leri 132b/3
- mu'tâd-ı ı.+ye 19a/15
 müddet-i ı.+de 77b/14
- tabîiyyûn** (Ar.) Tabiiyeciler, tabiatı Allah
 addeden zümre.
 hükemâ-i ı. 52a/13
 kudemâ-i ı. 120a/9
- ta'dîl** (Ar.) Değişiklik.
 t. idecek 138a/11
 t.-i ahlâk 111a/13
 t.-i mizâc 115a/9
- tağdiye** (Ar.) Besleme, beslenme.
 t.+ler 124b/5
 t.+yi 80a/6
- tağlik** (Ar.) Kapama, kapanılma.
 t.-i miğceme ideler 51b/10
- tağlîz** (Ar.) Pıhtılaşıma.
 t. idüp 136b/9
 t.+i 137a/19
- tağaccür** (Ar.) Taşlaşma, taş olma.
 t. idüp 54b/8
- tağallül** (Ar.) Ayrılma, ayrışma.
 t.+üne 86b/15
- tağammür** (Ar.) Mayalanma.
 t. idüp 6a/16
- tağmîr** (Ar.)
 1. Mayalandırma.
 t. olunacak 104b/23
 2. Yoğurma.
 t. olunduktan 106b/10
- tahte's-sürre** (Ar.) Göbeğin alt kısmı.
 t. 18b/13
 t.+de 62a/6
- tağarruh** (Ar.) İltihaplanmak, her tarafını
 yara kaplamak.
 t. ider 3b/14
 t. eylemeye 64b/18
 t. idüp 127a/20
- tağmîtü'l-tıfl** (Ar.) Bebeğin kol ve bacakla-
 rınının bağlanması, kundaklama.
 t. 68a/7
- tağîr** (Ar.) Damıtma, imbikten geçirme.
 t. idüp 20b/15

t. olunmağla 130a/5
 t. olunur 140a/21
 t.+i 140a/22

ta'kviyyet (Ar.) Kuvvetlendirme, güçlendirme.
 t. 62a/3, 65b/11, 66a/8, 67a/1,
 128b/14
 t. bula 67b/12
 t. bulmağla 109a/10
 t. bulur 109a/11
 t. vireler 57b/15
 t. virmekle 38b/17
 t. virtüp 40a/10
 t.-i mizâc 87a/10
 t.-i mizâc-ı beden 86b/19
 t.-i mizâc-ı e'fâl 86b/9
 t.+i 49a/10
 t. 69a/6

tal' (Ar.) Çiçeklerin üreme organı olan sarı toz.
 t. 27b/14

talak Dalak.
 t. 59b/23

tamar Damar.
 burun t.+ından 136a/13
 enf t.+ından 136a/21
 t.+ını 47b/23
 t.+lar 7a/20, 25a/20

tâmmü'l-a'zâ' (Ar.) Her uzvu (organı)bütün, tamam.
 t. olmağla 11a/10

tâmmü'l-halk (Ar.) Doğacak çocuğun doğuma hazır duruma gelmesi.
 t. 10b/19

ta'ms (Ar.) Adet görme, aybaşı.
 dem-i t. (adet kanı)20a/12
 dem-i t.+a 27a/18
 dem-i t.+ı 41b/22
 dem-i t.+ıñ 81b/18
 dem-i t.+ları 77b/9
 ifrâ't-ı cereyân-ı dem-i t. 48a/17
 ihtibâs-ı t. (adet görememe)24a/5
 ihtibâs-ı t.+da 24a/17
 ihtibâs-ı t.+dan 18a/12

ih'tibâs-ı t.+ıñ 23b/20
 seyelân-ı dem-i t.+a 78a/20
 t.+dan 24a/20

ta'msiyye (Ar.) Adet görme ile ilgili.
 dem-i t. 7a/22, 7b/10, 37a/11
 dem-i t.+den 12a/6, 25b/9
 t.+niñ 9a/11

ta'nbür (Ar.) Klasik Türk müziğinin başlıca çalgılarından biri olan, yay veya mızrapla çalınan, uzun saplı, telli çalgı.
 t. 87a/19, 88a/17

Tansûknâme (e.a.) Tansûknâme-i İlhâni, Nasîrüddin Tûs'unin upla ilgili eseri.
 T. 143a/7

ta'râmsî' bk. müşk-i ta'râmsî'

ta'rîh (Ar.) Atma, bırakma.
 ta'rd u t. idüp 97b/6

ta'ri Darı, buğday, bazı yerlerde mısır da denir.
 t. 134b/7
 t.+yı 141b/5

ta'rih (Ar.) Terletme.
 t. itmek 137b/7
 t.+a 137b/5

ta'riyye (Ar.) Körpe, yaş, taze.
 nebât-ı t. 125a/16
 'uşâre-i hurf-ı t.+den 131a/5

ta'rîb (Ar.) İslatma, nemlendirme.
 t. eyleyüp 109a/14

ta'rîr (< Fr. tartre)Demir sülfat tortusu, çökeltisi.
 t.-i zâciyye 131a/14

ta'sallüb (Ar.) Katılışma, sertleşme.
 t. 54b/8

ta'sid' (Ar.) Baş ağrıtmaya, rahatsız etmeye, can sıkma.
 t.-i ulü'l-a'hbâr 65a/11

taş
 1. Bazı organlarda özellikle böbrek, mesanede oluşan katı madde.
 t. 112a/2
 t. peydâ olmağ 114a/17
 2. Mücevherlerde kullanılan değerli veya taklit ufak sert cisim.

- ç.+lu 57b/20
ta'tis (Ar.) Aksırma.
 t. ideler 61b/3
tā'ūn (Ar.) Veba, yumurcak denilen salgın hastalık.
 ç. marazı 135a/4
ta'vīz (Ar.) Nazara ve başka kötülöklere karşı takılan muska.
 t. eyle 122a/7
 t.+lerde 121a/5
tayha (Ar.) Karşı konulamaz bir şekilde.
 ç. 125b/16
tayyāt (Ar.) Sarmalar, bükmeler.
 ç.-ı münāsibeler 3b/6
tazmīd (Ar.) Merhemli bezi yaraya bağlama, lapa vurma.
 t. olunsu 118b/20
tebaşīr (Far.) Bambu şekeri, hint kamışı şekeri (Bambusa arundinaceae).
 ç. 49b/4
 kurş-ı ç. 37b/11
 ç.-i hindī 37b/9, 138a/2
tebevül (Ar.) İşeme.
 t. eylese 135b/7
 t. ider 82a/23
 t. idüp 135b/7
tebhīr (Ar.) Buğu hâline getirme, tütsüleme.
 t. 119a/8, 119a/13, 133a/6
 t. ideler 62b/6
 t. itmek 59b/1
 t. oluna 118b/10
tebhīrāt (Ar.) Tütsüler.
 t. 49a/16
teblīl (Ar.) İslatma, ıslatılma.
 t. olunup 5a/1, 5a/19
tecebbün (Ar.) Peynirleşme.
 t. iden 83b/20
teccemu' (Ar.) Toplanma, yığılma, birikme.
 t. 51a/10
teccemmüd (Ar.) Donma, sertleşme.
 t. 83b/22
tecerru' (Ar.) Yudum yudum içme, içilme.
 t. ideler 64a/11, 64a/17
 t. olunur 138a/21
tecerru'an (Ar.) Yudumlayarak içme.
 t. 64a/6
tecfif (Ar.) Kurutma, kurutulma.
 t. idüp 130a/7
 t. itmekle 66a/7
 t.+i 65b/14
 t.+leri 67b/9
Tedābir-i Mevalīd bk. Tedbīr-i Mevlūd
 T. 97b/15
Tedābir-i Mevlūd bk. Tedbīr-i Mevlūd
 T.+larında 112a/21
tedāvi (Ar.) İlaç verme, iyileştirmek için bakma.
 t. 94b/15, 115b/5
Tedbīr-i Mevlūd (e.a.) Ayaşlı Şaban Şifāi'nin kadın ve çocuk hastalıkları ile ilgili eseri.
 T. 32a/14, 65a/9, 115a/21, 143a/13
 T.+unda 130a/22, 144a/3, 144a/4
tedbīrū'l-mevlūd (Ar.) Doğumda uygulanacak tedbirler.
 t. 64b/21
tedhīn (Ar.) Yağ sürme, sürülme.
 t. ideler 58b/18
 t. idüp 57a/23
te'ekkül (Ar.) Yaranın, yenik gibi açılıp büyümesi, oyulup açılması.
 t. 126b/4
tefrīh (Ar.) Ferahlandırma.
 t.-i kalb 95b/5
Tefsīr-i Ebū's-Su'ūd (e.a.) Ebussu'üd Efendi'nin eseri.
 T.+da 121b/22
teħakkük (Ar.) Ovunmak, kaşınmak.
 t. idüp 142a/13
teħzīb (Ar.) İslah etme.
 t.-i ahlāk 93b/11
teħzīm (Ar.) Sıkıştırma.
 t. olunup 20b/13
tekāsül (Ar.) Üşenme, tenbellik.
 t. idüp 61b/18
teķātūr (Ar.) Damlama, damla damla dökülme.

- t. itdirdüp 140a/4
tekne Kaplumbağa kabuğu.
 t.-i merkûm 89a/20
 t.-i sülehfât 89a/22
 t.+si 89a/17
telehîhün (Ar.) Makam ile okunma, ninni okunması.
 t.+i 87a/14
teleme Tuzsuz ve yumuşak bir peynir türü.
 t. peyniri 107b/5
telyîn (Ar.) İçti yumuşatma, kabızlıktan kurtarma.
 t. 139a/6, 139a/10
 t. olunup 115a/5
 t.-i tabî'at 37b/3, 38a/5
 t.-i tabî'at idüp 37b/5
 t.+den 49a/10
temâruz (Ar.) Yalandan hastalanma, kendini hasta gibi gösterme.
 t. 94a/10
temlîh (Ar.) Tuzlama, tuza yatırma.
 t. 66b/1
temr (Ar.) Hurma.
 lübb-i t. 48b/15
 t.-i Medîne 72a/10
temr-i hindî (Ar.) Baklagillerden, sıcak iklimlerde yetişen bir ağaç ve bu ağacın meyvesi (Tamarindus indica).
 t. 139a/22
temrîh (Ar.) Hafifçe sürtme, ovuşturma.
 t. 3b/2
 t. eyleseler 58b/21
 t. ideler 3b/2, 58a/20
 t. oluna 58b/5
tenâsül (Ar.) Birbirinden doğup üreme.
 t. 4a/6
 vesîle-i t. olmak 2a/14
 a'zâ-i t.+e 44a/23
 t.+e 4b/13
 t.+i 28b/12
tenâvül (Ar.) Alıp yeme, alınıp yenilme.
 t. itdirmekle 115a/8
 t. olunan 124b/3
 t.+ itdirilüp 37b/23
tendiye (Ar.) Islatma.
 t. ider 125b/18
ten-dürüstlük (Far. ten + durust + lük) Sağlıklı olma.
 t.+dür 98a/7
teneffüs (Ar.) Nefes, soluk alma.
 t. 12a/13
 t. eyleye 58b/13
 âlât-ı t.+ün 75a/22
 a'zâ-i t.+leri 115a/6
 t.+de 135a/22
 t.+e 53a/16
 t.+i 108a/20
 t.+lerine 39a/5
 t.+ünün 29b/22
tenvîm (Ar.) Uyutma, uyutulma.
 t. ideler 84b/12
 t.-i eţfâl 86b/12
terākîb (Ar.) Terkipler, birkaç şeyden meydana getirilen şeyler.
 t.-i mütenevvi'a 31b/3
 t.+den 130b/3
 t.+in 5b/14, 130a/22
terāküm (Ar.) Birikme, yığılma, toplanma.
 t. eylemiş 133b/15
 t. iderse 51a/10
 t. itmişdi 47a/1
tera'ru' (Ar.) Çocukların büyüme, gelişme dönemi.
 sinn-i t. 112b/5, 113a/9
 sinn-i t.+da 113a/12
terementîn (< Fr. térébenthine) Kozalaklılardan ve bazı ağaçlardan ya kendi kendine ya da ağacın çizilmesiyle akan, yağlı boya, yağlı vernik üretiminde ve inceltmesinde kullanılan, ince, renksiz, kokulu reçene.
 t.-i mağsül (sulandırılmış terementin)49b/6
terencübîn (Ar.) Kudret helvası.
 t. 139a/20
tereyağı Sütten çıkarılan yemeklik yağ, sağyağ, sadeyağ, sarı yağ.
 t. 140b/10
terîdü'r-rävendî (Far. terîd + Ar. rävendî)

Kara buğdaydan yapılan ekmeğin et su-
yunda haşlanması, tirit.

devā-i t.+ye 128a/11

terk (Ar.) Kabuklu meyve (mazı meşesi).
‘afş t.+i 5a/5

terkīb (Ar.) Birkaç şeyden meydana geti-
rilmiş şey.

t. 1b/11, 25a/23, 37b/12, 56b/17,
87b/3, 87b/7, 129b/21, 137b/12

t. eylemişlerdir 92b/9

t. ideler 47a/15

t. idüp 2b/5, 56b/21

t. olunan 25b/1

t. olunmuş 38a/13, 51a/22

cem‘ ü t. idüp 2b/5

t.+den 51a/6

t.+e 128b/1

t.+i 5a/5, 5b/8, 12b/10, 20b/10,
48a/19, 48a/22, 49a/3, 49b/3, 58a/4,
58a/11, 63a/2

teş‘ub (Ar.) Uyuklama.

t. itdiği 39a/13

teshīlū’l-meşīme (Ar.) Döl yatağının ko-
laylıkla atılması.

teshīn (Ar.) Isıtma, ısıtılma, kızdırılma.

t. 5a/14, 5a/20, 65b/10, 83b/7

t. idüp 5a/14

t.+leri 67b/12

teskīye (Ar.) Su içirme, su verme.

t. olunup 136b/8

teşennüc (Ar.) Adalelerin kasılması, gerilip
büzülmesi, ispazmoz.

t. 44a/1, 45b/1, 45b/4, 45b/7, 56b/2,
62a/12, 111b/5, 124b/17, 126a/11,
127b/10, 128b/16

t. ola 45b/7

tevellüd (Ar.)

1. Doğma, doğum.

t. 10a/15, 11a/22, 12a/8, 12b/13,
12b/21, 13a/7, 113b/3

t. eylediği 30b/23

t. eylediği 29b/7

t. eylemek 12a/17, 17b/2, 114a/18

t. eylemekdir 30a/18

t. eyleyen 12b/9, 31a/7

t. iden 11b/21, 23a/19, 80a/4

t. idenler 11b/15

t. idenleriñ 12b/8

t. ider 10a/15, 12b/21, 13a/7,

t. iderse 12b/14, 17a/16

t. idümeüyüp 17a/11

t. idüp 23a/16, 28b/15, 31a/6,
31a/12, 122b/22

t. itdirmek 22b/7

t.-i cenīn 11a/16, 11b/7

tekevün ve t. eyleyüp 30b/22

t.+i 28b/22, 29b/11, 122b/18,

t.+ine 12a/15, 12a/19, 12b/1, 22a/15,
111b/6

t.+ünden 31a/16

2. Oluşma.

t. 123b/15

t. iden 124b/14

t. ider 123b/18

t. itseler 124a/21

t.+i 125a/17, 125a/19

t.+ine 124a/23, 125a/2

t.+lerinde 123b/21

tev‘em (Ar.) İzik.

t. 57a/4

tev‘emān (Ar.) İzikler.

t. 42b/12

t.+da 53b/11

teverrüm (Ar.) Verem olma, vereme tutul-
ma.

t. itmeyüp 106a/3

t.+i olacak 54b/10

tevlīd (Ar.)

1. Doğurma, dünyaya getirme.

t.+e 4b/13

t.+lerinden 125a/22

2. Hasıl etme, sebep olma.

t.-i leben 75b/8, 77a/20

t.+ine 75b/4

ṭbb (Ar.) Hastalıkları iyileştirme, sebep
ve sonuçlarını araştırma ilmi, bu husustaki
teknik ve ilmi çalışmalar, hekimlik, tabip-
lik ilmi.

câmi'-i müteferrikkât-ı fenn-i t. olan
133b/17
ittifâk-ı t.-i şer'î 78b/8
'ilm-i t. 91a/21
t.-i nebevî 81b/9
fenn-i t.+a 135a/9

ıbben (Ar.) Hekimliğe uygun olarak, hekimliğin gösterdiği yolda.
t. 15a/6, 34b/20, 75a/7, 84b/21,
85a/2 , 104a/20, 108a/19, 112a/11
t.+dir 12a/2

ıbbiyye (Ar.) Tıpla ilgili.
t. 116a/7
kütüb-i mu'teberât-ı t.+den 2b/7
kütüb-i t.+de 41a/20

ıf(ı)l (Ar.) Küçük çocuk.
t. 12a/7, 13a/13, 25b/18, 61a/7,
68a/13, 69b/11, 69b/12, 82a/4, 83a/12,
83a/15, 83b/5, 83b/11, 84a/10, 85a/3,
85b/3, 86a/8, 86b/5, 94a/21, 104a/1,
106b/13, 107a/4, 107b/23, 108b/12,
109a/22, 128a/23
ğidâ-i t.-i rağî' olan 78a/22
kar'-ı sâmi'a-i t. 95b/21
muğayyer-i mizâc-ı t. olur 75b/11
t.-i ma'yûn 118b/10
t.-i rağî' 78a/13, 78a/21, 84b/1
fesâd-ı t.+a 78b/4
mehd-i t.+ı 87a/3
t.+a 61b/6, 75b/22, 76a/3, 76a/13,
77a/10, 77a/12, 78b/6, 81b/22, 83a/8,
84b/17, 84b/20, 98a/12, 104a/7,
104b/10, 105a/19, 106b/16, 107a/10,
117b/13
t.+da 86a/18
t.+dan 103b/9
t.+dan olurlarsa 135b/20
t.+ı 59a/17, 69b/15, 69b/18, 74b/23,
79b/4, 82a/5, 82a/16, 85a/7, 85a/23,
105a/10, 115a/14, 117b/9, 118b/12
t.+ıñ 55b/4, 56a/2, 61a/18, 68b/7,
68b/13, 68b/19, 68b/23, 69a/8, 69a/10,
69b/6, 69b/9, 69b/21, 72a/9, 72a/13,
73a/21, 74b/15, 74b/19, 74b/22, 77a/13,

80a/1, 81b/17, 82a/20, 82a/22, 82b/1,
83b/7, 83b/18, 84a/6, 84b/8, 85a/21,
85b/5, 85b/15, 86a/12, 86a/16, 86b/4,
86b/16, 86b/20, 98a/19, 103b/21,
104a/19, 104a/22, 105b/15, 106a/17,
106a/21, 107b/19, 107b/21, 109a/20,
117b/10, 118b/6, 130b/8
t.+ını 83b/2
t.+larıñ 117a/10

ıhâl (Ar.) Dalak.
şalâbet-i t. 78a/9
veca'-ı t. 59a/1, 59a/17
taraf-ı t.+da 58b/7

ılä (< Ar. ılä')Sürülecek şey, merhem,
yağ, ilaç.
t. 5b/6, 109a/6, 118b/21
t. eylemek 140b/20
t. eyleseler 140a/5
t. ideler 49b/2, 106b/6, 108b/19,
109a/6, 143a/10
t. itmekle 143a/10
t. oluna 119a/5
t. olunmak 142a/1, 142a/3
t. olunmasında 21b/10
t. olunup 5b/11, 21b/8, 104b/14,
106b/3, 130b/8, 131a/12
t. olunursa 5b/6, 57b/12, 130b/17,
142a/14, 142a/16, 142b/22
t.-i lañif 143a/14
t.+lara 141b/22

ımtuma Pelteklik.
t. 109b/22

ırnağ(ğ) İnsanda ve birçok omurgalı hayvanda parmak uçlarının dış bölümünü örten boynuzsu tabaka.
t. 81a/14
t(ğ).+a 81a/17
t(ğ).+ı 81a/15

ıyn (Ar.) Çamur, balçık.
t.-i ermenî (Ermeni kili, rengi siyaha çalar, kırmızı renkli, biraz yumuşak, yağlı ve kuru bir çamur)49b/5, 52a/4
t.-i ıkrıñı 21b/13
merâhime-i t.-i mahtûm (sarımturak

kurşuni renkte bir çeşit topraktan yapılan merhem)3b/16

tıynet (Ar.) Yaradılış, mizaç, maya.

fesād-ı t. 76a/2

Ṭīmūs (k.a.) Bir hekim.

Ṭ. 129b/19

tīn (Ar.) İncir (*Ficus carica*).

t. 137b/17

t.-i maṭbūh 138a/1

tīr (Far.) Ok.

t. (rahmi açmaya yarayan alet)55b/6

t.-i âteş-gün 116a/19

tiryāk (Ar.) Hayvani, nebati ve madeni maddelerin karışımından meydana gelen, sancıya, öksürüğe, yılan ve akrep sokmasına, bazı hastalıklara ve zehirlenmeye karşı kullanılan afyonlu macun, panzehir.

t.-ı ender (bir tür tiryak)130b/20

t.-ı fārūḳ (panzehir)110a/6

t.+da bulunmadığı 32b/20

toḥ(u)m (< Far. tuḥm)Tohum.

t. 15a/20, 125b/11

boy t.+ı 33a/12, 51a/13, 142b/10

kettān t.+ı 142b/10

ḳuzıḳulağı t.+ı 37b/14

marul t.+ı 104b/19

rāziyāne t.+ı 137b/15

semiz ot t.+ı 37b/14

aşpūr t.+una 127a/7

ḥubbāzī t.+larını 58a/23

t.+ı 15a/21, 42b/2, 104b/13

t.+ını 104b/16

t.+larından 125b/6

toḳlu Bir yıllık kuzu.

ṭ. 107a/22

tormentilā (Lat.) Beşparmak otu.

ṭ. 48a/19, 48b/18, 49a/3

tuffāh (Ar.) Elma (*Pirus malus*).

ʿuşāre-i t.-ı tayyib 118b/23

tuffāhü't-tayyib (Ar.) Güzel, büyük elma.

t. 118a/8

tuḥme (Ar.) Mide dolgunluğu, hazımsızlık.

t. 106a/21

t.+den 33b/19

tuḫūliyyet (Ar.) Çocukluk, küçüklük.

sinn-i t. 86b/21, 112b/4, 112b/9

ḥālet-i t.+de 132b/22

sinn-i t.+de 113a/2, 113a/6

sinn-i t.+den 108a/22, 110a/12

vaḳt-i t.+de 133a/12

tuḫunc (Far.) Turunç (*Citrus avrantium*).

ṭ. 31b/22

tuḫunc (Far.) Turunç (*Citrus avrantium*).

t. 64b/11

türbüd (Far.) Müshil olarak kullanılan alkalik civa sülfat tuzu.

sefūf-ı t. 131a/8

türmüs (Ar.) Acı bakla (*Lupinus Albus*).

t. 33a/13

daḳıḳ-i t. 64b/7, 130b/22

tütün Duman, buhur, buğu.

tütsünün t.+eri 141a/23

tütüt- (Yılan kavı)Yakmak.

t.-mek 59b/6

-U-

ʿūd (I) (Ar.) Klasik Türk müziği araçlarından, iri karınlı, kirişli, mızrapla çalınan bir çalgı.

ʿü. 87a/19, 87b/20, 88a/1, 88a/16,

89b/12

sāz u ʿü. 96a/15

ʿü.-ı güm-şüde 88a/12

ʿü.-ı nağme-endüd 88a/22

ālāt-ı ʿü.+ı 89b/9

ʿü.+uñ 90a/3

ʿūd (II) (Ar.) Hindistan'da yetişen öd ağacı ve bunun kökü.

ʿü. 40b/2, 40b/3

ʿü.-ı hindī 118a/3, 119a/2

ʿūd-ı māverdı (öd ağacından alınan su 4b/21

ʿufünāt (Ar.) İltihaplar.

ʿu.+dan 131b/13

ʿu.+ı 123b/22, 131b/10

ʿu.+ıñ 133b/5

ʿu.+ından 131b/4

'ufünet (Ar.)

1. İltihap.

'u. 45b/15, 124a/8, 124a/15, 133a/9,
133a/11, 138a/7

mâdde-i 'u. 124a/11

'u.+e 134a/5

'u.+i 124a/17

'u.+iñ 124a/13

'u.+ine 135a/21

'u.+ini 124a/6, 124a/17

2. Yangı.

'u. 41b/16, 132b/17

'ukır (Ar.) Kısırlık.

'u. 45a/20

'ulük (Ar.) Gebe kalmak.

hîñ-i 'u.+da 19a/12, 32a/4, 39b/12

ibtidâ-i 'u.+dan 35a/22

müddet-i 'u. 9a/17

yevm-i 'u.+da (gebeliğin ilk
günleri)38b/7

yevm-i 'u.+dan 7a/13

'u.+dan 13b/15, 39b/2, 40b/6

'u.+undan 6b/12

ma'lûm-ı u.+dır 24b/17, 76b/18

'unf (Ar.) Şiddet, sertlik, kabalık.

'u. 12b/16, 39a/20, 51b/11

'u. u şiddet 87a/3

'unķ (Ar.) Boyun.

'azm-i 'u. 75a/20

'u.+a 52a/16, 52a/21

'u.+una 118b/6

'unnâb (Ar.) Hünnap, kızıl iğde. (Zizyphus jujuba).

şarâb-ı 'u. 136b/11

'unşur (Ar.) Birleşik bir cisim meydana getiren basit cisimlerden her biri, öğce.

'u.+dan 99a/2

'unşuriyyât (Ar.) Unsurlar, öğeler.

'u.+dan 98b/10, 98b/12, 98b/14,
98b/16, 98b/19, 98b/21, 98b/23, 99a/4,
99a/6, 99a/10

ur Yumru, tümör.

u.+lar 78a/4

ur- İlaç, merhem sürmek, yakı yapıştırmak.

u.-alar 49b/2, 52a/10, 140a/15,
140a/19

'urķübü'l-icl (?) Bir bitki.

remâd-ı 'u. 67b/6

'urük (Ar.) Damarlar.

'u. 7a/2

imtilâ-i 'u.-ı raħim 41b/21

'u.-ı evride (toplardamarlar)9a/6

'u.-ı kebed 136a/23

'u.-ı raħim 44a/17, 46b/18

'u.-ı şedyeyn 44a/17

'u.-ı şerâyiñ (atardamarlar)7b/17

vürüd-ı 'u. (toplardamarlar)62a/15

efvâh-ı 'u.+dan 35a/18, 78a/18

füvvehât-ı 'u.+a 7a/4

hażm-ı 'u.+a 82b/17

iltihâm-ı 'u.+a 3b/9

'u.+da olan 7a/20

'u.+ları 51b/14

'u.+larına 55b/18

'urükü'ş-şufr (Ar.) Kırlangıç otu (Chelidonium majus).

'u. 65b/21

urul- Hızla değilip çarpılmak.

u.-maķ 54b/19

'urüz (Ar.) Arız olma, meydana gelme.

'u.+una 45b/18, 83a/21, 127b/13

'u.+undan 3a/13, 10a/8, 35a/11,
42a/13, 103b/13, 109b/6

'uşâre (Ar.) Özsu, sıkılan şeylerden çıkan su.

'u.-i afsentîñ 118b/23, 130b/19

'u.-i ħurf-ı ħariyye 131a/4

'u.-i kışşâ'ü'l-ħimâr 64b/2

'u.-i lisânü'l-ħamel 52a/2

'u.-i na'na' 118b/22

'u.-i rummân-ı ħâmıza 136b/7

'u.-i sefercel 118b/23

'u.-i selîme 48b/23

'u.-i tuffâĥ-ı ħayyib 118b/23

'inebu'ş-şaleb 'u.+si 109a/3

'u.+den 20b/2

ʿu.+lerinden 131b/17
 ʿu.+si 129a/5, 137b/20
 ʿu.+sin 62b/18
ʿuṣāretü'l-ütrüc (Ar.) Ağaç kavunu suyu.
 ʿu. 129b/12
uṣṭūhūdūs (Yun.) Karabaşotu (Stachys la-
 vendula stachys).
 zehr-i u. 51a/14
uṣne (Ar.) Ağaç yosunu.
 u. 65b/22
uṣṣāk (Ar.)
 1. Türk müziğinde bir makam.
 ʿu. 99a/7, 100a/23
 maḳām-ı ʿu. 95b/20, 101b/11
 maḳām-ı ʿu.+da 100a/8
 nağme-i ʿu.+ı 96a/3
 ʿu. қолунда olan 101b/11
 ʿu.+da ideler 100a/9
 2. Âşıklar.
 ʿu.+ı 92a/7, 92a/12
 ʿu.+ıñ 95b/19
uṭārid (Ar.) Merkür gezegeni.
 ʿu. 16b/9
 ʿu.-i ṣāḥib-i rüṣd 16b/14
 ʿu.+e 99b/3
uṭās (Ar.) Hapşırık.
 ʿu. 44a/1
uyluğ Kalçadan dize kadar olan bacak bö-
 lümü.
 u.+una 60a/4, 60a/8
 u.+una yığılup 61b/9
uṣūn (Ar.) Gözler.
 ʿu.-ı Cāffē 116b/9
uzimā'iyye (Ar.) Vücutta bir yerin ağrısız
 ve ateşsiz olarak şişmesi.
 verem-i u. 24b/5
uż(u)v (Ar.) Organ, uzuv.
 ʿu. 68b/9
 ʿu.-ı maḥṣūṣa 27b/11
 ʿu.-ı maḳṭū'a 65b/11
 ʿu.-ı meṣāne 53a/12
 ʿu.-ı raḥim 6a/5, 35a/17, 50b/1,
 63a/10, 77b/23
 ʿu.+dan olursa 43a/12

ʿu.+ı 68b/5, 78a/6
 ʿu.+lar 25a/22, 25b/1
 ʿu.+larda 78a/18
 ʿu.+lardan 115b/12
 ʿu.+ların 84a/12
 ʿu.+larıñ 25b/2, 25b/4, 68b/3
 ʿu.+u 68a/21
 ʿu.+una 86a/21
 ʿu.+uñ 67a/4
użven (Ar.) Organlarına göre.
 ʿu. 73a/15
użviyye (Ar.) Uzva ait, uzuvla ilgili.
 ʿu. 98a/11
 fużül-ı ʿu.+leriniñ 36b/15
 ʿu.+niñ 94b/7
użzāl (Ar.) Türk müziğinde basit bir ma-
 kam.
 ʿu. 100b/14
 ʿu.+ın
 ʿużv in dün 112a/17

-Ü-

übhel (Ar.) Ardiç yemişi.
 maṭbūḥ-ü ü. 59a/11
ülker Boğa takımyıldızı sınırları içinde bu-
 lunan, yedi parlak yıldız ve etrafındaki gaz
 katmanı ile güzel görünüm veren yıldız kü-
 mesi, Yedikızkardeş, Süreyya, Pervin.
 ü. 105b/21
ümmehāt (Ar.) Analar, anneler.
 ü. 11b/9
 maraz-ı ü. 42b/23
 ü.+ıñ 28b/15, 42b/21
ümmü'ş-şıbyān (Ar.) Bir tür çocuk hasta-
 lığı.
 ü. 71b/18, 83a/20, 94b/19, 98a/9,
 124b/17
ünbūbe (Ar.) Boru.
 ü. 3b/5
ünṣā (Ar.) Dişi, kadın, kız.
 ü. 10b/11, 18b/17, 28b/17, 29b/11
 ü. olursa 10b/11
 nuṭfe-i ü. 29a/2
 ü.+nıñ 28a/9

zeker ü ü.+nıñ 28a/6, 28a/11

ünüşet (Ar.) Dişilik.
 ü. 9b/9, 23a/21, 28b/7
 ü.+de 29a/11
 ü.+i 29b/13
 ü.+in 28b/11, 29b/2
 ü.+inde 30b/3
 ü.+ine 30a/4

üşbü' (Ar.) Bir hafta, yedi günlük zaman dilimi.
 ü. 17b/22
 ü.-ı şālise 137a/13
 ü.+a 18a/1
 ü.+ı 141a/15
 ü.+la 18a/5

ürübī (Far.) Kurşun şeklinde.
 ü. 128a/16

üstādü'l-eṭibbā (Far. üstād + Ar. eṭibbā) Hipokrat.
 ü. olan 102b/21

üstādü'l-küll (Far. üstād + Ar. küll)Bir çok şeyi çok iyi bilen.
 ü. 114b/6

ütrüc (Ar.) Ağaç kavunu (Cutrus medica).
 kışr-ı ü. 48b/14
 şarāb-ı kışr-ı ü. 21b/1
 bezr-i ü.+den 51a/7

üzn (Ar.) Kulak.
 a'sāb-ı ü.+i 68a/1
 ḥāsse-i ü.+ün 67b/16
 ü.+in 139b/12

üzüm Üzüm (Vitis).
 ü. 111b/14, 111b/15
 kızıl ü. 38b/15
 ü. çekirdegi 106b/9
 ü. şīresi 132a/3

-V-

vaḥam (Ar.) Gebe kadının aş yermesi.
 v. 19a/7, 19b/14, 20a/15, 24a/22
 v. u viḥām 19a/3
 ʿārızā-ı v. 19a/16
 ʿārız-ı v. 40b/18

vaḳıyye (Ar.) Okka, dört yüz dirhemlik tartı.
 v. 22b/11, 48b/14, 48b/15, 49a/3,
 49a/6, 49a/13, 49b/3, 49b/4, 49b/7,
 49b/10, 49b/15, 49b/16, 49b/17, 50a/14,
 50a/15, 56b/14, 56b/16, 57a/3, 63a/8,
 63a/22, 64a/14, 64b/7, 64b/8, 119a/1
 v. olmaḳ 63b/6
 v.+si 52a/3

vālih (Ar.) Şaşakalmış, şaşırılmış.
 v. ü ḥayrān olup 90b/5

varaḳ (Ar.) Yaprak.
 v. 62b/17

varaḳü'l-'ar'ar (Ar.) Dağ servisi yaprağı.
 v. 63b/15

varaḳü'l-'ās (Ar.) Mersin ağacı yaprağı.
 v. 50a/14, 67a/18, 68a/4, 141a/20

varaḳü'l-'gār (Ar.) Defne yaprağı.
 v. 63a/3

varaḳ-ı ḥaşıšetü'l-bārīs (Ar.) Diken üzümü yaprağı.
 v. 118b/17

varaḳü'l-ḥubbāzī (Ar.) Ebegümece yaprağı.
 v. 63a/21

varaḳü's-serv (Ar. varaḳ + Far. serv)Selvi ağacı yaprağı.
 v. 50a/16

vārid (Ar.) Bir şey hakkında çıkan, söylenen, olması beklenen, olabileceği düşünülen.
 v. olan 14b/15, 76b/1
 v. olmuştur 121b/4

vāsıkānūs (Yun.) Gözü değan kişi.
 v. 116a/11
 ḥarīm-i v.+ı 95b/13

şevk-i v.-ı dil-berān 95b/7
vāşikanba (Yun.) Göz değen kişi.
 v. 116a/10
vaz'ü'l-ḥaml (Ar.) Doğurma.
 v. 4a/2, 52b/7
vebā (< Ar. vebā') Veba, salgın hastalık.
 v. 124a/14
 v.-i 'āmm (veba salgını) 124a/7
vebā'ī (Ar.) Vebaya ait, veba ile ilgili.
 v. olması 134a/4
vebā'iyye (Ar.) Veba, salgın hastalık.
 ehviye-i v. 135a/5
veca' (Ar.) Ağrı, sızı, acı.
 v. 18b/10, 18b/13, 24b/9, 39b/6,
 44a/12, 44a/23, 44b/11, 50b/18, 55b/23,
 56a/13, 58b/7, 61b/19, 86a/21, 105b/21,
 109b/6, 115b/12, 126a/5, 126a/6
 v. ola 44a/12, 44b/8
 v. olmaç 62a/6
 v. olup 62a/7
 v.-i aq̄dām 95b/23
 v.-i 'azīme 3a/5
 v.-i cenīn 62a/8
 v.-i fu'ād 45b/17
 v.-i ḥāşıra 95b/9
 v.-i lāzime 44b/5
 v.-i mefāşıl 95a/11
 v.-i mezkūr 44b/13
 v.-i mi' de 20a/16
 v.-i şa'be 51b/3
 v.-i şedīd 82a/8
 v.-i şedīd ola 82a/2
 v.-i şedīde 52b/18
 v.-i tūḥāl 59a/1, 59a/17
 v.-i verək 95b/16
 v.-i vilādet 56a/12
 v.-i zahr 95a/11
 v.+dan 109b/3
 v.+dır 96a/11
 v.+ı 105b/18, 105b/19, 106a/3
veca'ü't-talk (Ar.) Doğum sancısı.
 v. 82a/8

vecd (Ar.) Aşırı heyecan.
 müriş-i mütekāşire-i v. ü ḥālet olsun
 92b/10
 v. 90b/4
vech-i ḥüseyinī (Ar.) Türk müziğinde ba-
 zı eski eserlerde hüseyini-aşiran makamına
 verilen ad.
 v. 100b/11
veda' (Ar.) Katır boncuğu, binek hayvan-
 larının ve özellikle katırların boynuna süs
 olarak takılan mavi camdan iri boncuk.
 remād-ı v. 67b/6
vefk (Ar.) Uyma, uygunluk.
 v.+ince 34b/18
Velāndirūs (k.a.) Bir hekim.
 V. 62b/14
veled (Ar.) Çocuk.
 v. 2b/2, 13a/11, 28b/15, 29a/10,
 30a/7, 30a/10, 30a/11, 32a/13, 61b/1,
 70b/9, 71a/18, 77b/6
 vālid u v. 56a/20
 erkek v. 77b/11
 ḥıfz u ḥırāset-i v. 32a/20
 rezā'-ı v. 10a/23
 seyyid-i v.-i ādem 28a/17
 sıkı-t v. 20a/10
 suqūt-ı v. 32b/17
 v. düşürmüş 77b/19
 v.-i ināş 31a/1
 v.-i mu'tedil-mizāc 65a/18
 v.-i zükūr 30b/23
 vilādet-i v.+i 77a/11
 vüçüd-ı v.+e 25a/3
 v.+e 42b/21
 v.+i 18b/8, 32b/15
 v.+in 6b/10, 26b/11, 29b/11, 30a/1,
 36a/13, 41b/1, 75a/6
 v.+ine 80a/5
 v.+ini 32a/17
 v.+leri 31a/22
 vaqt-i v.-unda 28b/22
verd (Ar.) Gül (Rosa).
 bezr-i v.-i aḥmer 5a/11
 dühn-i v. 142a/12

- hamîre-i v. 128a/18
v.-i aḥmer 49a/3, 49b/5, 49b/11,
52a/9
v.-i aḥmer-i yâbis 141a/20, 141b/2,
141b/14
v.-i yâbis 67a/18, 68a/4, 141b/5
verdi (Ar.) Güle ait, gülden yapılmış.
cevâriş-i v. 38b/21
verdiye (Ar.) Bir bitki.
şemsiyye v.+si 21b/6
verek (Ar.) Kalça kemiği.
veca^ç-i v. 95b/16
verem (Ar.)
1. Şiş, yumru.
v. 12a/22, 24b/5, 42b/13, 42b/15,
135a/23
v.-i uzimâ'îyye (şişlik)24b/5
2. Verem, Koch basilinin yol açtığı
bulaşıcı hastalık.
v. 139b/21
vesâvis (Ar.) Vesveseler, kuruntular.
v.-i ḥiyel 93a/17
vîâ (Ar.) Kesecik.
v.-i menî (meni keseciği)26b/18
viḥâm (Ar.) Gebe kadının aş yermesi.
vaḥam u v. 19a/3
vilâdet (Ar.) Doğum, doğurma.
v. 14b/17, 31a/18, 32a/17, 45a/18,
53b/8, 53b/12, 54a/23, 55b/23, 56a/3,
56a/10, 56a/17, 57b/4, 59b/11, 64b/23,
70a/19
bâ'îş-i 'usret-i v. olup 55b/7
emr-i v. 14b/5
müddet-i v.-i ṭabî'îyye 77b/15
müsehhl-i v. olmağ 59b/4
ta'ab-ı v. 56a/10
teshîl-i v. 52b/10, 58a/2, 59b/9,
59b/17
'usr-ı v. 52b/9, 52b/17, 53b/9,
53b/13, 56a/6, 56a/11, 56a/17, 56b/1,
57b/13
'usret-i v. 52b/12, 54a/4, 56b/3
v.-i insân 14b/17
v.-i murzî'a 77a/10
v.-i ṭabî'î 45a/16, 60a/15
v.-i veled 77a/11
vaḫt-i v. 33b/8
vaḫt-i v. olmadığı 55a/18
veca^ç-i v. 56a/12
zamân-ı v. 10a/18
aḫvâl-i v.+lerinde 66b/15
aḫz-ı v.+i 77a/20
'alâmet-i 'usret-i v.+dir 56a/15
âvân-ı v.+den 83a/9
evvel-i v.+lerinde 69a/15
eyyâm-ı v.+inden 82a/15
ḥîn-i v.+de 55a/1, 55b/11, 55b/14
ḥîn-i v.+inde 31b/12
müddet-i zamân-ı v.+leri 13a/2
müsehhl-i v.+dir 59b/1
sühûlet-i v.+i 54b/17
sür'at-ı v.+de 59a/8
sür'at-ı v.+e 57b/12
ta'ab-ı v.+iñ 61a/16
teshîl-i v.+de 58a/11, 58a/21
teshîl-i v.+e 57b/23
'usr-ı v.+de 62b/22
'usr-ı v.+den 52b/17
'usr-ı v.+e 53b/19, 54a/18, 55a/6
'usr-ı v.+iñ 54a/5
'usret-i v.+e 53b/20, 55b/10, 55b/16
'usret-i v.+i 54b/23
'usret-i v.+iñ 56a/16
'usret-i v.-e 54a/2
vaḫt-i v.+de 56a/21, 60b/15
vaḫt-i v.+inde 15b/14
vaḫt-i v.+lerinde 97b/3
v.+de 55a/23, 56a/8, 144a/1
v.+den 73a/20
v.+e 56b/7, 57a/19, 57b/22, 58a/14,
60a/9
v.+i 6b/10, 11b/3, 12a/4, 25b/16,
54b/2, 56a/2, 56b/6, 57a/12, 57a/18,
59b/6, 60a/4, 71a/7
v.+iñ 13a/17, 52b/11, 56a/22, 73a/17
v.+inde 15b/14, 55a/13
v.+inden 72a/15, 77a/13, 81b/19,
104b/4, 112b/10, 113a/20

- v.+ini 18a/5
v.+lerinden 104b/7, 105a/18, 112b/13
visâde (Ar.) Dayanılıp rahat edilecek şey.
v. 1b/18
viyâmerûn (Yun.) Dut şarabı.
v. 140b/6
vücûd (Ar.)
1. İnsan gövdesi.
v. 43a/2
şihhat-i v. 36b/21
v.-ı cenîn 15b/8, 42a/20, 53b/20
v.-ı eţfâl u şibyân 122b/17
v.-ı nâzik-ımtizâc 65a/19
v.-ı nefis-i şiryâniyye 91b/1
v.-ı şibyân 129a/3
v.-ı tekevün-i cenîn 28b/10
v.-ı veled 25a/3
v.+a 39a/9
v.+da 6b/8
v.+ı 34a/21, 36a/16, 39a/20, 85a/5,
95a/6
v.+ına 21a/17, 134a/14
v.+ını 58a/17, 125b/22
v.+ınıñ 17b/20
v.+ıyla 70b/9
v.+larında 93a/11
v.+unda 39b/19, 68a/16
v.+unda olan 39b/19
2. Bulunma, var olma, varlık.
v. bulduqda 25a/7
âvîhte-i v.-ı i'tibâr 88a/3
v.+a gelir 28b/18
v.+a geldi 59a/18
v.+a geldikte 12a/8, 65a/14
v.+a gelir 133a/17
v.+a gelürse 12a/16
v.+a getirmişlerdir 92a/4
v.+a getürdükleri 1b/11
v.+a getüren 75a/6
vürüd (I) (Ar.) Gelme, geliş.
v. iden 121a/23
vürüd (II) (Ar.) Toplardamarlar.
v.-ı 'urûk 62a/15

-Y-

- yâbis** (Ar.) Kuru.
bârid ü y. (soğuk ve kuru) 54a/7,
99a/16
bârid ü y. olduğundan 96b/18
bârid ü y. olduğundan 90a/1
bârid ü y. olmağla 101a/16
hâr u y. (sıcak ve kuru) 99a/21
hâr u y. olan 96b/9
hâr u y. olmağla 96b/12, 101a/9
hârr u y. 89b/15
sezâb-ı y. 59a/10
su'âl-i y. 126b/15
su'âl-i y.+i 126a/1
verd-i aħmer-i y. 141a/20, 141b/2,
141b/14
verd-i y. 67a/18, 68a/5, 141b/5
y. kaldığından 54a/2
yah-âsâ (Far.) Buz gibi.
yakaza (Ar.) Uyanıklık.
y. 87a/2
y.+ları 85a/17
y.+sı 86a/16
Ya'kûb (k.a.) Hz. İbrahim'in torunu ve İs-
railoğulları'nın atası olan peygamber.
ebnâ-i Y. 121a/9, 121a/15
hâzret-i Y. 121a/8
yara Yara, kesik, çiban.
y. olmağdan 109b/5
y. olursa 141b/1
yek-segâh (Far.) Segah makamını aynı
perdeden devam etmesi.
y. oldı 99b/8
yek-laht (Far.) Fikirleri bir olan.
y. 97a/8
yen- Diş etlerinin oyulup açılması.
y.-üp 126b/4
yenik(g) Yenik, böcek veya kemirici hay-
vanların bir şey üzerinde bıraktığı kemir-
me izi.
püre y.+i 134b/7
yılan hikâyesi (yılan + Ar. hikâye) Bir so-
nuca bağlanmadan uzayıp giden mesele.
y. 59b/15

Yuhanna Arṭamānūs Kūylikūrūs (k.a.)

Bir hekim.

Y. 118b/13

Yünānī (ö.a.) Yunanca.

lisān-ı y.+de 41a/4, 52b/14

Yünāniyān (ö.a.) Yunanca.

Y.+da 116a/11

Yünāniyye (ka.a.) Yunanca, Yunanlı.

Y. 116a/6

lisān-ı Y. 19a/22

lisān-ı Y.+de 116a/9, 122b/15,

131a/22

yübüset (Ar.) Kuruluk.

y. 30a/20, 31b/17, 78b/17, 96b/16,

111a/8, 115a/4, 134b/6

y.+ine 75b/9

yürek

1. Mide, bağırsaklar.

y. 39b/5

y. bulanup (mide bulantısı)39b/4

y. sürmesi (ishal)114a/9

y.+leri sürmek 114a/6

2. Kalp.

y. oynaması (korkmak)18b/23

bk. güler yüzlü

güler y. 55a/3

-Z-**zāc** (Ar.) Demirsülfat, çinko, kara boya.

dühn-i z. (sülfürik asit)57a/22

rūḥ-ı z. (eter, lokmanruhu)129b/13,

129b/17, 130a/15

z.-ı zühre 129b/22, 129b/23, 130a/2

zāciyye (Ar.) Demirsülfat.

ṭarṭīr-i z. (demirsülfat tortusu,

çökeltisi)131a/14

zaferān (Ar.) Safran (Crocus sativus).

z. 5a/17, 56b/11, 56b/14, 57a/1,

58a/12, 59b/22, 64a/18, 106b/9, 123a/8,

140a/8, 140a/17

ḥulāṣa-i z. (safran özü)57a/8, 57a/9

z.+ı 56b/12, 60a/3

zahīr (Ar.) Ağrılı sürgün, dizanteri.

z. 43a/14

zahr (Ar.) Arka, sırt.veca^c-ı z. 95a/11

ṭaraf-ı z.+dan 56a/14

z.+ına 58b/4

z.+ından 58b/16

za'ifetü'l-ḳuvā (Ar.) Güçsüz, kuvvetsiz.

z. 55b/3

za'ifü'l-bünye ve'l-cüşse (Ar.) Zayıf be-
denli.

z. 18b/8

za'ifü'l-cevher (Ar.) Zayıf bedenli.

z. olur 105b/18

za'ifü'l-ḥilḳat (Ar.) Zayıf yaratılışı.

z. olmağla 23b/12

za'ifü'l-mizāc (Ar.) Zayıf bedenli.

z. olmağla 79a/20

z. olması 42a/6

za'ifü't-terkīb (Ar.) Zayıf bedenli.

z. 68a/4

Zāḳotas (k.a.) Bir hekim.

Z. 52a/23

zamān-ı vilādeti'l-cenīn (Ar.) Çocuğun
doğum zamanı.

z. 12b/22

zamḡ (Ar.) Bazı ağaçların kabuklarından
sızan koyu kıvamda yapışkan madde.

z.-'arabī (akasyadan elde edilen bir

zamk, Arap zamkı)37b/9, 37b/15

zar İnce tabaka, cidar.

yumurṭa z.+ı 6b/13, 15a/18

z.+a 6b/8, 6b/20

zarf (Ar.) Kap.

z.+ına 130a/4

z.+ın 31b/20

zarre (Ar.) Zarara sebep olan.

aḥlāt-ı z.+den 46b/22

zav' (Ar.) Aydınlık, ışık.

z. 85b/6

zebed (Ar.) Köpük.

mādde-i hevāiyye-i z. 131b/23

zebediyye (Ar.) Köpürüp kayma.

zamān-ı z. 9a/3

nutfe-i z.+yi 6a/20

zebīb (Ar.) Kuru üzüm (Vitis vinifera).

- z.-i aḥmer 137b/14
maḥbūh-ı z.+den 128a/3
- zehr** (Ar.) Çiçek.
z. 136a/3
mā-i z.-i nārenc 57a/2
z.-i aḫṭī 51a/14
z.-i bānūnec 51a/13
z.-i benefşec 63a/23
z.-i ḥaşlūbān 129a/18
z.-i heyyu fāriḫūn 118a/5, 118b/3,
118b/7, 129a/9
z.-i ḥilḫatū'l-maḥbūb 118a/6, 118b/15
z.-i iklīl-i cebel 57b/2
z.-i iklīlū'l-cebel 51a/13
z.-i rummān 49a/3
z.-i şafşāf 118a/6, 118b/15
z.-i süsen-i ebyaz 64a/7
z.-i uşūḥūdüs 51a/14
- zeh(i)r** (Far.) Zehir, agu.
z. 32b/19
bād-z. (panzehir)32b/20
z.-i helāhil (öldürücü zehir)4a/16
z.-i kibrit (kükürt)129b/7
- zehrā** (< Ar. zehrā³)Parlak.
zühre-i z. 16a/22
- zehrū'l-ḥūḥ** (Ar.) Şeftali çiçeği.
z. 128a/8, 129a/8
ḥamīre-i z. 128a/19, 128a/22
şarāb-ı z. 128a/22
- zeḫan** (Ar.) İki çene kemiğinin aşağıda birleştiği nokta, yüzün alt ucu, çene.
z.+da olan 120a/3
- zeker** (Ar.) Erkek.
z. 18b/16, 29b/10
z. olduğundan 29b/19
z. olur 30a/11
z. olursa 10b/12
mādde-i z. 23a/19
nuḫfe-i z. 29a/1
z. ü ünşā 28a/6, 28a/11
menī-i z.+iñ 28a/13
veled-i z.+iñ 29a/14
z.+e 23b/4
z.+iñ 29a/2
- Zekeriyyā-i Rāzī** (k.a.) Fars simyacı, kimyager, hekim ve filozof.
Z. 115a/20
- zellkü'l-mīde** (Ar.) Gıdaların sindirilmeden mideden bağırsaklara geçmesi.
z. 42a/13
- zen** (Far.) Kadın.
merd ü z. 93a/1
- Zenbākiyye** (y.a.) Etun (Zambakiye)köyü.
Z. 119b/2
- zencebīl** (Ar.) Zencefil (Zingiber officinale).
z. 5b/9
- zenebū'l-gār** (Ar.) Bir tür hastalık.
z. 127b/12
- zengüle** (Far.) Türk müziğinin en eski basit makamlarından biri.
z. 95b/7, 98b/17, 100b/5
maḫām-ı z. 95b/2
- zerāvend** (Far.) İlaçlarda kullanılan bir cins bitki, loğusa otu (Aristolochia).
z.-i müdaḫrec 56b/22, 64a/21
z.-i ṭavīl 56b/22, 63a/7, 63a/21,
63b/14, 143a/4
- zereb** (Ar.) İshal, amel.
z.-i em'ā³ 42a/12
- zerḫ** (Ar.) Bir su veya sıvı ilacı şırınga ile verme.
devā-i z. 64b/19
- zerrāka** (Ar.) Tıbbi enjeksiyon.
z. 64b/15
müfeccirāt-ı z. 63a/16
z.+larıñ 37a/18
- zevb** (Ar.) Eritilmiş.
z. olunmuş 104b/13, 104b/22
- zeyt** (Ar.) Zeytinyağı.
z. yağı 65b/8
z.-i infāḫ (olgunlaşmamış zeytinden sıkılan yağ) 3b/1, 3b/2, 70a/8, 109b/13
z.-i mağsūl (sulandırılmış yağ)109a/6,
109a/12
z.-i 'azeb (olgunlaşmış zeytinden sıkılan yağ)70a/7, 109b/8, 109b/10,
109b/12

- revğan-ı z.+de (zeytinyağı)65b/10
z.+i 65b/13
- zeytün** (Ar.) Zeytin (*Olea europaea*).
hâm z.+dan 109b/12
kemâl bulmuş z.+dan 109b/11
- zeytül'infâk** (Ar.) Olgunlaşmamış zeytin-
den sıkılan yağ.
z. 67a/21
- zîf** (Ar.) Bir şeyin miktarca iki misli, iki
katı.
z.+ında 10a/11
- zîmâd** (Ar.) İlaç, lapa, yakı.
z. 49b/13, 49b/18, 50b/22, 106b/7
z. ideler 50a/18
z. oluna 106b/11
hâzm-ı z.+lar 106b/2
- zîmâdât** (Ar.) İlaçlar, lapalar, yakılar.
z. 49a/17, 49b/20, 50a/1
- zîmâdü'l-mâsîkî** (Ar.) İdrar torbasının bo-
şaltulmasını sağlayan bir tür yakı.
z. 49b/12
- zîrr** (Ar.) Döğme, ezme.
z. ideler 67b/8
z. iderler 66a/23
z. idüp 49a/22, 66a/1
z. olunmağla 68a/6
z. olunmağ 67a/18
z. olunup 51a/18
- zîb** (Ar.) Kurt.
cild-i z.+den 52b/5
- zîbağ** (Ar.) Civa.
z. 128b/5, 129a/19, 129b/3
maḥbûḥ-ı z. 129a/21
nuḳû'ı z. 129a/21
sefûf-ı z. 129a/22
z.-ı hayy (söndürülmemiş civa)
128a/13, 128a/15, 128b/9
z.-ı mağsül (sulandırılmış civa)129b/1
z.-ı maḥşür (söndürülmemiş civa)
128b/6
z.-ı maḳtül (söndürülmüş
civa)128a/14
z.+dan 129b/7
- zîbağîyye** (Ar.) Civa ile ilgili, civaya ait.
- edviye-i z. 128a/13, 129a/17, 131a/9
edviye-i z.+den 131a/16
- zîbağû'l-hayyu'l-mağsül** (Ar.) Sulandırıl-
mış, söndürülmemiş civa.
z. 128b/4
- zîbağû'l-hulv** (Ar.) Bazal civa.
z. 128a/18
- zîbağû'l-hayât** (Ar.) Bir terkip adı.
z. 63b/11
- zîbağû'l-hayy** (Ar.) Söndürülmemiş civa.
z. 131a/2
- zift** (Ar.) Kara sakız, katrandan çıkarılan,
kolay kırılan, az sıcakta eriyen katı, siyah,
parlak bir madde.
z. 49b/9
- zîñtâriyâ** (?) Bir hastalık.
z. 42a/13
z.-i raḥîm 42a/12
- zîrâ** (Ar.) Arşın, endaze.
z. 123a/1, 123a/4, 123b/4
z.+a 123a/5
z.+dan 123a/5, 123b/11
- zîrefkend** (Far.) Türk müziğinin en eski
birleşik makamlarından biri.
z. 98b/13
z. ider 95a/15
maḳâm-ı z. 95a/9
z.-i nâz eyler 92a/12
maḳâm-ı z.+de olan 100a/14, 100a/15
- zîrkeşide** (Far.) Türk müziğinde bir birleşik
makam.
z. 100b/10
- zûfrü'l-feres** (Ar.) At turnağı.
z. 59b/3
- zûfrü'l-himâr** (Ar.) Eşek turnağı.
z. 59b/3
- zurunbâde** (Far.) Yabani zencefil.
z. 129a/12
- zücâc** (Ar.) Sırça, cam, şişe.
z. 129b/1
- zücâciyye** (Ar.) Camdan ve sırçadan yapılmış.
inâ-i z. 128b/6
- zühâl** (Ar.) Satürn gezegeni.

z. 15b/11, 17a/12
 z.+e 99a/15
 z.+iñ 17a/16
zühre (Ar.) Çobanyıldızı, Çulpan, Kervan-
 kıran, Venüs.
 zâc-ı z. 130a/1, 130a/3
 z.-i zehrâ 16a/22
 zâc-ı z.+den 129b/22
 z.+ye 99b/1
zükür (Ar.) Erkek, erkekler.
 z. 25b/5, 28b/16, 28b/17, 31a/2,
 31a/12
 z. olması 77b/8
 delâlât-ı z. u inâş 18a/8
 esbâb-ı z. u inâş 28b/5
 mecmû'-ı z. u inâş 4b/2
 veled-i z. 30b/23
 z. u inâş olmasında 8a/22
 cenîn-i z.+a 8b/23
 cenîn-i z.+uñ 8b/7
 esbâb-ı z.+dan olmuşdur 29a/20
 z.+a 31a/15
 z.+dan 29a/19, 30a/2
 z.+ı 69a/1

zükûret (Ar.) Erkeklik.
 z. 7b/21, 9b/9, 23a/20, 28b/7,
 28b/10, 28b/22, 29a/10, 29b/1, 29b/12,
 30a/4, 30b/3
 havâşş-ı z. 29b/20
 z. u inâşiyet 7b/21
zükürriyyet (Ar.) Erkeğe ait, erkeklikle il-
 gili.
 evşâf-ı z.+i 30a/1
 mādde-i z.+de 30a/19
Zülfürüs (k.a.) Bir hekim.
 Z. 129b/20
zümürüd (Ar.) Zümrüt.
 z. 52a/19
Zür'a (Ar.) Tohum, ekin.
 Z. 73b/16, 73b/18
zürür (Ar.) Tomurcuklar.
 z.+lar ekeler 142a/7
zürürât (Ar.) Bağ, düğüm.
 z. 4a

